

Α. ΛΑΖΑΡΟΥ - Δ. ΧΑΤΖΗ
ΕΛΕΝΗΣ ΒΟΥΡΑΖΕΛΗ - ΜΑΡΙΝΑΚΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΗ - ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗΣ

146 π.Χ. - 1453 μ.Χ.

Β' και Ε' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1970

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΣΤ'

89

ΣΧΒ

Παράρτημα (Α)

ΕΤ

89

ΕΧΒ

(Α) ΛΑΖΑΡΟΥ - Λ. ΧΑΤΖΗ
ΕΛΕΝΗΣ ΒΟΥΡΑΖΕΛΗ - ΜΑΡΙΝΑΚΟΥ

Ιστορία ΒΕΓ = 115

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΗ - ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ - *Εισαγωγή*
ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗΣ

146 π.Χ. - 1453 μ.Χ.

Β' και Ε' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΛΛΑΣ

21 ΑΠΡΙΛΙΟΥ

ΔΩΡΕΑ

ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ
ΕΑΩΡΗΣΙΑΤΟ
Αρ. Ευθ. Δ.δ. Β. Β. 303
2007

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1970

002
ΚΛΣ
ΣΤ2Β
979

ΜΕΡΟΣ Α'

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛ. ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ

Η ΡΩΜΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ 2ου Π. Χ. ΑΙΩΝΟΣ

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος ἡ Ρώμη ἔχει κυριαρχήσει ὀριστικῶς εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν καὶ ἔχει ἀναπτυχθῆ εἰς παγκόσμιον δύναμιν.

Τὴν ὑπεροχὴν αὐτὴν ἐξησφάλισε κατόπιν μακρῶν ἀγώνων, οἱ ὅποιοι διήρκεσαν ἑκατονταετηρίδας καὶ παρουσίασαν τρεῖς φάσεις :

Οἱ Ρωμαῖοι ἐξεκίνησαν ἀπὸ τὸ μικρὸν Λάτιον καί, διὰ νὰ ἐπεκτείνουν τὴν ἐξουσίαν των, ἐχρειάσθη νὰ πολεμήσουν πρῶτον μὲ τοὺς τραχεῖς καὶ πολεμικοὺς ὄρεινους κατοίκους τῆς Μέσης Ἰταλίας καὶ κατόπιν μὲ τοὺς Ἑλληνας τῆς Κάτω Ἰταλίας. Εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτὸν ἐπεκράτησαν οἱ Ρωμαῖοι καὶ ἐστερέωσαν τὴν ἐξουσίαν των ἐπὶ τῆς Ἰταλίας (272 π.Χ.).

Σημαντικὴ δύναμις εἰς τὴν ξηρὰν ἡ Ρώμη στρέφει τὴν προσοχὴν της τώρα πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ ἔρχεται μοιραίως εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς Καρχηδονίους, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος ἐξουσίαζον τὴν Δυτικὴν Μεσόγειον. Ἀπὸ τὴν πάλην αὐτὴν — ἡ ὁποία διήρκεσε περισσότερον ἀπὸ ἑκατὸν ἔτη (264 - 146) — ἐξῆλθε νικητρία ἡ Ρώμη, ἐνῶ ἡ περίφημος φοινικικὴ ἀποικία Καρχηδῶν ἐξηφανίσθη.

Ἀπὸ τότε ἡ Ρώμη ἔλαβε θέσιν μεταξὺ τῶν μεγάλων δυνάμεων τῶν χρόνων αὐτῶν τῆς Μακεδονίας, τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου, καὶ (αἰσθανομένη τὴν ὑπεροχὴν της) ζητεῖ νὰ κανονίσῃ τὴν πολιτικὴν τῶν κρατῶν αὐτῶν συμφώνως πρὸς τὰ συμφέροντά της. Τοῦτο τὴν ἔφερον εἰς σύγκρουσιν μὲ τὰς δυνάμεις τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς τὴν σύγκρουσιν αὐτὴν ἡ Ρώμη βλέπει τὴν ἀδυναμίαν των καὶ συλλαμβάνει σχέδια κατακτητικά. Αὐτὸς εἶναι ὁ λεγόμενος ρωμαϊκὸς ἰμπεριαλισμὸς.

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἡ Ρώμη ἔγινε κυρία τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐταπείνωσε τὸν βασιλέα τῆς Συρίας. Εἰς τὴν Δύσιν ἐξουσίασε τὴν Ἰσπανίαν, ἐκυρίευσεν τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν, δηλαδὴ τὴν σημερινὴν Ἄνω Ἰταλίαν, καὶ ὑπέταξε τὴν Νότιον Γα-

λατίαν, ἡ ὁποία ἐξησφάλισε τὴν συγκοινωνίαν μὲ τὴν Ἰσπανίαν. Αὐ-
ταί εἶναι αἱ Μεγάλοι κατακτήσεις.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ Ρώμη ἵδρυσεν ἐκτεταμένον κράτος, ἕνα
μέγα imperium ὅπως ἔλεγον οἱ ἴδιοι οἱ Ρωμαῖοι. Αἱ κατακτήσεις
ὁμως αὐταί εἶχον σοβαρωτάτας συνεπείας διὰ τὴν Ρώμην. Ἐφερον
βαθεῖαν μεταβολὴν εἰς τὴν ζωὴν τῶν Ρωμαίων καὶ ἔθεσαν μεγάλα
κοινωνικὰ προβλήματα.

Η ΡΩΜΗ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

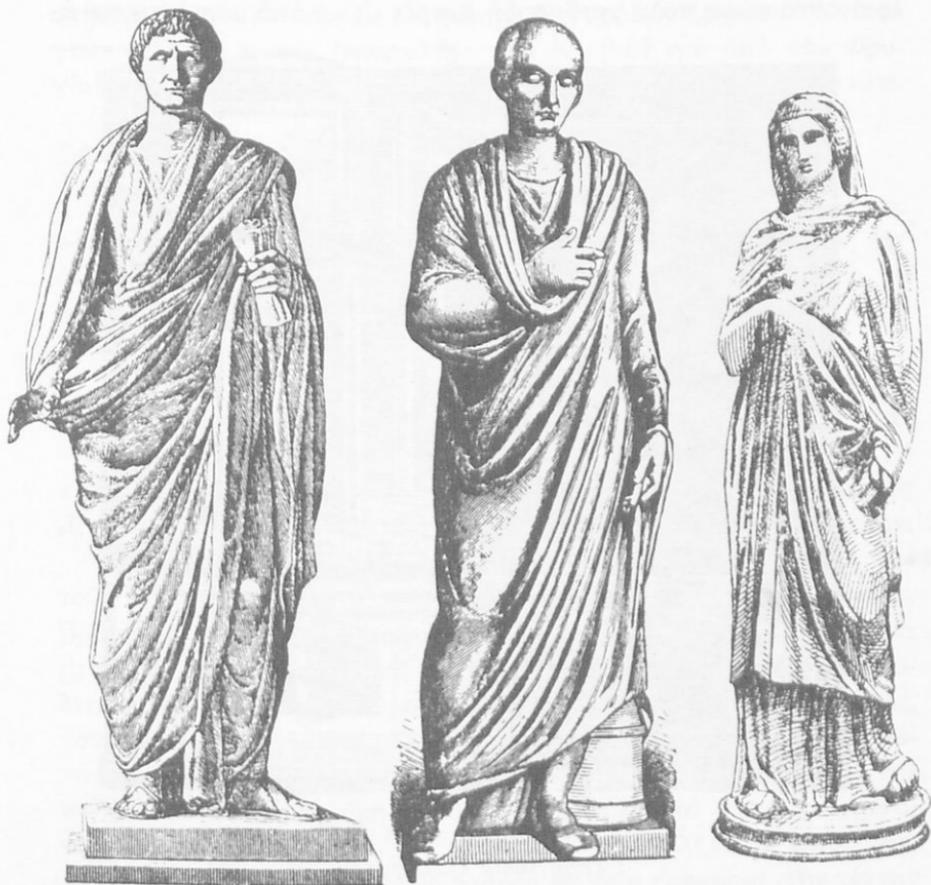
Αἱ μεγάλοι κατακτήσεις εἶχον πολὺ σοβαρὰς συνεπείας διὰ τὴν
Ρώμην. Εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς οἱ Ρωμαῖοι
ἐγνώρισαν ἀπὸ πλησίον τὸν ἑλληνοανατολικὸν πολιτισμὸν, ἐγοητεύ-
θησαν ἀπ' αὐτὸν καὶ ἐμιμήθησαν τὰ καλὰ καὶ τὰ τρωτά του. Ἄλλ' ἢ
ἀπότομος εἰσροὴ ξένων συνηθειῶν καὶ ἐθίμων ἄλλαξε τὸν χαρακτήρα
τῆς ρωμαϊκῆς ζωῆς. Αὐτὸ ἦτο ἡ ἐκδίκησις τῆς Ἑλλάδος, ὅπως εἶπον.
Ὁ Ρωμαῖος ποιητὴς Ὀράτιος ἔγραψεν ἀργότερον: Ἡ ἡττημένη
Ἑλλάς ὑπέταξε τὸν τραχὺν κατακτητὴν καὶ
εἰσήγαγε τὰς τέχνας εἰς τὸ Λάτιον.

Ὁ ἑλληνισμὸς εἶχεν ἀρχίσει νὰ εἰσέρχεται εἰς τὴν Ρώμην ἤδη ἀπὸ
τοὺς χρόνους τῶν Τυρρηνῶν. Ἀργότερον αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τῆς
Μεγάλης Ἑλλάδος καὶ τῆς Σικελίας ἐμήσαν τοὺς Ρωμαίους εἰς τὰ
γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Ἄλλ' ὁ ἑλληνισμὸς κυρίως εἰσέδυσεν εἰς τὴν
Ρώμην ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος. Πλήθος Ἑλλήνων κατέ-
κλυσε τότε τὴν Ἰταλίαν. Ἄλλοι μετεφέρθησαν ὑπὸ τὴν βίαν τοῦ πολέ-
μου ὡς αἰχμάλωτοι, ἄλλοι πάλιν μὲ τὴν ἐλπίδα καλυτέρας τύχης ἐγκα-
τεστάθησαν ἰδίως εἰς τὴν Ρώμην ὡς ὑπηρέται, μάγειροι, ἡθοποιοί,
μάντις, ἱατροί, διδάσκαλοι, γραμματικοί, ρήτορες κλπ. Αἱ ρωμαϊκαὶ
οἰκογένειαι ἀπέκτησαν τὴν συνήθειαν νὰ μεταχειρίζονται Ἑλληνας
γραμματεῖς διὰ τὰς ὑποθέσεις των. Οἱ Ἑλληνες ἐξέπληττον τοὺς νικη-
τὰς μὲ τὴν εὐστροφίαν τοῦ πνεύματος καὶ τὰς μεγάλας δεξιότητας,
πράγματα ἄγνωστα εἰς τοὺς τραχεῖς Ρωμαίους.

Πολυάριθμοι ἐξ ἄλλου ἦσαν οἱ Ρωμαῖοι, οἱ ὁποῖοι εἶτε ὡς ἔμποροι
εἶτε ὡς στρατιῶται ἐπήγαιναν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἀργότε-
ρον οἱ ἐπιφανεῖς Ρωμαῖοι ἀπέκτησαν τὴν συνήθειαν νὰ ἐπισκέπτονται
τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀνατολήν. Ἡ διαμονὴ ἐπὶ τινὰ καιρὸν εἰς τὰς

Ἐπίσης, τὴν Ἀθήνας, τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ τὴν Ρόδο ἀναγκάσθησαν ὡς ἀναγκαῖον συμπλήρωμα πάσης ἐλευθέρου μορφώσεως.

Ἡ μεγάλη αὐτὴ κίνησις, ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ

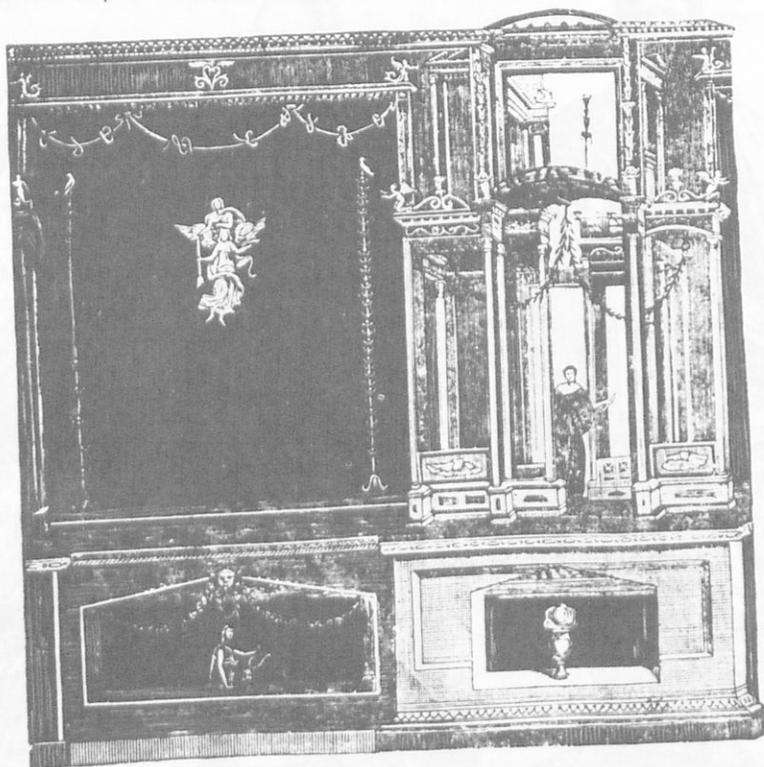
Ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐνδυμασία

Οἱ Ῥωμαῖοι περιποιῶνται πολὺ τὴν ἐμφάνισίν των. Ἡ ἐνδυμασία των ἀποτελεῖται ἀπὸ χιτῶνα (tunica) καὶ ἐπανωφόριον (toga). Αἱ γυναῖκες ἐπίσης φοροῦν χιτῶνα καὶ τυλίσσουν ἐπάνω του ὡς ἐπανωφόριον τετράγωνον ὕφασμα (palla).

ἀντιστρόφως, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν βαθεῖαν μεταβολὴν εἰς τὰς σκέψεις καὶ τὸν βίον τῶν Ῥωμαίων. Ἀληθὴς ἐπανάστασις ἔγινε τότε εἰς τὴν θρησκείαν, τὴν λογοτεχνίαν, τὴν τέχνην, τὰ ἥθη κλπ.

Η ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

Οί Ρωμαῖοι ἐθαμβώθησαν ἀπὸ τὸ κάλλος καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας. Τὰ ἐξ ἀργίλου εἰδώλια τῶν θεῶν τοῦ Λατίου ἐφαίνοντο τώρα πολὺ χονδροειδῆ ἔμπρὸς εἰς τὰ ἀπὸ μάρμαρον καὶ ὀ-

Ἐσωτερικὸν οἰκίας

(Τοιχογραφία Πομπηίας).

Αἱ τοιχογραφίαι τῆς Πομπηίας εἶναι ἀπὸ τὰ κομψοτεχνήματα τῆς ἀρχαιότητος καὶ δίδουν ἰδέαν τῆς ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς. Παριστάνουν οἰκοδομήματα καὶ μυθολογικά σκηνὰς καὶ προσπαθοῦν νὰ δώσουν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι βλέπομεν αὐτὰ ἀπὸ παράθυρα ἢ ἀνοιγμά τοῦ τοίχου ἔξω εἰς τὸ ὕπαιθρον.

ρεῖχαλκον ἀγάλματα τῶν ἑλληνικῶν θεῶν. Ἡ ρωμαϊκὴ μυθολογία ἦτο πολὺ πτωχὴ καὶ νηπιώδης παραβαλλομένη πρὸς τοὺς πλήρεις ζωῆς καὶ κάλλους μύθους τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ρωμαῖοι ἤρχισαν νὰ στενοχω-

ροῦνται διὰ τοὺς ταπεινοὺς θεοὺς των καὶ ἠθέλησαν νὰ τοὺς ἐξυψώσουν καὶ νὰ τοὺς ταυτίσουν μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς. Διηγήθησαν κατόπιν τὰς περιπετείας τῶν θεῶν των κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς μύθους καὶ παρέστησαν αὐτοὺς μὲ μορφήν ἑλληνικήν. Συγχρόνως ἤρχισαν νὰ εἰσάγουν καὶ θεοὺς ἐκ τῆς Ἀνατολῆς: τὴν Κυβέλην ἀπὸ τὴν Φρυγίαν, τὸν Σέραπιν καὶ τὴν Ἴσιδα ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον κλπ.

Τ Α Γ Ρ Α Μ Μ Α Τ Α

Ἐπὶ πολὺν χρόνον οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἐκαλλιέργησαν τὰ γράμματα. Ἡ πραγματικὴ λογοτεχνία ἤρχισε νὰ γεννᾶται εἰς τὴν Ρώμην, ἀφ' ὅτου οἱ Ρωμαῖοι ἦλθον εἰς ἐπαφήν μὲ τοὺς Ἕλληνας. Διὰ τοῦτο τὰ πρῶτα ἔργα τῆς λατινικῆς ποιήσεως καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου ἦσαν μιμήσεις ἑλληνικῶν ἔργων καὶ πολλάκις μεταφράσεις αὐτῶν.

Ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος, Ἕλλην ἐκ Τάραντος, μετέφρασεν εἰς τὴν λατινικὴν τὴν Ὀδύσειαν. Οἱ πρῶτοι συγγραφεῖς ἦσαν δύο *κωμικοὶ ποιηταί*: ὁ Πλαῦτος (245 - 184) καὶ ὁ Τερέντιος (194 - 159). ἐπίσης ὁ ἐπικός Ἐννιος (253 - 169), ὁ ὁποῖος εἰς μίαν ἔμμετρον ἱστορίαν τῆς Ρώμης φιλοδοξεῖ νὰ φθάσῃ τὸν Ὅμηρον.

Ὁ πεζὸς λόγος ἀκόμη δὲν εἶχεν ἀναπτυχθῆ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς. Τὰ πρῶτα μάλιστα πεζὰ δοκίμια ἐγράφοντο εἰς τὴν ἑλληνικὴν. Πρῶτος ὁ Κάτων ὁ τιμητῆς ἔγραψε τὸ ἱστορικὸν του σύγγραμμα εἰς τὴν λατινικὴν. Σημαντικὴ ἦτο ἡ πρόοδος εἰς τὴν *ρητορικὴν*. Ὁ πολιτικὸς βίος τῆς Ρώμης παρεῖχε πολλὰς εὐκαιρίας εἰς τοὺς ἄρχοντας, τοὺς ὑποψηφίους καὶ τοὺς δικηγόρους νὰ ὁμιλοῦν καὶ ἦσαν εὐνοϊκώτατοι οἱ ὄροι διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ρητορικῆς τέχνης. Ἄλλ' ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ ρωμαϊκὴ ρητορεία ἦτο ἀπλῆ καὶ ἄτεχνος. Ἀργότερον ὁμως ἤρχισε μεγάλη κίνησις ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν. Ἕλληνες ρητοροδιδάσκαλοι ἐδίδασκον εἰς τοὺς Ρωμαίους τὴν τέχνην καὶ μετ' ὀλίγον ἀνεδείχθησαν εἰς τὴν Ρώμην ἀξιόλογοι ρήτορες.

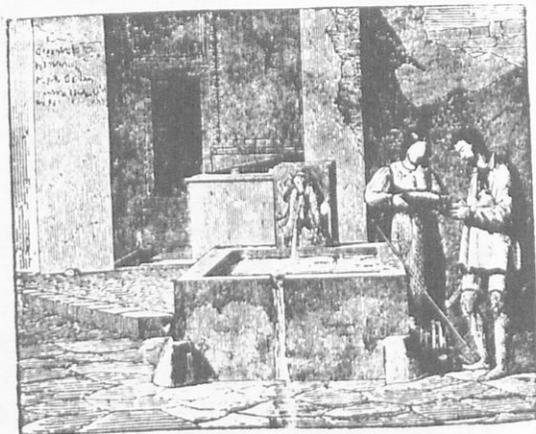
Α Ι Τ Ε Χ Ν Α Ι

Οἱ Ρωμαῖοι ἠγάπησαν περισσότερο τὴν *ἑλληνικὴν τέχνην*. Πολλοὶ στρατηγοί, οἱ ὁποῖοι ἐξεστράτευσαν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐσύλησαν τοὺς ναοὺς καὶ τὰς οἰκίας τῶν ἰδιωτῶν καὶ μετεκόμισαν εἰς τὴν Ρώμην πολλὰ ἔργα τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς, μὲ τὰ

ὅποια ἐκόσμησαν τὰς οἰκίας των. Τοῦτο ἐντὸς ὀλίγου ἔγινε συμ-
μὸς καὶ οἱ πλοῦσιοι Ρωμαῖοι ἠμιλλῶντο νὰ ἔχουν συλλογὴν ἀπὸ
ἔργα τέχνης εἰς τὰς οἰκίας των.

Οἱ Ρωμαῖοι ἐθαύμασαν καὶ ἠγάπησαν τὴν τέχνην τῆς ἐπο-
χῆς των, δηλαδή τὴν ἑλληνιστικὴν τέχνην μετὰ τὴν προσπάθειάν
της νὰ ἀπομιμηθῇ τὴν φύσιν μετὰ τὸ πάθος, τὰς πολυτελεῖς καὶ περι-
τέχνους διακοσμήσεις,
τὰ μωσαϊκὰ καὶ τὰ ἀ-
νάγλυφα.

Ἀπὸ τότε δὲν εὐ-
χαριστοῦνται πλέον μετὰ
τοὺς ξυλίνοὺς ναοὺς
των, κτίζουσιν ναοὺς κα-
τὰ τοὺς ἑλληνικοὺς ρυ-
θμοὺς καὶ κοσμοῦν τὰ
κτίριά των μετὰ μωσαϊκὰ.
Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν κα-
τεσκευάσθησαν πολλὰ
ἔργα, ἰδίως εἰς τὴν Ἀ-
γοράν, τῶν ὁποίων οἱ
ἀρχιτέκτονες ἦσαν Ἑλ-
ληνες. Ἡ πρώτη ρωμαϊκὴ τέχνη ἦτο κυρίως ἑλληνικὴ μεταφυτευθεῖσα
εἰς τὴν Ρώμην.

Δημοσία κρήνη εἰς τὴν Πομπηίαν.

Ο ΣΚΙΠΙΩΝ ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΣ

Μεγάλην ὠθησιν εἰς τὴν νεωτεριστικὴν αὐτὴν κίνησιν ἔδωσαν
μερικοὶ ἄνδρες ἐξαιρετικῆς μορφώσεως καὶ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ
πρὸς τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα. Μεταξὺ αὐτῶν τὴν πρώτην θέσιν κατέχει
ὁ Σκιπίων Αἰμιλιανός. Ὁ Σκιπίων ἠγάπα τοὺς λογίους καὶ τοὺς καλ-
λιτέχνους καὶ ἐσχημάτισε κύκλον φιλολογικὸν καὶ καλλιτεχνικόν, εἰς
τὸν ὅποσον διεκρίνοντο ὁ στωικὸς φιλόσοφος Παναίτιος ὁ Ρό-
διοσ, ὁ Πολύβιος (βαθὺς ἱστορικὸς μετὰ ἀξιοθαύμαστον πλοῦ-
τον στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν γνώσεων), ὁ κωμικὸς Τερέντιος,
ὁ νομομαθὴς Μανίλιος κ.ἄ.

Ἄλλ' ἢ μεγάλη μᾶζα τοῦ λαοῦ ἔμενεν ἀσυγκίνητος ἀπὸ τὴν ἑλλη-
νικὴν ὠραιότητα καὶ εὗρισκε τέρψιν εἰς τὰ χονδροειδῆ θεάματα. Διη-

γούνται ότι μίαν ημέραν, ἐνῶ ἐπαίζετο κωμωδία τοῦ Τερεντίου, οἱ θεαταὶ ἐγκατέλειψαν τὸ θέατρον, διότι ἤκουσαν ἔξω νὰ διαλαλοῦν ὅτι ἔφθασε περίφημος σχοινοβάτης.

Η ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΑ

Οἱ τραχεῖς καὶ πτωχοὶ Ρωμαῖοι ἔμειναν κατάπληκτοι ἀπὸ τὸν πλοῦτον τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὸν ἄνετον καὶ πολυτελεῆ βίον. Τὸν πλοῦτον καὶ τὰς σύνηθείας αὐτὰς ἐφρόντισαν νὰ μεταφέρουν εἰς τὴν Ρώμην. Ἄλλ' οἱ Ρωμαῖοι ἔδειξαν διαγωγὴν νεοπλοῦτου, διότι ὁ νέος τρόπος τῆς ζωῆς ἦτο μᾶλλον ἐπίδειξις καὶ σπατάλη παρὰ βαθυτέρα κατανόησις τῆς τέχνης καὶ τῆς ἀξίας τῆς λεπτοτέρας ζωῆς.

Τὰς παλαιὰς ἀπλᾶς οἰκίας ἀντικατέστησαν μὲ νέας πολυτελεστεράς ἀπὸ μάρμαρον κατὰ τὸ σχέδιον τῶν ἀθηναϊκῶν καὶ κορινθιακῶν οἰκιῶν.

Ἡ ἐνδυμασία τῶν Ρωμαίων δὲν μετεβλήθη, ἀλλὰ τὸ χονδροειδὲς μάλλινον ὕφασμα ἀντικατέστησαν μὲ λεπτοῦφαντα ἐνδύματα καὶ ἐφρόντισαν νὰ πτυχώνουν τὸ ἱμάτιον κατὰ τὸν ἑλληνικὸν συρμόν. Μεγαλυτέρα ἦτο ἢ πολυτέλεια εἰς τὸν ἱματισμὸν τῶν γυναικῶν, αἱ ὅποια ἀνεζήτησαν τὰ λεπτότερα καὶ διαφανέστερα ὑφάσματα. Ἐφόρουν πλήθος κοσμημάτων, δακτυλῖδια, βραχιόλια, περιδέραια, ἐνώτια κτλ.

Ἄλλὰ περίφημος ἔγινεν ἡ πολυτέλεια τοῦ φαγητοῦ. Οἱ τόσοι λιτοδαίτοι Ρωμαῖοι κατήντησαν μανιώδεις γαστρίμαργοι καὶ τὸ ἐλάττωμα αὐτὸ παρέμεινε μέχρι τέλους τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς ἀνωτέρας κοινωνίας. Ἐπεζήτησαν τὰ πλέον σπάνια καὶ παλυδάπανα φαγητὰ καὶ τοὺς πλέον ἀρωματώδεις καὶ σπανιωτέρους οἶνους τοῦ κόσμου, τὰ δὲ ποσά, τὰ ὅποια ἐξώδευον διὰ τὰ συμπόσια, ἦσαν μυθώδη. «Ὁ μάγειρος, ὁ ὁποῖος ἔθεωρεῖτο ὁ ἔσχατος τῶν δούλων», λέγει ὁ Τίτος Λίβιος, «ἀπέβη προσωπικότης καὶ τὸ ἐπάγγελμα του ἔφθασεν εἰς μεγάλην περιωπὴν!»

Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΙΣ

Ἄλλ' ἡ μεγάλη πολυτέλεια ἔφερεν ὄχι μόνον καταστρεπτικὴν μαλθακότητα, ἀλλὰ καὶ πλήθος ἀπὸ ἄλλα ἐλαττώματα. Αἱ παλαιαὶ ρωμαϊκαὶ ἀρεταὶ ἔθεωρήθησαν χονδροειδεῖς καὶ γελοῖαι. Ὅλοι ἐφρόντιζον νὰ πλουτήσουν, διὰ νὰ ἐπαρκοῦν εἰς τὰς δαπάνας τοῦ νέου βίου, καὶ πρὸς τοῦτο κανὲν μέσον δὲν ἐθεώρουν ἀθέμιτον. Αἱ οἰκογενεακαὶ ἀρεταὶ

τῶν Ρωμαίων ἐξηφανίσθησαν εἰς τὴν νέαν ἀριστοκρατίαν καὶ τὰ διαζύγια ἐπληθύνθησαν. Ἐπίσης ἤρχισαν νὰ φαίνωνται τὰ πρῶτα συμπτώματα τῆς πολιτικῆς διαφθορᾶς. Οἱ πολῖται ἐπώλουν τὴν ψῆφον των καὶ ἡ ἐκλογικὴ διαφθορὰ ἐγενικεύθη.

Ἐναντίον τῆς καταστάσεως ταύτης ἤρχισαν νὰ ἐξεγείρωνται πολλοὶ Ρωμαῖοι καὶ ἐδημιουργήθη *ζωηρὰ ἀντίδρασις* κατὰ τῶν νεωτερισμῶν. Ἀρχηγὸς τῆς ἀντιδράσεως καὶ συγχρόνως ἀντιπρόσωπος τοῦ συντηρητισμοῦ τῆς Ρώμης εἶναι ὁ περίφημος Κάτων ὁ τιμητῆς.

Ὁ Κάτων ἦτο μικρὸς ἰδιοκτῆτης ἀπὸ τὴν Σαβίνην ἐγκατασταθεὶς εἰς Ρώμην. Ἔλαβε μέρος εἰς πολλοὺς πολέμους καὶ διεκρίθη ἀνελθῶν εἰς ὅλα τὰ ἀξιώματα. Ὁ Κάτων ὑπῆρξε λάτρης τῶν προγονικῶν ἀρετῶν καὶ ἔγινεν ἀρχηγὸς μερίδος τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία ἤθελε νὰ ἀντιδράσῃ εἰς τὰ νέα ἦθη τῆς ἀριστοκρατίας. Ὡς τιμητῆς ἐπέδιδωξε μέτρα αὐτῆρὰ νὰ πατάξῃ τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν διαφθοράν.

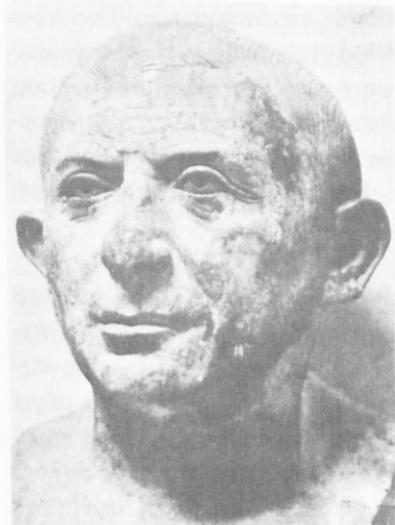
Ἄλλ' οἱ ἀγῶνες τοῦ Κάτωνος ἔμειναν χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ὁ ἐλληνισμὸς ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα εἰσῆρχετο εἰς τὴν Ρώμην καὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος ἡ μεταβολὴ ἦτο πλήρης. Οἱ Ρωμαῖοι ἐδέχθησαν τὸν ἐλληνικὸν πολιτισμὸν, ἀλλ' ὅπως ἦτο φυσικὸν τὸν προσήρμοσαν εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς συνηθείας των. Τοιοῦτοτρόπως ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς παρουσιάζεται μὲ νέαν μορφήν καὶ ἔγινεν, ὅπως λέγουσιν, ἑλληνορωμαϊκός. Ὑπὸ τὴν μορφήν αὐτὴν, αἱ ρωμαϊκαὶ λεγεῶνες τὸν μετέφεραν εἰς τὴν ἀπολίτιστον Δύσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ. — ΟΙ ΓΡΑΚΧΟΙ

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΑΣ ΤΑΞΕΩΣ

Αί μεγάλοι κατακτήσεις είχαν ακόμη σαβαρωτέρας συνεπείας, δηλαδή βαθεΐαν οικονομικήν, κοινωνικήν καὶ πολιτικήν μεταβολήν.

Ρωμαῖος τοκογλύφος

(Ὁρειχαλκίνη προτομή ἀπὸ τὴν Πομπηΐαν. Νεάπολις)

Ὁ ὄνομαστὸς τραπεζίτης καὶ τοκογλύφος Caecilius Jucundus, τοῦ ὁποῦοι ἡ οἰκία ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν Πομπηΐαν. Ἡ εἰκὼν παριστάνει μὲ ζωηρὰν ἐκφραστικότητα τὸν πονηρὸν χρηματιστὴν.

Οἱ μακροχρόνιοι πόλεμοι κατέστρεψαν τὴν μεσαίαν τάξιν, δηλαδή τοὺς ἰδιοκτήτας μικρῶν κτημάτων εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν. Τοὺς μεγάλους πολέμους διεξήγαγε κυρίως ἡ μεσαία τάξις. Πολλοὶ ἐχάθησαν εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν ἢ ἀπὸ τὰς κακουχίας καὶ ὅσοι ἐπανῆλθον εὐρέθησαν εἰς πολὺ δύσκολον θέσιν. Ὁ ἀγρός των εἶχε μείνει ἀκαλλιέργητος, ἡ οἰκογένειά των εἶχε χρεωθῆ διὰ τὰ συντηρηθῆ, καὶ οἱ ἴδιοι ἐξηκολούθουν νὰ δανείζωνται. Ἀλλὰ τότε τοὺς κατέστρεψεν ἡ τοκογλυφία. Συγχρόνως εἶχε καταντήσει ἀδύνατος ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ συντήρησις μικρῶν κτημάτων, ἀφ' ὅτου ἤνοιξαν αἱ μεγάλοι σιταγοραὶ τῆς Σικελίας, τῆς Σαρδηνίας καὶ πρὸ πάντων τῆς Ἀφρικῆς. Ὁ εἰσαγόμενος ἀπ' αὐτὰς σίτος ἦτο τόσο εὐθηνός, ὥστε ἡ παραγωγή τῆς Ἰταλίας ἦτο ἀδύνατον νὰ συναγωνισθῆ τοὺς σιτεμπόρους. Οἱ μικροκαλλιεργηταὶ ἠναγκάσθησαν τότε νὰ πωλήσουν τοὺς

ἀγρούς των, ἐγκατέλειψαν τὴν ὑπαιθρον χώραν καὶ μετηνάστευσαν εἰς τὴν Ρώμην. Οἱ πλούσιοι ἠγόρασαν τὰ μικρὰ κτήματα, ἤνωσαν

πολλά ἀπ' αὐτὰ καὶ ἐσχημάτισαν τὰς μεγάλας ἰδιοκτησίας, τὰ λεγόμενα *latifundia*. Εἰς τὰ κτήματα αὐτὰ ἐγκατέστησαν δούλους, ἔπαυσαν νὰ καλλιεργοῦν δημητριακὰ, ἐφύτευαν ἀμπέλους καὶ ἔλαιας, ὡς περισσότερον προσοδοφόρα, ἔτρεφον ζῶα ἢ ἄφηνον μεγάλας ἐκτάσεις ἀκαλλιεργήτους διὰ τὸ κυνήγιον. Τοιοιυτρόπως ἡ παραγωγή τῆς Ἰταλίας ἠλαττώθη σημαντικῶς καὶ ἡ ὑπαιθρος χώρα ἄλλαξε κατοίκους, διότι τὴν θέσιν τῶν γνησίων Ρωμαίων ἔλαβον δοῦλοι Ἀσιᾶται. Διὰ τοῦτο δικαίως εἶπον ὅτι τὰ μεγάλα κτήματα κατέστρεψαν τὴν Ρώμην.

Κάτι παρόμοιον ἐγινε καὶ εἰς τὰς πόλεις. Ἐνῶ τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία ἀνεπτύχθησαν τεραστίως μὲ τὰς κατακτήσεις, οἱ ἐλεύθεροι μικροτεχνῖται κατεστράφησαν, διότι δὲν ἀντεῖχον εἰς τὸν συναγωνισμὸν τῶν ἐργοστασίων, εἰς τὰ ὅποια μετεχειρίζοντο κυρίως δούλους. Τοιοιυτρόπως οἱ ἐλεύθεροι μικροτεχνῖται, ὅπως καὶ οἱ ἐλεύθεροι γεωργοί, δηλαδὴ ἡ **μεσαία τάξις**, κατεστράφησαν καὶ περιήλθον εἰς μεγάλην ἔνδειαν. Τὸ γεγονός αὐτὸ εἶχε σοβαρωτάτας συνεπείας.

ΑΙ ΝΕΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΤΑΞΕΙΣ

Ἡ κοινωνικὴ ἰσότης, τὴν ὁποίαν εἶχον ἐπιτύχει οἱ Ρωμαῖοι μετὰ τόσους ἀγῶνας, διεταράχθη καὶ ἐδημιουργήθη διάκρισις τάξεων περισσότερον ἐπικίνδυνος. Κατὰ τὸν 2ον π.Χ. αἰῶνα ἡ Ρώμη εἶχε κυρίως δύο κοινωνικὰς τάξεις, μίαν μειοψηφίαν πλουσίων καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἀκτημόνων καὶ πτωχῶν. Εἰς τὴν πρώτην ἀνήκουν οἱ συγκλητικοὶ καὶ οἱ ἵππεῖς, εἰς τὴν δευτέραν ὁ λεγόμενος ἀστικός ὄχλος.

Ἡ **συγκλητικὴ τάξις**, τῆς ὁποίας ὁ πλοῦτος συνίσταται κυρίως εἰς κτηματικὴν περιουσίαν, ἔχει ἀποκλειστικὸν ἔργον τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας. Ἀπ' αὐτὴν ἐκλέγουν οἱ Ρωμαῖοι σχεδὸν κατὰ κανόνα τοὺς ἄρχοντας, οἱ ὅποιοι πολλὰκις εἶναι ἀνίκανοι ἢ κάμνουν κακὴν χρῆσιν τῆς δυνάμεώς των, περιφρονοῦν τοὺς νόμους, διαφθείρουν τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ κατὰ τὰς ἐκλογὰς καὶ κυβερνοῦν κακῶς τὰς ἐπαρχίας.

Ἡ **τάξις τῶν ἱππέων** εἶναι οἱ πλοῦσιοι τοῦ χρήματος. Ἐντὶ τῶν πολιτικῶν ἀξιωματῶν, οἱ ἵππεῖς προτιμοῦν τὸ ἐμπόριον, τὰς τραπεζιτικὰς ἐργασίας καὶ τὰς προμηθείας τοῦ δημοσίου. Ἐμπορεύονται κυρίως τὸν σῖτον (τὸν ὅποιον εἰσάγουν εἰς μεγάλας ποσότητας ἀπὸ τὴν Σικελίαν, τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Αἴγυπτον) καὶ συγ-

χρόνως είναι σπουδαῖοι τοκογλύφοι. Ἰδίως ὁμως πλουτοῦν ἀπὸ τὰς προμηθείας τοῦ δημοσίου καὶ ἀπὸ τὴν ἐνοικίασιν τῶν φόρων, εἶναι δηλαδή **δημοσιῶναί**. Οἱ ἵππεις καταρτίζουσι μεγάλας ἐταιρείας, αἱ ὁποῖαι ἀναλαμβάνουσι τὴν κατασκευὴν δημοσίων ἔργων ἢ τὴν προμηθειαν στρατιωτικῶν εἰδῶν εἴτε ἐνοικιάζουσι τοὺς φόρους. Ἀγοράζουσι δηλαδή ἀπὸ τὴν πολιτείαν τοὺς φόρους μεγάλων περιφερειῶν, προκαταβάλλουσι τὸ ἀντίτιμον εἰς τὸ δημόσιον καὶ μετὰ τοὺς πωλοῦσι τμηματικῶς εἰς μικροτέρους ἐπιχειρηματίας τῶν ἐπαρχιῶν, οἱ ὁποῖοι εἰσπράττουσι αὐτοὺς μὲ σκληρὰ καὶ ἀπάνθρωπα μέσα. Αὐτοὶ εἶναι οἱ **τελώναι**, περὶ τῶν ὁποίων ὁ Χριστὸς εἶπεν ὅτι δὲν θὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Οἱ συγκλητικοὶ ὡς διοικηταὶ καὶ οἱ ἵππεις ὡς ἐπιχειρηματῆαι, καὶ ἰδίως ὡς δημοσιῶναι, ἐξεμεταλλεύθησαν μὲ ἀπληστίαν τὰς ἐπαρχίας καὶ κατήνησαν ἀληθινὴν πληγὴν.

Τὸν ἀστικὸν ὄχλον ἀποτελοῦν ὅλοι οἱ ἄλλοι πολῖται, παλαιοὶ μικροκτηματῆαι ἢ μικροτεχνῆται κατεστραμμένοι καὶ ἄλλοι ὅμοιοι. Ἡ θέσις ὅλων αὐτῶν εἶναι τραγικὴ. Δὲν εὐρίσκουσι ἐργασίαν, διότι εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ εἰς τὰ ἐργοστάσια προτιμῶνται οἱ δοῦλοι, ζοῦσι εἰς μικρὰς καὶ ἀνθυγιεινὰς κατοικίας πτωχοί, ταπεινοὶ καὶ ἐγκαταλειμμένοι εἰς τὸν οἶκτον τῆς πολιτείας καὶ τῶν πλουσίων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν μοιράζουσι τροφὰς καὶ ἐνδύματα. Ἄλλ' ἀντὶ αὐτοῦ οἱ πτωχοὶ πωλοῦσι τὴν ψῆφον των κατὰ τὰς ἐκλογάς. Μόνη παρηγορία των ἔμεινεν ὁ τίτλος τοῦ Ῥωμαίου πολίτου, τὰ μεγάλα θεάματα, αἱ ἑορταί, οἱ θρίαμβοι, αἱ ἐκλογαὶ καὶ ἡ κίνησις τῆς ἀγορᾶς

ΟΙ ΔΟΥΛΟΙ

Ἐνα ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα ἀποτελέσματα τοῦ πολέμου καὶ τῶν κατακτήσεων ἦτο ἡ καταπληκτικὴ αὐξήσις τῶν δούλων.

Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν ἢ αἰχμάλωτοι πολέμου πωληθέντες ἢ Ἀσιᾶται τοὺς ὁποίους εἶχον μεταφέρει οἱ νικηταὶ στρατηγοί.

Ὁ δοῦλος κατὰ τὸν νόμον δὲν ἦτο **πρόσωπον**, ἀλλὰ **πῆγμα**. Ἡ ζωὴ τῶν δούλων ἦτο ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν οἰκτρὰ. Ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐργάζωνται διαρκῶς. Ὁ ὀκνηρὸς ἢ πονηρὸς δοῦλος ἐτιμωρεῖτο σκληρότατα. Αἱ τιμωρίαι ἦσαν φρικώδεις: ραβδισμοί, μαστιγώσεις, ἀλύσεις, ἢ ἐργασία τοῦ χειρομύλου, ἢ ἐργασία εἰς τὰ λατομεῖα καὶ τέλος ὁ θάνατος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Διὰ τοῦτο πολλὰκις οἱ δοῦλοι ἐπανεστάτησαν καὶ ἠπειλήσαν σοβαρῶς τὸ κράτος.

ΟΙ ΓΡΑΚΧΟΙ

Εἰς τὴν Ρώμην δὲν ἔλειψαν οἱ ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι ἔβλεπον τὴν σοβαρότητα τῆς καταστάσεως καὶ ἤθελον νὰ θέσουν τέρμα εἰς αὐτήν. Ὁ Κάτων εἶχε κατανοήσει τὴν ἀνάγκην αὐτήν, ἀλλὰ δὲν ἐκτύπησε τὴν ρίζαν τοῦ κακοῦ. Τὸ ἔργον αὐτὸ ἀνέλαβον οἱ δύο ἀδελφοὶ Τιβέριος καὶ Γάιος Γράκχος.

Ο ΤΙΒΕΡΙΟΣ ΓΡΑΚΧΟΣ

Ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς δύο, ὁ Τιβέριος, ἦτο φύσις εὐγενική καὶ θερμὴ καὶ ρήτωρ καλός. Μὲ ἔξαιρετικὴν διορατικότη-

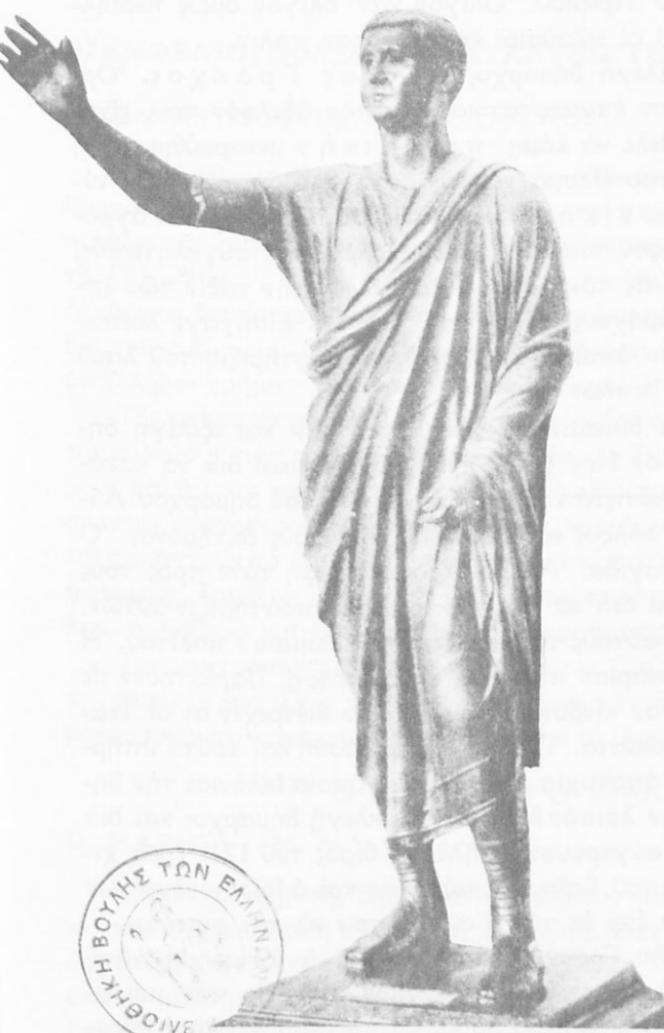

Οἱ ἀδελφοὶ Γράκχοι.

τα ἀντελήφθη ὅτι ἡ διόρθωσις τῆς καταστάσεως ἦτο δυνατὴ μόνον, ἂν κατώρθωνε νὰ ἀναδημιουργήσῃ τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν καὶ μαζί μὲ αὐτήν τὴν μεσαίαν τάξιν ἀποκαθιστῶν πάλιν εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀνέργους τῆς Ρώμης.

Τὸ 133 π.Χ. ἐκλέγεται δήμαρχος καὶ προτείνει ἀμέσως τὸν περίφημον ἀγροτικὸν νόμον, κατὰ τὸν ὅποιον κανεῖς δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ κατέχη γῆν τοῦ δημοσίου μεγαλυτέρας ἐκτάσεως ἀπὸ 500 πλέθρα καὶ 260 δι' ἕκαστον ἄρρεν τέκνον (τὸ πλέθρον = 25,18 μ.). Οἱ

πλούσιοι ὅμως εἶχαν σφετερισθῆ, μετὸ πρόσχημα τοῦ ἐνοικίου, ἐκτά-

Ρήτωρ ἀγορευῶν
(Μουσεῖον Φλωρεντίας).

σεις πολὺ μεγαλυτέ-
ρας. Ἔπρεπε λοιπὸν
μέρος αὐτῶν νὰ ἀ-
φαιρεθῆ ἀπ' αὐτοῦς,
νὰ διαιρεθῆ εἰς ἴσους
κλήρους καὶ νὰ μοι-
ρασθῆ εἰς τοὺς ἀκτῆ-
μονας πολίτας. Ὁ Τι-
βέριος ὑπεστήριξε μετὴν
θέρμην τὸν νόμον.

Ὅπως ἦτο φυσικόν,
τὸν ἐπολέμησαν μετὰ
μανίαν. Ἄλλ' ὁ Τι-
βέριος κατῴρθωσε νὰ
ψηφισθῆ ὁ νόμος ὑπὸ
τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀ-
μέσως προέβη εἰς τὴν
μεταρρύθμισιν. Ἄλλὰ
διὰ νὰ στερεωθῆ τὸ
ἔργον του, ἐνόμισεν
ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκλεγῆ
δήμαρχος καὶ διὰ τὸ
ἐπόμενον ἔτος. Κατὰ
τὴν ἡμέραν τῶν ἐκλο-
γῶν ὁ Τιβέριος εὐρέ-
θη μετὰ ὀλίγους ὄπα-
δούς, διότι οἱ ἀγρό-
ται εὐρίσκοντο εἰς τὸν
θερισμὸν ἔξω ἀπὸ τὴν
πόλιν. Οἱ συγκλητικοὶ
καὶ οἱ πλούσιοι ἐδημι-
ούργησαν ταραχάς, ἐ-
φόνευσαν τὸν Τιβέ-
ριον μετὰ 300 ἀπὸ τοὺς

ὄπαδούς του καὶ ἔρριψαν τὸ σῶμα του εἰς τὸν Τίβεριον.

Οί πλούσιοι κατ' ἀρχὰς δὲν ἐτόλμησαν νὰ καταργήσουν τὸν ἀγροτικὸν νόμον τοῦ Τιβερίου. Ὁλίγον κατ' ὀλίγον ὁμως περιῆλθεν εἰς ἀχρηστίαν καὶ οἱ πλούσιοι ἐπεκράτησαν πάλιν.

Ἄλλὰ τὸ 123 ἐξελέγη δήμαρχος ὁ Γάιος Γράκχος. Ὁρμητικώτερος καὶ πλέον ἐπαναστατικὸς ἀπὸ τὸν ἀδελφὸν του, εἶχεν εὐρύτερα σχέδια. Ἦθελε νὰ κάμη πολιτικὴν μεταρρύθμισιν, ἣ ὅποια θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ συντρίψῃ τὴν δύναμιν τῶν εὐγενῶν ἐπίσης κοινωρικὴν, ἣ ὅποια θὰ συνεπλήρωνε τὸν ἀγροτικὸν νόμον τοῦ ἀδελφοῦ του. Διὰ νὰ συντρίψῃ τοὺς συγκλητικούς, ἐστηρίχθη ὄχι μόνον εἰς τὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν ἱππέων καὶ εἰς τὰς συμμάχους πόλεις τῆς Ἰταλίας. Εἰσήγαγε λοιπὸν σειρὰν νόμων, διὰ τῶν ὁποίων ἐκέρδισε τὴν ὑποστήριξιν τοῦ λαοῦ καὶ τῆς τάξεως τῶν ἱππέων.

Ὁ Γάιος ἀπέκτησε δύναμιν σχεδὸν μοναρχικὴν καὶ ἐξελέγη δήμαρχος καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος (122). Οἱ συγκλητικοὶ διὰ νὰ καταστρέψουν τὴν δημοτικότητά του, ἐπρότειναν διὰ τοῦ δημάρχου Λιβίου Δρούσου νόμους εὐνοϊκωτέρους διὰ τοὺς ἀκτῆμονας. Ὁ λαὸς ἔπεσεν εἰς τὴν παγίδα. Ἄλλ' ὁ Γάιος ἐστράφη τότε πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς συμμάχους καὶ διὰ νὰ προσελκύσῃ τὴν ὑποστήριξιν αὐτῶν, ἐπρότεινε νὰ δοθῇ εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου. Ἡ Σύγκλητος εὐρήκεν εὐκαιρίαν πάλιν νὰ δημοκοπήσῃ. Παρέστησεν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν λαὸν τὸν κίνδυνον, τὸν ὁποῖον διέτρεχεν ἂν οἱ Ἰταλοὶ ἀπέκτων ἴσα δικαιώματα. Ὁ νόμος ἀπεκρούσθη καὶ τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ πρώτη σοβαρὰ ἀποτυχία τοῦ Γαίου, ἣ ὅποια ἐκλόνισε τὴν δημοτικότητά του. Ὄταν λοιπὸν ἐζήτησε νὰ ἐκλεγῇ δήμαρχος καὶ διὰ τὸ 121, ἀπέτυχεν. Ἡ σύγκρουσις ἐπῆλθε τὸ θέρος τοῦ 121. Τρεῖς χιλιάδες ἐκ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Γαίου ἐφονεύθησαν καὶ ὁ ἴδιος κινδυνεύων νὰ συλληφθῇ διέταξεν ἕνα ἐκ τῶν δούλων του νὰ τὸν φονεύσῃ.

Ἡ προσπάθεια τῶν Γράκχων ἀπέτυχε καὶ ἡ ἀποτυχία αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν ἐχθρότητα τῶν πλουσίων καὶ εἰς τὴν μοιρολατρικὴν ἀδράνειαν τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Οἱ πλούσιοι ἐξῆλθον ἰσχυρότεροι καὶ ὁ λαὸς περιέπεσεν εἰς μεγαλυτέραν δυστυχίαν. Ἀπὸ τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἡ Ρώμη παραδίδεται εἰς τὴν διάκρισιν τῶν φιλοδόξων στρατηγῶν καὶ εἰς τὴν μανίαν τῶν ἐμφυλίων πολέμων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΟΙ ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ. - ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΡΙΣΙΣ ΜΕΤΑ ΤΟΥΣ ΓΡΑΚΧΟΥΣ

Αἱ μεγάλαι κατακτήσεις, ἐκτὸς τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς, ἐδημιούργησαν σοβαρωτάτην πολιτικὴν κρίσιν. Μετὰ τοὺς Γράκχους ἡ τάξις τῶν συγκλητικῶν ἐκυβέρνησε πανίσχυρος τὴν πολιτείαν ἀπὸ τὸ 121 - 107. Ἄλλ' ἡ διοικήσις των ἦτο πολὺ κακῆ. Τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα ἔγιναν σχεδὸν κληρονομικὰ εἰς ὠρισμένας οἰκογενείας καὶ διὰ τοῦτο διαχειρίζονται αὐτὰ ἄνθρωποι ἀνίκανοι καὶ διεφθαρμένοι, οἱ ὑπάλληλοι χρηματίζονται σκανδαλωδῶς καὶ ὁ στρατὸς παραμελεῖται.

Τῆς καταστάσεως ἐπωφελοῦνται φιλόδοξοι στρατηγοί, οἱ ὅποιοι προσελκύουν τὸν στρατὸν, περιφρονοῦν τὴν Σύγκλητον καὶ τοὺς νόμους καὶ θέλουν νὰ κυριαρχήσουν εἰς τὴν Ρώμην. Ἐπειδὴ ὅμως εὐρίσκονται πάντοτε περισσότεροι τοῦ ἐνός, περιέρχονται εἰς σύγκρουσιν καὶ ταραττοῦν τὸ κράτος μὲ πολιτικὰς ἀναστατώσεις καὶ αἱματηροὺς πολέμους. Τοιοῦτοι ἀντίπαλοι εἶναι κατὰ σειρὰν ὁ Μάριος καὶ ὁ Σύλλας, ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Πομπήιος, ὁ Ὀκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος.

Τοιουτοτρόπως ἐπὶ ἓνα περίπου αἰῶνα (107 - 31) ἡ Ρώμη γίνε-ται θέατρον ἐμφυλίων πολέμων, οἱ ὅποιοι κλονίζουν τὸ παλαιὸν δημοκρατικὸν πολίτευμα καὶ προετοιμάζουν τὸ ἔδαφος εἰς τὴν μοναρχίαν.

Ο ΜΑΡΙΟΣ ΚΑΙ Ο ΣΥΛΛΑΣ

Ο ΜΑΡΙΟΣ (156 - 86)

Ἐποστηρικτῆς τῆς δημοκρατικῆς μερίδος καὶ ἀντίπαλος τῆς Συγκλήτου παρουσιάσθη κατ' ἀρχὰς ὁ Μάριος. Κατήγετο ἀπὸ πλουσίαν ἀγροτικὴν οἰκογένειαν τῆς λατινικῆς πόλεως Ἀρπίνου. Ἐμεινε καθ' ὅλην τὴν ζωὴν του ἀμόρφωτος καὶ διὰ τοῦτο οἱ ευγενεῖς τὸν ἐχλεύαζον. Πράγματι ἡ μορφὴ του εἶχε κάτι τὸ τραχὺ καὶ ὁ Κικέρων ἔλεγε : « ἦτο ἀνὴρ ἀγροίκος, ἀλλὰ πραγματικὸς ἀνὴρ ». Εἶχεν ὅμως ἐξαιρετὰ στρατιωτικὰ προσόντα : ἐγνώριζε νὰ συγκρατῆ τὴν πειθαρχίαν τοῦ στρατοῦ καὶ νὰ εἶναι συγχρόνως ἀγαπητὸς εἰς τοὺς στρατιώτας.

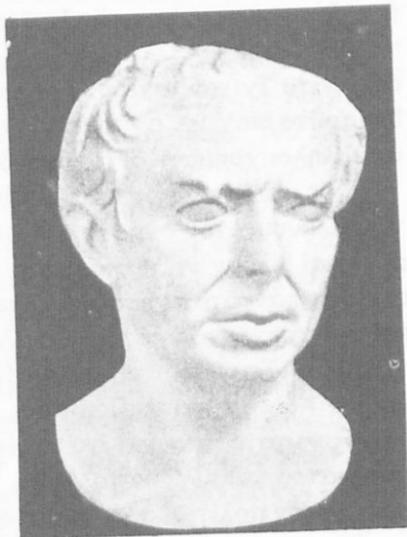
Ὁ Μάριος διέπρεπεν εἰς δύο πολέμους: εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα (112 - 105) καὶ κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων (113 - 101), οἱ ὅποιοι ἀκριβῶς ἀπέδειξαν τὴν διαφθορὰν καὶ ἀνικανότητα τῶν εὐγενῶν καὶ τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ στρατοῦ.

Ὁ πονηρὸς βασιλεὺς τῆς Νουμιδίας Ἰουγούρθας, ἔγγονος τοῦ Μασσανάση, εἶχεν ἐξαφανίσει διὰ δολοφονίας τοὺς συνάρχοντάς του ἐξαδέλφους. Ἐπίσης εἶχε κατορθώσει νὰ ἐμπαίξῃ τοὺς Ρωμαίους, ἀφοῦ διέφθειρε μὲ χρήματα τὴν ρωμαϊκὴν πρεσβείαν, ἣ ὅποια ἐστάλη διὰ νὰ κανονίσῃ τὰ πράγματα τῆς Νουμιδίας. Προσκληθεὶς κατόπιν εἰς τὴν Ρώμην διὰ νὰ ἀπολογηθῆ, ἐξηγόρασε καὶ ἐντὸς τῆς πρωτευούσης θερμούς ὑποστηρικτάς. Ὄταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ἐνίκησε τὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν καὶ τὸν ὑπεχρέωσε νὰ διέλθῃ ὑπὸ τὸν ζυγὸν (109). Εἰς τὸν πόλεμον ἔδωκε τέλος ὁ Μάριος, ὁ ὁποῖος συνέλαβεν αἰχμάλωτον τὸν Ἰουγούρθαν (105) καὶ τὸν ὠδήγησεν εἰς τὴν Ρώμην ὅπου ἀπέθανεν εἰς τὰς φυλακάς.

Οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεῦτονες, γερμανικοὶ λαοὶ κατοικοῦντες εἰς τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς, εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ ἔφθασαν λεηλατοῦντες εἰς τὴν Ναρβωνίτιδα, τὴν ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν τῆς Γαλατίας. Τέσσαρες ρωμαῖκοὶ στρατοὶ κατεστράφησαν ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου. Εἰς τὴν κρίσιμον στιγμήν ἔφθασεν ὁ Μάριος ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐνίκησεν εἰς δύο ἀποφασιστικὰς μάχας τοὺς δύο γερμανικοὺς λαοὺς, οἱ ὅποιοι ἐν τῷ μεταξύ εἶχον χωρισθῆ.

Η ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

Ὁ Μάριος ἔκαμε σπουδαιότατην στρατιωτικὴν μεταρρύθμισιν. Ἐδέχθη εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ ἀπόρους πολίτας, ὅσοι ἤθελον νὰ

Ὁ λεγόμενος Γάιος Μάριος.
(Μαρμαρινὴ κεφαλή. Ρώμη, Βατικανόν)

ύπηρετήσουν μὲ μισθόν. Ἡ μεταρρύθμισις αὐτὴ εἶχε σοβαρωτάτας πολιτικὰς συνεπείας. Οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος στρατιῶται εἰργάζοντο κυρίως διὰ τὸν μισθὸν καὶ ἐφρόντιζον νὰ πλουτήσουν διὰ τοῦ πολέμου. Ἡ ἰδέα τῆς πατρίδος ἐξησθένησε τοιουτοτρόπως, διότι ὁ στρατὸς ἀφωσιώθη εἰς τὸν ἀρχηγὸν καὶ φιλόδοξοι στρατηγοὶ δύνανται, σπληνίζομενοι εἰς τὸν στρατὸν, νὰ περιφρονοῦν τοὺς νόμους διὰ νὰ κυριαρχήσουν εἰς τὴν Ρώμην.

ΑΙ ΕΣΩΤΕΡΙΚΑΙ ΤΑΡΑΧΑΙ.—Ο ΣΥΜΜΑΧΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Μετὰ τὰς λαμπρὰς νίκας τοῦ ὁ Μάριος ἔγινε δεκτὸς μὲ ἐνθουσιασμόν εἰς τὴν Ρώμην. Ἐστράφη τότε ἀποφασιστικῶς πρὸς τοὺς δημο-

Νόμισμα τοῦ Ἰου, οὐρθα
(Παρίσιοι, Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη).

Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως εἰκονίζεται ὁ ἐπικίνδυνος Νομηθῶδς ἀρχηγός· ἐπὶ τῆς ἄλλης ὁ πολὺ διαδεδομένος ἐκεῖνον τὸν καιρὸν εἰς Ἀφρικὴν ἐλέφας.

κρατικούς. Ἄλλ' εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ἐφάνη ἡ ἀπειρία τοῦ στρατηγοῦ εἰς τὰ πολιτικά. Οἱ δημαγωγοὶ ὀπαδοὶ τοῦ ἐξεμεταλλεύθησαν τὴν δημοτικότητά του δι' ἰδιοτελεῖς σκοποὺς καὶ ἐπροκάλεσαν ταραχάς, ὥστε ὁ Μάριος ἠναγκάσθη νὰ στραφῆ ἔναντίον των καὶ νὰ ὑποστηρίξη τὴν Σύγκλητον. Ἄλλ' οἱ δημοκρατικοὶ θεώρησαν τοῦτο ὡς προδοσίαν καὶ ἐγκατέλειψαν τὸν Μάριον, ὁ ὁποῖος ἠναγκάσθη νὰ φύγη ἀπὸ τὴν Ρώμην διὰ νὰ ἐπισκεφθῆ δῆθεν τὴν Ἀνατολήν. Μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἐκυριάρχησαν πάλιν οἱ ἀριστοκρατικοὶ καὶ ἡ Σύγκλητος.

Κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη ἡ Ἰταλία ἐταράχθη ἀπὸ τὸν λεγόμενον

Συμμαχικὸν πόλεμον. Οἱ Ἱταλοὶ δηλαδὴ ἔλαβον τὰ ὄπλα, διὰ νὰ ἀποκτήσουν τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου, καὶ ἔφεραν εἰς δύσκολον θέσιν τὴν Ρώμην. Οἱ Ρωμαῖοι ὁμως ἐπεκράτησαν εἰς τὸ τέλος (88), ἀλλ' ἡ Σύγκλητος μετὰ τὴν νίκην ἐχορήγησεν εἰς ὅλους τοὺς Ἱταλιώτας τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου.

Τοιοτοτρόπως ἡ Ρώμη ἔπαυσε νὰ εἶναι κυρίαρχος πόλις καὶ ἐγενεῖν ἡ πρωτεύουσα, ἡ ὁποία κυβερνεῖ κατοίκους μὲ ἴσα δικαιώματα.

Ο ΣΥΛΛΑΣ (136 - 78 π. Χ.)

Ὁ συμμαχικὸς πόλεμος ἀνέδειξε νέον ἄνδρα, τὸν Σύλλαν. Ὁ Λεύκιος Κορνήλιος Σύλλας κατήγετο ἀπὸ τὴν μεγάλην οἰκογένειαν τῶν Κορνηλίων. Εἶχε διακριθῆ ὡς ὑποστράτηγος τοῦ Μάριου εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ βραδύτερον ἔδειξε μεγάλην στρατηγικὴν καὶ διπλωματικὴν ἰκανότητα. Ἦτο ἀγαπητὸς εἰς τοὺς στρατιώτας, διότι ἄφηνεν εἰς αὐτοὺς μεγάλην ἐλευθερίαν καὶ ἐπέτρεπε νὰ λαφυραγωγοῦν τὰς χώρας ποὺ κατακτοῦσαν. Εἰς ὅλην τὴν ζωὴν του ἔμεινεν ὑποστηρικτὴς τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ ἄσπονδος ἐχθρὸς τῆς δημοκρατίας.

Η ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΛΛΑ

Οἱ δύο ἄνδρες Μάριος καὶ Σύλλας δὲν ἄργησαν νὰ ἔλθουν εἰς ρῆξιν. Ἡ Σύγκλητος εἶχεν ἀναθέσει εἰς τὸν Σύλλαν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ ἐπικινδύνου βασιλέως τοῦ Πόντου Μιθριδάτου. Ἄλλ' ὁ Μάριος ἐξήγειρε τὸν λαὸν καὶ κατάρθωσε νὰ λάβῃ αὐτὸς τὴν ἀρχηγίαν. Ὁ Σύλλας, ὁ ὁποῖος εὕρισκετο εἰς τὴν κάτω Ἱταλίαν, ἔτοιμος νὰ διαπεραιωθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὠδήγησε τὸν στρατὸν του κατὰ τῆς Ρώμης καὶ ἠκύρωσε τὴν ἀπόφασιν. Ὅταν ὁμως ἀνεχώρησε διὰ τὴν Ἑλλάδα (87), ὁ Μάριος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ρώμην, ἔσφαξε τοὺς ὄπαδους τοῦ Σύλλα, ἐληλάτησε τὴν πόλιν, προέγραψε τὸν Σύλλαν καὶ ἐδήμεισε τὴν περιουσίαν του. Ἄλλὰ μετ' ὀλίγους μῆνας ἀπέθανεν ὁ Μάριος (86).

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΜΙΘΡΙΔΑΤΟΥ (88 - 84)

Μεταξὺ τῶν κρατῶν, τὰ ὁποῖα ἐδημιουργήθησαν μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ βασιλείου τῶν Σελευκιδῶν, ἦτο τὸ μικρὸν βασίλειον τοῦ Πόντου μὲ πρωτεύουσαν τὴν Σινώπην, τὸ ὁποῖον ἐπεξέτεινε τὴν ἐξουσίαν

του εἰς τὰς πέριξ χώρας καὶ ἔγινε μὲ τὸν καιρὸν ἄρκετὰ ἰσχυρὸν μὲ στρατὸν ὠργανωμένον κατὰ τὸ μακεδονικὸν σύστημα, μὲ στόλον καὶ πολλοὺς θησαυροὺς.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν βασιλεὺς τοῦ Πόντου ἦτο ὁ περίφημος Μιθριδάτης ΣΤ' ὁ Εὐπάτωρ (123—63). Κατὰ τὸ ἥμισυ Ἕλλην, διότι εἶχεν ἑλληνίδα μητέρα, ἦτο ἄνθρωπος μὲ ἀνάστημα κολοσσιαῖον καὶ τεραστίας σωματικὰς δυνάμεις. Ὡμίλει 22 γλώσσας, ἡγάπα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ εἰργάσθη πολὺ ὑπὲρ τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὁ Μιθριδάτης ὠνειρεύετο νὰ ἰδρῦση μέγα κράτος. Ἐνῶ λοιπὸν οἱ Ρω-

μαῖοι ἦσαν ἀπτησχολημένοι μὲ τὸν Συμμαχικὸν πόλεμον, ὁ Μιθριδάτης ἐκυρίευσεν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ κατῆλθεν εἰς τὰς παραλίους ἑλληνικὰς πόλεις, κηρύττων ἑαυτὸν ἐλευθερωτὴν. Οἱ κάτοικοι, πιεζόμενοι ἀπὸ τὴν κακὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἀπληστίαν τῶν δημοσιωνῶν, ἐδέχθησαν μὲ ἀνακούφισιν τὸν Μιθριδάτην. Ὁ βα-

Ὁ Μιθριδάτης

Ἐπὶ νομίσματος (τετραδράχμων).

σιλεὺς τοῦ Πόντου μετέφερε τὴν πρωτεύουσάν του εἰς τὴν Περγάμον καὶ τὸ 88 διέταξεν ἀπὸ τὴν Ἔφεσον γενικὴν σφαγὴν τῶν Ἰταλῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Περισσότεροι ἀπὸ 80 χιλιάδες ἄνθρωποι ἐσφάγησαν. Κατόπιν ὁ στόλος του ἐκυρίευσεν τὴν Δῆλον, ἡ ὁποία ἦτο γέφυρα τῶν Ρωμαίων πρὸς τὴν Ἀσίαν, καὶ ἐπλευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ. Πολλαὶ πόλεις τῆς Ἑλλάδος, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Πειραιεὺς καὶ αἱ Ἀθῆναι, τὸν ἐδέχθησαν ὡς ἐλευθερωτὴν. Ἄλλος στρατὸς τοῦ Μιθριδάτου διὰ τῆς Θράκης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν (87).

Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ἀνατολὴ ὀλόκληρος ἦτο ἀνάστατος καὶ ὁ Μιθριδάτης ἔγινεν ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τῆς Ρώμης, μετὰ τὸν Ἀννίβαν. Τὰ πράγματα ὅμως ἄλλαξαν, ὅταν ἔφθασαν αἱ ρωμαϊκαὶ λεγεῶνες. Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 87 ὁ Σύλλας ἐμφανίζεται εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀρχίζει τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς. Τότε ἐσυλήθησαν πολλοὶ ναοί, διὰ νὰ ἐξευρεθῇ χρῆμα, καὶ κατεστράφησαν τὰ ὠραῖα δάση τοῦ Λυκείου καὶ τῆς Ἀκαδημίας, διὰ νὰ κατασκευασθοῦν πολιορκητικαὶ μηχαναί. Τὸν Μάρτιον τοῦ 86 ὁ Σύλλας ἐκυρίευσεν τὰς Ἀθή-

νας, τὰς ὁποίας ἔπνιξε κυριολεκτικῶς εἰς τὸ αἷμα. Ἄφοῦ δὲ ἐνίκησε δύο μεγάλους στρατοὺς τοῦ Μιθριδάτου, τὸν ἕνα εἰς τὴν Χαίρωνειαν καὶ τὸν ἄλλον εἰς τὸν Ὀρχομενὸν τῆς Βοιωτίας, ἐπλευσεν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἄλλ' αἱ ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλῖαι τῆς Ρώμης ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ κλείσῃ τὴν συνθήκην τῆς Δαρδάνου, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Μιθριδάτης παρητήθη ἀπὸ τὰς κτήσεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἐπλήρωσε μεγάλην χρηματικὴν ἀποζημίωσιν (84).

ΑΙ ΠΡΟΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΜΕΤΑΒΟΛΑΙ ΤΟΥ ΣΥΛΛΑ

Ὁ Σύλλας ἔφθασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν μὲ 40 χιλ. στρατόν, ἔγινε κύριος τῆς Ρώμης καὶ προέβη εἰς τρομερὰν ἀντεκδίκησιν κατὰ τῶν δημοκρατικῶν. Κάθε ἡμέραν ἀνηρτᾶτο εἰς τὴν ἀγορὰν κατάλογος ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἠδύνατο νὰ φονεύσῃ κανεὶς καὶ ἐλάμβανε μάλιστα ἀμοιβήν. Περισσότεροι ἀπὸ 90 συγκλητικοὶ καὶ 2.600 ἵππεις ἐξηφανίσθησαν. Αὐταὶ εἶναι αἱ περίφημοι προγραφαὶ τοῦ Σύλλα (82).

Ὁ Σύλλας εἶχε κατ' οὐσίαν ἀπόλυτον ἐξουσίαν εἰς τὴν Ρώμην. Ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ δικτάτορος μὲ ἀπεριόριστον νομοθετικὴν καὶ συντακτικὴν ἐξουσίαν καὶ ἄλλαξε ριζικῶς τὸ πολίτευμα. Συνεκέντρωσεν ὅλην τὴν ἐξουσίαν εἰς τὴν Σύγκλητον καὶ περιώρισε τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων ἀρχόντων. Οἱ δήμαρχοι ἔχασαν τὸ δικαίωμα τοῦ νεῖο, τὰ δὲ δικαιώματα τοῦ λαοῦ περιωρίσθησαν σημαντικῶς.

Ὁ Σύλλας παρητήθη μετὰ τέσσαρα ἔτη (79) καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀπέθανεν (78).

Β' Ο ΠΟΜΠΗΙΟΣ ΚΑΙ Ο ΚΑΙΣΑΡ

Ο ΠΟΜΠΗΙΟΣ

Τὸ ἔργον τοῦ Σύλλα ἀνέτρεψεν ὁ Πομπήιος. Ἀριστοκρατικῆς καταγωγῆς, πλούσιος, μὲ ὠραίαν φυσιογνωμίαν, ἦτο φιλόδοξος ἀλλ' ἄτολμος· εὐτυχῆς στρατηγός, χωρὶς ὅμως ἐξαιρετικὰ προσόντα στρατηγοῦ. Ἐφερεν εἰς πέρας μὲ εὐκολίαν τοὺς πολέμους κατὰ τοῦ Σερτωρίου εἰς τὴν Ἰσπανίαν, κατὰ τῶν δούλων εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τῶν πειρατῶν εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ κατὰ τοῦ Μιθριδάτου εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Ὁ Σερτώριος, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀρίστους ἀξιωματικούς τοῦ Μαρίου, προσεβλήθη ἀπὸ τὸν Σύλλα καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου ὠργάνωσε στρατὸν καὶ ἀπειλοῦσε νὰ ἀνατρέψῃ τὸ καθεστῶς. Ἡ Σύγκλητος ἀνέθεσεν εἰς τὸν Πομπήιον τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Σερτωρίου (77) καὶ ὁ νεαρὸς στρατηγὸς κατώρθωσε νὰ καταβάλλῃ τὸν περίφημον στασιαστὴν μὲ δόλον καὶ πανουργίαν (72). Ἐνήργησε νὰ δολοφονηθῇ ὁ Σερτώριος καὶ κατόπιν εὐκόλως ἐνίκησε τὸν στρατὸν του.

Κατὰ τὰ ἔτη 73 – 71 ἡ Ἰταλία ἐπαράχθη ἀπὸ μίαν ἐπικίνδυνον ἐξέγερσιν τῶν δούλων. Οὗτοι εἶχον ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Σπάρτακον, δούλον ἀπὸ τὴν Θράκην, ἄνθρωπον μὲ ἐξαιρετικὴν εὐφυΐαν καὶ ὀργανωτικὴν ἱκανότητα. Ἡ Σύγκλητος ἀνέθεσεν εἰς τὸν Κράσσον, τὸν πλουσιώτερον ἄνθρωπον τῆς Ρώμης, τὸν πόλεμον κατὰ τῶν δούλων. Ὁ Κράσσος ἀπέκλεισε τοὺς δούλους εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν, ὅπου ὁ Σπάρτακος ἠγωνίσθη μὲ αὐταπάρνησιν ἀλλ' ἐφρονεύθη. Λείψανα τῶν δούλων διηθύνθησαν εἰς τὴν Ἄνω Ἰταλίαν, ὅπου τὰ κατέστρεψεν ὁ Πομπήιος, ὁ ὁποῖος τότε ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν. Διὰ τοῦτο διεκήρυξεν ὅτι αὐτὸς ἀπέσπασε τὰς ρίζας τοῦ δουλικοῦ πολέμου.

Οἱ δύο στρατηγοὶ ἐφθασαν πρὸ τῆς Ρώμης καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ συγκρουσθοῦν. Ἐπροτίμησαν ὁμῶς νὰ συνεννοηθοῦν καὶ ἐξελέγησαν καὶ οἱ δύο ὕπατοι. Ἐπειδὴ ὁμῶς ἡ Σύγκλητος δὲν ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἄδειαν θριάμβου, ἐστράφησαν πρὸς τὸ δημοκρατικὸν κόμμα καὶ κατήργησαν ὅλους σχεδὸν τοὺς νόμους τοῦ Σύλλα (70).

Ο ΠΕΙΡΑΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (68 - 67)

Οἱ Ρωμαῖοι, ἀφοῦ κατέκτησαν τὴν Ἀνατολήν, παρημέλησαν τὸν στόλον. Αὐτὸ ὁμῶς ἐγένετο αἰτία νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ πειρατεία εἰς βαθμὸν ἐπικίνδυνον. Εἰς ὅλην τὴν παραλίαν τῆς Κιλικίας εἶχον ἐγκατασταθῆ πειραταί, οἱ ὁποῖοι ἐξουσίαζον τοὺς θαλασσίους δρόμους καὶ ἐλήστευον τὰ πλοῖα καὶ τὰ παράλια τῆς Μεσογείου. Οἱ κάτοικοι τῆς Ρώμης ἤρχισαν νὰ αισθάνωνται τὴν ἔλλειψιν σίτου καὶ τροφίμων, τὰ ὁποῖα ἐπωλοῦντο εἰς ὑπερόγκους τιμὰς.

Τὸ ἔτος 67 ἐδόθη σχεδὸν αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία εἰς τὸν Πομπήιον πρὸς ἐξόντωσιν τῶν πειρατῶν. Εἰς χρονικὸν διάστημα ὀλιγώτερον τοῦ ἔτους οἱ πειραταὶ ὑπετάχθησαν. Ὁ Πομπήιος ὑπεχρέωσεν αὐ-

τούς νὰ κατοικήσουν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Κιλικίας. Ἡ ἀγορὰ τῆς Ρώμης ἐγένισεν ἀπὸ τροφίμα καὶ ἡ δημοτικότης τοῦ Πομπηίου ἐγίνε μεγάλη. Πρὶν ἀκόμη ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, οἱ Ρωμαῖοι του ἀνέθεσαν ἔργον σπουδαιότερον, τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Μιθριδάτου.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΜΙΘΡΙΔΑΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (74 - 64)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα ἐξηγέρθη πάλιν ὁ Μιθριδάτης. Ἐχει τώρα σύμμαχόν του τὸν ἰσχυρὸν βασιλέα τῆς Ἀρμενίας καὶ γαμβρόν του Τιγράνην, ὁ ὁποῖος πρὸ ὀλίγου εἶχε καταλύσει τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν.

Ὁ διοικητὴς τῆς Κιλικίας Λούκουλλος προσέβαλε τὸν βασιλέα τοῦ Πόντου καὶ τὸν κατεδίωξεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν, ἐπροχώρησε νικηφόρως ἕως τὸν Εὐφράτην, ἐνίκησε τὸν Τιγράνην καὶ ἐκυρίευσεν τὰ *Τιγρανόκερτα*, τὴν πρωτεύουσάν του (69). Ἄλλ' ἡ μεγάλη του αὐστηρότης ἐδημιούργησεν εἰς τὸν στρατὸν δυσαρρεσκείας, αἱ ὁποῖαι κατέληξαν εἰς στάσιν. Ὁ Λούκουλλος ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ καὶ ἔχασεν ὅλα τὰ κέρδη ἀπὸ τὰς νίκας του.

Τὸ 66 ἡ Σύγκλητος ἀνέθεσε τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου εἰς τὸν Πομπήιον, ὁ ὁποῖος ἐνίκησε τὸν Μιθριδάτην καὶ ὑπεχρέωσε τὸν Τιγράνην νὰ ὑποταχθῇ. Ὁ Μιθριδάτης ἔφυγεν εἰς τὴν Κριμαίαν, ὅπου καὶ ἠτύοκτόνησεν. Ὁ Πομπήιος ἔπειτα ὑπέταξε τὴν Συρίαν καὶ ἐδημιούργησεν ἀπὸ τὰς κατακτήσεις του τρεῖς ἐπαρχίας: τὸν Πόντον, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Κιλικίαν.

Ο ΚΙΚΕΡΩΝ. — Η ΣΥΝΩΜΟΣΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΙΛΙΝΑ (66 - 63)

Ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὴν Ρώμην εἶχε δημιουργηθῆ κατάστασις χαώδης. Ὁ εὐγενὴς Σέργιος Κατιλίνας, ὁ ὁποῖος ἐσπατάλησε τὴν

Ὁ Τιγράνης
(ἐπὶ νομίσματος)

Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀρμενίας φορεῖ τὴν ἀνατολικὴν τιάραν, ὅπως ἄλλοτε οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας. Ἡ νωθρὰ φυσιογνωμία του ἀποτελεῖ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ζωερὰν καὶ ἐνεργητικὴν μορφήν τοῦ Μιθριδάτου.

περιουσίαν του εις βίον άσωτον, συνήνωσεν όλους τούς δυσηρεστημένους και τούς κακοποιούς και έσκέπτετο νά καταλάβη διά τῆς βίας τήν άρχήν, νά φονεύση τούς άρχοντας και νά διαρπάσῃ τὰς περιουσίας τῶν πλουσίων. Τούς σκοπούς του όμως έματαιώσεν ο ρήτωρ Κικέρων,

‘Ο Κικέρων
(Μουσείον Μαδρίτης).

ύπατος τοῦ έτους 65, ο όποίος ανέκάλυψεν έγκαίρως τὰ σχέδιά του. Τό έπεισόδιον τοῦτο ονομάζεται συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα.

‘Ο Κικέρων (106-43), ήτο ο έξοχώτερος άπό τούς ρήτορας τῆς Ρώμης, συμπατριώτης τοῦ Μαρίου. Είχε συμπαθείας πρὸς τούς δημοκρατικούς, αλλά δέν είχε πολλήν σταθερότητα εις τήν πολιτικήν του. Δέν έπαυσε νά κολακεύῃ τὸν Πομπήιον και δέν κατώρθωσε νά εκμεταλλευθῇ τήν έπιτυχίαν του εις τήν άποκάλυψιν τῆς συνωμοσίας.

Ο ΚΑΙΣΑΡ. — Η ΠΡΩΤΗ ΤΡΙΑΝΔΡΙΑ (60 π. Χ.)

Εις τήν πολιτικήν σκηνήν έφάνη έν τῷ μεταξύ νέος άνήρ, ο Καίσαρ.

‘Ο Γάιος ‘Ιούλιος Καίσαρ (101 - 44), ο όποίος άπό καιρόν είχεν άρχίσει νά γίνεται γνωστός, κατήγετο άπό τήν μεγαλυ-

τέραν οίκογένειαν τῆς Ρώμης, τήν ‘Ιουλίαν γενεάν. ‘Η άμετρος όμως φιλοδοξία του και νεώτεροι συγγενικοί δεσμοί τὸν έρριψαν εις τήν δημοκρατικήν μερίδα. Είχε σπαταλήσει τήν περιουσίαν του και ήναγκάζετο νά δανείζεται άπό τὸν Κράσσο, ο όποίος έβλεπε τὰ προ-

σόντα του νέου και ήθελε να τον μεταχειρισθῆ διὰ τοὺς πολιτικούς του σκοπούς. Ἀργότερον ἐξεδηλώθησαν αἱ ἀρεταὶ τοῦ Καίσαρος : ἡ ὀργανωτικὴ ἰκανότης, ἡ στρατηγικὴ του ἰδιοφυΐα καὶ ἡ ἀπαράμιλλος δραστηριότης.

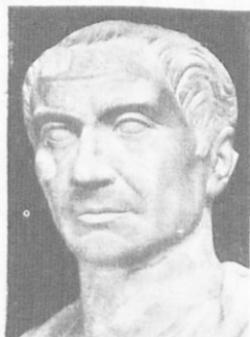
Ὁ Πομπήιος ἐπέστρεψε τὸ 61 εἰς τὴν Ρώμην, ἀλλὰ διέπραξε τὸ σφάλμα νὰ διαλύσῃ τὸν στρατόν του. Ἡ Σύγκλητος ἠρνήθη νὰ ἐπικυρώσῃ τὰς πράξεις του εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐφαίνετο πάλιν πανίσχυρος. Τότε ὁ Πομπήιος, ὁ Κράσσος καὶ ὁ Καῖσαρ ὑπέγραψαν εἶδος πολιτικῆς συμφωνίας καὶ ἐμοίρασαν τὴν ἐξουσίαν. Ἡ συμφωνία αὕτη ὠνομάσθη Π ρ ὶ τ ῆ Τ ρ ι α ν δ ρ ῖ α (60).

Ὁ Καῖσαρ ἐξελέγη ὑπάτος διὰ τὸ 59. Ἐπικυρώθησαν αἱ πράξεις τοῦ Πομπηίου εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐμοιράσθησαν ἀγροὶ εἰς στρατιώτας τοῦ Πομπηίου καὶ ὁ Καῖσαρ μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀρχῆς του διωρίζετο διοικητὴς διὰ μίαν πενταετίαν τῆς Ἐννευθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίας καὶ τῆς Ναρβωνίτιδος. Πρὸς ἀσφάλειαν οἱ τρεῖς ἄνδρες ἀνεβίβασαν εἰς τὰς ἀρχὰς ἀνθρώπους ἰδικούς των καὶ ἐξώρισαν τὸν Κικέρωνα.

Ὁ Καῖσαρ ἀνεχώρησε διὰ τὴν ἐπαρχίαν του. Ἐκεῖ μετὰ μακροῦς ἀγῶνας (58 - 50), εἰς τοὺς ὁποίους ἐφάνησαν τὰ στρατηγικά του προσόντα, κατῶρθωσε νὰ ὑποτάξῃ τὴν Πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν, δηλ. τὴν χώραν μεταξὺ τῶν Ἀλπεων, τῶν Πυρηναίων, τοῦ Ρήνου καὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ. Αὕτη ἐκτὸς τῆς σημερινῆς Γαλλίας περιελάμβανε καὶ τὴν Ἑλβετίαν, τὸ Βέλγιον καὶ μέγα μέρος τῆς Ὀλλανδίας. Ἡ ὑποταγὴ τῆς Γαλατίας ἔχει πολὺ μεγάλην σημασίαν διὰ τὸν πολιτισμόν. Διὰ τῆς κατακτήσεως τοῦ Καίσαρος ἤρχισε νὰ μεταδίδεται ὁ πολιτισμὸς εἰς τὴν Δυτικὴν καὶ Κεντρικὴν Εὐρώπην

Η ΡΗΙΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΚΑΙ ΠΟΜΠΗΙΟΥ (49 - 45)

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κράσσος ἐφρονεῦθη πολεμῶν εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τῶν Πάρθων (53). Κύριος τῆς καταστάσεως εἰς τὴν Ρώμην ἔμεινεν ὁ Πομπήιος, ὁ ὁποῖος ἐφρόντισε νὰ ἐκμηδενίσῃ τὸν Καῖσαρα καὶ ἐπέβαλεν

Ὁ Καῖσαρ
Μαρμαρινὴ κεφαλὴ.
(Μουσεῖον Νεαπόλεως).

είς τὴν Σύγκλητον νὰ τὸν ἀνακαλέσῃ. Ὁ Καῖσαρ μὲ τὸν ἀφωσιωμένον στρατόν του ἐβάδισε κατὰ τῆς Ρώμης (49).

Ὁ Πομπήιος μὲ πέντε λεγεῶνας ἠναγκάσθη νὰ διαπεραιωθῇ εἰς τὴν Ἠπειρον, ὅπου τὸν ἠκολούθησε καὶ ὁ Καῖσαρ. Εἰς τὴν μάχην παρὰ τὰ Φάρσαλα (48) ὁ Πομπήιος ἠττήθη καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου ἐφονεύθη κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου. Μετ' ὀλίγον ἐφθασεν ἐκεῖ ὁ Καῖσαρ, ὁ ὁποῖος ἐγοητεύθη ἀπὸ τὰς ὠραιότητας καὶ τὰς πλούτη τῆς χώρας τῶν Φαραῶ καὶ ἀπὸ τὰ θέλγητρα τῆς Κλεοπάτρας, τῆς ἀδελφῆς τοῦ Πτολεμαίου, τὴν ὁποίαν ὑπεστήριξε νὰ λάβῃ τὸν θρόνον.

Ἀφοῦ δὲ ὁ Καῖσαρ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 47 - 45 συνέτριψε τὰ λείψανα τῶν ὀπαδῶν τοῦ Πομπηίου εἰς τὴν Ἀσίαν, τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἰσπανίαν, ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους.

Η ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ

Ὁ Καῖσαρ ἐκηρύχθη ἰσόβιος δικτάτωρ καὶ συνεκέντρωσεν ὅλας τὰς ἐξουσίας εἰς χεῖρας του. Δὲν ἐμιμήθη ὅμως τὸν Σύλλαν καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔκαμε προγραφάς. Ἔλεγεν ὅτι θέλει νὰ ὑπερισχύσῃ μὲ τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὴν πραότητα.

Ἡ κυβέρνησις τοῦ Καίσαρος ὑπῆρξεν ἐξαίρετος. Περιώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν διοικητῶν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ κατήργησε παντοῦ τὴν βίαν. Κατεσκεύασε πλῆθος κοινωφελῶν ἔργων καὶ ἵδρυσεν ἀποικίας πολλὰς, εἰς τὰς ὁποίας ἐγκατέστησεν ἀπόρους πολίτας. Ἡ Κόρινθος καὶ ἡ Καρχηδῶν ἐκτίσθησαν πάλιν καὶ ἤκμασαν ταχέως. Τέλος διώρθωσε μὲ τὴν συνεργασίαν πολλῶν σοφῶν τὸ ἡμερολόγιον καὶ τὸ νέον, τὸ διωρθωμένον, ὠνομάσθη πρὸς τιμὴν τοῦ Ἰουλιανὸν ἀπὸ τὸ ὄνομά του. Ἀλλ' εἰς τὴν Ρώμην ἤρχισαν νὰ φοβοῦνται ὅτι ὁ Καῖσαρ ἐπεθύμει νὰ γίνῃ βασιλεὺς. Οἱ ἄκροι δημοκρατικοὶ καὶ οἱ ταραχοποιοὶ συνηνώθησαν εἰς συνωμοσίαν, τὴν ὁποίαν διηύθυνον ὁ Κάσσιος καὶ ὁ Βροῦτος, φίλος τοῦ Καίσαρος. Τὴν 15 Μαρτίου τοῦ 44 οἱ συνωμόται ἐδολοφόνησαν τὸν Καίσαρα, ἐνῶ εὕρισκετο εἰς τὴν Σύγκλητον. Ἦτο τότε ὁ Καῖσαρ 55 ἐτῶν.

Γ' Ο ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΑΙ Ο ΟΚΤΑΒΙΑΝΟΣ

Ο ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Μετά την δολοφονίαν τοῦ Καίσαρος κύριος τῆς καταστάσεως εἰς τὴν Ρώμην ἐγένεν ὁ ὕπατος Ἀντώνιος, στενὸς φίλος του. Ὁ Ἀντώνιος συνεννοήθη μὲ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἵππικοῦ Λέπιδον καὶ ἐξήγειρε τὸν λαὸν κατὰ τῶν δολοφόνων.

Ὁ Μάρκος Ἀντώνιος κατήγετο ἀπὸ ἀρχαίαν οἰκογένειαν καὶ διεκρίθη εἰς πολλοὺς πολέμους. Ἦτο πνιγμένος διαρκῶς εἰς τὰ χρέη καὶ ἠγάπα τὸν οἶνον καὶ τὰς διασκεδάσεις. Ἦτο τολμηρὸς καὶ φιλόδοξος, ἀλλὰ δὲν εἶχε πολιτικὰς ἀρετάς. Προσεκολλήθη εἰς τὸν Καίσαρα, ὁ ὁποῖος τὸν ἀνύψωσεν εἰς τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα

Ο ΟΚΤΑΒΙΑΝΟΣ

Μετά τὴν ἐξέγερσιν τοῦ λαοῦ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς συνωμοσίας ἐγκατέλειψαν τὴν Ρώμην καὶ ὁ Ἀντώνιος ἦτο πραγματικὸς κύριος τῆς καταστάσεως. Ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἔφθασεν εἰς τὴν Ρώμην ὁ ἀνεψιὸς καὶ θετὸς υἱὸς τοῦ Καίσαρος, ὁ νεαρὸς Ὀκταβιανός.

Ὁ Ὀκταβιανός, νέος μόλις 19 ἐτῶν καχεκτικὸς καὶ ἀδύνατος, εἶχε φυσιογνωμίαν ἔλκυστικὴν. Ἦτο φιλόδοξος, δραστήριος καὶ ἐπιτηδειότατος νὰ προσελκύη φίλους. Ἐδειξε μεγάλην πολιτικὴν δεξιότητα καὶ ὑπεκρίνετο τὸν μετριοπαθῆ καὶ ἀνεξίκακον. Εἰς τὰς ἀρχὰς ἐκολάκευσε τὸν ἰσχυρὸν Ἀντώνιον καὶ ὑπεκρίθη ὅτι πείθεται εἰς τὰς συμβουλὰς τοῦ Κικέρωνος.

Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΤΡΙΑΝΔΡΙΑ (43). — ΑΙ ΠΡΟΓΡΑΦΑΙ

Ὅταν ὁ Ἀντώνιος ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν διὰ νὰ ἐκδιώξη τοὺς δολοφόνους, ὁ Ὀκταβιανὸς ἐδέχθη νὰ ὑποστηρίξη τὴν Σύγκλητον καὶ τὸν Κικέρωνα καὶ — ἐνῶ ὁ περίφημος ρήτωρ ἐξεφώνει εἰς τὴν ἀγορὰν τοὺς δριμυτάτους κατὰ τοῦ Ἀντωνίου λόγους, τοὺς φιλιππικοὺς (44 - 43) — αὐτὸς ἐβάδισε κατὰ τοῦ Ἀντωνίου. Ἄλλ' ἐπροτίμησε νὰ συνεννοηθῆ μαζί του καὶ μὲ τὴν μεσολάβησιν τοῦ Λεπίδου οἱ τρεῖς ἄνδρες ἐσχημάτισαν τὴν Δευτέραν Τριανδρίαν (Ὀκτώβριος τοῦ 43).

Μετ' ὀλίγον εἰσηλθὼν εἰς τὴν Ρώμην καὶ διεκήρυξαν ὅτι σκο-

πός των ἦτο νὰ τιμωρήσουν τοὺς δολοφόνους τοῦ Καίσαρος. Εὐθύς κατόπιν ἤρχισαν αἱ προγραφαὶ μὲ τὴν ἐξῆς τρομερὰν προκήρυξιν:

Ὁκταβιανὸς
(Ρώμη, Βατικανόν).

Ἐδιδάχθημεν ἀπὸ τὸ παράδειγμα τοῦ Καίσαρος καὶ θὰ προλάβωμεν τοὺς ἐχθροὺς μας. . . Ἔτοιμοι νὰ ἐπιχειρήσωμεν μακρινὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν δολοφόνων, δὲν θέλομεν νὰ ἀφήσωμεν ὀπίσω ἐχθροὺς. Ὅποιοι θὰ βοηθήσῃ τὴν φυγὴν προγραφέντων, θὰ προγραφή ὁ ἴδιος. Νὰ παρουσιάζωνται αἱ κεφαλαὶ τῶν προγραφέντων ἐνώπιον ἡμῶν. Ὁ ἐλεύθερος θὰ λαμβάνῃ ὡς ἀμοιβὴν δραχμὰς 25 χιλ. κατὰ κεφαλὴν, ὁ δοῦλος 10 χιλ. τὴν ἐλευθερίαν του καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου. Τὰ ὀνόματα τῶν φονέων καὶ καταδοτῶν θὰ τηροῦνται μυστικά.

Ἡ σκληρότης τῶν ἀρχηγῶν δὲν εἶχεν ὄρια. Ἐφρονεύθησαν ὁ πατὴρ τοῦ Λεπίδου, ὁ κηδεμὼν τοῦ Ὁκταβιανοῦ καὶ ὁ θεῖος τοῦ Ἀντωνίου. Θῦμα τῶν προγραφῶν ἦτο καὶ ὁ Κικέρων, ὁ ὁποῖος συνελήφθη εἰς τὴν ἑπαυλίην του τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπρόκειτο νὰ ἀναχωρήσῃ διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐφρονεύθησαν 130 συγκλητικοὶ καὶ 2 χιλ. ἵππεῖς.

Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΦΙΛΙΠΠΩΝ (42)

Οἱ δύο σπουδαιότεροι ἀπὸ τοὺς δολοφόνους, ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος, εἶχον καταφύγει εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐστρατολόγησαν σημαντικὰς δυνάμεις. Ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Ὁκταβιανὸς ἀπεβίβασαν τὰ στρατεύματά των εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ ἐβάδισαν κατ' αὐτῶν. Ἡ σύγκρουσις ἐγένετο εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων (42). Ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος ἐνίκηθησαν καὶ ἠττοκτόνησαν. Μὲ τὸν θάνατον τῶν δύο ἀνδρῶν ἡ δημοκρατία ἔχασε τοὺς τελευταίους προμάχους της.

Ο ΟΚΤΑΒΙΑΝΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Μετὰ τὴν νίκην ὁ Ὁκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος, ἀφοῦ παρηγκωνίσθη ὁ Λέπιδος, διεμοίρασαν τὸν ρωμαϊκὸν κόσμον. Ὁ Ὁκταβιανὸς ἔλαβε τὴν Δύσιν καὶ ὁ Ἀντώνιος τὴν Ἀνατολὴν. Πρὸς στερέωσιν

τῆς φιλίας ὁ Ἀντώνιος ἐνυμφεύθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ὀκταβιανοῦ. Καὶ ὁ μὲν Ὀκταβιανὸς ἀνέπτυξεν ἐξαιρετὰ κυβερνητικὰ προσόντα καὶ οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως, καὶ ἰδίως τῆς Ἰταλίας, ἀνέπνεον ἀπὸ τὰ δεινὰ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Ἀντίθετος ἦτο ἡ πολιτικὴ τοῦ Ἀντωνίου εἰς τὴν Ἀνατολήν. Θέλων νὰ τιμωρήσῃ τὴν βασιλίσσαν τῆς Αἰγύπτου Κλεοπάτραν, διότι εἶχε βοηθήσει τὸν Κάσσιον, ἐδελεάσθη ἀπὸ τὰ θέληγτρά της καὶ ἔζη πλησίον της εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἡ ἐκστρατεία, τὴν ὁποίαν ἔκαμε κατὰ τῶν Πάρθων διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ Κράσσου, ἀπέτυχεν. Ἐκυρίευσεν ὁμῶς τὴν Ἀρμενίαν καὶ ἐτέλεσε δι' αὐτὸ μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἄλλ' ἀπὸ τότε ὑπεδουλώθη ἀκόμη περισσότερο εἰς τὴν πονηρὰν βασιλίσσαν. Ἐχάρισεν εἰς αὐτὴν καὶ τὰ τέκνα της σχεδὸν ὅλας τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους, διεζεύχθη τὴν Ὀκταβίαν καὶ εἶχε τὸ θάρρος νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν Σύγκλητον νὰ ἐπικυρώσῃ τὰς πράξεις του.

Ὀκταβία

(Παρίσιον, Λουβρον)

Εἶναι ἀδελφὴ τοῦ Αὐγούστου καὶ σύζυγος τοῦ Ἀντωνίου.

Ἀντώνιος καὶ Ὀκταβία.

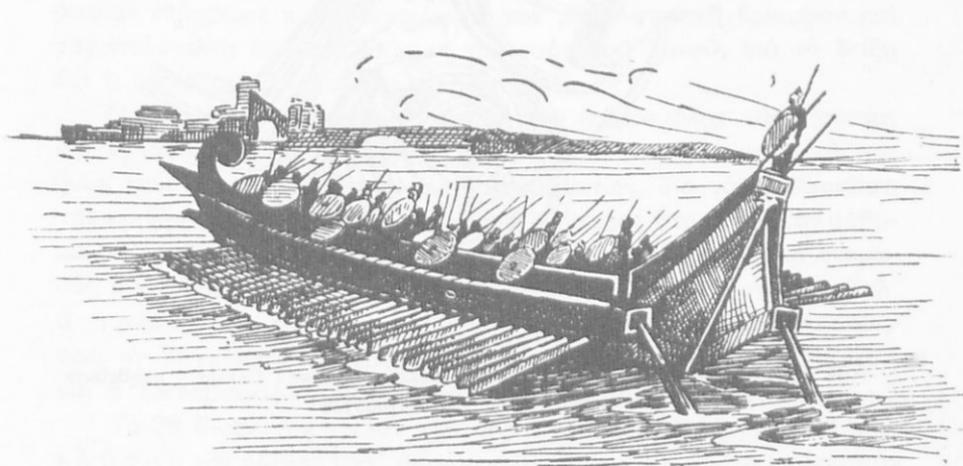
(Χρυσοῦν νόμισμα περὶ τὸ 40 π.Χ.)

Ἡ διαγωγὴ τοῦ Ἀντωνίου ἐκίνησεν ἀγανάκτησιν εἰς τὴν Ρώμην καὶ ὁ Ὀκταβιανὸς ἐξεμεταλλεύθη μὲ ἐπιτηδειότητα τὴν εὐκαιρίαν. Ἡ

Η ΡΗΕΙΣ. — ΤΟ ΑΚΤΙΟΝ (31)

Σύγκλητος ἀπεφάσισεν ἐναντίον τοῦ Ἀντωνίου τὸν πόλεμον, ἀλλὰ κατ' εἰσήγησιν τοῦ Ὀκταβιανοῦ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς βασιλείσης, ἡ ὁποία εἶχε φιλοδοξήσει νὰ ὑποτάξῃ τὸ Καπιτώλιον (θέρος 32).

Ὁ ἀγὼν ἐκρίθη κατὰ θάλασσαν παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Ἀκτιον, εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου. Ἀλλὰ κατὰ τὴν κρισιμωτέραν στιγμὴν τῆς ναυμαχίας τὰ αἰγυπτιακὰ πλοῖα ἤρχισαν νὰ ἀπομακρύνωνται πρὸς νότον. Ὁ Ἀντώνιος δὲν ἐσκέφθη τί-

Ρωμαϊκὸν πλοῖον.

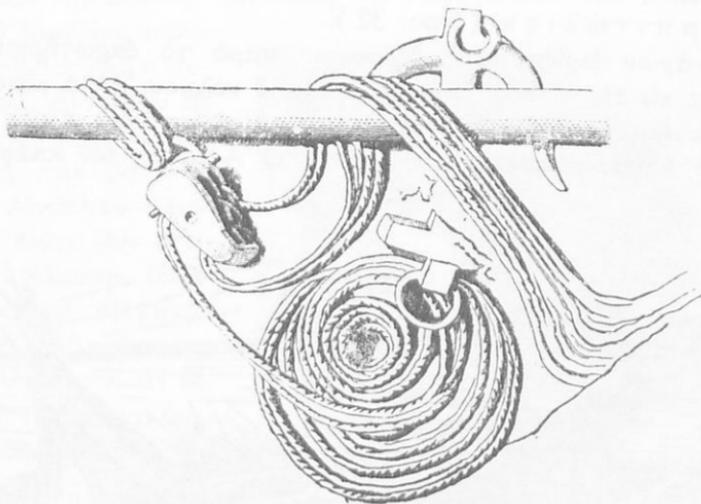
(Τοιχογραφία Πομπηίας).

Τὰ πολεμικὰ τῶν Ρωμαίων εἶναι χαμηλότερα ἀπὸ τὰ ἑλληνικά. Κινουῦνται μὲ κώπας καὶ ἰστία καὶ εἶναι ἱκανὰ νὰ φέρουν ἀρκετὴν δύναμιν ὀπλιτῶν. Εἰς τὴν τοιχογραφίαν εἰκονίζεται ναυμαχία.

ποτε, ἐγκατέλειψε στρατὸν καὶ στόλον καὶ ἠκολούθησε τὴν βασίλισσαν (31).

Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ὀκταβιανὸς ἔφθασεν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Τότε ὁ Ἀντώνιος ἠτύκτονησεν, ἡ δὲ Κλεοπάτρα ἐδοκίμασε νὰ σαγηνεύσῃ τὸν Ὀκταβιανόν, ὅπως ἄλλοτε τὸν Καίσαρα καὶ τὸν Ἀντώνιον. Ἀλλ' ὁ νικητὴς τὴν ἐδέχθη ψυχρότατα καὶ ἡ ὑπερήφανος βασίλισσα, ἐπειδὴ ἐμάντευσεν ὅτι ὁ Ὀκταβιανὸς εἶχε σκοπὸν νὰ κο-

σμήση δι' αὐτῆς τὸν θρίαμβόν του, ἐπροτίμησε νὰ αὐτοκτονήσῃ.
Ἡ Αἴγυπτος προσηρτήθη ὡς ἐπαρχία εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος.

"Ἄγκυρα καὶ σχοινία

Ἐκ τῆς θριαμβικῆς ἀψίδας τῆς σημερινῆς πόλεως Orange (Γαλλία), στηθεῖσαν
πρὸς τιμὴν τοῦ Αὐγούστου

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ. - Ο ΑΙΩΝ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Τὸ θέρος τοῦ 29 ὁ Ὀκταβιανὸς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ρώμην, τὴν ὁποίαν ἐθάμβωσε κυριολεκτικῶς μὲ τὸν μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον καὶ τὰς πολυτελεῖς ἐορτάς. Ἐκλείσει τὸν ναὸν τοῦ Ἰαννοῦ, διὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἡ περίοδος τῶν πολέμων ἔληξεν.

Ὁ Ὀκταβιανὸς συνεκέντρωσε μὲ τὸν καιρὸν ὅλας τὰς ἐξουσίας καὶ ἐγκαθίδρυσε τὸ *μοναρχικὸν πολίτευμα* εἰς τὴν Ρώμην· διετήρησε ὁμως τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους τῆς δημοκρατίας, διὰ νὰ μὴ ἐξερεθίσῃ τὴν κοινὴν γνώμην. Ἡ δολοφονία τοῦ Καίσαρος ἦτο δι' αὐτὸν μάθημα, τὸ ὁποῖον δὲν ἐλησμόνησε ποτέ, καὶ διὰ τοῦτο ἠρνήθη νὰ ὀνομασθῆῖ δικτάτωρ. Ἐδέχθη μόνον τὴν ὀνομασίαν *princeps civium*, δηλ. ὁ π ρ ῶ τ ο ς π ο λ ί τ η ς. Αἱ ἐκκλησίαι καὶ οἱ ἄρχοντες διετηρήθησαν, ἡ Σύγκλητος ἐλειτουργοῦσε, ὅπως ἐπὶ τῶν καλῶν χρόνων, καὶ ὁ Ὀκταβιανὸς παρουσιάζετο ὡς ἄρχων δημοκρατικός.

Τὸ 28 ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ π ρ ο ῖ σ τ α μ ἔ ν ο υ τ ῆ ς Σ υ γ κ λ ῆ τ ο υ καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον συνεκέντρωσεν εἰς τὸ πρόσωπόν του τὰς ἐξουσίας καὶ τοῦ ἀ ν θ υ π ά τ ο υ, τοῦ δ η μ ά ρ χ ο υ, τοῦ ὑ π ά τ ο υ καὶ τοῦ μ ε γ ί σ τ ο υ ἀ ρ χ ι ε ρ έ ω ς, αἱ ὁποῖαι ἔπρεπε κανονικῶς νὰ ἀσκοῦνται ἀπὸ ἰδιαιτέρους ἄρχοντας.

Ὡς ἀ ν θ ὑ π ά τ ο ς εἶχε τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν, τὸ *imperium* ὅπως ἔλεγον οἱ Ρωμαῖοι, εἰς τὰς ἐπαρχίας· δηλαδὴ ἦτο ὁ ἀνώτατος ἄρχων τοῦ στρατοῦ καὶ ἀνώτατος δικαστής, ἔχων τὸ δικαίωμα νὰ δικάζῃ ὅλους τοὺς κατοίκους (ἀκόμη καὶ τοὺς Ρωμαίους πολίτας). Τὸ ἀξίωμα αὐτὸ ἔδιδεν εἰς τὸν Ὀκταβιανὸν ἐξαιρετικὴν δύναμιν καὶ διὰ τοῦτο ἔφερε διαρκῶς τὸν τίτλον *imperator*, δηλαδὴ α ὕ τ ο κ ρ ά τ ω ρ, τὸν ὁποῖον ἔφερον καὶ οἱ διάδοχοί του, καὶ ἀπ' αὐτὸν τὸ νέον πολίτευμα ὠνομάσθη α ὕ τ ο κ ρ α τ ο ρ ί α.

Ὡς δ ἡ μ α ρ χ ο ς εἶναι ἀπαραβίαστος, συγκαλεῖ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν Σύγκλητον, προτείνει νόμους καὶ ἐμποδίζει τὰς πράξεις τῶν

ἄλλων ἀρχόντων. Ὡς ὑπατοὺς κυβερνᾷ τὴν Ρώμην καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐκδίδει διατάγματα, τὰ ὅποια ἔχουν ἰσχὺν νόμου δι' ὅλον τὸ κράτος. Τέλος, τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγίστου ἀρχιερέως δίδει εἰς τὴν ἐξουσίαν του θρησκευτικὸν χρῖσμα.

Ὁ Ὀκταβιανὸς λοιπόν, ὅπως ἄλλοτε οἱ βασιλεῖς, ἦτο ἀνώτατος ἀρχὼν τοῦ στρατοῦ, ἀνώτατος δικαστὴς καὶ νομοθέτης καὶ ἡ ἐξουσία του περιεβάλλετο μὲ θρησκευτικὸν κύρος. Τὴν ἐντύπωσιν αὐτῆς τῆς ἱερότητος τῆς ἐξουσίας του ἐνίσχυσε ἡ Σύγκλητος, ἡ ὅποια ἀπένειμεν εἰς τὸν Ὀκταβιανὸν τὸν τίτλον Αὐγουστος (= σεβαστός), ὁ ὅποιος ἐδίδετο μόνον εἰς τοὺς θεοὺς, καὶ μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ εἶναι γνωστὸς εἰς τὴν Ἱστορίαν.

Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Ὁ Αὐγουστος ἐδημιούργησε κατ' οὐσίαν νέον διοικητικὸν σύστημα. Τὸ κράτος ἐκυβέρνα κυρίως τὸ ἰδιαίτερον Συμβούλιον τοῦ αὐτοκράτορος, τὸ ὅποιον ἀπετέλεσαν ἐμπιστοὶ ὀπαδοὶ του. Οὗτοι εἶναι: ὁ παιδικὸς του φίλος Ἀγρίππας, ἐξαι-

Αὐγουστος
(Ρώμη, Βατικανόν).

ρετος στρατηγός, ό όποίος είχε προσφέρει μεγάλας ύπηρεσίας κατά τους έμφυλίους πολέμους· ό Μ α ι κ ή ν α ς, άπό άρχαίαν βασιλικήν οίκογένειαν τής Τυρρηνίας, ό όποίος διεκρίθη κυρίως ώς διπλωμάτης· τέλος μερικοί συγκλητικοί και άλλοι άνωτεροι ύπάλληλοι.

Διά τήν διοίκεισιν τών πολλών και ποικίλων ύποθέσεων τών έπαρχιών έδημιουργήθησαν ιδιαίτεροι ύπηρεσίαι και τοιουτοτρόπως έσχηματίστη ή γραφειοκρατία του Αύγουστου, ή όποία άπετελείτο άπό ύπαλλήλους έξησκημένους και έξαρτωμένους άμέσως άπό τόν άυτοκράτορα.

‘Η Λιβία, σύζυγος Αύγουστου
Μαρμαρίνη κεφαλή.
(Κοπεγχάγη, Γλυπτοθήκη).

Έκτός του δημοσίου θησαυροφυλακίου, τώ όποίον διεχειρίζετο ή Σύγκλητος, έσχημάτισε τώ *αυτοκρατορικόν θησαυροφυλάκιον*, εις τώ όποίον εισήρχοντο οί φόροι τών έπαρχιών. Οί άνωτατοί άξιωματικοί και ύπάλληλοι πληρώνονται άπό τώ ταμείον αυτό και είναι άφωσιωμένοι εις τώ πρόσωπον του άυτοκράτορος.

‘Ο Αύγουστος κατέβαλε μεγάλην προσπάθειαν νά δώση εις τήν Ρώμην όψιν μεγαλουπόλεως, όπως ήσαν αί πόλεις τής Έλλάδος και τής Άνατολής (ιδίως ή Άλεξάνδρεια) έκτισεν, έπεσκεύασε και κατώρθωσε νά καυχηθής ότι πα-

ρέδωκε μαρμαρόκτιστον τήν πόλιν, τήν όποίαν παρέλαβε πλινθόκτιστον.

‘Ιδίως άπησχόλησαν αυτόν δύο προβλήματα: νά *αναγεννήση τήν γεωργίαν και νά περιορίση τήν θρησκευτικήν και ήθικήν παραλυσίαν* τής έποχής του. Έγκατέστησε παλαιμάχους και άπόρους πολίτας εις τās έρημωθείσας άπό τους έμφυλίους πολέμους εκτάσεις τής ‘Ιταλίας, αί όποίαι έκαλλιεργήθησαν έπιμελώς. ‘Η άξία τής γής ηύξήθη, ή ληστεία κατεστάλη και τώ έμπόριον και ή βιομηχανία έλαβον νέαν ζωήν. Διά νά πολεμήση τήν άθείαν, τήν έκλυσιν τών ήθών, τήν περιφρόνησιν τής οίκογενείας, τήν πολυτέλειαν εις τά δείπνα και τόν ίματισμόν έλαβε διάφορα νομοθετικά μέτρα. Έπέβαλε τόν γάμον, περιώρισε τώ διαζύγιον, προσεπάθησε νά άνανεώση τās παλαιάς τελε-

τὰς καὶ νὰ ἀφυπνίσῃ τὴν θρησκευτικὴν παράδοσιν τῶν Ρωμαίων. Ἄλλ' ἡ ἐπιτυχία του περιωρίσθη εἰς ἐξωτερικοὺς τύπους μόνον, διότι ἡ προσπάθειά του συνήντησε μεγάλην ἀντίδρασιν τῆς ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως. Αὐτὴ ἡ κόρη του Ἰουλία ἔδιδε τὸ παράδειγμα ἐκλύτου καὶ ἀτάκτου βίου, ὥστε ὁ Αὐγουστος ἠναγκάσθη νὰ τὴν ἐξορίσῃ.

Ἐπίσης ἐφρόντισε πολὺ νὰ βελτιώσῃ τὴν κυβέρνησιν τῶν ἐπαρχιῶν. Ὁ ἴδιος ἐπεσκέφθη πολλὰ μέρη, προσεπάθησε νὰ παύσῃ τὴν ἀργυρολογίαν καὶ τὴν κακοδιοίκησιν καὶ ἐπέβλεπε τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης.

ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Ὁ Αὐγουστος δὲν ἐπέδιωξε κατακτήσεις, ἀλλ' ἤθελεν ἀπλῶς νὰ ἐξασφαλίσῃ μὲ ἰσχυρὸν στρατὸν τὰ σύνορα. Ὁ στρατός, ὅπως καὶ ἡ διοικήσις, ἔγινεν αὐτοκρατορικός. Χωρὶς νὰ καταργήσῃ τὴν στρατιωτικὴν θητείαν στρατολογεῖ ἀπὸ Ρωμαίους πολίτας καὶ ἀπὸ κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν ἐθελοντὰς μισθοφόρους, οἱ ὅποιοι κατατάσσονται δι' 20 — 25 ἔτη. Οὗτοι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ νυμφεύωνται καὶ ἀπολυόμενοι λαμβάνουν χρηματικὴν ἀποζημίωσιν ἢ γαίας. Τοιοῦτοτρόπως κατήρτισε στρατὸν ἀπὸ 300 χιλιάδας.

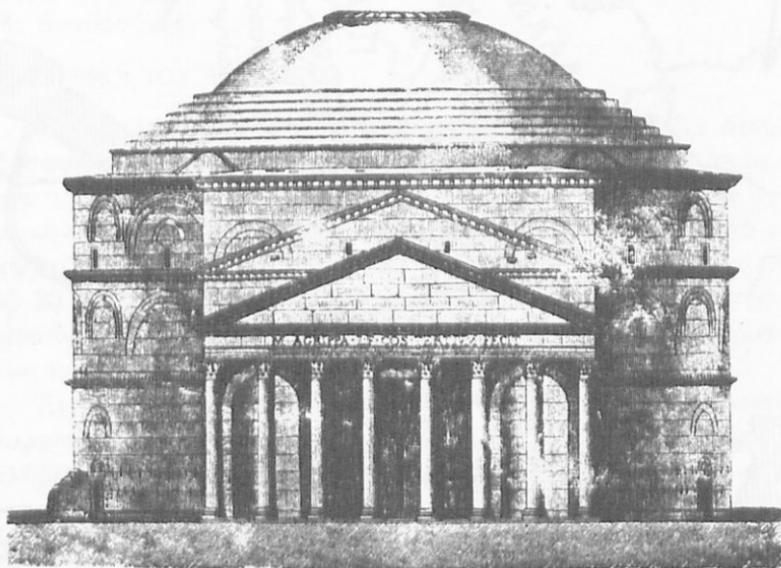
Ἐν τούτοις διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εἰρήνην εἰς τὰς συνοριακὰς ἐπαρχίας, ὑπεχρεώθη νὰ διεξαγάγῃ πολλοὺς πολέμους. Ὁ ἴδιος συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰσπανίας, ἐταπείνωσεν εἰς τὴν Ἀσίαν τοὺς Πάρθους καὶ προσήρτησε τὰ μικρὰ ἀνεξάρτητα κράτη τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Ἰουδαίας. Οἱ στρατηγοὶ του Δροῦσος καὶ Τιβέριος, υἱοὶ τῆς συζύγου του Λιβίας ἀπὸ πρῶτον γάμον, ὑπέταξαν πολλοὺς παραδουναβίους λαοὺς καὶ κατέστησαν τὸν Δούναβιν εἰς ὅλον τὸ μῆκος τοῦ σύνορον τοῦ κράτους.

Ἄλλ' ὁ δραματικώτερος ἀπὸ τοὺς πολέμους τοῦ Αὐγουστοῦ εἶναι ὁ κατὰ τῶν *Γερμανῶν*. Διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰς ἐπαρχίας τοῦ Ρήνου ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν γερμανικῶν φυλῶν, ὁ Δροῦσος ἀνέλαβε νὰ μεταφέρῃ τὰ σύνορα εἰς τὸν Ἑλβαν καὶ τὴν προσπάθειάν του ἐσυνέχισεν ὁ Τιβέριος (12 - 7 π.Χ.). Ἡ ἐπιχείρησις εἰς τὴν ἀδιάβατον ἀπὸ δάση καὶ ἔλη χώραν ἦτο ἐπίπονος. Ἐν τούτοις ἡ μεταξύ Ρήνου καὶ Ἑλβα χώρα ἐφάνη ὅτι ὑπέκυψε καὶ ρωμαϊκαὶ λεγεῶνες ἐγκατεστήθησαν εἰς αὐτήν. Ἀλλὰ τὸ ἔτος 9 μ. Χ. ἔνεκα τῆς κακῆς διοικήσεως τοῦ Βάρου ἐξερράγη τρομερὰ ἐπανάστασις τῶν Γερμανῶν. Ὁ Βάρος,

παρασυρθείς με τρεις λεγεῶνας εἰς τὸ Τευτοβούργιον δάσος, κατεσφάγη καὶ ὁ Αὐγουστος, γέρων ἤδη δὲν ἠθέλησε νὰ ἀρχίσῃ νέον ἀγῶνα. Ὅριον τοῦ κράτους εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἔμεινεν ὁ Ρῆνος.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Ὁ Αὐγουστος ἐξηκολούθει νὰ ζῆ εἰς τὴν οἰκίαν του ἐπὶ τοῦ Παλατινοῦ ὡς ἀπλοῦς ἰδιώτης καὶ ἀπέφευγε συστηματικῶς νὰ ἐξερε-

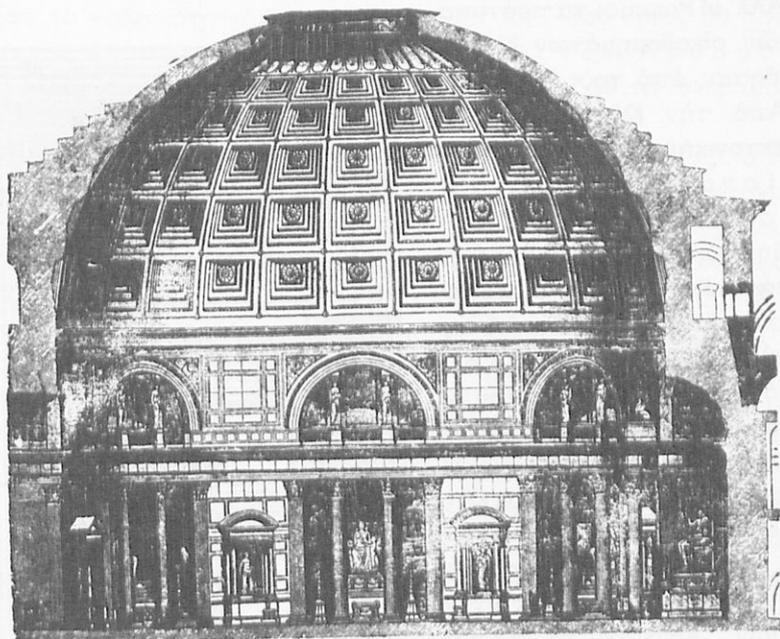
Τὸ Πάνθεον. (Ἐξωτερικὴ ὄψις).

Ἐκτίσθη τὸ 27 π.Χ. εἰς τὸ μέσον τῆς Πλατείας τοῦ Ἀρεως. Ὑπέστη πολλάς μεταβολάς. Τὴν σημερινὴν μορφήν ἔλαβεν ἐπὶ Ἀδριανοῦ. Ἀφιερώθη εἰς τὴν λατρείαν ὅλων τῶν θεῶν, δείγμα ἀνεξιθρησκίας τῶν αὐτοκρατόρων. Εἶναι τὸ μόνον σῶον διατηρούμενον ἀπὸ τὰ μεγάλα μνημεῖα τῆς αὐτοκρατορικῆς Ρώμης. Ὀλόκληρον ἀπὸ πλίνθους με ἐπένδυσιν μαρμάρου. Ἐμπρὸς ὁ πρόναος, στοὰ με 16 κίονας, οἱ ὅποιοι βαστάζουν τριγωνικὸν ἀέτωμα, πλάτους 33,50 μ., βάθους 13. Ὅπισω μεγάλη κυκλικὴ αἴθουσα, στεγαζομένη ὑπὸ γιγαντιαίου ἡμισφαιρικοῦ θόλου. Διάμετρος 43,40 μ., ὕψος 41 μ.

θίζῃ τοὺς πολίτας με ἐπιδείξεις καὶ αὐταρχικοὺς τρόπους. Τὸν αὐτοκράτορα ὅμως ἀπασχολοῦσε διαρκῶς τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς. Αἱ ἐξουσίαι εἶχον δοθῆ ἰσοβίως μόνον εἰς αὐτὸν καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποκατασταθῇ τὸ δημοκρατικὸν καθεστῶς. Ὁ

Αύγουστος ἔλαβεν ὡς συνάρχοντά του τὸν Τιβέριον, υἱὸν ὅπως γνωρίζομεν, τῆς δευτέρας συζύγου του Λιβίας, τὸν ὁποῖον εἶχεν υἰοθετήσει καὶ ὤρισεν αὐτὸν διάδοχον.

Ὁ Αὐγούστος μετὰ κυβέρνησιν 46 ἐτῶν ἀπέθανε τὸ 14 μ. Χ. εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν. Οἱ Ρωμαῖοι ἔθαψαν αὐτὸν εἰς τὸ περίφημον μαν-

Τὸ Πάνθειον τῆς Ρώμης. (Ἐσωτερικόν).

Ἡ κυκλοτερὴς αἴθουσα φωτίζεται ἀπὸ μέγα ἀνοιγμα εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ θόλου, πλάτους 8 μέτρων. Διαιρεῖται εἰς 7 κόγχας, ἐκάστη τῶν ὁποίων περιεῖχεν ἓν ἄγαλμα τῶν κυριωτέρων θεοτήτων. Ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ὁ ναὸς ἦτο πλουσιώτατα διακοσμημένος μὲ μαρμαρώσεις, ἀγάλματα, διακοσμήσεις καὶ ἐπιστρώσεις ἐκ γρανίτου, ὀρειχάλκου κλπ.

σωλεῖον, τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος εἶχε κτίσει εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως, καὶ ἡ Σύγκλητος κατέταξεν αὐτὸν μεταξὺ τῶν θεῶν.

ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου αἱ τέχνηαι ἤκμασαν εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος. Ἄλλ' οἱ Ρωμαῖοι δὲν διεκρίθησαν οὔτε εἰς τὴν γλυπτι-

κὴν οὔτε εἰς τὴν ζωγραφικὴν. Τὰ γλυπτὰ ἔργα ἢ κατεσκευάζον Ἕλληνες τεχνῖται εἰς τὴν Ρώμην ἢ παρηγγέλλοντο εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἔργαστήρια. Ἐπίσης τὰ μέγαρα ἐκόσμησαν Ἕλληνες ζωγράφοι.

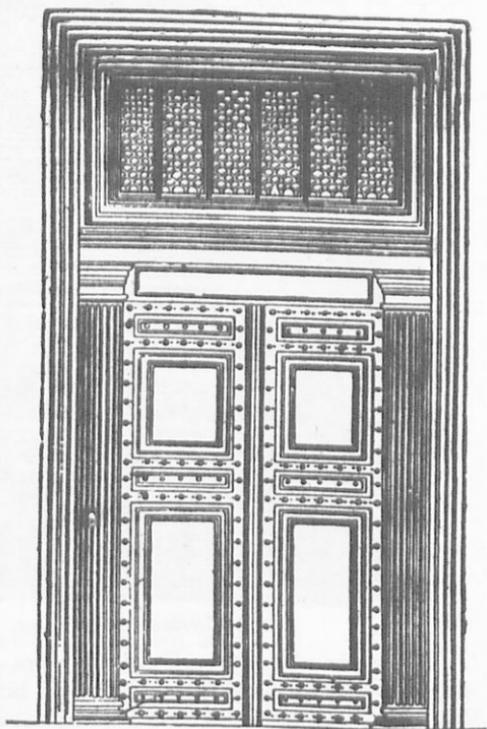
Ἀντιθέτως οἱ Ρωμαῖοι διέπρεψαν εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ κατεσκεύασαν μνημεῖα ἀντάξια τοῦ μεγαλείου τῆς Ρώμης.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ρωμαϊκὴ τέχνη.

Ἄλλ' οἱ Ρωμαῖοι τὰ πρότυπα τῶν οἰκοδομημάτων ἐδανείσθησαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας.

Ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχιτεκτονικὴν παρέλαβον τοὺς κίονας, τὴν στοᾶν καὶ τὰ ἀετώματα. Οἱ ἴδιοι ἐδημιούργησαν τὰ τόξα, διὰ τῶν ὁποίων συνέδεον τοὺς κίονας, τὰς ἀψίδας καὶ τὸν στρογγύλον θόλον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐστέγαζον συνήθως τὰ οἰκοδομήματα. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη ὁ ρωμαϊκὸς ρυθμός.

Ὁ Αὐγουστος ἐκόσμησε τὴν Ρώμην μὲ πλῆθος μνημείων. Κατεσκεύασε νέαν ἀγορὰν καὶ συνεπλήρωσε τὸ θέατρον τοῦ Μαρκελλοῦ. Ὁ Ἀγρίππας κατεσκεύασε μεγάλας θέρμας, ἦτοι λουτρά, εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως· κολοσσαῖον ναόν, τὸ Πάνθειον (σχήματος κυκλικοῦ), ὅπου ἐλατρεύοντο οἱ προστάται τῆς οἰκογενείας τοῦ Αὐγούστου θεοί· δύο θέατρα: τὸ ἀμφιθέατρον καὶ μεγάλην στοᾶν μὲ 300 κίονας. Ἐξάιρετον ἐπίσης ἔργον ἦτο ὁ βωμὸς τῆς εἰρήνης, διακοσμημένος μὲ ὠραιότατα ἀνάγλυφα Ἑλλήνων γλυπτῶν.

Ἡ πύλη τοῦ Πανθέου.

Ἡ περίοδος ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σύλλα μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Αὐγούστου ὑπῆρξεν ἡ ταραχωδεστέρα τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνδοξότερα καὶ ἡ μᾶλλον δημιουργικῆ. Ὁ *κολοσσιαῖος πλοῦτος* καὶ ἡ *ἐλληνικὴ ἐπίδρασις* ἐλέπτυναν τὸ πνεῦμα τῶν Ρωμαίων καὶ ἀνέπτυξαν τὸ καλαισθητικὸν συναίσθημα καὶ ἀπὸ τοῦ ἔτους 80 π.Χ. μέχρι τοῦ 14 μ.Χ. ἔχομεν περίοδον ἀκμῆς, τὸν Χρυσοῦν αἰῶνα τῶν ρωμαϊκῶν γραμμάτων. Τὴν περίοδον αὐτὴν ὠνόμασαν αἰῶνα τοῦ Αὐγούστου.

Οἱ Ρωμαῖοι συγγραφεῖς εἶναι μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ εἰς τὴν περίοδον αὐτὴν τῆς ἀκμῆς ἔχουν αὐτοτέλειαν καὶ ἰδιάζοντα χαρακτηριστῆρα καὶ ἐδημιούργησάν ἔργα ἀξιόλογα. Ἡ Ρώμη εἶχε μεγάλους συγγραφεῖς ἤδη ἐπὶ τῆς δημοκρατίας. Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἐμφυλίων πολέμων ὁ ἱστοριογράφος Σαλλοῦστιος (85-35 π.Χ.), τὸν ὁποῖον παραβάλλουν πρὸς τὸν Θουκυδίδη, συνέγραψε τὴν Ἱστορίαν τῆς συνώμοσιος τοῦ Κατιλίνου καὶ τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Ἰουγούρθου. Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ συνέγραψε τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Γαλατικοῦ πολέμου, τὸν ὁποῖον αὐτὸς διεξήγαγεν. Ὁ ἴδιος συνέγραψε καὶ τὰ Ὑπομνήματα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου κατὰ τοῦ Πομπηίου. Ὁ μεγαλύτερος ὁμως συγγραφεὺς τῶν χρόνων τῆς δημοκρατίας εἶναι ὁ περίφημος ρήτωρ Κικέρων (106-43), τοῦ ὁποῖου σώζονται πολλοὶ ρητορικοὶ λόγοι, φιλοσοφικαὶ πραγματεῖαι καὶ ἐπιστολαί, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ὡς πρότυπον τοῦ λατινικοῦ λόγου.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἤκμασαν ἐπίσης δύο μεγάλοι ποιηταὶ ὁ Κάτουλλος (87-54) καὶ ὁ Λουκρήτιος (97-55). Ὁ πρῶτος ἦτο λεπτότατος καὶ παθητικώτατος λυρικός ποιητής. Ὁ Λουκρήτιος ἔψαλλε μὲ ἀσυνήθιστον εἰς τοὺς Ρωμαίους πρωτοτυπίαν καὶ δύναμιν τὰς φιλοσοφικὰς του θεωρίας περὶ τοῦ κόσμου, περὶ τῶν θεῶν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς εἰς τὸ ποίημά του Περὶ τῆς φύσεως τῶν ὄντων. Πολλοὶ θεωροῦν αὐτὸν ὡς τὸν μέγιστον τῶν ποιητῶν τῆς Ρώμης.

Κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ἀκμάζει ἡ *ἱστοριογραφία*. Ὁ μεγαλύτερος πεζογράφος τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου εἶναι ὁ

Ιστορικός Τίτος Λίβιος (59 π. Χ. - 17 μ. Χ.), ὁ ὁποῖος μὲ σεμνὴν ὑπερηφάνειαν ἔγραψε τὰς συνεχεῖς προόδους τῆς Ρώμης ἀπὸ τῆς κτίσεώς της μέχρι τοῦ Αὐγούστου.

Ὁ αἰὼν τοῦ Αὐγούστου σημειώνει κυρίως τὴν μεγίστην ἀκμὴν τῆς ρωμαϊκῆς ποιήσεως. Πέντε μεγάλοι ποιηταὶ ἔζησαν τότε: ὁ Βιργίλιος, ὁ Ὀράτιος, ὁ Ὀβίδιος, ὁ Τίβουλος καὶ ὁ Πρόπερτιος.

Ὁ Βιργίλιος (70 - 19 π. Χ.), ὁ πολυύμνητος ποιητὴς τῶν Ρωμαίων (τὸν ὁποῖον παραβάλλουν μὲ τὸν Ὅμηρον), ἔγραψεν εἰς τὴν νεότητά του τὰ Βουκολικά, εἰς τὰ ὁποῖα μιμεῖται τὸν Θεόκριτον. Ἀργότερα συνέγραψε τὰ Γεωργικά, εἰς τὰ ὁποῖα περιγράφει τὴν ζωὴν τῶν γεωργῶν καὶ τὰς ἀπολαύσεις τοῦ βίου τῶν ἀγροτῶν. Ἀλλὰ τὸ κύριον ἔργον τοῦ Βιργιλίου εἶναι ἡ Αἰνείας, εἰς τὴν ὁποῖαν προσεπάθησε νὰ φθάσῃ τὸν Ὅμηρον. Διηγεῖται τὴν ἐγκατάστασιν εἰς τὴν Ἰταλίαν τοῦ Αἰνείου, γενάρχου τῆς Ἰουλίας γενεᾶς, καὶ τοὺς ἐκεῖ ἀγῶνας του. Εἰς τὸ ποίημά του αὐτὸ ὑμνεῖται ἡ Ρώμη καὶ ὁ Αὐγούστος.

Ὁ Ὀράτιος (65 - 8 π.Χ.) διεκρίθη κυρίως ὡς λυρικός ποιητὴς. Ἐγραψεν Ὠδὰς, Ἐπιστολὰς καὶ Σατίρας. Ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Ὀρατίου ἐξέχουν κυρίως αἱ εὐτράπελοι Ὠδαί, εἰς τὰς ὁποίας ἐκφράζει τὰ ἀτομικά του συναισθήματα, τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς καὶ τῶν διασκεδάσεων.

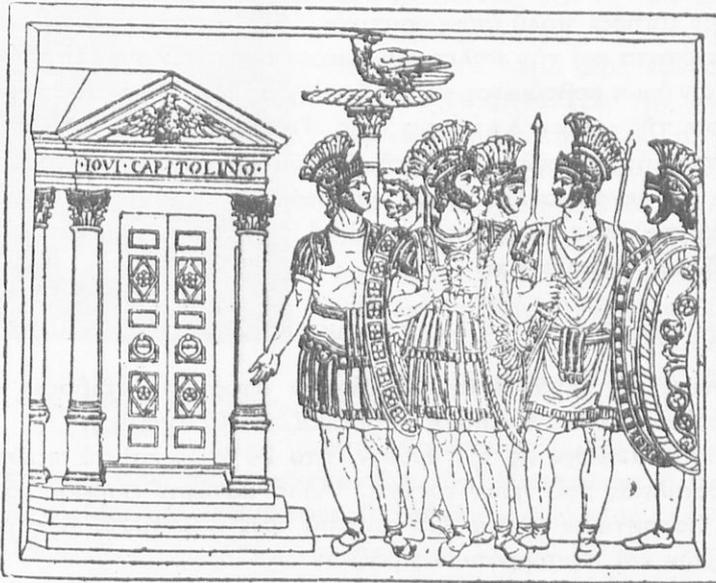
Ὁ Ὀβίδιος (43 π.Χ. - 17 μ. Χ.), ὁ Τίβουλλος (54 - 16 π.Χ.) καὶ ὁ Πρόπερτιος (48 π. Χ. - 17 μ. Χ.) εἶναι ποιηταὶ μὲ λεπτὴν ἔμπνευσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Ἐκ τῆς θανάτου τοῦ Αὐγούστου μέχρι τοῦ 78 μ.Χ. ἐβασίλευσαν τέσσαρες αὐτοκράτορες καταγόμενοι ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀπὸ τῆς οἰκογένειας τοῦ Αὐγούστου : ὁ Τιβέριος, ὁ Καλιγούλας, ὁ Κλαύδιος καὶ ὁ Νέρων.

Πραιτοριανοί. (Ἀνάγλυφον. Παρίσιοι, Λούβρον).

Φέρουν πλήρη ἐξάρτησιν. Ὅπισθεν ὁ ρωμαϊκὸς αἰθρὸς. Πρὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς τοῦ Καπιτωλίου: (Joni Capitolino).

Τὸν Αὐγούστου διεδέχθη ὁ Τιβέριος, τὸν ὁποῖον εἶχεν υἱοθετήσῃ καὶ λάβῃ ὡς συνάρχοντα. Μετὰ τὸν Τιβέριον ἐβασίλευσεν ὁ Γάιος Καλιγούλας, ἐγγονὸς τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Δρούσου. Τοῦτον διαδέχεται ὁ υἱὸς τοῦ Δρούσου Κλαύδιος. Τέλος ἡ Ἀγριππῖνα,

ἡ σύζυγος τοῦ Κλαυδίου, κατορθώνει νὰ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν θρόνον τὸν υἱὸν τῆς ἀπὸ τὸν πρῶτον γάμον, τὸν περίφημον Νέρωνα.

Ο ΤΙΒΕΡΙΟΣ (14 - 37 μ. Χ.)

Ὁ Τιβέριος ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἦτο ἤδη 56 ἐτῶν. Ἦτο ἄνθρωπος μὲ σπάνια προσόντα, ἀλλὰ μελαγχολικὸς ἐκ φύσεως καὶ — ἐπειδὴ περιέπεσε εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Αὐγούστου καὶ ἔμεινε πολὺν καιρὸν ἐξόριστος — κρυφίνους, καχύποπτος καὶ μνησικακός.

Ὁ Τιβέριος ὑπῆρξε καλὸς κυβερνήτης. Ἐπέβλεπεν ἀγρύπνως τοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του εἶδον ἡμέρας εὐτυχίας. Τὰ οἰκονομικὰ ἐπίσης διεχειρίσθη μὲ μεγάλην σύνεσιν καὶ τὸ δημόσιον ταμεῖον ἦτο πλήρες χρημάτων. Πρὸς τὴν Σύγκλητον ὑπῆρξε πολὺ ὑποχωρητικὸς. Ἄλλ' ἀπογοητευθεὶς ἀπὸ τὴν ταπεινότητα καὶ τὴν πολιτικὴν ἀνικανότητα τῶν συγκλητικῶν, πρὸ πάντων ὅμως φοβούμενος τὰς ραδιουργίας τῶν, ἔθεσε τὸν περίφημον νόμον τῆς μεγαλειότητος, ἕνεκα τοῦ ὁποῦ κατεδίκαζεν εἰς θάνατον τὴν ἐπιβουλήν κατὰ τῆς ἀσφαλείας τοῦ αὐτοκράτορος. Αὐτὰ ἦσαν τὰ λεγόμενα ἐγκλήματα καθοσιώσεως ἢ ἐσχάτης προδοσίας. Πλήθος πολιτῶν ἐξωρίσθησαν καὶ αἱ περιουσίαι τῶν ἐδημεύθησαν, ἐνῶ ἄλλοι ἐφονεύθησαν.

Ο ΚΑΛΙΓΟΥΛΑΣ (37 - 41). — Ο ΚΛΑΥΔΙΟΣ (41 - 54)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τιβερίου ὁ στρατὸς ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν Γάιον, ὁ ὁποῖος ἐπωνομάζετο Καλιγούλας.

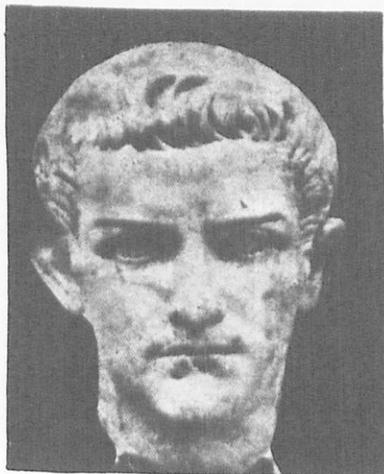
Ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἦτο 24 ἐτῶν καὶ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του ἦσαν εὐτυχῆ. Ἄλλὰ κατόπιν βαρείας νόσου ἔπαθε διανοητικὴν διατάραξιν καὶ ἀπὸ τότε ἡ βασιλεία του ἦτο σειρά ὤμων καὶ ἀνισορρόπων πράξεων.

Τέλος οἱ πραιτοριανοὶ ἐφόνευσαν τὸν φρενοβλαβῆ αὐτοκράτορα (41) καὶ ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον τὸν Κλαύδιον, ὁ ὁποῖος τοὺς ἀντήμασε γενναίως φιλοδωρήσας εἰς ἕκαστον 15 χιλ. σηστερίους, ἢ 3 χιλ. δραχμάς. Ἐκτοτε καθιερώνεται τὸ φιλοδώρημα, τὸ περίφημον donativum τῶν αὐτοκρατόρων πρὸς τοὺς πραιτοριστοὺς κατὰ τὴν ἀνοδὸν εἰς τὸν θρόνον.

Ὁ νέος αὐτοκράτωρ ἦτο ἤδη 50οῦτης. Μορφωμένος καὶ προ-

οδευτικός, δὲν εἶχεν ὅμως θέλησιν καὶ παρεσύρετο ἀπὸ τὰς γυναικάς του, τὴν Μεσσαλίαν καὶ τὴν Ἀγριππίαν, καὶ ἀπὸ τοὺς ἀπελευθέρους. Μεγάλην ἰσχὺν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς εἶχον ἀποκτήσει οἱ γραφεῖς τοῦ αὐτοκράτορος, Ἕλληνες ἀπελεύθεροι, ἄνδρες εὐφεύστατοι καὶ ἐπιτηδειότατοι, ἀλλὰ ραδιοὔργοι καὶ ἀλαζονικοὶ, ὅπως ὁ Νάρκισσος, ὁ Πάλλας, ὁ Κάλλιστος κ.ἄ.

Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Κλαυδίου ὑπῆρξε καλὴ ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεως.

Καλιγούλας
(Μαρμάρινη κεφαλή. Κοπεγχάγη, Γλυπτοθήκη).

Ἐπὶ τοῦ Ρήνου ἴδρυσεν ἀποικίαν ἀπομάχων, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀνεπτύχθη ἡ σημερινὴ μεγαλοῦπολις Κολωνία. Ἐπὶ τοῦ Κλαυδίου οἱ Ρωμαῖοι ἤρχισαν τὴν κατάκτησιν τῆς Βρετανίας, τῆς ὁποίας ὑπέταξαν τὰ νότια μέρη καὶ ἐσημάτισαν ἐπαρχίαν. Εἰς τὴν Ἀφρικὴν κατέκτησαν τὴν Μαυριτανίαν, τὸ σημερινὸν Ἀλγέριον καὶ Μαρόκον. Ἐσωτερικῶς ὁ Κλαύδιος ἔφερε τὴν τάξιν εἰς τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἀνέλαβε τὴν ἐκτέλεσιν μεγάλων κοινωφελῶν ἔργων. Ἐχορήγησε τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου εἰς πολλοὺς ξένους, ἰδίως Γαλάτας, καὶ εἰσήγαγεν ἄρκετους ἀπ' αὐτοὺς εἰς τὴν Σύγκλητον. Ὁ

Κλαύδιος ἔπεσε θῦμα τῶν ραδιοουργιῶν τῆς Ἀγριππίνης, ἡ ὁποία τὸν ἐδηλητηρίασε καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν υἱὸν τῆς Νέρωνα (54).

Ο ΝΕΡΩΝ (54 - 68)

Ὁ Νέρων ἦτο 17ετής, ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, μὲ ὀφθαλμοὺς πρασινωποὺς καὶ χωρὶς ἔκφρασιν, ἄρκετὰ παχὺς ἤδη. Φύσει μοχθηρὸς καὶ θηριώδης, συνεκρατεῖτο κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ὑπὸ τοῦ διδασκάλου του φιλοσόφου Σενέκα. Δὲν ἤργησεν ὅμως νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν πονηράν του φύσιν. Ἐφόνησε τὸν ἀδελφόν του Βρετανικόν, τὸν ὁποῖον ἐφοβεῖτο, ἐστραγγάλισε τὴν μητέρα του Ἀγριππίαν καὶ

βραδύτερον ἐφόνευσε τὴν σύζυγόν του Ὁκταβίαν καθὼς καὶ τὸν Σενέκαν.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἡ ζωὴ τοῦ Νέρωνος εἶναι ἀτελείωτος σειρὰ ἀπὸ μεγάλας ἀνοησίας καὶ κακουργήματα. Ἐπίστευεν ὅτι ἦτο μέγας καλλιτέχνης, μουσικός, ποιητής, ζωγράφος, ἀθλητής, ἰδίως ἔξοχος ἀρματηλάτης. Ἐνεφανίζετο εἰς τὴν σκηνὴν καὶ εἰς τὸν στίβον τοῦ ἵπποδρομίου, ἐνῶ οἱ πραιτοριανοὶ ὑπεχρέωναν τὸν λαὸν νὰ χειροκροτῇ καὶ νὰ ἐπευφημῇ. Εἰς τὴν Ἑλλάδα—ὅπου μετέβη, διὰ νὰ δείξῃ τὸ καλλιτεχνικὸν του τάλαντον περισυνέλεξεν 180 στεφάνους εἰς τὰ θεάτρα καὶ τὸ στάδιον! Τὸ ἔτος 64 μεγάλη πυρκαϊὰ ἀπετέφρωσεν εἰς τὴν Ρώμην 7 συνοικίας ἐκ τῶν 14 τῆς πόλεως. Ὁ λαὸς εἶχε τόσῃν πείραν τῆς κακίας καὶ τῆς παραφροσύνης τοῦ αὐτοκράτορος, ὥστε ἀπέδωκε τὴν καταστροφὴν εἰς ἀκαταλόγιστον ἔμπνευσίν του νὰ λάβῃ μίαν εἰκόνα τῆς πυρπολήσεως τῆς Τροίας. Ἄλλ' ὁ ἐφευρετικὸς Νέρων ἐπέρριψε τὴν πυρκαϊάν εἰς τοὺς Χριστιανούς, τῶν ὁποίων διέταξεν ἄγριον καὶ σκληρὸν διωγμὸν. Διὰ νὰ ἐπαρκῇ εἰς τὴν σπατάλην, ἤρχισε καταδιώξεις καὶ φόνους καὶ ἐνόθευσε τὸ νόμισμα.

Ὁ Νέρων ἔγινε μισητὸς καὶ ὁ στρατὸς, ὁ ὁποῖος δὲν ἐπληρώνετο τακτικὰ, ἤρχισε νὰ μὴ ἀνέχεται τὸν ἄοιδὸν αὐτοκράτορα. Τὰ στρατεύματα τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Ἰσπανίας ἐξηγέρθησαν καὶ οἱ πραιτοριανοὶ ἐγκατέλειψαν τὸν Νέρωνα, τὸν ὁποῖον ἡ Σύγκλητος κατεδίκασεν εἰς θάνατον. Ἐξαλλος ὁ αὐτοκράτωρ ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Ρώμην καί, κινδυνεύων νὰ συλληφθῇ, διέταξεν ἕνα δοῦλον του νὰ τὸν φονεύσῃ (Ἰούλιος 68). Ὅταν ἐπιπτεν, ἐφώνασε: « *Τί καλλιτέχνην χάνει ὁ κόσμος!* »

Ὁ Νέρων
Μὲ τὸ ἀκτινοβόλον στέμμα.
(Φλωρεντία).

Με τὸν θάνατον τοῦ Νέρωνος ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τοῦ Αὐγούστου. Οἱ τελευταῖοι αὐτοκράτορες εἶχον ἀφήσει τραγικὴν ἀνάμνησιν καὶ ἐπὶ 18 μῆνας τὸ κράτος ἐταράχθη ἀπὸ τὰς συγκρούσεις τῶν ἀπαιτητῶν τοῦ θρόνου καὶ ἀπὸ τὴν ἀναρχίαν. Ἡ Σύγκλητος, οἱ πραιτοριανοὶ καὶ οἱ στρατοὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἀνεκήρυξαν μὲ τὴν σειρὰν εἰς διάστημα ἐνὸς ἔτους τρεῖς αὐτοκράτορας : τὸν *Γάλβαν* (διοικητὴν τῆς Ἰσπανίας), τὸν *᾽Οθωνα* (παλαιὸν φίλον τοῦ Νέρωνος) καὶ τὸν *Βιτέλλιον*, στρατηγὸν τῶν στρατευμάτων τοῦ Ρήνου. Ἀλλὰ σχεδὸν συγχρόνως αἱ λεγεῶνες τῆς Ἀνατολῆς ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν στρατηγὸν τῶν Βεσπασιανῶν. Μεγάλῃ μερὶς τῆς Ρώμης ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος του καὶ ἡ Σύγκλητος ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα τὸν ἀπόντα Βεσπασιανόν.

Νόμισμα Νέρωνος

Ο ΦΛΑΒΙΟΙ. – Ο ΒΕΣΠΑΣΙΑΝΟΣ (69 - 79)

Ὁ Βεσπασιανὸς εἶναι ἀρχηγὸς νέας δυναστείας, τῶν Φλαβίων. Ἦτο υἱὸς δημοσιῶνου ἀπὸ μικρὰν σαβινικὴν πόλιν καὶ ἔλαβε πολλὰ ἀξιώματα. Ἀλλ' ὀλίγον ἔλειψε νὰ φονευθῆ ὑπὸ τοῦ Νέρωνος, διότι ἀπεκοιμήθη ἐνῶ ὁ αὐτοκράτωρ ἔφαλλεν! Ἦτο πολὺ ἀπλοῦς εἰς τοὺς τρόπους, εὐθυμὸς, ἐνεργητικὸς καὶ ἀκούραστος.

Ὅταν ἐξελέγη αὐτοκράτωρ, κατεγίνετο νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἰουδαίας. Οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ ὅποιοι ἔφερον βαρέως τὴν ὑποδούλωσιν των εἰς τοὺς εἰδωλολάτρας, εἶχον ἐπαναστατήσῃ ἤδη ἐπὶ Νέρωνος (66). Ὁ Βεσπασιανὸς ἀνέλαβε πόλεμον μακρὸν κατὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ περιώρισεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, τὴν ὁποίαν ἠτοιμάζετο νὰ πολιορκήσῃ. Ἀλλὰ τότε ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ καὶ ἀνέθεσεν εἰς τὸν υἱὸν του Τίτον νὰ συνεχίσῃ τὸν πόλεμον. Ἡ Ἱερὰ πόλις μετὰ πεντάμηνον πολιορκίαν ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 70 αἱ ρωμαϊκαὶ λεγεῶνες εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, ὅπου ἐπηκολούθησεν ἀγρία σφαγή. Ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος ἐκάη καὶ ὁ Τίτος μετέφερεν εἰς τὴν Ρώμην ὅλα τὰ κειμήλιά του, τὰ ὁποῖα ἐκόσμησαν τὸν θρίαμβόν του. Ἡ πόλις ὀλόκληρος κατεστράφη.

Σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἐσωτερικὴ κυβέρνησις τοῦ Βεσπασιανοῦ. Ἔθεσε τάξιν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ διεχειρίσθη τόσον καλῶς τὰ οἰκονο-

μικά, ὥστε κατώρθωσε νὰ ἀναλάβῃ τὴν κατασκευὴν μεγάλων δημοσίων ἔργων, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότερα ἦσαν τὸ μέγα ἀμφιθέατρον (τὸ γνωστὸν μὲ τὸ ὄνομα Κολοσσαῖον) καὶ ὁ ναὸς τῆς Εἰρήνης. Ὁ Βεσπασιανὸς ἀπέθανε τὸ 79 ἐργαζόμενος καὶ τὰς τελευταίας του στιγμὰς.

Ο ΤΙΤΟΣ (79 - 81). – Ο ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ (81 - 96)

Τὸν Βεσπασιανὸν διεδέχθη ὁ υἱὸς του Τίτος, ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο ὡς διεφθαρμένος καὶ σκληρὸς καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἐφοβοῦντο εἰς τὸ πρόσωπόν του νέον Νέρωνα. Ἄλλ' ἐκυβέρνησε μὲ τὴν ἡλικίαν καὶ φιλάνθρωπίαν, ὥστε δικαίως ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν ἀγάπη καὶ χάρμα τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ὁ Τίτος εἶναι ὑπόδειγμα ἀγαθοῦ ἡγεμόνος καὶ ἔγινε παροιμιώδης εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἐλυπεῖτο, ἂν παρήρχετο ἡμέρα χωρὶς νὰ κάμῃ καμίαν ἀγαθὴν πράξιν. Ἡ βασιλεία του ὁμῶς συνεδέθη εἰς τὴν ἱστορίαν μὲ μεγάλας συμφορὰς τῶν ὑπηκόων του. Φοβερὰ πυρκαϊὰ καὶ κατόπιν λοιμὸς ἠρρήμωσαν τὴν Ρώμην καὶ τὸ 79 συνέβη τρομερὰ ἔκρηξις τοῦ Βεζουβίου, ἐκ τῆς ὁποίας τρεῖς πόλεις — τὸ Ἡράκλειον, ἡ Πομπηία καὶ αἱ Σταβία — ἐτάφησαν ὑπὸ τὴν τέφραν καὶ τὴν λάβαν.

Ὁ Τίτος
Κεφαλὴ μαρμαρίνου ἀγάλματος.
(Βατικανόν).

Ἐντελῶς ἀντίθετος τοῦ Τίτου ἦτο ὁ ἀδελφὸς του Δομιτιανός, ὁ ὁποῖος τὸν διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον. Σκληρὸς καὶ ἀπάνθρωπος ἀνένευσε τὴν τρομοκρατίαν τῶν χρόνων τοῦ Νέρωνος. Ἐπὶ τοῦ Δομι-

τιανοῦ τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ηὔξήθη μὲ νέας κατακτήσεις. Εἰς τὴν Βρεταννίαν αἱ ρωμαϊκαὶ λεγεῶνες ὑπὸ τὸν ἐξαιρετὸν στρατηγὸν Ἀγκρικόλαν, ἔφθασαν μέχρι τῶν ὀρέων τῆς Σκωτίας καὶ ἐστερέωσαν τὴν ρωμαϊκὴν κατοχὴν. Εἰς τὴν Γερμανίαν οἱ Ρωμαῖοι συνεπλήρωσαν

Ἡ θριαμβικὴ ἀψὶς τοῦ Τίτου.

Ἀπεπερατώθη μετὰ τὸν θάνατόν του, τὸ 81 μ.Χ. Εἰς τὸ μέσον τοῦ θόλου παριστάνεται ὁ αὐτοκράτωρ φερόμενος εἰς τὸν οὐρανὸν ὑπὸ αἰετοῦ. Τὰ γλυπτὰ παριστάνουν τὸν ἐν Ρώμῃ θρίαμβον τοῦ Τίτου μετὰ τὴν νίκην του εἰς τὸν Ἰουδαϊκὸν πόλεμον. Ὑπεράνω τοῦ τόξου ἐπιγραφή: *Senatus populusque Romanus divo Tito divi Vespasiani filio Vespasiano Augusto.*

τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας μεταξύ τοῦ Ρήνου καὶ τοῦ Δουνάβεως, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀρχίσει ὁ Βεσπασιανός. Τὰ τελευταῖα ἔτη ὁ Δομιτιανὸς ἔγινε σκληρότατος. Τέλος ἐδολοφονήθη τὸ 96.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄

ΟΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΙ

ΟΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΙ (96 - 192)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δομιτιανοῦ ἡ Σύγκλητος ἔδωσε τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα εἰς τὸν γέροντα συγκλητικὸν *Νέοβαν*. Ἀπ' αὐτὸν ἀρχίζει ἡ Δυναστεία τῶν Ἀντωνίωνων (96—192), σειρά δηλαδὴ αὐτοκρατόρων ἡ ὁποία κυβερᾷ ἐπὶ 100 περίπου ἔτη. Ἐνῶ οἱ πρῶτοι αὐτοκράτορες ἦσαν Ρωμαῖοι καὶ οἱ Φλάβιοι, καθὼς εἶδομεν, Ἰταλοί, ἡ νέα δυναστεία προέρχεται ἀπὸ τὴν μεσημβρινὴν Ἰσπανίαν καὶ Γαλατίαν, αἱ ὁποῖαι περισσότερον ἀπὸ τὰς ἄλλας ἐπαρχίας εἶχον ἐκλατινισθῆ. Οἱ αὐτοκράτορες αὐτοὶ ἦσαν Ὁ Τραϊανός, Ὁ Ἀδριανός, Ὁ Ἀντωνῖνος, Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος καὶ Ὁ Κόμοδος. Οἱ νέοι αὐτοκράτορες ἐξησφάλισαν τὴν εἰρηνικὴν διαδοχὴν τῆς βασιλείας, διότι υἱοθέτουν ἀνθρώπους ἱκανοὺς εἰς τοὺς ὁποίους μετεβίβαζον τὴν ἀρχήν. Ὅλοι ἦσαν μεγάλοι κυβερνηταί, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐξαιρετοὶ στρατηγοὶ καὶ ἐκτὸς τοῦ Κομμόδου ἐφρόντισαν διὰ τὴν εὐημερίαν τοῦ λαοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ 2ος αἰὼν δικαίως θεωρεῖται ὁ λαμπρότερος, ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.

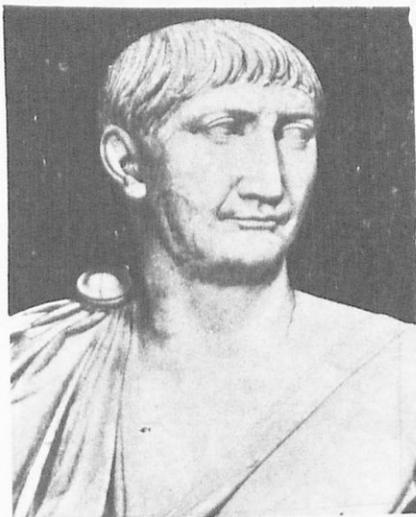
Ο ΝΕΡΒΑΣ (96 - 98). — Ο ΤΡΑΙΑΝΟΣ (98 - 117)

Ὁ Νέρβας ἦτο ἤδη γέρον, ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, καὶ ἐκυβέρνησε καλῶς. Πρὸ τοῦ θανάτου του υἱοθέτησε τὸν στρατηγὸν τῶν στρατευμάτων τοῦ ἄνω Ρήνου Τραϊανόν, εἰς τὸν ὁποῖον περιῆλθεν ὁ θρόνος.

Ὁ Τραϊανὸς εἶχεν ἤδη φήμην ἐξόχου στρατηγοῦ, ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον. Κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν καὶ εἶναι ὁ πρῶτος ἐπαρχιώτης αὐτοκράτωρ. Εἶχε τρόπους ἀπλοῦς, ἀπεστρέφετο τὴν πολυτέλειαν καὶ προσεῖλκε τὴν ἀγάπην μετὰ τὴν γλυκύτητά του. Ἰδίως ὁμως ἐπεβλήθη μετὰ τὴν δικαιοσύνην. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Τραϊανοῦ ὑπῆρξεν ἐξαιρετος. Ἦτο ἀσθηρὸς τηρητὴς τῶν νόμων καὶ ηὔ-

χαριστείτο νὰ ἀνακουφίζη τὸν λαόν. Ἐμοίραζε σίτον, παρείχεν ἀγῶνας καὶ θεάματα καὶ διωργάνωσεν ἰδιαιτέραν ὑπηρεσίαν διὰ τὴν ἀνακούφισιν τῶν πτωχῶν. Ἐδάνειζε χρήματα εἰς τοὺς γαιοκτῆμονας καὶ τοὺς τόκους ἐχρησιμοποίει διὰ τὴν διατροφήν πτωχῶν παιδιῶν. Τοιοῦτοτρόπως καὶ τὴν γεωργίαν ἐφορθοῦσε καὶ τὴν περιθαλψιν τῶν ἀπόρων ἐξησφάλιζεν.

Ὁ Τραϊανὸς ἐδοξάσθη διὰ τὰ μεγάλα ἔργα, τὰ ὅποια κατεσκεύασθησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας του. Τὸ λαμπρότερον σύμπλεγμα

Τραϊανός.

οἰκοδομημάτων, τὰ ὅποια εἶχε νὰ παρουσιάσῃ ἡ ἀρχαία Ρώμη, δηλαδή ἡ ἀγορὰ τοῦ Τραϊανοῦ, ἐκτίσθη ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἦτο ἔργον τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἄπολλοδώρου ἀπὸ τὴν Δαμασκόν. Δύο βιβλιοθηκῆαι, μεγάλη βασιλικὴ στυά, θριαμβικὴ ἀψὶς καὶ εἰς τὸ κέντρον ἡ περίφημος *στήλη τοῦ Τραϊανοῦ*, ὕψους 43 μ., ὅλα ἀπὸ λευκὸν μάρμαρον, ἀπετέλουν τὸ περίφημον σύμπλεγμα. Ἄλλα καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐξετελέσθησαν μεγάλα ἔργα: ὁδοί, γέφυραι, διώρυγες, λιμένες κλπ.

Ὁ Τραϊανὸς ἠγάπα τοὺς πολέμους καὶ διεκρίθη ὡς ἐξαιρετος στρατηλάτης. Ὀνομαστοὶ εἶναι οἱ

πόλεμοί του κατὰ τῶν Δακῶν καὶ τῶν Πάρθων. Οἱ Δάκες εἶχον σχηματίσει κράτος ἰσχυρὸν πέραν τοῦ Δουνάβευς εἰς τὰς χώρας τῆς σημερινῆς Ρουμανίας. Ὁ Τραϊανὸς ἐπεχείρησε κατ' αὐτῶν δύο ἐκστρατείας (101 - 102 καὶ 105 - 107). Κατεσκεύασε μεγάλην *λιθίνην γέφυραν* ἐπὶ τοῦ Δουνάβευς (πλησίον τῆς Ὀρσοβας), *στρατιωτικὴν ὁδόν*, ἡ ὁποία σώζεται μέχρι σήμερον, καὶ ὑπέταξε τὸν πολεμικὸν λαὸν τῶν Δακῶν. Ἡ χώρα μετεβλήθη εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν καὶ ὁ Τραϊανὸς ἐγκατέστησεν εἰς ἐπικαίρους θέσεις *ἀποικίας ἀπομάχων* τόσον συστηματικῶς, ὥστε ἡ λατινικὴ γλῶσσα μετεφυτεύθη εἰς τὴν Δακίαν καὶ ἔγινεν ἡ μητρικὴ τῶν κατοίκων, ἡ σημερινὴ *ρουμανικὴ*.

Ὀλίγον ἀργότερον ὁ Τραϊανὸς ἤρχισε φοβερὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Πάρθων εἰς τὴν Ἀνατολὴν (114 - 117), ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀφῆρεσε πολλὰς χώρας. Ἀλλὰ τὸ 117 ἀπέθανεν εἰς τὴν Κιλικίαν. Τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἔφθασεν εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δυνάμεώς του. Διὰ τοῦτο ἡ Σύγκλητος ἔδωκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν ἐπωνυμίαν ἄριστος ἡγεμῶν καὶ ἠῦχετο ἀπὸ τότε εἰς τοὺς νέους αὐτοκράτορας νὰ εἶναι εὐτυχέστεροι τοῦ Αὐγούστου καὶ ἰσχυρότεροι τοῦ Τραϊανοῦ.

Ο ΑΔΡΙΑΝΟΣ (117-138)

Ὁ Τραϊανὸς εἶχεν υἱοθετήσῃ πρὸ τοῦ θανάτου του τὸν ἐξάδελφόν του Ἀδριανόν, στρατηγὸν τῶν λεγεῶνων τῆς Συρίας. Ὁ Ἀδριανὸς ἦτο ἄνθρωπος ὠραῖος μὲ εὐμορφα καὶ κανονικὰ χαρακτηριστικά, κατεγίνετο εἰς τὰς καλὰς τέχνας, ἐγνώριζε μουσικὴν, ἰατρικὴν, γεωμετρίαν καὶ εἶχε μεγάλην ἐκτίμησιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν μόρφωσιν. Ἡ ἀνοδὸς του εἰς τὸν θρόνον ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίας τοὺς Ρωμαίους, οἱ ὅποιοι διέβλεπον εἰς τὸν γραικύλον αὐτὸν ἕνα νέον Νέρωνα. Ἦτο δραστήριος, ἐργατικὸς, περίεργος καὶ συνεδύαζε τὴν ἑλληνικὴν λεπτότητα μὲ τὴν ρωμαϊκὴν σταθερότητα.

Ὁ Ἀδριανὸς δὲν ἠγάπα τοὺς πολέμους καὶ διὰ τοῦτο ἐγκατέλειπε τὰς κατακτήσεις τοῦ Τραϊανοῦ εἰς τὴν Παρθίαν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Εὐφράτης ἔγινε τὸ ἀνατολικὸν σύνορον τοῦ κράτους. Ἀλλὰ κανεὶς αὐτοκράτωρ δὲν ἐφρόντισεν ὅσον αὐτὸς διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν συνόρων καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ στρατοῦ. Τὸ μόνον ἐξωτερικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον ἐτάραξε τὴν βασιλείαν του, ἦτο ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἰουδαίας.

Ὁ Ἀδριανὸς δὲν ἠγάπα τοὺς πολέμους καὶ διὰ τοῦτο ἐγκατέλειπε τὰς κατακτήσεις τοῦ Τραϊανοῦ εἰς τὴν Παρθίαν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Εὐφράτης ἔγινε τὸ ἀνατολικὸν σύνορον τοῦ κράτους. Ἀλλὰ κανεὶς αὐτοκράτωρ δὲν ἐφρόντισεν ὅσον αὐτὸς διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν συνόρων καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ στρατοῦ. Τὸ μόνον ἐξωτερικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον ἐτάραξε τὴν βασιλείαν του, ἦτο ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἰουδαίας.

Ρωμαῖοι ἰππεῖς
(Ἀπὸ τὴν στήλην τοῦ Τραϊανοῦ, Ρώμη).

Ὁ Δακικός πόλεμος. (Ἀνάγλυφον ἀπὸ τὴν στήλην τοῦ Τραιανοῦ, Ρώμη).
Εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης κατὰ τῶν Δακῶν, ὁ Τραιανὸς ἔστησεν εἰς τὴν γιοστέην ὑπὸ τὸ ὄνομά του ἀγορᾶν (Forum Traianum
στήλην, τῆς ὁποίας τὰ ἀνάγλυφα παριστάνουσι σκηνὰς τοῦ πολέμου. Εἰς τὸ ἀνάγλυφον εἰκονίζεται ἡ ἔκλισις Δακικῆς πόλεως

Ὁ Ἀδριανὸς ἐδείχθη ἀμείλικτος. Ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς ἔπαθε μεγάλας συμφορὰς καὶ ἠναγκάσθη νὰ διασκορπισθῆ εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Ἐκ τῶν 21 ἐτῶν τῆς βασιλείας του ὁ Ἀδριανὸς τὰ 14 διήλθε περι-οδεύων. Μὲ τὴν χαρακτηρίζουσιν αὐτὸν εὐστροφίαν εἰς τὴν Αἴγυπτον ὑπεκρίνετο τὸν Αἴγυπτιον, εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Ἕλληνα. Πιαντοῦ κατὰ τὴν διάβασιν του κατεσκεύαζεν οἰκοδομήματα καὶ ἔργα κοινῆς ὠφελείας: ναοὺς, ὑδραγωγεῖα, γε-φύρας, διώρυγας. Μὲ ἰδι-αιτέραν εὐχαρίστησιν δι-έμενεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐδῶ ἔκτισεν ὀλόκληρον συνοικίαν, τὴν νέαν πόλιν τοῦ Ἀδρια-νοῦ, πλησίον τῆς πα-λαιᾶς πόλεως τοῦ Θησέ-ως. Ἐπίσης κατεσκεύασε τὸ περίφημον Ἀδρια-νεῖον ὑδραγωγεῖον καὶ ἀποπεράτωσε τὴν κατασκευὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ Πεισι-στράτου εἶχε μείνει ἡμι-τελής.

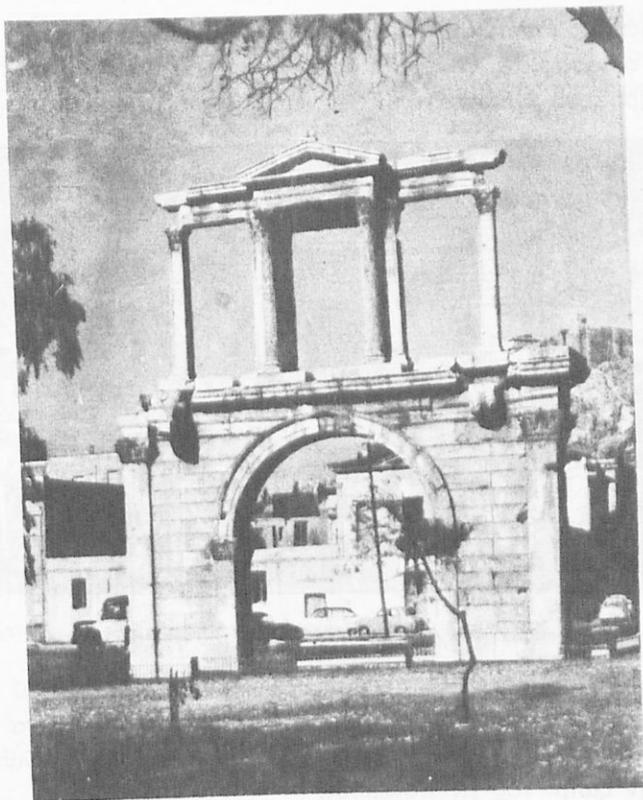
Ἀδριανός.

Ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀπεσύρθη εἰς τὸ μαγευτικὸν ἀνάκτορον εἰς τὰ Τίβουρα (σημ. *Τρίβולי*) πλησίον τῆς Ρώμης. Ἐκεῖ κατεσκεύασεν ὅσα μνημεῖα καὶ τοπία εἶχε θαυμάσει, ἰδίως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τουτοτρόπως ἔβλεπε κανεὶς ἐκεῖ ἀναπαράστασιν τῆς Ποικίλης στοᾶς, τῶν κήπων τῆς Ἀκαδημίας, τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν κλπ. Ὁ Ἀδριανὸς ἀπέθανε τὸ 138, ἀφοῦ υἰοθέτησε τὸν Ἀντωνῖνον.

Ο ΑΝΤΩΝΙΝΟΣ (138 - 161)

Ὁ Ἀντωνῖνος κατήγετο ἀπὸ τὴν Γαλατίαν καὶ ἦτο πεντηκον-τούτης, ὅταν ἐγένεν αὐτοκράτωρ. Ἄνθρωπος ἔντιμος, οἰκονόμος, γλυ-κὺς καὶ ἀγαθός, ἐφήρμοσεν ὅλας τὰς ἀρετάς του εἰς τὴν κυβέρνησιν.

Ἡ βασιλεία του δὲν ἐγνώρισε σοβαρὸν πόλεμον, ἀλλ' ἀκολουθῶν οὗτος τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἀδριανοῦ ἐνίσχυσε τὴν ἄμυναν τῶν συνόρων. Περιστοιχίζετο ἀπὸ νομομαθεῖς καὶ ἡ νομοθεσία του ἐνεπνέετο ἀπὸ βαθεῖαν εὐσέβειαν. Οἱ περίφημοι νομοδιδάσκαλοι Οὐλπιανός

Ἡ ἐν Ἀθήναις πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ

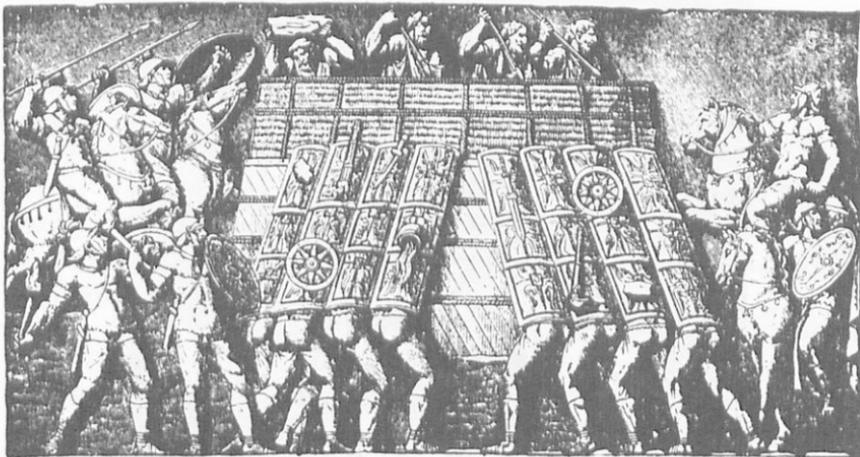
καὶ Γάιος ἔθεσαν νόμους μὲ πνεῦμα φιλανθρωπίας. Ἰδιαίτερώς ἐπροστάτευσαν τοὺς δούλους, τοὺς ὁποίους δὲν ἐπετρέπετο πλέον νὰ βασανίζουν.

Ἡ σύζυγός του *Φανστίνη* ἐβοήθησε τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὸ ἔργον τῆς δημοσίας περιθάλψεως καὶ ἀνέλαβεν αὐτὸ ὑπὸ τὴν προστασίαν της. Ἔδειξεν ἐνδιαφέρον διὰ τὰ γράμματα καὶ διὰ τὴν ἀποκατά

στασιν τῆς ἀρχαίας εὐσεβείας. Διὰ τοῦτο ἡ Σύγκλητος τοῦ ἀπέ-
νειμε τὴν προσωυμίαν ἐν σέβῃ καὶ ὅλη ἡ δυναστεία ἔλαβε τὸ
ὄνομά του (Ἄντωνϊο).

Ο Μ. ΑΥΡΗΛΙΟΣ (161- 180). – Ο ΚΟΜΜΟΔΟΣ (180 - 192)

Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ἀπὸ τὴν νεότητά του ἐμορφώθη μὲ τὴν
στωικὴν φιλοσοφίαν, τὴν ὁποίαν ἐφήρμοσεν εἰς ὅλην του τὴν ζωὴν
μὲ αὐστηρότητα θρησκευτικὴν. Ὁ Αὐρήλιος ἔφαινετο προωρισμένος

Ἐπίθεσις κατὰ γερμανικῆς πόλεως. (Ἀνάγλυφον τῆς στήλης Μ. Αὐρηλίου).

νὰ συνεχίσῃ τὴν φιλάνθρωπον καὶ εἰρηνικὴν βασιλείαν τοῦ Ἄντων-
ίνου, διότι ἀπεστρέφετο τὸν πόλεμον καὶ ἠγάπα τὰ ἔργα τῆς εἰ-
ρήνης. Ἄλλ' ὁ εὐγενὴς αὐτὸς ἄνθρωπος κατεδικάσθη νὰ διέλθῃ ὅλην
σχεδὸν τὴν ζωὴν του εἰς πολέμους.

Τὸ 161 ἔγινε μεγάλη ἐπιδρομὴ τῶν Πάρθων εἰς τὴν Συρίαν, τὴν
ὁποίαν ἀπέκρουσε μετὰ τετραετῆς ἐπιπόνου ἀγῶνας. Ἄλλὰ σοβα-
ρώτερος ἦτο ὁ κίνδυνος εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ Κουάδοι καὶ Μαρ-
κομανοὶ (κάτοικοι τῆς σημερινῆς Μοραβίας καὶ Βοημίας) διέβη-
σαν τὸν Δούναβιν καὶ ἐξεχύθησαν ἄλλοι εἰς τὴν Βαλκανικὴν χερσό-
νησον καὶ ἄλλοι πρὸς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἐπολιόρκησαν τὴν Ἀκυ-
ληίαν (Βενετίαν). Ὁ αὐτοκράτωρ εὐρέθη εἰς δυσχερεστάτην θέσιν.
Λοιμικὴ νόσος ἠρήμωσε τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ του. Σεισμοί, πλημ-

μύραι καὶ ἀφορία τῆς γῆς κατέστρεψαν τὰ οἰκονομικά τοῦ κράτους. Ὁ Αὐρήλιος ἦλθεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ πωλήσῃ αὐτοκρατορικοὺς θησαυροὺς καὶ νὰ στρατολογήσῃ δούλους καὶ μονομάχους, διὰ νὰ πληρώσῃ τὰ κενὰ τοῦ στρατοῦ. Μετὰ ἐπιπόνους ἐστρατείας ἀπέκρουσε τοὺς ἐπιδρομεῖς. Ἐσχεδίαζε νὰ καταλάβῃ ὅλην τὴν χώραν μέχρι τοῦ Ἑλβα καὶ τοῦ Καυκάσου ὡς προτείχισμα κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν. Τὸ ἔργον αὐτὸ θὰ ἀπῆλλασεν ἴσως τὸν ἀρχαῖον κόσμον ἀπὸ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς. Ἀλλ' ὁ Αὐρήλιος ἀπέθανεν εἰς τὴν Βιέννην (180) προσβληθεὶς ἀπὸ τὸν λοιμὸν.

Τὸν Αὐρήλιον διεδέχθη ὁ υἱὸς του *Κόμμοδος*, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ θλιβερὰν παραφωνίαν εἰς τὴν σειρὰν τῶν μεγάλων αὐτῶν αὐτοκρατόρων. Ἡ παραφροσύνη καὶ ἡ σκληρότης του μόνον μὲ τὴν τοῦ Νέρωνος δύναται νὰ παραβληθῇ. Ὁ Κόμμοδος εἶχε τεράστιον σῶμα καὶ δύναμιν ἐξαιρετικὴν. Ἠγάπα μέχρι μανίας τὰς μονομαχίας, ἠρέσκετο νὰ ὀνομάζεται Ἡρακλῆς καὶ ἔφερε τὴν κορύνην καὶ τὴν λεοντῆν. Κατήρχετο εἰς τὸν στίβον καὶ ἐφόνευε θηρία καὶ ἀνθρώπους, ἐνῶ οἱ συγκλητικοὶ καὶ ὁ λαὸς τὸν ἐπευφήμουν. Τέλος ἀξιωματικὸς τῆς αὐλῆς, τοῦ ὁποῖου ἠπειλεῖτο ἡ ζωὴ, τὸν ἐστραγγάλισεν (192).

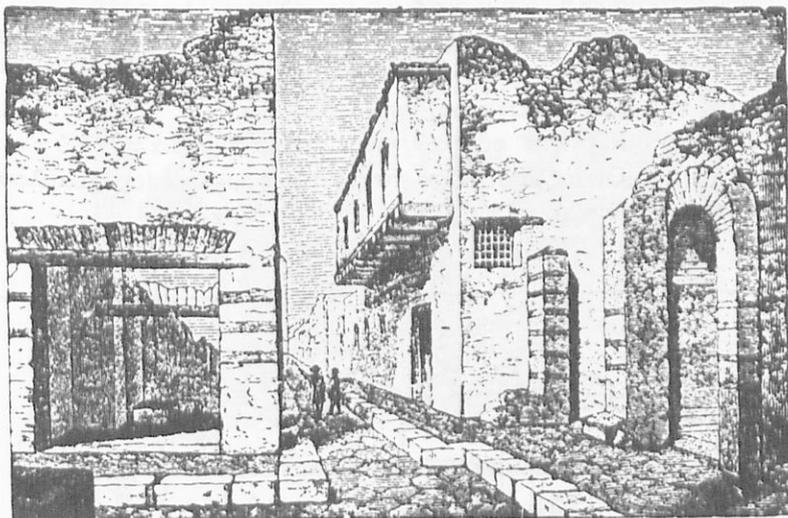

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Η ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ. - Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΙΡΗΝ.

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ. - Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία περιλαμβάνει τὸ ἥμισυ τῆς Εὐρώπης: δηλαδὴ τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Γαλατίαν, τὴν νότιον Βρετανίαν, τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Ρήνου Γερμανίαν, τὰς χώρας τῆς σημερινῆς Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας, τὴν

Ὁ δρόμος μετὰ τὸν ἐξώστην. (Πομπηία).

Βαλκανικὴν μετὰ τῆς Δαλματίας καὶ Δακίας, τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Συρίαν καὶ ὅλην τὴν Βόρειον Ἀφρικὴν. Σύνορα ἔχει τὸν Ρήνον καὶ τὸν Δούναβιν, τὴν ἔρημον τῆς Ἀφρικῆς, τὸν Ἀτλαντικὸν ὠκεανόν, τὸν Εὐφράτην καὶ τὴν ἔρημον τῆς Συρίας.

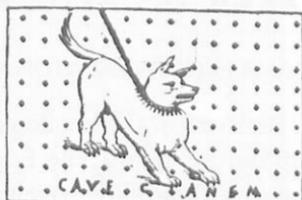
Τὸν 2ον αἰῶνα ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία παρουσιάζει ὄψιν ἀσπληρῶς συγκεντρωμένου κράτους. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐδημιουργήθη

γήθη κεντρική διοίκησης, ή όποία έπιβλέπει καί παρακολουθεί όλας τάς ύποθέσεις τής αυτοκρατορίας. Ή κεντρική διοίκησης άποτελείται άπό τά γραφεία καί τό συμβούλιον του αυτοκράτορος.

Τά Γραφεία ήσαν είδος ύπουργείων, εις τά όποία έμοιράζοντο αί ύποθέσεις.

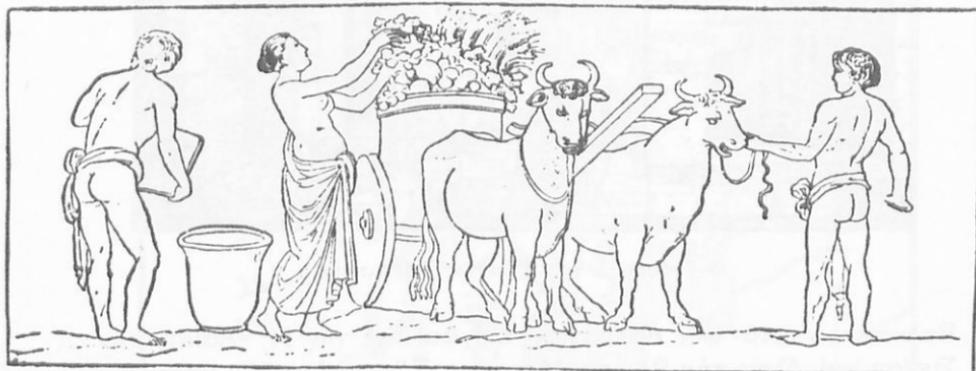
Τό Συμβούλιον του αυτοκράτορος άπετελείτο άπό άνωτάτους ύπαλλήλους, άπό τούς προϊσταμένους των γραφείων καί άπό νομομαθείς καί συνεζητοϋντο εις αυτό διοικητικά καί πολιτικά ζητήματα.

Τοιοτοτρόπως ή δημοκρατική μοναρχία — όπως τήν ειχεν όνειρευτή ό Αύγουστος — άπεδείχθη άνεφάρμοστος καί ή αυτοκρατορική κυβέρνησις έλαβεν, όπως ήτο φυσικόν, τον χαρακτήρα άπολύτου μοναρχίας. Οί παλαιοί όμως τύποι τής δημοκρατίας έξακολουθοϋν νά διατηροϋνται.

Ουλάσου άπό τον σκύλον
(Cave canem)

(Ψηφιδωτόν τής Πομπηίας).
Εις τό δάπεδον τής αυλής μιās οικίας, όνομασθείσης «οικία του ποιητού».

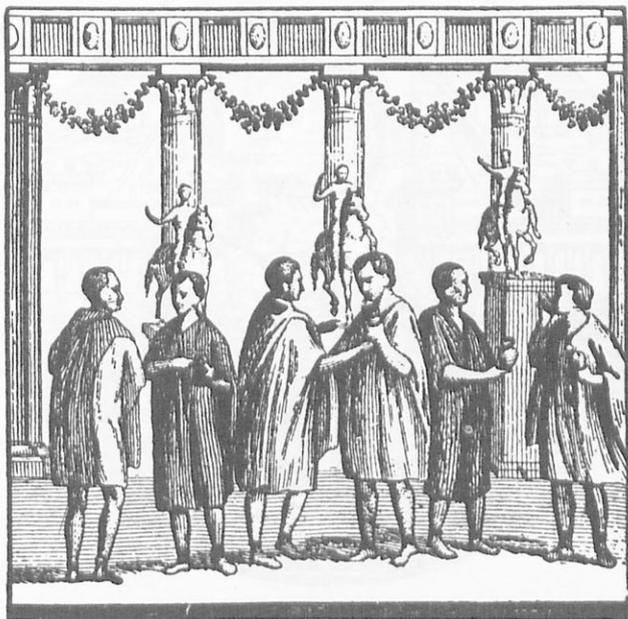

*Αμαξα συγκομιδής

(Τοιχογραφία εις τάς θέρμας του Τίτου, Ρώμη).

*Όλη ή παράστασις, άνθρεποι καί ζώα, άποπνέουν ευχάριστησιν διά τήν άφθονίαν τής συγκομιδής.

Τὴν μεγάλην του δύναμιν χρεωστῆι ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὸν ἰσχυρὸν καὶ πολυάριθμον στρατόν. Ἡ στρατολογία ἀπέβη σχεδὸν κατὰ κανόνα ἐθελοντική. Ἡ λεγεὼν περιελάμβανεν 6 χιλιάδας ἄνδρας, Ρωμαίους πολίτας. Εἰς αὐτὴν ἦτο προσηρτημένον σῶμα βοθητικὸν ἀπὸ 6 χιλ. ἄνδρας, ὑπηκόους ἢ καὶ βαρβάρους. Ἐπομένως ἡ ρωμαϊκὴ λεγεὼν τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων περιεῖχε 12 χιλ. ἄνδρας καὶ

Ἐκ τῆς ζωῆς τῆς ἀγορᾶς
(Τοιχογραφία τῆς Πομπηίας).

Πρὸ τῆς στοᾶς μὲ τοὺς κορινθιακοὺς κίονας καὶ τὰ ἀγάλματα ἐφίππων, οἱ ἔμποροι ἢ τεχνῖται προσφέρουν πολὺτιμα ἀγγεῖα πρὸς πώλησιν.

ἀπετέλει αὐτοτελῆ ὄργανισμὸν μὲ τὸ ἵππικόν, τὰς μηχανάς της κλπ., ὅπως ἡ σημερινὴ μεραρχία. Ὁλος ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἀπετελεῖτο ἀπὸ 33 λεγεῶνας, ἧτοι 360 - 400 χιλ., δύναμιν σχετικῶς μικρὰν διὰ τὴν φύλαξιν τόσον ἐκτεταμένου κράτους. Ὁ στρατὸς δὲν ἦτο διεσκορπισμένος εἰς ὅλον τὸ κράτος, ἀλλὰ παρέμενεν εἰς τὰ σύνορα ἐντὸς

μονίμων στρατοπέδων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα πολλὰ ἀπέβησαν ἀξιόλογοι πόλεις. Ὅταν δὲν εἶχον στρατιωτικὰς ἀσκήσεις, οἱ στρατιῶται ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν κατασκευὴν ὁδῶν, γεφυρῶν, ἔσκαπτον διώρυγας καὶ ἀπεξήραινον ἔλη. Τὰ σπουδαιότερα σύνορα τοῦ κράτους ἦσαν τρεῖς μεγάλοι ποταμοί: εἰς τὴν Εὐρώπῃν ὁ *Ῥήνος* καὶ ὁ *Δούναβις*, εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ *Εὐφράτης*.

Ἐπιπέδον λιμένος. (Τοιχογραφία Πομπηίας)

Ἡ ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΙΡΗΝΗ

Ἐπὶ μακρὸν ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία δὲν εἶχεν ἐπιφόβους ἐχθρούς. Ἐξω ἀπὸ τὰ σύνορα ἐζοῦσαν λαοὶ βάρβαροι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἦσαν ἀκόμη ἰσχυροί. Οἱ πλέον ἐπικίνδυνοι ἀπὸ αὐτοὺς ἦσαν οἱ *Γερμανοὶ* ἐπὶ τοῦ Ῥήνου, οἱ *Πάρθοι* ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου καὶ βραδύτερον οἱ *Γότθοι* ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως. Ἐπίσης οἱ αἰματηροὶ ἀγῶνες μεταξὺ τῶν αὐτοκρατόρων περιωρίζοντο συνήθως εἰς τὴν Ρώμην καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ δὲν ἐτάραττον τὴν ἡσυχίαν τῶν ἐπαρχιῶν. Ἐκτὸς τούτου οἱ Ρωμαῖοι διὰ

τῶν κατακτήσεών των ἔπαυσαν τοὺς πολέμους μεταξύ τῶν λαῶν. Τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸ ἀχανές ρωμαϊκὸν κράτος ἐπεκράτησεν εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, οἱ αὐτοκράτορες ἐκυβέρνησαν μὲ δικαιοσύνην τὰς ἐπαρχίας καὶ κατέπαυσαν τὴν σκληρὰν ἐκμετάλλευσιν αὐτῶν. Τὸ κράτος λοιπὸν ἐπὶ μακρὸν ἐγνωρίσεν εἰρήνην καὶ εὐνομίαν. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη ρωμαϊκὴ εἰρήνη (Pax Romana).

ἌΛΙΕΙΣ. (Τοιχογραφία Πομπηίας).

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΚΜΗ

Ἡ διαρκὴς εἰρήνη, ἡ καταστροφή τῆς πειρατείας καὶ τῆς ληστείας, τὸ ἐξαίρετον δίκτυον τῶν δημοσίων ὁδῶν καὶ ἡ ἀσφάλεια εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα εὐημερίαν καὶ οἰκονομικὴν ἀκμὴν τῶν κατοίκων, ὅσων δὲν εἶχε γνωρίσει ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἕως τότε. Οἱ γεωργοὶ ἐπεδόθησαν μὲ ζῆλον εἰς τὰ κτήματά των, παρετηρήθη σημαντικὴ αὐξησης πληθυσμοῦ καὶ χῶραι σχεδὸν ἔρημοι ἐγένευσαν ἀπὸ ἀνθηρὰς πόλεις καὶ κωμοπόλεις. Μεγάλην ἐπίσης ἀκμὴν ἐσημείωσαν ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον.

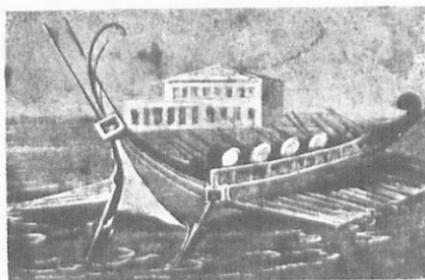
Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ρώμη κατώρθωσε νὰ ἐξημερώσῃ διὰ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας καὶ λαοὺς διαφορωτάτους. Διὰ τοῦτο Ἕλληνας ῥήτωρ δικαίως ἔλεγε :

« Καθεὶς δύναται νὰ ὑπάγῃ ὅπου θέλει. Τὰ ὄρη εἶναι ἀσφαλῆ διὰ τοὺς ταξι-
διώτας, ὅπως αἱ πόλεις διὰ τοὺς κατοίκους. Ὁ φόβος ἔλειψε παντοῦ. Ἡ
γῆ ἀφήκε τὴν παλαιάν της πολεμικὴν στολὴν καὶ περιεβλήθη τὰ ἐορτά-
σιμα ἐνδύματα ».

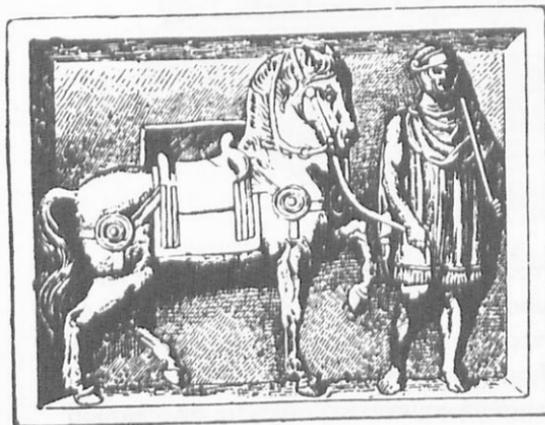
Ο ΕΚΛΑΤΙΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΠΑΡΧΙΩΝ

Τὰ ἀγαθὰ τοῦ αὐτοκρα-
τορικοῦ καθεστῶτος ἦσαν πε-
ρισσότερον αἰσθητὰ εἰς τὰς ἐ-
παρχίας, διότι οἱ αὐτοκράτο-
ρες ἔπαυσαν τὸν *χορηματισμόν*,
ἐπέβλεπον ἀγρύπνως τοὺς δι-
οικητὰς καὶ ἤκουον μὲ προσο-
χὴν τὰ παράπονα τῶν ἐπαρ-
χιωτῶν.

Ἡ ρωμαϊκὴ διοίκησις ἔγινε τοιοιτοτρόπως ἀγαπητὴ εἰς τὰς ἐπαρ-
χίας, οἱ κάτοικοι εἰς πολλὰ μέρη ἀπεμιμήθησαν τὰ ἦθη τῶν Ρωμαίων
καὶ ἔμαθον τὴν γλῶσσαν των. Τοιοιτοτρόπως ἤρχισεν ὁ ἐ κ λ α τ ι

Πλοῖον
(Τοιχογραφία Πομπηίας).

Ἐπίλεκτος ἱππεὺς (eques singularis).
(Ἐπιτύμβιος στήλη, Μαγεντία).

Ἐκατόνταρχος παρασημο-
φορηθεὶς.

νισμὸς τῶν ἐπαρχιῶν. Αὐτὸ ἦτο βεβαίως δύσκολον διὰ τὰς μεγά-
λας χώρας τῆς Ἀνατολῆς — Ἑλλάδα, Συρίαν, Αἴγυπτον — διότι αἱ

χῶραι αὐταὶ διειτρήρουν τὴν παράδοσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἔγραφον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ περιεφρόνουν τοὺς Ῥωμαίους καὶ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν. Εἰς τὴν Δύσιν ὅμως τὸ πρᾶγμα ἦτο ἐντελῶς διαφορετικόν. Ἐκεῖ οἱ κατακτηθέντες λαοὶ εὐρίσκοντο εἰς ἡμιβάρβαρον κατάστασιν, ἐθαύμαζον τὸν Ῥωμαϊκὸν πολιτισμὸν καὶ ὑπέστησαν βαθύτατα τὴν ἐπίδρασίν του. Οἱ κάτοικοι τῆς Γαλατίας, τῆς Ἰσπανίας, τῆς Δακίας καὶ τῆς Β' Ἀφρικῆς ἐλησμόνησαν τὴν μητρικὴν τῶν γλῶσσαν καὶ ὠμίλησαν τὴν λατινικὴν.

Τὴν προσέγγισιν αὐτὴν τῶν λαῶν ἐβοήθησαν πολὺ αἱ ἀποικίαι καὶ συνεπλήρωσεν ἡ ἀπονομὴ τοῦ δικαιώματος

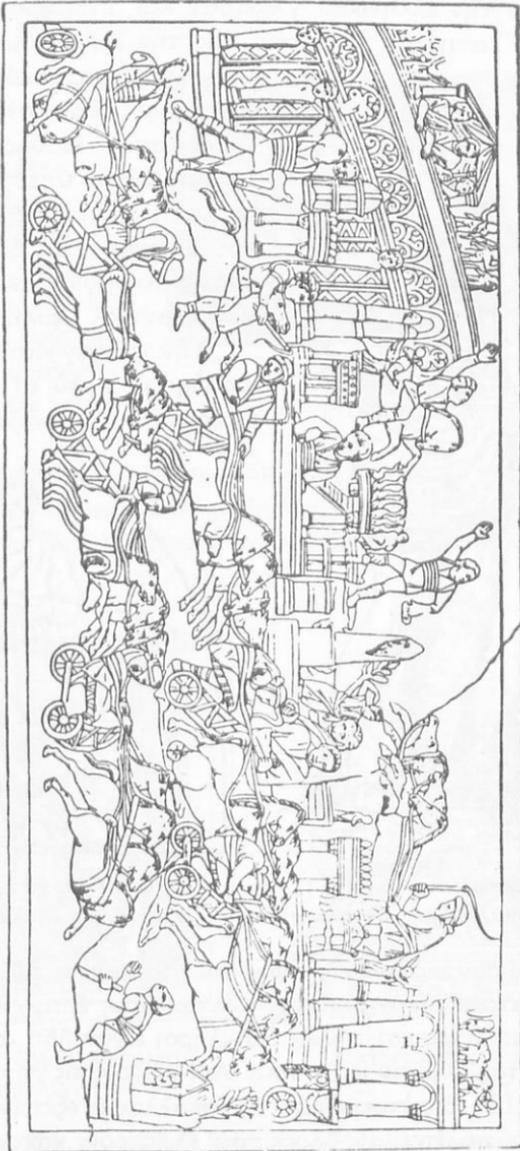

Ἄρματηλάτης (auriga)
("Ἀγαλμα. Ρώμη, Βατικανόν).

Ἄρχιτέκτων
Ἐπιτόμβιον ἀγαλμα τῆς Via Appia.

τοῦ Ῥωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ αὐτοκράτορες εἶχον τιμήσει πολυαριθμοὺς ἐπαρχιώτας μὲ τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου καὶ πόλεις ὁλόκληροι εἶχον ἤδη ἀποκτήσει τὸ δικαίωμα αὐτό. Ὀλίγον μετὰ τοὺς Ἀντωνίνους εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 3ου αἰῶνος (212) ὁ αὐτοκράτωρ Καρακάλλας ἐπεξέτεινε τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς ἐλευθέρους κατοίκους τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ Ρώμη δὲν εἶναι πλέον ἡ κυρίαρχος πόλις τῶν κατακτη-

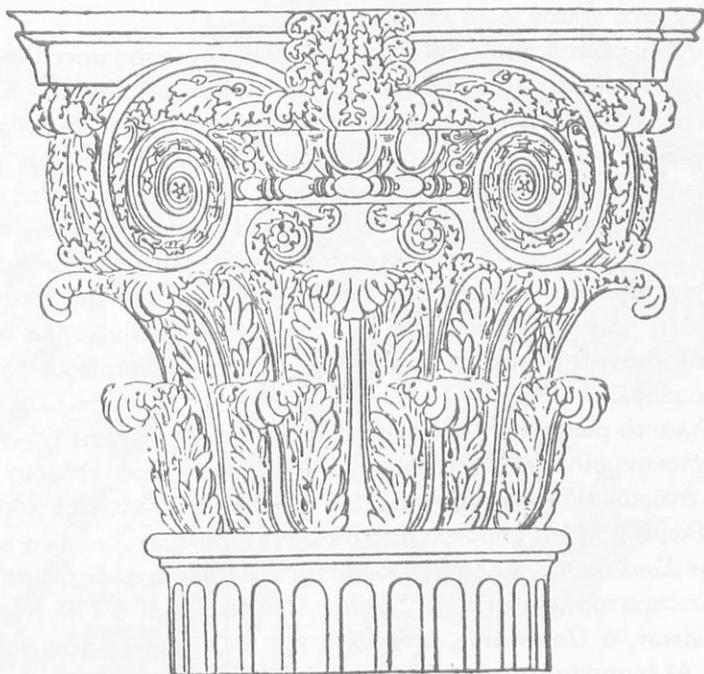

Αι μεγάλοι ἵπποδρομιαί (Ludi circenses).

Ἐπειδὴ οὐκ εἶς τὸ μέγα ἵπποδρόμιον τῆς Ρώμης καὶ ἀπετέλουν τὴν κατ' ἐξοχὴν
διασκεδαστικὴν τοῦ λαοῦ.

θέντων ἀλλὰ πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ὀνομάζονται Ρωμαῖοι καὶ ἔχουν ἴσα δικαιώματα.

Τοιοτοτρόπως ἡ Ρώμη ἐδημιούργησε κυβερνητικὸν σύστημα μο-

Κιονόκρανον τῆς ἀψίδος τοῦ Τίτου εἰς τὴν Ρώμην.
Τὸ διακρίνει πολυτέλεια, ἀλλὰ ψυχρὰ ἔκφρασις.

ναδικὸν διὰ τὴν ἀρχαιότητα πρὸς διοίκησιν ἐκτεταμένου κράτους, τὸ ὅποιον ἐχρησίμευσεν ὡς ὑπόδειγμα εἰς τοὺς μεταγενεστέρους λαούς.

ΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

Τὸ τελειότερον δημιούργημα τοῦ ρωμαϊκοῦ πνεύματος εἶναι ἡ νομοθεσία. Ἡ παλαιότερα πηγὴ τῆς ρωμαϊκῆς νομοθεσίας, ἡ ὅπως λέγουν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, εἶναι ἡ Δ ω δ ε κ α δ ε λ τ ο ς. Ἡ νομοθεσία αὐτὴ ἦτο ἀτελής, αὐστηρὰ καὶ προωρισμένη διὰ μικρὰν πόλιν. Ἀλλὰ τὸ πρακτικὸν καὶ γόνιμον πνεῦμα τῶν Ρωμαίων κατάρθωσε νὰ τὴν συμπληρῶσιν ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ νὰ τὴν ἐπεκτείνῃ εἰς

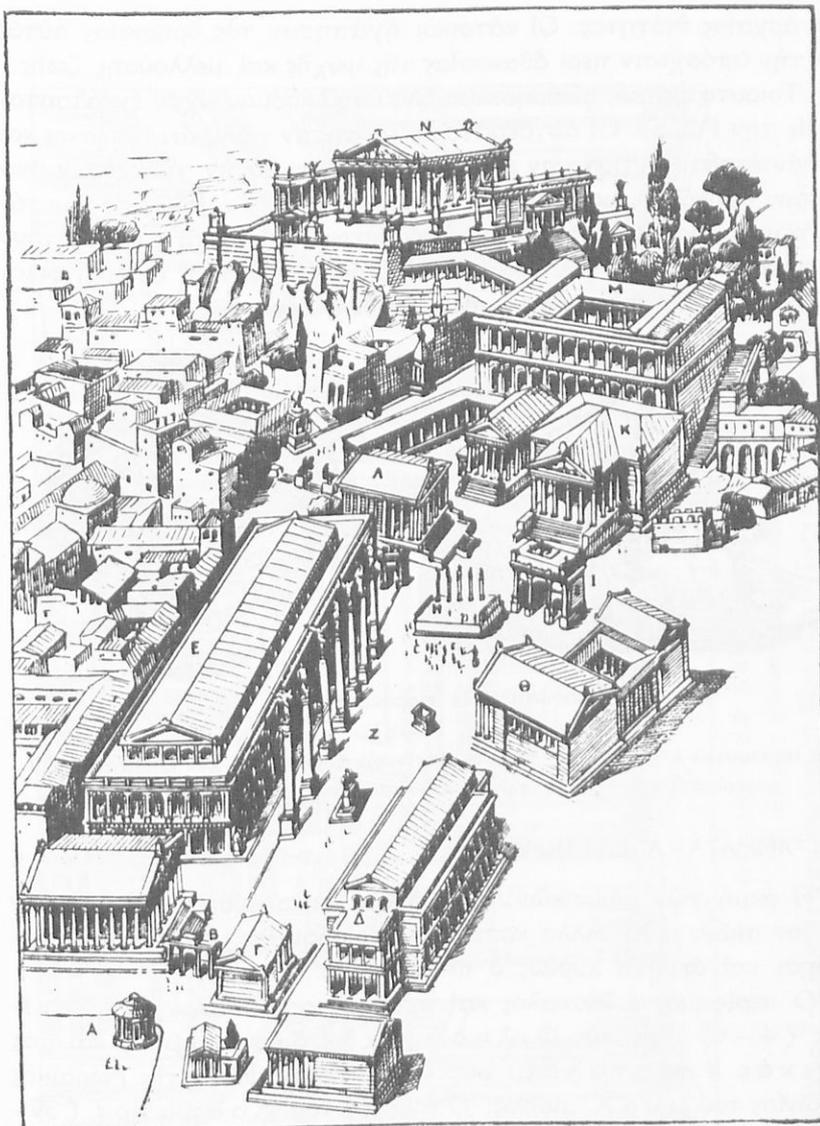
όλους τούς κατακτηθέντας λαούς. Οί Ρωμαῖοι εἰς τήν σημαντικωτάτην αὐτήν ἐργασίαν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν τὰς σ υ ν η θ ε ῖ α ς τῶν ὑπηκόων, τήν ἑ λ λ η ν ι κ ῆ ν φ ι λ ο σ ο φ ί α ν καί ἀργότερα τήν χ ρ ι σ τ ι α ν ι κ ῆ ν ἠ θ ι κ ῆ ν. Τοιουτοτρόπως ἡ ρωμαϊκή νομοθεσία ἐγένετο εὐρυτέρα καί πλέον φιλόανθρωπος.

Ἐπί δημοκρατίας τὰς διατάξεις τῆς Δωδεκαδέλτου συνεπλήρωσαν καί ἐτροποποίησαν τὰ *συγκλητικὰ δόγματα, οἱ νόμοι καί τὰ δημοψηφίσματα*. Ἄλλη πηγὴ νόμων ἦσαν τὰ *διατάγματα τῶν πραιτόρων*, οἱ ὅποιοι ἀναλαμβάνοντες τήν ἀρχὴν ἐδημοσίεον ἕνα βασικὸν διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου καθώριζον τὰς θεμελιώδεις ἀρχάς, κατὰ τὰς ὁποίας ἔμελλον νὰ κυβερνήσουν. Τὸ διάταγμα αὐτὸ ὠνομάζετο *δικαρχεὺς διατάγμα*. Τέλος ἡ νομοθεσία αὐτὴ συνεπληρώθη μὲ τὰ διατάγματα, τὰς ὁδηγίας πρὸς τοὺς διοικητὰς καί τὰς δικαστικὰς ἀποφάσεις τῶν αὐτοκρατόρων, τὰ ὅποια εἶχον χαρακτῆρα καθολικώτερον, διότι ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ὑπ' ὄψιν τοὺς κατοίκους ὅλης τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἄλλὰ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐνωρὶς ἤδη εἶχεν ἀρχίσει νὰ γίνεταί πολὺπλοκον· συνεπῶς ἐχρειάζετο πολὺ συχνὰ νὰ προστρέχουν εἰς τὰ φῶτα ἀνδρῶν εἰδικῶν, τῶν *νομοδιδασκάλων*. Νομομαθεῖς εἶχεν ἡ Ρώμη ἤδη ἐπὶ δημοκρατίας, ὅπως τὸν *Μοῦνιον Σκαϊόλαν* καί τὸν *Σέοβιον Σουλπίκιον*. Ἄλλὰ οἱ ὀνομαστοὶ νομοδιδάσκαλοι ἤκμασαν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας, ὅπως ὁ *Σάλβιος Ἰουλιανὸς* καί ὁ *Γάιος* ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων, ὁ *Παπινιανὸς*, ὁ *Παῦλος* καί ὁ *Οὐλπιανὸς* τὸν 4ον μ.Χ. αἰῶνα. Αἱ ἐρμηνεῖαι αὐτῶν ἦσαν τόσον ἀμερόληπτοι, δίκαιαι καί ὀρθαί, ὥστε οἱ ἀρχοντες ἐθεώρουν αὐτὰς ὡς νέους νόμους καί τὰς περιελάμβανον εἰς τὸ σῶμα τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου. Ἡ τεραστία αὐτὴ ἐργασία, ἡ ὁποία κατέστησε τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον πράγματι διεθνές, ἐσυστηματοποιήθη καί ἐκωδικοποιήθη μόνον τὸν 6ον μ. Χ. αἰῶνα ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἰουστινιανοῦ καί ἐχρησίμευσεν ὡς βᾶσις τῆς νομοθεσίας τῶν νεωτέρων λαῶν.

Η ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

Κατὰ τὸν αἰῶνα τῶν Ἀντωνίνων ἀρχίζει ἡ ἐπίδρασις τῶν ἀνατολικῶν θρησκειῶν. Αἰγυπτιακοί, ἀσσυριακοί καί περσικοὶ θεοὶ—ὁ Ἄττις, ἡ Ἴσις, ὁ Ὅσιρις καί ἰδίως ὁ Μίθρας—ἐλατρεύθησαν εἰς τὴν Ρώμην ἀπὸ πλῆθος ἀνθρώπων καί ἀντικατέστησαν

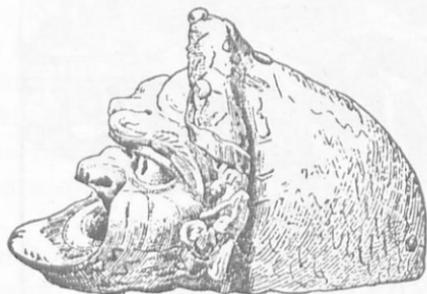

‘Η Ρωμαϊκή αγορά. (‘Αναπαράστασις).

Διὰ σειρᾶς κτισμάτων τῶν αὐτοκρατόρων ἡ ρωμαϊκὴ ἀγορὰ, τὸ Forum Romanum, ἀπέβη σύμπλεγμα ἀπὸ περιλαμπρὰ μνημεῖα. Ὡς καθαυτὴ ἀγορὰ ἔμεινεν ὁ χώρος ὁ σημειούμενος μὲ τὸ γράμμα Ζ. Τὰ οἰκοδομήματα τὰ ὁποῖα φέρουν γράμματα εἶναι ναοὶ καὶ ἄλλα δημόσια καταστήματα ἐκ τῶν σπουδαιότερων.

τὰς ἀρχαίας θεότητας. Οἱ κάτοικοι ἠγάπησαν τὰς θρησκείας αὐτὰς διὰ τὴν ὑπόσχεσιν περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ μελλούσης ζωῆς.

Τοιουτοτρόπως αἱ θρησκείαι ὅλου τοῦ κόσμου εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ρώμην. Οἱ αὐτοκράτορες ἐφάνησαν πολὺ ἀνεξιθρησκοὶ καὶ δὲν ἀντέταξαν ἀντίστασιν εἰς τὴν ἐπιδρομὴν αὐτὴν τῶν ξένων θεοτήτων. Γενικῶς ὅμως ἐπεκράτει τότε μεγάλη ἀθεΐα, ἰδίως εἰς τὴν τάξιν τῶν μορφωμένων, οἱ ὅποιοι δὲν ἐπίστευον εἰς τίποτε καὶ ἐζήτουν ἀνακούφισιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Πολὺ διεδόθη τότε ἡ στωικὴ φιλοσοφία, ἡ ὁποία διὰ πολλοὺς ἦτο ἀληθινὴ θρησκεία.

Προσωπίδες ἐκ τερακόττας

(Vuclii, Ρώμη)

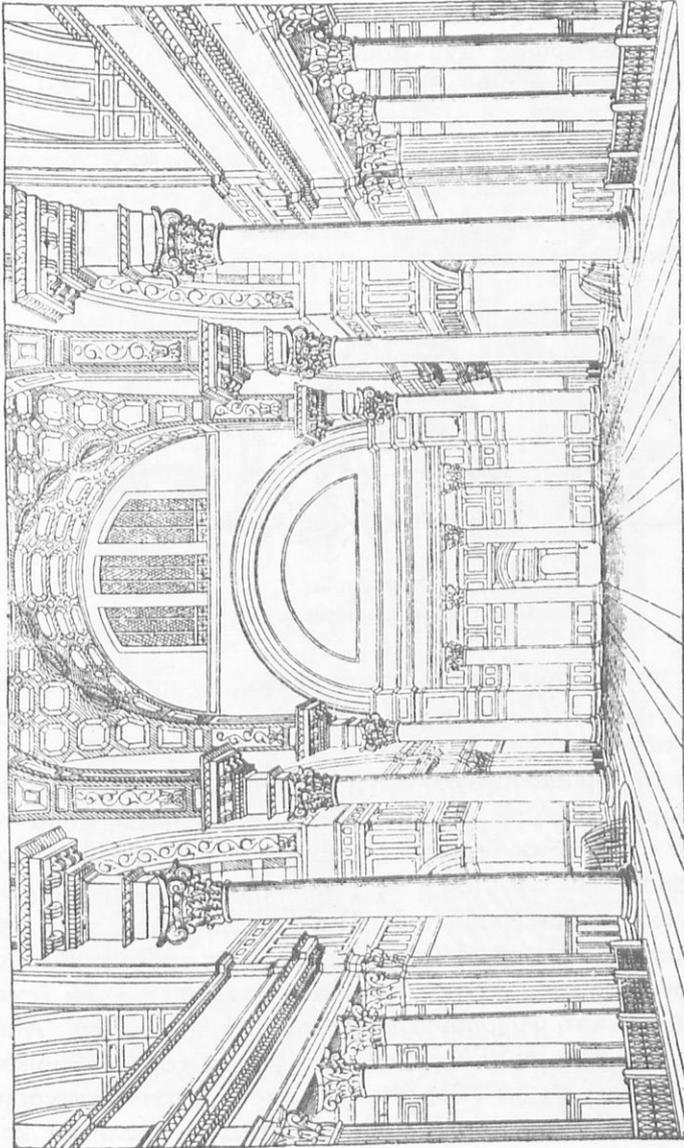
Ἡ terracotta (= ὀπτή γῆ: ἀπὸ τὸ λατινικὸν terra = γῆ καὶ colla = ὀπτή) κυριολεκτεῖται διὰ τὰ πῆλινα εἰδῶλια (ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα).

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ—ΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

Ἡ ἀκμὴ τῶν ρωμαϊκῶν γραμμάτων ἐξηκολούθησε καὶ τὸν 2ον καὶ 3ον αἰῶνα μ.Χ. Ἀλλὰ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἡ ποίησις ὑπεχώρησε καὶ ἀκμάζει κυρίως ὁ πεζὸς λόγος.

Ὁ περίφημος διδάσκαλος καὶ σύμβουλος τοῦ Νέρωνος Σενεκᾶς (4—65) εἰς τὰς Φιλοσοφικὰς Διατριβὰς καὶ τὰς Ἠθικὰς ἐπιστολάς, μᾶς δίδει πιστὴν εἰκόνα τῆς Ρωμαϊκῆς κοινωνίας τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος. Ὁ ἀνεψιὸς του Λουκιανὸς (39—65) ἔγραψε τὸ ἔπος Φάρσαλος, εἰς τὸ ὅποιον περιέγραψε τὸν ἐμφύλιον πόλεμον Καίσαρος καὶ Πομπηίου. Καὶ οἱ δύο αὐτοὶ συγγραφεῖς ἔπεσαν θύματα τῆς θηριωδίας τοῦ Νέρωνος.

Ἡ ἐπομένῃ γενεὰ εἶδε συγγραφεῖς ἀξιολογωτάτους. Ὁ Τάκι-

Θέρμαι τοῦ Καρκαλάλα. (Ρώμη).

Ἡ κεντρική αὐθουσα. (Ἀναπαράστασις).

Αἱ θέρμαι (τὰ λουτρά) εἶχον σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν ζωὴν τῶν Ῥωμαίων. Διήργοντο εἰς αὐτὰ μέρος πῆς ἡμέρας καὶ συνεζήτων πολιτικά καὶ καλλιτεχνικά θέματα.

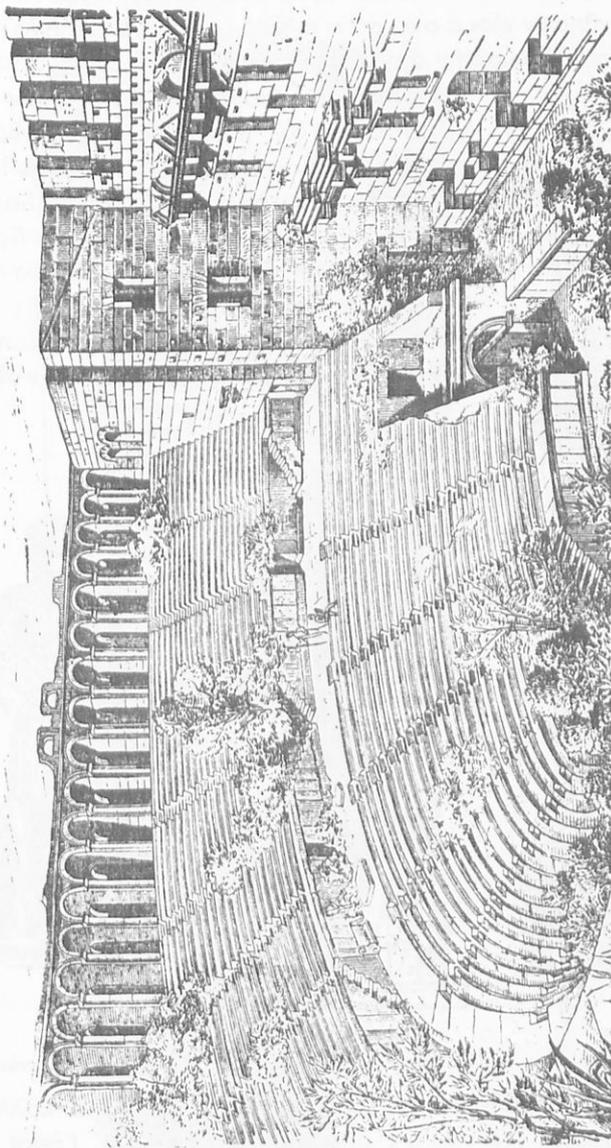
τος (55 – 120) είναι από τους μεγαλύτερους ιστορικούς της αρχαιότητας. Είς τὰ χρονικά, δηλαδή ιστορίαν από τοῦ θανάτου τοῦ Αὐγούστου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Νέρωνος (14 – 68), καὶ τὴν Ἱστορίαν ἀπὸ Νέρωνος μέχρι Δομιτιανοῦ (68 – 96) διακρίνεται διὰ τὴν βαθεῖαν παρατήρησιν, διὰ τὰς ζωηρὰς περιγραφὰς καὶ τὴν πρωτοτυπίαν τοῦ ὕφους. Εἰς τὸ ἔργον του Γερμανία περιγράφει τοὺς Γερμανοὺς, ὅπως ἦσαν εἰς τὴν ἐποχὴν του καὶ διακρίνει τὰς ἀρετὰς τοῦ ἡμιβαρβάρου αὐτοῦ λαοῦ. Ὁ Πλίνιος ὁ νεώτερος (62 – 113) ἦτο συγγραφεὺς κομψός. Ἐγραψεν Ἐπιστολάς, εἰς τὰς ὁποίας μᾶς δίδει πληροφορίας περὶ τῆς κοσμικῆς καὶ λογοτεχνι-

Τραγικαὶ προσωπίδες
(Τοιχογραφία Πομπηίας).

κῆς κινήσεως τῶν χρόνων του. Σατιρικός μὲ ἐξαιρετικὴν δύναμιν ἦτο ὁ Γιομβενάλης (50 – 130), ὁ ὁποῖος ἐκαυτηρίασε τὴν διαφθορὰν τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἐκαλλιεργήθησαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα εἴτε ὑπὸ Ἑλλήνων εἴτε ὑπὸ ἐξελληνισθέντων ἀνατολικῶν. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ιου μ.Χ. αἰῶνος ἤκμασεν ὁ σεμνὸς καὶ πράγματι φιλοσοφικὸς συγγραφεὺς Πλούταρχος (46 – 120) ἀπὸ τὴν Χαίρωνειαν τῆς Βοιωτίας. Συνέγραψε τοὺς Παράλληλους Βίους, δηλαδή βιογραφίας ἐξόχων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρώμης, καὶ πολλὰς φιλοσοφικὰς πραγματείας, ὅπως τὰ Ἡθικά. Τὰ ἔργα του τὰ διακρίνει λεπτὴ ψυχολογία καὶ δραματικὴ περιγραφή. Ἀπὸ τὰ Σαμόσατα, πλησίον τοῦ Εὐφράτου, κατήγετο ὁ ἐξοχος σατιρικός λογογράφος Λουκιανὸς (2ος αἰών), ὁ ὁποῖος μὲ ἀπτικήν χάριν καὶ ἀπαράμιλλον εὐφυΐαν ἐκαυτηρίασε τὰς παλαιὰς προλήψεις καὶ τὰ ἑλαττώματα τῶν συγχρόνων του.

Θέατρον Ἀσπένδου (πόλιος τῆς Παμφυλίας, Μ. Ἀσία).

Τύπος ρωμαϊκοῦ θεάτρον, μοναδικὸν διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν καλὴν διατήρησιν. Ἡ πρόσφυς ἔχει ὕψος 24 μέτρον. Διακρίνονται 21 σειραὶ βαθμίδων εἰς τὸ πρῶτον διάκωμα, 18 εἰς τὸ δεύτερον.

Ἡ ἐπάνω στοὰ ἔχει 43 ἀψίδας.

Οί λόγιοι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς προσέχουν πολὺ τὴν ἔκφρασιν καὶ προσπαθοῦν νὰ μιμηθοῦν τὸ ἀττικὸν ὕφος. Οἱ ἀττικίζοντες αὐτοὶ συγγραφεῖς ὠνομάσθησαν νέοι σοφισταί. Ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς ἔγραψε Ῥωμαϊκὴν ἀρχαιολογίαν· ὁ Στράβων ἀπὸ τὴν Ἀμάσειαν τὴν ὀνομαστὴν Γεωγραφίαν· ὁ Ἀππιανὸς ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ ὁ Δίων Κάσσιος τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν· ὁ Ἀρριανὸς ἀπὸ τὴν Νικομήδειαν ἔγραψε τὴν Ἀνάβασιν Ἀλεξάνδρου, μιμούμενος τὸν Ξενοφῶντα. Ὁ Παυσανίας ἔγραψε τὴν Περιήγησιν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ τὰ ἔργα τῶν συγγραφέων αὐτῶν δὲν ἔχουν μεγάλην λογοτεχνικὴν ἀξίαν.

Τραγωδῶς
(Ἐλεφαντοστοῦν)

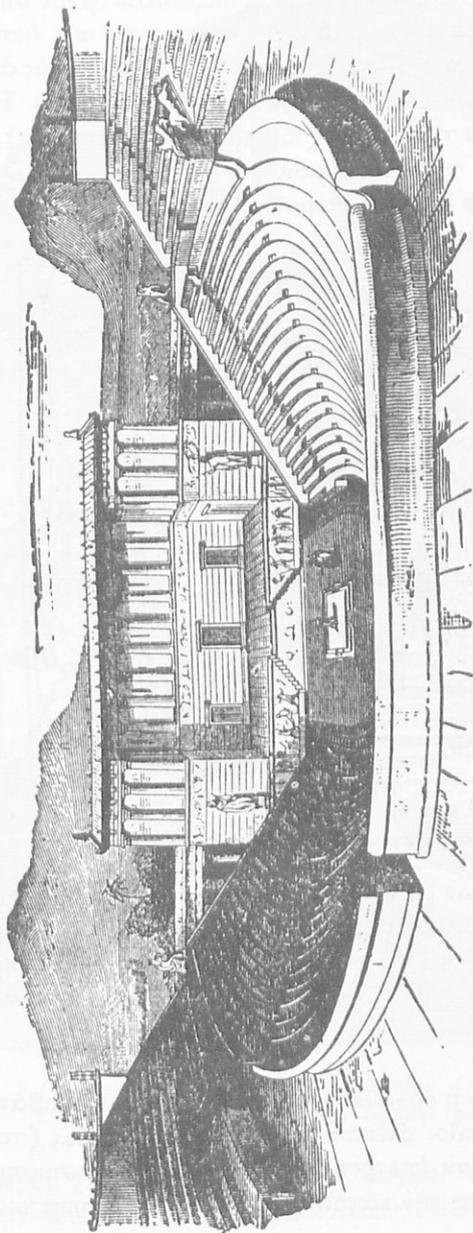

Τραγικὸς
(Ἀγαλμα. Βερολίνου)

Κωμικὸς
(Ῥώμη. Βατικανόν)

Κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ἔξακολουθοῦν νὰ καλλιεργοῦνται αἱ ἐπιστῆμαι. Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος, (θεῖος τοῦ νεωτέρου), ὁ ὁποῖος ἔπεσε θῦμα τῆς φιλομαθείας του κατὰ τὴν περι-

Θέατρον Ἐπίσταφνης. (Ἀναπαράστασις).

Τύπος κλασσικὸς ρωμαϊκοῦ θεάτρου μὲ τὸ λογεῖον, με γλυπτὰς παραστάσεις εἰς τὴν πρόσοψιν τῆς βάσεώς του, μετὰ ἀγάλματα καὶ τὸν λοιπὸν διάκοσμον. Τὰ λείψανά του εἰς τὴν θέσιν τῆς παλαιᾶς σικελικῆς πόλεως Ἐπίσταφνης ἢ Σιγέστης (βορειοδυτικὰ τῆς νήσου).

φημον ἔκρηξιν τοῦ Βεζουβίου τὸ 79, ἔγραψε διεξοδικὸν ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον Φυσικὴ ἱστορία. Τὴν Γεωγραφίαν ἐκαλλιέργησαν ὁ Στράβων καὶ ὁ Πτολεμαῖος, ὁ ὀνομαστός ἀστρονόμος, ὁ ὁποῖος ἔδωκε τὴν γεωκεντρικὴν εἰκόνα τοῦ κόσμου. Σημαντικὴν ὥθησιν εἰς τὴν Ἱατρικὴν (ιδίως εἰς τὴν ἀνατομίαν), ἔδωκεν ὁ Γαληνὸς ἀπὸ τὴν Πέργαμον.

Εἰς τὴν Φιλοσοφίαν οἱ Ῥωμαῖοι ἠκολούθησαν τὰ ἑλληνικὰ

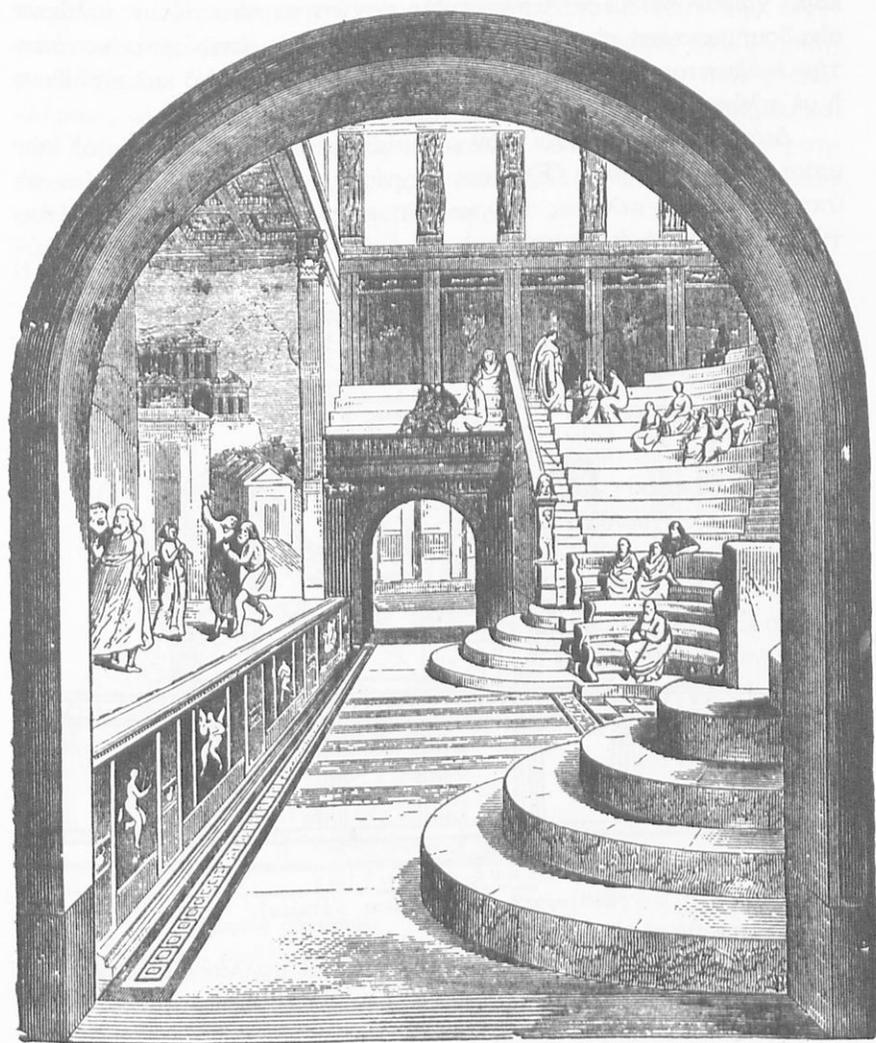

Σκηνὴ κωμῳδίας
(Μαρμάρινον ἀνάγλυφον τῆς Νεαπόλεως).

συστήματα, ἐκ τῶν ὁποίων μᾶλλον διαδεδομένον εἰς τὴν Ῥώμην ἦτο τὸ σύστημα τῶν στωικῶν. Οἱ σημαντικώτεροι στωικοὶ τῶν χρόνων αὐτῶν ἦσαν ὁ Ἑλλην Ἐπίκτητος καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Μάρκος Αὐρήλιος.

ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Μετὰ τὸν Αὐγουστον ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν Ῥωμαίων λαμβάνει τεραστίαν ἐξέλιξιν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀνεκάλυψαν εἶδος ἀμμοκονίας (τσιμέντου σημερινοῦ), τὸ ὁποῖον ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς νὰ χρησιμοποιοῦν καὶ τὰ χειρότερα ὑλικά διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν οἰκοδομημάτων. Λί-

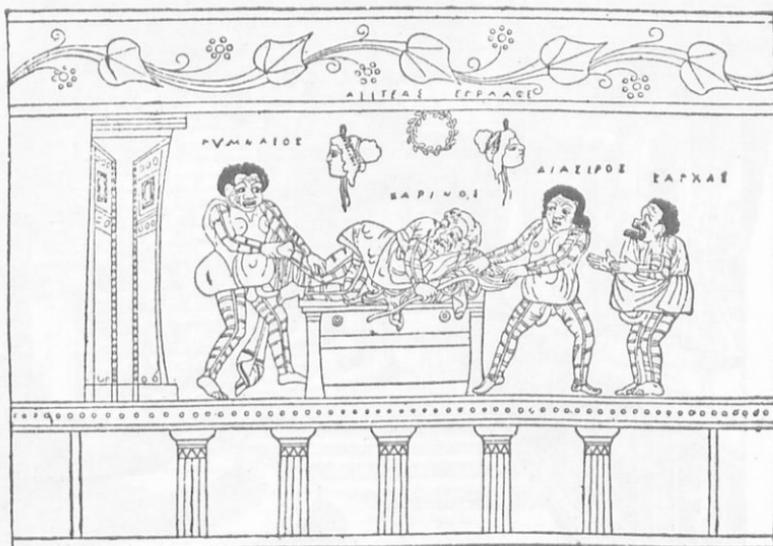

Μικρόν θέατρον εἰς τὴν Πομπηίαν. (Ἀναπαράστασις).
Ρωμαϊκὸν θέατρον μὲ τὴν ὑψηλὴν σκηνὴν (λογεῖον).

θοὶ μικροί, χαλίκια, κεραμίδια κλπ. συγκολλώμενα διὰ τῆς ἀμμοκοινίας αὐτῆς ἀπετέλουν σῶμα στερεώτατον. Ἡδύναντο τοιοιουτρόπως εἰς

κάθε χώραν καὶ μὲ καταπληκτικὴν ταχύτητα νὰ κτίζουν πελώρια οἰκοδομήματα καὶ στερεώτατα. Τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν κατόπι τὴν ἐκάλυπτον πρὸς καλλωπισμὸν μὲ ἐπίστρωμα ἀπὸ καλοὺς λίθους ἢ μὲ πλάκας ἀπὸ μάρμαρα.

Διὰ τὴν διακόσμησιν τῶν μνημείων μὲ ἔργα γλυπτικῆς οἱ Ῥωμαῖοι μετεχειρίσθησαν Ἑλληνας τεχνίτας, οἱ ὅποιοι ἐγνώριζον νὰ ὑπηρετοῦν τοὺς πελάτας των καὶ ἐδημιούργησαν ἔργα ρωμαϊκῆς ἀντιλήψεως. Μὲ τὰ ἀγάλματα καὶ τὰ ἀνάγλυφα προσπαθοῦν οἱ γλύ-

Σκηνὴ κωμωδίας
Ἐπὶ κρατῆρος τῆς Νόλας (Ἰταλία).

πται νὰ παραστήσουν τὸ φυσικὸν κάλλος καὶ πολλάκις δίδουν κίνησιν εἰς τὸ σύνολον καὶ ἀκρίβειαν εἰς τὰς λεπτομερείας των.

Ἡ μεγάλη εὐημερία ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους νὰ κατασκευάσουν ἀναρίθμητα ἔργα εἰς ὅλον τὸ κράτος. Τὰ ἔργα αὐτὰ συμφώνως πρὸς τὸ πρακτικὸν πνεῦμα τῶν Ῥωμαίων εἶναι πρωτίστως ἔργα κοινῆς ὠφελείας: ὁδοί, γέφυραι, ὑδραγωγεῖα, ναοί, θριαμβικαὶ ἀψίδες, θέρμαι, ἵππόδρομοι, θέατρα καὶ ἀμφιθέατρα. Τὰ ρωμαϊκὰ ὁμως οἰκοδομήματα ἐπιβάλλονται περισσότερο μὲ τὸν ὄγκον καὶ τὴν βαρῦτητα,

παρά μὲ τὴν κομψότητα καὶ τὴν εὐγένειαν. Ἔτσι δίδουν τὴν ἐντύ-
 πωσιν ὑλικῆς δυνάμεως παρά βαθυτέρου πνεύματος καὶ ψυχικῆς
 συγκινήσεως. Ἡ σκαπάνη τῶν ἀρχαιολόγων ἐξέθαψε πόλεις ὀλο-
 κλήρους, αἱ ὁποῖαι εἶχον σκεπασθῆ ἀπὸ τὴν ἄμμον τῆς ἐρήμου καὶ
 τὴν λάβαν τῶν ἠφαιστειῶν. Εἰς τὰς πόλεις αὐτὰς δυνάμεθα ἡμεῖς σή-
 μερον νὰ μελετήσωμεν τὸν ρωμαϊκὸν πολιτισμὸν. Μεταξὺ τῶν πόλεων
 αὐτῶν ἡ σπουδαιότερα εἶναι ἡ Πομπηία.

Η ΠΟΜΠΗΙΑ

Πλησίον τοῦ Βεζουβίου καὶ εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς χιλιομέτρου ἀ-

Νικητὴς ἠθοποιός.
 Φορεῖ στολὴν βασιλέως.

πὸ τὴν θάλασσαν ἦτο
 ἓνα ἀπὸ τὰ κομψὰ κέν-
 τρα διασκεδάσεως τῆς
 Καμπανίας, ἡ Πομπηία.
 Τὸ γραφικὸν ὄρος, τοῦ
 ὁποῖου τὰς πλαγιάς ἐ-
 κάλυπτον ἀγροὶ καὶ ἀμ-
 πελῶνες, ἀπὸ πολλῶν
 αἰῶνων δὲν ἐδίδε σημεῖα
 ζωῆς, ὅτε αἰφνης τὸ 79
 τὸ ἠφαιστειὸν ἐξερράγη
 καὶ ἔθαψεν ὑπὸ τὴν τέ-
 φραν καὶ τὴν λάβαν τὴν
 ὠραίαν πόλιν. Οἱ κά-
 τοικοι, ἐκτὸς ὀλίγων οἱ
 ὁποῖοι κατέφυγον εἰς τὰ
 ὑπόγεια ἢ εἰς τὰ ὑπε-
 ρῶα, ἐσώθησαν· αἱ οἰ-
 κοδομαὶ ὅμως δὲν κα-

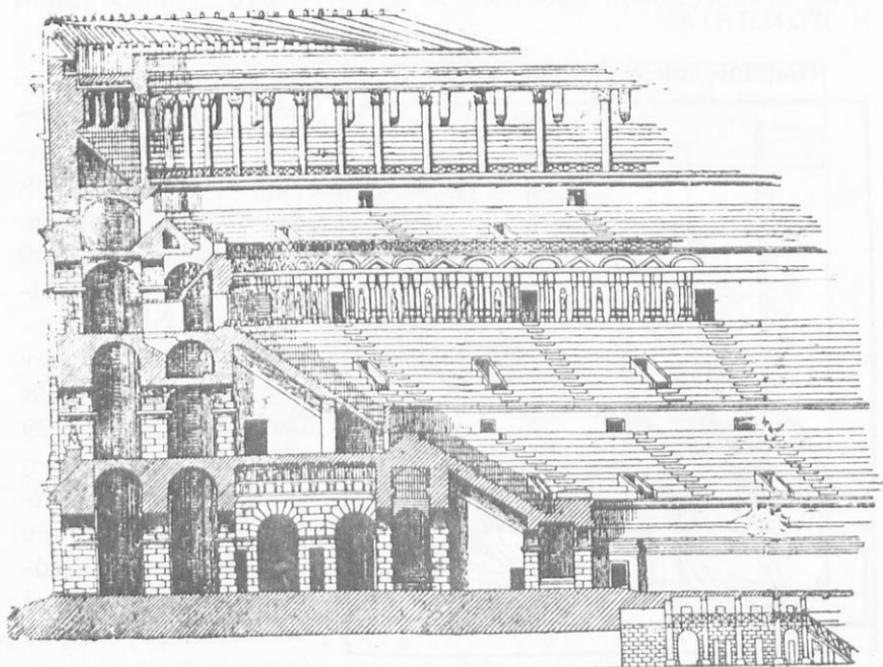
τέρρευσαν καὶ ἡ ἐπίπλωσις καὶ τὰ σκεύη ἔμειναν εἰς τὴν θέσιν των,
 ὅπως ἦσαν.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος ἤρχισαν ἀνασκαφάς, αἱ ὁποῖαι
 ἐξηκολούθησαν μεθοδικώτατα μέχρι σήμερον. Τοιουτοτρόπως ἀπεκα-
 λύφθη ὀλόκληρος ἡ πόλις, ὅπως ἦτο κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς καταστρο-
 φῆς. Διακρίνονται οἱ πλακόστρωτοι δρόμοι, αἱ πλούσιαι ἐπαύλεις μὲ
 τὴν ἐπίπλωσιν καὶ τὴν διακόσμησιν, τὰ καταστήματα, οἱ τοῖχοι μὲ

τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ τοιχοκολλήματα, ἀκόμη καὶ τὰ πτώματα τῶν ἀτυχῶν ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐπνίγησαν ἀπὸ ἀσφυξίαν. Τὰ λείψανα τῆς Πομπηίας μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ σχηματίσωμεν ἀκριβῆ εἰκόνα τῆς ρωμαϊκῆς πόλεως τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος.

Η ΡΩΜΗ ΕΠΙ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ

Ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τῶν Ἀντωνίνων ἡ Ρώμη εἶχε λάβει

Τὸ Κολοσσαίον. (Κάθετος τομῆ)

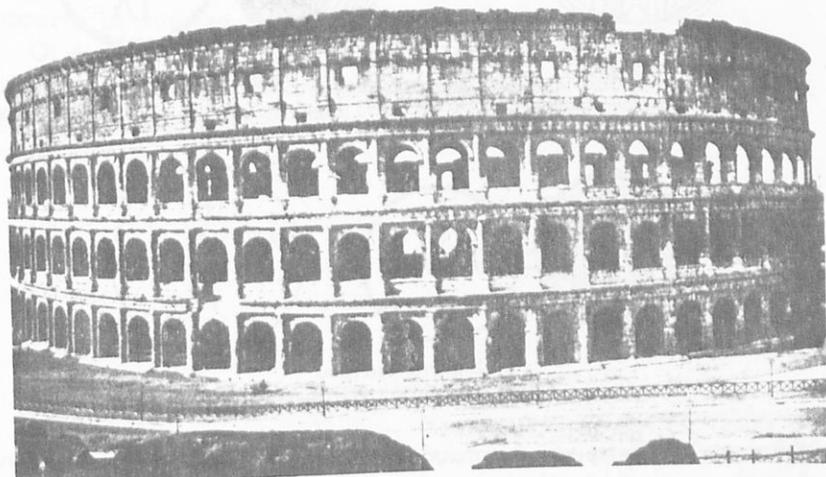
Τὸ πολυτελὲς ἐσωτερικὸν κοσμεῖται ἀπὸ ἀψίδας, στοᾶς, κίονας κλπ. Τέσσαρες θολωταὶ εἰσοδοὶ ὀδηγοῦν εἰς τὸν κυρίως χώρον τῶν θεατῶν. Διαθέτει θέσεις δι' 87.000 θεατᾶς. Αἱ καλύτεραι θέσεις εἶναι εἰς τὸ κέντρον, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἡ μία τοῦ αὐτοκράτορος λέγεται cubiculum.

τεραστίαν ἐξέλιξιν. Ὁ πληθυσμὸς τῆς ἀνῆλθεν εἰς 1 ἑκατομμύριον καὶ εἶχε καλλωπισθῆ με πλῆθος οἰκοδομημάτων.

Κατὰ τὴν στατιστικὴν, τὴν ὁποίαν μᾶς ἔδωκαν οἱ ἀρχαῖοι, εἰς τὴν Ρώμην ὑπῆρχον 11 ἀγοραί, 2 ἀμφιθέατρα, 2 ἵπποδρομοὶ, 3 θέατρα, 11

θήρμαι, 10 βασιλικαί, 19 ύδραγωγεία, 856 λουτρά, 36 θριαμβικαί ἀφίδες, 1352 πηγαί, 22 ἀδριάντες παριστάνοντες Ἴππεις, 80 ἀγάλματα θεῶν ἐπίχρυσα, 77 ἔξ ἐλέφαντος. Εἰς αὐτὰ δὲν ὑπελογίζοντο τὰ ἀνάκτορα, αἰστοαί, οἱ ναοί, τὰ δημόσια μνημεῖα κτλ., τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἀπερίοριστος.

Ἐκ τῶν ἀγορῶν μεγαλοπρεπεστέρα ἦτο ἡ ἀγορὰ τοῦ Τραϊανοῦ, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο ὡς ἐν ἀπὸ τὰ θαύματα τοῦ κόσμου. Ἀνατολικῶς τῆς ἀγορᾶς ὁ Βεσπασιανὸς εἶχε κατασκευάσει τὸ μέγα ἀμφι-

Τὸ Κολοσσαῖον

Τὸ τεράστιον οἰκοδόμημα ἤρχισε νὰ κτίζεται ἐπὶ Βεσπασιανοῦ (69-79 μ.Χ.) καὶ ὠνομάσθη Amphitheatrum Flavianum. Τὸ ὄνομα Κολοσσαῖον ἔλαβε τὸν μεσαίωνα, πιθανῶς λόγῳ τῶν κολοσσαίων διαστάσεών του. Ἦτο τὸ μέγιστον τῶν ἐν Ρώμῃ ἀμφιθεάτρων, ἦτοι θέατρον διὰ μονομαχίας καὶ θηριομαχίας. Ἐχει σχῆμα ἐλλειψοειδὲς καὶ κατέχει ἔκτασιν 524 π.μ. Ὁ παμμέγιστος χώρος περιβάλλεται ὑπὸ τετραωρόφου οἰκοδομῆς. Ἡ μέγιστη διάμετρος τῆς κονίστρας εἶναι 77 μέτρα, ἡ ἐλαχίστη 48,50. Εἰς τὸ ἀπαίσιον αὐτὸ οἰκοδόμημα συνέρρεον χιλιάδες ἄνθρωποι, διὰ νὰ ἴδουν τοὺς ὁμοίους των νὰ σπαράσσωνται ἀπὸ τὰ θηρία. Πολλοὶ χριστιανοὶ εὗρον τὸν θάνατον ἐντὸς τοῦ φοβεροῦ αὐτοῦ χώρου.

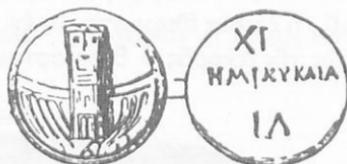
θέατρον Κ ο λ ο σ σ α ῖ ο ν. Μέχρι σήμερον κινοῦν τὸν θαυμασμόν μας τὰ μεγάλα καὶ πολυπληθῆ ὕ δ ρ α γ ω γ ε ῖ α, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἡ Ρώμη ἐλάμβανε τὸ ὕδωρ. Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ ἔχουν μῆκος ἕως 90 χιλιόμετρα καὶ εἶναι κατασκευασμένα μὲ πελώρια τόξα ὕψους πολλάκις 32 μέτρων.

Αἱ θέρμαι ἦσαν ιδιόρρυθμα καὶ πολλάκις πελώρια οἰκοδομήματα, κυρίως λουτρά· περιεῖχον ὅμως καὶ γυμναστήριον, βιβλιοθήκας, αἰθούσας διαλέξεων διακοσμημένας μὲ ὠραίας τοιχογραφίας, μωσαϊκὰ καὶ ἀγάλματα. Οἱ Ρωμαῖοι διήρχοντο πολλὰς ὥρας εἰς τὰς

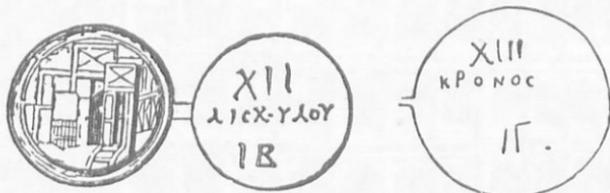
Σῆμα θεάτρου

*Απὸ ἐλεφαντοστοῦν (Σμύρνη).

Σῆμα θεάτρου

*Απὸ κόκκαλον εὐρεθὲν εἰς τὴν Πομπηίαν.

Σήματα θεάτρου

Εὐρέθησαν εἰς τὴν Πομπηίαν.

θέρμας συζητοῦντες καὶ ἀναπαυόμενοι. Τὴν πρώτην θέσιν κατέχουν αἱ θέρμαι τοῦ Καρκαλάλλα (3ος αἰών).

ΤΑ ΘΕΑΜΑΤΑ

Οἱ Ρωμαῖοι δὲν εἶχον πολλὴν συμπάθειαν εἰς τὸ θέατρον. Αἱ παραστάσεις τῶν ἦσαν φάρσαι ἢ παντομίμαι, δηλαδὴ παραστάσεις μὲ χειρονομίας καὶ κινήσεις χωρὶς ὀμιλίαν.

*Αντιθέτως μὲ πολὺ πάθος παρηκολούθουν τοὺς ἀγῶνας τῶν μονομάχων εἰς τὸ Ἄμφιθέατρον. Οἱ μονομάχοι ἦσαν κυρίως κατάδικοι εἰς θάνατον, δούλοι ἢ βάρβαροι αἰχμάλωτοι. Κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν ἀγῶνων παρήλαινον εἰς τὸν στίβον τοῦ Ἄμφιθέατρου καί, ὅταν ἔφθανον πρὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θεωρείου, ἀπηύθυνον τὸν τραγικὸν χαιρετισμὸν: χαῖρε, Καῖσαρ, οἱ μελλοθάνατοι σέ χαιρετοῦν. Κατόπιν ἤρχιζον οἱ ἀγῶνες ὑπὸ τοὺς ἤχους τῶν

σαλπίγγων. Οί Ρωμαίοι εὔρισκον ἐπίσης πολλήν εὐχαρίστησιν εἰς τοὺς ἀγῶνας τῶν μονομάχων καὶ θηρίων ἢ μόνον θηρίων.

Τὸ πλῆθος μὲ τὴν αὐτὴν μανίαν συνέρρειν εἰς τὸν Ἴπποδρόμον, ὅπου ἐτελοῦντο ἄρματοδρομαίαι. Τὸ μέγα ἵπποδρόμιον τῆς Ρώμης περιελάμβανε 250 χιλ. θεατάς, εἶχε μῆκος 600 καὶ πλάτος 100 μ. Ἦγώνιζοντο συγχρόνως 4 ἄρματα, τὰ ὅποια διεκρίνοντο ἀπὸ τὴν ἐνδυμασίαν τοῦ ἡνιόχου (πράσινον, λευκόν, κυανοῦν, ἐρυθρόν). Ὁ λαὸς παρακολουθοῦσε τοὺς ἀγῶνας μὲ πάθος, ἐγνώριζε τὰ ὀνόματα τῶν ἵππων, τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν γενεάν των, ἐχωρίζετο εἰς φατρίας καὶ ἐτάσσετο μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον ἀγωνιστὴν.

Οἱ ἀγῶνες καὶ τὰ θεάματα ἦσαν τόσον ἀγαπητὰ εἰς τοὺς Ρωμαίους, ὥστε ὁ Γιουβενάλης ἔγραψεν: « *Οἱ Ρωμαῖοι τίποτε ἄλλο δὲν ζητοῦν σήμερον παρὰ ἄρτον καὶ θεάματα* ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

Ο ΤΡΙΤΟΣ ΑΙΩΝ. - Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

Ο ΣΕΠΤΙΜΙΟΣ ΣΕΒΗΡΟΣ (193 - 211)

Τὸ 193, ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κομμόδου, ἐδημιουργήθη ὀξεῖα κρίσις. Οἱ πραιτοριανοὶ καὶ τὰ ἐπαρχιακὰ στρατεύματα ἐξέλεξαν διαφόρους αὐτοκράτορας καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐπανελήφθη. Τέλος ἐπεκράτησεν ὁ στρατηγὸς τῶν λεγεῶνων τῆς Πανονίας Σεπτίμιος Σεβήρος.

Ὁ Σεβήρος κατήγετο ἀπὸ τὴν Τρίπολιν τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἦτο ἐξαίρετος στρατιωτικὸς. Ἐστήριξε τὸ κυβερνητικὸν τοῦ συστήμα εἰς τὸν στρατόν. Ἡύξησε τὸν μισθὸν καὶ ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ νυμφεύωνται καὶ εἰς τοὺς ἀξιωματικούς ἔδιδεν ἀνωτέρους βαθμούς. Διέλυσε τοὺς πραιτοριανοὺς καὶ ἀνασυνέστησε τὴν φρουρὰν τοῦ ἀπὸ τοὺς καλυτέρους στρατιώτας τῶν ἐπαρχιακῶν στρατευμάτων. Τὴν Σύγκλητον τελείως ἐξεμηδένισε καὶ ἔδωκε μεγάλην δύναμιν εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν συμβούλιον.

Ὁ Σεβήρος ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τῆς Ρώμης: ἔσοχος κυβερνήτης, ἐλευθέριος πρὸς τὸν λαὸν καὶ ἀγρυπνος φύλαξ τῆς καλῆς διοικήσεως τῶν ἐπαρχιῶν. Διὰ τοῦτο δικαίως θεωρεῖται ὅτι συνεχίζει τὴν δυναστείαν τῶν Ἀντωνίνων. Ἐνίκησε τοὺς Πάρθους καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Μεσοποταμίαν. Τὸ 208 ἐξεστράτευσεν ὁ ἴδιος εἰς τὴν Βρετανίαν, ἀλλὰ τὸ 211 ἀπέθανεν εἰς τὸ Ἐβόρακον (Ἰόρκην).

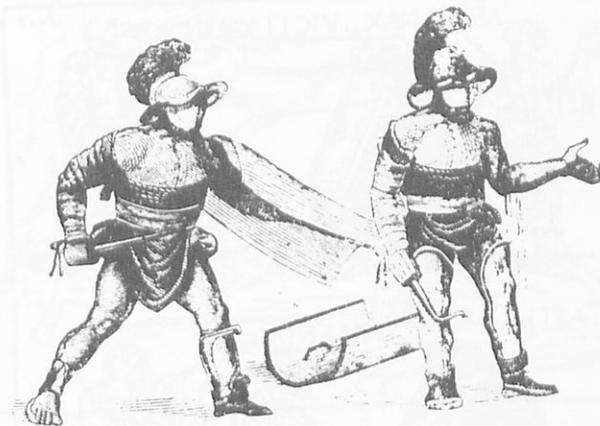
Ο ΚΑΡΑΚΑΛΛΑΣ (211 - 217)

Τὸν Σεβήρον διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Καρακάλλας, ἕνας ἄγριος καὶ σκληρὸς ἡγεμὼν. Διεσκέδαζε τὸν ρωμαϊκὸν λαὸν μὲ δαπανηρὰ θεάματα καὶ κατεσκεύασε τὰς περιφήμους θέρμας. Τὸ 212 διὰ νόμου ἐχορήγησε τὸ δικαίωμα τοῦ *Ρωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς αὐτοκρατορίας*, ἐκτὸς τῶν δούλων καὶ τῶν νομάδων. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκινεῖτο ἰδίως ἀπὸ λόγους οἰκονομικούς, διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν θὰ ἐπλήρωνον διπλοῦν φόρον, τοῦ ὑπηκόου καὶ τοῦ Ρωμαίου πολίτου. Ἄλλ' ἢ πρᾶξις εἶχε βαθυτέρας συνεπείας, διότι ἔφερε τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους.

Ὁ Καρακάλλας ἔκαμε πολλές ἐπιτυχεῖς ἐκστρατείας εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἀσίαν. Τὸ 217, ἐνῶ ἐβάδιζε κατὰ τῶν Πάρθων, ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν πραιτοριανῶν *Μακρίνου*, ὁ ὁποῖος ἔγινεν αὐτοκράτωρ. Ὁ Μακρίνος ἐβασίλευσε μόνον ἓν ἔτος.

Ο ΕΛΑΓΑΒΑΛΟΣ. – Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΕΒΗΡΟΣ (217 - 235)

Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν παρατηροῦμεν τὴν μεταβολήν, ἣ ὅποια εἶχε γίνει εἰς τὴν Ρώμην, καὶ τὴν ἐξασθένησιν τῶν ρωμαϊκῶν παραδόσεων. Ἡ ἔξουσία περιέρχεται κατ' οὐσίαν εἰς τὴν γυναικαδέλφην τοῦ

Μονομάχοι

(Τοιχογραφία ἀμφιθεάτρου Πομπηίας).
Δύο δοῦλοι, ὁ πρῶτος Σαμνίτης καὶ ὁ δεῦτερος Θραξ

Σεπτιμίου Σεβήρου Ἰουλίαν, ἣ ὅποια κατήγετο ἀπὸ μεγάλην ἱερατικὴν οἰκογένειαν τῆς Συρίας. Δι' ἐνεργειῶν τῆς Ἰουλίας ἀνυψώθη εἰς τὸν θρόνον ὁ ἐγγονός της Βάδιος Ἀβίτιος Βασιανός (218), ἐπνομασθεὶς Ἐλαγάβαλος ἢ Ἡλιογάβαλος, διότι ἐγένετο ἀρχιερεὺς τῆς ταυτιζομένης μετὸν Ἡλίον συριακῆς θεότητος Ἐλαγαβάλ. Κατέστη περιβόητος διὰ τὴν πολυτέλειαν, τὴν ἀκολασίαν καὶ τὴν ὀκηριάν του. Μετ' αὐτόν, δολοφονηθέντα τὸ 222, ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀλέξανδρος Σεβήρος μόλις 13 ἐτῶν, μετὰ καλὴν ἀνατροφήν καὶ μόρφωσιν καὶ μετὰ καλὰς διαθέσεις. Καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν βασιλείαν του ἐκυβέρνηα ἡ μήτηρ του μετὰ τοὺς περιφήμους νομοδιδασκάλους Οὐλπιανόν, Παῦλον

καὶ Μοδεστίνον. Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἡ σύγκλητος, ἐξ ἴσου ἀπειλούμενοι ἀπὸ τοὺς στρατιωτικούς, συνειργάσθησαν νὰ περιορίσουν τὴν ἐπέμβασιν τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν πολιτικὴν. Ἄλλ' ὁ στρατὸς δὲν ὑπήκουσε καὶ τέλος ἐφόνευσε τὸν Ἀλέξανδρον (235).

Η ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΑΝΑΡΧΙΑ (235 - 284)

Τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἠκολούθησε μεγάλη κρίσις, ἡ ὁποία ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἔχη σοβαρωτάτας συνεπειάς δι' αὐτὴν τὴν ὑπόστασιν τοῦ κράτους. Ἐπὶ ἡμισυν αἰῶνα (235 - 284) οἱ στρα-

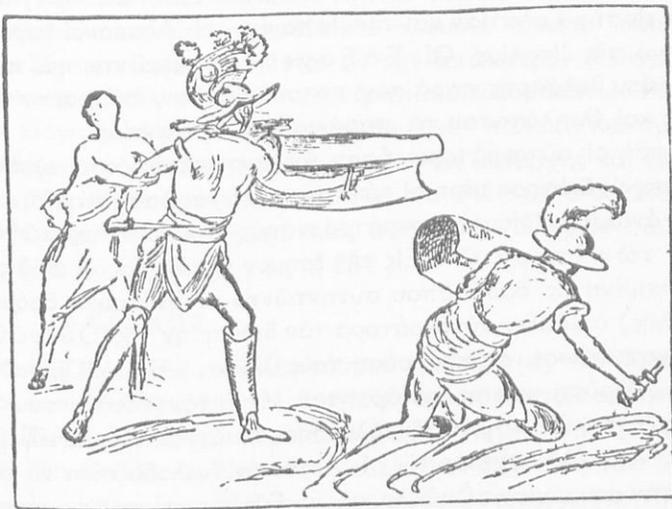

Μονομάχοι. (Ζωγραφική).

τιῶνται ἀναγορεύουν αὐτοκράτορας τῆς ἐκλογῆς των. Ἡ περίοδος αὕτη ὀνομάζεται εἰς τὴν ἱστορίαν σ τ ρ α τ ι ω τ ι κ ῆ ἀ ν α ρ χ ί α. Μέχρι τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Διοκλητιανοῦ 26 αὐτοκράτορες ἀνεκηρύχθησαν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τῆς Συγκλήτου καὶ ὅλοι σχεδὸν ἀπέθανον μὲ βίαιον θάνατον. Οἱ ἱστορικοὶ παρωμοίαν αὐτοῦς μὲ τοὺς τριάκοντα τυράννους τῶν Ἀθηναίων.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς στρατιωτικῆς ἀναρχίας τὸ ρωμαϊκὸν κράτος διέτρεξε σοβαρώτατον κίνδυνον. Εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν συνόρων—εἰς τὸν Ρῆνον, τὸν Δούναβιν, τὸν Εὐφράτην καὶ τὴν Ἀφρικὴν—βάρβαροι λαοὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ κράτος.

Εἰς τὴν Ἀσίαν διελύθη τὸ κράτος τῶν Πάρθων, τὸ ὁποῖον ἐκυβερνοῦσαν οἱ Ἀρσακίδαι, καὶ ἐδημιουργήθη τὸ Νέον Περσικὸν

Μονομάχοι. (Τοιχογραφία Πομπηίας)

κράτος ὑπὸ τὴν δυναστείαν τῶν Σασσανιδῶν (226 - 651) με πρωτεύουσαν τὴν Κτησιφῶντα ἐπὶ τοῦ Τίγρητος. Οἱ Σασσανίδαι διεξεδίκουν ὅλας τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι ἄλλοτε ἀνήκον εἰς τὸ Περσικὸν βασίλειον. Τὸ 260 ὁ βασιλεὺς Σαπὸρ εἰσέδυσε μέχρι τῆς Συρίας καὶ τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ αὐτοκράτωρ Βαλεριανός, ὁ ὁποῖος ἐπεχείρησε νὰ ἀναχαιτίσῃ τοὺς Πέρσας, συνελήφθη αἰχμάλωτος.

Εἰς τὴν Εὐρώπῃν οἱ βάρβαροι προσέβαλον τὰ σύνορα τοῦ Ρῆνου καὶ τοῦ Δουνάβεως. Οἱ Γότθοι, γερμανικῆς καταγωγῆς προερχόμενοι ἀπὸ τὴν Σκανδιναβίαν, κατῆλθον βραδέως πρὸς νότον καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Δακίαν μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἐκεῖ ἔγιναν ναυτικοί, κατεσκεύασαν μικρὰ πλοῖα καὶ ἀπέβησαν τολμηρότατοι πειραταί. Δελεασθέντες ἀπὸ τὰ πλοῦτη τῆς αὐτοκρατορίας ἔκαμαν

πολλὰς ἐπιδρομὰς εἰς αὐτήν. Διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν. Μὲ τὰ πειρατικά των πλοῖα προσέβαλον τὸ Βυζάντιον, τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τὸ 267 τμήματα αὐτῶν ἔφθασαν μέχρι τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἐλεηλάτησαν τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Κόρινθον.

Εἰς τὸν Ρῆνον ἐμφανίζονται δύο πολεμικοὶ λαοὶ γερμανικῆς καταγωγῆς, οἱ Φράγκοι καὶ οἱ Ἀλαμανοί. Οἱ Φράγκοι ἐπέδραμον εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ τὴν Ἰσπανίαν, οἱ Ἀλαμανοὶ ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς Ἰταλίας. Οἱ Σάξονες, κατοικοῦντες τὰ παράλια τῆς βορείου θαλάσσης παρὰ τὸν ποταμὸν Ἐλβαν, ἐπέδραμον διὰ θαλάσσης καὶ ἐλεηλάτησαν τὰ παράλια τῆς Βρετανίας.

Ἐπειδὴ οἱ αὐτοκράτορες ἦσαν ἀνίκανοὶ νὰ προστατεύσουν τὰς ἐπαρχίας, εἰς διάφορα μέρη οἱ κάτοικοι διωργάνωσαν ἐπιτόπιον ἄμυναν καὶ ἀνέδειξαν ἰδίους αὐτοκράτορας τοὺς ὀνομασθέντας αὐτοκράτορας τῶν ἐπαρχιῶν. Εἰς τὴν ἔρημον τῆς Συρίας ἡ πόλις Παλμύρα (κειμένη εἰς ὄασιν ὅπου συνηντῶντο οἱ ἐμπορικοὶ δρόμοι τῆς Ἀνατολῆς) ἀνέδειξεν αὐτοκράτορα τὸν διοικητὴν τῆς Ὀδέναθον, ὁ ὁποῖος κατάρθωσε νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς Πέρσας. Ἀλλ' ὁ Ὀδέναθος διενόηθη νὰ ἰδρύσῃ κράτος ἀνεξάρτητον. Μετὰ τὸν θάνατόν του (627) ἡ σύζυγός του Ζηνοβία ἐξηκολούθησε τὸ ἔργον του, κατέλαβε τὴν Αἴγυπτον καὶ ὅλην σχεδὸν τῆς Μ. Ἀσίαν καὶ ἐφιλοδοξοῦσε νὰ ἀνασυστήσῃ τὴν μοναρχίαν τῶν Σελευκιδῶν. Εὐφυῆς καὶ πολὺ μορφωμένη, ἔδειξε μεγάλην ἀγάπην εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ἑλληνικὴν τέχνην καὶ εἰς τὴν αὐλήν τῆς διέμενον ἀξιόλογοι σοφοὶ τῆς ἐποχῆς.

ΟΙ ΙΛΛΥΡΙΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

Τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους ἀποκατέστησαν μερικοὶ δραστήριοι αὐτοκράτορες καταγόμενοι ἀπὸ τὰς ἰλλυρικὰς ἐπαρχίας, καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν Παννονίαν, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐστρατολογοῦντο τῶρα οἱ καλύτεροὶ στρατιῶται. Οἱ αὐτοκράτορες αὐτοὶ ἦσαν ἀξιωματικοὶ σκληραγωγημένοι καὶ ἀνδρεῖοι καὶ ὤφειλον τὴν προαγωγὴν εἰς τὴν προσωπικὴν των ἀξίαν. Ἀπ' αὐτοὺς ὁ Κλαύδιος Β' (268-270) ἐβασίλευσε μόνον δύο ἔτη, ἀλλ' ἡ βασιλεία του ὑπῆρξεν ἔνδοξος. Παρὰ τὴν Ναϊσσὸν (σημερινὸν Νις) τῆς Σερβίας συνέτριψε τοὺς Γότθους καὶ ἔλαβε τὴν προσωνομίαν γοτθικός.

Τὸν Κλαύδιον διεδέχθη ὁ Αὐρηλιανὸς (270 - 275), ὁ ὁποῖος

ἦτο δραστηριώτατος αὐτοκράτωρ. Ἐκλείσεν εἰρήνην με τοὺς Γόθους, παραχωρήσας εἰς αὐτοὺς τὴν Δακίαν, καὶ ἀπὸ τότε σύνορον τοῦ κράτους εἶναι ὁ Δούναβις. Κατέστρεψε τοὺς Ἀλαμανοὺς, οἱ ὅποιοι εἶχον εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ περιέζωσε τὴν Ρώμην με πελώριον τεῖχος 19 χιλιομ., διὰ νὰ προστατεύσῃ αὐτὴν ἀπὸ τὰς αἰφνιδίας ἐπιθέσεις τῶν βαρβάρων. Κατόπιν ἀπέδωκεν εἰς τὸ κράτος τὴν ἐνότητα. Ἐνίκησε τὴν Ζηνοβίαν καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Παλμύραν. Ἡ βασίλισσα συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ἡ ἀκμαία καὶ πλουσία ἄλλοτε πόλις κατεστράφη. Σήμερον ἀκόμη ὑψοῦνται εἰς τὴν ἀπόκεντρον ἐκείνην ἄκραν τῆς συριακῆς ἐρήμου τὰ ἐπιβλητικὰ ἐρείπια οἰκοδομημάτων ἑλληνορωμαϊκῶν, κίονες καὶ ἀψίδες, τὰ ὅποια ἐνθυμίζουν παλαιὰν λαμπρότητα.

Ὁ Αὐρηλιανὸς ἐκυβέρνησεν ὡς ἀπόλυτος μονάρχης καὶ ἐδολοφονήθη τὸ 275. Μετὰ βραχεῖαν βασιλείαν τοῦ Π ρ ὀ β ο υ (275-282) ἦλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ ἐξοχώτερος ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριοὺς αὐτοκράτορας, ὁ Διοκκλητιανὸς (284).

Ο Χ Ρ Ι Σ Τ Ι Α Ν Ι Σ Μ Ο Σ

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Αὐγούστου ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἰουδαίαν ὁ Χριστὸς καὶ ἡ διδασκαλία του διεδόθη ταχέως διὰ τῶν μαθητῶν του εἰς τὴν Παλαιστίνην, τὴν Συρίαν, τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Ρώμην. Ἐνῶ οἱ Ρωμαῖοι εἶχον δεῖξει ἕως τότε μεγάλην ἀνοχὴν εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα, αὐτοκράτορες καὶ κοινὴ γνώμη ἐδέχθησαν με δυσμένειαν καὶ κατεδίωξαν σκληρότατα τοὺς ὁπαδοὺς τῆς νέας θρησκείας.

Ἡ κοινὴ γνώμη ἐσκανδαλίζετο ἀπὸ τὴν ἀπομόνωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐζοῦσαν οἱ χριστιανοί, καὶ ἔπλασαν διαφόρους διαδόσεις: ὅτι οἱ χριστιανοὶ εἰς τὰς μυστικὰς συγκεντρώσεις των, τὰς λεγομένας Χ ρ ι σ τ ι α ν ι κ ᾶ ς ἄ γ ᾶ π α ς, ἐπέδιδοντο εἰς παντὸς εἶδους ὄργια. Οἱ αὐτοκράτορες καὶ ἡ ἀνωτέρα κοινωνία ἐφαντάζοντο ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς θὰ ἐνώσῃ τοὺς ἀπόρους καὶ τοὺς δυστυχεῖς κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν λοιπῶν πλουσίων καὶ θὰ καταρρίψῃ τὸ πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν καθεστῶς. Διὰ τοῦτο πολλοὶ αὐτοκράτορες ἐθεώρησαν τὴν νέαν θρησκείαν ἐπικίνδυνον καὶ κατεδίωξαν αὐτήν.

Ο Ι Δ Ι Ω Γ Μ Ο Ι

Ὅνομάζουσι διωγμοὺς τὰς βιαιότητας, τὰς ὁποίας διέπραξαν οἱ

είδωλολάτραι κατά τῶν χριστιανῶν. Ὁ λαὸς μὲ τὸν φανατισμὸν τοῦ ἀπέδιδεν ὅλας τὰς δυστυχίας (πυρκαϊάς, πανῶλη, κακὴν ἐσοδεῖαν, ἀτυχήματα στρατιωτικὰ εἰς τὰ σύνορα) εἰς τὴν ὀργὴν τῶν θεῶν κατὰ τῶν χριστιανῶν. Ἄλλ' ἡ πολιτεία ἦτο διστακτικὴ καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου αἰῶνος δὲν ἔγινε συστηματικὸς διωγμὸς τῶν χριστιανῶν.

Οἱ πρῶτοι διωγμοὶ ἔγιναν ἐπὶ τοῦ Νέρωνος, τοῦ Δομιτιανοῦ καὶ βραδύτερον ἐπὶ τοῦ Τραϊανοῦ καὶ τοῦ Μ. Αὐρηλίου. Ἄλλ' οἱ διωγμοὶ αὐτοὶ ἦσαν τοπικοὶ καὶ διήρκεσαν ὀλίγον. Κατὰ τὸ πρῶτον ὅμως ἡμισυ τοῦ 3ου αἰῶνος ἡ πολιτεία ἤρχισε νὰ ἀνησυχῇ, διότι οἱ χριστιανοὶ εἶχον πληθυνθῆ καὶ εἶχον εἰσχωρήσει εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις. Περιφρονοῦσαν τοὺς ἐπιστήμους θεοὺς καὶ δὲν ἀπέδιδον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος τὴν ὀφειλομένην τιμὴν. Διὰ τοῦτο πολλοὶ κατὰ τὰ ἄλλα καλοὶ αὐτοκράτορες κατεδίωξαν τοὺς χριστιανούς.

Ὁ πρῶτος γενικὸς διωγμὸς ἔγινεν ἐπὶ αὐτοκράτορος Δεκίου τὸ 250 μ.Χ. Ὁ μεγαλύτερος ὅμως κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμὸς ἔγινεν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ (303), τὸν ὁποῖον ἡ ἐκκλησία ὀνομάζει μέγαν διωγμόν. Οἱ χριστιανοὶ ὑπέστησαν μὲ θαυμαστὴν καρτερίαν τὰς φρικώδεις ποινὰς καὶ ἡ ἐκκλησία ὠνόμασε μάρτυρας ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἐδέχθησαν τὰ βασανιστήρια καὶ τὸν θάνατον χάριν τῆς πίστεως. Παρ' ὅλους ὅμως τοὺς διωγμοὺς καὶ τὰς πιέσεις, ὁ ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν ἐπληθύνετο καὶ ἠριθμοῦντο ἤδη πιστοὶ καὶ μεταξὺ τῆς ἀνωτάτης κοινωνίας.

Η ΔΙΑΔΟΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

Ἡ ταχεῖα διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν ρωμαϊκὴν εἰρήνην. Ἐπίσης πολὺ ἐβοήθησε τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ κοινωνικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου. Οἱ ἀπόκληροι τῆς κοινωνίας, οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν τὴν μεγαλυτέραν μάζαν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς αὐτοκρατορίας, ἐζήτουν παρηγορίαν καὶ ἐλπίδα ἔξω τῆς γήινης ζωῆς, ἡ ὁποία δὲν ἦτο πολὺ εὐχάριστος δι' αὐτοὺς.

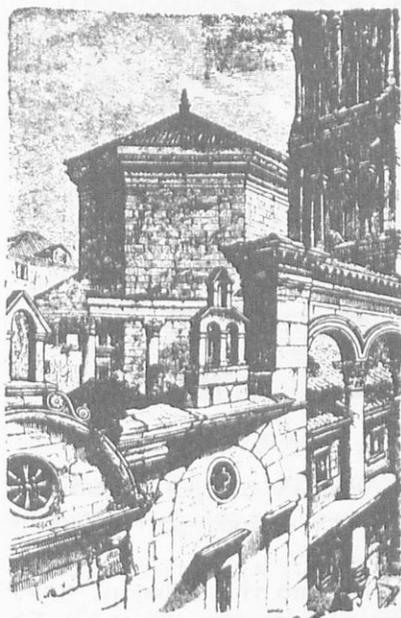
Μεταξὺ αὐτῶν ὁ χριστιανισμὸς ἐστρατολόγησε τοὺς περισσοτέρους καὶ πλεόν φανατικοὺς ὀπαδοὺς. Ἄλλὰ καὶ ἡ αὐτοθυσία τῶν μαρτύρων προσείλκυσε πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ ἐνίσχυσε τοὺς δειλοὺς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

Η ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ο ΔΙΟΚΛΗΤΙΑΝΟΣ (284 - 305) — Η ΤΕΤΡΑΡΧΙΑ

Ἡ βαθεῖα μεταβολή, ἣ ὁποία εἶχε γίνει εἰς τὴν σύστασιν τοῦ κράτους, ἐπέβαλε νέαν διαρρύθμισιν τῆς διοικήσεως. Τοῦτο ἔκαμεν ὁ Διοκλητιανὸς καὶ τὸ ἔργον του συνεπλήρωσεν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος.

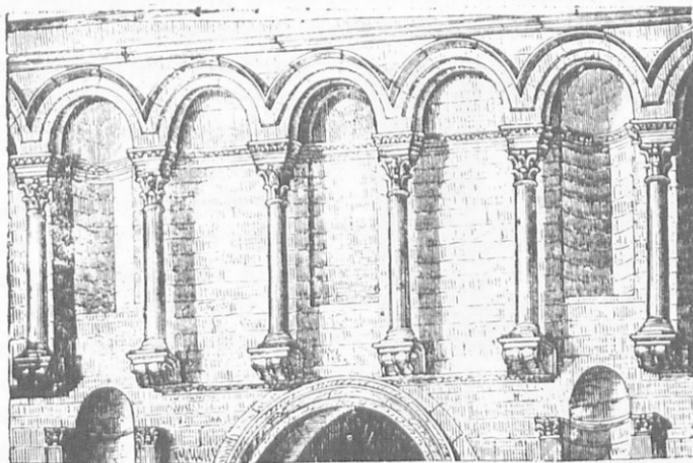
Ἄνακτορον τοῦ Διοκλητιανοῦ.
Εἰς τὸ Σπαλάτον τῆς Δαλματίας.

Ὁ Διοκλητιανὸς κατήγετο ἀπὸ τὴν Δαλματίαν. Εἰσῆλθεν ἔνωρις εἰς τὸν στρατὸν καὶ μετὰ τὴν σύνεσιν καὶ τὸ θάρρος του κατώρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὰ ὑψίστα ἀξιώματα. Ἐκλεγείς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πρόβου αὐτοκράτωρ (284) κατώρθωσε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ ἐπεχείρησε ριζικὴν μεταρρύθμισιν τῆς διοικήσεως καὶ τοῦ στρατοῦ.

Ἐπειδὴ εἶχεν ἀποδειχθῆ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν ὅτι εἰς ἀνώτερος ἄρχων διοικῶν τὸ κράτος ἀπὸ τὴν Ρώμην δὲν ἐπαρκοῦσε διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς διοικήσεως τῆς ἀχανοῦς αὐτοκρατορίας — ἰδίως

διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν συνόρων — ὁ Διοκλητιανὸς προσέλαβεν ὡς συν-ἀρχοντα τὸν Μαξιμιανόν, ἄνθρωπον ἀμόρφωτον ἀπὸ τὴν Παννονίαν, ἀλλὰ γενναῖον στρατηγόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνέθεσε τὴν διοίκησιν τῆς Δύσεως, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἐκυβέρνηα τὴν Ἀνατολήν. Οἱ δύο αὐτοκράτορες, οἱ ὁποῖοι ἔφερον τὸν τίτλον τοῦ Αὐγουστοῦ, προσέ-

λαβον ἀργότερον δύο βοηθούς καὶ συνάρχοντας μὲ τὸν τίτλον τοῦ Καίσαρος: ὁ Διοκλητιανὸς τὸν Γαλέριον καὶ ὁ Μαξιμιανὸς τὸν Κωνσταντίον τὸν Χλωρόν. Ὁ Κωνσταντῖος ἐκυβέρνησα τὴν Γαλατίαν, Ἰσπανίαν καὶ Βρετανίαν μὲ πρωτεύουσαν τὴν γαλατικὴν πόλιν Τρεβήρους (σημ. Τρίρ), ὁ Μαξιμιανὸς τὰς λοιπὰς χώρας τῆς Δύσεως μὲ πρωτεύουσαν τὸ Μιλάνον, ὁ Γαλέριος τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον μὲ ἔδραν τὸ Σίρμιον τῆς Σερβίας καὶ ὁ

Ἀνάκτορον τοῦ Διοκλητιανοῦ. (Σπαλάτον, πρόσσις).

Διοκλητιανὸς τὰς λοιπὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς μὲ πρωτεύουσαν τὴν Νικομήδειαν τῆς Βιθυνίας. Αὐτὸ ἦτο τὸ σύστημα τοῦ Διοκλητιανοῦ, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη *τετραρχία*.

Τὸ 305 ὁ Διοκλητιανὸς, κουρασμένος ἀπὸ τὴν διοίκησιν, παρητήθη ἀπὸ τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὸ ἀνάκτορόν του εἰς τὰ Σάλωνα (σημ. Σπαλάτο) τῆς Δαλματίας, ὅπου ἔζησεν ἀκόμη 8 ἔτη. Ἐπεισε μάλιστα καὶ τὸν Μαξιμιανὸν νὰ κάμῃ τὸ ἴδιον. Μετὰ τὴν παραίτησιν τῶν δύο αὐτοκρατόρων, αὐγουστοὶ ἐγίναν ὁ Κωνσταντῖος καὶ ὁ Γαλέριος, οἱ ὁποῖοι προσέλαβον δύο καίσαρας, τὸν Μαξιμῖνον καὶ τὸν Σεβήρον.

Η ΝΕΑ ΜΟΝΑΡΧΙΑ

Ἦδη ἀπὸ τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος εἶχεν ἀρχίσει διοικητικὴ μετα-

βολή, αλλά συνετελέσθη κυρίως υπό του Διοκλητιανού και του Κωνσταντίνου. Το νέον καθεστώς δύναται νά συνοψισθῆ εἰς τὰ ἑξῆς :

1) Τὸ πολίτευμα ἔγινεν ἀπόλυτος μοναρχία κατὰ τὸ σύστημα τῶν κρατῶν τῆς Ἀνατολῆς.

2) Ἡ διοικήσεις ἔγινε περισσότερο πολυπλοκος καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπαλλήλων ηὔξηθη ὑπερμέτρως.

3) Οἱ βάρβαροι κατέλαβον θέσιν πολὺ σημαντικὴν εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὴν πολιτείαν.

Ὁ Διοκλητιανὸς περιστοιχίσθη ἀπὸ μεγαλοπρεπῆ αὐλὴν καὶ καθιέρωσεν ἔθιμοτυπίαν ὁμοίαν μὲ τὴν τῶν βασιλέων τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ πρόσωπόν του ἔθεωρεῖτο ἱερὸν καὶ οἱ πλησιάζοντες αὐτὸν ἔπρεπε νά τὸν προσκυνοῦν.

Τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ μὲ τοὺς πολυαριθμοὺς ὑπαλλήλους, οἱ ὅποιοι κατενέμοντο εἰς τέσσαρας μεγάλας ὑπηρεσίας, τὰ σημερινὰ ὑπουργεῖα. Οἱ ὑπάλληλοι ηὔξηθησαν ὑπερμέτρως. Ἡ Σύγκλητος κατήντησεν ἀπλῶς συμβούλιον, τὸ ὅποιον ἐφρόντιζε διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως. Οἱ ὕπατοι εἶχον μόνον τὴν φροντίδα τῶν θεαμάτων.

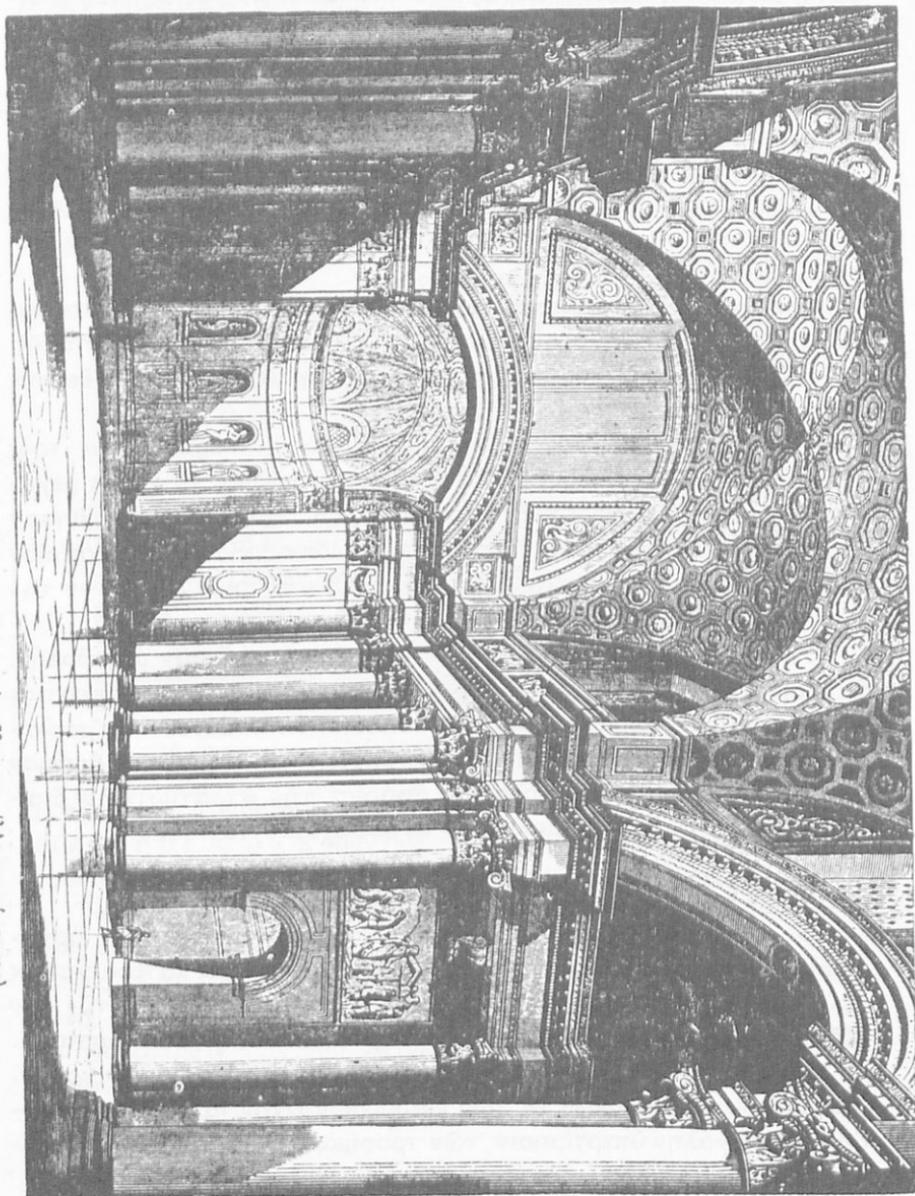
Καὶ ἡ διοικήσις τῶν ἐπαρχιῶν ὑπέστη σημαντικὴν μεταβολήν. Οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν, ἐπειδὴ ἐκυβερνοῦσαν μεγάλας στρατιάς καὶ ἐκτεταμένας χώρας, ἀπέβαινον πολλάκις ἐπικίνδυνοι. Ὁ Διοκλητιανὸς περιώρισεν τὴν ἑκτασιν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ηὔξησεν τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰς 90 καὶ ἀπὸ τοὺς διοικητὰς ἀφῆρσεν τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν. Εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰῶνος αἱ ἐπαρχίαι ἔγιναν 120.

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ. — ΤΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ

Τὸ πλῆθος τῶν ὑπαλλήλων καθὼς καὶ ἡ νέα στρατιωτικὴ ὄργανωσις ἀπαιτοῦσαν μεγάλας δαπάνας. Οἱ αὐτοκράτορες κατέφευγον εἰς τοὺς φόρους, οἱ ὅποιοι ἐγίνοντο διαρκῶς βαρύτεροι. Ἀπὸ τὸν 4ον αἰῶνα τὸ κράτος δὲν εὕρισκετο εἰς ἀνθηρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν. Οἱ διαρκεῖς πόλεμοι εἶχον δημιουργήσει σοβαρὰν οἰκονομικὴν κρίσιν. Ἀφ' ἑτέρου αἱ ἐρημώσεις ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν εἶχον προκαλέσει σιτοδείας καὶ μεγάλην ὑπερτίμησιν τῶν τροφίμων. Οἱ ἀγροὶ ἔμεναν ἀκαλλιέργητοι καὶ ὁ πληθυσμὸς εἶχεν ἀραιωθῆ πολὺ.

Εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὴν ἄμυναν τῶν συνόρων ἔγινεν ἡ ἑξῆς μετὰ-

Θέρμαι Διοκλητιανού εἰς τὴν Ρώμην. Κεντρικὴ αἴθουσα. (Ἀναπαράστασις)

βολή. Ἐγκατέστησαν εἰς τὰ σύνορα στρατιώτας εἰς τοὺς ὁποίους διεμοίρασαν γαίας πρὸς καλλιέργειαν μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ κινητοποιοῦνται εἰς τὸν πρῶτον κίνδυνον. Ὁ κυρίως στρατὸς κατενεμήθη εἰς μικρότερα σώματα, διέμενε πλέον εἰς τὸ ἔσωτερικὸν καὶ ἐκινεῖτο ἐκάστοτε εἰς τὸ σημεῖον τὸ ὁποῖον ἐκινδύνευε.

Τὸ νέον ἀμυντικὸν σύστημα ἀπῆτησε στρατὸν 450 χιλιάδων. Ἐιδικὴ ὅμως ἡ ἐθελοντικὴ στρατολογία ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῆς αὐτοκρατορίας δὲν ἐπαρκοῦσε, οἱ αὐτοκράτορες ἐσχημάτισαν σώματα ἀπὸ βαρβάρους τῶν συνόρων, τοὺς ὁποίους ὠνόμασαν **συμμάχους**. Τοιοῦτοτρόπως ὁ στρατὸς ἔγινε καθαρὸς μισθοφορικὸς καὶ οἱ βάρβαροι (ιδίως οἱ Γερμανοὶ) ἔλαβον σπουδαίαν θέσιν εἰς αὐτόν. Αὐτὴ εἶναι ἡ λεγομένη εἰρηνικὴ διείσδυσις τῶν βαρβάρων εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, ἡ ὁποία εἶχε σοβαρωτάτας συνεπείας.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Ἡ βαθυτάτη αὐτὴ ἀλλαγὴ εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν πολιτικὴν της ὀργάνωσιν διὰ τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τῶν διαδόχων του σημειώνει τὸ τέλος μιᾶς μεγάλης περιόδου, τῆς παλαιότερας ἀκμαζούσης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, τοῦ *Haut Empire*, ὅπως εἶπον οἱ νεώτεροι ἱστορικοί. Ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ νέα αὐτοκρατορία ἢ καταρούσα, τὸ *Bas Empire*. Οἱ ὅροι *haut* καὶ *bas Empire* ἔχουν ἀπλῶς χρονικὴν ἔννοιαν καὶ ὄχι ἀξιολογικὴν, ὅπως συνηθίζουν νὰ ἐννοοῦν πολλοὶ ἱστορικοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ. — ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΜΗΣ

Τὸν 4ον αἰῶνα ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία παρουσιάζει καταφανῆ συμπτώματα μαρασμοῦ καὶ καταπτώσεως. Μετ' ὀλίγον θὰ καταρῆσθῃ ἡ κραταιὰ αὐτοκρατορία, καὶ ὁ κόσμος ὁλόκληρος θὰ πάθῃ βαθεῖαν ἀλλοίωσιν ὥστε νὰ λάβῃ νέαν μορφήν. Αὐτὸ ὀνομάζουσι εἰς τὴν ἱστορίαν καταστροφὴν τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Οἱ βαθύτεροι λόγοι τῆς καταστροφῆς εἶναι: 1) ἡ ἐξαφάνισις τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ καὶ γενικῶς ἡ ἐξασθένησις τῶν λαῶν ἐκείνων, οἱ ὅποιοι εἶχον δημιουργήσῃ τὸν ἀρχαῖον πολιτισμόν, 2) ἡ ἀλλαγὴ εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς γῆς καὶ 3) ἡ ἀποχέρσωσις τῶν ἀγρῶν.

Η ΕΞΑΦΑΝΙΣΙΣ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΛΑΟΥ

Ὁ Ρωμαϊκὸς λαὸς μὲ τὴν παλαιὰν ἔννοιαν δὲν ὑπάρχει πλέον. Ἡ ἰσχυρὰ φυλὴ, ἡ ὁποία κατέκτησε τὸν κόσμον, ἐξέλιπεν. Οἱ ἀνταγωνισμοὶ μεταξύ τῶν ἀρχηγῶν καὶ οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι εἶχον ἐξαφανίσει τὰ ἀκμαιότερα καὶ τὰ ζωτικώτερα γένη τῶν Ρωμαίων. Συγχρόνως διὰ λόγους γνωστούς οἱ μικροκτηματῖαι καὶ ἀγρόται ἐγκατέλειψαν τὰ κτήματά των καὶ ἔγιναν κάτοικοι τῶν πόλεων, ἔμποροι ἢ τεχνῖται ὥστε ἡ ὑπαιθρος ἐγέμισεν ἀπὸ δούλους Ἀσιάτας. Ἀφοῦ δὲ οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως (Ἰταλοὶ, Γαλάται, Ἰσπανοὶ, Βορειοαφρικανοὶ), ὠμίλησαν τὴν λατινικὴν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου ἐδόθη εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους, ἔλειπεν ἡ διάκρισις μεταξύ ὑπηκόων καὶ ρωμαϊκοῦ λαοῦ, ὁ ὅποιος συνεχωνεύθη καὶ ἐξηφανίσθη μέσα εἰς τοὺς λαοὺς, τοὺς ὁποίους εἶχε κατακτήσει.

Ὁ ἑλληνορωμαϊκὸς κόσμος δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἔχασεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἄλλοτε νὰ ἀπορροφᾷ καὶ νὰ ἀφομοιώνῃ ξένα στοιχεῖα, καὶ ὑπέκυψε τέλος εἰς

τὸ ἰσχυρὸν ρεῦμα τῶν βαρβάρων λαῶν, τὸ ὁποῖον ἐπλημύρῃσε τὰς χώρας τῆς αὐτοκρατορίας.

ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΚΤΗΜΑΤΑ

Ἡ καταστροφή τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας, ἡ ὁποία εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ τοὺς Γράκχους, ἐξηκολούθησε καὶ ἡ γῆ τῆς αὐτοκρατορίας ἔμοιράσθη εἰς μεγάλα κτήματα. Κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα τὰ μεγάλα κτήματα εἶναι ὁλόκληροι πόλεις. Περιέχουν ἐλαιῶνας, βοσκὰς, δάση καὶ ἀγρούς. Ὁ κύριος κατοικεῖ εἰς πολυτελῆ ἔπαυλιν, ἡ ὁποία ἔχει κήπους, λουτρά, βιβλιοθήκην καὶ κοσμεῖται ἀπὸ ἀγάλματα καὶ ἄλλα ἔργα τέχνης.

Ἡ ἔπαυλις περιβάλλεται πολλὰκις ἀπὸ τεῖχος. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Ῥωμαῖος μεγαλοκτηματίας προετοιμάζει τὸν αὐτὸν τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων καὶ ἡ ἔπαυλις τὸν μεσαιωνικὸν πύργον.

Οἱ μεγαλοκτηματῖαι εἶναι τώρα τὰ στηρίγματα τῆς αὐτοκρατορίας καὶ αὐτοὶ μαζί με τὸν αὐτοκράτορα κυβερνοῦν τὸ κράτος.

Οἱ ΔΟΥΛΟΠΑΡΟΙΚΟΙ

Οἱ ἰδιοκτῆται καλλιεργοῦν τὰ κτήματά των με δούλους, οἱ ὁποῖοι εἶναι πολυάριθμοι ὅπως κατὰ τοὺς προηγούμενους αἰῶνας. Ἀλλὰ μεταξὺ τοῦ δούλου τῶν πόλεων καὶ τοῦ δούλου τῶν ἀγρῶν ἐπῆλθε μία διαφορά. Οἱ δούλοι τῶν μεγάλων κτημάτων θεωροῦνται ὡς ἀποτελοῦντες μέρος τοῦ κτήματος, καλλιεργοῦν ἀπὸ πατέρα εἰς υἱὸν καὶ ἐγγονὸν τὴν γῆν, εἶναι οἱ δούλοι τῆς γῆς ἡ δ ο υ λ ο π ἄ ρ ο ι κ ο ι καὶ ὁ νόμος ἀπαγορεύει νὰ τοὺς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὸ κτῆμα.

Εἰς τὰ μεγάλα κτήματα οἱ ἰδιοκτῆται προτιμοῦν πολλὰκις ἐλευθέρους γεωργούς ἢ βαρβάρους, εἰς τοὺς ὁποίους παραχωροῦν τμήματα γῆς με τὸν ὄρον νὰ τοὺς δίδουν μέρος ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα. Μετὸν καιρὸν δούλοι καὶ ἐλεύθεροι γεωργοὶ ἐταυτίσθησαν καὶ ἀπετέλεσαν τὴν μεγάλην μᾶζαν τῶν δουλοπαροίκων, ὅπως παρουσιάζεται κατὰ τὸν μεσαιῶνα.

Ἡ ΑΠΟΧΕΡΣΩΣΙΣ

Σοβαρὰ πληγὴ διὰ τὸν ἀρχαῖον κόσμον ἦτο ἡ ἀποχέρσωσις. Εἰς τὰς χώρας τῆς Μεσογείου οἱ ἄνεμοι καὶ αἱ ραγδαῖαι βροχαὶ ἀπογυμνῶνουν εὐκόλως τὸ ἔδαφος ἀπὸ τὸ χῶμα, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ παχὺ

καί καλλιεργήσιμον ἐπίστρωμα, ἐνῶ ἀντιθέτως ἔνεκα κλιματικῶν λόγων ἡ γῆ εἰς τὰ μέρη αὐτὰ δὲν ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ ἀνανεώσῃ τὸ ἐπίστρωμα αὐτό. Ἡ καταστροφή αὐτὴ γίνεται ἰδίως κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἀναστατώσεων, ὅποτε οἱ ἀγροὶ μένουσιν ἀκαλλιεργήτοι καὶ παραμελημένοι. Εἰς τὰς χώρας αὐτὰς παραμέλησις ἀγροῦ σημαίνει ἀνεπανόρθωτον καταστροφήν.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀρχαίων χρόνων ἡ ἀποχέρσωση ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις, ἰδίως εἰς τὰς χώρας αἱ ὅποια εἶχον κατοικηθῆ πυκνῶς. Ἐκεῖ τὰ δάση κατεστράφησαν, αἱ πηγαὶ ἐστείρευσαν, ὀλιγόστευσαν τὰ ὕδατα τῶν ποταμῶν καὶ ἀνθηροὶ ἀγροὶ ἔχασαν τὸ γόνιμον χῶμα των καὶ μετεβλήθησαν εἰς βραχῶδεις ἐρήμους. Παραλλήλως ἐξηπλώθησαν πολὺ τὰ ἔλη καὶ ὁ πυρετὸς ἐγίνετο φοβερὰ μάστιξ. Διὰ τοῦτο εἶπον κάπως ὑπερβολικῶς ὅτι οἱ ἐλώδεις πυρετοὶ ἔφαγον τὸν ἀρχαῖον κόσμον. Ἡ ἐρήμωσις αὐτὴ ἐγένετο εἰς τὰς ἐστίας τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ εἰς ἄλλας χώρας τῆς Ἀνατολῆς.

Ο ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΜΑΡΑΣΜΟΣ

Ἡ ἐπιστροφή εἰς τὸ σύστημα τῶν μεγάλων κτημάτων ἀλλάξετο τοὺς ὅρους τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Οἱ ἄνθρωποι εἰς τὰ ἀγροκτήματα αὐτὰ ζοῦν ἀπλοῦς κατασκευάζουσιν μόνοι των ὅσα χρειάζονται διὰ τὰς ἀνάγκας των. Αὐτὸ ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν παρακμὴν τῆς βιομηχανίας καὶ συγχρόνως τοῦ ἐμπορίου, τὸ ὁποῖον συναντᾷ τώρα πολλὰς δυσκολίας ἔνεκα ἐλλείψεως ἀσφαλείας.

Συνέπεια τῆς καταστάσεως αὐτῆς ἦτο ὁ μαρasmus τῶν πόλεων. Κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας τῆς αὐτοκρατορίας εἶχε παρατηρηθῆ μεγάλη αὐξησις τῶν πόλεων. Ἐνεκα τῆς μακρᾶς εἰρήνης τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία προώδευσαν σημαντικῶς εἰς αὐτάς, οἱ κάτοικοι ἐπλούτησαν καὶ ἐφρόντιζον νὰ καλλωπίζουσιν τὰς πόλεις με ὠραῖα κτίρια καὶ ἡ ἀσφάλεια ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς νὰ μὴ τὰς τειχίζουσιν. Ἀπὸ τὸν 3ον αἰῶνα ὅμως ἀλλάξαν τὰ πράγματα. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς στρατιωτικῆς ἀναρχίας οἱ βάρβαροι εἰσῆρχοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἔκαμνον αἰφνιδιαστικὰς ἐπιθέσεις κατὰ τῶν πόλεων. Οἱ κάτοικοι εὐρέθησαν τότε εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐξασφαλίσουσιν αὐτὰς με τείχη. Εἰς τὸν στενὸν περιτειχισμένον χῶρον συσσωρεύθησαν αἱ οἰκίαι, οἱ δρόμοι ἐγίναν πολὺ στενοὶ καὶ οἱ κά-

τοικοι δὲν ἐφρόντιζον πλέον διὰ τὸν καλλωπισμὸν, ἀλλὰ μόνον διὰ τὴν ἀσφάλειαν. Αἱ πόλεις ἔπαθον μαρασμὸν, ὁ πληθυσμὸς τῶν ἡλαττώθη σημαντικῶς καὶ ἤρχισαν νὰ λαμβάνουν τὴν ὄψιν τὴν ὁποίαν θὰ παρουσιάσουν κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους.

Οἱ τεχνῖται τῶν πόλεων εἶχον ὀλίγην ἐργασίαν καὶ εἶχον συμφέρον νὰ περιορίσουν εἰς ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγωτέρους τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματός των. Διὰ τοῦτο οἱ ἐξασκοῦντες τὴν ἰδίαν τέχνην συνηνώθησαν εἰς σωματεῖα, τὰς λεγομένας **συντεχνίας**. Ἡ ἔνωσις αὐτῆ τῶν ἐπαγγελματιῶν εἰς σωματεῖα εἶχεν ἀρχίσει ἤδη ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς δημοκρατίας καὶ ἔλαβεν ὀριστικὴν μορφήν ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων. Οἱ ἐργάται τῶν μεταλλείων, τῶν νομισματοκοπειῶν καὶ τῶν ὀπλοποιείων τοῦ κράτους ἀπετέλεσαν συντεχνίας ἀποκλειστικὰς, ἀπὸ τὰς ὁποίας δὲν εἶχον δικαίωμα νὰ ἐξέλθουν οὔτε νὰ νυμφεύονται γυναῖκα ἀπὸ ἄλλην συντεχνίαν. Τὸ ἐπάγγελμά των ἐθεωρεῖτο κληρονομικὸν καὶ τὰ τέκνα ἦσαν ὑποχρεωμένα νὰ ἀκολουθοῦν τὴν τέχνην τοῦ πατρός των. Τὸ παράδειγμά των ἐμιμήθησαν διάφοροι ἐπαγγελματῖαι τῶν πόλεων (ἀρτοποιοί, κρεοπῶλαι, λεμβούχοι κλπ.) καὶ ὠργανώθησαν εἰς ὁμοίας συντεχνίας μὲ αὐστηροὺς κανονισμοὺς. Ξένος δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ ἐξασκῆ τὸ ἐπάγγελμά του, τὸ ὁποῖον κατήντησε κληρονομικόν. Τοιοῦτοτρόπως αἱ πόλεις καὶ ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ λαμβάνουν κατὰ τοὺς τελευταίους αὐτοκρατορικοὺς χρόνους τῆς Ρώμης τὴν μορφήν, τὴν ὁποίαν θὰ συναντήσωμεν περισσότερον ὀριστικὴν τὸν μεσαίωνα. Ἡ ρωμαϊκὴ λοιπὸν αὐτοκρατορία παρουσιάζει κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ὅλα τὰ συμπτώματα τῆς παρακμῆς. Εἶναι, ὅπως εἶπομεν, ἡ **καταρέουσα αὐτοκρατορία** (**Bas Empire**).

ΟΙ ΒΑΡΒΑΡΟΙ ΕΙΣΕΡΧΟΝΤΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΝ

Τοιοῦτοτρόπως ἐξησθενημένον ἐσωτερικῶς τὸ κράτος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὴν ἐξωθεν πίεσιν. Οἱ γερμανικοὶ λαοί, καθὼς γνωρίζομεν, δὲν ἔπαυσαν νὰ εἶναι διαρκῆς ἀπειλὴ διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν. Ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰῶνος ἀρχίζει περίοδος ἐπιδρομῶν καὶ ἀναστατώσεων, τὰς ὁποίας ὀνομάζουν εἰς τὴν ἱστορίαν **μεγάλην μετανάστευσιν τῶν λαῶν**.

Ἡ κυριώτερα αἰτία τῆς μετακινήσεως αὐτῆς τῶν γερμανικῶν λαῶν εἶναι ἡ ἐμφάνισις εἰς τὴν Εὐρώπην τῶν Οὐννων. Οἱ Οὐννοι,

ἀνήκοντες εἰς τὴν κιτρίνην φυλὴν, ἐξοῦσαν εἰς τὰς πεδιάδας, αἱ ὁποῖαι ἐκτείνονται ἀνατολικῶς τῆς Κασπίας, εἰς τὸ λεγόμενον σήμερον Τουρκεστάν. Εἶχον κάμει πολλὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Κίναν· τελευταίως ὁμως εἶχον στραφῆ πρὸς δυσμὰς καὶ προχωροῦντες ἔφθασαν περὶ τὸ 350 εἰς τὴν νότιον Ρωσίαν καὶ ὀλίγον βραδύτερον ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς Γότθους. Μέρους τῶν Γότθων, οἱ Ὀστρογότθοι (δηλαδὴ οἱ ἀνατολικοὶ Γότθοι) ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Οὐννους, ἀλλ' οἱ Βησιγότθοι (δηλαδὴ οἱ δυτικοὶ Γότθοι) ἐζήτησαν ἄσυλον εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος καὶ παρεκάλεσαν τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως *Βάλην* νὰ τοὺς ἐπιτρέψῃ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὸ κράτος του. Τὸ 376 οἱ Γότθοι διέβησαν τὸν Δούναβιν εἰρηνικῶς καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν σημερινὴν Βουλγαρίαν. Κατόπιν ὁμως ἐξηγέρθησαν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἤρχισαν νὰ λεηλατοῦν τὴν χώραν. Ὁ Βάλης πολεμῶν κατ' αὐτῶν ἐνικήθη εἰς τὴν μάχην τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ ἐφονεύθη.

Ἡ εἴσοδος τῶν Γότθων εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ἔδωσε τὸ σύνθημα γενικῆς ἐφόδου. Οἱ Γερμανοὶ ἀπὸ διάφορα σημεῖα εἰσῆλθον εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν. Τὸ ἔργον τῆς Ρώμης, ἡ *εἰρήνη* καὶ ἡ *τάξις* ἐταράχθησαν. Ἀπὸ τὴν θύελλαν, ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη, κατεποντίσθη τὸ Δυτικὸν ρωμαϊκὸν κράτος (476) καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ ἀρχαῖος κόσμος. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐπρόβαλεν ἡ χαραυγὴ νέου κόσμου, τοῦ *μεσαιωνικοῦ*.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΤΟ ΜΕΤΡΙΚΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ

1. ΟΙ ΑΡΙΘΜΟΙ

Οί αριθμοί τούς οποίους μεταχειρίζομεθα σήμερον, δηλαδή οί λεγόμενοι *ἀρ α β ι κ ο ί*, ἤρχισαν νὰ χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος. Οἱ Ρωμαῖοι μετεχειρίζοντο ἕως τότε ἰδικούς των ἀριθμούς, ὅπως οἱ Ἑλληνες, ὡς ἐξῆς :

I = 1, V = 5, X = 10, L = 50, C = 100, D = 500, M = 1000

Τοὺς διαμέσους ἀριθμούς ἐσχημάτιζον διὰ προσθέσεως καὶ ἀφαιρέσεως κατὰ τοὺς κατωτέρω πίνακας :

I = 1 II = 2 III = 3 IIII ἢ IV = 4 V = 5 VI = 6 VII = 7 VIII = 8 VIII ἢ IX = 9	X = 10 XI = 11 XII = 12 XX = 20 XXX = 30 XXXX ἢ XL = 40 L = 50 LX = 60 XC = 90	C = 100 CC = 200 CCCC ἢ CD = 400 D = 500 DC = 600 DCC = 700 DCCCC ἢ CM = 900	M = 1.000 MM ἢ II = 2.000 VM ἢ V = 5.000 CCIIDD = 10.000 XXXM ἢ XX = 20.000 CCCIDDDD ἢ CM ἢ C = 100.000 X = 1.000.000 L = 5.000.000 O ἢ ∞ = 10.000.000
--	--	--	--

2. ΤΑ ΜΕΤΡΑ

α) Μήκος

Digitus (δάκτυλος)	1/16 ποδός = 0,018 μ.
Palma (παλάμη)	1/4 » = 0,074 μ.
Pes (πούς, κυρία μονάς)	= 0,296 μ.
Cubitus (1 πούς + 2 παλάμη)	= 0,444 μ.
Passus (βήμα = 5 πόδες)	= 1,481 μ.
Mille passus	= 1481,50 μ.

β) Επιφανεία

Jugerum (πλέθρον)	= 25,18 ἑκαστ.
	ἢ 8.527 τ.μ.

γ) Χωρητικότητα

Congius = 3,30 λίτρας	}	ὕγρῶν
Sextarius = 0,55 »		
Hemina = 2,270 »	}	στερεῶν
Semodius = 4,329 »		
Modius = 8,640 »		

δ) Βάρος

Libra ἢ Pondus	= 327	γραμμάρια
Semis	= 163,5	»
Uncia	= 27,3	»
Scrupulum	= 1,15	»

3. ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

Οἱ Ρωμαῖοι μετεχειρίζοντο κατ' ἀρχάς διὰ τὰς συναλλαγὰς τῶν πρόβατα ἢ βοῦς. Τὰ πρῶτα νομίσματα, τὰ ὅποια ἦσαν ὀρειχάλκινα, ἐφάνησαν κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα. Τὸ νομισματικὸν σύστημά τῶν ἦτο τότε τὸ ἐξῆς :

As	= 0,25	φρ. περίπου
Semis (1/2 as)	= 0,125	»
Quadrans (1/4 as)	= 0,062	»
Uncia (1/10 as)	= 0,025	»

Τὸ 269 π.Χ., 4 δηλαδὴ ἔτη πρὸ τοῦ Α' Καρχηδοναικοῦ πολέμου, ἐκυκλοφόρησαν τὰ πρῶτα ἀργυρᾶ νομίσματα :

Denarius	= 0,88	φρ.
Sestertius	= 0,225	»

Ἀπὸ τοῦ Καίσαρος ἐξεδόθησαν τὰ πρῶτα χρυσᾶ νομίσματα, ὁ denarius aureus = 26,95 φρ. Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος βραδύτερον ἔκοψε χρυσοῦν νόμισμα ὀνομαζόμενον solibus = 15,66 χρ. Σήμερον εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ καθορίσωμεν με ἀκρίβειαν τὴν ἀξίαν τῶν ρωμαϊκῶν νομισμάτων ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἰδικά μας.

4. ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ

Οἱ Ρωμαῖοι ἀπὸ τοῦ Καίσαρος μετεχειρίζοντο τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον, κατὰ τὸ ὅποιον τὸ ἔτος εἶχε 365 ἡμέρας καὶ ἀνὰ πᾶσαν τριετίαν 366 (δισεκτον). Τὸ ἔτος διηρεῖτο εἰς 12 μῆνας περιλαμβανόντας 31, 30 καὶ 28 ἡμέρας. Καλένδα (Calendae) ἐλέγετο ἡ 1η ἐκάστου μηνός. Εἰδῶι (Idus) ἄλλοτε ἡ 13η καὶ ἄλλοτε ἡ 15η καὶ Νόναι (Nonae) ἐννέαι ἡμέραι πρὸ τῶν Εἰδῶν, ἄλλοτε ἡ 5η καὶ ἄλλοτε ἡ 7η τοῦ μηνός. Οἱ Ρωμαῖοι ὑπελόγιζαν τὰς ἡμέρας ἐν σχέσει πρὸς τὰς Καλένδας, τὰς Νόνας καὶ τὰς Εἰδούς. Αἱ ἡμέραι λοιπὸν τῶν διαφόρων μηνῶν δὲν ἠριθμοῦντο κατ' ἀριθμητικὴν τάξιν, 1, 2, 3 κλπ. ἀλλὰ κατὰ τὸν ἐπόμενον πίνακα :

Ἰανουάριος, Ἀπρίλιος, Ἰούνιος
 Αὔγουστος, Σεπτέμβριος,
 Νοέμβριος, Δεκέμβριος.

Μάρτιος, Μάιος
 Ἰούλιος
 Φεβρουάριος.

1. Calendae
2. IV ante Nonas
3. III » »
4. Pridie Nonas
5. Nonae

1. Calendae
2. VI ante Nonas
3. V » »
4. IV » »
5. III » »

6. VIII ante Idus
7. VII » »
8. VI » »
9. V » »
10. IV » »
11. III » »
12. Pridie Idus
13. Idus

6. Pridie Nonas
7. Nonae
8. VIII ante Idus
9. VII » »
10. VI » »
11. V » »
12. IV » »
13. III » »

Ἰανουάριος
 Αὔγουστος
 Δεκέμβριος,

Ἀπρίλιος
 Ἰούνιος, Σεπτέμβριος
 Νοέμβριος.

Μάρτιος
 Μάιος, Ἰούλιος,
 Ὀκτώβριος

14. XIX ante	Cal. ἐπ. μην.	XVIII ante	Cal. ἐπ. μην.	Pridie Idus
15. XVIII	» »	XVII	» »	Idus
16. XVII	» »	XVI	» »	XVII ante Cal. ἐπ. μην.
17. XVI	» »	XV	» »	XVI »
18. XV	» »	XIV	» »	XV » »
19. XIV	» »	XIII	» »	XIV » »
20. XIII	» »	XII	» »	XIII » »
21. XII	» »	XI	» »	XII » »
22. XI	» »	X	» »	XI » »
23. X	» »	IX	» »	X » »
24. IX	» »	VIII	» »	IX » »
25. VIII	» »	VII	» »	VIII » »
26. VII	» »	VI	» »	VII »
27. VI	» »	V	» »	VI » »
28. V	» »	IV	» »	V » »
29. IV	» »	III	» »	IV » »
30. III	» »	Pridie Calendas		III » »
31. Pridie Calendas				Pridie Calendas

Ὁ Φεβρουάριος μέχρι τῆς 13 ὁμοιάζει πρὸς τὸν Ἰανουάριον. Κατόπιν ἡ ἀριθμῆσις γίνεται ὡς ἑξῆς :

14. XVI ante	Calendas	Martias	22. VIII ante	Calendas	Martias
15. XV	»		23. VII	»	
16. XIV	»		24. VI	»	
17. XIII	»		25. V	»	
18. XII	»		26. IV	»	
19. XI	»		27. III	»	
20. X	»		28. Pridie Calendas	Martias	
21. IX	»				

ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΑΙΩΝ	ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ	ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
Κ' αιών (2000)	Κάθοδος τῶν Ἀχαιῶν	Κάθοδος τῶν Ἰταλιωτῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν.
ΙΑ' αιών (1100)	Ἡ κάθοδος τῶν Δωριέων.	Νέα Κάθοδος Ἰταλιωτῶν εἰς Ἰταλίαν.
Θ' - Η' αιών (900 - 700)	Οἱ Ὀμηρικοὶ χρόνοι	Ἐγκατάσταςις Τυρρηνῶν εἰς Ἰταλίαν.
ΣΤ' αιών (600 - 500)	594. Πεισίστρατος καὶ υἱοὶ του. 510. Ἐξωσίσις τῶν τυράννων.	Κυριαρχία Τυρρηνῶν εἰς κεντρικὴν καὶ βόρειον Ἰταλίαν. 509. Κατάλυσις τῆς βασιλείας.
Ε' αιών (500 - 400)	Μηδικοὶ Πόλεμοι. Ἀκμὴ ἀθηναϊκοῦ κράτους Περικλῆς Ἐναρξίσις τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.	493. Ἰδρυσίσις τῆς δημαρχίας. Ἡγεμονία τῆς Ρώμης ἐπὶ τοῦ Λατίου. 405. Πολιορκία Βηίων. Ἀρχὴ παρακμῆς τῶν Τυρρηνῶν.
Δ' αιών (400 - 300)	404. Πτώσις τῶν Αθηνῶν 399. Θάνατος Σωκράτους. 371. Μάχη εἰς τὰ Λεῦκτρα. 338. Μάχη τῆς Χαιρωνείας. Ἡγεμονία τοῦ Φιλίππου. Κατακτήσεις Μ. Ἀλεξάνδρου.	390 Ἀλωσίσις τῆς Ρώμης ὑπὸ τῶν Γαλατῶν. 338. Ὑποταγὴ τῶν Λατίνων. Πόλεμοι κατὰ τῶν Σαμνιτῶν καὶ Τυρρηνῶν.
Β' αιών (200 - 100)	146. Ὑποταγὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ρωμαίους.	146. Καταστροφὴ τῆς Καρχηδόνας.

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ ΜΕΧΡΙ ΔΙΟΚΛΗΤΙΑΝΟΥ

1. ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ (31 π.Χ. - 69 μ.Χ.)

Αύγουστος	31 π. Χ. - 14 μ.Χ.
Τιβέριος	14 - 37
Καλιγούλας	37 - 41
Κλαύδιος	41 - 54
Νέρων	54 - 68
*Όθων	69
Βιτέλλιος	69

2. ΟΙ ΦΛΑΒΙΟΙ (69 - 96)

Βεσπασιανός	69 - 79
Τίτος	79 - 81
Δομιτιανός	81 - 96

3. ΟΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΙ (96 - 192)

Νέρβας	96 - 98
Τραϊανός	98 - 117
*Αδριανός	117 - 138
*Αντωνίνος	138 - 161
Μάρκος Αύρηλιος	161 - 180
Κόμμοδος	180 - 192

4. ΑΦΡΙΚΑΝΟΙ ΚΑΙ ΣΥΡΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ (193 - 235)

Σεπτίμιος Σεβήρος	193 - 211
Καρακάλλας	211 - 217
*Ελαγάβαλος	218 - 222
*Αλέξανδρος Σεβήρος	222 - 235

5. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΑΝΑΡΧΙΑΣ (235 - 270)

Μαξιμιανός ο Θράξ	}	235 - 238
Γορδιανός Α'		
Γορδιανός Β'		
Γορδιανός Γ'	238 - 244	
Φίλιππος ο *Αραψ	244 - 249	
Δέκιος	249 - 251	
Βαλεριανός	253 - 260	
Γαλλιηνός	260 - 268	
Κλαύδιος Β'	268 - 270	

6. ΙΛΛΥΡΙΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ (270 - 305)

Αύρηλιανός	270 - 275
Τάκιτος	275 - 276
Πρόβος	276 - 282
Κάρος	282 - 284
Διοκλητιανός	284 - 305

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑΙ

ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

- Περὶ τὸ 1700 Κάθοδος α' Ἰταλιωτῶν εἰς Ἰταλίαν (ὄρείχαλκος).
» 1000 Κάθοδος β' Ἰταλιωτῶν εἰς Ἰταλίαν (σίδηρος).
» 950 Ἄφιξις Τυρρηνῶν εἰς Ἰταλίαν.
» 753 Κτίσις τῆς Ρώμης κατὰ τὴν παράδοσιν.
» 752 - 509 Περίοδος βασιλείας ἐν Ρώμῃ.

Ε' ΑΙΩΝ Π.Χ.

- 509 Ἐξωσις βασιλέων κατὰ τὴν παράδοσιν.
493 Δημαρχία.
450 Δωδεκάδελτος.

Δ' ΑΙΩΝ Π.Χ.

- 395 Ἄλωσις Οὐηίων.
387 Οἱ Γαλάται κυριεύουσι τὴν Ρώμην.
338 Ἡ Ρώμη κυριαρχεῖ εἰς τὸ Λάτιον.
300 Ἐξίσωσις πατρικίων καὶ πληβείων.

Γ' ΑΙΩΝ Π.Χ.

- 272 Ἡ Ρώμη κυριαρχεῖ εἰς τὴν Ἰταλίαν.
264 - 241 Α' Καρχηδονιακὸς πόλεμος.
241 - 218 Ἀνακωχὴ μεταξὺ Ρώμης - Καρχηδόνος.
237 - 221 Οἱ Καρχηδόνιοι κυριεύουσι τὴν Ἰσπανίαν.
218 - 201 Β' Καρχηδονιακὸς πόλεμος.
216 Κάνναι.
212 Οἱ Ρωμαῖοι κυριεύουσι τὰς Συρακούσας. Θάνατος τοῦ Ἀρχιμήδους.

- 202 Μάχη παρά την Ζάμαν.
201 Ειρήνη Ρώμης και Καρχηδόνος.

Β' ΑΙΩΝ π.Χ.

- 200 - 197 Πόλεμος κατά Φιλίππου Ε' Μακεδονίας.
192 - 190 Πόλεμος κατά 'Αντιόχου Γ' τῆς Συρίας.
171 - 168 Πόλεμος κατά τοῦ Περσέως.
149 - 146 Γ' Καρχηδονιακὸς πόλεμος.
148 Ὑποταγὴ τῆς Μ. εδονίας.
146 Ὑποτογὴ τῆς Ἑλλάδος. Καταστροφή τῆς Καρχηδόνος.
133 Δημαρχία Τιβερίου Γράκχου.
123 - 122 Δημαρχία Γάιου Γράκχου.
111 - 105 Πόλεμος κατά τοῦ Ἰουγούρθα.
102 - 101 Καταστροφή Κίμβρων καὶ Τευτόνων ὑπὸ Μαρίου.

Α' ΑΙΩΝ π.Χ.

- 90 - 88 Συμμαχικὸς πόλεμος.
89 - 85 Α' Μιθριδατικὸς πόλεμος.
82 - 79 Δικτατορία Σύλλα.
73 - 63 Β' Μιθριδατικὸς πόλεμος.
67 Πόλεμος κατά τῶν πειρατῶν.
63 Ὑπατεία Κικέρωνος. Συνωμοσία Κατιλίνα.
60 Πρώτη Τριανδρία.
58 - 51 Κατάκτησις Γαλατίας ὑπὸ Καίσαρος.
48 Μάχη Φαρσάλων. Θάνατος Πομπηίου.
46 Ὁ Καῖσαρ δικτάτωρ.
44 Δολοφονία τοῦ Καίσαρος.
43 Δευτέρα Τριανδρία.
41 Μάχη Φιλίππων.
31 Ναυμαχία Ἀκτίου. Ὁ Ὀκταβιανὸς κύριος τοῦ κράτους.

Α' ΑΙΩΝ μ.Χ.

- 31 π.Χ - 14 μ.Χ. Βασιλεία Αὐγούστου.
14 - 37 Τιβέριος.
37 - 41 Καλιγούλας.

- 41 - 54 Κλαύδιος.
 54 - 68 Νέρων.
 68 - 69 Γάλβας - *Οθων - Βιτέλλιος.
 69 - 79 Βεσπασιανός.
 70 *Άλωσις καὶ καταστροφή τῆς Ἱερουσαλήμ
 79 - 81 Τίτος.
 79 *Έκρηξις Βεζουβίου- Πομπηία.
 81 - 96 Δομιτιανός.
 96 - 98 Νέρβας.
 98 - 117 Τραϊανός.

Β' ΑΙΩΝ μ. Χ.

- 117 - 139 Ἄδριανός.
 138 - 161 Ἄντωνινος.
 161 - 180 Μάρκος Αὐρήλιος.
 180 - 192 Κόμμοδος.
 193 - 211 Σεπτίμιος Σεβῆρος.

Γ' ΑΙΩΝ μ. Χ.

- 211 - 217 Καρακάλλας.
 212 Διάταγμα Καρακάλλα. Ἐπέκτασις τοῦ δικαιώματος τοῦ
 Ρωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς ὑπηκόους.
 218 - 222 Ἐλαγάβαλος.
 222 - 235 Ἄλέξανδρος Σεβῆρος.
 235 - 268 Περίοδος στρατιωτικῆς ἀναρχίας.
 249 Διωγμὸς Χριστιανῶν ὑπὸ Δεκίου.
 270 - 275 Αὐρηλιανός.
 272 Καταστροφή τοῦ κράτους τῆς Παλμύρας.
 284 - 305 Διοκλητιανός.
 292 Τετραρχία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ

Ἡ Ρώμη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος.—Ἡ Ρώμη καὶ ὁ ἑλληνισμός. Μεταβολὴ τῆς θρησκείας.—Τὰ γράμματα.—Αἱ τέχναι.—Σκιπῖων Αἰμιλιανός.—Ἡ πολυτέλεια.—Ἡ ἀντίδρασις 3 - 10

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Ἡ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ.—ΟΙ ΓΡΑΚΧΟΙ

Καταστροφὴ τῆς μεσαίας τάξεως.—Αἱ νέαι κοινωνικαὶ τάξεις.—Οἱ δοῦλοι.—Οἱ Γράκχοι.—Τιβέριος Γράκχος.—Γάιος Γράκχος..... 11 - 16

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

ΟΙ ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ.—ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἡ πολιτικὴ κρίσις μετὰ τοὺς Γράκχους.

Α΄ ΜΑΡΙΟΣ ΚΑΙ ΣΥΛΛΑΣ

Ὁ Μάριος.—Στρατιωτικὴ μεταρρύθμισις.—Ἐσωτερικαὶ ταραχαί. Συμμαχικὸς πόλεμος.—Ὁ Σύλλας.—Ἀντιζηλία Μαρίου καὶ Σύλλας.—Ὁ πόλεμος κατὰ τοῦ Μιθριδάτου.—Προγραφαὶ καὶ πολιτικαὶ μεταβολαὶ τοῦ Σύλλα..... 17 - 22

Β΄ ΠΟΜΠΗΙΟΣ ΚΑΙ ΚΑΙΣΑΡ

Πομπήιος.—Ὁ πειρατικὸς πόλεμος.—Δεύτερος Μιθριδατικὸς πόλεμος.—Κικέρων. Συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα.—Καίσαρ. Πρώτη Τριανδρία.—Ρῆξις Καίσαρος καὶ Πομπηίου.—Δικτατορία καὶ θάνατος τοῦ Καίσαρος..... 22 - 27

Γ΄ ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΑΙ ΟΚΤΑΒΙΑΝΟΣ

Αντώνιος.—Ὁκταβιανός.—Δευτέρα Τριανδρία. Προγραφαί.—Φίλιπποι.—Ὁκταβιανός καὶ Ἀντώνιος.—Ἡ ρῆξις.—Ἄκτιον..... 28 - 32

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Ἡ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ.—Ο ΑΙΩΝ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥΣΤΟΥ

Ἡ αὐτοκρατορία.—Ἡ διοίκησις τοῦ Αὐγούστου.—Πόλεμοι τοῦ Αὐγούστου.—Τὸ τέλος τοῦ Αὐγούστου.—Αἱ τέχναι.—Τὰ γράμματα..... 33 - 42

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ

- Η οικόγενεια τοῦ Αὐγούστου.—Τιβέριος.—Καλιγούλας.—Κλαύδιος.—
Νέρων.— Γάβλας.—*Θων — Βιτέλλιος.—Οἱ Φλάβιοι.— Βεσπασια-
νός.—Τίτος.—Δομιτιανός..... 43 - 49

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄

ΟΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΙ

- Οἱ Ἄντωνίνοι.—Νέρβας — Τραϊανός.—Ἄδριανός.—Ἄντωνίνος.— Μ. Αὐ-
ρήλιος — Κόμμοδος..... 50 - 58

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ Ἡ ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΙΡΗΝΗ

- Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία. Ἡ διοίκησις.—Ὁ στρατός.—Ἡ ἄμυνα τῶν
συνόρων.—Ἡ ρωμαϊκὴ εἰρήνη.—Οἰκονομικὴ ἀκμή.—Ὁ ἐκλατι-
νισμὸς τῶν ἐπαρχιῶν.—Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον.—Μεταβολὴ τῆς
θρησκείας.—Τὰ γράμματα — Αἱ ἐπιστῆμαι.—Αἱ τέχναι.—Πομπη-
ία.—Ἡ Ρώμη ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων.—Τὰ θεάματα..... 59 - 83

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄

Ο ΤΡΙΤΟΣ ΑΙΩΝ.—Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

- Σεπτίμιος Σεβήρος.—Καρακάλλας.—Ἐλαγάβαλος — Σεβήρος Ἀλέξαν-
δρος.—Στρατιωτικὴ ἀναρχία.—Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί.—Οἱ
Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες.—Ὁ Χριστιανισμὸς.—Οἱ διωγμοί.—Διά-
δοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ..... 34 - 90

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄

Ἡ ἀναδιοργανώσις τοῦ κράτους

- Διοκλητιανός — Τετραρχία. — Ἡ νέα μοναρχία. — Τὰ οικονομικά. — Τὰ
στρατιωτικά.—Τὸ τέλος τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορίας..... 91 - 95

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄

Ἡ παρακμὴ τῆς αὐτοκρατορίας τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου

- Τὰ αἴτια τῆς παρακμῆς.—Ἐξαφάνισις τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ.—Τὰ με-
γάλα κτήματα.—Οἱ δουλοπάροικοι.—Ἡ ἀπέχερσσις.—Ὁ
οἰκονομικὸς μαρασμὸς.—Οἱ βάρβαροι εἰσέρχονται εἰς τὴν αὐτο-
κρατορίαν..... 96 - 100

ΜΕΡΟΣ Β'

ΑΠΟ ΤΟΥ Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Β και Ε' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΝΔΕΙΧΜΑΤΑ

ΕΙΣΗΓΗΤΙΚΟ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ Κ. ΜΑΝΝΙΚΑΚΟΥ

Κατά την συνεδρίαση της 14ης Ιανουαρίου 1983, η οποία έγινε στην αίθουσα του Κοινοβουλίου, ο Πρόεδρος κ. Μαννικακός, αφού διαβάσει το εισηγητικό, προέβη στην εξήγηση των σκοπών της έκδοσης του βιβλίου.

2-9

ΜΕΡΟΣ Β

Α. ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α
Η ΠΑΡΑΚΗ ΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ

10-12

Β. ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β
Η ΠΑΡΑΚΗ ΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΣΤΑΣΗ

Η ΕΠΙΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ
ΟΙ ΣΥΝΑΡΧΕΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΣΤΑΣΗ
ΟΙ ΣΥΝΑΡΧΕΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΣΤΑΣΗ

13-15

Γ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ
Η ΠΑΡΑΚΗ ΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΣΤΑΣΗ

16-18

Δ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ
Η ΠΑΡΑΚΗ ΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΣΤΑΣΗ

19-21

Ε. ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε
Η ΠΑΡΑΚΗ ΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΣΤΑΣΗ

22-24

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ἑφτερινή μας ἱστορία περιλαμβάνει τὴν περίοδον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὸ 330 μ.Χ. μέχρι τοῦ 1453 καὶ ὀνομάζεται Βυζαντινὴ Ἱστορία, διότι κέντρον τῆς νέας Αὐτοκρατορίας εἶναι ἡ Κωνσταντινούπολις, ἰδρυθεῖσα εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας ἀποικίας τῶν Μεγαρέων, Βυζάντιον.

Ἡ ἱστορικὴ αὕτη περίοδος εἶναι ἐφάμιλλος εἰς δόξαν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐποχὴν καὶ ἔχει παγκόσμιον σημασίαν. Τὸ Βυζάντιον, ἀγωνισθὲν ἐπὶ χίλια ἔτη, προεφύλαξε τὴν Δύσιν ἀπὸ τὰ στίφη τῆς Ἀνατολῆς, διέσωσε τὸν κλασσικὸν πολιτισμὸν, ἠγάπησε τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμὸν καὶ διέδωσε τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὴν Ἀνατολήν.

Τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν διαιροῦμεν εἰς τρεῖς περιόδους: α) 330—641, β) 641—1204 καὶ γ) 1204—1453. Κατὰ τὴν πρώτην συγκρούεται ὁ ἀρχαῖος κόσμος πρὸς τὸν χριστιανικόν, ὁ ὁποῖος τελικῶς διαμορφώνεται καὶ ἐπικρατεῖ. Ἡ δευτέρα περίοδος (641—1204) εἶναι ἡ καθ' αὐτὸ βυζαντινὴ, διότι τὸ κράτος καθίσταται ὁμοιογενές, ἦτοι ἑλληνικὸν καὶ αὐστηρῶς ὀρθόδοξον. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀντικαθιστᾷ παντοῦ, εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις, τὴν λατινικὴν καὶ Ἑλληνες ἀναλαμβάνουν τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Κατὰ τὴν τρίτην περίοδον (1204—1453) δὲν ὑπάρχει πλέον τὸ παλαιὸν Βυζαντινὸν κράτος ἑνιαῖον, ἀλλὰ τέσσαρα Ἑλληνικὰ κράτη, τὰ ὁποῖα τελικῶς ὑποκύπτουν εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς Τούρκους.

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΜΕΤΑΛΟΥ ΣΤΡΕΠΤΑΝΤΙΟΥ

1. Το Μέταλλο Στρεπταντίου (24 - 27)

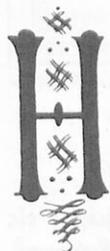

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

1. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος (306 — 337)

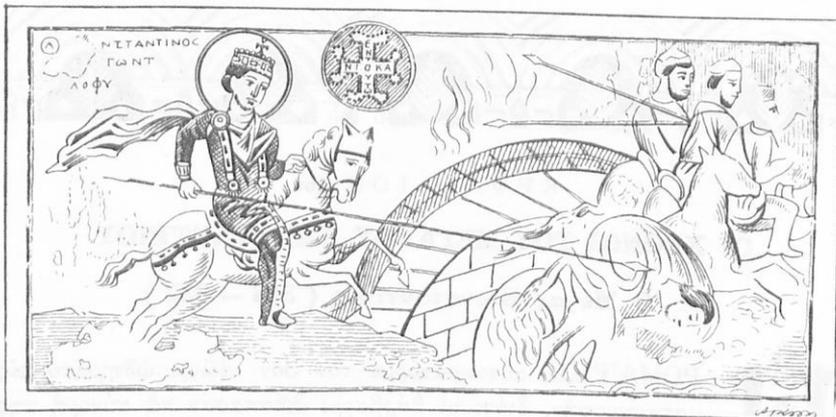

ΡΩΜΑΪΚΗ αὐτοκρατορία τὸν 3ον αἰῶνα ὠδηγεῖτο εἰς καταστροφὴν, διότι οἱ βάρβαροι διέσπασαν τὰ σύνορά της καὶ εἰσέβαλον εἰς αὐτήν, ἐσωτερικῶς δὲ ἐπεκράτει ἀναρχία, λόγῳ φιλονικειῶν καὶ ἀνικανότητος τῶν αὐτοκρατόρων.

Τὴν κατάρρευσιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἐσταμάτησαν μερικοὶ αὐτοκράτορες, ἐξ Ἰλλυρίας προερχόμενοι, οἱ Ἰλλυριοὶ λεγόμενοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων σπουδαιότερος ἦτο ὁ Διοκλητιανὸς (284 — 305). Οὗτος, μεταξὺ τῶν ἄλλων μέτρων τὰ ὁποῖα ἔλαβε, καθιέρωσε νέον διοικητικὸν σύστημα, τὴν Τετραρχίαν. Δηλ. διήρεσε τὸ κράτος εἰς τέσσαρα τμήματα, τὰ ὁποῖα ἐκυβέρνησαν τέσσαρες ἄρχοντες, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἔφερον τὸν τίτλον τοῦ αὐγούστου καὶ οἱ ἄλλοι δύο τοῦ καίσαρος. Ἐφήρμοσε τὸ σύστημα τοῦτο τῆς Τετραρχίας, διότι ἀντελήφθη ὅτι εἰς ἄρχων, ὁ αὐτοκράτωρ, δὲν ἐπάρκει εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ ἀχανοῦς Ρωμαϊκοῦ κράτους. Ὁ Διοκλητιανὸς ἐκυβέρνησεν τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἶχεν ἕδραν τὴν Νικομήδειαν τῆς Βιθυνίας, ὁ Μαξιμιανὸς τὴν Δύσιν μὲ ἕδραν τὸ Μιλᾶνον, ὁ καῖσαρ Κωνσταντῖνος ὁ Χλωρὸς τὴν Γαλατίαν μὲ ἕδραν τὰ Τρέβιρα καὶ ὁ ἕτερος καῖσαρ, ὁ Γαλέριος, τὴν Βαλκανικὴν μὲ ἕδραν τὸ Σίρμιον τῆς Σερβίας.

Τὸ 305 ὁ Διοκλητιανὸς, κουρασμένος ἀπὸ τὴν διοίκησιν, παρητήθη, καθὼς καὶ ὁ Μαξιμιανός. Τότε οἱ καῖσαρες ἔγιναν αὐτοκράτορες καὶ προσέλαβον δύο ἄλλους καίσαρας, τὸν Μαξιμῖνον καὶ τὸν Σεβῆρον. Ἐν ἔτος μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ, τὸ κράτος περιέπεσεν εἰς ἀναρχίαν. Εἰς τὴν Δύσιν ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Χλωρὸς καὶ τὰ στρατεύματα τῆς Γαλατίας ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν υἱὸν τοῦ Κωνσταντῖνου.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐγεννήθη ἀπὸ χριστιανὴν μητέρα, τὴν Ἑλένην,

1. Κωνσταντίνος ὁ Μέγας

(Μικρογραφία τοῦ 9ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

τὸ 273. Ἀνατραφείς εἰς τὴν ζωὴν τοῦ στρατοπέδου, ἔλαβε μέρος εἰς πολλές ἐκστρατείας καὶ ἀνῆλθεν εἰς ἀνώτερα στρατιωτικὰ ἀξιώματα. Ὁ στρατὸς ἠγάπησε πολὺ τὸν Κωνσταντῖνον καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του τὸν ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα.

Συγχρόνως εἶχον ἀναγορευθῆ καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες, ὥστε τὸ 306 ὑπῆρχον τὸ ὅλον ἐξ εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Μαξέντιος, ὁ Μαξιμιανός, ὁ Μαξιμίμος, ὁ Σεβήρος καὶ ὁ Γαλέριος. Ἀποθανόντων δὲ τριῶν ἐξ αὐτῶν, ἔμειναν δύο εἰς τὴν Δύσιν, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μαξέντιος καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Μαξιμίμος. Ἐπίσης προσετέθη καὶ ὁ Λικίνιος, ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Γαλέριον.

Οἱ τέσσαρες οὗτοι αὐτοκράτορες ἐνωρὶς ἦλθον εἰς σύγκρουσιν. Κύριος εἰς τὴν Δύσιν ἔμεινε ὁ Κωνσταντῖνος, ἀφοῦ ἐνίκησε παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν τοῦ Τιβέρεως (312) τὸν Μαξέντιον, ὁ ὁποῖος ἐπνίγη εἰς τὸν ποταμὸν. Ἐπίσης εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Λικίνιος μετὰ ἐν ἔτος (313) ἐνίκησε τὸν ἀντίπαλόν του Μαξιμίμον καὶ ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους τῆς Ἀνατολῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπέμειναν δύο, ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὴν Δύσιν καὶ ὁ Λικίνιος εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὁ ὁποῖος ἔλαβε σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ πρώτου. Παρὰ τὴν συγγένειαν ὅμως δὲν ἐβράδυναν νὰ περιπλακοῦν εἰς πόλεμον (323), κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Λικίνιος ἠττήθη καὶ συλληφθεὶς ἐφονεύθη, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους.

Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ἐκτὸς τῶν ἐξαιρέτων στρατιωτικῶν ἀρετῶν, εἶχε καὶ πολιτικά πρόσόντα, τὰ ὁποῖα τὸν ἀνέδειξαν μεγάλην προσωπικότητα. Τὰ σπουδαιότερα δὲ γεγονότα τῆς βασιλείας του ἦσαν ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς ἐπισήμου θρησκείας τοῦ κράτους καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτεύουσας ἀπὸ τῆς παλαιᾶς Ρώμης εἰς τὴν νέαν Ρώμην, τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαν Κωνσταντινούπολιν.

Ἦδη ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ὁ Κωνσταντῖνος ἔτρεφε συμπάθειαν πρὸς τοὺς χριστιανούς, διότι ἀπὸ τὴν μητέρα του ἐγνώρισε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ παρετήρησεν εὐφυῶς, ὅτι τὴν νίκην του κατὰ τοῦ Μαξεντίου ἐκέρδισαν οἱ χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀπετέλουν τὸν στρατὸν του, ἐνῶ ὁ στρατὸς τοῦ Μαξεντίου ἦτο ἐθνικός (εἰδωλόλατραι). Ἀναφέρεται μάλιστα, ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ἐνῶ ἐβάδιζε κατὰ τοῦ Μαξεντίου, εἶδεν εἰς τὸν οὐρανὸν φωτεινὸν σταυρὸν μὲ τὰς λέξεις ἐν τ ο ὔ τ ω ν ἰ κ α καὶ ἔθεσε τὰς λέξεις ταύτας μετὰ τοῦ μονογράμματος Χ εἰς τὴν σημαίαν του, προτρέπων οὕτω τοὺς χριστιανούς νὰ ἀγωνίζωνται ἡρωϊκῶς.

Ἐν ἔτος μετὰ τὴν νίκην του κατὰ τοῦ Μαξεντίου, ὁ Κωνσταντῖνος ἔχων σύμφωνον καὶ τὸν Λικίνιον, ἐξέδωκε (313) διάταγμα ἀνεξιθρησκείας, τὸ γνωστὸν ὡς Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων, διὰ τοῦ ὁποῖου οἱ χριστιανοὶ καὶ εἰδωλόλατραι ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ λατρεύουν

2. Ἡ Ἁγία Ἑλένη ἀνευρίσκει τὸν Τίμιον Σταυρὸν
(Μικρογραφία 9ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

τὸν θεὸν τῆς ἐκλογῆς των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπεκατεστάθη πλήρης ἐλευθερία καὶ ἰσότης πασῶν τῶν θρησκευῶν. Νόμισμα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, κοπὲν τὸ 315, ἐκ παραλλήλου μὲ τὸν ἐθνικὸν θεὸν "Ἥλιον, φέρει καὶ τὸν χριστιανικὸν σταυρόν. Βραδύτερον ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, γενόμενος μονοκράτωρ, χωρὶς νὰ καταδιώξῃ τοὺς εἰδωλολάτρας, ἠνύνησεν ἀκόμη περισσότερον τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ἐβαπτίσθη (337). Ἐν τούτοις διετήρησε πάντοτε τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου ποντίφικος.

Δὲν ἠκολούθησεν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος μόνον εἰς τὴν θρησκείαν τὴν ὀρθὴν ὁδόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἄμυναν τοῦ κράτους, ἐπέδειξεν ἔξοχον δραστηριότητα. Ἡὔξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπαλλήλων, διαίρέσας τὰς ὑπηρεσίας εἰς τέσσαρας μεγάλους κλάδους. Πάντων δὲ τούτων εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν, ὥστε ὅλαι αἱ ἐξουσίαι συνεκεντρώθησαν εἰς χεῖρας αὐτοῦ. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τὸ πολίτευμα ἐγένετο ἀ π ὀ λ υ τ ο ς μ ο ν α ρ χ ι ἄ · σύγκλητος, ὑπατοὶ καὶ λοιπὰ ἀξιώματα παρεμερίσθησαν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν μέχρι τοῦδε εἰς ἐθνικοὺς Ναοὺς λατρείαν τοῦ αὐτοκράτορος (ἀγάλματα, θυσίας), διετήρησεν ὅμως καὶ ἐπέτεινε τὸν ἱερατικὸν χαρακτῆρα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος καὶ οἱ ὑπήκοοι ὤφειλον νὰ τὸν προσκυνοῦν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἔδιδεν εἰς ἐκάστην του πρᾶξιν ἱερὸν χαρακτῆρα καὶ ἐπενέβαιναν εἰς πάσας τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας, παρακαθήμενος μετὰ τῶν ἐπισκόπων, ὡς ἐὰν ἦτο εἷς ἐξ αὐτῶν.

Διὰ τὴν καλύτεραν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν, ἠὔξησεν ὁ Κωνσταντῖνος τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν εἰς 90 (βραδύτερον εἰς 120) καὶ ἀφῆρσεν ἀπὸ τοὺς διοικητὰς τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν. Ὁμοίως ἐμείωσε τὴν βαρεῖαν φορολογίαν. Ἐκάμε κοινωφελῆ ἔργα καὶ μὲ τὰ ἐξαιρέτα κυβερνητικὰ προσόντα του ἀναδιωργάνωσε τὸ ἀπέραντον κράτος του.

Πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς τῶν ὑπηκόων του καὶ διατήρησιν τῆς εἰρήνης, ἠὔξησε τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ του, ὁ ὁποῖος ἐκινεῖτο συνεχῶς καὶ ἀμέσως ἐφθάνεν εἰς κινδυνεῦον σημεῖον τῶν συνόρων. Ἐπὶ Κωνσταντίνου ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο περὶ τὰς 500 χιλιάδας καί, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, μ ι σ θ ο φ ο ρ ι κ ὸ ς. Ἐξένοι, ὡς οἱ Γερμανοί, κατέλαβον σημαντικὴν θέσιν εἰς τὸν στρατὸν καὶ βαθμηδὸν εἰσῆλθον κατεῖς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς αὐτοκρατορίας, μὲ σοβαρὰ ἐπακόλουθα διὰ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς.

Κατὰ μῆκος τῶν συνόρων τοῦ κράτους τοῦ Ὁ Κωνσταντῖνος ἐγκατέστησε στρατιώτας μὲ τὰς οἰκογενεῖας των, δώσας εἰς αὐτοὺς γαίας πρὸς καλλιέργειαν καὶ ὑποχρεώσας νὰ σπεύδουν εἰς τὸν πρῶτον κίνδυνον. Πρὸς καλυτέραν ἀμυναν τοῦ κράτους, ἐστρατολόγησε τοὺς βαρβάρους τῶν συνόρων καὶ ἐσχημάτισεν εἰδικὰ σώματα, τὰ ὅποια προθύμως παρεῖχον τὴν στρατιωτικὴν των ὑπηρεσίαν ὑπὲρ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου. Τοὺς βαρβάρους τούτους τῶν συνόρων οἱ Βυζαντινοὶ ὠνόμαζον **σ υ μ ἄ χ ο υ ς**.

Μετὰ βασιλείαν τριάκοντα ἐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανε (337), ἀφοῦ ὑπεστήριξεν ἰδιαιτέρως τὸν Χριστιανισμόν, ὁ ὁποῖος ὀριστικῶς ἐπεκράτησεν. Οἱ ἔθνη οἱ ἱστορικοὶ ἐκτοξεύουν πολλὰς ὕβρεις κατὰ τοῦ Κωνσταντῖνου, ἡ Ἐκκλησία ὅμως τὸν ἀνεκήρυσεν Ἰ σ α π ὀ σ τ ο λ ο ν καὶ κατέταξεν αὐτὸν καὶ τὴν μητέρα του Ἐλένην μεταξὺ τῶν ἁγίων. Ἐπίσης ἡ ἱστορία ὠνόμασε τὸν Κωνσταντῖνον **Μ ἔ γ α ν**, διότι ὄντως ἀνεδείχθη εἰς ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Διὰ τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὁποία εὐρίσκετο εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου τῆς Ἀνατολῆς, ὁ Ἑλληνισμὸς ἐνεδυναμώθη καὶ βαθμηδὸν τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἔλαβεν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα.

2. Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Τίνας λόγους εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος νὰ μεταφέρῃ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν; Πρῶτον, ἔτρεφε μικρὰν συμπάθειαν πρὸς τὴν Ρώμην, ἡ ὁποία ἦτο κέντρον τῆς εἰδωλολατρείας καὶ διετήρει τὴν ἀνάμνησιν τοῦ παλαιοῦ πολιτεύματος. Μετὰ τὴν νίκην, ἰδίως κατὰ τοῦ Λικινίου, ὁ Κωνσταντῖνος ἐσχημάτισε τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὸ μέλλον ἀνῆκεν εἰς τοὺς χριστιανούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ περισσότεροι εὐρίσκοντο εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὁμοίως ἀντελήφθη ὁ Κωνσταντῖνος, ὅτι ἡ παλαιὰ Ρώμη ἦτο πολὺ μακρὰν καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκρούωνται εὐκόλως οἱ ἐχθροὶ τοῦ κράτους, Γότθοι καὶ Πέρσαι, οἱ ὁποῖοι ἠπειλοῦν τὰς πλησίον τοῦ Δουνάβεως καὶ ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐπαρχίας.

Ἐἵλκυσεν ἐπίσης τὴν προσοχὴν τοῦ Κωνσταντῖνου ἡ ἐξαιρετος γεωγραφικὴ θέσις τῆς νέας πόλεως, ὅπου πρὸ χιλίων ἐτῶν οἱ Μεγαρεῖς ὑπὸ τὸν Βύζαντα εἶχον κτίσει ἀποικίαν, ὀνομασθεῖσαν ἐκ τοῦ οἰκιστοῦ Βυζάντιον. Ἡ Κωνσταντινούπολις, εὐρισκομένη εἰς τὸ ἀκρότατον ση-

μείον τῆς Εὐρώπης καὶ ἀπέναντι τῆς Ἀσίας, κατέστη ἀπὸ πάσης ἐπόψεως τὸ φυσικὸν κέντρον τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀνταπεκρίνετο δὲ πλήρως πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας αὐτῆς.

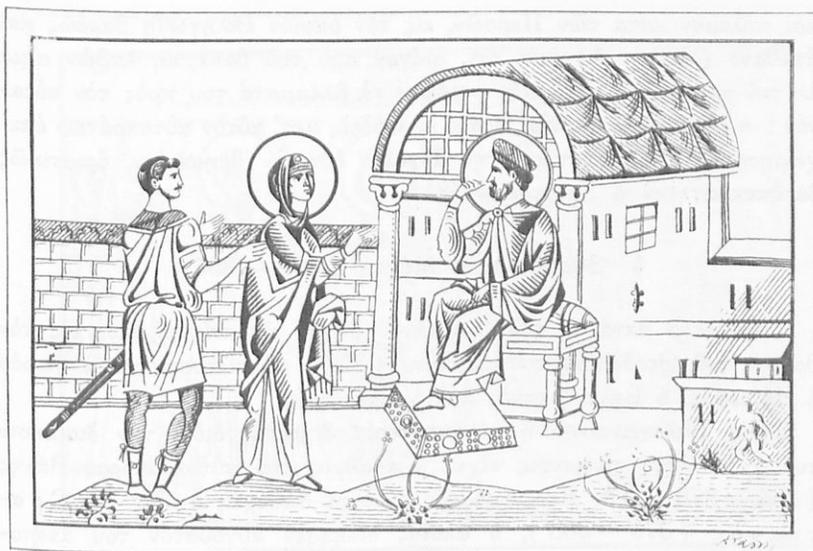
Αἱ ἐργασίαι τῆς ἀνοικοδομήσεως ἤρχισαν τὸ 326, συμφώνως πρὸς τὸ πολεοδομικὸν σχέδιον τῆς ἐποχῆς, με ἀνάκτορα, ἀγοράς, ἱππόδρομον, στοάς, ἐκκλησίας, λουτρά, ὑδραγωγεῖα κ.ἄ. Πρὸς διακόσμησιν δὲ τῆς νέας πρωτευούσης μετέφερον ὁ Κωνσταντῖνος ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας καὶ ἰδίως ἀπὸ τὴν Ρώμην ὠραῖα ἔργα τέχνης.

Τὴν 11 Μαΐου τοῦ ἔτους 330 ἐτελέσθησαν ἐπισημῶς τὰ ἐγκαίνια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία ὠνομάσθη, ὅπως ὑπῆρχεν ἀρχαία ἐλληνικὴ συνήθεια, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱδρυτοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος περιέβαλε τὴν πόλιν με ἰσχυρὸν τεῖχος, ὅπως καὶ οἱ μετ' αὐτὸν αὐτοκράτορες. Διὰ τοῦτο κατῴρθησεν ἡ Κωνσταντινούπολις νὰ διαγράψῃ μακραιώνα ἱστορίαν καὶ νὰ ἀντισταθῇ νικηφόρως ἐπὶ 11 αἰῶνας κατὰ ποικίλων ἐπιδρομῶν.

3. Ὁ Κωνσταντῖος (337 — 361) καὶ Ἰουλιανὸς (361 — 363)

Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος διένειμε τὸ κράτος του εἰς τοὺς τρεῖς υἱοὺς του καὶ δύο ἀνεψιούς του, οἱ ὅποιοι ὅμως ἤλθον εἰς σύγκρουσιν. Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντῖνου Κωνσταντῖος, ἐξοντώσας πάντα τὰ μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ἀνεκνήρυσθη αὐτοκράτωρ. Δύο μόνον ἐξάδελφοί του διεσώθησαν, ὁ Γάλλος καὶ ὁ Ἰουλιανός, τοὺς ὁποίους περιορίσας ὁ Κωνσταντῖνος εἰς μονήν, αὐστηρῶς ἐπέβλεπεν.

Ὁ Κωνσταντῖος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἔγινε πρόξενος θρησκευτικῶν ταραχῶν, διότι ὑπεστήριξε τοὺς Ἀρειανούς, εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὅμως εἶχεν ἐπιτυχίας, διότι ἐνίκησε τοὺς Σαρμάτας εἰς τὸν Δούναβιν καὶ τοὺς Πέρσας εἰς τὴν Μεσοποταμίαν. Εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τῶν Ἀλαμανῶν ἀπέστειλε τὸν ἐξάδελφόν του Ἰουλιανόν, ὁ ὁποῖος τοὺς ἐνίκησε καὶ τοὺς ἀπώθησεν, ἐπιδείξας μεγάλα στρατιωτικὰ προσόντα. Ὁ φιλόποπτος Κωνσταντῖος προσεπάθησεν νὰ ὀλιγοστεύσῃ τὸν στρατὸν τοῦ Ἰουλιανοῦ, φοβούμενος τὴν δυνάμιν του, ἀλλ' ἦτο πλέον ἀργά· ὁ στρατὸς ἀνεκνήρυσεν αὐτοκράτορα τὸν Ἰουλιανόν. Ὁ Κωνσταντῖος ἔσπευσεν ἐναντίον τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀλλ' ἀπεφεύχθη ὁ νέος ἐμφύλιος πόλεμος, διότι καθ' ὁδὸν ἀπέθανε καὶ μόνος κύριος τοῦ κράτους ἔμεινεν ὁ Ἰουλιανός (361).

3. Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης

(Μικρογραφία 10ου αἰῶνος, ἐν τῇ Βατικανῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ρώμης)

Ὁ νέος αὐτοκράτωρ εἶχε σπουδάσει εἰς τὰς Ἀθήνας ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἠσθάνετο βαθὺν θαυμασμόν καὶ ἀγάπην. Εὐθὺς ὡς ἔγινεν αὐτοκράτωρ, προσεπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀνοίξας τοὺς ἀρχαίους ναοὺς καὶ διώξας τοὺς χριστιανούς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐνόμισεν ὁ Ἰουλιανός, ὅτι θὰ ἐπανήρχιζεν ἡ καλλιέργεια τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν Καλῶν Τεχνῶν, ἡ ὠραιότης τῶν ὁποίων τὸν εἶχεν καταγοητεύσει.

Ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν ἀρχαίαν σοφίαν τὸν ἠμπόδισε νὰ διακρίνῃ τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ ἀντιληφθῇ, ὅτι ἡ ἀρχαία θρησκεία μὲ τοὺς Ὀλυμπίους θεοὺς εἶχεν ἀποθάνει διὰ παντός. Ὁ Ἰουλιανός, διὰ τῆς προσπαθείας του ὅπως ἀνασυστήσῃ τὴν εἰδωλολατρείαν, προεκάλεσε τὴν ὀργὴν τῶν χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι τὸν ὠνόμασαν ἀ π ο σ τ ἄ τ η ν καὶ π α ρ α β ἄ τ η ν.

Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν καὶ οἰκονομικὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς χώρας ὁ Ἰουλιανός ἀνεδείχθη ἐξαιρετός αὐτοκράτωρ, ἐπέφερε σημαντικὰς οἰκονομίας καὶ περιώρισε τὰς δαπάνας. Ἀνέλαβεν ἐπίσης

και πόλεμον κατά τῶν Περσῶν, εἰς τὸν ὅποιον ἐπληγώθη βαρέως και ἀπέθανε (363). Λέγεται ὅτι, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου, λαβὼν αἷμα ἐκ τοῦ τραύματος, ἀνέκραξε στρέψας τὰ βλέμματά του πρὸς τὸν οὐρανόν : « Νενίκηκάς με, Ναζωραΐε ». Οὐδεις μετ' αὐτὸν αὐτοκράτωρ ἐπεχείρησε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀρχαίαν ἐθνικὴν θρησκείαν, ὀριστικῶς δὲ ἐπεκράτησεν ὁ Χριστιανισμός.

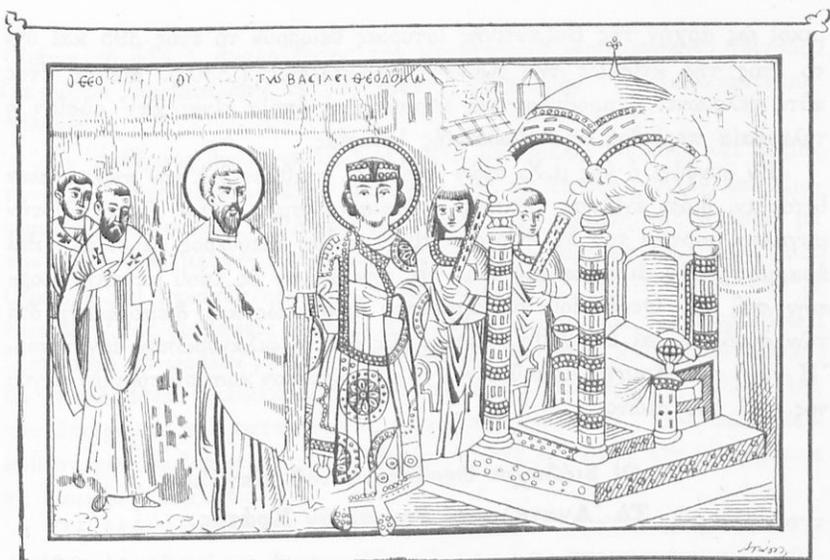
4. Θεοδόσιος ὁ Μέγας (379 — 395)

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουλιανοῦ μέχρι τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου (379) ἐβασίλευσαν κατὰ σειρὰν ὁ Ἰοβιανός, ὁ Βαλεντιανός και ὁ Γρατιανός.

Ἐπὶ Βαλεντιανοῦ ἡ αὐτοκρατορία διηρέθη, διότι τὴν διοίκησιν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος εἶχεν ὁ ἀδελφός τοῦ αὐτοκράτορος Βάλης (364 — 378). Τὸν Βαλεντιανὸν θανόντα διεδέχθη ὁ υἱός του Γρατιανός (375 — 383), ὁ ὅποιος διώρισεν αὐγουστον τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους τὸν στρατηγὸν Θεοδόσιον. Ὁ θρίαμβος τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐξησφαλίσθη ὀριστικῶς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου, διότι οὗτος ἔλαβε μέτρα κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας, ἔκλεισε τοὺς ἀρχαίους ναοὺς και ἐξέδωκεν αὐστηρὰ διατάγματα κατὰ τῶν αἰρετικῶν. Ὡς τελευταῖον κτύπημα κατὰ τῆς ἀρχαίας θρησκείας δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ κατάργησις τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων (394).

Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Γρατιανοῦ εἰς τὸ Λούγδουνον (Λυῶν) ὁ Θεοδόσιος ἐπενέβη εἰς τὴν Δύσιν και ἔλαβεν εἰς χεῖράς του τὴν διακυβέρνησιν ὀλοκλήρου τοῦ Κράτους, ἀνατολικοῦ και δυτικοῦ. Κατὰ τὴν 15ετῆ βασιλείαν του ὁ Θεοδόσιος ἐπέδειξεν ἐξαίρετα πολιτικά και στρατηγικά προσόντα, ἐρρύθμισε τὸ διοικητικὸν σύστημα, κατέπνιξε τὰς ἐναντίον του ἐπαναστάσεις και ἐχειρίσθη ἐπιδεξιῶς τὰ μεγάλα ζητήματα τῆς χώρας. Ἰδιαιτέρως ἐφρόντισε διὰ τὴν ἄμυναν τῶν συνόρων τοῦ κράτους, διοργανώσας πρὸς τοῦτο ἰσχυρὸν στρατόν. Ὅθεν δικαίως ἠνωμάσθη Θεοδόσιος ὁ Μέγας και κατατάσσεται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν εἰς ἴσην μοῖραν μὲ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Μέγαν, διότι ἀμφότεροι εἶναι ἰδρυταὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους και θεμελιωταὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

Κατακρίνεται μόνον τὸ βίαιον και ὀρμητικὸν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Θεοδοσίου, ὁ ὅποιος, ἐκδικούμενος τὸν φόνον ὀλίγων μισθοφόρων ἀξιω-

4. Θεοδόσιος ὁ Μέγας μετὰ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ
(Μικρογραφία 9ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

ματικῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, διέταξεν ἀθρόαν σφαγὴν τῶν Θεσσαλονικέων εἰς τὸν Ἰππόδρομον. Ἄνω τῶν 7.000 ἀνθρώποι ἐφονεύθησαν. Ὅταν ὄμως εὐρισκόμενος εἰς Μεδιόλανα (Μιλᾶνον) προσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁ Θεοδόσιος διὰ νὰ κοινωνήσῃ, ὁ ἐπίσκοπος Μεδιολάνων Ἀμβρόσιος τοῦ ἀπηγόρευσε τὴν θείαν κοινωνίαν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεχρεώθη νὰ μετανοήσῃ δημοσίᾳ.

Ὁ Θεοδόσιος ἀπέθανε τὸ 395 εἰς τὸ Μιλᾶνον, ἀφοῦ εἶχε διανείμει τὸ κράτος του εἰς τοὺς δύο υἱούς του, Ἀρκαδίον καὶ Ὀνώριον, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ἔλαβε τὴν Ἀνατολήν (Ρουμανίαν, Μακεδονίαν, Ἀσίαν, Πόντον, Αἴγυπτον) καὶ ὁ Ὀνώριος τὴν Δύσιν (Ἰταλίαν, Ἀφρικὴν, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Ἀγγλίαν).

Ἡ διαίρεσις αὕτη ἦτο ἡ τελευταία. Εἰς τὸ ἐξῆς δὲν ἐνώνεται τὸ Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικὸν κράτος. Τὸ Δυτικὸν δέχεται ἐπιδρομὰς βαρβάρων, εἰς τοὺς ὁποίους τελικῶς ὑποκύπτει, ἐνῶ τὸ Ἀνατολικὸν διατηρεῖται ἐπὶ 1000 ἔτη καὶ παίξει σπουδαιότατον ρόλον εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, ἐκχριστιανίζεται καὶ ἐξελληνίζεται καὶ ὑπὸ τὴν νέαν του μορφήν λέγεται Βυζαντινὸν κράτος. Διὰ τοῦτο οἱ περισσότεροι ἱστο-

ρικοί ως αρχήν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας θεωροῦν τὸ ἔτος 395 καὶ ὄχι τὸ ἔτος τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (330). Μὲ τὸ ἔτος αὐτὸ τελειώνει ἡ προβυζαντινὴ περίοδος, ἡ ὁποία εἶναι κατ' οὐσίαν ἡ τελευταία περίοδος τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας.

Ἐν συνόψει ὁ 4ος μ.Χ. αἰὼν ἀποτελεῖ σταθμὸν διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, διότι ἐνίκησε τελικῶς ὁ Χριστιανισμὸς, καθ' ὅσον μὲ τὴν μεγάλην μορφήν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀφῆθη ἐλεύθερος νὰ διδάξῃ καὶ ἐφαρμόσῃ τὴν διδασκαλίαν του. Μὲ τὴν ἄλλην ἐξ Ἰσου μεγάλην μορφήν τοῦ Μ. Θεοδοσίου ἐθριάμβευσεν ὀριστικῶς καὶ διεμορφώθη διὰ τῶν συνόδων καὶ ἐνισχύθη οἰκονομικῶς διὰ τὸ φιλόπρωτον ἔργον του. Ἡ νίκη τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι τὸ μεγαλύτερον κοσμοϊστορικὸν γεγονός τοῦ 4ου αἰῶνος.

5. Οἱ διάδοχοι Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου. Τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος.

Οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοδοσίου ἐφάνησαν ἐντελῶς ἀνίκανοι ὅπως κυβερνήσουσιν τὸ κράτος. Ὁ Ἀρκαδιος (395 — 408) ἤτο 18 ἐτῶν, ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον καὶ ἐπετροπεύετο ἀπὸ τὸν Εὐτρόπιον, ἀνθρώπον διεφθαρμένον, ὅστις διὰ μηχανορραφιῶν ἐπέτυχεν νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνώτατα τιμητικὰ ἀξιώματα τοῦ Βυζαντίου. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Ζώσιμον ὁ Εὐτρόπιος διηύθυνε τὸν Ἀρκαδιον, ὡς πρόβατον : « Ἐκυρίευσεν Ἀρκαδίου καθάπερ βοσκῆματος ». Ὅπως διατηρήσῃ δὲ τὴν ἐπιρροήν του ὁ Εὐτρόπιος, ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀρκαδιον σύζυγον τὴν Εὐδοξίαν, κόρην Γερμανοῦ στρατηγοῦ. Τὰ πολλὰ λάθη, αἱ παρανομίαι καὶ οἱ ἐκβιασμοὶ κατέστησαν τὸν Εὐτρόπιον τόσον μισητόν, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ μὴν τὸν εὐνοῇ. Βραδύτερον ὁ μὲν Εὐτρόπιος κατεδικάσθη εἰς θάνατον ἐπὶ προδοσίᾳ, ἡ δὲ μεγάλη περιουσία του ἐδημεύθη.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐδοκιμάσθη ἀπὸ ἐπιδρομὰς Γότθων καὶ Οὐννων. Εὐτυχῶς ὅμως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρκαδίου ἰκανώτατος πολιτικὸς, ὁ Ἀνθέμιος, ἀνέλαβεν εἰς χεῖράς του τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους καὶ ἀντεπεξῆλθεν μετὰ δεξιότητος κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν.

Τὸν Ἀρκαδιον διεδέχθη ὁ ἑπταετῆς υἱὸς του Θεοδόσιος Β' ὁ Μικρὸς (408 — 450), ὅστις ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ Ἀνθemiου

(μέχρι τὸ 414), ἀναλαβόντος τὴν κατασκευὴν νέου μεγάλου τείχους. ἱκανοῦ νὰ συμπεριλάβῃ τὸν αὐξηθέντα πληθυσμὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Ἀνθέμιος διηύθυνε τὰ πράγματα μὲ πολλὴν σύνεσιν καὶ δεξιότητα. Δι' αὐτὸ εἶχε μεγάλας ἐπιτυχίας καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικόν. Κατέστησεν ὁ Ἀνθέμιος ἀγαθὰς καὶ φιλικὰς τὰς σχέσεις μὲ τὴν Δύσιν καὶ μὲ τὴν Περσίαν, ἐνίκησε τοὺς βορείως τοῦ Δουναβέως Οὐννοὺς καὶ ἐγκατέστησε περιπολίαις πλοίων εἰς τὸν Δούναβιν διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὰς διαβάσεις Οὐννων καὶ Γερμανῶν νοτίως τοῦ Δουναβέως. Ἐὰν αὐτὸ τὸ ὥραϊον μέτρον τοῦ Ἀνθεμίου ἐτηρεῖτο καὶ εἰς τὸ μέλλον, θὰ ἀπηλλάσσετο ἡ Βαλκανικὴ χερσόνησος καὶ ἰδιαιτέρως ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς καὶ καταστροφὰς τῶν διαφόρων λαῶν. Ὅλα αὐτὰ δεικνύουσι τὴν δεξιότητα τοῦ Ἀνθεμίου, ὅστις ἐπὶ δέκα ἔτη κατώρθωσε νὰ διοικήσῃ λαμπρῶς.

Τὸ 414, ἐν συνεννοήσει μὲ τὴν σύγκλητον, ἀνεκνήρυχθη αὐγούστα ἢ ἀδελφὴ τοῦ αὐτοκράτορος Πουλχερία, προικισμένη μὲ πολιτικὸν νοῦν. Διὰ τοῦτο ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Ἡ Πουλχερία ἦτο λίαν φιλόδοξος γυνή, στρέψασα τὴν προσοχὴν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς εἰς τὰ θρησκευτικὰ, τὴν ἱππασίαν καὶ τὴν ζωγραφικὴν, διὰ νὰ μὴ λάβῃ ποτὲ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ δημόσια πράγματα. Ἡ Πουλχερία ἐφρόντισε νὰ δώσῃ σύζυγον εἰς τὸν ἀδελφόν τῆς τὴν κόρην τοῦ φιλοσόφου Λεοντίου, τὴν Ἀθηναΐδα, πολὺ μορφωμένην, ἡ ὁποία ἔγινε χριστιανή, εὐσεβεστάτη μάλιστα, καὶ μετωνομάσθη Εὐδοκία.

Ἡ Εὐδοκία ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν, λόγῳ τῆς μορφώσεως καὶ τῆς εὐφυΐας τῆς, καὶ κατέστη ἐξαιρετικὴ προσωπικότης, διότι συνετέλεσε νὰ ἰδρυθῇ μεγάλη σχολὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸ Πανδιδακτῆριον (425), ὅπου, πλὴν τῶν νομικῶν, ἐδιδάσκοντο ἡ ρητορικὴ, ἡ φιλοσοφία, ἡ λατινικὴ καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, καὶ ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὴν ἐκλογὴν ἱκανῶν διδασκάλων. Ἐκαυχᾶτο ἡ Εὐδοκία διὰ τὴν ἑλληνικὴν τῆς καταγωγὴν καὶ συνέγραψεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, ἠνύνησε δὲ πᾶσαν πνευματικὴν κίνησιν πρὸς ἐπικράτησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου τῆς ἡ Εὐδοκία ἀφωσιώθη εἰς ἔργα φιλανθρωπίας, τόσον εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν, ὅσον καὶ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, τὰ ὁποῖα δις ἐπεσκέφθη. Διένειμε βοηθήματα εἰς πτωχοὺς καὶ φυλακισμένους, ἤλευθέρωσε πολλοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἔδωσε πολλὰ χρήματα εἰς ἐκκλησίας καὶ μονὰς. Ἐπειδὴ ὅμως ἐπῆλθε δυσἀρέσκεια μεταξὺ

Πουλχερίας, Εὐδοκίας καὶ Θεοδοσίου, ἡ εὐσεβῆς Εὐδοκία κατέφυγεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Εἶναι εὐτύχημα, ὅτι κατὰ τὴν μακρὰν βασιλείαν τοῦ ἀνισχύρου Θεοδοσίου Β' δὲν συνέβησαν σημαντικὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα, ὅπως ἀντιθέτως εἰς τὸ δυτικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ὑφίστατο μεγάλας καταστροφὰς ἀπὸ τὰς εἰσβολὰς τῶν Γερμανῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου, ἡ Πουλχερία ἐνυμφεύθη τὸν Μαρκιανόν, ἔμπειρον εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ, ὅστις ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ καὶ πιθανῶς εἶναι ὁ πρῶτος τῶν αὐτοκρατόρων, ὅστις ἔλαβε τὸ στέμμα ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ πατριάρχου. Τοῦτο ἐπέδωξεν ὁ Μαρκιανός, διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν συνεργασίαν τοῦ κράτους μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ εὐλογία τῆς ὁποίας συνετέλεσεν ὥστε νὰ καταστῇ τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος ἱερόν. Εἰς τὸ ἐξῆς δὲ ἐπεκράτησε τὸ ἔθιμον τοῦτο, ὅπερ ἔδωσεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μεγάλην δύναμιν. Πολὺ βραδύτερον (9ος αἰὼν) εἰσῆχθη καὶ ἡ χρῆσις, ἡ ὁποία, τρόπον τινὰ, ἀπῆλειπε προηγουμένης ἀμαρτίας τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Μαρκιανός (450 — 457), βοηθούμενος καὶ ἀπὸ τὴν Πουλχερίαν, ἐκυβέρνησε μὲ σύνεσιν καὶ σθένος, ἀρίστην ἀπόδειξιν τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ ἡ ἐναντι τῶν Οὐννων στάσις του, περὶ ἧς θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον. Τὸ 453 ἀπέθανεν ἡ Πουλχερία, ἀφοῦ διέθεσε τὴν περιουσίαν τῆς ὑπὲρ ἐκκλησιῶν καὶ φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων. Κτίσμα τῆς Πουλχερίας ὑπῆρξεν ὁ περίφημος ναὸς τῶν Βλαχερνῶν.

Ὁ Μαρκιανός, μετὰ τὸν θάνατον τῆς Πουλχερίας, ἐβασίλευσεν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἠκολούθησε τὴν φιλανθρωπικὴν δρᾶσιν ἐκείνης. Δι' αὐτὸ ἡ Ἐκκλησία ὠνόμασεν ἀμφοτέρους ἀγίους καὶ τοὺς τιμᾷ τὴν 17 Φεβρουαρίου. Ὁ Μαρκιανός ὅμως δὲν ἐπρόσεξε τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς καὶ ἀφῆκε τὸν θρόνον ἄνευ διαδόχου, ἐπιωφεληθεὶς δὲ τῆς εὐκαιρίας ὁ πανίσχυρος στρατηγὸς τῆς Ἀνατολῆς Ἄσπαρ, γερμανικῆς καταγωγῆς, ἐπέβαλεν αὐτοκράτορα τὸν ἀξιωματικὸν Λέοντα, Θραῖκα, διότι ἐνόμιζεν ὅτι θὰ τὸν εἶχε πειθήνιον ὄργανόν του. Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τοῦ Θεοδοσίου.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΛΑΩΝ

6. Ο Ὑ ν ν ο ι

ΑΤΑ τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα βάρβαροι λαοὶ εἰσέδδον εἰρηνικῶς ἢ ἔκαμνον ἐπιδρομὰς εἰς τὰς χώρας τῆς αὐτοκρατορίας καὶ προεκάλουν ἀναστάτῳσι.

Οἱ Γερμανοὶ (Β η σ ι γ ό τ θ ο ι) ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως ἤρχισαν βραδέως καὶ ἀθουρύβως νὰ εἰσέρχωνται ἐντὸς τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ μικρὰς ἢ πολυαριθμοὺς ὁμάδας, διότι ἐγνώριζον, ὅτι εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ὑπῆρχεν ἀσφάλεια, τάξις καὶ εὐημερία, ἣ δὲ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις εὐχαρίστως παρεχώρει γαίας εἰς αὐτοὺς πρὸς καλλιέργειαν. Αἱ κυριώτεραι αἰτίαι τῆς μετακινήσεως τῶν Γερμανικῶν λαῶν ἦσαν ἡ ἀξίησις τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν, ἡ ἔλλειψις ἐπαρκοῦς ἐδάφους πρὸς καλλιέργειαν καὶ ἡ πίεσις τὴν ὁποίαν ἤσκουν ἐπ' αὐτῶν οἱ ΟὙννοι μετὰ τῶν συμμάχων τῶν Ὀστρογότθων.

Βαθμηδὸν ὅμως ὁ ἀριθμὸς τῶν μετακινουμένων βαρβάρων ἠυξήθη εἰς τὸ Ἀνατολικὸν κράτος τόσον, ὥστε ἤρχισε νὰ προκαλῆ φόβους. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος ἡ μεγάλη εἰσβολὴ τῶν Γερμανῶν (Ὀ σ τ ρ ο γ ό τ θ ω ν) κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα ἐπέφερε τὴν ὀριστικὴν διάλυσιν αὐτοῦ, ἔνεκα τῆς ὁποίας ἐπῆλθεν ἀναστάτῳσις καὶ προσωρινὴ ἐκβαρβάρωσις τῆς Δύσεως.

Παραλλήλως πρὸς τοὺς Γερμανοὺς, εἰσβάλλουν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ Ἀσιᾶται, πρῶτοι οἱ Ο Ὑ ν ν ο ι, οἱ ὁποῖοι ἀνακόπτουν τὴν διείσδυσιν τῶν Γερμανῶν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἰδρύουν κράτη εἰς τὴν Εὐρώπην (Βουλγαρίαν καὶ Οὐγγαρίαν) καὶ ἐπιφέρουν μεγάλας καταστροφάς. Ἡ ἐξάπλωσις λοιπὸν τῶν Γερμανῶν καὶ ἡ εἰσβολὴ τῶν Ἀσιατῶν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐνέχουν ἰδιαιτέραν σημασίαν. Τὴν περίοδον αὐτὴν ἐνομάζομεν εἰς τὴν ἱστορίαν Μ ε γ ά λ η ν Μ ε τ α ν ά σ τ ε υ σ ι ν τ ῶ ν λ α ῶ ν.

Οἱ Οὐννοι, συγγενεῖς τῶν Τούρκων, ἀφήσαντες τὰς στέππας τῆς Ἀσίας, ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν νότιον Ρωσίαν, ἐλθόντες εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς Γερμανοὺς. Οἱ Οὐννοι κατέστησαν φοβεροί, διότι εἶχον ἀρτίαν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν καὶ ἱκανοὺς ἀρχηγούς, οἱ ὅποιοι διέπρεπον εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν. Οὗτοι κατὰ τὴν πορείαν των πρὸς δυσμὰς ὑπέταξαν καὶ παρέσυραν πολλοὺς Γερμανοὺς, μετὰ τῶν ὁποίων μάλιστα ἤλθον εἰς ἐπιμειξίαν καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔμαθον τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν. Οἱ Οὐννοι, μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν γερμανικῶν λαῶν τῆς σημερινῆς νοτίου Ρωσίας, ἐπεξέτειναν τὸ κράτος των μέχρι τοῦ Καυκάσου, τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Οὐγγαρίας. Ἐπικίνδυνοι ὅμως εἰς τὴν Ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν γίνονται μετὰ τὸ 430 καὶ διὰ τὴν ἀποφεύγη αὕτη τὰς ἐπιδρομὰς, ἐπλήρωνεν εἰς τοὺς Οὐννοὺς κατ' ἔτος πολλὰ χρήματα.

Ὁ σημαντικώτερος ἡγεμὼν τῶν Οὐννων ἦτο ὁ Ἀττίλας (435 — 453), ὅστις ἠνάγκασε τὴν κυβέρνησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ διπλασιάσῃ τὴν ἔτησίαν πληρωμὴν. Παρὰ τὴν συμφωνίαν ὅμως ἔκαμε φοβερὰς ἐπιδρομὰς πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ 70 πόλεις μετέβαλεν εἰς ἐρείπια. Μολονότι ἀγράμματος, ὁ Ἀττίλας κατάρθωσε νὰ κυβερνᾷ πολὺ καλὰ τὸ κράτος του, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Δὸν ποταμοῦ μέχρι τοῦ Ρήνου. Ἦτο πονηρὸς διπλωμάτης καὶ πολιτικὸς μὲ μεγάλην δεξιότητα, τρομερὸς πολεμιστὴς καὶ ὑπερβολικὰ ὠμός, αἱ δὲ ἐπιδρομαὶ του συνωδεύοντο ἀπὸ φρικτὰς καταστροφάς.

Οἱ Οὐννοι, ἄγριοι καὶ πολεμικοί, ἔζων μόνον μὲ τὴν λείαν τοῦ πολέμου καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ κατοικοῦν εἰς πόλεις οὔτε νὰ καλλιεργοῦν τὴν γῆν. Ἐκαμον λοιπὸν συνεχῶς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Βαλκανικὴν καί, μολονότι ἐλάμβανον χρήματα ἀπὸ τὸ Βυζάντιον, ἐλεηλάτου ἀγρίως τὰς πόλεις τούτου. Νεαί πάλιν διαπραγματεύσεις ἤρχισαν μεταξὺ Ἀττίλα καὶ Βυζαντίου. Ὁ κίνδυνος ἦτο λίαν σοβαρὸς καὶ ἠπειλεῖτο ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν μεγαλυτέρα καταστροφή, ὅπότε (τὸ 450) ὁ αὐτοκράτωρ Μαρκιανὸς μετὰ θάρρους ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ φόρον εἰς τὸν Ἀττίλαν, διότι εἶχεν ἐξηκριβωμένας πληροφορίας, ὅτι οἱ Οὐννοι ἠτοιμάζοντο δι' ἐπιδρομὴν εἰς τὴν Δύσιν. Πράγματι τὸ 451 ὁ Ἀττίλας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Γαλλίαν μὲ πολυάριθμον στρατὸν φονεύων καὶ καταστρέφων.

Τότε ὁ ἱκανώτατος στρατηγὸς καὶ σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Βαλεντινιανοῦ Γ' Ἀέτιος ἤλθε μὲ πολὺν στρατὸν πρὸς συ-

νάντησιν τοῦ Ἀττίλα. Ἡ τρομερὰ σύγκρουσις ἐγένεν εἰς τὰ Καταλαυ-
νικὰ πεδία (Châlons sur Marne), ὅπου 160 χιλιάδες νεκροὶ
ἐκάλυψαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Αὕτη εἶναι ἡ περίφημος Μάχη τῶν
Ἐθνῶν (451), κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπερίσχυσεν ἡ ἰκανότης τοῦ Ἀετίου
καὶ ἡ ἀνδρεία τῶν ρωμαϊκῶν λεγεῶνων, ὁ δὲ Ἀττίλας ἠναγκάσθη νὰ
ὑποχωρήσῃ, διατηρῶν ἀκόμη σημαντικὸν μέρος τοῦ στρατοῦ του.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ἀττίλας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέ-
λαβε τὴν Ἀκυλητᾶν, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἔντρομοι κατέφυγον
εἰς τὰ νησίδια τοῦ μυχοῦ τῆς Ἀδριατικῆς, ὅπου ἴδρυσαν τὴν Ἐνε-
τίαν (452). Ὁ Ἀττίλας ἐληλάτησε τὴν βόρειον Ἰταλίαν καὶ ἦτο
ἔτοιμος νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ρώμης ἀλλ' ὁ πάπας Λέων ὁ Μέγας
καὶ ἄλλαι προσωπικότητες κατάρθωσαν καὶ μετέπεισαν τὸν Ἀττίλαν
μὲ πολλὰ δῶρα. Μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ὁ Ἀττίλας (553) καὶ τὸ κράτος
τῶν Οὐννων διελύθη.

7. Γερμανοί

Ἐκτὸς τῶν Οὐννων, ἄλλη μεγάλη ὁμοεθνία εἶναι οἱ Γερμανοί,
γνωστοὶ ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν διὰ τοὺς ἀγῶνάς των ἐναντίον
τῶν Ρωμαίων αυτοκρατόρων. Οἱ Γερμανοὶ κατεῖχον ὅλην τὴν Κεντρι-
κὴν Εὐρώπην, Ὀλλανδίαν καὶ Σκανδιναβικὴν χερσόνησον καὶ τὸν 4ον
αἰῶνα ἐξηπλώθησαν μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ ἐκεῖθεν ἔκαμαν
ἐπιδρομὰς εἰς τὸ Αἰγαῖον. Οἱ κυριώτεροι γερμανικοὶ λαοὶ εἶναι οἱ Βη-
σιγότθοι, Ὀστρογότθοι, Βάνδαλοι, Λομβαρδοί,
Σάξονες καὶ Φράγκοι.

Κατὰ τὴν πρώτην ἐπιδρομὴν τῶν Οὐννων, οἱ Βησιγότθοι μετετο-
πίστησαν καὶ ἐπροχώρησαν δυτικώτερα, διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ
ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μοισίαν (σημερινὴν Βουλγαρίαν) ὡς
σύμμαχοι τοῦ αυτοκράτορος, ἀντὶ γῆς καὶ στέγης παρέχοντες τὰς
στρατιωτικὰς των ὑπηρεσίας. Δὲν ἐβράδυναν ὅμως νὰ ἐπαναστατήσουν
καὶ ὁ αυτοκράτωρ Βάλης (364 — 378), συγκρουσθεὶς μετ' αὐτῶν
εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἐνίκηθη καὶ ἐκάη ἐντὸς τῆς
σκηνῆς του (378). Ἐχρειάσθη ἐξαιρετικῶς δραστηρία ἐνέργεια τοῦ
Μ. Θεοδοσίου διὰ νὰ καταδάμασθοῦν οἱ Βησιγότθοι, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὸν
θάνατόν του (395) ἐπανάρχισαν τὰς ἐπιδρομὰς των.

Ὁ νεαρὸς ἡγεμὼν τῶν Βησιγότθων, ὁ περιβόητος Ἀλάριχος,

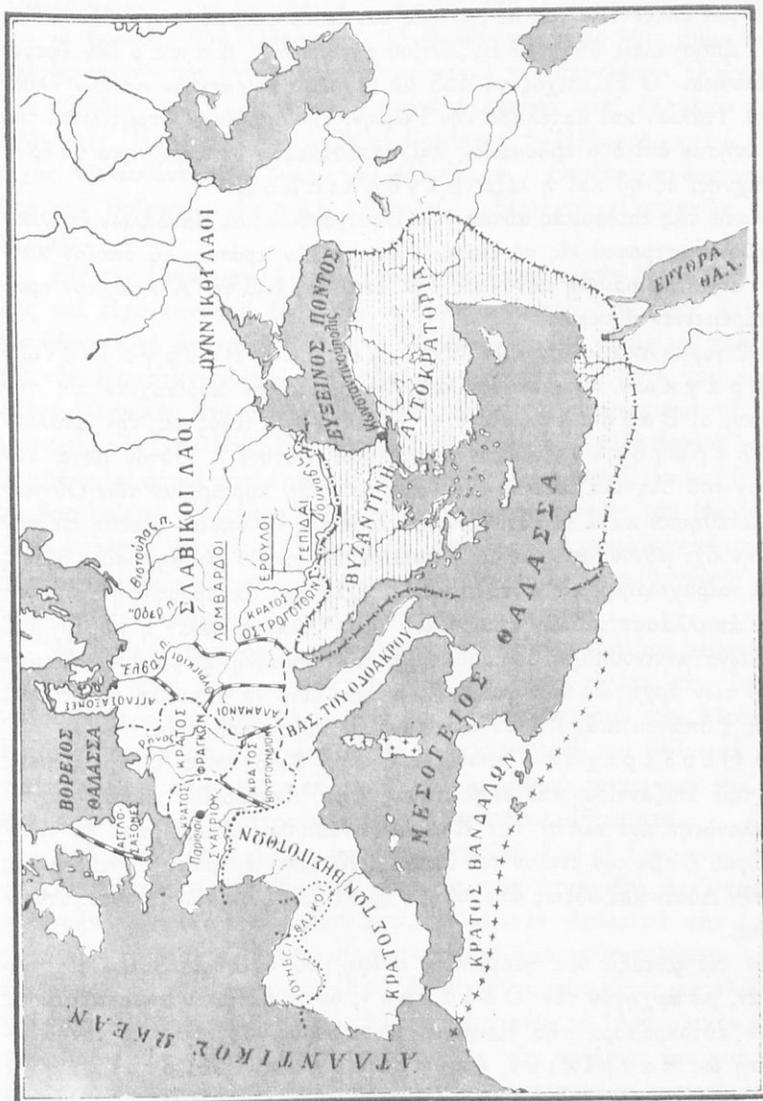
έπέπεσε κατά τῆς Μακεδονίας καὶ ἐλεηλάτησε τὴν Θράκην καὶ τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα, διότι δὲν εὔρε σοβαρὰν τὴν ἀντίστασιν τοῦ Γερμανοῦ, ὅστις ἀναφέρεται ὡς στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος. Τὰς Ἀθήνας ἐσεβάσθη ὁ Ἀλάριχος, διότι οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ προσέφερον διάφορα δῶρα. Πάντως πολλοὶ ἀρχαῖοι ναοὶ κατεστράφησαν, ὡς ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος εἰς τὴν Ἐλευσίνα, κατὰ προτροπὴν τῶν ἀκολουθούντων τὸν Ἀλάριχον φανατικῶν μοναχῶν (Ἀρειανῶν). Ὁ Χριστιανισμὸς εἶχε διαδοθῆ μεταξὺ τῶν Γότθων ἀπὸ τὸν 3ον αἰῶνα, ὁ δὲ ἐκ Μ. Ἀσίας καταγόμενος Οὐλφίλας μετέφρασεν εἰς τὴν γοτθικὴν γλῶσσαν τὴν Ἀγίαν Γραφήν.

Ἀφήσας τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ὁ Ἀλάριχος ἦλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, προχωρήσας μέχρι τῆς Σπάρτης, ἔνθα ἐσκέφθη νὰ ἐγκατασταθῆ. Τὸ Βυζάντιον ἦτο τότε ἀπησχολημένον μὲ τοὺς Οὐννοὺς καὶ δὲν ἔσπευσεν ἐγκαίρως νὰ κτυπήσῃ τὸν Ἀλάριχον. Ἀπὸ τὴν Δύσιν ἀρχιστράτηγος ἦλθεν ὁ Στιλίχων μὲ ἱκανὸν στρατὸν καί, περικυκλώσας τοὺς Γότθους πλησίον τοῦ ὄρους Φολόης παρὰ τὴν Ἀρκαδίαν (396), προετίμησε νὰ συνεννοηθῆ μετ' αὐτῶν, δεχθεὶς νὰ ἀπέλθουν ἐκεῖνοι ἐκ τῆς Πελοποννήσου.

Ἐπὶ τινα ἔτη ἀκόμη οἱ Γότθοι ἐξηκολούθουν νὰ ἐνοχλοῦν τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν μὲ ἐπαναστάσεις καὶ ἔγιναν τόσον δυνατοί, ὥστε ἀνέτρεπον καὶ ὑπουργοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἀλαζονεία τοῦ Ἀλαρίχου ὤθησεν αὐτὸν περισσότερον πρὸς τὴν Δύσιν. Εἰσβαλὼν ἐπανειλημμένως εἰς τὴν Ἰταλίαν, τελικῶς ἐνικήθη ὑπὸ τοῦ Στιλίχωνος (402).

Ἀργότερον, δολοφονηθέντος τοῦ Στιλίχωνος, ὁ Ἀλάριχος συνέχισε τὰς ἐπιδρομάς του μέχρι τῆς Ρώμης (410), τὴν ὁποίαν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐλεηλάτησαν φοβερὰ οἱ στρατιῶταί του. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἀπέθανεν ὁ Ἀλάριχος καὶ ὁ διάδοχός του Ἀτάουλφος ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν νότιον Γαλίαν, ὅπου ἴδρυσε τὸ νέον βησιγοτθικὸν κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Τουλούζην. Τοῦτο βραδύτερον ἐπεξετάθη εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ οὕτως ὁ ἐκ τῶν Βησιγότθων κίνδυνος, ὁ ἐπὶ μακρὸν ἀπειλήσας τὴν Ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν, ἀπεσοβήθη.

Ὁμοίως ἄλλοι Γερμανοί, οἱ Βάνδαλοι, τολμηρότεροι ὄλων, διέβησαν τὸν Ρῆνον καὶ ἐκεῖθεν ἦλθον εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐγκατασταθέντες εἰς τὰ νότια αὐτῆς. Οἱ Βάνδαλοι μὲ τὸν ἱκανώτατον ἀρχηγόν των Γιζέριχον (429 — 476) διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Γιβραλτάρ ἦλθον εἰς

1. Χάρτης τῆς Ἑξόπτης μετὰ τὸ 476 μ.Χ.

την Ἀφρικήν, τὴν ὁποίαν κατέλαβον κατόπιν μακρῶν ἀγώνων. Ὁ Γιζέριχος κατέστησε πρωτεύουσάν του τὴν Κ α ρ χ η δ ό ν α, ἐδημιούργησε στόλον καὶ ἐπεξέτεινε τὰς πειρατικὰς του ἐπιδρομὰς μέχρι τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου στρατηγὸς Ἀ σ π α ρ δὲν ἔφερεν ἀποτέλεσμα. Ὁ Γιζέριχος τὸ 455 μὲ ἰσχυρὸν πειρατικὸν στόλον ἤλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέλαβε τὴν Ρώμην, τὴν ὁποίαν οἱ στρατιῶταί του ἐλεηλάτησαν ἐπὶ δύο ἐβδομάδας καὶ κατέστρεψαν μὲ ἀγριότητα τὰ ἔργα τῆς τέχνης, ἐξ οὗ καὶ ἡ λέξις β α ν δ α λ ι σ μ ό ς.

Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς αὐτὰς τῶν Βησιγόθων καὶ Βανδάλων ἐπῆλθον πολλαὶ καταστροφαὶ εἰς τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος, τὸ ὁποῖον κατ' οὐσίαν εἶχε περιορισθῆ μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνῶ τὸ Ἀνατολικὸν κράτος παρέμεινε ἄθικτον.

Τὰ γερμανικὰ κράτη τῶν Β η σ ι γ ό τ θ ω ν, Β ο υ ρ γ ο υ ν δ ι ω ν καὶ Φ ρ ά γ κ ω ν ἀντικατέστησαν τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Γαλλίαν, οἱ Β ά ν δ α λ ο ι εἰς τὴν Ἀφρικήν καὶ τέλος εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Ὀ σ τ ρ ο γ ό τ θ ο ι (ἤτοι ἀνατολικοὶ Γότθοι). Οὗτοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα ἐμείναν ἐλεύθεροι ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Οὐννων κατ' ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην ὄχι μόνον νὰ προσλάβῃ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς δημοσίας θέσεις καὶ νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς γαίας, ἀλλὰ καὶ νὰ προσφέρῃ χρήματα διὰ νὰ ἀπαλλάσσεται τῶν ἐπιδρομῶν των. Ἄλλοτε πάλιν ἡ κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσεπάθει νὰ ὑποκινή ἐμφύλιον πόλεμον μεταξύ τῶν ἀρχηγῶν τῶν γοθθικῶν φύλων εἴτε νὰ ἀπονέμῃ τιμητικὸν τίτλον (ὑπάτου κ.ἄ.), ἢ νὰ ἀρεστοὺς εἰς τοὺς βαρβάρους.

Ὁ Θ ε υ δ έ ρ ι χ ο ς ὁ νεώτερος ἠνώσεν ὅλους τοὺς Ὀστρογόθους κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ λεηλατήσας τὴν Μακεδονίαν ἠπειλήσεν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὑπεχώρησε δὲ τελικῶς, ἀφοῦ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ ὑπάτου. Κατόπιν ἐστράφη ὁ Θευδέριχος πρὸς τὴν Δύσιν καὶ οὕτως ἀπεσοβήθη ὀριστικῶς ὁ ἐκ τῶν Ὀστρογόθων κίνδυνος.

Ἐν τῷ μεταξύ νέα γερμανικὰ στίφη, τὸ 476, εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἰταλίαν, μὲ ἀρχηγὸν τὸν Ὁ δ ό α κ ρ ο ν, ὅστις ἔστειλεν ἀπεσταλμένους εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ζητήσας νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ὡς π α τ ρ ί κ ι ο ν, ἐ π ί τ ρ ο π ο ν αὐτοῦ καὶ δ ι ο ι κ η τ ῆ ν τῆς Ἰταλίας, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Τοιοῦτοτρόπως κατελύθη τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος τὸ 476.

Μετ' ὀλίγα ἔτη (488) τὸ Βυζάντιον ἀνέθεσεν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Ὀστρογόθων, τὸν Θεωδέριχον, τὴν ἐντολὴν νὰ καταλάβῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ ἐκδιώξῃ τὸν Ὀδοάκρον. Ὁ Θεωδέριχος εὔρε λίαν συμφέρουσαν καὶ τιμητικὴν τὴν ἐντολὴν καὶ ἔσπευσε νὰ τὴν ἐκτελέσῃ. Ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο εὐκόλος, διότι ἐπὶ τέσσαρα ἔτη ἐπολέμησαν κατ' ἀλλήλων καὶ εἰς βάρος τῆς Ἰταλίας οἱ δύο φοβεροὶ Γερμανοί, ὁ Ὀδοάκρος καὶ ὁ Θεωδέριχος. Φονευθέντος διὰ δόλου τοῦ Ὀδοάκρου, ὁ Θεωδέριχος ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου ὡς ρ ἢ ξ (βασιλεὺς) ὅλων τῶν Γερμανῶν τῆς Ἰταλίας.

Εἰς τὴν Ραβένναν, ἡ ὁποία, ἕνεκα τῶν περὶ αὐτὴν ἐλῶν, ἦτο ἀσφαλὴς καὶ εἶχε καταστῆ ἔδρα τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ Ὀνωρίου, ἔκτισεν ὁ Θεωδέριχος τὸ ἀνάκτορόν του. Ὁ Θεωδέριχος εἶχε διαμείνει πολλὰ ἔτη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ὄμηρος κατὰ τὴν νεότητά του καὶ εἶχε λάβει ἑλληνικὴν ἀνατροφήν. Διὸ ὑπεστήριξε τὰς Τέχνας καὶ τὰ Γράμματα εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἡ Ἰταλία ἤρχισε νὰ ἀναλαμβάνῃ, οἱ ἀγροὶ αὐτῆς νὰ καλλιεργοῦνται καὶ ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ εἰρήνη νὰ βασιλεύουν. Ὁ τόσον φοβερός κατὰ τὰς ἐπιδρομάς του Θεωδέριχος, ὅταν κατέστη νικητὴς τῆς Ἰταλίας, ἐπέβαλε τὸν ρωμαϊκὸν νόμον, ἐκυβέρνησε μὲ σιδηρᾶν πειθαρχίαν καὶ ἐφέρθη πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς κατοίκους, τοὺς Ρωμαίους, μὲ πολὺν σεβασμόν.

Ἡ κατακτητικὴ ὁρμὴ τῶν Γερμανῶν τοῦ 4ου καὶ 5ου αἰῶνος εἶναι θαυμαστὴ, διότι εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν βορειοδυτικὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐτρομοκράτησαν τὴν Μεσόγειον. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἀπεδείχθη ἡ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἰκανότης τῶν Γερμανῶν, διότι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὡς σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου κατέλαβον ἀνώτατα στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἀξιώματα.

Ἄλλ' ἐνῶ τόσῃ ὁρμῇ κατακτητικὴν ἔδειξαν οἱ Γερμανοί, ὑπέκυψαν ἐν τούτοις εἰς τὰ ἰθαγενῆ στοιχεῖα τῶν ἐπαρχιῶν, ἀπώλεσαν τὴν γλῶσσάν των καὶ ἐξελαντισθῆσαν, ἐνίσχυσαν ὁμῶς μὲ τὴν ζωτικότητά των τὸ αἷμα τῶν ἐγχωρίων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τοὺς πολέμους καὶ τὰς ἐπιδρομάς εἶχον ἐξαντληθῆ. Ἐνῶ δὲ τὸ Δυτικὸν κράτος κατελύθη καὶ ἡ ἀρχαία Ρώμη ἐβυθίζετο εἰς τὴν καταστροφὴν, τὸ Ἀνατολικὸν κράτος παροδικῶς μόνον προσεβλήθη κατὰ μῆκος τῶν συνόρων του καὶ ἡ Νέα Ρώμη, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ ἰσχυρά, μεγαλυνομένη διὰ τῶν πολλαπλῶν τῆς νικῶν.

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

8. Οί μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐτοκράτορες (457 — 527)

Σ ΕΙΔΟΜΕΝ, με τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τοῦ Θεοδοσίου καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν μισθοφορικῶν στρατευμάτων Γερμανὸς Ἀσπαρ ἐπέβαλεν ὡς αὐτοκράτορα τὸν ἐκ Θράκης χιλιάρχον Λέοντα Α' (457 — 474), ὅστις ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Ὁ Ἀσπαρ συνεκέντρωσεν εἰς τὰς χεῖράς του μεγάλην πολιτικὴν ἐξουσίαν καὶ διότι ἦτο ἰκανὸς στρατηγὸς καὶ διότι εἶχε στήριγμα τοὺς ἐν τῷ στρατῷ Γερμανοὺς. Εὗρεν ὅμως οἰκτρὸν τέλος. Ὁ ὑπερήφανος αὐτοκρατορικὸς στόλος, ἡ πρώτη μεγάλη ἀρμάδα, τὴν ὁποίαν παρεσκεύασε τὸ Βυζαντινὸν κράτος, τεθεῖσα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἀναξίου ἀνδρός, τοῦ Βασιλίσκου, ἀδελφοῦ τῆς αὐτοκρατείας, κατεστράφη ἀδόξως εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐν Ἀφρικῇ Βανδάλων ἐκστρατείαν. Ὁ ναύαρχος Βασιλίσκος κατὰ τὴν ὥραν τῆς ναυμαχίας ἐφρόντισε νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς καὶ ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, νὰ κρυβῇ. Ὑπεύθυνος τοῦ κακοῦ ἐφοδιασμοῦ, ἐπομένως, καὶ τῆς μεγάλης χатаστροφῆς ἐθεωρήθη ὁ Ἀσπαρ καὶ κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐθανατώθη.

Τὸ 474 ἀπέθανεν ὁ Λέων Α' καταλιπὼν τὸν θρόνον εἰς τὸν ἐξαετῆ ἔγγονόν του Λέοντα, ὅστις, μετὰ δεκάμηνον βασιλείαν, ἀπέθανεν αἰφνιδίως, τῇ συναινέσει δὲ τῆς συγκλήτου ἀνέλαβε τὸν θρόνον ὁ πατὴρ του Ζήνων (474 — 491), ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔγινεν ἡ ὀριστικὴ κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους καὶ ἡ ἴδρυσις εἰς τὴν Ἰταλίαν τοῦ Ὀστρογοθικοῦ. Ἐπὶ Ζήνωνος ἀκόμη συνέβη ἡ πυρκαϊὰ τῆς μεγάλης βιβλιοθήκης τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀναστασιος ὁ Α' (491 — 518).

Οὗτος ἦτο ὑπάλληλος τῆς συγκλήτου καὶ ἐπέδειξε πολλὰς ἀρε-

τάς, ἔχαιρε δὲ μεγάλης ὑπολήψεως εἰς τὴν κοινωσίαν. Διὰ τοῦτο ὁ λαός· κατὰ τὴν ἀναγόμευσίν του, ἀνεφώνει « ὡς ἔζησας, οὕτω καὶ βασιλεύσου· εὐσεβῶς ἔζησας, εὐσεβῶς βασιλεύσου ». Ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχον θρησκευτικαὶ ἔριδες ἐξ αἰτίας τῶν αἰρετικῶν, ὁ πατριάρχης πρῶτον ἐζήτησε παρὰ τοῦ Ἀναστασίου ἔγγραφον ὁμολογίαν, ὅτι θὰ τηρήσῃ τὴν Ὀρθοδοξίαν, καὶ κατόπιν τὸν ἔστειλεν αὐτοκράτορα.

Εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς καὶ ἐσωτερικοὺς ἀγῶνας ἐδείχθη ἡ πείρα, ἡ πολιτικὴ σύνεσις καὶ ἡ δεξιότης τοῦ Ἀναστασίου. Κατήργησε τὴν βαρεῖαν φορολογίαν, διεχειρίσθη καλῶς τὰ οἰκονομικὰ καὶ διώκησε τιμίως. Ἀνήγειρε πολλὰ κτίρια, ὑδραγωγεῖα, λουτρά καὶ ὄχυρά εἰς πολλὰς πόλεις, ἐξασφάλισας διὰ φρουρίων τὰ σύνορα τοῦ κράτους. Πρὸς ὑπεράσπισιν δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔκτισε τὸ μακρὸν τεῖχος ἀπὸ τῆς Σηλυμβρίας τῆς Προποντίδος μέχρι τῶν Δέρκων ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου, διότι νέος ἐχθρὸς, οἱ Βούλγαροι, συγγενεῖς τῶν Οὐννων, ἐπεχείρουν ἤδη ἐπιδρομάς.

Τὸ 518 ἀπέθανεν ὁ Ἀναστάσιος εἰς βαθὺ γῆρας, χωρὶς νὰ ἔχῃ ὀρίσει τὸν διάδοχόν του. Ἐξελέγη δὲ ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ στρατοῦ ὁ γηραιὸς ἀξιωματικὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς Ἰουστίνος, ὅστις καὶ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὡς Ἰουστίνος Α' (518 — 527).

Οὗτος κατήγετο ἐκ Μακεδονίας καὶ ἦτο ἀπλοὺς χωρικός, ἐλθὼν πρὸ πενήτηντα ἐτῶν εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν πρὸς ἀναζήτησιν τύχης, καλὸς καὶ γενναῖος στρατιώτης, ἀγράμματος ὅμως, κατορθώσας, μετὰ σκοτεινὴν μηχανορραφίαν, νὰ ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ νὰ γίνῃ ἰδρυτῆς δυναστείας. Ὡς αὐτοκράτωρ ὁ Ἰουστίνος ὠφέλησε τὸ κράτος, διότι εἶχε παρὰ τὸ πλευρόν του ὡς σύμβουλον τὸν ἀνεψιόν του Ἰουστινιανόν. Ὁ Ἰουστινιανός, συμμετέχων εἰς τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους, παρεσκεύαζε τὴν ἰδικὴν του ἀρχήν, διὰ νὰ γίνῃ δὲ ἀγαπητὸς εἰς τὸν λαὸν ἐμοίραζεν εἰς αὐτὸν μεγάλα χρηματικὰ ποσά, ὅπως κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκλογῆς του ὡς ὑπάτου.

Τὸ σπουδαιότερον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου ἦτο ἡ ἀποκατάστασις τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος μετὰ τὴν Ρώμην (βλέπε § 21), πρᾶγμα ἀπαραίτητον διὰ τὴν σχεδιαζομένην ἀνάκτῃσιν τοῦ Δυτικοῦ κράτους. Ἐπίσης ἐπὶ Ἰουστίνου ἤρχισεν ἡ πολιτικὴ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν γειτονικῶν εἰδωλολατρικῶν λαῶν, ταύτην δὲ βλέπομεν βραδύτερον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ νὰ συνεχίζεται εἰς μεγαλυτέραν κλίμακα.

9. Ίουστινιανός (527 — 565)

Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, ὁ Ἰουστίνος ἔστεψε τὸν ἀνεψιόν του Ἰουστινιανὸν αὐτοκράτορα. Οὗτος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον εἰς ἡλικίαν 45 ἐτῶν (527) καὶ ἐκυβέρνησε τὸ κράτος ἐπὶ ἡμισυν περίπου αἰῶνα, διότι πραγματικῶς ἀπὸ τὸ 518 εἶχεν εἰς χεῖράς του τὴν ἐξουσίαν καὶ κατ' ὄνομα μόνον ἦτο αὐτοκράτωρ ὁ Ἰουστίνος. Κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ συνέβησαν μεγάλα γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν σταθμὸν εἰς τὸν βυζαντινὴν ἱστορίαν.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπέβη ἐξαιρετος αὐτοκράτωρ, τὸ δὲ ὄνομά του παραμένει ἀθάνατον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Εἶναι βέβαιον, ὅτι κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς βασιλείας του εἰργάζετο πολὺ καὶ ἐκοιμᾶτο ἐλάχιστα, διὰ τοῦτο δὲ ὠνομάσθη ἀ κ ο ἰ μ η τ ο ς.

Ἡ σύζυγός του Θεοδώρα ἤσκει μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ καὶ εἰς πολλὰ ζητήματα ἐπέβαλλε τὴν γνώμην της. Αὕτη διεκρίθη διὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν ἐπιδειξιότητά της εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ πράγματα καὶ δὲν ἀρνοῦνται τοῦτο οὔτε οἱ ἐχθροὶ της. Ἡ Θεοδώρα ἦτο κόρη ἀρκτητρόφου καὶ ἔμεινεν ὄρφανὴ μητρὸς ἐνωρίς, εἰργάζετο δὲ ὡς χορεύτρια εἰς τὸ θέατρον καὶ τὸν ἵππόδρομον. Ὅταν ἐγνώρισε τὸν Ἰουστινιανόν, ἀφωσιώθη εὐκρινῶς εἰς αὐτὸν καὶ ὁ βίος της ὡς αὐτοκρατείας εἶναι ἄψογος καὶ ἀνεπίληπτος. Ἡ Θεοδώρα ἐπέδειξε πολὺτιμα χαρίσματα καὶ ἀρετάς, ἰδίως ἰσχυρὰν θέλησιν, ἣ ὁποῖα κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα ἔσωσε τὸ κράτος.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφιλοδόξησε νὰ ἀνασυστήσῃ τὸ ἀρχαῖον Ρωμαϊκὸν κράτος, δὲν ἔσφερεῖτο δὲ οὔτε ἱκανότητος οὔτε καταλλήλων προσώπων. Πρὸς τοῦτο ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ προσεταιρισθῇ τὸν πάπαν τῆς Ρώμης καὶ νὰ συμφιλιωθῇ μετ' αὐτοῦ, ὅταν δὲ ὁ πάπας Ἰωάννης Β' ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἰουστινιανὸς προητοίμασε θριαμβευτικὴν ὑποδοχὴν.

Ὁμοίως ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφρόνει, ὅτι εἶχε καθῆκον ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος τὸν ἔκαμεν αὐτοκράτορα, νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν Ὀρθοδοξίαν ἐντὸς τοῦ κράτους, νὰ καταπολεμήσῃ τὰς αἱρέσεις καὶ τὸν ἐθνισμὸν καὶ νὰ διαδώσῃ τὸν χριστιανισμὸν ἔξω τοῦ κράτους. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔκλεισαν αἱ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀλλαχοῦ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ τῶν εἰδωλολατρῶν. Δηλαδὴ πολιτικὴ τοῦ ἰσχυροῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο ἐν κ ρ ά τ ο ς, μ ἱ α Ἰ κ κ λ η σ ἱ α, μ ἱ α ν ο μ ο θ ε σ ἱ α.

Διπλωματική πολιτική τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο, διὰ τῆς παροχῆς μεγάλων χρηματικῶν ποσῶν, νὰ χρησιμοποιῶν εἰς τὰ σύνορα τὸν ἕνα λαὸν κατὰ τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔμαθον οἱ βάρβαροι νὰ ζητοῦν χρήματα ἀπὸ τὸ Βυζάντιον.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἦλθεν εἰς ρῆξιν μὲ τὰς φατρίας τοῦ Ἴπποδρόμου, αἱ ὁποῖαι ὠνομάζοντο δ ἤ μ ο ι. Οἱ δῆμοι ἦσαν ὠργανωμένοι κατὰ περιφερείας τῆς πρωτευούσης, εἶχον δήμαρχον, δημοτολόγιον, δημοτικά τινα καθήκοντα ἀνάλογα μὲ τὰ σημερινά, πρὸς δὲ καὶ πολιτικὴν ἰσχύν. Εἰς τὸν Ἴππόδρομον εἶχον τὰς ἰδιαιτέρας τῶν θέσεις καὶ ὑπεστήριζον τοὺς ἀγωνιζομένους φίλους των. Τὸ ἔθιμον τῶν ἵπποδρομιῶν ἦλθεν ἐνωρὶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὴν Ρώμην καὶ ὡς θέαμα ἦτο λίαν ἀγαπητόν, κατὰ χιλιάδας δὲ ὁ λαὸς παρηκολούθει τὰς ἵπποδρομίας.

Κατ' αὐτάς οἱ δῆμοι ἐλάμβανον τὸ θάρρος καὶ παρουσιάζοντο εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἐξέφραζον τὰ παράπονά των καὶ ἐνίοτε τὴν θέλησίν των. Οὗτοι βαμμηδὸν ἀπέβησαν ἰσχυροὶ πολιτικοὶ παράγοντες καὶ ἡ γνώμη των ἐστερέωνε τὸν θρόνον τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος ἐπευφημεῖτο εἰς τὸν Ἴππόδρομον.

Οἱ δῆμοι ἐκ τοῦ χρώματος τῆς ἐνδυμασίας, τῆς σημαίας ἢ τῶν ἡνιόχων ἔφερον διάφορα ὀνόματα, Π ρ ἄ σ ι ν ο ι, Β ἔ ν ε τ ο ι (γαλάζιοι) κ.ἄ. Οὗτοι ἐπ' εὐκαιρίᾳ διαφόρων γεγονότων συνέθετον δημῶδη σκαπτικά ἄσματα καὶ πολιτικούς στίχους, διὰ τῶν ὁποίων ἐνέπαιζον ἀνωτέρους ὑπαλλήλους τοῦ κράτους, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα. Π.χ. διὰ τὸν Φωκῶν (601 — 610), τὸν φιλοπότην καὶ τὰ καθήκοντά του παραμελοῦντα, ἐλέχθη ἐν τῷ Ἴπποδρόμῳ ὑπὸ τῶν Πρασίνων « πάλιν τὸν καῦχον ἔπιες, πάλιν τὸν νοῦν ἀπώλεσας ».

Τὸ κράτος εἰς πολλὰς περιστάσεις ἐζήτηι τὴν βοήθειαν τῶν δῆμων, ὡς διὰ τὴν ἀπόκρουσιν ἐχθρῶν, διὰ τὴν ταχεῖαν ἀνοικοδόμησιν τῶν τειχῶν καὶ δι' ἄλλας κατεπειγούσης φύσεως περιπτώσεις.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους 532 ἡ κυβέρνησις προσεπάθησε νὰ περιορίσῃ τὰς πολιτικὰς ἐπεμβάσεις καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς κακοποιοὺς ἀμφοτέρων τῶν φατριῶν, ἀλλ' αὗται συνενωθεῖσαι ἐκήρυξαν ἐπανάστασιν, γνωστὴν μὲ τὸ ὄνομα Σ τ ἄ σ ι ς τ ο ῦ Ν ἱ κ α, ἐκ τοῦ συνθήματος τῶν στασιαστῶν « νίκα ». Ἐν τῷ μεταξύ πυρκαϊά, ἀναφθεῖσα ὑπὸ τῶν στασιαστῶν, ἠπειλήσε νὰ καύσῃ τὰ ἀνάκτορα. Πλεῖστα δημόσια κτίρια ἀπετεφρώθησαν, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ τὸ παρ' αὐτὸν ξ ε ν ο δ ο χ ε ῖ ο ν τ ο ῦ Σ α μ ψ ῶ ν.

5. 'Ιουστινιανός Α' (527 — 565,) μετά τῆς ἀκολουθίας του.
(Μωσαϊκὸν τοῦ βου αἰῶνος, ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Βιταλίου τῆς Ραβέννης)

ὅπου κατέλυον καὶ ἐτύγγανον περιποιήσεως δωρεὰν οἱ ἄποροι ξένοι.

Ἡ κατάστασις ἀπέβαινε κρισιμωτάτη. Ὁ αὐτοκράτωρ, οἱ σύμβουλοι του καὶ αὐτὸς ὁ Βελισάριος, δεδοκιμασμένος στρατηγός, ἐσκέπτοντο περὶ φυγῆς. Τότε ἐφάνη ἡ ἰσχυρὰ θέλησις τῆς Θεοδώρας, ἡ ὅποια ἔσωσε τὸν Ἰουστινιανόν, διότι ἐδήλωσεν, ὅτι δὲν ἦτο διατεθειμένη νὰ φύγη, ἀλλ' ὅτι θὰ ἔμενε ν' ἀποθάνῃ ὡς βασίλισσα. Ἡ τόλμη τῆς Θεοδώρας ἔδωκε θάρρος εἰς τὸν Ἰουστινιανόν καὶ ὁ στρατηγός Βελισάριος ἠδυνήθη νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὸ αἶμα. Λέγεται, ὅτι 30 χιλιάδες νεκροὶ ἐκάλυψαν τὸν Ἰππόδρομον καὶ τὰς ὁδοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ νίκη αὕτη ἀποτελεῖ σταθμὸν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτεύματος, διότι ἔπαυσαν εἰς τὸ ἐξῆς λαὸς καὶ συγκλητὸς νὰ εἶναι πολιτικοὶ παράγοντες, ἡ δὲ ἐξουσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπέβη ἀπεριόριστος.

10. Πολεμικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἰουστινιανὸς ὅλως ἀπερίσπαστος ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν κατακτητικῶν του σχεδίων, δηλαδὴ τὴν ἀνίδρυσιν τῆς ἀρχαίας Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ πρῶτον ἐστράφη κατὰ τῶν Βανδάλων.

Πολλοὶ σύμβουλοι, πρὸ πάντων ὁ Ἰωάννης Καππαδόκης, προσεπάθησαν νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐκστρατείαν αὐτήν. Ἐν τούτοις ὅμως ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν ἀπεφάσισε, μὲ πολλὴν πεποίθησιν εἰς τὸν νικητὴν τῶν στασιαστῶν Βελισάριον, τὸν ὁποῖον τώρα ἀνεκήρυξε στρατηγὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Βελισάριος, μὲ ὀλίγον σχετικῶς ἀλλ' ἐκλεκτὸν στρατὸν, ἦτοι δέκα χιλιάδας πεζῶν καὶ πέντε χιλιάδας ἰππέων, ἐπιβίβασθεὶς 500 πλοίων, ἐξ ὧν τὰ 100 περίπου πολεμικά, ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐνίκησε τὸν πολυαριθμότερον στρατὸν τῶν Βανδάλων.

6. Ἡ Ἐνθρονος Θεοτόκος. Ἐκατέρωθεν αὐτῆς : ὁ Ἰουστιανὸς προσφέρων τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος προσφέρων τὴν Πόλιν εἰς τὴν Θεοτόκον

(Μωσαϊκὸν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως)

Περὶ τῆς ἐστρατείας ταύτης ἔγραψεν ὁ ἱστορικὸς Προκόπιος, ὅστις ἠκολούθησε τὸν Βελισάριον ὡς βοηθὸς καὶ πολιτικὸς σύμβουλος αὐτοῦ.

Εἰς τὸ Τρικάμαρον, εἴκοσι μίλια περίπου δυτικῶς τῆς Καρχηδόνας, συνήφθη ἡ δευτέρα μάχη, ἡ ὁποία ἔκρινε καὶ τὴν τύχην τοῦ βανδαλικοῦ κράτους. Ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ Βελισαρίου ὁ βασιλεὺς τῶν Βανδάλων Γελίμερος ἔφυγεν εἰς τὴν Νομιδίαν, χωρὶς νὰ προβάλλῃ καμμίαν ἀντίστασιν. Τὸ κράτος τῶν Βανδάλων, τὸ ὁποῖον ἦτο ἔργον ἑνὸς μόνου ἀνδρός, τοῦ Γιζερίχου, διελύθη (533), χωρὶς ν' ἀφήσῃ οὐδὲν ἔχνος. Ὁ δὲ Βελισάριος, μετὰ τὴν νίκην του, τὴν ὁποίαν ἴσως καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἐφαντάζετο τόσον εὐκόλον, ἐπεδίαξε καὶ ἐπέτυχε τὴν σύλληψιν τοῦ Γελιμέρου, τὸν ὁποῖον ἔφερον αἰχμάλωτον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς κόσμημα τοῦ θριάμβου του.

Ὁ Βελισάριος, προσεκτικὸς ὅπως ἦτο, ἔλαβεν ὅλα του τὰ μέτρα νὰ ὀχυρώσῃ τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἰδίως τὴν Καρχηδόνα, ἡ ὁποία κατέστη κέντρον διοικητικὸν καὶ παρέμεινε πιστὴ ὑπήκοος τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπὶ 150 ἔτη ἀκόμη.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους τῶν Βανδάλων, ἤρχισεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν κατὰ τῶν Ὀστρογότθων πόλεμον (533 — 554), ὅστις διήρκεσεν 20 ἔτη, διότι διεξήχθη δι' ἀνεπαρκῶν μέσων. Αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἔκαμαν τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ σκεφθῆ, ὅτι ἐξ ἴσου εὐχόλως θὰ κατέκτα καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ θὰ ἀποκαθίστα ἐνιαῖον ρωμαϊκὸν κράτος καὶ συγχρόνως ἐνιαῖαν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Ἀφορμὴν ἔλαβεν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκ τῆς δολοφονίας τῆς βασιλίσσης τῶν Ὀστρογότθων Ἀμαλασοῦνας, ἡ ὁποία ἦτο σύμμαχος του καὶ εὐθὺς ἐπενέβη εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἰταλίας. Πρὸς τοῦτο ὁ Βελισάριος μὲ 7.500 ἀνδρας ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Σικελίαν (535) καὶ κατέλαβεν, ἐντὸς ὀλίγων ἑβδομάδων, τὰς Συρακούσας, τὴν Πάνορμον καὶ ἄλλας πόλεις, σχεδὸν χωρὶς ἀντίστασιν.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Ὀστρογότθων Θεουδᾶτος ἐδολοφονήθη καὶ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ ἀνέλαβεν ὁ νέος βασιλεὺς Οὐτίγις. Τοῦτον νικήσας ὁ Βελισάριος συνέλαβεν αἰχμάλωτον, ἀλλὰ τὸ κράτος τῶν Ὀστρογότθων δὲν διελύθη. Κατόπιν ἐστάλη ἐναντίον τῶν Ὀστρογότθων ὁ στρατηγὸς Ναρσής, ὁ ὁποῖος εἰς σκληρὰν μάχην ἐνίκησε τὸν νέον βασιλέα αὐτῶν Γωτίλαν. Ἡ νίκη τοῦ Ναρσή ἦτο μεγάλη.

Ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ἀφρική ἐγίναν ἐπαρχαίαι τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, κυβερνώμεναι ἀπὸ ἀντιβασιλέα (ἔ ξ α ρ χ ο ν). Πρῶτος ἔξαρχος διωρίσθη ὁ Ναρσῆς. Ὁ εἰκοσαετής αὐτὸς πόλεμος ἐστοίχισεν εἰς τὸ Βυζάντιον πολὺ, διότι ἐσπαταλήθη στρατὸς καὶ χρῆμα καὶ δὲν εἶχε μόνιμον ἀποτέλεσμα, καθ' ὅσον ἡ Ἰταλία, καταληφθεῖσα ταχέως ὑπὸ ἄλλης γερμανικῆς φυλῆς, τῶν Λογγοβάρδων, ἐχάθη ὀριστικῶς.

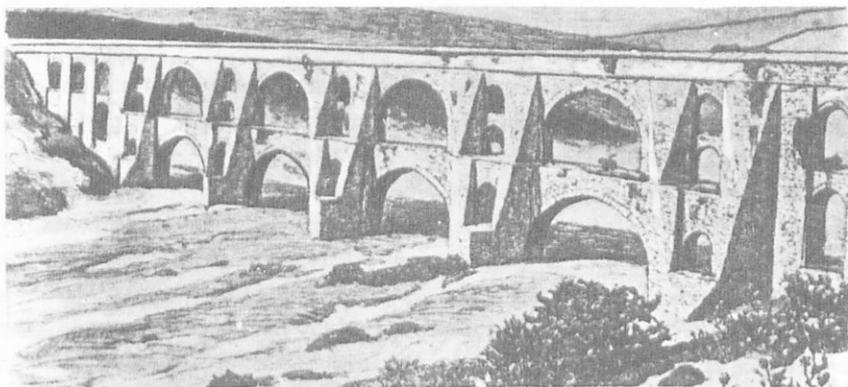
Μετ' ὀλίγον ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπενέβη εἰς τὴν Ἰσπανίαν κατὰ τοῦ κράτους τῶν Βησιγόθων καὶ ἐκυρίευσεν τὸ νοτιοανατολικὸν τμήμα αὐτῆς. Διὰ τῶν κατακτήσεων τούτων ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπραγματοποίησε τὸ σχέδιόν του, τὸ κράτος ἐδιπλασιάσθη, ἡ Μεσόγειος ἐγίνε λίμνη βυζαντινὴ καὶ ἡ Δαλματία, ἡ Ἰταλία, ἡ Ἀφρική, ἡ Νότιος Ἰσπανία, ἡ Σικελία, ἡ Κορσική, ἡ Σαρδηνία καὶ αἱ Βαλεαρίδες νῆσοι ἀπετέλεσαν τμήμα τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας.

Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν διεξήχθησαν μόνον εἰς τὴν Δύσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ Πέρσαι ἀνησυχοῦντες διὰ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους εἰς Ἀρμενίαν, Καύκασον καὶ Συρίαν, ἐπολέμησαν ἐπὶ 5 ἔτη (527 — 532), ὅτε δὲ ἐπῆλθεν εἰρήνη, ὁ Ἰουστινιανὸς, ἀπελευθερώσας τὰς ἐν Ἀνατολῇ στρατιωτικὰς του δυνάμεις, ἐστράφη πρὸς τὴν Δύσιν. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χ ο σ ρ ὀ η ς Α', ἀνησυχῶν ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν τῇ Δύσει, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ ἠκύρωσε τὴν συναφθεῖσαν « ἀ π ἔ ρ α ν τ ο ν ε ἰ ρ ῆ ν η ν » τοῦ 532. Ὁ Χοσρόης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν (540) καὶ αἱ πόλεις ἐκυριεύοντο ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλην, ὡς καὶ ἡ Ἀντιόχεια.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνεκάλεσε τὸν Βελισάριον ἐξ Ἰταλίας, ἀλλ' οὗτος δὲν ἠδυνήθη νὰ νικήσῃ τὸν Πέρσην βασιλέα, διότι ὁ πόλεμος ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τῶν ἀνατολικῶν συνόρων ἀπὸ Κολχίδος μέχρι Μεσοποταμίας καὶ Συρίας. Ὁ Ἰουστινιανὸς τελικῶς ἔκλεισεν εἰρήνην μὲ τοὺς Πέρσας (562) ὑποχρεωθεὶς εἰς καταβολὴν χρηματικῆς ἀποζημιώσεως, ἀλλὰ καὶ ἐξασφάλισας τὴν Λαζικὴν χώραν, ἐξ ἧς οἱ Πέρσαι ἀπεχώρησαν.

11. Εἰρηνικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Ὁ Ἰουστινιανὸς πρωτίστως ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν νομοθετικὴν καὶ διοικητικὴν ἀνασύνταξιν. Τὸ νομοθετικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι

7. Ὑδραγωγεῖον παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἰουστινιανόν.

ὄντως μέγα καὶ θὰ γίνῃ περὶ αὐτοῦ εἰδικὸς λόγος κατωτέρω (§ 30).

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφρόντισεν ἐπίσης νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀχανῆ αὐτοκρατορίαν του ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν βαρβάρων. Διὰ τοῦτο κατέβαλε συντόνους προσπάθειάς νὰ τοὺς ἐκχριστιανίσῃ, ἐπὶ πλέον δὲ ἀνήγειρεν εἰς τὰ κυριώτερα συνοριακὰ σημεῖα πολυάριθμα φρουρία καὶ ὀχυρώματα, τὰ ὅποια ὠνόμασαν Ἰουστινιανεία. Τὰ ἐρείπια τούτων προκαλοῦν καὶ σήμερον τὸν θαυμασμόν μας. Ὁ σύγχρονος τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἱστορικὸς Προκόπιος βεβαιοῖ, ὅτι τὸ κολοσσιαῖον ἀμυντικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔσωσε πολλάκις τὴν αὐτοκρατορίαν.

Κατὰ μῆκος τῶν συνόρων ὁ Ἰουστινιανὸς ἵδρυσε σταθμούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἐγκατέστησεν εἰδικὰ στρατεύματα καὶ διὰ πρώτην φοράν ὠρίσθη, ὅπως οἱ διοικηταὶ τῶν συνοριακῶν περιφερειῶν στρατηγοὶ συγκεντρώσουσιν εἰς χεῖράς των τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν, ἐνῶ μέχρι τοῦδε ἡ διοίκησις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἠκολούθει τὴν ρωμαϊκὴν ὀργάνωσιν, τὸν χωρισμὸν δηλαδὴ τῆς πολιτικῆς ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας.

Ἐκτὸς τῶν ὀχυρωμάτων καὶ φρουριῶν, τὰ ὅποια ἀνήγειρεν ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, πλήθος ἀπέραντον μεγάλων δημοσίων ἔργων εἶδε τὸ φῶς ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Οὐδεμία ἴσως ἄλλη περίοδος τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας παρουσιάζει τόσην κτιριακὴν δραστηριότητα, ὅσῃν ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐκτίσθησαν νέαι πόλεις, γέφυραι, ὁδοί, λουτρά, ξενοδοχεῖα, ὅπου κατέλυον οἱ ἄποροι ξένοι, ὕδρα-

γωγεῖα, δεξαμεναί, δικαστήρια καὶ πρὸ πάντων μοναστήρια καὶ ἐκκλη-
σαίαι, ὡς ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται κατωτέρω
ἐκτενέστερος λόγος (§ 27).

Ἐπειδὴ ἡ διοίκησις τοῦ Βυζαντίου εἶχε μεγάλας ἀτελείας, διὰ τὸν
λόγον ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ὁ ἀναγκαῖος ἔλεγχος, ὁ Ἰουστινιανὸς ἔλαβεν εἰ-
δικὰ μέτρα πρὸς βελτίωσίν τῆς. Ἡὔξησε τοὺς μισθοὺς τῶν ὑπαλλήλων,
διὰ νὰ μένουν ἀδέκαστοι καὶ ἀνεπηρέαστοι εἰς τὰ καθήκοντά των, καὶ
ἔμειωσε τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπαλλήλων εἰς τινὰς ἐπαρχίας ὅπως περιο-
ρίσῃ τὰς δαπάνας. Εἰς τὰς ἀπομεμακρυσμένας ἐπαρχίας, ὡς εἶπομεν,
ἀνετέθη ἡ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἐξουσία εἰς ἓν πρόσωπον, διὰ νὰ
μὴ ζητοῦνται ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν κατευθύνσεις διὰ κάθε προκῦπτον
ζήτημα.

Ἐπίσης ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεδίωξε νὰ ἀναπτύξῃ τὸ ἐμπόριον καὶ
τὴν βιομηχανίαν. Τότε εἰσῆχθη ἀπὸ τὴν Κίναν ἡ βιομηχανία τῆς μετά-
ξης, ἡ ὁποία μεγάλως ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Συρίαν. Κατὰ τὸν Προκόπιον,
τὸν μεταξόσπορον εἰς τὸ Βυζάντιον ἔφεραν μοναχοί. Ἡ μεταξουργία
προσεπόρισε τεράστια κέρδη καὶ ἡσκαῖτο ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν
εἰς πολλὰς πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας, ὡς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν,
Βέροϊαν, Θήβας, Πάτρας, Κόρινθον κ.ἄ. Εἰς πολλὰς δὲ περιοχὰς ἐφυ-
τεύθησαν μορέαι, ἰδίως εἰς τὴν δυτικὴν Πελοπόννησον, ἡ ὁποία ὠνο-
μάσθη Μορέας καὶ κατ' ἐπέκτασιν ὅλη ἡ χερσόνησος.

Γενικῶς, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ Βυζαντινὸν κράτος
ἔλαβε μεγάλην ἔκτασιν καὶ αἴγλην. Ἡ διὰ μίαν φορὰν ἀκόμη ἀνασῦ-
στασις τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἡ ἀναδιοργάνωσις αὐτοῦ ἐστέφθησαν
ὑπὸ ἐπιτυχίας καὶ κατέστησαν τὸ ὄνομα τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέγα.

12. Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοί

Οἱ μακροχρόνιοι πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐξήντησαν τὸ κράτος
οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς. Ἄλλοι τῶρα λαοὶ ἀρχίζουν τὰς ἐπι-
δρομάς των κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὡς οἱ γερμανικῆς καταγωγῆς
Ἐρ ο υ λ ο ι, Γ ε π ἰ δ α ι καὶ Λ ο γ γ ο β ἄ ρ δ ο ι.

Ἐκ τούτων οἱ δύο πρῶτοι ἐξεχριστιανίσθησαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.
ὕπηρετῆσαν δὲ ὡς στρατιῶται τὸ Βυζάντιον κατὰ τοὺς διαφόρους πο-
λέμους. Οἱ Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοί ἔγιναν καὶ αὐτοὶ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ
χριστιανοὶ καὶ ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς παρὰ τὸν Δούναβιν χώρας,

ἐβοήθησαν δὲ ὡς μισθοφόροι τὸν στρατηγὸν Ναρσῆν κατὰ τὸν μακροχρόνιον πόλεμον ἐν Ἰταλίᾳ.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεχείρει δι' ἱεραποστόλων τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν γειτονικῶν εἰδωλολατρικῶν ἔθνων καὶ διὰ λόγους καθαρῶς θρησκευτικούς καὶ διὰ λόγους πολιτικούς, διότι ἐπίστευεν, ὅτι ἐκχριστιανίζόμενοι καθίσταντο φιλικώτεροι πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Βραδύτερον, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Ἀβάρων, οἱ Λογγοβάρδοι κατῆλθον εἰς τὴν Ἰταλίαν μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιὰ των καὶ ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς εἰς τὴν Β. Ἰταλίαν, ἡ ὁποία ὑπ' αὐτῶν ὠνομάσθη Λομβαρδία (569). Βαθμηδὸν δὲ οὗτοι κατῆλθον νοτιώτερον καί, μὴ εὐρόντες σοβαρὰν ἀντίστασιν παρὰ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ, κατέλαβον εὐκόλως τὴν χώραν, ἐκτὸς τῶν ὠχυρωμένων πόλεων τῆς Ραβέννης, τῆς Ρώμης καὶ τῆς Νεαπόλεως.

Οἱ πάπαι, ὅπως ἀποκρούσουν τοὺς ἐπιδρομεῖς, κατ' ἀρχὰς ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Βυζαντίου, βραδύτερον ὅμως ἐστράφησαν πρὸς τοὺς Φράγκους, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐκχριστιανισθῆ ἀφότου ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Χλωδοβίκος ἐγίνε χριστιανὸς (496). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ λογγοβαρδικὸς κίνδυνος ὥθησε τοὺς πάπας νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Βυζάντιον καὶ νὰ στραφοῦν ὀριστικῶς πρὸς τοὺς Φράγκους. Τὸ κράτος τῶν Λογγοβάρδων κατελύθη ὑπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου (774).

Ἐκ τῆς ταχίας ὅμως καὶ ἀπροβλέπτου συστάσεως τοῦ Λομβαρδικοῦ κράτους εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ ἐκεῖ εἰκοσαετῆς πόλεμος τοῦ Ἰουστινιανοῦ (534 — 554) ἀπέβη διὰ τὸ Βυζάντιον ἀνωφελής. Ἡ προσωρινὴ ἀνάκτησις τοῦ Δυτικοῦ κράτους πολὺ ἐστοίχισεν εἰς στρατὸν καὶ χρῆμα· ἐξησθένησε δὲ τὴν φροῦρησιν τῶν βορείων καὶ ἀνατολικῶν συνόρων τοῦ κράτους.

13. Σ Λ Ἄ Β Ο Ι

Οὗτοι, ὀρμώμενοι ἀπὸ τὸν Δούναβιν, ἔκαμνον ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου καὶ ὀνομάζονται ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς Σ κ λ α . β η ν ο ί , Σ κ λ ἄ β ο ι καὶ Σ λ ἄ β ο ι , ἔζων δὲ βίον ποιμενικόν.

Οἱ Σλάβοι δὲν ἦσαν πολεμικοὶ ὅσον οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Οὔννοι καὶ διὰ τοῦτο δὲν κατάρθωσαν νὰ ἰδρῦσουν ἴδιον κράτος, ἀλλ' ὑπετάσσοντο εἰς ἰσχυροτέρους λαοὺς. Ἐνεκα τούτου τὸ ὄνομα σλάβος κατέληξεν νὰ σημαίνῃ τὸν δοῦλον ἢ τὸν αἰχμάλωτον. Κατὰ τὸν βον μ.Χ. αἰῶνα

ἤρχισαν οἱ Σλάβοι νὰ ἀκολουθοῦν τοὺς ἐπιδρομεῖς Οὐννων καὶ Ἀβάρους εἰς τὰς πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως χώρας. Ἡ Θράκη καὶ ἡ νοτιωτέρα Ἑλλάς εἶδε πολλὰς καταστροφάς. Ἰδίως φοβερὰ ἀπέβη ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ ἔτους 540, ἡ ὁποία συνετρίβη πρὸ τῶν ὄχυρῶν τοῦ Ἴσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Ἄλλοτε πάλιν οἱ ἐπιδρομεῖς προχώρησαν μέχρι τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασαν νὰ καταλάβουν, ἀλλὰ ματαίως. Τὸ 559 ἠπειλήσαν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὁ Βελισάριος, καίτοι γέρον πλεόν, ἀπώθησεν αὐτοὺς.

Οἱ Σλάβοι, μετὰ τὴν παρακμὴν τῶν Ἀβάρων κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα, κατέρχονται μόνοι τῶν εἰς τὴν Βαλκανικὴν καὶ ἐπιδίδονται εἰς μικροτέρας πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Οὗτοι δὲν εἶχον πλήρη στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ὀργάνωσιν, ὥστε, ἂν καὶ κατεῖχον μέγα τμῆμα τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Γερμανίαν μέχρι τῶν Οὐραλίων ὄρεων, δὲν ἴδρυσαν κράτος, διότι δὲν εἶχον τὸν τύχην ν' ἀποκτήσουν ἰκανοὺς ἀρχηγούς, ὡς οἱ Οὐννοι, οἱ Γότθοι κ.ἄ. Πολυάριθμοι Σλάβοι ἔζων εἰς τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν, ἡ ὁποία δι' αὐτὸ ὠνομάζετο καὶ Σκλαβηνία. Κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα οἱ Σλάβοι εἰσέβαλον εἰς τὴν βόρειον Βαλκανικὴν καὶ ἀπὸ τοῦ 8ου αἰῶνος ἐγκατεστάθησαν μονίμως, ἰδίως εἰς τὴν ὑπαίθρον χώραν.

Ἡ ζωὴ τῶν Σλάβων διήρχετο κυρίως εἰς τὸν στάβλον, τὸν ἀγρὸν ἢ τὸ ποιμνιον καὶ εἰς τούτους ὀφείλονται τὰ σλαβικά ἐν Ἑλλάδι τοπωνύμια καὶ αἱ εἰσαχθεῖσαι εἰς τὴν ἑλληνικὴν σλαβικαὶ λέξεις, ὡς βελέντζα (μάλλινον κλινოსκέπασμα), γκοῦσα, κοτέτσι, Ἀράχοβα, Βοδενίτσα κ.ἄ. Ἡ διείσδυσις τῶν σλαβικῶν φυλῶν εἰς τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατὰ τὸ πλεῖστον ἐγένετο εἰρηνικῶς μετὰ τὴν μετακίνησιν τῶν ποιμνίων, ὅπως ἐγένετο βραδύτερον ἢ διείσδυσις τῶν ἀλβανικῶν ποιμνικῶν φυλῶν, ἀλλ', ὅπως εἶπομεν, δὲν ἔλειψαν καὶ σοβαραὶ πολεμικαὶ ἐπιδρομαί. Οἱ Σλάβοι ἔζων εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχάς, ἐλάχιστοι εἰς τὰς πεδιάδας, ὅπου εὐρίσκοντο Ἕλληνες χωρικοὶ, οὐδέποτε δὲ εἰς τὰς πόλεις. Οὗτοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν φόρον εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ὡς ὑποτελεῖς, ὁσάκις δὲ οἱ φόροι ἦσαν βαρεῖς, προεκάλουσαν ἀσημάντους ἀνταρσίας, αἱ ὁποῖαι ταχέως κατεπνίγοντο ἀπὸ τὰς αὐτοκρατορικὰς φρουράς. Βραδύτερον οἱ Σλάβοι ἔγιναν χριστιανοὶ καὶ ἐξηλληνίσθησαν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους εὐρίσκομεν Σλάβους μαχομένους παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Ἑλλήνων.

Ἐκ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Σλάβων μερικοὶ ἱστορικοὶ ἐξήγαγον

ἐσφαλμένα συμπεράσματα περί τῆς καταγωγῆς τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ κυρίως εἰς Γερμανὸς λόγιος, ὀνόματι Φαλμεράϋερ, ὑπεστήριξεν, ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες εἶναι ἀπόγονοι τῶν Σλάβων καὶ ἄλλων φυλῶν.

Ὁ Φαλμεράϋερ ἐμεγαλοποίησε τὰς τοπικὰς ἐπιμειξίας, αἱ ὁποῖαι ἄλλως τε δὲν λείπουν εἰς κανὲν ἔθνος, καὶ προεκάλεσε πολὺν θόρυβον. Δὲν ἐπρόσεξεν ἀκόμη, ὅτι τὸ ὄνομα Ἑλλάς εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς εἶχε ποικίλην ἑκτασιν καὶ ἐνίοτε περιελάμβανε τὴν μέχρι τοῦ Δουνάβεως Βυζαντινὴν χώραν, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας. Ἄλλο λάθος διέπραξεν ἐκλαβὼν μεταγενεστέρας εἰδήσεις περὶ ἐρημώσεως τῆς Ἀττικῆς ὡς ἀναφερομένας εἰς τοὺς χρόνους τῶν Σλάβων.

Πολλοὶ Ἕλληνες καὶ Εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ ἀπέδειξαν ἐσφαλμένην τὴν θεωρίαν τοῦ Φαλμεράϋερ μὲ ἀδιάσειστα ἐπιχειρήματα.

14. Ἄ β α ρ ο ι

Ἄλλο σημαντικὸν γεγονός ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἡ ἐγκατάστασις ἑνὸς νέου μογγολικοῦ λαοῦ, τῶν Ἀβάρων, συγγενῶν τῶν Οὐννων, εἰς τὴν μεταξὺ Κασπίας θαλάσσης καὶ Εὐξεινοῦ Πόντου χώραν. Τὸ 558 οἱ Ἀβαροὶ ἔστειλαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τοὺς πρῶτους πρέσβεις, οἱ ὁποῖοι ἔκαμαν τόσην ἐντύπωσιν, ὥστε, κατὰ τὸν Θεοφάνη (Χρονογρ. 1, 232), « πᾶσα ἡ πόλις συνέτρεχεν εἰς τὴν θέαν αὐτῶν, ὡς μηδέποτε ἑσρακότες τοιοῦτον ἔθνος ». Τὸν ἡγεμόνα των οἱ Ἀβαροὶ ὠνόμαζον **Χά ν ο ν** ἢ **Χ α γ ά ν ο ν**. Ὑπὸ γενναίους ἀρχηγοὺς κατάρθωσαν νὰ σχηματίσουν μέγα κράτος πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως, διότι δὲν συνήντησαν ἀντίστασιν οὔτε ἀπὸ τοὺς Σλάβους οὔτε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς καὶ Λογγοβάρδους. Οἱ τελευταῖοι μάλιστα, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Ἀβάρων, κατέφυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Οἱ Ἀβαροὶ, ἐκμεταλλευόμενοι τὰς δυσχερείας τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν Περσικὸν πόλεμον (572 — 592), ἐζήτησαν χρήματα, τὰ ὁποῖα ἔλαβον ἔναντι τῆς στρατιωτικῆς των ὑπηρεσίας, διότι τὸ Βυζαντινὸν κράτος μετεχειρίσθη τοὺς Ἀβάρους ὡς συμμάχους του κατὰ τῶν Σλάβων. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ Αὐτοκρατορία ἦτο ἀπησχολημένη μὲ αἱματηροὺς καὶ μακροχρονίους πολέμους, οἱ Ἀβαροὶ ἐπεχείρουν ἀνενόχλητοι ἐπιδρομὰς εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας αὐτῆς, ἐπολιόρκησαν τὴν Θεσσαλο-

νίκη και ήπειλυσαν τήν Κωνσταντινούπολιν τὸ 591, ὅπως καὶ βραδύτερον ἐπὶ Ἡρακλείου. Τέλος ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς τοῦ Δουνάβεως περιώρισεν αὐτοὺς εἰς τὰς ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ χώρας.

Βραδύτερον ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Κάρολος ὁ Μέγας ἐνίκησεν ὀλοσχερῶς τοὺς Ἀβάρους (796), τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἐξηλείφθη εἰς τὸ ἔξῃς ἀπὸ τὴν ἱστορίαν. Τὰ λείψανα τῶν Ἀβάρων ἀνεμείχθησαν μετὰ τοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἐξεχριστιανίσθησαν.

15. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ὥρισεν ἐπίσημως τὸν διάδοχόν του, ἀλλ' ὁ ἀνεψιὸς του Ἰουστίνος, ὁ κουροπαλάτης, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, ὡς Ἰουστίνος Β' (565 — 578), ἄνθρωπος ὑπερόπτης καὶ ἀσθενικῆς κράσεως. Πάντως ἐπέδιωξε μεγάλας οἰκονομίας καὶ περιώρισεν τὰς χορηγίας πρὸς τοὺς ξένους λαοὺς καὶ διὰ τοῦτο ἐσημειώθη πραγματικὴ ἀνόρθωσις τῶν οἰκονομικῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας του.

Τοῦτον θανόντα διεδέχθη ὁ στρατηγὸς Τιβέριος (578 — 582), ὅστις ἐπὶ Ἰουστίνου Β' διέπρεψεν εἰς τοὺς πολέμους κατὰ τῶν Περσῶν, ἐτέλεσε δὲ θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅταν ὁ στρατηγὸς του Μαυρίκιος συνέτριψεν εἰς μάχην τοὺς Πέρσας. Τὸν Μαυρίκιον κατέστησε διάδοχον τοῦ θρόνου, δώσας σύζυγον εἰς αὐτὸν τὴν κόρην του Κωνσταντίναν.

Ὁ Μαυρίκιος (582 — 602) ἀνεδείχθη ἐξαίρετος ἡγεμὼν, ἐξασφαλίσας τὰ σύνορα τοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οὗτος ἐτερμάτισεν τὸν ἀπὸ τοῦ Ἰουστίνου Β' εἰκοσαετῆ πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν (572 — 592), καταστήσας βασιλεῶν τῶν τὸν Χοσρόην Β', ὅπως ἀπαλλάξῃ δὲ τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Σλάβων, ἐνίσχυσε τὰ σύνορα εἰς τὸν Δούναβιν. Ἐπὶ Μαυρικίου, ὁ στρατηγὸς Πρίσκος, ἔχων στόλον εἰς τὸν Δούναβιν, διεβίβαζε στρατὸν ὅπου παρίστατο ἀνάγκη καί, νικήσας ὀλοσχερῶς τοὺς Ἀβάρους, ἠνάγκασε τούτους νὰ συνάψουν εἰρήνην (600). Συμφώνως πρὸς τὴν εἰρήνην, ὤρισθη ὁ Δούναβις ὡς « μεσίτης » (σύνορον) μεταξὺ τῶν Ἀβάρων καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἀξιωματικὸν εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ γεγονός τῆς ἐκτοπίσεως τῆς λατινικῆς γλώσσης, ὡς γλώσσης τοῦ κράτους, ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς.

Ὁ στρατὸς ὅμως, παρὰ τὰς νίκας, τὰς ὁποίας κατήγαγεν, εἶχε κου-

ἐσφαλμένα συμπεράσματα περί τῆς καταγωγῆς τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ κυρίως εἰς Γερμανὸς λόγιος, ὀνόματι Φαλμεράϋερ, ὑπεστήριξεν, ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες εἶναι ἀπόγονοι τῶν Σλάβων καὶ ἄλλων φυλῶν.

Ὁ Φαλμεράϋερ ἐμεγαλοποίησε τὰς τοπικὰς ἐπιμειξίας, αἱ ὁποῖαι ἄλλως τε δὲν λείπουν εἰς κανὲν ἔθνος, καὶ προεκάλεσε πολὺν θόρυβον. Δὲν ἐπρόσεξεν ἀκόμη, ὅτι τὸ ὄνομα Ἑλλάς εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς εἶχε ποικίλην ἔκτασιν καὶ ἐνίοτε περιελάμβανε τὴν μέχρι τοῦ Δουνάβεως Βυζαντινὴν χώραν, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας. Ἄλλο λάθος διέπραξεν ἐκλαβὼν μεταγενεστέρας εἰδήσεις περὶ ἐρημώσεως τῆς Ἀττικῆς ὡς ἀναφερομένας εἰς τοὺς χρόνους τῶν Σλάβων.

Πολλοὶ Ἕλληνες καὶ Εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ ἀπέδειξαν ἐσφαλμένην τὴν θεωρίαν τοῦ Φαλμεράϋερ μὲ ἀδιάσειστα ἐπιχειρήματα.

14. Ἄ β α ρ ο ι

Ἄλλο σημαντικὸν γεγονός ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἡ ἐγκατάστασις ἐνὸς νέου μογγολικοῦ λαοῦ, τῶν Ἀβάρων, συγγενῶν τῶν Οὐννων, εἰς τὴν μεταξύ Κασπίας θαλάσσης καὶ Εὐξείνου Πόντου χώραν. Τὸ 558 οἱ Ἀβαροὶ ἔστειλαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τοὺς πρῶτους πρέσβεις, οἱ ὅποιοι ἔκαμαν τόσῃ ἐντύπωσιν, ὥστε, κατὰ τὸν Θεοφάνη (Χρονογρ. 1, 232), « πᾶσα ἡ πόλις συνέτρεχεν εἰς τὴν θέαν αὐτῶν, ὡς μηδέποτε ἑσρακότες τοιοῦτον ἔθνος ». Τὸν ἡγεμόνα των οἱ Ἀβαροὶ ὠνόμαζον Χά ν ο ν ἢ Χ α γ ά ν ο ν. Ὑπὸ γενναίους ἀρχηγούς κατάρθωσαν νὰ σχηματίσουν μέγα κράτος πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως, διότι δὲν συνήντησαν ἀντίστασιν οὔτε ἀπὸ τοὺς Σλάβους οὔτε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς καὶ Λογγοβάρδους. Οἱ τελευταῖοι μάλιστα, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Ἀβάρων, κατέφυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Οἱ Ἀβαροὶ, ἐκμεταλλευόμενοι τὰς δυσχερείας τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν Περσικὸν πόλεμον (572 — 592), ἐζήτησαν χρήματα, τὰ ὁποῖα ἔλαβον ἔναντι τῆς στρατιωτικῆς των ὑπηρεσίας, διότι τὸ Βυζαντινὸν κράτος μετεχειρίσθη τοὺς Ἀβάρους ὡς συμμάχους του κατὰ τῶν Σλάβων. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ Αὐτοκρατορία ἦτο ἀπησχολημένη μὲ αἱματηροὺς καὶ μακροχρονίους πολέμους, οἱ Ἀβαροὶ ἐπεχείρουν ἀνενόχλητοι ἐπιδρομὰς εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας αὐτῆς, ἐπολιόρκησαν τὴν Θεσσαλο-

νίκη και ήπειλσαν τήν Κωνσταντινούπολιν τὸ 591, ὅπως καὶ βραδύτερον ἐπὶ Ἡρακλείου. Τέλος ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς τοῦ Δουνάβεως περιώρισεν αὐτοὺς εἰς τὰς ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ χῶρας.

Βραδύτερον ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Κάρολος ὁ Μέγας ἐνίκησεν ὀλοσχερῶς τοὺς Ἀβάρους (796), τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἐξηλείφθη εἰς τὸ ἔξῃς ἀπὸ τὴν ἱστορίαν. Τὰ λείψανα τῶν Ἀβάρων ἀνεμείχθησαν μὲ τοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἐξεχριστιανίσθησαν.

15. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ὥρισεν ἐπισημῶς τὸν διάδοχόν του, ἀλλ' ὁ ἀνεψιὸς του Ἰουστίνος, ὁ κουροπαλάτης, ἀνηγορευθὴ αὐτοκράτωρ, ὡς Ἰουστίνος Β' (565 — 578), ἄνθρωπος ὑπερόπτης καὶ ἀσθενικῆς κράσεως. Πάντως ἐπέδιωξε μεγάλας οἰκονομίας καὶ περιώρισε τὰς χορηγίας πρὸς τοὺς ξένους λαοὺς καὶ διὰ τοῦτο ἐσημειώθη πραγματικὴ ἀνόρθωσις τῶν οἰκονομικῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας του.

Τοῦτον θανόντα διεδέχθη ὁ στρατηγὸς Τιβέριος (578 — 582), ὅστις ἐπὶ Ἰουστίνου Β' διέπρεψεν εἰς τοὺς πολέμους κατὰ τῶν Περσῶν, ἐτέλεσε δὲ θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅταν ὁ στρατηγὸς του Μαυρίκιος συνέτριψεν εἰς μάχην τοὺς Πέρσας. Τὸν Μαυρίκιον κατέστησε διάδοχον τοῦ θρόνου, δώσας σύζυγον εἰς αὐτὸν τὴν κόρην του Κωνσταντίναν.

Ὁ Μαυρίκιος (582 — 602) ἀνεδείχθη ἐξαίρετος ἡγεμὼν, ἐξασφαλίσας τὰ σύνορα τοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οὗτος ἐτερμάτισε τὸν ἀπὸ τοῦ Ἰουστίνου Β' εἰκοσαετῆ πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν (572 — 592), καταστήσας βασιλεῶ των τὸν Χοσρόην Β', ὅπως ἀπαλλάξῃ δὲ τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Σλάβων, ἐνίσχυσε τὰ σύνορα εἰς τὸν Δούναβιν. Ἐπὶ Μαυρικίου, ὁ στρατηγὸς Πρίσκος, ἔχων στόλον εἰς τὸν Δούναβιν, διεβίβαζε στρατὸν ὅπου παρίστατο ἀνάγκη καί, νικήσας ὀλοσχερῶς τοὺς Ἀβάρους, ἠνάγκασε τούτους νὰ συνάψουν εἰρήνην (600). Συμφώνως πρὸς τὴν εἰρήνην, ὤρισθη ὁ Δούναβις ὡς « μεσίτης » (σύνορον) μεταξὺ τῶν Ἀβάρων καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἀξιωματικὸν εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ γεγονός τῆς ἐκτοπίσεως τῆς λατινικῆς γλώσσης, ὡς γλώσσης τοῦ κράτους, ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς.

Ὁ στρατὸς ὁμως, παρὰ τὰς νίκας, τὰς ὁποίας κατήγαγεν, εἶχε κου-

ρασθῆ ἀπὸ τοὺς μακροχρονίους πολέμους καὶ ἐπανεστάτησεν, ἐπευφήμησε δὲ ὡς αὐτοκράτορα ἕνα ἄγνωστον μέχρι τοῦδε ἀξιωματικόν, τὸν Φωκᾶν, ὅστις, ἐλθὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὴν βοήθειαν τῶν Πρασίνων, ἐστέφθη αὐτοκράτωρ.

Ὁ Φωκᾶς (602 — 610), ἀνίκανος καὶ ἀπάνθρωπος, ἤρχισεν εὐθὺς νὰ σκέπτεται, πῶς νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς ἀντιπάλους του, ἰδίως τοὺς ἱκανοὺς στρατηγούς, διὰ νὰ μὴ κινδυνεύσῃ νὰ χάσῃ τὸν θρόνον. Ἡ ἐξουσία τοῦτου, ἐπεσώρευσε εἰς τὸ κράτος συμφοράς.

Κατὰ τρόπον βάρβαρον καὶ ἄνανδρον ἐξῶντωσε τὴν οἰκογένειαν τοῦ Μαυρικίου καὶ προεκάλεσε τὴν φρίκην τοῦ λαοῦ καὶ αὐτῶν τῶν φίλων του. Πολλοὶ στρατηγοὶ καὶ πολιτικοί, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν σφαγὴν, κατέφυγον εἰς μοναστήρια καὶ ἔγιναν μοναχοί, ἄλλοι δὲ συνεκεντρώθησαν πολὺ μακρὰν εἰς τὴν Καρχηδόνα καὶ ἤρχισαν νὰ μελετοῦν, τίνι τρόπῳ θ' ἀπηλλάσσοντο τοῦ Φωκᾶ, ἐνῶ ὁ Χοσρόης Β', κατὰ πρόφασιν ἢ ἐξ εἰλικρινείας, ἐκδικούμενος τὸν φόνον τοῦ εὐεργέτου του, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον, κατέλαβε τὴν Μεσοποταμίαν καὶ προεκάλει καταστροφάς.

Ὁ ἑξαρχὸς τῆς Καρχηδόνας Ἡράκλειος ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀγῶνος κατὰ τοῦ Φωκᾶ καὶ τὸν μὲν ἀνεψιὸν του Νικήταν ἀπέστειλε μετὰ στρατὸν διὰ ξηρᾶς νὰ καταλάβῃ τὴν Αἴγυπτον καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀποστολὴν σίτου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸν δὲ υἱὸν του Ἡράκλειον ἀπέστειλε μετὰ στόλον κατ' εὐθεῖαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὐδεὶς ἀνέλαβε νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Φωκᾶν, ὅστις, συλληφθεὶς καὶ ἐξευτελισθεὶς, ἐκάη. Τὸ τόλμημα τοῦ Ἡρακλείου ἐπροκάλεσεν ἐνθουσιασμὸν καί, κατὰ προτροπὴν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ πατριάρχου Σεργίου, ἐστέφθη αὐτοκράτωρ.

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

16. Ἡράκλειος (610 — 641)

ΠΟ τοῦ Ἡρακλείου ἄρχεται κυρίως ἡ πλήρης ἐπικράτησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μετὰ τὴν ἀπώλειαν πολλῶν περιφερειῶν, κατοικουμένων ὑπὸ ξένων λαῶν, ὠφελήθη ἐμμέσως ἡ αὐτοκρατορία, διότι περιορίσθη εἰς τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν μὲ μίαν γλῶσσαν, τὴν Ἑλληνικὴν, καὶ μὲ μίαν θρησκείαν, τὴν Ὀρθόδοξον Χριστιανικὴν.

Ὁ νέος αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος εὗρε τὸ κράτος εἰς κατάστασιν ἀπελπιστικὴν, οἰκονομικοὺς πόρους δὲν εἶχεν, ἔσπερεῖτο στρατοῦ, ἐνῶ ἀντιθέτως ἰσχυροὶ ἐχθροὶ ἐπετίθεντο εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ Σλάβοι ἐντελῶς ἀνενόχλητοι ἔκαμνον τὰς ἐπιδρομὰς τῶν νοτίως τοῦ Δουνάβεως ἢ εἰσέδουν εἰρηνικῶς καὶ ἐγκαθίσταντο εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Οἱ Ἄβαραι ὁμοίως ἦλθον κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (617).

Οἱ Πέρσαι ἀπέβησαν φοβεροὶ μὲ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν καὶ κατέλαβον τὴν Ἀρμενίαν, τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Συρίαν, κατόπιν δὲ τὴν Παλαιστίνην, ἐγίναν μάλιστα κύριοι τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἀπήγαγον τὸν Τίμιον Σταυρόν, πρᾶγμα, ὅπερ ἐξήγειρε τὰς χριστιανικὰς συνειδήσεις. Ἐπίσης οἱ Πέρσαι δὲν ἐδυσκολεύθησαν νὰ ἐπεκταθοῦν εἰς τὰ ἀσιατικὰ παράλια τοῦ Βοσπόρου, κατέλαβον ὅλας τὰς πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πόλεις καὶ ἠπειλήσαν σοβαρῶς αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ Ἡράκλειος, πρὸ τῶν μεγάλων συμφορῶν, ἔχασε τὸ θάρρος του καὶ πρὸς στιγμὴν ἐσκέφθη νὰ μεταφέρῃ τὴν ἔδραν τῆς διοικήσεως εἰς τὴν Ἀφρικὴν.

Τότε ἐνεθάρρυνε τὸν αὐτοκράτορα ὁ πατριάρχης Σέργιος, ὅστις ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν του ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἤρχισαν νὰ προετοιμάζουσαν στρατὸν καὶ στόλον. Ὅπως ἀπο-

8. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος
(Χαλκοῦν ἄγαλμα ἐν Μπαρλέττα)

φύγη δὲ ὁ Ἡράκλειος διμέτωπον πόλεμον κατὰ Περσῶν καὶ Ἀβάρων μετὰ τῶν Σλάβων, ἦλθεν εἰς συμφωνίας καὶ συνῆψεν εἰρήνην μετὰ τοὺς Ἀβάρους ἀντὶ πολλῶν χρημάτων, ἐξασφαλίσας οὕτω τὰ νῶτά του.

Οἱ Πέρσαι δὲν ἀνέκοψαν τὴν πορείαν των, ἀλλὰ κατέλαβον τὴν Αἴγυπτον, ὅπου προεκάλεσαν φοβερὰς καταστροφάς. Ἐναντίον τῶν Περσῶν τότε ἦλθεν ὁ Ἡράκλειος, προετοιμασθεὶς δεόντως. Οὗτος, ἀνακτήσας τόλμην καὶ πρωτοβουλίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως καὶ νὰ εἰσβάλλῃ εἰς αὐτὴν τὴν Περσίαν. Ἐπεβιβάσθη τοῦ στόλου καὶ ἀπέπλευσεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 622, ἀφοῦ παρέστη εἰς δοξολογίαν, ἣτις ἐψάλη εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν. Ἡ ἐκστρατεία λοιπὸν ἔλαβε μορφήν σταυροφορίας, διότι καὶ οἱ Πέρσαι εἰς τὰς ἐπιδρομάς των ἔδωσαν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα.

Ὁ Ἡράκλειος διὰ τῆς Μ. Ἀσίας ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν, ἐνισχύων διὰ νέων ὀπλιτῶν τὸν στρατὸν του, γυμνάζων αὐτὸν καὶ προσπαθῶν νὰ τὸν φανατίσῃ κατὰ τῶν Περσῶν. Εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐνίκησε τὸν περσικὸν στρατὸν καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Μ. Ἀσίαν. Αὕτῃ εἶναι ἡ πρώτη ἐκστρατεία (622 — 623) τοῦ Ἡρακλείου, ἀποβάσα ἐπιτυχής, διότι ἤλευθερώθη ἡ Μ. Ἀσία. Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας αὐτὰς ὁ Ἡράκλειος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, διὰ νὰ λάβῃ ἀποφάσεις ἐπὶ τῆς νέας ἐπιδρομῆς τῶν Ἀβάρων. Τὸ 624 ἐπεχείρησε δευτέραν ἐκστρατείαν ὁ Ἡράκλειος κατὰ τῶν Περσῶν καὶ, ἔχων συμμάχους τοὺς Χαζάρους Τούρκους, εἰσέβαλεν εἰς τὸ περσικὸν κράτος ἀπὸ τὴν Ἀρμενίαν. Εἶναι ἀληθῶς

ἀξιοθαύμαστος ὁ ἡρωϊσμός τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος, παρά τὰς πολ-
λὰς ταλαιπωρίας εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀρμενίας, ὠδήγησε τὸν στρατὸν του
εἰς τὴν νίκην ὁ ἴδιος.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης συνεχῶς ὑπεχώρει καὶ ὁ
Ἡράκλειος κατελάμβανε πόλεις καὶ φρούρια, ἀπληθεύρωνεν αἰχμα-
λώτους καὶ κατέστρεφεν εἰδωλολατρικούς ναοὺς πρὸς ἀντεκδίκησιν διὰ
τὴν καταστροφὴν τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν.

Ἐνῶ ὅμως ἐπροχώρει ὁ Ἡράκλειος πρὸς τὴν Περσίαν, οἱ Πέρσαι
ἐν συνεννοήσει πρὸς τοὺς Ἀβάρους, ἔστειλαν, τὸ 626, στρατὸν κατὰ
τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ πρωτεύουσα διέτρεξε σοβαρὸν κίνδυνον,
διότι ὁ μὲν περσικὸς στρατὸς εἶχε φθάσει εἰς τὴν Χαλκηδόνα, οἱ δὲ
Ἀβαροὶ μὲ στόλον εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ὁ Ἡράκλειος ἔλαβε διὰ
ταχυδρόμων τὴν εἶδησιν, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθανε νὰ ἐπιστρέψῃ· εἶχεν ἄλ-
λως τε ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν πατριάρχην Σέργιον καὶ εἰς τὸν σύμβουλόν
του μάγιστρον Βωνόν.

Πράγματι ὁ Σέργιος ἦτο ἡ ψυχὴ τῆς ἀντιστάσεως. Κρατῶν εἰ-
κόνα τῆς Θεοτόκου, περιήρηχο τὰς ἐπάλλξεις καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς ἀμυ-
νομένους στρατιώτας καὶ πολίτας, οἱ ὁποῖοι ἔδειξαν θάρρος καὶ καρτε-
ρίαν. Μὲ πείσμα ἐπολέμησαν ἀμφοτέροι, ἕως ὅτου ὁ βυζαντινὸς στόλος
ἐβύθισε τὸν στόλον τῶν Ἀβάρων καὶ ἀπῆλλαξε τὴν Πόλιν τοῦ κινδύνου,
διότι καὶ οἱ Πέρσαι ἔφυγον, νομίσαντες ὅτι ὑπῆρχε στρατὸς πολὺς εἰς
τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὅλοι οἱ συγγραφεῖς, οἱ γράφοντες περὶ τῆς πολιορκίας ταύτης, ἀπο-
δίδουν τὴν νίκην εἰς τὴν « Ὑπέρμαχον στρατηγόν », τὴν Θεοτόκον τῶν
Βλαχερνῶν, πλησίον τῆς ὁποίας ἔγινεν ἡ ναυμαχία, πρὸς τιμὴν δὲ τῆς
πολιούχου Θεοτόκου ἐποιήθη καὶ ἐψάλη εἰς τὰς ἐκκλησίας ὁ Ἀκᾶθι-
στος Ὑμνος, δηλαδὴ οἱ Χαιρετισμοί.

Παρά ταῦτα, ὁ περσικὸς στρατὸς ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ εἰς
τὴν Μ. Ἀσίαν, ἕως ὅτου ἐνικήθη εἰς μάχην ἀποφασιστικὴν ἀπὸ τὸν
Ἡράκλειον παρά τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Νινεβί (12 Δεκεμβρίου
627). Οὕτως ἔληξε νικηφόρος καὶ ἡ τρίτη ἐκστρατεία τοῦ Ἡρακλείου
κατὰ τῶν Περσῶν (627).

Κατόπιν τούτου λαὸς καὶ στρατὸς εἰς τὴν Περσίαν ἐπανεστά-
τησεν, ὁ Χοσρόης ἐδολοφονήθη καὶ ὁ ἀνακρυχθεὶς νέος βασιλεὺς
Σιρόης ἔκλεισεν εἰρήνην μὲ τὸν Ἡράκλειον. Διὰ τῆς εἰρήνης
(628) ὑπεχρεώθησαν οἱ Πέρσαι νὰ περιορισθοῦν εἰς τὰ παλαιὰ τῶν

σύνορα και απέδωσαν τούς αίχμαλώτους, καθώς και τόν Τίμιον Σταυρόν.

Μετά τήν ειρήνην, ὁ Ἡράκλειος ἤλθεν εἰς τήν Πόλιν (629), ὅπου ἔγινε μὲ ἀπίστευτον ἐνθουσιασμόν δεκτὸς ἀπὸ τὸν στρατόν, τὸν λαὸν καὶ τὸν κλῆρον. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ἔφερεν ὁ ἴδιος ὁ Ἡράκλειος τὸν ἐλευθερωθέντα Σταυρόν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τὴν 14 Σεπτεμβρίου τοῦ 630 τὸν ἔστησεν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, ὅπου τὸν εἶχεν ἄλλοτε τοποθετήσῃ ἡ μήτηρ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἡ Ἁγία Ἐλένη. Ἀπὸ τότε ἡ Ἐκκλησία ἐορτάζει τὴν Ἰψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

Ὁ Ἡράκλειος δικαίως ἐθεωρήθη ἥρωας καὶ ἰππότης τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀπέθανε τὸ 641 καὶ ἀφῆκε τὸ ἀπέραντον κράτος του ἐξηγηγμένον ἀπὸ τὸν εἰκοσιπενταετῆ πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, ἐνῶ νέος ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς παρουσιάζεται, οἱ Ἀραβες.

17. Ὁ Ἰσλαμισμὸς

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 7ου αἰῶνος ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Ἀραβίαν νέα θρησκεία, ὁ Ἰσλαμισμὸς, ἡ πρόοδος τῆς ὁποίας εἶχε κοσμοϊστορικάς συνεπείας. Ἀρχηγὸς τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ὁ Μωάμεθ, ἄγνωστος ἕως τότε, μὲ τὴν διδασκαλίαν του κατέρριψε τοὺς παλαιοὺς θεοὺς τῆς χώρας καὶ προσεκάλεσε κοινωνικὴν ἀναστάωσιν. Πρὶν ἔλθωμεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μωάμεθ, εἶναι ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τῆς χώρας, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθεν οὗτος.

Ἡ Ἀραβία εἶναι μεγάλη χερσόνησος τῆς νοτιοδυτικῆς Ἀσίας κατὰ μέγα μέρος ἀμμώδης καὶ ἄνυδρος καὶ ὡς ἐκ τούτου, πτωχὴ χώρα καὶ μόνον, ὅταν ἔβρεχεν ἔτρεφεν αὐτὴ πρόβατα, καμήλους καὶ ἵππους. Ὅταν δὲν ἔβρεχεν, ἔπρεπε νὰ μετακινουῦνται οἱ κάτοικοι διὰ νὰ εὔρουν τροφήν καὶ, ὡς ἀνάγκη, ἐπολέμουν. Ἡ φύσις λοιπὸν τῆς Ἀραβίας κατέστησε τοὺς κατοίκους νομάδες, μὲ μεγάλην ἀντοχὴν εἰς τὴν πορείαν, τὴν πείναν καὶ τὴν δίψαν ἀκόμη. Ἐν τμημα μόνον τῆς Ἀραβίας ἦτο εὐφορον, ἡ πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν στενὴ λωρίς, ἡ δυτικὴ Ἀραβία, τῆς ὁποίας δύο ἐπαρχίαι εἶναι γνωστότεραι, ἡ Εὐδαίμων Ἀραβία (Ἰεμένη σήμερον) καὶ ἡ Περσία Ἀραβία, ἔθνα ἤκμασαν καὶ δύο ἀξιόλογοι ἐμπορικαὶ πόλεις, ἡ Μέκκα καὶ ἡ Μεδίνα.

Οἱ Ἀραβες ἀνήκουν εἰς τὴν λευκὴν φυλὴν καὶ εἶναι συγγενεῖς

τῶν Ἑβραίων. Ἦσαν γενναῖοι, ἵπποτικοί, φιλόξενοι καὶ συναισθηματικοί. Δὲν ἀπετέλουν ἓν κράτος, ἀλλ' ἤσαν χωρισμένοι κατὰ φυλάς καὶ ἐκάστη φυλὴ ἐπίστευεν εἰς διαφόρους θεοὺς καὶ κυρίως εἰς λίθους πεσόντας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ λ ι θ ο λ α τ ρ ε ῖ α ἦτο ἡ μᾶλλον διαδεδομένη θρησκεία εἰς τὴν Ἀραβίαν. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μέκκαν μετεωρίτης λίθος, ἐντὸς κτίσματος τετραγώνου, τοῦ Κ α β ἄ, ἦτο κοινὸν προσκύνημα ὅλων τῶν ἀραβικῶν φυλῶν. Ἡ Μέκκα ἦτο τὸ κυριώτερον κέντρον τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς πνευματικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς ἐπικοινωνίας.

Ὁ Μ ω ἄ μ ε θ (570 — 632) ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν περὶ τὸ 570, ἀνῆκεν εἰς πτωχὴν οἰκογένειαν, ἔμεινεν ὄρφανός καὶ ἀνετράφη ἀπὸ ἓνα συγγενῆ του. Γράμματα δὲν φαίνεται νὰ ἐγνώριζεν, ἡ συχνὴ ὅμως ἐπικοινωνία εἰς τὴν Μέκκαν μὲ Ἰουδαίους καὶ Χριστιανούς ἤνοιξαν εἰς αὐτὸν τὸν ἔξυπνον Ἀραβὰ νέους κόσμους καὶ ἀπὸ τότε ἤρχισε νὰ σκέπτεται πῶς νὰ συντρίψῃ τὰ εἰδῶλα καὶ νὰ ἀναμορφώσῃ τὴν κοινωνίαν τῆς πατρίδος του.

Ἀπὸ ἡλικίας 40 ἐτῶν ἤρχισε νὰ διδάσκῃ κατ' ἀρχὰς τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους του, οἱ ὅποιοι δὲν ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ δεχθοῦν τὰς γνώμας του καὶ τὸν κατεδίωξαν. Ἡ ἀντίδρασις τούτων δὲν ἀπεθάρρυνε τὸν Μωάμεθ, ἀλλὰ τὴν 16 Ἰουλίου 622 κατέφυγεν εἰς τὴν Μεδίναν, ὅπου ἔγινεν εὐχαρίστως δεκτὸς καὶ ἀπέκτησεν ὄπαδούς. Λαβὼν αὐτοὺς ὁ Μωάμεθ, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μέκκαν καὶ διὰ τῆς βίας ἐπέβαλε τὴν θρησκείαν.

Ἐκτοτε ὁ Μωάμεθ ἤρχετο εἰς συγκρούσεις πρὸς τοὺς Ἀραβας φυλάρχους, διὰ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν θρησκείαν του, καὶ αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικόν, διότι οἱ ὄπαδοί του διεξάγουν μὲ πείσμα τὸν « ἱερὸν πόλεμον », δηλ. πόλεμον πρὸς διάδοσιν τῆς πίστεως.

Τὸ 632 ἀπέθανεν ὁ Μωάμεθ, ἀφοῦ ὤρισεν ὡς τοποτηρητὴν του (χαλίφην) καὶ ἀρχηγὸν τῶν πιστῶν, τὸν Ἀ β ο ὕ Β ἄ κ ρ.

Ποία εἶναι ἡ διδασκαλία, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν εἰς τοὺς Ἀραβας ὁ Μωάμεθ ; Οὗτος παρέλαβε τὰς γενικὰς γραμμάς τῆς διδασκαλίας του ἀπὸ τὸν Χριστιανισμόν καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν, προσέθεσεν ὅμως ὠρισμένας δοξασίας, ὅπως παράδεισον μὲ ὑλιστικὰς ἀπολαύσεις, ὅτι τὸ Κοράνιον εἶναι πιστὸν ἀντίγραφον τοῦ ἐν οὐρανοῖς βιβλίου κ.ἄ., κυρίως διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ καὶ νὰ φανατίσῃ τοὺς ὄπαδούς του.

Τέσσαρα εἶναι τὰ κύρια δόγματα τῆς νέας θρησκείας : 1) Εἰς Θεὸς ὑπάρχει καὶ προφήτης του εἶναι ὁ Μωάμεθ. 2) ἡ ψυχὴ εἶναι

9. Απόσπασμα ἐκ τοῦ Κορανίου
(Παλαιὸν ἀραβικὸν χειρόγραφον)

ἀθάνατος' 3) αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων καθορίζονται ἐκ τῶν προτέρων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (κισμέτ = πεπρωμένον) καὶ 4) ἀπαγορεύεται ἡ παράστασις τοῦ Θεοῦ δι' εἰκόνων καὶ ἀγαλμάτων.

Τὴν διδασκαλίαν τοῦ ὁ Μωάμεθ ὠνόμασεν Ἴσλαμ (= ἀφοσίωσιν εἰς τὸν Θεόν) καὶ τοὺς ὄπαδούς του Μουσλίμ (= ἀφωσιωμένους). Διὰ τοῦτο ἡ νέα θρησκεία ὠνομάσθη Ἴσλαμισμός καὶ Μουσοουλμανισμός, λέγεται δὲ καὶ Μωαμεθανισμός ἀπὸ τὸ ὄνομα

τοῦ ἰδρυτοῦ. Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ περιέχεται εἰς τὸ Κοράνιον.

Ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, διατηρήσασα τὴν δουλείαν, τὴν πολυγαμίαν καὶ ἐπιτρέπουσα πολλὰ ἔκτροπα, διδάσκει προσηχὴν πεντάκις τῆς ἡμέρας, νηστείαν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Ραμαζάν, τὴν προσκύνησιν τοῦ Κααβᾶ τῆς Μέκκας, τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τὴν διὰ τῆς βίας ἀκόμη ἐξάπλωσιν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Τὸ τελευταῖον ἀποτελεῖ κυριώτατον χαρακτῆρα τοῦ Μωαμεθανισμοῦ, ὅστις ἐξηπλώθη πολὺ γρήγορα. Οὕτως ὁ Μωάμεθ δὲν εἶναι μόνον ἰδρυτὴς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ κράτους. Συνήνωσεν ὅλας τὰς ἀραβικὰς φυλάς καὶ ἐσχημάτισε τὸ ἀραβικὸν κράτος, εἰς τὸ ὅποιον ἔδωκε τὴν ὀριστικὴν κατεύθυνσιν : Πόλεμος κατὰ τῶν ἀπίστων. Οἱ ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν διάδοσιν τῆς νέας θρησκείας ἔπρεπε νὰ νικηθοῦν διὰ τῆς βίας, νὰ αἰχμαλωτισθοῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἢ νὰ γίνουν πιστοὶ ἢ τοῦλάχιστον νὰ πληρώνουν φόρους, ἂν ἦσαν Χριστιανοὶ καὶ Ἑβραῖοι. Πάντες δὲ οἱ εἰδωλολάτραι ἐφρονεούντο.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ραγδαία ἀραβικὴ κατὰκτησις, ἀπὸ Ἀφγανιστάν μέχρις Ἰσπανίας. Οἱ Ἀραβες εἰς τοὺς κατακτηθέντας λαοὺς ἐπέβαλον τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ θρησκείαν καὶ ἀπεμάκρυναν τοὺς ἐγχωρίους ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν των. Οἱ Ἀραβες, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ὠφελήθησαν πολὺ ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν τῶν Χριστιανῶν, ὁ δὲ μέγας πολιτικὸς Μωαβιᾶ μετέφερε τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἀραβικοῦ κράτους εἰς τὴν Δαμασκὸν τῆς Συρίας.

18. Ἡ ἔξοδος τῶν Ἀράβων ἐκ τῆς χώρας των

Μὲ τὴν μέθην καὶ τὴν ὄρμην τῶν νεοφωτίστων ἐξῆλθον οἱ Ἀραβες ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς χώρας των, διὰ νὰ ὑποτάξουν ὅλον τὸν κόσμον εἰς τὴν νέαν θρησκείαν.

Καὶ πρῶτον ἐστράφησαν πρὸς τὰ γειτονικά κράτη, τῶν Περσῶν καὶ Βυζαντινῶν, τὰ ὁποῖα εὗρον πολὺ ἐξηντλημένα ἀπὸ τὸν μεταξύ των 25ετῆ πόλεμον. Ὁ περσικὸς στρατὸς ἐνίκηθη (637) καὶ ὅλη ἡ Περσία ὑπετάγη εἰς τοὺς Ἀραβας καὶ ἐδέχθη τὴν νέαν θρησκείαν. Τοιοῦτοτρόπως ἐξερριζώθη ἡ παλαιὰ περσικὴ θρησκεία τοῦ Ζωροάστρου, ὅσοι δὲ τῶν Περσῶν δὲν ἠθέλησαν νὰ δεχθοῦν τὸν Ἰσλαμισμὸν, κατέφυγον εἰς τὰς Ἰνδίας.

Παραλλήλως οἱ Ἀραβες ἐπέδραμον εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας τῆς Συρίας, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον (633), ὅπου ὁ φανατισμὸς ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν ἦτο μέγας, καί, ὡς ἐκ τούτου, οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων δὲν εἶδον δυσαρέστως τοὺς Ἀραβας κατακτητάς. Τὸ Βυζάντιον δὲν εἶχεν ἀκριβεῖς πληροφορίες περὶ τοῦ ἀραβικοῦ κινδύνου καὶ δὲν ἔλαβε τὰ δέοντα μέτρα ἀσφαλείας. Ὁ Ἡράκλειος εἶχε καταπονηθῆ πολὺ εἰς τὴν Περσίαν καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ παρακολουθήσῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν κατάστασιν τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης. Οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Παλαιστίνης ἐμίσουν τοὺς Χριστιανούς καὶ δι' αὐτὸ ἐβοήθησαν τοὺς Ἀραβας εἰς τὴν κατάκτησιν.

Σοβαρὰν ἀντίστασιν ἀντέταξε τὸ Βυζάντιον, τὸ 636, νοτίως τῆς λίμνης Τιβεριάδος (εἰς τὴν Παλαιστίνην) μὲ 30.000 στρατόν, ἀλλ' ἐνίκηθη, παρὰ τὸν Ἱερομίακα, νοτίως τοῦ Ἰορδάνου, διότι οἱ μὲν Ἀραβες ἐπολέμουν μὲ πείσμα καὶ ἥρωισμόν, οἱ δὲ Βυζαντινοὶ εἶχον πολλοὺς μισθοφόρους ἀρμενικῆς καὶ ἀραβικῆς καταγωγῆς. Τοιοῦτοτρόπως ἐντὸς ὀλίγου ἡ Ἱερουσαλὴμ (638), ἡ Βηρυτός, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ὀλόκληρος ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη, κέντρα τοῦ ἀνατολικοῦ πολιτισμοῦ, κατελήφθησαν ὀριστικῶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Ὁ λόγος τῆς εὐκόλου ὑποταγῆς τῶν χωρῶν αὐτῶν δὲν εἶναι μόνον ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν Ἀράβων, ἀλλὰ καὶ τὸ μῖσος τῶν μονοφυσιτῶν κατοίκων τούτων ἀπέναντι τοῦ Ὀρθοδόξου Βυζαντίου.

Οἱ Ἀραβες, πρὶν ἀκόμη συμπληρώσουν τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας, εἰσέβαλον εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς διάστημα μόνον δύο ἐτῶν (τέλος τοῦ 639 — 642) κατέλαβον ὀλόκληρον τὴν χώραν. Περὶσσότεραν ἀντί-

στασιν προέβαλεν ἡ ἑλληνικὴ πόλις Ἀλεξάνδρεια, ἡ ὁποία τελικῶς ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Ἀραβας (641), ἀφοῦ ἀντὶ ὠρισμένου φόρου διετήρησε τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν τῆς. Μὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀλεξάνδρειας ἀπωλέσθη διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ἡ Αἴγυπτος, ὅπου ἐπὶ 1000 ἔτη περίπου ἦνθησεν ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Οἱ πλεῖστοι τῶν Αἰγυπτίων προσῆλθον εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν, μερικοὶ ὅμως παρέμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ ὀνομάζονται Κόπται. Μόλις τὸν ΙΘ' αἰῶνα ἀναζωογονεῖται, πάλιν διὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ Ὁρθοδοξία τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξάνδρειας.

Ὁ κυριώτερος καὶ ἐδῶ λόγος τῆς εὐκόλου ὑποταγῆς τῆς Αἰγύπτου εἶναι, ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς Αἰγύπτιοι ἐμίσουν τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐβοήθησαν τοὺς νέους κατακτητὰς, νομίζοντες ὅτι ἡ ἀραβικὴ κατάκτησις θὰ ἦτο καλυτέρα. Ὁμολογουμένως τὸ Βυζάντιον δὲν ἐκυβέρνησε καλὰ τὴν Αἴγυπτον, διότι τὴν ἤθελε μόνον διὰ τὴν προμήθειαν σίτου καὶ τὴν πληρωμὴν φόρων, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀραβες δὲν ἐπέδειξαν ἰδιαιτερόν ἐνδιαφέρον δι' αὐτὴν καὶ οὕτω ταχέως ἡ Αἴγυπτος παρήκμασεν.

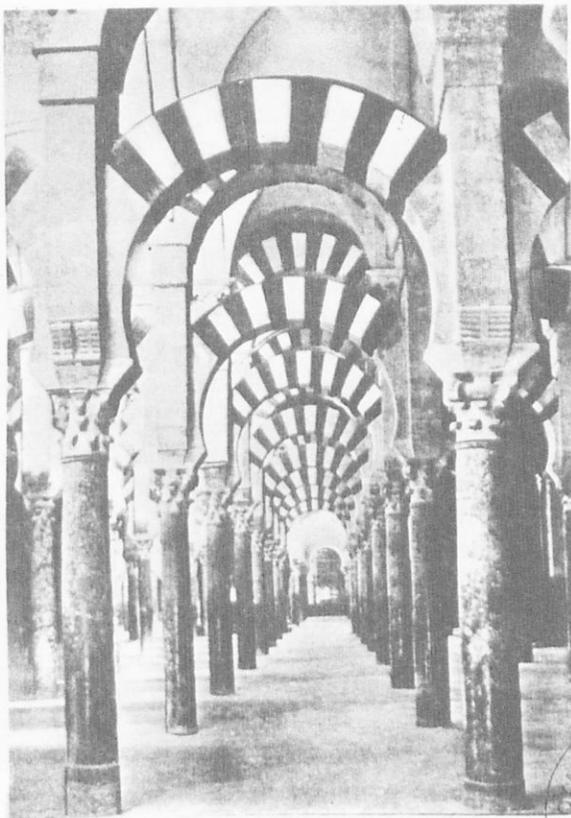
19. Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς

Οἱ Ἀραβες, ὅχι μόνον δὲν κατέστρεψαν τὸν πολιτισμὸν, τὸν ὁποῖον εὔρον εἰς τὰς κατακτηθείσας ὑπ' αὐτῶν ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Διετήρησαν τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς ὁδοὺς, διὰ τῶν ὁποίων ἐγένετο ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν χωρῶν τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἀπὸ Ἀνατολῆς. Οὕτω, διὰ τῶν Ἀράβων ἦλθον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν μεγάλοι καὶ πλούσιοι πόλεις, ὡς ἡ Δαμασκός, ἡ Κορδοῦη, τὸ Κάιρον καὶ ἡ Βαγδάτη, κέντρα γραμμάτων, ἐπιστημῶν, τεχνῶν καὶ βιομηχανίας.

Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τῶν Ἀράβων ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν, διότι, μαθόντες εἰς Αἴγυπτον τὴν γεωργικὴν καὶ ἀρδευτικὴν τέχνην, μετέδωσαν αὐτὴν εἰς ἕλην τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς Ἰσπανίας. Σήμερον ἀκόμη σώζεται τὸ σύστημα διοχετεύσεως ὑδάτων, τὸ ὁποῖον οἱ ἴδιοι εἶχον ἰδρῦσει εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Γουαδαλκεβέρ. Εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπίσης εἰσήγαγον διάφορα δένδρα καὶ φυτὰ, ὡς τὸ ζακχαροκάλαμον καὶ τὴν ὄρυζαν ἀπὸ τῆς Ἰνδίας, τὴν μορέαν, τὰ φασόλια, τὸν βάμβακα, τὴν βερυκοκέαν κ.ἄ.

Πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ κλάδοι τῆς βιομηχανίας, τοὺς ὁποίους ἐτελειο-

ποίησαν οἱ Ἄραβες, ὡς ἡ κατασκευὴ τῆς πορσελάνης, ἡ καταεργασία τῶν μετάλλων, ἡ ταπητουργία. Εἰς τὴν Κορδοῦν τῆς Ἰσπανίας ἐτελειοποιήθη ἡ καταεργασία τῶν δερμάτων. Περίφημα ἦσαν τῆς Δαμασκοῦ τὰ ξίφη καὶ τὰ λινὰ ὑφάσματα, τῆς Τολέδης τὰ ἐγχειρίδια, τῆς Μουσούλης τὰ λεπτὰ ὑφάσματα (μουσελῖναι). Ἡ χρυσοχοΐα, ἡ ἔλεφαντουργία καὶ ἡ ξυλουργία εἶχον ἐπίσης προοδεύσει εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος.

10. Τέμενος τῶν Ἀράβων ἐν Κορδοῦν

Τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν Ἀράβων προεκάλεσεν αὐτὴ αὐτὴ ἡ διδασκαλία τῆς θρησκείας, ἡ ὁποία ἔλεγεν, ὅτι τὸ ἐμπόριον ἦτο εὐχάριστον εἰς τὸν Θεόν, ὁ ἴδιος δὲ ὁ ἀρχηγὸς τῆς θρησκείας τῶν ἦτο ἐμπορὸς. Διεξῆγον δὲ οἱ Ἄραβες τὸ ἐμπόριόν των εἰς τὴν ξηρὰν καὶ εἰς τὴν θάλασσαν. Μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν σταυροφοριῶν τὰ ἀραβικὰ πλοῖα ἐκυριάρχουν εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ἔφθανον μέχρι τῆς Ἰνδοκίνας καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ Τύρος, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Βηρυτὸς καὶ ἡ Βαρκελώνη ἀπέβησαν ἀξιόλογοι λιμένες. Εἰς τὴν ξηρὰν τὰ ἀραβικὰ καραβάνια ἔφθανον ἕως τὴν Κίναν καὶ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς.

Ἀπὸ τὴν Ἀσίαν παρέλαβον οἱ Ἄραβες τὸν χάρτην, τὴν πυρίτιδα

καὶ τὴν ναυτικὴν πυξίδα, τὰ ὁποῖα βραδύτερον κατέστησαν γνωστὰ καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

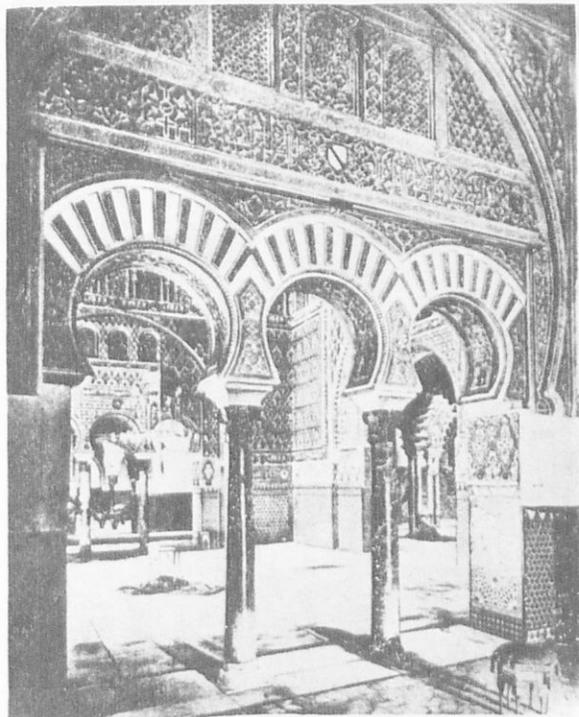
Διὰ τῶν μεταφράσεων τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν συγγραμμάτων, τὰς ὁποίας εἶχον κάμει οἱ Σῦροι, ἐμυήθησαν οἱ Ἄραβες εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν σοφίαν καὶ οἱ ἴδιοι μετὰ ταῦτα προσέφεραν πολλὰ εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Ἐπιστημῶν. Γούτων ἡ ἀκμὴ συμπίπτει μὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἄ ρ ο ὕ ν - ἄ λ - Ρ α σ ἰ δ (9ος αἰὼν) εἰς τὴν Βαγδάτην, εἰς δὲ τὴν Ἰσπανίαν ἐπὶ τῶν χαλιφῶν Ἀ β δ ο υ ρ α χ μ ἄ ν Γ' καὶ Χ α κ ἰ μ Β' (10ος αἰὼν). Εἰς τὴν πόλιν Κορδοῦνη ὁ Χακίμ ἔδρυσεν πλουσιωτάτην βιβλιοθήκην, ἡ ὁποία περιελάμβανε 600. 000 τόμους βιβλίων.

Οἱ Ἄραβες ἠσχολήθησαν ἐπιτυχῶς μὲ τὴν ποίησιν, διηγηματογραφίαν, ἱστοριογραφίαν, φιλοσοφίαν καὶ τὰ μαθηματικά. Τὸ ὄνομα τῆς Ἀλγέβρας εἶναι ἀραβικόν, πολλοὶ δὲ ἀστρονομικοὶ ὄροι, ὡς ναδίρ, ζενίθ, εἶναι ἀραβικοί. Ἰδιαιτέρως ἀξιόλογος ἦτο ἡ συμβολὴ τῶν Ἀράβων εἰς τὴν ἰατρικὴν, τὰ ἰατρικὰ δὲ συγγράμματα αὐτῶν ἐχρησίμευον ὡς διδακτικὰ βιβλία εἰς τὴν Εὐρώπην ἕως τὸν 17ον αἰῶνα. Ἄραβες ἀλχυμισταὶ ζητοῦν νὰ εὑρουν τὴν φιλοσοφικὴν λίθον, δηλαδὴ τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου δύναται νὰ μετατρέπουν τὰ μέταλλα εἰς χρυσόν, θέτοντες τοιοῦτοτρόπως τὰς βάσεις τῆς χημείας (τὴν λέξιν χυμείαν ἔλαβον ἐκ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τὴν μετέβαλον εἰς alchemie, ἐξ οὗ γαλλ. la chemie καὶ ἑλλην. χημεία· κακῶς ἀπεδόθη διὰ τοῦ η, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ γράφεται χυμεία). Διὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας ἐγνώρισεν ἡ Δύσις τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ γράμματα καὶ αὐτῶν τὰ ἀνώτερα σχολεῖα ὑπῆρξαν τὰ πρότυπα τῶν πρώτων εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημίων.

Οἱ Ἄραβες δὲν ἀνέπτυξαν μόνον τὰς Ἐ π ι σ τ ῆ μ α ς, ἀλλὰ καὶ τὰς Κ α λ ἄ ς Γ ἔ χ ν α ς. Εἰς τὴν Συρίαν εἶδον τὸν βυζαντινὸν ρυθμὸν, τὸν ὁποῖον ἐτροποποίησαν συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς θρησκείας των, διετήρησαν τὸν βυζαντινὸν θόλον καὶ εἰσήγαγον ποικίλα τόξα, σχήματος γωνίας καὶ πετάλου. Παρέλαβον ἐπίσης ἀπὸ τοὺς Πέρσας τοὺς λεπτοὺς καὶ ὑψηλοὺς κίονας. Οἱ ναοὶ (τὰ τεμένη) καὶ τὰ ἀνάκτορα εἶναι τὰ κύρια οἰκοδομήματα τῶν Ἀράβων.

Τὰ ἀνάκτορα ἀποτελοῦνται ἀπὸ πολλὰ διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα στολιζονται διὰ στοῶν. Ἐσωτερικοὶ κῆποι μὲ κρήνας καὶ πίδακας συνεπλήρουν τὰ ἀνακτορικά συγκροτήματα. Τὰ ἀνάκτορα τῶν Ἀράβων ὁμοιάζουν μὲ τὰ βυζαντινὰ καὶ τὰ περσικά, ἀλλ' ὑπερέχουν κατὰ τὴν

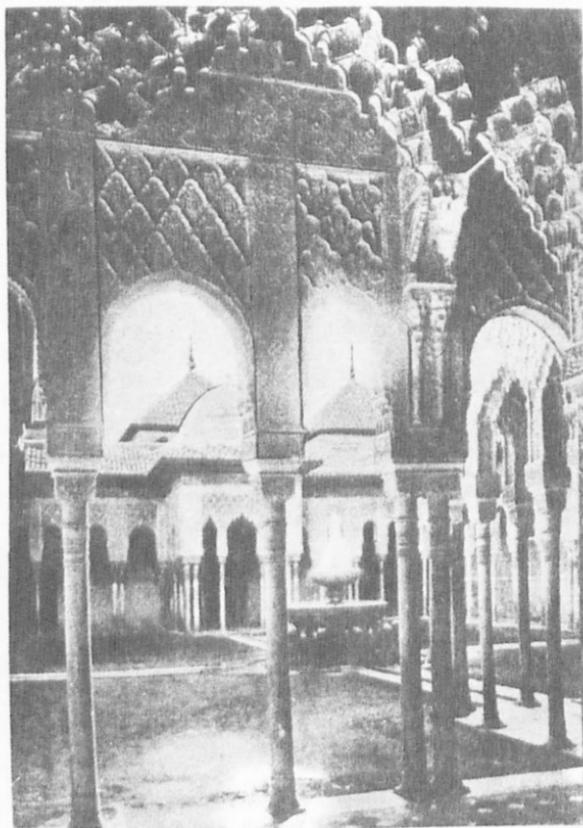
λυτέλειαν. Δείγματα τῶν ἀραβικῶν οἰκοδομημάτων ὑπάρχουν ὀλίγα, διότι τὰ περισσότερα ἐξ αὐτῶν, ἐπειδὴ τὸ ὑλικὸν μὲ τὸ ὀποῖον κατασκευάσθησαν δὲν ἦτο στερεὸν (πλίνθοι καὶ ἄσβεστος), κατέρρευσαν. Ἡ ἀραβικὴ τέχνη φθάνει εἰς τὸ ὑψιστὸν σημεῖον τῆς ἀκμῆς τῆς ἀπὸ τὸν 10ον — 13ον αἰῶνα. Περισσότερον ὄνομαστὰ μνημεῖα εἶναι τὰ δύο ἀνάκτορα τῆς Ἀλάμπρας τοῦ 13ου αἰῶνος εἰς τὴν πόλιν Γρανάδα καὶ τοῦ Ἀλκαζάρ τοῦ 14ου αἰῶνος εἰς τὴν Σεβίλλην. Ἐνῶ τοῦχοι

11. Αἴθουσα τῶν Πρεσβευτῶν τοῦ Ἀλκαζάρ (Σεβίλλη)

μονότονοι, ὁμοιάζοντες μὲ φρούρια, ἀποτελοῦν τὸ ἀνάκτορον Ἀλάμπρας, ἐντὸς αὐτοῦ ὑπάρχουν περίπτερα, δεξαμεναί, αὐλαί, πίδακες. Αἱ ὀροφαὶ τῶν δωματίων εἶναι ἀπὸ πολυτίμιον ξύλον καὶ στολιζονται μὲ ἄργυρον, σμάλτον, χρυσὸν καὶ πολυτίμους λίθους. Ἐξέχουν ἰδίως ἡ Αἴθουσα τῶν Πρεσβευτῶν καὶ ἡ Αὐλὴ τῶν Λεόντων. Τὰ τόξα εἶναι ποικίλης μορφῆς, οἱ κίονες πολύχρωμοι, τὰ παράθυρα παντὸς μεγέθους. Ἡ τεραστία αὕτη ποικιλία προσδίδει ἀληθινὴν φαντασμαγορίαν εἰς τὸ ἀνάκτορον.

Διὰ θρησκευτικούς λόγους δὲν ἀναπτύσσονται ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ, διότι τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Ἀράβων, τὸ Κοράνιον, ἀπηγό-

12. Ἡ αὐλὴ τῶν Λεόντων τῆς Ἀλάμπρας
(Γρανάδα)

ρευε τὴν ἀπεικόνισιν ἀνθρωπίνων ἢ ἄλλων μορφῶν. Ὡς ἐκ τούτου προῆλθεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς διακοσμητικῆς τέχνης. Οἱ Ἀραβες δίδουν μεγάλην προσοχὴν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν διάκοσμον τῶν οἰκοδομημάτων των. Ἐκ τῆς τάσεως δὲ ταύτης ἐδημιουργήθησαν τὰ λεγόμενα ἀραβουργήματα. Τὰ ἀραβουργήματα ἐγίνοντο ἐπὶ πάσης γυμνῆς ἐπιφανείας, ὀροφῶν, τοίχων, τόξων κ.ἄ., ἐφιλοτεχνουῦντο δὲ μὲ ποικίλην ὕλην, μάρμαρον, γῦψον, ξύλον καὶ μαρμαροκονίαμα. Τὰ ἀραβουργήματα ἀποτελοῦνται

ἀπὸ εὐθείας γραμμῶν, συμπλεκομένων κατὰ κανονικὰ σχήματα. Πολλὰκις τὰς εὐθείας γραμμῶν ἀντικατέστησαν θέματα ἐκ τοῦ φυτικῆς κόσμου, χωρὶς πάντως νὰ σχηματίζεται τι συγκεκριμένον.

Χριστιανικοὶ ναοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, καλλωπισθέντες περὶ τὸν 10ον αἰῶνα, φέρουν ποικίλα ἀραβουργήματα, σχηματίζοντα συμπλέγματα μὲ ρητὰ ἐκ τοῦ Κορανίου καὶ μὲ διαφόρους ἄλλους μουσουλμανικοὺς ἀφορισμούς. Οἱ τοῖχοι καὶ τὰ τόξα τῶν ναῶν τούτων εἶναι διάτρητα ἀπὸ λεπτὰ σχέδια ἐκ γύψου, ἀπὸ γεωμετρικὰ σχήματα καὶ ἀπὸ διάφορα φυλλώματα καὶ γράμματα.

Ἡ ὅλη ἀνάπτυξις τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ ὀφείλεται κυρίως εἰς τοὺς Σύρους, οἱ ὁποῖοι, μαθόντες τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ δεχθέντες τὸν Ἰσλαμισμὸν, συνετέλεσαν εἰς τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὀρθότερον θὰ ἦτο νὰ ὠνομάζετο συριακὸς πολιτισμὸς. Ἄλλως τε οἱ πλεῖστοι τῶν εἰς τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ διαπρεψάντων Ἀράβων ἦσαν Σύροι.

Δημιούργημα ἐπίσης τῶν Σύρων ἦτο καὶ ὁ περίφημος ἀραβικὸς στόλος, ὅστις διεδραμάτισε σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ
ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ (330 - 641)

20. Ἀρειανισμὸς

ΕΙΔΟΜΕΝ, ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς χριστιανούς νὰ τελοῦν ἐλευθέρως τὰ θρησκευτικὰ των καθήκοντα μὲ τὸ Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων (313), τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη κατὰ συναίνεσιν καὶ τοῦ συνάρχοντος Λικινίου. Βραδύτερον, ὅτε κατέστη μονοκράτωρ, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ὑπεστήριξε τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἀνεγνώρισεν ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους τὴν Χριστιανικὴν.

Ἐνῶ ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἠγωνίζετο νὰ ἐπιτύχη εἰς τὸ κράτος του θρησκευτικὴν ἐνότητα, παρουσιάσθησαν πολλοὶ Χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι, ἔχοντες φιλοσοφικὴν μόρφωσιν, ἐπεζήτησαν νὰ κατανοήσουν διὰ τῆς λογικῆς τὰ δόγματα τῆς θρησκείας. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἔδωσαν διαφορετικὴν ἐρμηνείαν εἰς τὰ δόγματα, τὰ ὁποῖα παρεδέχετο ἡ Ἐκκλησία. Αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται λέγονται αἰρέσεις καὶ προεκάλεσαν ἀναστάτῳσιν καὶ ταραχὰς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μὲ ἐπιβλαβῆ ἀποτελέσματα εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ πρώτη αἵρεσις, ἡ ὁποία διήρσε τὴν Ἐκκλησίαν εἰς δύο μεγάλα στρατόπεδα, ἦτο τοῦ Ἀρείου. Ὁ Ἀρειος, σύγχρονος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἔλαβε μεγάλην μόρφωσιν καὶ ἦτο ἀξιόλογος ἐρμηνευτὴς τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Οὗτος ἐδίδαξεν, ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἦτο Θεός, ὅπως ὁ Πατήρ, καὶ ὁμοούσιος τοῦ Πατρός, ἀλλὰ κτίσμα, τὸ πρῶτον καὶ τελειότατον τοῦ Θεοῦ. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀρείου διεδόθη εὐρέως εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν λοιπὴν Ἀνατολήν, προεκλήθη δὲ μέγας σάλος μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν. Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος δὲν ἠδιαφόρησεν, ἀλλ' εὐθὺς συνεκάλεσε τὴν Ἀ' ἐν Νικαίᾳ

Ο ἰκ ο υ μ ε ν ι κ ῆ ν Σ ύ ν ο δ ο ν (325), διὰ τῆς ὁποίας κατεδικάσθη ὁ Ἄρειανισμὸς καὶ ἀπηρεύθη ἡ ἐξάπλωσις αὐτοῦ. Εἰς τὴν σύνοδον ὑπεστήριξε μὲ θάρρος τὴν διδασκαλίαν τοῦ ὁ Ἄρειος, ἐπολέμησεν ὅμως τοῦτον ὁ Μ. Ἀθανάσιος μὲ πολλὴν εὐγλωττίαν καὶ πολυγλωσίαν. Ἡ σύνοδος τῆς Νικαίας συνέταξε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκηρύχθη, ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο ὁμοούσιος τοῦ Πατρὸς. Οὕτως ἐμαθον οἱ Χριστιανοὶ τί πρέπει νὰ πιστεύουν, ὥστε νὰ μὴ παραπλανῶνται.

Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Κωνσταντῖος δὲν ἠκολούθησε τὴν θρησκευτικὴν ὁδὸν τοῦ πατρὸς του, ἀλλ' ἀνεγνώρισε τὸν Ἄρειανισμὸν ὡς ἐπίσημον δόγμα καὶ ἠνόνησε τὴν ἐξάπλωσίν του, γενόμενος πρόξενος θρησκευτικῶν ταραχῶν εἰς διάφορα μέρη τοῦ κράτους.

Ἄλλον πάλιν σοβαρὸν κίνδυνον διέτρεξεν ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὸν διάδοχον τοῦ Κωνσταντίνου Ἰουλιανόν, ὁ ὁποῖος ἀπεκήρυξεν ἐπίσημως τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν εἰδωλολατρείαν ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἄλλ' οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου εἶχον πρὸ πολλοῦ ἀποθάνει καὶ δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀναστηθοῦν. Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ (353), ἡ Ἐκκλησία ἔμεινεν ἀνενόητος εἰς τὴν μεγάλην τῆς ἀποστολῆς.

Ὁ Ἄρειανισμὸς ὅμως δὲν εἶχεν ἐξαφανισθῆ, ἀλλὰ φανατικοὶ ὁπαδοὶ τοῦ Ἀρείου ἐξηκολούθουν νὰ ταρασσούν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἡσυχίαν τοῦ κράτους. Ὅθεν συνεκλήθη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (381), ἡ ὁποία συνεπλήρωσε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως καὶ ἐπανάφερε τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Οὕτως ἐπὶ Θεοδοσίου ἠδραϊώθη ὡς ἐπίσημος θρησκεία τῆς αὐτοκρατορίας ἡ Χριστιανική. Ἐξηφανίσθη δὲ ἔκτοτε τόσον ἡ ἀρχαία ἐθνικὴ θρησκεία, ὅσον καὶ ὁ Ἄρειανισμὸς.

21. Μ ο ν ο φ υ σ ι τ ι σ μ ὸ ς

Τὴν δογματικὴν ἡσυχίαν τοῦ Βυζαντίου ἐτάραξε καὶ ὁ Νεστόριος, ὅστις ὑπερετόνιζε τὴν ἀθροπίνην φύσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἔλεγε, ὅτι ἡ Παναγία πρέπει νὰ ὀνομάζεται Χριστοτόκος καὶ ὄχι Θεοτόκος. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐν Ἐφέσῳ Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὁ Νεστόριος καθρέθη, καταφυγὼν εἰς Ἀντιόχειαν.

Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Νεστορίου ἔφθασαν εἰς ἀντίθετον συμπέρασμα, διδάσκοντες ὅτι ἡ θεία φύσις τοῦ Χριστοῦ ἐθέωσε τὴν ἀνθρωπίνην καί,

ἐπειδὴ παρεδέχοντο ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο μόνο Θεός, ὠνομάσθησαν μονοφυσιταί. Διὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (451), κατεδικάσθησαν οὗτοι ὡς αἰρετικοί, ἀλλὰ κατῴρθωσαν νὰ διαδώσουν τὴν διδασκαλίαν των εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον.

Βραδύτερον ὁ αὐτοκράτωρ Ζήνων (474 — 491) διὰ τοῦ Ἐνωτικοῦ διατάγματος καὶ ὁ Ἀναστάσιος Α' (491 — 518) ἠγωνίσθησαν εἰλικρινῶς, ὅπως ἐπιτύχουν τὴν ἔνωσιν τῶν ὀρθοδόξων καὶ τῶν μονοφυσιτῶν. Δὲν ἔφεραν ὅμως τὸ ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα, διότι τὰ αἷτια τῶν διαφωνιῶν δὲν ἦσαν μόνον θρησκευτικά, ἀλλὰ καὶ ἐθνικά. Ἐξ αἰτίας μάλιστα τοῦ Ἐνωτικοῦ τοῦ Ζήνωνος προεκλήθη σχίσμα Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας (484 — 519), τὸ ὁποῖον ἤρθη ἐπὶ Ἰουστίνου. Ἄλλ' οὔτε ὁ Ἰουστίνος ἔλυσε τὸ ζήτημα τοῦ μονοφυσιτισμοῦ. Ἐξησφάλισεν ὅμως τὴν ὑπὸ πάντων τῶν κατοίκων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους παραδοχὴν τῆς Ὁρθοδοξίας ὡς τοῦ μόνου ἐπισήμου δόγματος.

Μετὰ τινὰ ἔτη, ἐπὶ Ἡρακλείου (610 — 641), ὁ πατριάρχης Σέργιος, ἐκ Συρίας καταγόμενος, συνέταξε τὴν Ἐκθεσιν, τὴν διατύπωσιν δηλ. τῆς θεωρίας περὶ μιᾶς θελήσεως τοῦ Χριστοῦ, διότι ἐπεθύμει μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν δογματικὴν συμφιλίωσιν τῶν ὑπὸ τῶν Περτῶν καὶ Ἀράβων ἀπειλουμένων ἐπαρχιῶν Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου ὅπου ἦτο πολὺ διαδεδομένος ὁ Μονοφυσιτισμός. Οὕτω προεκλήθη

Μονοθελητισμός, ὅστις ἀντὶ νὰ ἐπιφέρῃ προσέγγισιν ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν, ἐδημιούργησε νέον θρησκευτικὸν ζήτημα, ἐνῶ μονοφυσιταί, μὴ ἐπιθυμοῦντες τὴν συνεννόησιν μετὰ τὴν ὀρθόδοξον Κωνσταντινούπολιν, ἐπροτίμησαν τοὺς Ἀραβας καὶ πλείστα ἠσπάσθησαν ἰσλαμικὴν θρησκείαν τοῦ Μωάμεθ.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ πολιτισμός τῆς πρώτης περιόδου (330 - 641) ὑπέστη ἐπίδρασιν ρωμαϊκὴν καὶ ἀνατολικήν. Ἡ Κωνσταντινούπολις, ὡς διάδοχος τῆς ἀρχαίας Ρώμης, παρέλαβεν πολλὰ στοιχεῖα τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, εὐρισκομένη δὲ εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου, ἐδέχθη ποικίλα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὸ σημαντικώτερον στήριγμα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Δύο ὅμως εἶναι τὰ βασικὰ γνωρίσματα τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ : Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς. Ὁμιλοῦντες περὶ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἐννοοῦμεν τὸν Ἑλληνικὸν Χριστιανικὸν πολιτισμὸν κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν. Μετὰ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐτέθη τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ. Ἐργὰν ὁξὺς ἐμφανίζεται μεταξὺ πολλῶν καὶ μεγάλων συγγραφέων, χριστιανῶν καὶ ἐθνικῶν. Ἐν τέλει ἐπικρατεῖ ὁ Χριστιανισμὸς, ἐπιτρέψασθαι τὴν διατήρησιν καὶ περαιτέρω ἀνάπτυξιν πολλῶν στοιχείων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ.

Εἰς τὸν Βυζαντινὸν βίον καὶ πολιτισμὸν περιλαμβάνονται τὰ Γράμματα, αἱ Τέχναι, τὰ ἔθνη καὶ ἔθιμα, ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ὀργάνωσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τοῦτο ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον πολιτισμὸν (330 - 1453), ὁ ὁποῖος ἐπέδρασεν ἐπὶ πολλῶν λαῶν. Οὕτως ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἀπέκτησε παγκόσμιον σημασίαν καὶ ἐνδιαφέρει ἀμέσως περισσοτέρους λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦτο ἡ περίοδος αὕτη τοῦ μεσαιωνικοῦ πολιτισμοῦ μελετᾶται ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων ὡς ἑλληνισμὸς καὶ ἀγάπης.

22. Ἡ παιδεία

Τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἔχει ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, διότι αὐτὸ διετήρησε τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ἐκληροδότησε εἰς τὴν νεωτέραν ἐποχὴν. Οἱ πολλοὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον Ἕλληνες ἢ ἐξηλληνισμένοι Ἀσιαῖται, οὔτινες ὠμίλου τὴν ἑλληνικὴν ὡς ἐθνικὴν τῶν γλῶσσων. Ἀλλωστε μόνον ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία ἠδύνατο νὰ μορφώσῃ. Διὰ τοῦτο οἱ Βυζαντινοί, διαφυλάττοντες τὰ χειρόγραφα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων εἰς τὰς βιβλιοθήκας, ὡς ἀντικείμενα μεγάλης ἀξίας, ἀντέγραφον αὐτὰ μὲ ἐπιμέλειαν καὶ τὰ ἐμελέτων ἐπισταμένως. Οὕτως ἡ παιδεία, ἀπὸ τὴν μικροτέραν ἕως τὴν μεγαλυτέραν βαθμίδα, ἦτο ἑλληνικὴ.

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος δὲν ὑπῆρχεν ἐνιαῖον σχολικὸν πρόγραμμα, ὅπως ἔχομεν σήμερον. Οἱ γονεῖς, ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς θέσεως, ἐκονομίζον πότε θὰ ἐπῆγγαιαν τὰ τέκνα τῶν εἰς τὸ σχολεῖον. Δι' αὐτό, ἄλλοι παῖδες ἤρχιζον τὸ σχολεῖον ὅταν ἔφθανον τὸ πέμπτον ἔτος, ἄλλοι τὸ ἕκτον, οἱ πλεῖστοι δὲ τὸ ἑβδομὸν καὶ τὸ ὄγδοον. Ὅπως δὲ καὶ σήμερον, τοιοῦτοτρόπως καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, τρεῖς ἦσαν αἱ βαθμίδες τοῦ σχολείου.

Τὰ πρῶτα γράμματα, τὰ ὁποῖα ἐμάνθανον οἱ Βυζαντινοὶ παῖδες εἰς τὰ κατώτερα σχολεῖα, ὠνομάζοντο « τὰ τῆς παιδείας πρότερα γράμματα ». Ἐπειδὴ δὲ τὰ κείμενα ἦσαν ἀπὸ ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, ὠνομάζοντο καὶ « τὰ ἱερὰ γράμματα ». Τὰ πρῶτα αὐτὰ γράμματα ἦσαν ἀνάγνωσις καὶ γραφή. Σκοπὸς τῆς παιδείας, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἦτο νὰ διαπλάσῃ καλοὺς Χριστιανοὺς καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὰς χεῖρας τῶν μαθητῶν ἐδίδοντο κυρίως θρησκευτικὰ βιβλία, ὡς ἀναγνωστικά, συνήθως τὸ Ψαλτήριον, ἢ Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη κ.τ.λ. Ὅχι μόνον δὲ ἀνεγίνωσκον τὸ Ψαλτήριον, ἀλλὰ καὶ ἔψαλλον τεμάχια αὐτοῦ, ὥστε ἐγίνοντο ἱκανοὶ νὰ ψάλλουν εἰς τὰς ἐκκλησίας.

Ἐκτὸς τῆς ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς, οἱ μαθηταὶ ἐμάνθανον καὶ ἀριθμητικὴν. Τὰ κατώτερα σχολεῖα ἐστεγάζοντο εἰς οἰκήματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν ὅπως τὰ σημερινά. Οἱ διδάσκαλοι ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον κληρικοί, ἱερεῖς ἢ μοναχοί, καὶ ὡς σχολεῖα ἐχρησιμοποιοῦντο πενιχρὰ δωμάτια ἢ ὁ περίβολος τῶν ἐκκλησιῶν, ὅχι δὲ σπανίως ὁ νάρθηξ αὐτῶν. Πολλάκις μάλιστα τὰ μοναστήρια ἐδέχοντο καὶ ἐξωτερικοὺς μαθητάς. οἱ ὁποῖοι ἐδιδάσκοντο τὰ μαθήματά των εἰς τὰ κελλιά.

Εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν παραδόσεων ὑπῆρχεν ὁ « διδασκαλικὸς θρόνος », ὅπως ἔλεγον τὴν ἑδραν, καὶ τὰ καθίσματα διὰ τοὺς μαθητάς. Ταῦτα ἐλέγοντο σκίμπεδες ἢ ἀναβάθραι. Ἐν ἔλειπον τὰ καθίσματα οἱ μαθηταὶ ἐκάθηντο εἰς τὸ ἔδαφος, ὅπου ἔστρωναν τὰς λεγομένας διφθέρας ἢ προβάεας. Εἰς τὴν αἴθουσαν ὑπῆρχεν ἐπίσης τὸ ἀναλογεῖον, ἀπὸ τοῦ ὁποῖον ἐλάμβανον οἱ μαθηταὶ τὰ βιβλία καὶ ἀνεγίνωσκον. Διδακτικαὶ ἐπιγραφαί, ὅπως « Θεὸν φοβοῦ », « τὸν βασιλέα τίμα » « γονεῖς σέβου », ἐστόλιζον τοὺς τοίχους.

Μεταβαίνοντες οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ σχολεῖον, ἔφερον μαζί των διάφορα ἀντικείμενα. Ὁ μάρσιππος (ἢ δέρις) ἦτο δερμάτινος σάκκος, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἔθετον οὗτοι τὰ βιβλία των, τὴν παράγραφον καὶ τὸ πινακίδιον (ἢ πινακίδα). Ἡ παράγραφος ἦτο ὀκανὴν, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐχάρασσον εὐθείας γραμμάς, καὶ τὸ πινακίδιον ἦτο ξύλινος πίναξ ἐπηλειμμένος με κηρόν, εἴτε ἀπλοῦς εἴτε πολυσέλιδος (δίπτυχος, τρίπτυχος, πολύπτυχος). Ἐπὶ τούτου ἔγραφον οἱ μαθηταὶ δι' αἰχμηροῦ ὄργανου, τοῦ γραφείου καλουμένου, ἢ διὰ μέλανος. Ἐπίσης ἐντὸς τοῦ μαρσίππου, ἔθετον οἱ Βυζαντινὸν παιδὲς τὴν σμίλην, δηλαδὴ μαχαιρίδιον, διὰ τοῦ ὁποῖου ἀπέξεον τὸν γραφικὸν κάλαμον, καὶ ψήφους, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν ἀρίθμησιν.

Διὰ τὴν ἀρίθμησιν ἐπίσης οἱ μαθηταὶ εἶχον τὸ ἀβάκιον, τὸ ὁποῖον ἦτο ὀριζόντιος πίναξ με περιθώριον, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἔρριπτον ἄμμον καὶ με τὸν δάκτυλον ἔκαμνον διαφόρους ὑπολογισμούς. Εἰς τὴν θήκη ἑτοποθετοῦντο αἱ γραφίδες, ἀπατελούμεναι ἀπὸ καλάμου, καλουμένου κωνδύλια. Ἡ θήκη αὕτη ἐλέγετο κλαμάριον, ὅπερ κατ' ἐπέκτασιν σημαίνει καὶ τὸ μελανοδοχεῖον.

Ἡ φοίτησις εἰς τὸ σχολεῖον τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως ἦτο συνήθως τριετής. Οἱ μαθηταὶ ἐπεράτωναν αὐτὸ εἰς ἡλικίαν 10 ἕως 12 ἐτῶν καὶ μετέβαινον ἀμέσως εἰς τὸ ἀνώτερον σχολεῖον, ὅπως λέγομεν σήμερον τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Τὸ σχολεῖον τοῦτο ἐλέγετο τοῦ γραμματικοῦ καὶ ἡ φοίτησις διήρκει 3 — 4 ἔτη. Ὁ διδάσκαλος ἐλέγετο γραμματιστής καὶ γραμματοδιδάσκαλος.

Κατόπιν ἤκροῦντο μαθημάτων εἰς ἀνωτέρας σχολάς, αἱ ὁποῖαι ἦσαν εἰς διαφόρους πόλεις τοῦ ἀπεράντου Βυζαντινοῦ κράτους, ὡς λ.χ. εἰς Κωνσταντινούπολιν, Ἀθήνας, Ἀλεξάνδρειαν, Ἀντιόχειαν, Ἐδεσσαν (Εὐφράτου), Βηρυτὸν καὶ ἀλλαχοῦ. Διότι αἱ σχολαὶ τῶν ἐθνικῶν ἢ μετετράπησαν εἰς χριστιανικὰς ἢ ἔπαυσαν νὰ λειτουργοῦν, ὅπως ἐπὶ Ἰου-

στινιανού ή νεοπλατωνική σχολή τών Ἀθηνών (529), τῆς ὁποίας οἱ ἑπτὰ τελευταῖοι καθηγηταὶ κατέφυγον εἰς τὴν Περσίαν. Οὗτοι ἔγιναν εὐμενῶς δεκτοὶ ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Περσίας Χοσρόην, ἐδίδαξαν ἐπὶ μακρὸν καὶ μετάφρασαν εἰς τὴν περσικὴν γλῶσσαν ἔργα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Εἰς τὰς ἀνωτέρας σχολὰς οἱ Βυζαντινὸν παιδὲς ἐδιδάσκοντο ρητορικὴν, ἢ ὁποία ἦτο χρήσιμος εἰς κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς, καὶ φιλοσοφίαν, δηλαδὴ λογικὴν, ἠθικὴν, δογματικὴν καὶ μεταφυσικὴν. Ἐκ τῶν φιλοσόφων ἐδιδάσκοντο κυρίως ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πλάτων καὶ οἱ Στωϊκοί. Ὅπως ἰδιαίτερος ἤχμασε τὸ Πανεπιστήμιον τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ λεγόμενον Πανδιδακτῆριον, γνωστὸν ὡς Πανεπιστήμιον τῆς Μαγναύρας, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ κτιρίου εἰς τὸ ὁποῖον ἐστεγάζετο. Τοῦτο ἱδρυσεν ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος Β΄ ὁ Μικρὸς (425), κατὰ προτροπὴν τῆς συζύγου του Εὐδοκίας (βλ. σελ. 19). Ἀφοῦ αἱ ἐπαρχιακαὶ πόλεις εἶχον μεγάλην πνευματικὴν κίνησιν, δὲν ἐπετρέπετο ἡ Κωνσταντινούπολις, ὡς πρωτεύουσα, νὰ ὑστερῇ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο.

Ὁ ὄργανισμὸς τοῦ Πανδιδακτηρίου προέβλεπε 31 διδασκάλους : 10 διὰ τὴν Ἑλληνικὴν γραμματικὴν, 5 διὰ τὴν Ἑλληνικὴν ρητορικὴν, 10 διὰ τὴν Λατινικὴν γραμματικὴν, 3 διὰ τὴν Λατινικὴν ρητορικὴν, 2 διὰ τὸ Δίκαιον καὶ 1 διὰ τὴν Φιλοσοφίαν. Ὅλοι οἱ καθηγηταὶ ἦσαν Ἕλληνες καὶ εἶχον βαθμὸν τοῦ κόμιστος. Ὁ διδάσκων εἰς τὰς ἀνωτέρας σχολὰς ἐλέγετο οἰκουμενικὸς διδάσκαλος ἢ διδάσκαλος τῶν διδασκάλων ἢ μέγας διδάσκαλος ἢ ὑπατος τῶν διδασκάλων. Φοιτηταὶ ἤρχοντο ἀπὸ ὅλον τὸ κράτος καὶ ξένοι, ὡς ὁ ὄνομαστός Ἀρμένιος Μεσρῶβ (Μεσρῶπιος, 441), ὁ ὁποῖος μαθὼν τὰ Ἑλληνικά, ἐσχημάτισε τὴν ἀρμενικὴν ἀλφάβητον καὶ μετέφρασε διάφορα χριστιανικὰ ἔργα.

23. Ἡ λογοτεχνία

Εἰς τὴν λογοτεχνίαν παρατηροῦμεν, ὅτι ἔλειψαν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, αἱ ἐμπνεύσεις ἀπὸ τὴν μυθολογίαν. Τὸ θέατρον εἶχε παρακμάσει καὶ ἡ φιλοσοφικὴ καὶ λοιπὴ σκέψις ἐτέθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἐπειτα σοβαρὸν ἐμπόδιον ἦτο ἡ γραφομένη γλῶσσα. Μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ὁμιλουμένης εἶχεν ἤδη δημιουργηθῆ χάσμα ἀπὸ τοὺς ἀλεξανδρινούς χρόνους, τὸ ὁποῖον εἶχε καταστῆ μέγιστον κατὰ τοὺς πρώτους μ.Χ. αἰῶνας.

Τὸ κάλλος καὶ ἡ δύναμις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων εἶχε θαμβῶσει τόσον πολὺ τοὺς λογίους τοῦ Βυζαντίου, ὥστε οὗτοι ἐθεώρουν ὑποχρέωσίν των νὰ τηροῦν αὐστηρῶς τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματικῆς. Ἡ προσκόλλησις αὕτη καὶ εἰς τὸ τυπικὸν καὶ εἰς τὸ λεξιλόγιον τῆς ἀττικῆς διαλέκτου ἦτο ἐπιζήμιος διὰ τὴν ἐλευθεράν ἀνάπτυξιν τῶν λογοτεχνῶν. Διότι οὗτοι διὰ τὴν διατύπωσιν τῶν σκέψεῶν των ὤφειλον νὰ χρησιμοποιοῦν τὴν σύγχρονον των γλῶσσαν καὶ ὄχι τὴν ἀρχαίαν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐβασάνιζον καὶ ἐπίεζον τὰ διανοήματά των. Οὕτως ἔχων οἱ λογοτέχναι τὴν φραστικὴν δροσερότητα καὶ τὴν πηγαίαν ἔμπνευσιν. Πολλοὶ ὅμως συγγραφεῖς, προικισμένοι μὲ ἔντονον λογοτεχνικὸν τάλαντον, ὑπερεπήδησαν τὰ ἐμπόδια ταῦτα καὶ ἀνεδείχθησαν ἱκανοὶ χειρισταὶ τοῦ καλάμου, ὡς λ.χ. οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ποιηταὶ καὶ οἱ θεολόγοι.

Οἱ πρῶτοι Βυζαντινοὶ ποιηταὶ ἐξηκολούθησαν νὰ μιμοῦνται τὰ μέτρα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν, τὰ ὁποῖα ἐστηρίζοντο εἰς τὴν ποσότητα τῶν συλλαβῶν, τὴν προσφθίαν. Ἐνωρῖς ὅμως κατάρθωσαν ν' ἀπαλλαγῶν ἀπὸ αὐτὰ καὶ νὰ στηρίξουν τὸν ρυθμὸν τῶν ποιημάτων των εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν, τὸν τόνον καὶ ἐνίοτε εἰς τὴν ὁμοιοκαταληξίαν. Οὕτω κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰσήχθη εἰς τὴν ποίησιν νέον μετρικὸν σύστημα μὲ τονικὴν βάσιν, τὸ ὁποῖον καὶ ἐπεκράτησε.

Τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν ποιημάτων, τὰ ὁποῖα ἐστηρίχθησαν πολὺ εἰς τὴν μουσικὴν, ὠνομάσθη ὕ μ ν ο ς καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ πρωτότυπα δημιουργήματα τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ ὕμνος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ π ρ ο ο ἰ μ ι ο ν, τὸ ὁποῖον εἶναι μία ἢ δύο εἰσαγωγικαὶ στροφαί, τὴν κυρίαν σ τ ρ ο φ ῆ ν καὶ τέλος εἴκοσι ἕως τριάκοντα ἄλλας ὁμοίας μορφῆς στροφάς. Ὁ τελευταῖος στίχος ἐκάστης στροφῆς λέγεται ἐ φ ὕ μ ν ι ο ν καὶ ἐψάλλετο ὑπὸ ὄλων τῶν πιστῶν μαζί.

Διὰ τὸ μέτρον λοιπόν, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίησαν οἱ Βυζαντινοὶ ποιηταὶ, διεκρίνομεν αὐτοὺς εἰς δύο κατηγορίας : τοὺς ἀκολουθοῦντας τὰ ἀρχαῖα μέτρα καὶ τοὺς μ ε λ ω δ ο ὄ ς .

Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν ὁ Γ ρ η γ ὄ ρ ι ο ς ὁ Ν α ζ ι α ν ζ η ν ὄ ς , ὁ Σ υ ν ἔ σ ι ο ς Π τ ο λ ε μ α ἰ ὀ ς , ὁ Γ ε ὠ ρ γ ι ο ς Π ι σ ἰ ἰ δ η ς καὶ ἄλλοι. Τοῦ Γρηγορίου σφίζονται 18.000 στίχοι εἰς ποικίλα ἀρχαῖα μέτρα. Τὰ ποιήματα τοῦ Γρηγορίου ἔχουν ἄφθαστον λυρισμὸν, πάθος, μεγαλοπρέπειαν, ἔμειναν ὅμως ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ μέτρα των. Ἐν τούτοις ποιητικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ πανηγυρικοὺς λόγους τοῦ Γρηγορίου ἐνετάχθησαν εἰς ὕμνους μεταγενε-

στέρων ύμνογράφων, ὡς ὑπὸ τοῦ Κ ο σ μ ᾶ ἐπισκόπου Μαΐουμᾶ τὸ « Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε... » Οἱ ὕμνοι τοῦ Συνεσίου εἶναι χριστιανικοὶ μετὰ φιλοσοφικῶν ἰδεῶν εἰς μέτρα ἀνακρεόντια, τοῦ δὲ Πισίδου λαμβυκοί. Ἐκτὸς τῶν καθαρῶς θρησκευτικῶν ποιημάτων τοῦ Πισίδου, περίφημον ἦτο τὸ ἐξυμνοῦν τὰ κατορθώματα τοῦ Ἑρακλείου καὶ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Ἀβάρων, ὅταν οὗτοι ἐπολιόρησαν τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Ὁ Πισίδης δὲν ἐστερεῖτο ποιητικοῦ ταλάντου καὶ ἐμμεῖτο τόσον ἐπιτυχῶς τὰ μέτρα τοῦ Εὐριπίδου, ὥστε οἱ Βυζαντινοὶ διηρωτῶντο « τίς στιχίζει κρεῖττον ὁ Εὐριπίδης ἢ ὁ Πισίδης ; ».

Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν, τοὺς μελωδοὺς, ὅπως ἰδιαίτεράν θέσιν κατέχει ὁ μεγαλύτερος ἐκκλησιαστικὸς ποιητὴς ὅλων τῶν αἰώνων ὁ ὕμνογράφος Ρ ω μ α ν ὸ ς (περὶ τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνος). Ὁ Ρωμανὸς κατήγετο ἐκ Συρίας, ἔλαβεν ἑλληνικὴν μόρφωσιν καὶ μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καὶ ἔγραψε τὰ ποιήματά του.

Ὁ μελωδὸς οὗτος ἐξυμνεῖ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ, τὰς πράξεις τῶν ἁγίων καὶ γεγονότα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται αἱ χριστιανικαὶ ἑορταί. Ἡ γλῶσσά του περιέχει καὶ πολλὰ στοιχεῖα τῆς ὀμιλουμένης, ἣ δὲ διήγησις του ἔχει δραματικότητα. Ἡ ἐπίδρασις του εἶναι μεγάλη εἰς τοὺς μετέπειτα ὕμνογράφους μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἣ δὲ φήμη του ὑπῆρξε τοιαύτη ὥστε ὠνομάσθη Πίνδαρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως.

Ἀπὸ τοὺς ὠραιότερους ὕμνους αὐτοῦ εἶναι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὴν Δευτέραν Παρουσίαν (« Ὄταν ἔλθῃς ὁ Θεὸς ἐπὶ γῆς μετὰ δόξης »), εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ (« Ἡ Παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίκει ») κ.ά. Ἐκ τῶν περιφήμων ὕμνων του σώζονται 85 περίπου τὸν ἀριθμὸν. Ὑπὸ τινων ὑποστηρίζεται ὅτι καὶ ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ὄχι ὑπὸ τοῦ Σεργίου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος διεκρίθη κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀβάρων, ἢ τοῦ Πισίδου. Ἡ θέρημη, μὲ τὴν ὁποίαν ἔχει γραφῆ ὁ ὕμνος οὗτος, καὶ ἡ ὅλη καλλογική του ἀξία προκαλεῖ ἔντονον θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν συγκίνησιν. Ὁ Ρωμανὸς ὁ μελωδὸς ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἅγιος (ἑορτ. 1 Ὀκτ.).

Μὲ τὸ νέον μετρικὸν σύστημα ἀνεπτύχθη καὶ τὸ ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ πλούσιον. Μέγα πλῆθος ἐπιγραμμάτων εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τοὺς ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας. Πολλὰ ἄλλα ἐπιγράμματα εἶναι ἐπίσης ἀξιόλογα καὶ εἴτε ἀναφέρονται εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν εἴτε

ἐκφράζουσαν τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς μεγάλους σοφοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἴδου ἐν ἐπίγραμμα ἀφιερωμένον εἰς τὸν Πλάτωνα :

*Ψυχὴν ἀνειπὸν ἀθάνατον ὁ Πλάτων
ἀφήκε δόξαν ἀθάνατον ἐν βίῳ.*

Εἰς τὴν κυρίως λογοτεχνίαν ὑπάγεται τέλος τὸ μυθιστόρημα, τὸ ὁποῖον, ἄγνωστον εἰς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα, εἶναι δημιουργήμα τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς καλλιεργηθὲν καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Οἱ μυθιστοριογράφοι λαμβάνουν περιπετειώδεις ὑποθέσεις ἀπὸ τὴν ζωὴν. Ὁ ἥρωας καὶ ἡ ἥρωις παρουσιάζονται συνήθως ὡς πρόσωπα μὲ μεγαλυτέρας ἀδυναμίας ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ σφύζονται ἢ μὲ τὴν τύχην ἢ μὲ τὴν βοήθειαν φίλων.

Δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν μὲ βεβαιότητα, ἂν οἱ μυθιστοριογράφοι ἦσαν χριστιανοὶ ἢ ἔθνικοί, διότι ἡ προσωπικότης τοῦ συγγραφέως διαφαίνεται ἐλάχιστα.

Πάντως εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ μυθιστορήματος ἐπέδρασε πολὺ ὁ Χριστιανισμὸς, διότι δι' αὐτοῦ ἐπεδιώκετο πάντοτε ἡ διατήρησις τῆς ἠθικῆς τελειότητος τῶν πρωταγωνιστῶν καὶ ἰδιαίτερος τῶν ἡρωίδων. Τὸ μυθιστόρημα ὑπῆρξε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ πλέον ἀγαπητὸν λογοτεχνικὸν εἶδος. Ἡ διάδοσις του συνετέλεσε νὰ ἀναπτυχθῇ τοῦτο καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

Τρεῖς εἶναι οἱ κυριώτεροι μυθιστοριογράφοι τῶν χρόνων τούτων, ὁ Ἡλιοδωρος, ὁ Ἀχιλλεὺς Τάτιος καὶ ὁ Λόγγος. Ὁ τελευταῖος μάλιστα ἀνεδειχθῆ ἀνώτερος κατὰ τὴν ψυχολογικὴν ἐμβάθυνσιν τῶν ἡρώων του.

24. Ἡ ἱστορία

Πρῶτοι ἱστορικοὶ συγγραφεῖς εἶναι οἱ ἐκκλησιαστικοί, ὅπως ὁ Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, ὁ συγγραφέας ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων καὶ τὸν βίον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐμφανίζονται συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι μὲ ἀκρίβειαν καὶ παραστατικότητά ἱστοροῦν τὰ σύγχρονα γεγονότα, χωρὶς νὰ παύουν νὰ μιμοῦνται τοὺς ἀρχαίους ἱστορικοὺς καὶ νὰ γράφουν εἰς ἀρχαίους γλῶσσας. Παρὰ ταῦτα, εἶναι ἀπηλλαγμένοι

ἀπὸ τὴν δουλικὴν μίμησιν καὶ δεικνύουν ἀνεξαρτησίαν. Οὗτοι εἶναι οἱ λεγόμενοι κυρίως ἱστοριοί. Μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀνεδείχθησαν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, παρέχοντες πλήρη ἐξιστόρησιν τῶν ἀξιολογωτέρων γεγονότων τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Σημαντικώτερος ἱστορικὸς εἶναι ὁ Προκόπιος. Οὗτος κατήγετο ἀπὸ τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης καὶ διετέλεσε βοηθὸς καὶ σύμβουλος τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου. Ὁ Προκόπιος παρηκολούθησε τὸν Βελισάριον εἰς ὅλας του τὰς ἐκστρατείας, εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ εἰς τὸν δεύτερον περσικὸν πόλεμον. Ἐπειδὴ δὲ ἔζησε τὰ πολεμικὰ γεγονότα ἀπὸ πολὺ πλησίον, αἱ πληροφορίες του εἶναι αὐθεντικά. Ἀναδεικνύεται δὲ ὁ Προκόπιος μεγάλης ἀκριβείας ἱστορικὸς, ἀξίος συνεχιστῆς τῶν μεγάλων Ἑλλήνων ἱστορικῶν τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος.

Ὁ Προκόπιος ἔγραψε τρεῖς πραγματείας : 1) Τὰς Ἱστορίας, 2) Περὶ τῶν κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ 3) Τὰ Ἀνέκδοτα. Εἰς τὸ πρῶτον, τὰς Ἱστορίας, ἐκτίθενται μὲ ἀκριβειαν περιγραφῆς οἱ διάφοροι πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Εἰς τὸ δεύτερον, τὸ Περὶ κτισμάτων, ἀναφέρονται τὰ οἰκοδομήματα, κτίσεις πόλεως, φρουρίων, δημοσίων λουτρῶν, βιβλιοθηκῶν κ.ἄ. Εἰς τὸ τρίτον, τὰ Ἀνέκδοτα, τὸ ὅποῖον ἐξεδόθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, περιλαμβάνονται γεγονότα τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς Θεοδώρας καὶ τῆς αὐλῆς του.

Τὸ ἔργον τοῦ Προκοπίου συνεχίζουσι ὁ Ἀγαθίας, ὁ Μένανδρος καὶ ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης (ἐπὶ Ἡρακλείου). Ὁ τελευταῖος συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ Τιβερίου καὶ τοῦ Μαυρικίου.

Ἐκτὸς τῶν ἱστοριῶν τούτων, εἰς τὰς ὁποίας ἐξιστοροῦνται σύγχρονα γεγονότα, ἀνεπτύχθη τότε καὶ ἄλλο εἶδος ἱστορίας πρωτότυπον, ἡ χρονογραφία. Ὁ χρονογράφος δὲν ἐξιστορεῖ μόνον γεγονότα τῆς ἐποχῆς, ἀλλ' ἀνατρέχει εἰς τοὺς ἀπωτάτους χρόνους καὶ ἀρχίζει ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἤτοι ἀπὸ Ἀδάμ, γράφει τὴν ἱστορίαν ὄλων τῶν λαῶν καὶ φθάνει μέχρι τῆς ἐποχῆς του. Τὸ ἔργον τοῦ χρονογράφου, τὸ ὅποῖον ὀνομάζεται Σύνοψις ἱστοριῶν ἢ Χρονικὸν ἢ Χρονογραφία, εἶναι παγκόσμιος ἱστορία, γραμμὴν διὰ τὸν λαόν.

Αἱ χρονογραφίαι ἐγράφοντο εἰς τὴν δημόδιον γλῶσσαν καὶ διεδίδοντο εὐρέως ὅχι μόνον μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ξένους λαοὺς ἐν μεταφράσει.

Ὁ παλαιότερος καὶ σπουδαιότερος χρονογράφος εἶναι ὁ Ἰωάννης Μαλάλας, τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας. Ἡ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα ἀπέβη ὑπόδειγμα εἰς τοιοῦτου εἴδους δημῶδεις ἱστορίας. Αὕτη ἔχει ἀξίαν μόνον ὅπου ἀναφέρει γεγονότα τῆς ἐποχῆς τοῦ συγγραφέως ἢ δίδει εἰδήσεις διὰ τὴν ζωὴν τῶν συγχρόνων του. Εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ παρελθόντος ὑστερεῖ ἡ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα, διότι ἐπικρατεῖ σύγχυσις καὶ ἀσάφεια. Ἀ.χ. ὁ Διονύσιος παρουσιάζεται ὡς συγγραφεὺς γράφας περὶ τῆς ἀμπέλου καὶ γεωργίας, ὁ φιλόσοφος Θαλῆς παρουσιάζεται ὡς ἱστορικὸς κ.ἄ. Ἦτοι αἱ χρονογραφίαι περιέχουν ἱστορικὰ σφάλματα καὶ δὲν προσδίδουν λογοτεχνικὴν διάθεσιν καὶ καλαισθησίαν ὕφους.

Ἰδιαίτερον εἶδος ἱστοριογραφίας εἶναι οἱ βίοι ἁγίων. Κυρίως συγγραφεῖς τούτων εἶναι μοναχοί, οἱ ὅποιοι, διηγούμενοι τὰ μαρτύρια καὶ τὴν ἀγνότητα τοῦ ἁγίου, προσεπάθουν νὰ δυναμώσουν τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τοῦ λαοῦ. Ἐπίσης ἐπεδίωκον νὰ πολεμήσουν τὰς ξένας θρησκείας καὶ τὰς αἵρέσεις.

Μεταξὺ τῶν βιογράφων τῶν ἁγίων ἐξέχουσιν θέσιν κατέχει Ἰωάννης Μόσχος, ὁ ὅποιος ἐξῆσε περὶ τὰ τέλη τοῦ 6ου αἰῶνος. Τὸ βιβλίον τούτου ὀνομάζεται Λεῖμων ἢ Λεῖμωνάριον, μεταφρασθὲν δὲ εἰς τὴν λατινικὴν, ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς αὐτὸ περιέχονται ἀνέκδοτα, ἀξιόλογοι πράξεις καὶ πρὸ πάντων θαύματα τῶν ἁγίων. Οἱ βίοι τῶν ἁγίων συχνὰ δὲν στεροῦνται φιλολογικῆς ἀξίας. Ἡ ἀπέριττος γλῶσσα τοῦ Μόσχου χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Ἐσσελιγγ « ἀληθὲς χρυσορυχεῖον », αἱ δὲ ἀπλαῖ πνευματικαὶ ἱστορίαι του τέρπουσι καὶ οἰκοδομοῦν. Ἀξίζει ἰδιαίτερος ἐπίσης νὰ ἀναφερθῇ ὁ βίος τοῦ Μ. Ἀντωνίου, συγγραφεὶς ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου.

25. Ἡ θεολογία

Περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο οἱ Βυζαντινοὶ ἠσχολήθησαν μὲ τὴν θεολογίαν, διότι τὰ θεολογικὰ προβλήματα ἦσαν τὰ σπουδαιότερα καὶ τὰ μεγαλύτερα τῆς ἐποχῆς. Ἐνῶ οἱ ἔθνικοι συγγραφεῖς προσεπάθουν νὰ σώσουν τὴν εἰδωλολατρείαν, ἡ ὁποία ἐκλονίζετο, τοὺς χριστιανοὺς συγγραφεῖς ἀντιθέτως ἐκίνησε ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐνισχύσουν τὴν θέσιν τῆς νέας θρησκείας, νὰ κατανοήσουν τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, νὰ μεταδώσουν

τὴν διδασκαλίαν του καὶ νὰ τὸν προφυλάξουν ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἔθνικῶν καὶ ἀπὸ τὰς αἱρέσεις.

Διὰ τοῦτο οἱ θεολόγοι συγγραφεῖς τῆς περιόδου ταύτης διακρίνονται εἰς δύο κατηγορίας, τοὺς ἔθνικοὺς καὶ τοὺς χριστιανοὺς. Ἐκ τῶν πρώτων σπουδαιότεροι εἶναι ὁ Λιβάνιος καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς. Ὁ Λιβάνιος (314 — 393) ἠσθάνετο ἀποστροφῆν πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, διότι ἐνόμιζεν ὅτι αὕτη ἀπεμάκρυνε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων, τὰ ὅποια οὗτος ἠγάπα καὶ μετὰ θερμοῦ ζήλου ἐμελέτα.

Ὁ Λιβάνιος ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐσπούδασε φιλοσοφίαν καὶ ρητορικὴν. Ἐδίδαξε τὴν ρητορικὴν εἰς ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθείσας σχολὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει, Νικομηδείᾳ καὶ Ἀντιοχείᾳ, μαθηταὶ του δὲ ὑπῆρξαν ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος καὶ ἄλλοι διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Λιβάνιος ἔγραψε λόγους, διηγήσεις, μελέτας καὶ ἐπιστολάς εἰς ὕφος περίτεχνον καὶ ρητορικόν. Ἐκ τῶν ἔργων του ἐσώθησαν πολλὰ, παρέχοντα πλήρη εἰκόνα τῆς συγχρόνου του κοινωνίας.

Ὁ ἕτερος εἶναι ὁ Ἰουλιανὸς (331 — 363). Οὗτος ἐσπούδασε φιλοσοφίαν καὶ ρητορικὴν ἐπίσης εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν. Ἦρχισε νὰ αἰσθάνεται ἀποστροφῆν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, ἀφ' ὅτου εἶχεν ἐγκλεισθῆ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου μὲ τὸν ἀδελφόν του Γάλλον εἰς μοναστήριον. Ὄταν λοιπὸν ὁ Ἰουλιανὸς ἔγινεν αὐτοκράτωρ, προσεπάθησε νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. Ἀναφέρεται, ὅτι ἠρώτησε σχετικῶς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν καὶ ἔλαβε τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν :

*Εἶπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαιδαλος ἀλλὰ,
οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλὸβα, οὐ μάντιδα δάφνην,
οὐ παγὰν λαλέουσιν, ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ.*

Τὰς περὶ τῆς νέας θρησκείας ἀπόψεις του ὁ Ἰουλιανὸς ἀνέπτυξεν εἰς ἐπιστολάς καὶ εἰς εἰδικὰ συγγράμματα, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ πάθος. Ἀλλὰ ματαιῶς ἠγωνίζετο ὑπὲρ θρησκείας, ἡ ὅποια δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ψυχικὴν ἀνάγκην τῶν ἀνθρώπων.

Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἔθνικοὺς θεολόγους, οἱ χριστιανοὶ γράφουν εἰς γλῶσσαν ἀπλουστέραν, μολοντί καὶ αὐτοὶ προσπαθοῦν νὰ μιμηθοῦν τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὕφος τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἐπισημότεροι εἶναι οἱ Ἀλεξανδρινοὶ Κλήμης, Ὠριγένης καὶ Ἀθανάσιος

ὁ Μέγας. Γενικῶς ἡ ἀνατολική θεολογία παρήγαγε κατὰ τοὺς πρώτους μ.Χ. αἰῶνας ἔργα ἀνώτερα κατὰ πολὺ ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν θεολόγων τῆς Δύσεως.

Σταθμὸν ὅμως ἀποτελεῖ ὁ 4ος αἰὼν, ὁ γνωστός ὡς χρυσοῦς αἰὼν τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Οὗτος ἐδημιουργήθη ἐκ δύο αἰτίων : 1) ἔπρεπε νὰ διεξαχθῆ ἡ ζωηρὸς ἀγὼν κατὰ τῶν ἐθνικῶν συγγραφέων, οἱ ὅποιοι προσέβαλλον τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων τῆς ἀρχαίας σοφίας καὶ 2) νὰ καταπολεμηθοῦν αἱ αἱρέσεις, αἱ ὅποιαι ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὴν φιλοσοφικὴν τάσιν τῶν λογίων. Ὁ ἀγὼν κατὰ τοῦ διπλοῦ αὐτοῦ κινδύνου ἔδωκεν εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν ἔδαφος νὰ ἀναπτυχθῆ καὶ καλλιεργηθῆ. Πέραν ὅμως τῶν αἰτίων τούτων ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία εἶχεν ἐσωτερικὴν ἀνάγκην νὰ ἀναπτύξῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰς θείας ἀληθείας. Ἐξαιρέτοι πιστοὶ μὲ φιλοσοφικὴν καὶ ἄλλην μὀρφωσιν ἔγραψαν σοφὰ συγγράμματα, εἴτε ἐδίδασκον μὲ ἀσυνήθη εὐγλωττίαν καὶ ὀρμὴν.

Κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἀκμάζουν οἱ Μέγαλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Ὁ Μέγας Βασίλειος (330 — 379) κατήγετο ἀπὸ πλουσίαν οἰκογένειαν τῆς Καισαρείας. Ἐσπούδασε ρητορικὴν, φιλοσοφίαν καὶ ἰατρικὴν εἰς τὰς σχολὰς τῆς Καισαρείας, τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἐγνώρισε τὸν Ἰουλιανὸν καὶ συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας μὲ τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν. Ἐπειτα ἐπεσεκέθη τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐμελέτησε τὸν μοναχικὸν βίον, ὁ ὅποιος ἤκμαζεν εἰς αὐτάς. Γενόμενος ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας (370) διεκρίθη ὡς ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ καὶ διέδωκε τὸν μοναχικὸν βίον εἰς τὴν ἐπαρχίαν του. Συνέγραψεν ὁ Μ. Βασίλειος τοὺς περιφήμους Ἀσκητικoὺς Κανόνας, πλεῖστα συγγράμματα δογματικὰ, ἠθικὰ καὶ ἐκαστοντάδας ἐπιστολῶν. Αἱ Ὁμιλίαι του πρὸς τὸν λαὸν τῆς Καισαρείας προκαλοῦν συγκίνησιν μὲ τὸ βάθος καὶ τὸ λυρικὸν ὕφος. Εἰς εἰδικὰς πραγματείας του κηρύσσεται ἀπεριφράστως ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τῶν νέων διὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων.

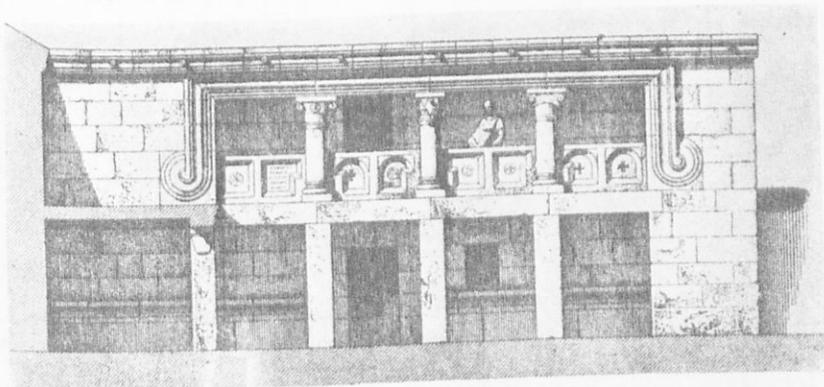
Ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης (335 — 394), νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Μ. Βασιλείου, διετέλεσεν ἐπίσκοπος τῆς Νύσσης τῆς Καππαδοκίας. Ἐγράψε λόγους, ἐπιστολάς, ἀσκητικὰ καὶ δογματικὰ συγγράμματα. Εἰς τὰ τελευταῖα εὕρισκομεν βάθος φιλοσοφικόν, τὸ ὁποῖον προ-

δίδει τὴν μεγάλην τοῦ ἱεράρχου μόρφωσιν. Ἴσως εἶναι ὁ φιλοσοφώτερος τῶν Πατέρων. Ἐπολέμησεν ὁ Γρηγόριος μετὰ θερμῆς τὰς αἱρέσεις, ἰδίως τὸν Ἀρειανισμόν.

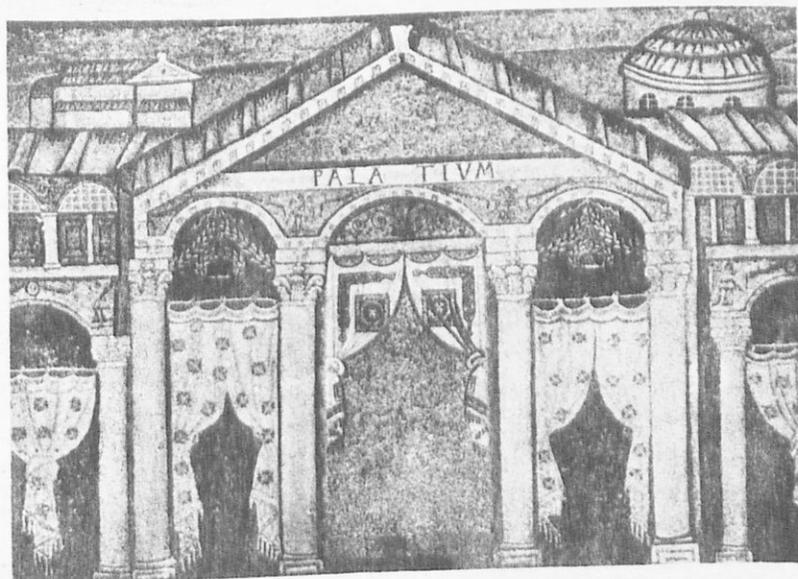
Ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνός (330—390) κατήγετο ἀπὸ τὴν Ναζιανζὸν τῆς Καππαδοκίας, ἐσπούδασε ρητορικὴν καὶ διέπρεψεν ὡς ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ. Ἄν καὶ ἦτο στενὸς φίλος τοῦ Μ. Βασιλείου, ἀνθρώπου κατ' ἐξοχὴν τῆς δράσεως, ἡγάπα ὁ Γρηγόριος τὴν ἀπομόνωσιν καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοὺς κοινωνικοὺς δεσμούς. Εἰς τὰ ἔργα του, τὰ ὁποῖα εἶναι Λόγοι, Ἐπιστολαὶ καὶ Ποιήματα, ὁμιλεῖ συχνὰ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τοῦ ψυχικοῦ του βίου. Τὰ ποιήματά του δεικνύουν λεπτὴν συγκίνησιν. Διὰ τοὺς περιφήμους θεολογικοὺς του λόγους ὁ Γρηγόριος ἀπεκλήθη Θεολόγος. Τὸν φίλον του Μ. Βασίλειον ἐνεκωμίασεν εἰς τὸν ἐξαίρετον Ἐπιτάφιον λόγον του.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (347—407) ἀνεδείχθη ὁ μέγιστος ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ τῶν αἰώνων. Γεννηθεὶς εἰς Ἀντιόχειαν, ἐσπούδασεν ἐκεῖ καὶ ἐμόνασε κατὰ τὴν νεότητά του εἰς τὰ ὄρη τῆς Συρίας. Προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου εἰς Κωνσταντινούπολιν (397), ἐχειροτονήθη πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπειδὴ ὅμως ἦτο ὑπερβολικὰ αὐστηρὸς, ἐδημιούργησεν ἐχθρούς, ἰδίως τὴν αὐτοκράτειραν Εὐδοξίαν, τῆς ὁποίας ἐκαυτηρίαζε τὴν διαγωγὴν. Διὰ τοῦτο ἐξεθρονίσθη τὸ 403 καὶ ἐξωρίσθη. Ἐπανελθὼν μετ' ὀλίγον ἐξεθρονίσθη ὀριστικῶς, ἔνεκα νέας διενέξεως πρὸς τὴν Εὐδοξίαν. Ἐξόριστος πάλιν εἰς ἀπόκεντρον γωνίαν τῆς Καππαδοκίας δὲν ἡσύχασεν, ἀλλ' ἐξηκολούθησε νὰ ἐνισχύη δι' ἐπιστολῶν τοὺς ἀπαρηγορήτους συνεργάτας του, νὰ φροντίζῃ διὰ τὰ διάφορα ἐκκλησιαστικά του καθήκοντα καὶ τὸ ἱεραποστολικόν του ἔργον. Ὡς ἐκ τούτου ἐκτοπίζεται εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ καθ' ὁδὸν ἀποθνήσκει εἰς χωρίον τῆς Ἀρμενίας. Τὰ ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι πλεῖστα καὶ ποικίλα: Πραγματεῖαι, Ὁμιλίαι καὶ Ἐπιστολαί. Εἰς ταῦτα φαίνεται ὁ πλοῦτος ὠραίων εἰκόνων, μεταφορῶν καὶ παρομοιώσεων. Διὰ τοῦ Χρυσοστόμου ἡ θρησκευτικὴ ὁμιλία ἀπέβη ἔξοχον λογοτεχνικὸν εἶδος. Οἱ σύγχρονοί του τὸν ὠνόμασαν Χρυσόστομον καὶ οἱ μεταγενέστεροι τὸν θεωροῦν ὡς ἓνα ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους ρήτορας τοῦ κόσμου. Αἱ ὁμιλίαι τοῦ Χρυσοστόμου ἦσαν τὸ προσφιλέστερον ἀνάγνωσμα κλήρου καὶ λαοῦ.

Οἱ Μεγάλαι Πατέρες τοῦ 4ου αἰῶνος θεωροῦνται ὡς τὸ ἄκρον ἄκρον τῆς θεολογικῆς σοφίας καὶ τὸ ἔργον τῶν μεταγενεστέρων περιο-

13. Βυζαντινή οικία τοῦ ἑξῆς αἰῶνος

14. Τὸ ἀνάκτορον τῆς Ραβέννης
(Μωσαϊκὸν τοῦ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου τοῦ νέου, ἑξῆς αἰὼν)

ρίζεται εἰς τὴν κατανόησιν καὶ ἐρμηνείαν αὐτῶν. Ὁ Ἅγιος Συνέσιος, ἐπίσκοπος Πτολεμαίδος, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ Θεοδώρητος, ἐπίσκοπος Κύρου τῆς Συρίας, εἶναι οἱ ἀξιολογώτεροι ἀπὸ τοὺς θεολόγους τοῦ 5ου αἰῶνος, οἱ ὅποιοι κατῴρθωσαν νὰ διατηρήσουν ἐν μέρει τὴν παράδοσιν τοῦ μεγάλου αἰῶνος.

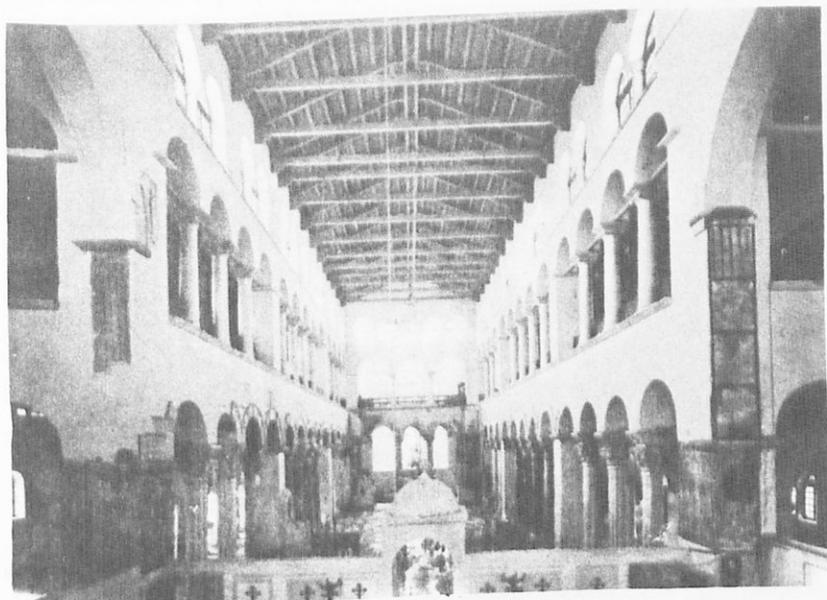
26. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ

Ἐνῶ εἰς τὰ λογοτεχνικὰ εἶδη τοῦ Βυζαντίου παρατηρεῖται δεσμός τις μετὰ τὴν παράδοσιν, τὸ ὅπως ἀντίθετον συμβαίνει εἰς τὴν Τέχνην. Οἱ χριστιανοὶ δὲν ἠδύνατο νὰ τελοῦν τὰς λειτουργίας των εἰς οἰκοδομήματα, τὰ ὅποια ἐνθυμίζουσι τοὺς ναοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν. Κατ' ἀνάγκην προκαλεῖται ἀληθῆς ἀναγέννησις εἰς τὴν τέχνην καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Τὴν τελευταίαν δὲν γνωρίζομεν ἀπὸ τὰ παλάτια τῶν βασιλέων ἢ ἀπὸ ἄλλα μεγάλα ἰδιωτικὰ κτίρια, διότι ὅλα αὐτὰ ἔχουσι καταστραφῆ. Τὴν γνωρίζομεν μόνον ἀπὸ τοὺς ναοὺς, τινὲς τῶν ὁποίων διεσώθησαν, ἀφοῦ μετετρέπησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τζαμιά.

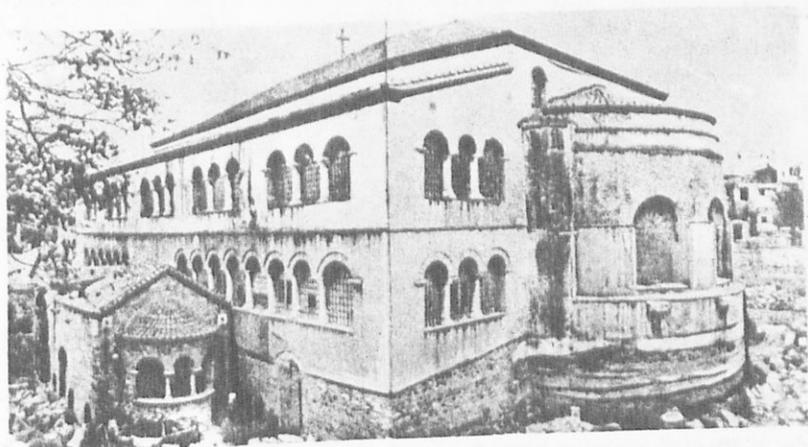
Κατ' ἀρχὰς οἱ χριστιανοὶ ἐχρησιμοποίησαν ὡς ναοὺς ἰδιωτικᾶς οἰκίας, εἴτε κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν τὰς κατὰ κόμβους, ἔνθα ἐτέλουσι τὰ θρησκευτικὰ των καθήκοντα. Ὅταν ὅμως μετὰ τὸν καιρὸν, καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἤσκουσι ἐλευθέρως τὰς τελετάς των, ἔκτισαν ναοὺς. Τῶν πρώτων Χριστιανῶν ὁ ναὸς ἦτο μακρὸς ὀρθογώνιος σηκός, σκεπασμένος μετὰ ξυλίνην στέγην.

Ὅταν βραδύτερον οἱ ἀρχιτέκτονες ἔκτισαν εὐρυχωροτέρους ναοὺς, ἔδωσαν εἰς αὐτοὺς τὸ σχῆμα τῶν δημοσίων ρωμαϊκῶν οἰκοδομημάτων, τὰ ὅποια ἐλέγοντο Βασιλικαί. Ἐχρησιμοποιοῦντο δὲ ταῦτα ὡς δικαστήρια ἢ ὡς χρηματιστήρια καὶ εἶχον σηκόν, ὁ ὁποῖος ἦτο πλατύτερος καὶ ὑπεβαστάζετο ὑπὸ δύο σειρῶν κίωνων.

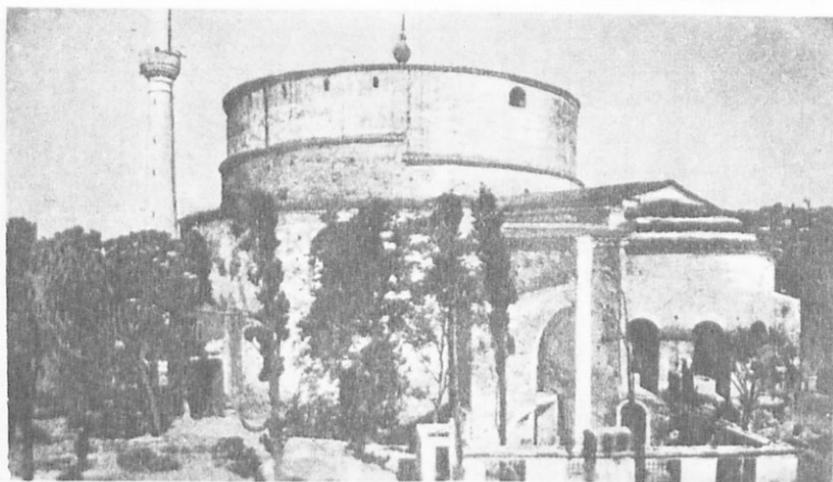
Τοιουτοτρόπως ἡ ἐκκλησία διαιρεῖται εἰς τρία τμήματα, ὀνομαζόμενα κλίτη. Ἐνίοτε αἱ σειραὶ τῶν κίωνων ἦσαν τέσσαρες καὶ οὕτω τὰ κλίτη ἀνήρχοντο εἰς πέντε. Τὸ μεσαῖον, εὐρύτερον καὶ ὑψηλότερον ἀπὸ τὰ ἄλλα, εἶχε παράθυρα καὶ ὁ ναὸς ἐφωτίζετο δι' αὐτῶν. Ἐμπρὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπῆρχεν αὐλή, μετὰ κρήνην εἰς τὸ μέσον. Τὰ μέρη τοῦ ναοῦ ἦσαν τρία, ὁ νὰρθήξ, στενὸς πρόδομος, ὁ κυρίως ναὸς καὶ εἰς τὸ βάθος πρὸς τὴν ἀνατολὴν ἡμικυκλικὴ ἀψίς, ὅπου ἐσηματίζετο τὸ ἱερόν καὶ ἐντὸς αὐτοῦ εὕρισκετο ἡ Ἁγία Τράπεζα.

15. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου
(Ἐσωτερικὸν ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Βήματος)

16. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τῆς Ἁχειροποιήτου
(Νοτιοανατολικὴ ὄψις)

17. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου

Ναοὶ μὲ τὸ σχῆμα τοῦτο ἐκτίσθησαν πολλοὶ εἰς τὴν Δόσιν, τὴν Βαλκανικὴν καὶ Ἀνατολήν. Τοιοῦτου σχήματος ναοὺς ἴδρυσαν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ἡ μήτηρ του Ἁγία Ἐλένη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, Ρώμην, Παλαιστίνην καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα.

Ὁνομαστὸς ναὸς ἦτο τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς τὴν Θεσσαλονικίην, ὁ ὁποῖος ἐκτίσθη τὸν 5ον αἰῶνα. Οὗτος, καεῖς κατὰ τὴν πυρκαϊάν τοῦ 1917, ἐπανιδρύθη μετὰ τινα ἔτη. Εἶναι παμμέγιστος, εἰς σχῆμα βασιλικῆς μὲ πέντε κλίτη, τὰ ὁποῖα χωρίζονται διὰ κιονοστοιχιῶν. Δύο νάρθηκες εἰσῆγον εἰς τὸν κυρίως ναόν, ὁ ὁποῖος κατέληγεν εἰς τὴν μεγάλην κόγχην τοῦ ἱεροῦ.

Ἐν Θεσσαλονικίᾳ ἐπίσης εἶναι τοῦ 5ου ἢ τοῦ 6ου αἰῶνος ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῆς Ἀχειροποιήτου, γνωστὸς καὶ ὡς ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, εἰς σχῆμα βασιλικῆς.

Ὁμοίως ὑπάρχουν καὶ ἐκκλησίαι πολυγωνικαὶ καὶ κυκλικαί. Τοιοῦτον κυκλοτερές σχῆμα ἔχει ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονικῆς, πιθανῶς ρωμαϊκὸν μωσαλεῖον τοῦ 4ου αἰῶνος.

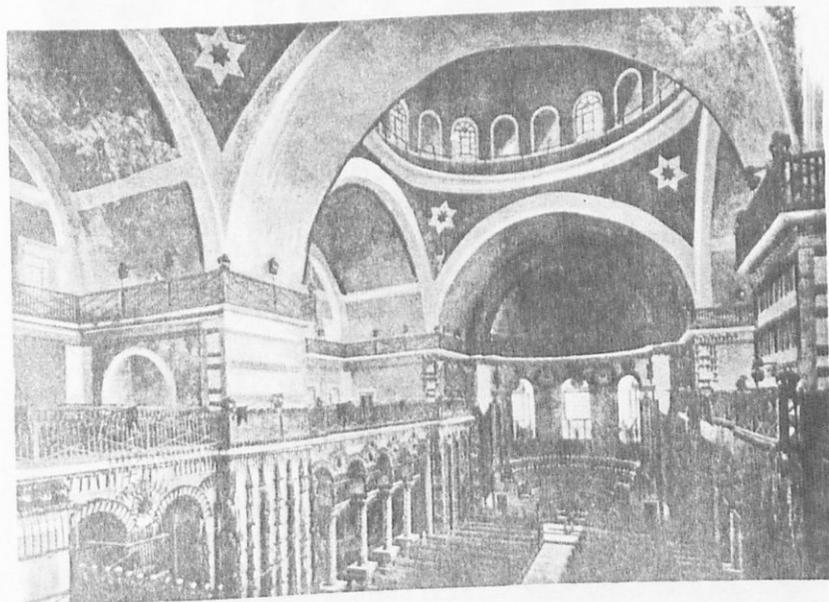
Αὕτη εἶναι ἡ μεταβατικὴ περίοδος ἀπὸ τὸν Μ. Κωνσταντῖνον ἕως τὸν Ἰουστινιανόν. Οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας (6ος αἰὼν) ἐδημιούργησαν τὸν βυζαντινὸν ρυθμόν. Ὁ περίφημος ναὸς τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας, παρὰ τὰς πολλὰς καταστροφὰς καὶ ἐποικοδο-

μήσεις, διατηρεῖ μέχρι σήμερον τὸ ἀρχικόν του σχέδιον. Ὁ νέος οὔτος ρυθμὸς ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ Συρίαν, ἔλαβεν ὅμως τὴν τελειοτάτην ἔκφρασίν του εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

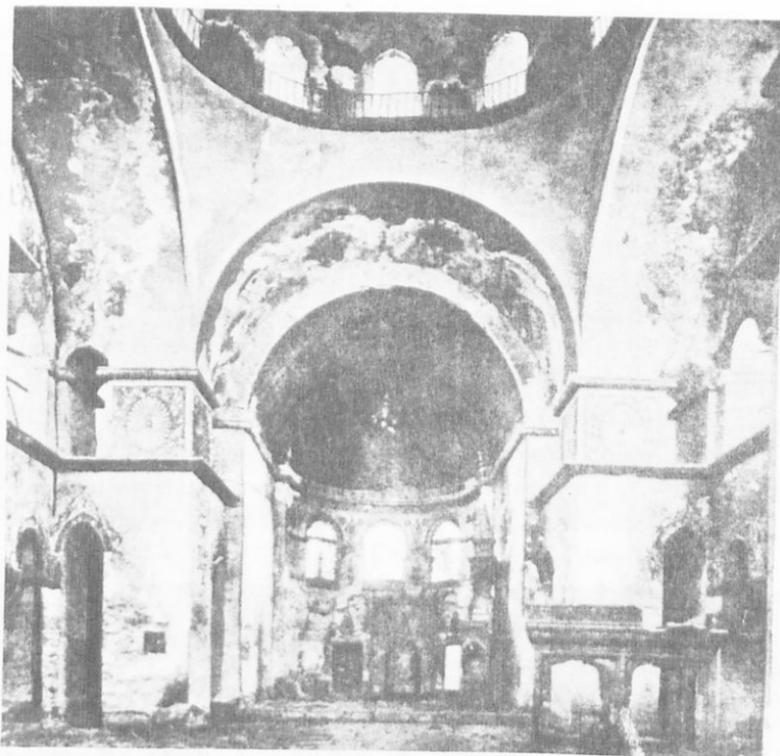
Ἐκτὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἄλλας ἐκκλησίας, ὡς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου, ὁ ὁποῖος σφίζεται μέχρι σήμερον.

Ἐπίσης εἰς μεγάλας ἐπαρχιακὰς πόλεις ἀνηγέρθησαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ πολλαὶ ἐκκλησίαι, εἰς τὴν Ἐφεσον λ.χ. ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, εἰς τὴν Ἐλενόπολιν τῆς Βιθυνίας καὶ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη Νέα Ἐκκλησία, τόσον δὲ ἦτο ὠραῖος, ὥστε οὐδὲν ἄλλο κτίσμα ἠδύνατο νὰ συγκριθῇ μὲ αὐτόν.

Τὸν βον αἰῶνα ἔκτισθη εἰς Θεσσαλονίκην ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀτελής μίμησις τοῦ μεγάλου ὁμωνύμου ναοῦ τῆς πρωτευούσης.

18. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως
(Χρησιμοποιουμένου νῦν ὡς μουσεῖου τῶν τουρκικῶν πολέμων)

19. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης
(Πρὸ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ καέντος κατὰ τὸ ἔτος 1894 μνημεῖον)

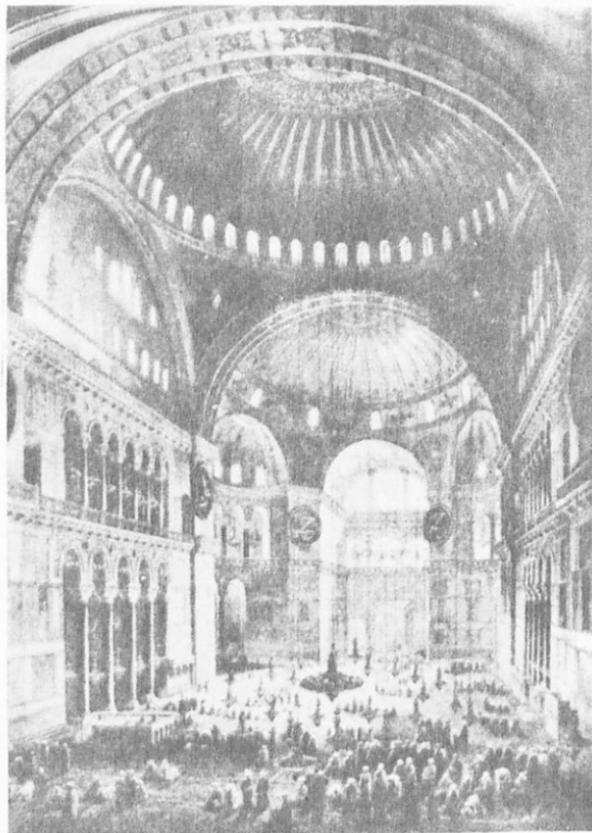
27. Ἡ Ἁγία Σοφία

Ἀπὸ ὅλα ὅμως τὰ κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ λαμπρότερον εἶναι ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Ὁ ναὸς αὐτὸς δὲν εἶναι ἀφιερωμένος εἰς ἁγίαν τινά, ἢ ὅποια ὀνομάζεται Σοφία, ἀλλ' εἰς τὴν Σοφίαν τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ πρῶτον ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἔκτισε μικρὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Κώνστας τὸν ἔκαμε περισσότερον εὐρύχωρον. Καεῖς ὑπὸ τοῦ ὄχλου, τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὅποιαν ἐξωρίσθη ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἔκτισθη ἐκ νέου ἐπὶ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β'.

Ὁ μικρὸς αὐτὸς ναὸς ἐκάη τὸ 532 κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἠθέλησε νὰ κτίσῃ ἄλλον, μεγαλύτερον καὶ λαμπρότερον.

εις τρόπον ὥστε νὰ φαίνεται ὁ κυρίως θόλος ὑψούμενος εἰς τὸν ἀέρα, καὶ ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸν ναὸν ἀμέσως κατ' εὐθεΐαν γραμμὴν νὰ προσβλέπη τὸ κέντρον τοῦ θόλου, ὁ δὲ ὀφθαλμὸς τοῦ καθημένου εἰς οἰονδήποτε μέρος τοῦ ναοῦ νὰ διακρίνη ὅλας τὰς γραμμὰς τοῦ θόλου.

21. Ἐσωτερικὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως

Τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ναοῦ ἐπεκτείνεται διὰ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, τοιουτοτρόπως δ' ἐσχηματίσθη ἐπιμήκης χώρος, τοῦ ὁποῦ ἡ στέγη ἀποτελεῖ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ. Ἐκατέρωθεν ὑπάρχουν δύο πλάγιοι σηκοὶ μετὰ δύο πατώματα, τὰ ὁποῖα στηρίζονται ἐπὶ σφαιρικῶν τόξων. Τὸ ἄνω πάτωμα ἦτο γυναικωνίτης.

Τὸ μέγα πλεονέκτημα τοῦ νέου σχεδίου ἦτο, ὅτι ἀφ' ἑνὸς μὲν διατηρήθη τὸ ὀρθογώνιον σχῆμα τοῦ ναοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τοῦ θόλου καὶ τῶν ἡμιθολίων τὸ βλέμμα ὑψοῦται πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἡ ψυχὴ μεταρσιουῖται. Συγχρόνως δημιουργεῖται νέον κέντρον φωτὸς καὶ ἀέρος, ὥστε νὰ νομίζη τις, ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὸ ὑπαίθρον καὶ ὅτι ἀτενίζει τὸν οὐρανόν.

Ἡ ἐντύπωση, τὴν ὁποίαν προξενεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη τὸ μέγα τοῦτο καλλιτέχνημα, εἶναι καταπληκτικὴ. Τὸ πλῆθος τῶν ἐγχρωμῶν μαρμάρων, τὰ μωσαϊκὰ ἐπὶ χρυσοῦ ἢ βαθυκυάνου ἐδάφους, αἱ εἰκόνες, ὁ χρυσός, ὁ ἄργυρος καὶ οἱ πολύτιμοι λίθοι, ἀφίνουν τὸν ἐπισκέπτην ἐκστατικόν. Λέγεται, ὅτι 360 ἑκατομμύρια χρυσῶν δραχμῶν ἐδαπανήθησαν διὰ τὴν ἴδρυσιν καὶ τὴν διακόσμησιν τοῦ ναοῦ. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέβλεπε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν καὶ τὴν ταχεῖαν προμήθειαν καλοῦ ὕλικου. Δέκα χιλιάδες ἐργατῶν εἰργάσθησαν ἐπὶ πέντε ἔτη καὶ 10 μῆνας πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ναοῦ. Κατὰ τὴν τελετὴν τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ (537) ὁ Ἰουστινιανός, μεταβάς δι' ἄρματος, συρομένου ὑπὸ 4 ἵππων, ὕψωσε τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀνέκραξεν, ὡς βεβαιούσι, « Νενίκηκά σε, Σολομών ».

Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου ὁ ἱστοριογράφος Προκόπιος χαρακτηριστικῶς γράφει « ἐν αὐτῷ ὁ νοῦς πρὸς τὸν Θεὸν ἐπαιρόμενος ἀεροβατεῖ, οὐ μακρὰν που ἡγούμενος αὐτὸν εἶναι... τούτου τοῦ θεάματος οὐδεὶς ἔλαβε πώποτε κόρον, ἀλλὰ παρόντες μὲν ἄνθρωποι τοῖς ὀρωμένοις γεγῆθασιν, ἀπίοντες δὲ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ διαλόγοις ἀποσεμνύονται ».

22. Γενικὴ σημερινὴ ἄποψις τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ἡ Ἁγία Σοφία εἶναι τὸ μέγα ἐκκλησιαστικὸν καὶ ἔθνικὸν κέντρον τοῦ Βυζαντίου, σύμβολον τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐκεῖ ἐτελοῦντο αἱ ἐπισημότεραι πράξεις τοῦ Βυζαντίου, στέψεις αὐτοκρατόρων, ἐκκλησιαστικαὶ σύνοδοι, ἐπινίκιοι δοξολογίαι, προσηύχοντο οἱ βασιλεῖς ἐν βαθυτάτῃ κατανύξει εἰς τὰς κρισίμους στιγμάς. Ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τοῦ ναοῦ ἀνεγιγνώσκοντο ἐκθέσεις τῶν αὐτοκρατόρων περὶ τῶν πολέμων, ὅπως ἡ ἐκθεσις τοῦ Ἡρακλείου. Ἡ Ἁγία Σοφία ὀνομάσθη Μεγάλη Ἐκκλησία καὶ εἶναι τὸ καλλιτεχνικώτερον μνημεῖον τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ πρότυπον τοῦ νέου βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐμμήθησαν οἱ ἀνατολικοὶ λαοί, οἱ Ἄραβες καὶ οἱ Τοῦρκοι.

28. Ζωγραφικὴ καὶ Γλυπτικὴ

Ὁ βυζαντινὸς ναὸς ἐπιζητεῖ νὰ ἔχῃ διακεκοσμημένον τὸ ἐσωτερικὸν καὶ νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς πιστοὺς τὰς μεγαλυτέρας μορφὰς τῆς θρησκείας καὶ τὰ κυριώτερα ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ. Ὁ λόγος αὐτὸς συνέβαλε πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωγραφικῆς, ἡ ὁποία ἤρχισεν ἀπὸ τὸν 4ον αἰῶνα νὰ λαμβάνῃ ἰδιάζουσαν μορφήν. Τὸν 5ον αἰῶνα εἰσάγονται εἰς τὸν ναὸν εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τῶν Ἁγίων μὲ σκοπὸν διδακτικόν. Ἀλλὰ κυρίως ἡ ζωγραφικὴ διεμορφώθη κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα καὶ ἔκτοτε δὲν μετεβλήθη.

Οἱ τεχνῖται δὲν ἀγαποῦν τὴν φυσικὴν παράστασιν τῆς ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς, ἀλλ' εἰς τὰς στάσεις δίδουν θρησκευτικὴν αὐστηρότητα. Εἰς τὰς εἰκόνας δὲν θέτουν βάθος, παρατάσσουν δηλαδὴ τὰς παραστάσεις ἐπὶ ἐπιπέδου ἐπιφανείας, καὶ τέλος προσπαθοῦν, ἀπλοποιοῦντες τὸ σχῆμα, νὰ ἐξάρουν κυρίως τὸ διακοσμητικὸν στοιχεῖον.

Ὁ Βυζαντινὸς ἀγιογράφος ἔχει νὰ διακοσμήσῃ τὰ τρία μέρη τοῦ ναοῦ, τὸν νάρθηκα, τὸν κυρίως ναὸν (σηκὸν) καὶ τὸ ἱερόν, ἀλλὰ κατὰ διάφορον τρόπον ἕκαστον. Ἐπίσης ἔπρεπε νὰ ζωγραφισθῇ καὶ τὸ τέμπλον ἢ προσκυνητάριον, τὸ ὁποῖον χωρίζει τὸ ἱερόν ἀπὸ τὸν σηκόν.

Ὁ τρόπος ὅμως, κατὰ τὸν ὁποῖον ἕκαστον ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ μέρη ἔπρεπε νὰ διακοσμηθῇ, ἦτο ὁμοιόμορφος εἰς ὅλους τοὺς ναοὺς καὶ αὐστηρῶς καθωρισμένος. Ὁ τροῦλλος π.χ. καταλαμβάνεται ἀπὸ εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, ὡς παντοκράτορος, ὅστις κρατεῖ τὸ εὐαγγέλιον εἰς τὴν ἀριστερὰν καὶ εὐλογεῖ μὲ τὴν δεξιάν. Εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος μὲ τὸν Χριστὸν ὡς παιδίον.

23. Ὁ καλὸς Ποιμὴν.

(Μωσαϊκὸν ἐνὸς μνημείου τῆς Ραβέννης, δὸς αἰών. Ὁ Χριστὸς, γαλήνιος ἐντὸς παραδεισιακοῦ τοπίου περιστοιχίζεται ὑπὸ ἕξ συμβολικῶν προβάτων).

Ἰδιαιτέρως ἀναπτύσσεται ἡ Ψηφιδογραφία.

Ἡ τέχνη αὕτη συνίσταται εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν τοίχων τῶν ναῶν μὲ μικροὺς πολυχρῶμους λίθους. Τούτους κολλοῦν μὲ τοιαύτην τέχνην καὶ τόσῃ ἀντίθεσιν χρωμάτων, ὥστε προξενοῦν ἐντύπωσιν ἀπὸ μακρὰν εἰς τὸν θεατὴν. Οἱ λίθοι αὐτοὶ λέγονται ψηφίδες καὶ διὰ τοῦτο αἰ ζωγραφίαι, αἱ ὁποῖαι κατασκευάζονται τοιοῦτοτρόπως, ὀνομάζονται ψηφιδωτὰ ἤ μωσαϊκά.

Τῆς ἐποχῆς ταύτης μωσαϊκὰ δὲν ἐσώθησαν πολλὰ. Τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἦσαν ἄγνωστα μέχρι τινός, διότι οἱ Τούρκοι τὰ ἐσκέπασαν μὲ ἄσβεστον, ὅταν τὸ 1453 κατέλαβον τὴν Πόλιν. Κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμως ἔτη, κατόπιν ἐπιμελοῦς ἐργασίας, ἐξέθαψαν ἀπὸ τὸ κονίαμα Ἀμερικανοὶ ἀρχαιολόγοι πολλὰ ἐξαισία ψηφιδωτὰ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὡς τὸ ἐν σελ. 33 (εἰκ. 6) ὠραῖον μωσαϊκὸν τῆς ἐνθρόνου Θεοτόκου.

Ἐπίσης τὰ μωσαϊκὰ τοῦ πυρποληθέντος ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον. Εἰς ἐν ψηφιδωτὸν παριστάνεται ὁ πολιοῦχος προστατεύων τοὺς εὐλαβεῖς ἰδρυτὰς τοῦ να-

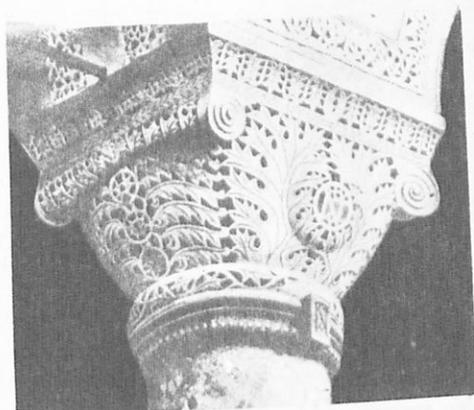
24. 'Ο "Άγιος Δημήτριος και οι ιδρυταί του ναού του
 'Αγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης.
 (Μωσαϊκόν 7ου αιώνος).

φιδωτῶν τούτων τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, διατηροῦνται ἐπίσης καί τοῦ Ἁγίου Βιταλίου καί Ἁγίου Ἀπολλιναρίου εἰς τήν ἰταλικήν πόλιν τῆς Ραβέννης, ὅπου παρίστανται ὁ Ἰουστινιανός καί ἡ Θεοδώρα μέ τήν ἀκολουθίαν των. Εἰς τὰ ψηφιδωτά ταῦτα διακρίνεται ὁ συνδυασμός τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης μέ τήν μεγαλοπρέπειαν καί τήν χριστιανικήν σοβαρότητα.

Ἀντιθέτως πρὸς τήν ζωγραφικήν, ἡ γλυπτική κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους παρημελήθη.

οὔ, εἰς ἄλλο ὁ ἅγιος μέ λευκὸν ἔνδυμα μεταξὺ ἐνὸς ἐπισκόπου καί ἐνὸς μεγιστάνος. Τοῦ 5ου αἰῶνος ἐπίσης ψηφιδωτὸν εἶναι ἡ μεγαλοπρεπῆς σύνθεσις εἰς τὸν ἀπέραντον τροῦλλον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία παρίστανει ἁγίους προσευχομένους πρὸ ναῶν. Τὰ παριστανόμενα πτηνὰ καί δοχεῖα μέ ἄνθη ἐνθυμίζουσι τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν τέχνην. Ψηφιδωτὰ τοῦ ἰδίου αἰῶνος εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου τῆς Ἀχειροποιήτου εἶναι διακοσμήσεις μέ ἄνθη, καρπούς καί φύλλα.

Ἐκτὸς τῶν ψηφιδωτῶν τούτων τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, διατηροῦνται ἐπίσης καί τοῦ Ἁγίου Βιταλίου καί Ἁγίου Ἀπολλιναρίου εἰς τήν ἰταλικήν πόλιν τῆς Ραβέννης, ὅπου παρίστανται ὁ Ἰουστινιανός καί ἡ Θεοδώρα μέ τήν ἀκολουθίαν των. Εἰς τὰ ψηφιδωτά ταῦτα διακρίνεται ὁ συνδυασμός τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης μέ τήν μεγαλοπρέπειαν καί τήν χριστιανικήν σοβαρότητα.

25. Κιονόκρανον τῆς Ἁγίας Σοφίας
τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

σκάλισαν θαυμάσια κιονόκρανα με πρωτοτύπους συνθέσεις. Ἐπίσης ἀνεπτυξάν τὴν ἐπίδοσιν τῶν καὶ εἰς μερικὰ ἀνάγλυφα, ὅπως εἰς σαρκοφάγους.

Ἐκτὸς τούτου, ἡ γλυπτικὴ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸ σκάλισμα ἀναγλύφων ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν κομφοτεχνημάτων καὶ σκευῶν ἐκ χρυσοῦ.

Εἰς μεγίστην τελειότητα ἐφθασαν τὰ κεντήματα ἐπὶ ὑφασμάτων, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον ἢ διὰ τὸν στολισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν ἢ διὰ τὰς ἐνδυμασίας τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας.

29. Ἡ φιλανθρωπία

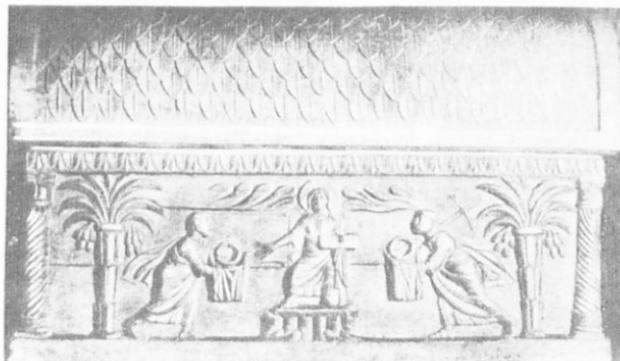
Ὁ Χριστιανισμὸς ἤσκησεν εἰς εὐρείαν κλίμακα τὴν φιλανθρωπίαν, ὡς ὕψιστον χριστιανικὸν καθῆκον.

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος ὑπῆρχον νοσοκομεῖα, πτωχοκο-

Τοῦτο ὀφείλεται εἰς δύο λόγους : Ὁ χριστιανισμὸς, μὴ ἀποδίδων σημασίαν εἰς τὴν καλλονὴν τοῦ ἀνθρώπου, περιεφρόνησεν αὐτὴν καὶ δὲν ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ τὴν παραστήσῃ. Ἐπειτα, ἡ γλυπτικὴ εἶχε συνδεθῆ περισσότερον με τοὺς εἰδωλολατρικοὺς θεοὺς, τοὺς ὁποίους ἀπεικόνιζε, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠγαπήθη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν. Οἱ γλύπται τῆς ἐποχῆς περιορίσθησαν εἰς τὸ διακοσμητικὸν μέρος. Ἐ-

26. Κιονόκρανον τοῦ Ἁγίου Βιταλλοῦ
τῆς Ραβέννης

27. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (5ος αἰών)

(Εἰκονίζουσα τὸν Χριστὸν μεταξὺ τῶν δύο κορυφαίων Ἀποστόλων τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου, προσφερόντων εἰς αὐτὸν στεφάνους)

μεῖα, γηροκομεῖα καὶ ἄλλα εὐαγγῆ ἰδρύματα, εἰς τὰ ὁποῖα περιεθάλλοντο πτωχοί, ἀσθενεῖς καὶ ξένοι. Περισσότερον γνωστὴ εἶναι ἢ φιλάνθρωπικὴ δρᾶσις τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, πατριάρχου Ἀλεξανδρείας.

Ἐπῆρχε συνήθεια τὴν Μ. Παρασκευὴν νὰ ἐπισκέπτονται οἱ αὐτο-

κράτορες τὰ φιλάνθρωπικὰ ἰδρύματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πάντα ταῦτα διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κράτους, εἰδικὸς δὲ ὑπάλληλος, πάντοτε κληρικός, ὁ μέγας ὀρφανοτροφός, ἐφρόντιζε διὰ τὰ πάσης κοινωνικῆς τάξεως ὄρφανὰ καὶ διεχειρίζετο τὴν τυχὸν περιουσίαν τῶν ὀρφανῶν, κατέχων μεγάλην κοινωνικὴν θέσιν.

Ἐπάρχουν ἄφθονα παραδείγματα τῆς ἐπερ τῶν πτωχῶν φροντίδος βασιλέων καὶ βασιλισσῶν τοῦ Βυζαντίου, ὡς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς Πλακίλλης, τῆς Θεοδώρας κ.ἄ. Ὁ Ἰουστινιανός, διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς σεισμοπαθεῖς, ἔκαμεν οἰκονομίαν, καταργήσας τὰς τελετὰς τῶν ἀνακτόρων.

Τέλος τὰ μοναστήρια παρεῖχον καθημερινῶς φιλοξενίαν, οἱ δὲ μοναχοὶ δὲν διέθετον μόνον κλίνην καὶ τροφὴν διὰ τοὺς ξένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς πόδας των ἔνιπτον μὲ θερμὸν ὕδωρ. Ἄν παρημέλουν τὸ καθῆκον τοῦτο, ὑπεβάλλοντο εἰς ἑκατὸν μετανοίας. Ἰδίως πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν τὴν φιλάνθρωπον δρᾶσιν τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου, ὅστις μεγάλην φροντίδα κατέβαλε διὰ τὴν ταφὴν τῶν ἀπόρων ξένων εἰς ἰδιαίτερα νεκροταφεῖα, τὰ λεγόμενα ξενοτάφια.

Διὰ τοὺς ξένους ὑπῆρχεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, εἰς τινὰ δὲ τῶν ξενοδοχείων (ξενῶνων) παρεῖχετο καὶ δωρεὰν νοσηλεία. Τόσον καλλιεργημένον ἦτο τὸ αἶσθημα τῆς φιλοξενίας. Ὁ περίφημος ξενῶν

τοῦ Σ α μ ψ ὶ ν, καεῖς
κατὰ τὴν στάσιν τοῦ
Νίκα (532)· ἀνεκαι-
νίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστι-
νιανοῦ καὶ περιέλαβεν
ιατρικὰ τμήματα. Ἡ
Ἐκκλησία τιμᾷ τὴν
27ην Ἰουνίου τὴν μνή-
μην τοῦ Ἁγίου Σαμ-
ψῶν τοῦ ξενοδόχου.

Τὸ πνεῦμα τῆς φι-
λανθρωπίας εἶναι διά-
χυτον καὶ εἰς τὰ συγ-
γράμματα τῶν Βυζαν-
τινῶν. Αὐτοκράτωρ τοῦ
Βυζαντίου ἔγραψε πρὸς
ἀνεψιόν του τὸ ἐξῆς :

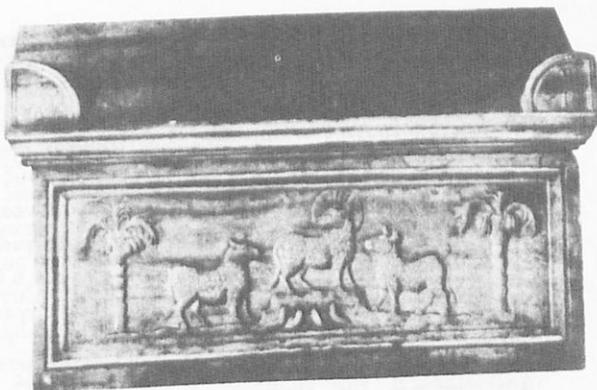
*Ἐνδύσε πέννητα γυμνόν, χόρτασε πεινασμένον,
θλιμμένους παρηγόρησον, ἀρρώστους ἐπισκέπτου.*

30. Ἡ νομοθεσία

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐξηκολούθει νὰ ἰσχύῃ τὸ ρωμαϊκὸν δι-
καιον. Παρέστη ὅμως ἀνάγκη νὰ γίνῃ συγκέντρωσις τῶν νόμων, τῶν
ἐκδιδομένων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Τὸ 429 συγκρο-
τεῖται ἐπιτροπὴ ἀπὸ νομοδιδασκάλους καὶ μετ' ὀλίγα ἔτη (438) φέρει
αὕτη εἰς φῶς τὸν *Θ ε ο δ ο σ ι α ν ὸ ν κ ὠ δ ι κ α*. Οὗτος διετήρησε τὴν
ἰσχύν του μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ εἰς τὴν Δύσιν μέχρι τοῦ 12ου
αἰῶνος.

Ἡ ρωμαϊκὴ νομοθεσία ὑπέστη βαθμηδὸν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Χρι-
στιανισμοῦ. Αἱ ἀντιλήψεις περὶ ἰσότητος τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν ἄν-
δρα κατακτοῦν ἔδαφος. Ἐπίσης ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν δούλων, ἡ ὑπαρξίς
τῶν δικαιωμάτων τῶν παιδιῶν καὶ γενικῶς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν καλυτέ-
ρευσιν τῆς οικογενείας ἀναγνωρίζεται σιγὰ - σιγὰ ὑπὸ τοῦ κράτους.

Ἰδίως ὅμως ὁ Ἰουστινιανὸς ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν συλλογὴν καὶ κατὰ-
ταξιν τῶν νόμων, διότι μεγάλη ἀκαταστασία ὑπῆρχεν εἰς τὴν διοίκησιν

28. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (6ος αἰὼν)

(*Εἰκονίζουσα ἐν μέσῳ τὸν Χριστὸν ὡς ἀμνόν, ἰστάμενον ἐπὶ
θρόνῳ, ἐξ οὗ πηγάζουν οἱ τέσσαρες ποταμοὶ τοῦ Παραδείσου,
ἐκατέρωθεν δὲ τοῦ Χριστοῦ τοὺς Ἀποστόλους Πέτρον καὶ
Παῦλον, εἰκονιζομένους ὡς πρόβατα*)

καὶ ἡ δικαιοσύνη, ἔνεκα κακῆς ἐφαρμογῆς καὶ κακῆς ἐρμηνείας τῶν νόμων, ἦτο αὐθαίρετος. Οὗτος, εὐθύς ὡς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἀνέθεσεν εἰς δωδεκαμελῆ ἐπιτροπὴν, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Τριβωνιανοῦ, τὴν τακτοποίησιν τῶν νόμων. Ἡ ἐπιτροπὴ, τὸ 529, ἐξέδωκε τὸν Ἰουστινιανέιον κώδικα, περιέχοντα τοὺς ρωμαϊκοὺς νόμους ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ μέχρι τοῦ 529. Μετὰ ταῦτα νέα ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὸν Τριβωνιανὸν ἐπεφορτίσθη νὰ συγκεντρώσῃ τὰς γνώμας τῶν παλαιῶν μεγάλων νομικῶν, πρὸ πάντων τοῦ Παπινιανοῦ, Οὐλπιανοῦ κ.ά. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἦλθεν εἰς φῶς νέα ἐργασία, ἥτις ὠνομάσθη Digesta, ἑλληνιστὶ Πανδέκτης.

Παραλλήλως ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνέθεσεν εἰς νέαν ἐπιτροπὴν ὑπὸ τὸν αὐτὸν Τριβωνιανὸν τὴν συγγραφὴν νομικοῦ ἐγχειριδίου πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαστῶν, ἐπέδιδξε δηλαδὴ καὶ τὴν μεθοδικὴν μόρφωσιν νέων νομικῶν, διὰ νὰ τοὺς χρησιμοποίησῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους. Τὸ νομικὸν τοῦτο ἐγχειρίδιον ὠνομάσθη Εἰσηγήσεις (Institutiones). Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἰουστινιανὸς ἠναγκάζετο νὰ ἐκδίδῃ νέους νόμους, τὰς Νεράς, διὰ νὰ ρυθμίξῃ διάφορα ζητήματα, περὶ τῶν ὁποίων δὲν εἶχε προβλέψῃ ἡ παλαιότερα νομοθεσία.

Τὸ ἔργον τοῦτο, διὰ τὸ ὅποιον ὁ Ἰουστινιανὸς δικαίως ἦτο ὑπερήφανος, ὠνομάσθη Ρωμαϊκὸν Ἀστικὸν Δίκαιον, εἶχε δὲ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς νομοθεσίας τῶν νεωτέρων λαῶν. Νεώτερος ἱστορικὸς γράφει τὰ ἐξῆς περὶ τῆς νομοθετικῆς ἐργασίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ: « Δύο δῶρα μεγίστης ἀξίας ἐχάρισε τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Δύσιν· τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα καὶ τὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον ».

Βαθμηδὸν γίνεται χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης κατὰ τὴν σύνταξιν νόμων καὶ προσαρμύζεται τὸ ἀρχαῖον ρωμαϊκὸν δίκαιον πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν καὶ τὸ σύγχρονον πνεῦμα. Ὄθεν ἐτροποποιήθη ἡ ρωμαϊκὴ νομοθεσία καὶ ἔγινεν ἑλληνο-ρωμαϊκὴ καὶ ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἀντικατεστάθη ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς.

31. Ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις

Κάθε πολίτης τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ὑπηρετῇ εἰς τὸν στρατὸν ἀπὸ τὸ 18ον ἔτος τῆς ἡλικίας του μέχρι τοῦ 40οῦ. Τὸ κράτος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ καλῇ τὸν πολίτην εἰς τὸν στρατὸν, ἐφ' ὅσον ἔκρινε τοῦτο ἐπιβεβλημένον.

χον πεζοὶ καὶ ἵππεῖς ἐλαφρῶς ὠπλισμένοι, οἱ λεγόμενοι τοξόται.

Ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ τούτου, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς προάσπισιν τοῦ κράτους ἀπὸ ἐχθρῶν εἰσβολῶν ἢ ἐπαναστάσεις, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχεν ὀργανώσει διαφοροτρόπως τὴν ἄμυναν τῶν συνόρων. Κατὰ μῆκος τῶν ἀπεράντων συνόρων του ἐγκατέστησε σώματα στρατοῦ, εἰς τὰ ὅποια ἐνεπιστεύθη τὴν ἄμυναν αὐτῶν. Οἱ στρατιῶται αὐτοὶ τῆς μεθοριακῆς γραμμῆς, τῶν ἀκρων, ὠνομάσθησαν ἀκρίται, καὶ ἐγκαθίσταντο μετὰ τὰς οἰκογενεῖας των εἰς τὰς γαίας, τὰς ὁποίας ἐχορῆγει τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἰς αὐτούς, ὡς ἀνταμοιβὴν διὰ τὴν στρατιωτικὴν των ὑπηρεσίαν.

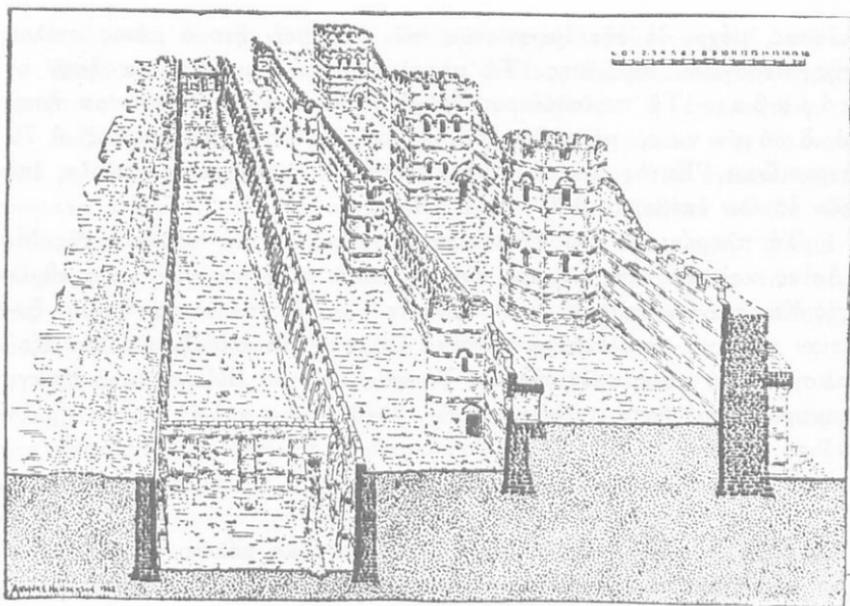
Οἱ ἀκρίται εἶχον ὡς κύριον ἔργον νὰ κατέχουν τοὺς ὄχυρους τόπους, τοὺς πύργους καὶ τὰς ἀκροπόλεις, διὰ τῶν ὁποίων ἦτο ἠσφαλισμένον ὅλον τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Πολλὰ ἀπὸ τὰ φρούρια ταῦτα εἶχον κτισθῆ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ὅμως ἔγιναν πολὺ περισσώτερα. Ἠκολούθουν τὸ ἐν τὸ ἄλλο εἰς μίαν ἀδιάκοπον σειρὰν καὶ εἰς αὐτὰ κατέφευγον οἱ κάτοικοι τῶν πέριξ περιοχῶν, ὡσάκις ἐγίνοντο ἐπιδρομαὶ βαρβάρων. Οἱ ἀκρίται ἐπέβλεπον τὰ σύνορα, παρηκολούθουν πᾶσαν κίνησιν τῶν ἐχθρῶν καὶ ἀπέκρουον πᾶσαν ἐπιδρομὴν των, ἐνίοτε δὲ προληπτικῶς πρῶτοι ἐπετίθεντο κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους.

Ἡ Βυζαντινὴ ἐποποιεῖα ἐξύμνησε τὰ κατορθώματα τῶν ἀκριτῶν τῆς Ἀσίας εἰς μακρὸν ποίημα, ὅπου ἐξαίρεται ἰδίως ἡ ἀνδρεία καὶ ὁ πατριωτισμὸς τοῦ Βασιλείου Διγενῆ Ἀκρίτα.

Ἐκτὸς τῶν συνοριακῶν ἀκροπόλεων, καὶ ἐντὸς τοῦ κράτους, εἶχον ληφθῆ μέτρα ἀμύνης κατὰ ἐνδεχομένων ἐχθρῶν ἐπιδρομῶν. Ὅλαι αἱ μεγάλαι πόλεις ἦσαν ὠχυρωμέναι, περιβαλλόμεναι ἀπὸ ὑψηλὰ καὶ παχέα τεῖχη, τὰ ὅποια κατὰ διαστήματα ἐνισχύοντο ὑπὸ ἰσχυρῶν πύργων. Ὁ ὅλος περίβολος εἶχε σχῆμα τετραγωνικὸν ἢ σχεδὸν κυκλωτέρες, ἔμπροσθεν δὲ αὐτοῦ ὑπῆρχεν εὐρεῖα τάφος. Διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν φρουρίων εἰσεπράττετο εἰδικὸς φόρος ἀπὸ τοὺς κατοίκους, ὁ γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα φόρος καστροκτισίας.

Οἱ πύργοι τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ τὰ διασωθέντα μεγάλα τμήματα τῶν τευχῶν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μᾶς δίδουν σαφῆ εἰκόνα τῆς τοιαύτης ὄχυρώσεως.

Ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχεν ἰσχυρὸν στόλον. Ὁ ὁποῖος μέχρι τοῦ 8ου αἰῶνος ἦτο κυρίαρχος εἰς τὰς ἀνατολικὰς θα-

29. Τμήμα τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως

5ου αἰῶνος ἰδρύθησαν τὰ βυζαντινὰ τεῖχη τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία εἶναι ἡ δευτέρα πόλις τοῦ κράτους. Ἡ πόλις ἦτο μεγάλη καὶ εὐρεία, διότι μέγας ἦτο ὁ κύκλος τῶν τειχῶν της, τὰ ὁποῖα εἶχον πύργους καὶ προμαχῶνας, ἀπὸ ἀνατολῶν δὲ καὶ δυσμῶν ἡ πόλις ἠσφαλιζέτο ὑπὸ δύο χειμάρρων. Παλάτια ἐστόλιζον τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου διέμενον οἱ αὐτοκράτορες, ὁσάκις τὴν ἐπεσκέπτοντο καὶ ἰδίως τὴν 26ην Ὀκτωβρίου.

Τὸ μεγαλύτερον ὅμως ἐνδιαφέρον τῶν αὐτοκρατόρων εἴλκυσε ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἡ ὀχύρωσις αὐτῆς ἦτο τόσον σημαντικὴ, ὥστε κατῴρθωσε νὰ ἀντιμετωπίσῃ πολλὰς πολιορκίας καὶ μάλιστα εἰς περιστάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας μόνη αὐτὴ ἀπ' ὅλον τὸ κράτος εἶχε μείνει ἐλευθέρη. Ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ πληθυσμὸς της ἠῤῥῆθη τόσον πολὺ, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ περιλάβου αὐτὸν τὰ τεῖχη τοῦ Κωνσταντίου. Ὁ Θεοδόσιος ὁ Β' (408 — 450) ἀνήγειρε νέα τεῖχη, εὐρύτερα. Ταῦτα, ὅχι μόνον ἠδύνατο νὰ περιλάβου πληθυσμὸν ἑνὸς ἑκατομ-

καὶ διαδίδουν συγχρόνως καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Μεταφέρουν οἱ ἔμποροι τὰ πολυτίμητα προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐκ τῆς Συρίας, οἶνον, λιὰ ὑφάσματα, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἀντικείμενα. Ὅσοι ἐκ τῶν Βυζαντινῶν ἐμπορεύονται εἰς τὴν Γαλλίαν λέγονται Γαλλοδρομοὶ καὶ ὅσοι εἰς τὴν Ἰσπανίαν Σπανοδρομοὶ.

Μεγάλαι ἐπαρχιακαὶ πόλεις ἀπέβησαν ἀξιολόγα ἐμπορικὰ κέντρα, ὡς ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Ἱερουσαλήμ, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἀδριανούπολις, αἱ Πάτραι κ.ἄ. Εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόλεων τούτων συνέβαλον κατὰ πολὺ αἱ μεγάλαι χερσαῖαι καὶ θαλάσσιαι ὁδοί.

Αἱ ποτάμια ὁδοὶ τοῦ Δνειπέρου καὶ τοῦ Τανάιδος (Δὸν) εὐρίσκοντο εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ Βυζάντιον διὰ τῶν λιμένων τῆς Κριμαίας. Ἀπὸ τὴν χώραν τῶν Λαζῶν (τῆς παλαιᾶς Κολχίδος) καὶ τὴν Τραπεζοῦντα ἤρχιζον ὁδοί, αἱ ὁποῖαι ᾠδήγουν εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν.

Εἰς τὴν Βαλκανικὴν ὑπῆρχον πολλαὶ χερσαῖαι ὁδοί, αἱ ὁποῖαι συνέδεον ἀπομεμακρυσμένας πόλεις, ἡ μεγαλυτέρα ὅμως ὄλων ἦτο ἡ περίφημος Ἐγνατία, διὰ τῆς ὁποίας συνεδέετο ἡ Κωνσταντινούπολις μὲ τὴν Ἀδριατικὴν καὶ ἐντεῦθεν μὲ ὄλην τὴν Δύσιν.

Εἰς ὅλας τὰς ἀκτᾶς τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου ὑπῆρχον μεγάλοι λιμένες, ὅπου συνηγνῶντο ἔμποροι ἀπ' ὅλον τὸν κόσμον. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἦτο ἡ Ἀλεξάνδρεια. Ἐξ αὐτῆς ἐξήγοντο τὰ δημητριακὰ προϊόντα τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου ποταμοῦ καὶ εἰς αὐτὴν διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης εἰσήγοντο τὰ προϊόντα πολλῶν χωρῶν, ὡς τῆς Αἰθιοπίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας, τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Κεϋλάνης καὶ τῆς Κίνας, τὰ ἀρώματα, οἱ πολυτίμοι λίθοι καὶ τὰ σπάνια μέταλλα.

Εἰς τοὺς λιμένας τῆς Συρίας τὰ μεγάλα караβάνια ἔφερον ἀπὸ τὴν Κίναν τὴν ἀκατέργαστον μέταξαν καὶ τὰ πλούτη τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπὸ τοὺς λιμένας αὐτοὺς τὰ караβάνια παρελάμβανον ὡς ἀντάλλαγμα τὰ προϊόντα τῆς συριακῆς βιομηχανίας, τὰ ὁποῖα ἦσαν ποικίλα ὑάλινα σκεύη, ὑφάσματα, κομψοτεχνήματα, κεντήματα, οἶνοι καὶ κοράλλια.

Εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἡ Ταρσός, ἡ Ἀττάλεια, ἡ Ἐφεσος, ἡ Σμύρνη, ἡ Φώκαια, εἰς δὲ τὸν Εὐξείνιον Πόντον ἡ Τραπεζοῦς καὶ ἡ Χερσῶν εἶναι σπουδαῖα κέντρα ἀνταλλαγῶν. Ἐκ τούτων ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτος ἦτο ἡ Χερσῶν. Οἱ λαοὶ τῆς ἐνδοχώρας, Πατσινάκαι, Ρῶσοι καὶ Χάζαροι, ἔφερον εἰς Χερσῶνα τὸν σῖτον, τὸ χαβιάριον καὶ

τὰ γουναρικά καὶ ἡγοραζον τὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας.

Εἰς τὸ Ἴόνιον πέλαγος ἦσαν ὁ Αὐλών, τὸ Δυρράχιον καὶ ἡ Κέρκυρα. Εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα τὸ Ναύπλιον, ἡ Κόρινθος, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Χαλκίς, αἱ Πάτραι ἐδέχοντο ἐμπόρους, οἱ ὅποιοι ἡγόραζον τὰ μεταξωτὰ τῶν ἐργοστασίων τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας.

Δύο ἦσαν τὰ σπουδαιότερα ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἡ Θεσσαλονίκη καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις.

Ἡ Θεσσαλονίκη εἶναι ἡ δευτέρα μετὰ τὴν πρωτεύουσαν ἐμπορικὴ πόλις τοῦ κράτους. Δεσπόζει τοῦ σημαντικοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν Αἰγαίου Πελάγους καὶ τῶν μεγάλων ὁδῶν ἐπικοινωνίας Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ὅχι μόνον ὅλον τὸ ἐμπόριον, τὸ ὅποῖον ἀπὸ τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν κατηρθύνετο εἰς τὸν Βόσπορον, ἔπρεπεν ἀναγκαστικῶς νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικὴν, ἀλλ' αὕτῃ ἦτο καὶ ἡ φυσικὴ ὁδὸς τῆς ἐξαγωγῆς εἰς τὰς σλαβικὰς χώρας.

Κατ' ἔτος καὶ κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, εἰς τὴν πεδιάδα μεταξὺ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἀξιοῦ ἐγένετο μεγάλη ἐμπορικὴ πανήγυρις, ἡ ὁποία διήρκει πολλὰς ἡμέρας, τὰ Δημήτρια. Εἰς αὐτὴν μετεῖχον ἔμποροι ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου. Ἕλληνες, Σλάβοι, Ἴταλοί, Ἰσπανοὶ καὶ ἄλλοι. Οἱ ἔμποροι ἴδρουν πρόχειρα καταστήματα καὶ ἐπλούτιζον μὲ διάφορα ἐμπορεύματα, ὑφάσματα, ποικίλα ἔργα τέχνης καὶ γεωργικὰ καὶ βιομηχανικὰ προϊόντα πάσης φύσεως.

Ἄλλ' ἔτι σπουδαιότερον ἐμπορικὸν κέντρον ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις. Εἰς αὐτὴν συνεκεντρῶνετο τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου. Εἰς τὰ μεγάλα καταστήματα κατὰ μῆκος τῆς μεγάλης ὁδοῦ, ἡ ὁποία ὀνομάζετο Μέση, ἦσαν συσσωρευμένα τὰ προϊόντα διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας. Ταῦτα ἦσαν ὑφάσματα πολύτιμα, θαυμάσια ἔργα χρυσοχοϊκῆς, κομφοτεχνήματα ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν ἢ ἀπὸ χαλκῶν καὶ ἄργυρον ἢ ἀπὸ χρυσοῦν καὶ σμάλτων. Ἐκεῖ, ὑπὸ τὰς στοὰς καὶ εἰς τὰς πλατείας, ἐιργάζοντο διάφοροι ἐπαγγελματίαι, χρυσοχοοί,

31. Βυζαντινὸν μεταξωτὸν ὑφάσμα

δερματοπῶλαι, κηροποιοί, ἀρτοποιοί, ἔμποροι ὑφασμάτων, μαλλίων καὶ βάμβακος, ἵππων, ἰχθύων καὶ ἀρωμάτων. Ἀπειράριθμοι ἀγορασταὶ ἐπλήρουν τὴν μεγάλην πόλιν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Αὐτοκρατίας, τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

Εἰς τὴν μεγάλην ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου συνέβαλε τὸ ἐμπορικὸν ναυτικόν. Τὸ Σέκρετον τῆς θαλάσσης (τὸ σημερινὸν Ὑπουργεῖον τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας) διὰ τῶν ἀρμοδίων ὑπαλλήλων ἐνεθάρρυνε τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν καὶ τὸ κράτος εἰσέπραττε πολλοὺς φόρους. Πηγὴ πλοῦτου λοιπὸν ἦτο ἡ ἰσχυρὰ ναυτιλία τοῦ Βυζαντίου, διότι τότε οἱ ἔμποροι προετίμων τῆς χερσαίας τὴν θαλασσίαν συγκοινωνίαν ὡς ἀσφαλεστέραν.

Ζωηρὰ ἐμπορικὴ κίνησις διεξήγετο εἰς τὴν Μεσόγειον μεταξὺ τῶν διαφόρων χωρῶν τῆς Αὐτοκρατορίας. Τὰ ἐγχώρια προϊόντα ἐξήγοντο εἰς ξένας ἀγορὰς καὶ ἠϋξανον τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους.

Ἐπίσης περίφημα ἦταν τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκευῆ, μάλλινα, λινα ὑφάσματα καὶ γουναρικά. Οὐδὲν ἄλλο κράτος ἠδύνατο ν' ἀνταγωνισθῆ πρὸς τὰ προϊόντα τῆς βυζαντικῆς χρυσοχοίας καὶ ἐλεφαντουργίας.

Τόσον τὸ ἐμπόριον, ὅσον καὶ ἡ βιομηχανία ἤσχοῦντο ἐλευθέρως εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος· μόνον ὠρισμένα ἐπαγγέλματα, ὡς τοῦ ὀπλοποιοῦ καὶ νομισματοκόπου, δὲν ἦσαν ἐλεύθερα εἰς τοὺς ιδιώτας. Πλεῖστοι πόλεις ἀναφέρονται ὡς ἀξιόλογα βιομηχανικὰ κέντρα, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἀδριανούπολις, αἱ Θῆβαι, αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, ἡ Καστορία κ.ἄ.

Μετὰ τὸν Ἰουστινιανόν, σπουδαιότερα βιομηχανία εἶναι ἡ μεταξουργία, ἡ ὁποία ἐφωδίαζεν ὅλην τὴν Εὐρώπην μὲ τὰ προϊόντα τῆς.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ μέταξα ἦτο πολὺ ἀκριβὴ, διότι, παραγομένη εἰς τὴν Κίαν, ἐχρειάζετο πολλὰ ἐξοδα νὰ μεταφερθῆ εἰς τὸ Βυζάντιον, οἱ δὲ Κινέζοι ἀπηγόρευον τὴν ἐξαγωγὴν αὐτῶν μεταξοσκώληκος. Ὁ Ἰουστινιανὸς μετεχειρίσθη τὸ ἐξῆς τέχνασμα. Δύο Ἕλληνες μοναχοὶ μετέβησαν εἰς Κίαν καὶ ἔμαθον, πῶς καλλιεργεῖται ὁ μεταξοσκώληξ. Ὅταν ἐφευγον, ἔκρυψαν αὐτὰ μεταξοσκώληκος εἰς τὰς σωληνωτὰς ράβδους των καὶ μετέφερον αὐτὰ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Ἐκτοτε ἡ βιομηχανία τῆς μετάξης ἀνεπτύχθη πολὺ καὶ διεδόθη εἰς πολλὰς πόλεις.

Ἐν γένει οἱ κυριώτεροι κλάδοι τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας τοῦ Βυ-

ζαντινοῦ κράτους ἦσαν τὸ ἐμπόριον, ἡ ναυτιλία καὶ ἡ βιομηχανία.

34. Ἡ Γεωργία

Παρὰ τὴν τεραστίαν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἡ γεωργία δὲν ἔπαυσε ν' ἀποτελῇ τὴν βάσιν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου ἠσχολεῖτο εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὴν δασοπονίαν.

Πολλάκις ὅμως παρετηρεῖτο μείωσις τῆς καλλιέργειας τῆς γῆς καὶ αἰτία ἦτο ἡ ληστρική, οὕτως εἶπεῖν, διαγωγὴ τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, οἱ ὅποιοι ἐλέγαντο Δυνατοί. Οὗτοι εἶχον μεγάλας ἐκτάσεις καὶ ἀπερρόφων τὰ κτήματα τῶν μικρῶν ιδιοκτητῶν. Οἱ δυνατοὶ ἦσαν ἡ μάστιξ τῆς ὑπαίθρου χώρας, κατελήστευον τὴν χώραν, ἐακοποιοῦν πρόσωπα, ἐσφετερίζοντο ἀλλότρια κτήματα, ἰδιωτικά, ἐκκλησιαστικά καὶ δημόσια ἀκόμη, ὥστε τὰ κτήματα τῶν δυνατῶν ἠύξανον εἰς βάρος τοῦ δημοσίου καὶ τῆς μικρᾶς ιδιοκτησίας. Δὲν ἤρκοῦντο δὲ εἰς τὰς ἀπεράντους γαίας οἱ δυνατοί, ἀλλά, ἀποκτῶντες καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν, ἐστασίαζον καὶ ἐστρέφοντο ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος. Πολλάκις ἡ κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπασχόλησε μέρος τοῦ στρατοῦ τῆς πρὸς κατάπνιξιν τῶν ἐπαναστάσεων τῶν δυνατῶν.

Πρὸ τοῦ κινδύνου τούτου, οἱ ἐλεύθεροι χωρικοὶ (χωρῖται) ἦ ἐγκατέλειπον τὴν ὑπαίθρον καὶ συνωθοῦντο εἰς τὰ ἀστικά κέντρα ἢ ἐγίνοντο δουλοπάροικοι τῶν δυνατῶν. Οἱ δουλοπάροικοι ἦσαν προσκολλημένοι εἰς τὸ κτῆμα καὶ ἠκολούθουν τὴν τύχην τοῦ κτήματος, ἐκαλλιέργουν δὲ τοῦτο ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Ἡ δουλοπαροικία ἐπροξένησε μέγα κακὸν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἀνάγεται εἰς πολὺ παλαιούς χρόνους.

Λόγος ἐπίσης σημαντικὸς διὰ τὴν αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δουλοπαροίκων ἦτο ἡ καταστροφὴ τῆς ὑπαίθρου χώρας ἐκ τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων. Οἱ μικροὶ γεωργοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ πληρῶνουν τοὺς φόρους εἰς τὸ κράτος καὶ ἠναγκάζοντο νὰ πωλοῦν τὰ κτήματά των εἰς τοὺς πλουσίους καὶ νὰ συρρέουν εἰς τὰς πόλεις. Ἡ ἀπομάκρυνσις ὅμως τῶν γεωργῶν ἀπὸ τοὺς ἀγροὺς δὲν συνέφερον εἰς τὸ κράτος. Διὰ τοῦτο ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς κοινοτικούς ἄρχοντας καὶ εἰς τοὺς μεγάλους ιδιοκτῆτας νὰ ἐπαναφέρουν διὰ τῆς βίας τοὺς δραπετάς καλ-

λιεργητάς και νά ἐμποδίζουσι τὴν ἀναχώρησίν των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιουργήθη ἡ ἀρχή, ὅτι οἱ γεωργοὶ ἦσαν ἀναποσπάστως προσηρτημένοι εἰς τὸ κτῆμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουσι διὰ τῆς γεννήσεως ἢ τῆς μακροχρονίου διαμονῆς.

Ἡ κυβέρνησις πολλάκις ἐλάμβανε μέτρα καὶ προσεπάθει νά προστατεύῃ τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν τῶν πτωχῶν ἀγροτῶν ἐναντίον τῶν ἰσχυρῶν καὶ νά καλυτερεύῃ τὴν κατάστασιν τῶν ἀγροτῶν, δίδουσα εἰς τὰς κοινότητας τῶν χωρίων περισσοτέρας ἐλευθερίας.

Ἄλλ' αἱ προσπάθειαι αὗται δὲν εἶχον μεγάλην ἐπιτυχίαν καὶ εἰς πολλὰς περιοχὰς οἱ ἀγροὶ ἤρχισαν νά ἐρημῶνωνται καὶ ἡ γεωργία νά ἐγκαταλείπεται. Εὐτυχῶς ὅμως, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχε πλεόνασμα γεωργικῶν προϊόντων ἐκ τῶν εὐφύρων πεδιάδων τῆς Θράκης καὶ τῆς Μ. Ἀσίας.

35. Κατοικία - Ἐνδυμασία - Τροφή

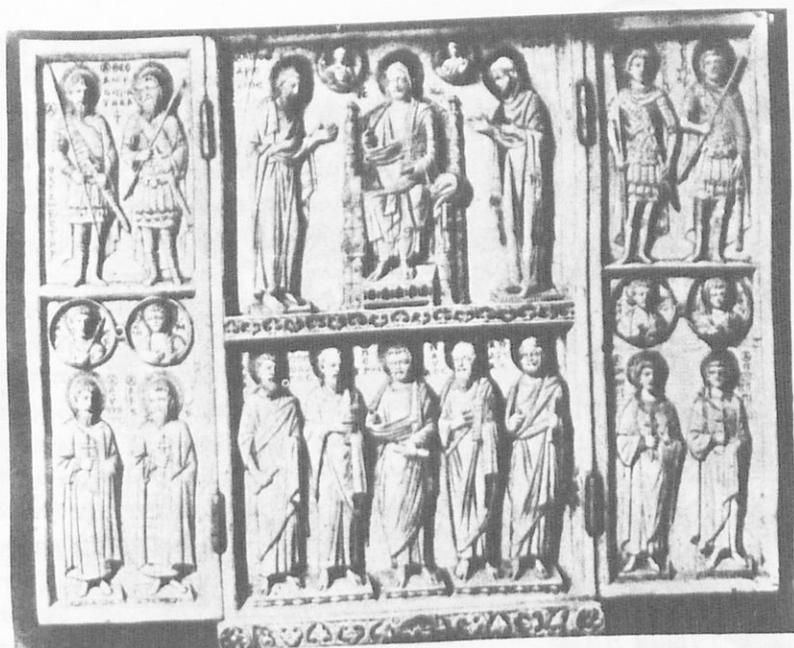
Ἡ κατοικία τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο τὸ Μέγα Παλάτιον, τὸ ὁποῖον ἦτο ὄχι μόνον τὸ μεγαλοπρεπέστερον στολισμα τῆς πρωτεύουσας, ἀλλὰ συγχρόνως τὸ κέντρον τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ κράτους.

Τοῦτο δὲν ἦτο ἓν οἰκοδόμημα, ἀλλ' ἀπετέλει ὀλόκληρον συνοικίαν παρὰ τὸν Βόσπορον, τὸ ὠραιότερον μέρος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἑκτασις τοῦ παλατιοῦ ἦτο 400.000 τ.μ. καὶ περισσότερα τῶν 10.000 ἀτόμων κατοικοῦσι εἰς αὐτό. Τὸ Παλάτιον ἦτο σύμπλεγμα κτιρίων, ἐκκλησιῶν, αὐλῶν, πλατειῶν, καὶ κήπων. Οἱ ἐκάστοτε βασιλεῖς ἐφιλοτιμοῦντο καὶ ἀνεκαίνιζον ἢ ἐπεξέτεινον ἢ ἐξωραΐζον αὐτό.

Τὰ ἰδιαίτερα διαμερίσματα τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἐλέγοντο ἰε ρ ὀ ν π α λ ᾶ τ ι ο ν καὶ ἐπεκοινῶνουν μεταξύ των μετὰ διαδρόμους, στολισμένους μετὰ στοᾶς, ἀγάλματα καὶ μαρμάρινα συντριβάνια. Εἰς ὅλα τὰ διαμερίσματα ὑπῆρχον θαυμάσιαι αἴθουσαι, μετὰ τοὺς τοίχους στολισμένους ἀπὸ ὠραία ψηφιδωτᾶ, τὰ ὅποια παρίσταναν ἀγίους ἢ νίκας τῶν αὐτοκρατόρων. Αἱ θύραι ἦσαν τεχνουργημέναι ἀπὸ ἀργυρον καὶ ἐλεφαντοστοῦν. Ὑπῆρχον ἐπίσης ἐκκλησίαι, κῆποι, στέρναι, ἀποθῆκαι τροφίμων, κατοικίαι διὰ τὴν ὑπηρεσίαν, στρατῶνες, στάβλοι κ.ἄ.

Αἱ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι, σύμφωνα μετὰ τὸ σχέδιον τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν, ἦσαν ἀπλαῖ, μονόροφοι ἢ διώροφοι, τὰ δωμάτια δ' αὐτῶν ἐκτίζοντο περὶ τῆς αὐλῆς ἢ ὁποῖα ἦτο κλειστή.

Αἱ οἰκίαι τῶν πλουσίων εἶχον στοᾶς ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς.

32. Τριπτυχον μουσειού Λούβρου
(*Ενθα διακρίνομεν τὸ ἔνδυμα τῶν Βυζαντινῶν, 11ος αἰὼν)

Ὁ στολισμὸς αὐτῶν ἦτο ἐπίσης πολυτελής, ὅπως καὶ τοῦ παλατίου, διότι οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων ἐστρώνοντο μὲ μάρμαρα, μὲ ψηφιδωτὰ καὶ ζωγραφίας, τὰ δὲ ἐπιπλα ἐστολίζοντο μὲ ἐλεφαντοστοῦν καὶ σμάλτα. Καθίσματα ὑπῆρχον ὅλων τῶν εἰδῶν. Βαρύτιμοι τάπητες ἐσκεπάζον τὸ πάτωμα καὶ πολύτιμοι πολυέλαιοι συνεπλήρωνον τὴν λαμπρὰν ἐμφάνισιν τῶν οἰκιῶν.

Τὴν ἰδίαν πολυτέλειαν παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὸ ἔνδυμα τῶν Βυζαντινῶν, μεταξωτὸν μὲ χρώματα κτυπητὰ καὶ χρυσοῦ κεντήματα. Ἡ ἐνδυμασία τῶν Βυζαντινῶν κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀπλή, ὅμοια μὲ τὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, χιτῶν καὶ ἱμάτιον. Ὁ χιτῶν τῶν ἀνδρῶν ἦτο κοντὸς καὶ τῶν γυναικῶν μακρὸς. Εἰς τοὺς πόδας ἐφόρουσαν περικνημίδας καὶ ὑποδήματα ἀπὸ δέρμα.

Κατόπιν ὅμως εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ ἰδίως τῶν γυναικῶν ἐγίναν πολλὰ μεταβολαί, ὡς δεικνύουσιν τὰ ὀνόματα τῶν φο-

33. Ἐνδυμα Βυζαντινῆς
(Ἐκ μωσαϊκοῦ τοῦ ἐν Ραββένῃ
ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀπολλωναρίου
τοῦ νέου, βοσ αἰών)

ὁμοῦ τῶν πλουσίων ὑπῆρχεν ἄρτος λευκός, ἰχθύες νωποί, αὐγοτάραχα, καραβίδες, ἀστακοί, στρεΐδια, κρέας ψητόν, τυρός ἐκλεκτός καὶ ἄλλα, ὄχι πολὺ διάφορα ἀπὸ τὰ ἰδικά μας. Καὶ τὰ γλυκίσματα ἦσαν ἄφθονα καὶ οἱ καρποί, ξηροὶ καὶ χλωροί. Ὁ δὲ οἶνος, τὸν ὁποῖον ἔπινον οἱ πλούσιοι, ἦτο ἐκλεκτός τῆς Χίου, τῆς Μυτιλήνης, τῆς Κρήτης καὶ τῆς Σάμου.

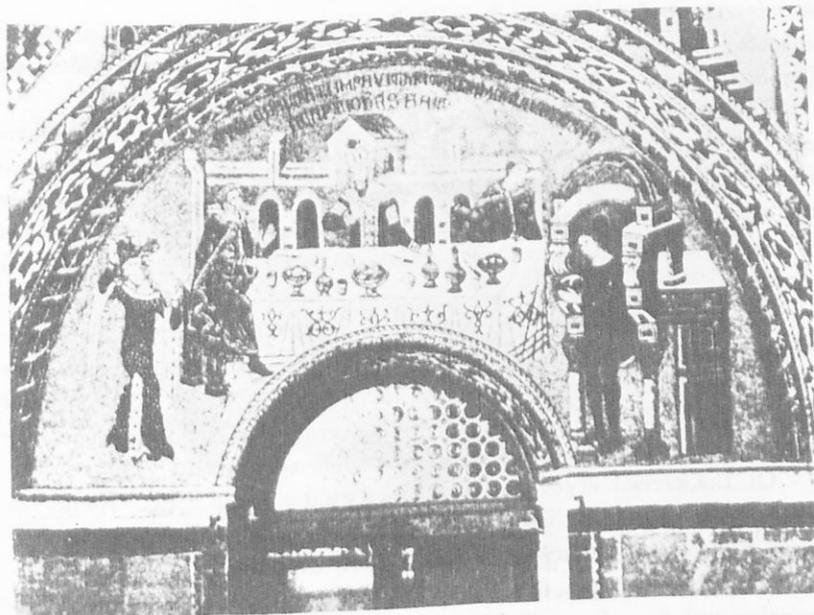
36. Αἰέορταί

Μέσα διασκεδάσεων εἶχον οἱ Βυζαντινοὶ πολλὰ. Συνηγνῶντο εἰς τὰ δημόσια λουτρά, καθὼς καὶ εἰς τὰς λουτροπόλεις ἱαματικῶν ἢ θα-

ρεμάτων καὶ κοσμημάτων. Μεγάλῃ ἀγάπῃ αἱ γυναῖκες τοῦ Βυζαντίου εἶχον εἰς τὰ κοσμήματα (περιδέραια, ἐνώτια, βραχιόλια, δακτυλῖδια, ζώνας), τὰ ὅποια ἦσαν στολισμένα μὲ πολυτίμους λίθους. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἶχον μακρὰν κόμην.

Ἡ πολυτέλεια τῆς τραπέζης εἶναι ἐπίσης μεγάλη. Εἰς τὸ παλάτιον καὶ τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων τὰ πινάκια, τὰ ποτήρια καὶ τὰ ἄλλα σκεύη, εἶναι χρυσᾶ ἢ ἀργυρᾶ. Εἰς τὴν τακτοποίησιν τῆς τραπέζης ἐπικρατεῖ λεπτὴ κομψότης. Τὰ ἀρώματα καὶ τὰ ἄνθη εἶναι ἄφθονα. Ἐτρωγον οἱ Βυζαντινοὶ συνήθως ὅπως οἱ ἀρχαῖοι, ἐξηπλωμένοι εἰς κλῖνας, πρὸ τῶν ὁποίων ἦσαν τοποθετημένοι τράπεζαι. Κοχλιάρια καὶ μαχαίρια εἶχον πάντοτε. Πιρουνία κατ' ἀρχάς δὲν εἶχον, ἀλλ' ἔτρωγον μὲ τὰς χεῖρας καὶ δι' αὐτό, πρὸ τοῦ φαγητοῦ καὶ μετ' αὐτό, ἦτο ἀπαραίτητον τὸ νίψιμον τῶν χειρῶν. Ἀργότερον ὁμοῦ εἰσήχθη ἡ χρῆσις πιρουνιῶν.

Ἡ συνήθης τροφή τοῦ λαοῦ ἦτο ἄρτος μαῦρος, ὄσπρια, λάχανα, τυρός, ἰχθύες παστοὶ ἢ νωποί, ἐλαῖαι καὶ ἄλλα. Ἐπινον δὲ οἶνον ἢ τὸ κ υ μ ι ν ᾶ τ ο ν, δηλ. ὕδωρ βραστόν μὲ κύμινον. Εἰς τὰς τραπέζας

34. Εικὼν συμποσίου.

(Μωσαϊκὸν τοῦ βαπτιστηρίου τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς Βενετίας, 14ος αἶων)

35. Εικὼν συμποσίου.

(Μικρογραφία τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Παρισιῶν, 14ος αἶων)

νασίων λουτρῶν. Ὁ λαὸς διεσχέδαζεν ἐπίσης εἰς τὰ καπηλεῖα, παρηκολούθει παραστάσεις γελωτοποιῶν καὶ ἔπαιζε διάφορα παιγνίδια, ὡς Ζατρίχιον κ.ἄ.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τοὺς βυζαντινοὺς εἶχον αἱ θρησκευτικαὶ ἑορταί. Τὸν ἑορτάζοντα ναὸν ἐστόλιζον μὲ κλάδους δάφνης ἢ μυρσίνης, ἔθιμον διατηρούμενον μέχρι σήμερον. Ἐὰν ὁ ναὸς ἦτο μακρὰν τῆς πόλεως, οἱ ἐκκλησιαζόμενοι, μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, συνήθιζον νὰ συμποσιάζουν πέριξ τοῦ ναοῦ, νὰ ψάλλουν διάφορα ἄσματα καὶ νὰ χορεύουν.

Αἱ μεγάλαι ἑορταὶ τῶν Χριστουγέννων, τῶν Φώτων, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Μεταμορφώσεως ἐτελοῦντο μὲ πολλὴν λαμπρότητα. Κατὰ τὴν νύκτα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου ἡ φωταγωγία εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὰς οἰκίας ἦτο ἀπλετος. Εἰς τὰς ἑορτάς συμμετεῖχον οἱ βασιλεῖς καὶ εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐδίδοντο ἐπίσημα γεύματα.

Οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον καὶ κοινωνικὰς ἑορτάς. Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν γενεθλίων ἐδέχοντο τοὺς φίλους των καὶ παρέθετον δεῖπνον. Τὰ ὀνομαστικὰ ἦσαν ἑορτὴ ὀνομαστικῆ.

Ὑπῆρχον ὅμως καὶ λαϊκαὶ ἑορταί, ὡς ἡ πρώτη τοῦ Ἰανουαρίου καὶ ἡ πρώτη τοῦ Μαρτίου. Ταύτας παρέλαβον οἱ Βυζαντινοὶ ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτραις (Καλένδαι, ἐξ οὗ κάλανδα).

Τὸ γενεθλίον τῆς πόλεως ἦτο ἑορτὴ. Τὴν 11ην Μαΐου ἐκάστου ἔτους ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐώρταζε καὶ ἐχόρευεν εἰς τὴν Μέσην, τὴν μεγαλυτέραν ὁδὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὰ ἀνάκτορα οἱ ἄρχοντες παρεκάθηντο εἰς γεῦμα.

Ἐκτὸς τῶν ἑορτῶν, ὑπῆρχον καὶ αἱ ἐπίσημοι τελεταί. Ὅταν ἐγεννᾶτο βασιλόπαις, ἐτελεῖτο ἑορτὴ. Κατ' ἀρχὰς ἤρχετο ὁ Πατριάρχης μὲ τὸν κλῆρον τῆς Ἀγίας Σοφίας εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἔδιδε τὰς εὐχὰς τῆς γεννήσεως, ἔπειτα οἱ συγλητικοὶ καὶ τὴν τρίτην ἡμέραν ἤρχετο ἀντιπροσωπεῖα τῶν Πρασίνων καὶ τῶν Βενέτων.

Ἡ βᾶπτισις τοῦ βασιλόπαιδος ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, παρουσία ὄλων τῶν ἀρχόντων. Τὸ νεοφώτιστον ὠδηγεῖτο ἐν πομπῇ εἰς τὰ ἀνάκτορα.

Ἡ ἡμέρα τῶν γενεθλίων τοῦ βασιλέως ἐωρτάζετο ἐπισήμως καὶ κατ' αὐτὴν ἐγένοντο προαγωγαὶ τῶν ὑπαλλήλων. Τὰ βασιλικὰ βρουμάλια, ἦτοι αἱ ὀνομαστικαὶ ἑορταὶ τῶν βασιλέων, ἐωρτάζοντο κατὰ τρόπον λαμπρὸν, ὡς καὶ οἱ γάμοι αὐτῶν. Ἀγῶνες καὶ

36. Ἀνάρρησις τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ ἀσπίδος.
(Μικρογραφία ἐν κώδιξι, 14ου αἰῶνος)

Θεατρικαὶ παραστάσεις ἐγίνοντο εἰς τὸν Ἰππόδρομον, ὅπου ἀνηρτῶντο καὶ εἰκόνες τῶν νεονύμφων.

Μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας ἐορτὰς τοῦ Βυζαντίου ἦτο ἡ ἡμέρα τῆς αὐτοκρατορίας, δηλαδὴ ἡ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνηγορεύετο ὁ αὐτοκράτωρ. Ὑψοῦτο οὗτος ἐπὶ ἀσπίδος, ἐν μέσῳ τῶν εὐχῶν τοῦ λαοῦ, καὶ ἤκουε τὰ παρακλήσεις καὶ τὰ παράπονα αὐτοῦ. Τὴν παραμονὴν τῆς ἐπετείου τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ βασιλέως ἀντιπρόσωποι τῶν δήμων προσήρχοντο εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἔνθα παρετίθεντο ἐπίσημα γεύματα καὶ ἐδίδοντο χοροί.

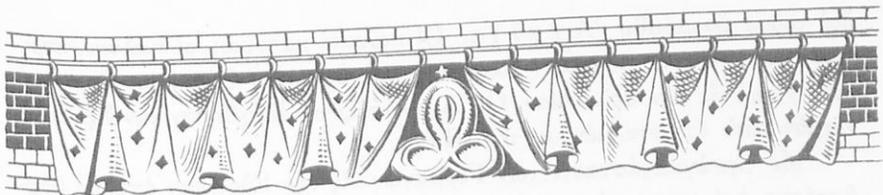
Οἱ πανηγυρισμοὶ δι' εὐχάριστα γεγονότα ἦσαν πάμπολλοι καὶ ἐλέγοντο δημόσια ἱλαρία. Ἡ ἀναγγελία νίκης, ἡ σύναψις εἰρήνης, ἡ ἀναχώρησις ἐχθρῶν καὶ ἡ ὑποδοχὴ ἐπισήμων ξένων ἐλάμβανον πανηγυρικὸν χαρακτῆρα. Ὑπερέβαινε ὅμως πάσης ἄλλης ἐορτῆς τὴν λαμπρότητα ἡ ὑποδοχὴ τοῦ βασιλέως, ὅταν οὗτος ἐπέστρεφε νικητὴς ἀπὸ ἐκστρατείας. Ἐγίνετο τότε θρίαμβος, ὅπως παλαιότερον εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν.

Ὁ βασιλεὺς ἐστάθμευεν ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρατὴν Χαλκηδόνα. Ἐκεῖ ἔσπευδον νὰ τὸν συναντήσουν ὁ Πατριάρχης, οἱ συγκλητικοί, οἱ οἰκεῖοί του καὶ πλῆθος λαοῦ. Μετὰ τινὰς ἡμέρας ἡ πομπὴ ἐξεκίνηει πρὸς τὴν πρωτεύουσαν.

Ὁ βασιλεὺς ἐπιβάνων τοῦ βασιλικοῦ τοῦ πλοίου, ἤρχετο εἰς τὸ προάστειον Ἑβδομόν (βλέπε χάρτην σελ. 91), ὅπου ὁ λαὸς τὸν ἀνέμενεν ἐνθουσιῶν. Ἐκεῖθεν μετέβαινεν εἰς τὴν Χρυσὴν Πόρταν, ὅπουθεν θὰ ἐγίνετο ἢ εἰς τὴν πρωτεύουσαν θριαμβευτικὴ τοῦ εἰσοδοῦ. Αἱ ὁδοὶ τῆς πόλεως, διὰ τῶν ὁποίων θὰ διήρχετο ἡ πομπή, εἶχον ἐν τῷ μεταξύ, κατόπιν διαταγῆς τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως, στολισθῆ καὶ στρωθῆ μὲ ἄνθη.

Διὰ τῆς μεσαίας πύλης, τῆς Ἑρυσῆς Πόρτας, διήρχοντο οἱ αἰχμάλωτοι καὶ τὰ λάφυρα καὶ ἠκολοῦντο ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τεθρίππου ἄρματος ἢ ἐπὶ λευκοῦ ἵππου. Ὁ λαὸς ἰστάμενος παρὰ τὰς ὁδοὺς, ἔρραινεν τὸν θριαμβευτὴν αὐτοκράτορα μὲ ἀρώματα καὶ ἄνθη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 7ον

37. Τὰ Δυτικά κράτη

ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ τῆς παλαιᾶς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἰδρύθησαν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν διάφορα κράτη, τῶν Βουργουνδίων, Βησιγότθων, Ὀστρογότθων, Βανδάλων, Λομβαρδῶν, Ἀγγλοσαξόνων, Βαυαρῶν, Σαξόνων καὶ Φράγκων. Τὰ πλεῖστα κατελήφθησαν ἑνωρὶς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ Ἀράβων. Περισσότερον διετηρήθη τὸ Φραγκικὸν κράτος καὶ ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον ἱστορικὴν δράσιν. Πραγματικὸς ἰδρυτὴς τούτου ἔγινεν ὁ Χλωδοβίκος (446—511), ὅστις κατέστησε πρωτεύουσάν του τοὺς Παρισίους καὶ ἐδέχθη τὸν Χριστιανισμόν.

Ἐπὶ Χλωδοβίκου καὶ τοῦ Δαγοβέρτου (628—638) τὸ Φραγκικὸν κράτος ἐπεξετάθη πολὺ, ἀφοῦ ὑπετάγησαν οἱ Βουργουνδιοὶ εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν Γαλλίαν καὶ ἀπωθήθησαν πέραν τῶν Πυρηναιῶν οἱ Βησιγότθοι. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Δαγοβέρτου τὰ σύνορα τοῦ φραγκικοῦ κράτους ἐμεγάλωσαν καὶ πέραν τοῦ Ῥήνου, ἰδίως μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν Βαυαρῶν καὶ Σαξόνων. Οἱ διαδεχθέντες τὸν Δαγοβέρτον κατὰ σειρὰν βασιλεῖς ἔστεροῦντο προτερημάτων καὶ τὸ κράτος ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τῶν αὐλαρχῶν, τῶν λεγομένων μαγιорδόμεων (Major domus).

Ἡ ἰδρυσις τοῦ Φραγκικοῦ κράτους, εὐθὺς μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ, ἀποτελεῖ ἀξιόλογον γεγονός, διότι εἰς τὸ ἀπέραντον χάος, τὸ ὁποῖον προῆλθεν εἰς τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς βαρβάρων λαῶν, ἠδραιώθη ἰσχυρὸν κράτος Χριστιανικὸν εἰς τὴν Δύσιν.

Εἰς τὰς νήσους Μεγάλῃν Βρεττανίαν καὶ Ἰρλανδίαν ἔδρυσαν οἱ Γερμανοὶ ἄλλο κράτος. Τὸ 449 πλῆθος Ἀγγλων καὶ Σαξόνων διεπεραιώθη εἰς τὴν νῆσον καὶ κατέλαβεν ὅλην τὴν πεδινὴν χώραν, ἣ ὁποία

διὰ τοῦτο ὠνομάσθη Ἄγγλῖα. Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι, οἱ Κέλται, περιώρισθησαν εἰς τὰ βόρεια (Σκωτία) καὶ δυτικὰ (Οὐαλίαν, Κορνούαλιαν) καὶ εἰς τὴν Ἰρλανδίαν. Οἱ Ἀγγλοσάξονες ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμόν ἀπὸ ἀπεσταλμένους τοῦ Πάπα.

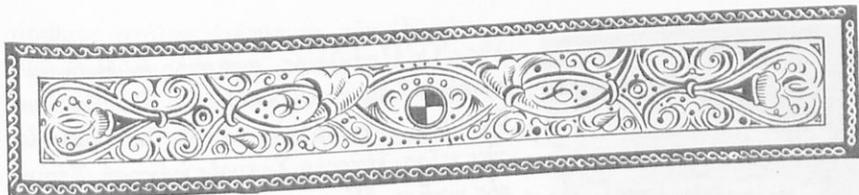
Μὲ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Γερμανῶν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπῆλθε βαρβαρότης ἐπὶ τινα χρόνον, οἱ κάτοικοι ἦσαν ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν βίαν καὶ ἄσυλον εὕρισκον μόνον εἰς τὰ μοναστήρια. Τὰ Γράμματα ἐλησμονήθησαν, αἱ Τέχναι παρημελήθησαν καὶ ἔζη τραχύτερα ἐπεκράτησαν. Ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν οἱ βασιλεῖς τῶν Γερμανικῶν κρατιδίων ἐμιμήθησαν τοὺς Ρωμαίους, τὸν πολιτισμὸν τῶν ὁποίων ἐδέχθησαν.

Βαθμηδὸν οἱ Γερμανοὶ ἀπέμαθον τὴν γλῶσσάν των καὶ συνεχωνεύθησαν μὲ τοὺς παλαιούς κατοίκους. Ἐκ τῆς ἐπιμειξίας ταύτης προῆλθον οἱ νέοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ ὁποῖοι λέγονται Νεολατινικοὶ λαοί, ὡς ὀμιλοῦντες γλώσσας προερχομένας ἀπὸ τὴν λατινικὴν, ἥτοι τὴν γαλλικὴν, ἰσπανικὴν, ἰταλικὴν κ.ἄ. Ὅθεν τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, δυνάμεθα νὰ ὑπαγάγωμεν εἰς τρεῖς μεγάλας ὁμοεθνίας, τὴν Νεολατινικὴν, τὴν Γερμανικὴν καὶ τὴν Σλαβικὴν.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

641 — 1204

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 1ον

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΥΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ — ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ

1. ΟΙ Διάδοχοι του 'Ηρακλείου

ΜΕ ΤΟΝ θάνατον του 'Ηρακλείου (641) εισερχόμεθα εἰς τὴν καθ' αὐτὸ βυζαντινὴν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ κράτος γίνεται ὁμοιογενές, δηλ. Ἑλληνικόν. Μεγάλαι ἐπαρχίαι, εἰς τὰς ὁποίας ὀπτήρχον πολλοὶ αἰρετικοί, ἀπεσάσθησαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Ἀραβας (Συρία, Παλαιστίνη, Αἴγυπτος), εἰς δὲ τοὺς Σλάβους οἱ Ἰλλυριοὶ καὶ οἱ Θράκες. Δηλ. κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον (641 — 1204) ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία χάνει ἔδαφος, ἀλλὰ κερδίζει ὁμοιογενῆ πληθυσμόν. Ἐθνολογικῶς ἀποβαίνει αὕτη καθαρῶς ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία μὲ ἐπίσημον θρησκείαν τὴν ὀρθόδοξον Χριστιανικὴν. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ ὁμιλουμένη καὶ ἡ γραφομένη, ἀντικαθιστᾷ δὲ καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τὴν λατινικὴν.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ 'Ηρακλείου ἡ Ἑλληνικὴ κατέστη ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους. Οἱ νόμοι, τὰ διατάγματα καὶ ὅλα τὰ δημόσια ἔγγραφα συνετάσσοντο εἰς τὴν Ἑλληνικὴν. Τὰ δὲ νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἐκυκλοφόρουσαν εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἔφερον ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς. Χρῆσις τῆς Ἑλληνικῆς ἐπίσης γίνεται εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὴν ἀγοράν. Ἡ λατινικὴ εἶναι ἐντελῶς ἀκατανόητος εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἡ λέξις Ρωμαῖος ἔπαυσε νὰ ἔχη ἔθνησιν σημασίαν, μόνον δ' ὡς τιμητικὸς τίτλος ἐφέρετο ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐπίσης, ἐκτὸς τῆς ἑλληνικότητος, ἰδιαιτέρον γνώρισμα τῆς αὐτοκρατορίας εἶναι ἡ ὀρθόδοξια. Αὕτη, ὡς θρησκευτικὸν καὶ ἔθνησιν γνώρισμα, διακρίνει τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς χριστιανικοὺς τῆς Δύσεως καὶ ἀπὸ τοὺς χριστιανικοὺς (αἰρετικοὺς) τῆς Ἀνατο-

37. Κωνσταντίνος ο Πωγωνάτος
(Μικρογραφία 14ου-15ου αιώνας)

Τούτον διεδέχθη ο υἱός του Κωνσταντῖνος Β' (641 — 668), ὀνομαζόμενος καὶ Κωνσταντῖνος Γ'.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου τὸ ἀραβικὸν κράτος ἐστερέωσε τὰς θέσεις του καὶ ὁ ὀξυδερκής χαλίφης Μωαβιᾶ κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του τὴν Δαμασκὸν τῆς Συρίας καὶ ἐνωρὶς κατεσκεύασεν ἰσχυρὸν στόλον, μὲ τὸν ὅποιον ἐκυριάρχησεν εἰς τὴν Μεσόγειον, καταλαβὼν τὴν Κύπρον (649) καὶ Ρόδον (654).

Ὁ τολμηρὸς οὗτος πολιτικός καὶ ἐπιδέξιος ὀργανωτὴς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους, μετὰ τὴν δημιουργίαν ναυτικοῦ, ἀπέβη πολὺ ἐπικίνδυνος εἰς τὸ Βυζάντιον. Αὐτοκράτωρ τότε ἦτο ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντῖνος Β' Κωνσταντῖνος Δ', ὁ ἐπικαλούμενος Πωγωνάτος (668 — 685), ὅστις, διαλύσας τὰς ἐναντίον του ἐπαναστάσεις, ἐστερέωσε μὲ ταχύτητα τὴν ἐξουσίαν του.

Τὸ 673 ὁ Μωαβιᾶ μὲ ἰσχυρὸν στρατὸν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐπροχώρησεν μέχρι τῆς Χαλκηδόνος, ἐνῶ συγχρόνως πολυ-

λῆς. Ὁ Ἡράκλειος, « πιστὸς ἐν Θεῷ βασιλεύς », πολεμῶν κατὰ τῶν Περσῶν, ἐνθαρρύνει τὸν στρατὸν μὲ τὸν Σταυρὸν εἰς τὴν χεῖρα, λέγων « Σταυρὸς ἐνίκησε, Σταυρὸς νικᾷ ». Ἐκτοτε οἱ πόλεμοι ἔλαβον χαρακτηριστῆρα θρησκευτικόν, δηλ. χαρακτηριστῆρα σταυροφορίας, ὁ δὲ πατριωτισμὸς τῶν Βυζαντινῶν ἐστηρίζετο εἰς τὴν θρησκείαν.

Ἡ Ἐκκλησία ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν, ἡ δὲ ἐπιρροή της εἶναι ἰσχυρὰ εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἰδιαιτέρως σπουδαῖον ρόλον ἔπαιξεν εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας ὁ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὅποιος, ἀφοῦ διὰ τῶν ἀραβικῶν κατακτήσεων ἐχάθησαν τὰ Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας, κατέστη μεγάλη προσωπικότης.

Τὸν Ἡράκλειον θανόντα (641) διεδέχθη ὁ υἱὸς του Κωνσταντῖνος Β', ὁ ὅποιος μετὰ τρεῖς μῆνας ἀπέθανε.

ἀριθμος στόλος ἀνέπλευσε τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Πρωτευούσης, ἡ ὁποία ἐπολιορκήθη ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ πολιορκία διήρκεσεν ἐπὶ πέντε ἔτη (673 — 678), πλὴν τῶν χειμερινῶν μηνῶν, καθ' οὓς ὁ ἀραβικὸς στόλος κατέφευγεν εἰς τὴν Κύζικον.

ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἀνέτως παρεσκευάσθη ὁ Πωγωνᾶτος πρὸς ἀντεπίθεσιν καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἐκ Συρίας μηχανικοῦ Κ α λ λ ι ν ί κ ο υ, τοῦ ἐφευρέτου ὄπλου ἰσχυροτάτου, τοῦ ὕ γ ρ ο ὕ π υ ρ ὀ ς, κατέκαυσε τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἀραβικοῦ στόλου. Τὸ ὕγρον πῦρ, « θαλάσσιον πῦρ », ὡς γράφουν οἱ Βυζαντινοί, συνίστατο ἐξ εὐφλέκτων οὐσιῶν, θείου, νίτρου, πετρελαίου κ.ἄ., ἐξεσφενδονίζετο διὰ σωλῆνων μακρῶν καὶ προεκάλει τυρκαϊὰν εἰς τὰ ἐχθρικά πλοῖα. Ὁ Μ ω α β ι ᾶ ἐξηναγκάσθη νὰ κλείσῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην καὶ νὰ πληρώσῃ ἐτήσιον φόρον εἰς τὸ Βυζάντιον.

Παρὰ ταῦτα, βραδύτερον, οἱ Ἄραβες εἶχον ἐπιτυχίας ἀλλαχοῦ καί, συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῆς Αἰθιοπίας, ἐκυρίευσαν τὴν Κυρηναϊκὴν, τὴν Τρίπολιν, τὴν Τύνιδα, τὸ Ἄλγεριον καὶ τὸ Μαρόκον. Τοιοῦτοτρόπως, 50 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ, οἱ Ἄραβες ἔφθασαν εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν (681).

2. Οἱ Β ο ὐ λ γ α ρ ο ι

Ἄλλο σπουδαῖον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Πωγωνάτου εἶναι ἡ ἐγκατάστασις τῶν Β ο υ λ γ ᾶ ρ ω ν εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν, τὴν σημερινὴν δηλαδὴ Βουλγαρίαν, τὴν ὁποίαν ἕως τότε κατέκουν Σλάβοι γεωργοί. Οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ὀνομάζουσι μὲ διάφορα ὀνόματα τοὺς Βουλγάρους: Σ κ ὕ θ α ς, Μ υ σ ο ὕ ς, Ο ὕ ν ν ο υ ς καὶ πολὺ βραδύτερον Β ο υ λ γ ᾶ ρ ο υ ς. Ἄλλοι ἱστορικοὶ δέχονται ὅτι οἱ Βούλγαροι εἶναι τουρκικὴ φυλὴ καὶ ἄλλοι φιννο-ουγγρικὴ, ἐπομένως συγγενεῖς τῶν Οὐγγρων. Ἐκ τούτων ἀπεχωρίσθησαν πολλοὶ καὶ κατέκλυσαν τὴν μετὰξὺ Δνειστέρου, Δουνάβεως καὶ Μαύρης θαλάσσης χώραν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν δὲ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ἀ σ π α ρ ο ὕ χ κατήρχοντο νοτιώτερον καὶ ἐλεηλάτουσι τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας καὶ ἐνίοτε ἐφθانون μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ αὐτοκράτωρ Πωγωνᾶτος, ἀντιληφθεὶς τὸν κίνδυνον, ἦλθεν ἐναντίον των εἰς τὸν Κάτω Δούναβιν (679), ἀλλ' ἀσθενήσας, ἀπεσύρθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Ἀσπαροῦχ τὴν μετὰξὺ Δου-

νάβειωσ και Αΐμου χώραν, ένθα ΐδρυσε τὸ κράτος του ὁ Ἄσπαρούχ, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Βάρναν. Ὅλα τὰ σλαβικὰ φύλα τῆς περιφερείας ταύτης ὑπετάγησαν και ἀνεμείχθησαν μὲ τοὺς νέους κατακτητῆς, ἀποτέλεσαντα ἓν ἔθνος, τὸ βουλγαρικόν, μὲ μίαν γλῶσσαν, τὴν σλαβικὴν, τὸ ὅποϊον ἐπέπρωτο νὰ ἀπασχολήσῃ εἰς τὸ μέλλον τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν και μέχρι σήμερον τὸ Ἑλληνικὸν κράτος. Ἄσφαλῶς ὁ Πωγωνάτος, δὲν προεΐδεν, ὅσον ἔπρεπεν, ὡς πολιτικός, τὸν βουλγαρικὸν κίνδυνον, ἄλλως δὲν θὰ ἐπέτρεπε τὴν ἐγκατάστασιν τούτων εἰς βυζαντινὰς χώρας.

Τὸν Κωνσταντῖνον Δ' διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἰουστινιανὸς Β' (685 — 695), ὅστις εἶναι ὁ τελευταῖος τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου, ἀληθῶς παράφρων τὸν χαρακτήρα. Οὗτος, ἐκθρονισθεὶς και ἐξορισθεὶς, ἀνέλαβε πάλιν τὴν ἀρχὴν (705 — 711) και διέπραξε σωρεϊὰν σφαλμάτων και ἀυθαιρεσιῶν, ἀναστατώσας ἐσωτερικῶς τὸ κράτος και προκαλέσας ἐξωτερικὴν κρίσιν διὰ τῆς ἀσυνέτου πολιτικῆς του κατὰ τὸν πρὸς τοὺς Ἄραβας πόλεμον. Διὰ τοῦτο συλληφθεὶς ἐφονεύθη, παρὰ τὸν μέγαν σεβασμόν, τὸν ὅποϊον ἔτρεφεν ὁ λαὸς και ὁ στρατὸς πρὸς τὴν δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου, ἣ ὅποια ἐκυβέρνησε τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ 85 ἔτη. Τοιοῦτοτρόπως ὄλως ἀδόξως ἐτελείωσεν ἡ μεγάλη δυναστεία τοῦ ἐνδόξου Ἡρακλείου.

Κατὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' και μετὰ τὸν θάνατόν του ἐβασίλευσαν οἱ ἐξῆς κατὰ σειρὰν αὐτοκράτορες: Λεόντιος (695 — 698), Τιβέριος Α' (698 — 705), Φιλιππικὸς (711 — 713), Ἀναστάσιος Β' (713 — 715) και τέλος Θεοδόσιος Γ' (715 — 717). Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον κατόπιν στρατιωτικῶν στάσεων, ἣ δὲ αὐτοκρατορία ἐπλήρωσε πολὺ ἀκριβὰ τὴν θλιβεράν αὐτὴν ἀναστάτωσησιν και τοὺς ἀναξίους αὐτοκράτορας.

Κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ἐπικίνδυνοι ἐχθροὶ περιέζωνον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, παρουσιάσθη ἀνὴρ ἱκανός, ὁ Λέων Γ' ὁ Ἰσαύρος, στρατηγὸς τῶν στρατευμάτων τῆς Μ. Ἀσίας, τὸν ὅποϊον ὄλοι ἀνεγνώρισαν αὐτοκράτορα (717). Ὁ Λέων ἔδρυσε νέον ὀνομαστὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον, τὴν λεγομένην Δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 2ον

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ (717 — 832)

3. Λέων δ Γ' (717 — 740)

ΑΡΧΗΓΕΤΗΣ τῆς δυναστείας Λέων Γ' (717 — 740) ἦτο ἄνθρωπος μεγάλης ἀξίας, στρατηγὸς ἰκανώτατος, εὐστροφὸς διπλωμάτης καὶ νοῦς ὀργανωτικὸς. Ἡ βασιλεία τούτου εἶναι σπουδαῖος σταθμὸς ὄχι μόνον τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, διότι ἔσωσε τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ἀπὸ τοὺς Ἀραβας.

Ὁ Λέων κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἰσαυρίαν, ἀλλ' ἐγεννήθη εἰς τὴν Συρίαν, διὰ τοῦτο λέγεται Συρογενής. Πρὶν γίνῃ αὐτοκράτωρ, εἶχε διακριθῆ ὡς στρατηγός. Ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον, κατάρθωσε νὰ ἐπιναφέρῃ τάξιν εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔνθα μεγάλη ἀναρχία ἐπεκράτει μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου. Πολλοί, ὑποτιμῶντες τὰς ἰκανότητας καὶ τὰ προτερήματα τοῦ Λέοντος, ὡς αὐτοκράτορος, ἐπεχείρησαν κινήματα κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντα ἀπέτυχον οἰκτρότατα.

Ἐκτὸς τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν ἡ μεγάλη μορφή τοῦ Λέοντος, καὶ ἄλλο σημαντικώτερον κατάρθωμα αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ἀράβων.

38. Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος (Μικρογραφία 14ου -15ου αἰῶνος)

“Όταν ο Λέων ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, οἱ Ἄραβες εὗρισκοντο εἰς τὴν πόλιν Πέργαμον, μετ’ ὀλίγους δὲ μῆνας ἔσπευδον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ πολὺν στρατὸν (περὶ τὰς 80.000) καὶ ἐπολιοῦν τὴν Πρωτεύουσαν κατὰ ξηρὰν. Ὀλίγον χρόνον κατόπιν ἔφθασε καὶ ἀραβικὸς στόλος ἐκ 1.800 πλοίων καὶ οὕτως ἡ πολιορκία γίνεται καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Οἱ Ἄραβες προητοιμάζοντο πρὸ πολλοῦ καὶ θὰ ἐπετύγγανον τὸν σκοπὸν των, ἐὰν δὲν εἶχε τὴν ἄμυναν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὰς στιβαρὰς χεῖράς του ὁ Λέων. Ἡ πολιορκία παρτάθη ἐπὶ ἓν ἔτος, διαρκούντος τοῦ ὁποίου κατέφθανον ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν συνεχῶς νέαι ἐνισχύσεις. Τότε ὁ Λέων κατῴρωσε νὰ προκαλέσῃ τὴν λιποταξίαν τῶν χριστιανῶν, τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὸν ἀραβικὸν στόλον, μὲ συνεχῆ δὲ χρήσιν τοῦ ὑγροῦ πυρὸς νὰ καύσῃ τὰ περισσότερα πλοῖα τῶν Ἀράβων, ὅσα δὲ ἀπέμειναν τὰ κατέστρεψεν ἢ φοβερὰ τρικυμία. Παραλλήλως ὁ ἀραβικὸς στρατὸς ἐνικήθη καὶ κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ Ἄραβες, μετὰ τὴν οἰκτρὰν ἀποτυχίαν καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἐπεβιάσθησαν εἰς τὰ περιωθέντα πλοῖα καὶ ἀνεχώρησαν.

Ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ἀράβων εἶναι μέγα κοσμοϊστορικὸν γεγονός, διότι ἐσώθη ὄχι μόνον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἀλλὰ καὶ ἡ Εὐρώπη ὀλόκληρος ἀπὸ τὸν Ἰσλαμισμὸν. Ἀντίστοιχος πρὸς τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἡ μεγάλη αὐτὴ νίκη τοῦ Λέοντος, ὁ δὲ Λέων δύναται ν’ ἀνακηρυχθῆ ὁ Μιλτιάδης τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὁ σωτὴρ τῆς Εὐρώπης. Ὀλίγα ἔτη βραδύτερον, οἱ Ἄραβες προωθούμενοι ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον καταλάβει ἀπὸ τὸ 711, διέσχισαν τὰ Πυρρηναῖα καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Γαλλίαν. Τότε ὁ ἡγεμὼν τῶν Φράγκων Κάρολος Μαρτέλος ἐνίκησε τὸ 732 παρὰ τὸ Πουατιέ (Poitiers) τοὺς Ἄραβας καὶ κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον ὀριστικῶς ἀνεκόπη ἡ πρόοδος τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Δύσιν, οὗτοι δὲ περιωρίσθησαν ἔκτοτε εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

Οἱ Εὐρωπαῖαι ἱστορικοὶ θαυμάζουν καὶ ἐξαίρουν τὴν νίκην τοῦ Μαρτέλου, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμᾶται καὶ ἡ νίκη τοῦ Λέοντος, ὅστις ἀνέκοψε τὸν κύριον ὄγκον τῶν Ἀράβων, ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἀντέστη εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν νεοφωτίστων Μουσουλμάνων, διαφυλάξασα τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν. Καὶ σήμερον ἀκόμη ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ψάλλουσα τὸν Ἀκάθιστον Ὕμνον, τιμᾷ τοὺς τρεῖς μεγάλους ἥρωας, Ἡ ρ ἄ

κλειον, Κωνσταντῖνον Δ' καὶ Λέοντα Γ', ὡς σωτῆρας τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Μετὰ ταῦτα, οἱ Ἄραβες οὐδέποτε ἐπεχείρησαν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἤρκοῦντο μόνον εἰς τὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, διότι εἶχον μάθει εἰς τὰ λάφυρα καὶ ἦτο δύσκολον νὰ μείνουν ἤσυχοι. Διὰ τοῦτο, ὁ μὲν βυζαντινὸς στόλος συνεχῶς κατεδίωκε τοὺς Ἄραβας πειρατὰς τῆς Μεσογείου, ὁ δὲ Λέων, ὅπως περιορίσῃ τὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἐπιδρομὰς, ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῶν Ἀράβων μετὰ τοῦ υἱοῦ του Κωνσταντίνου, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀναγορεύσει συμβασιλέα του. Εἰς σκληρὰν μάχην ἐνικήθησαν οἱ Ἄραβες καὶ ἐφονεύθη ὁ γενναῖος αὐτῶν ἀρχηγός, ὁ δὲ Λέων μὲ τὸ σημαντικόν του κατόρθωμα ἀπήλλαξε τὴν Μ. Ἀσίαν ὀριστικῶς ἀπὸ τὸν Ἀραβικὸν κίνδυνον.

Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας του ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἠσύχασεν, ἀλλ' ἐπεδόθη ἐντατικῶς εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν καὶ ἀνασυγκρότησιν τοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν συνόρων αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὁ Λέων παρετήρησεν, ὅτι οἱ στρατηγοὶ μεγάλων « θεμάτων » ἀπέβαινον πολλὰκις ἐπικίνδυνοι καὶ ἐστασίαζον κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, περιώρισε τὴν ἑκτασιν τῶν θεμάτων καὶ ἠῤῥησε τὸν ἀριθμὸν τούτων. Ἀφωσιώθη εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ στρατοῦ, εἰς τὴν τακτοποίησιν τῶν οἰκονομικῶν καὶ εἰς τὴν ἐπὶ τὸ χριστιανικώτερον μεταβολὴν τῆς νομοθεσίας. Ἡ ἀνάμιξις ὁμῶς αὐτοῦ εἰς τὰ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα ἐπιχείρησε νὰ μεταρρυθμίσῃ κατὰ τὴν ἰδικήν του ἀντίληψιν, τὸν ἔβλαψε. Διὰ τοῦτο οἱ σύγχρονοὶ του ἱστοριογράφοι, μοναχοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἠμαύρωσαν τὴν εἰκόνα τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ καὶ πολιτικοῦ ἀνδρός, ἐνῶ ἀντιθέτως ἐμεγαλοποίησαν τὰ σφάλματά του.

4. Κωνσταντῖνος ὁ Ε' (740 — 775)

Τὸν Λέοντα θανόντα (740) διεδέχθη ὁ υἱὸς του καὶ συμβασιλεὺς ἦδη ἀπὸ τοῦ 720 Κωνσταντῖνος. Οὗτος ἐνυμφεῖθη τὴν κόρην τοῦ ἡγεμόνου τῶν Χαζάρων Τούρκων ἀπὸ πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν σκοπόν, ἦτοι νὰ διαδοθῆ ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς Χαζάρους καὶ νὰ χρησιμοποιοῦν οὗτοι κατὰ τῶν Ἀράβων. Τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ νεαροῦ αὐτοκράτορος ἦσαν πολὺ δύσκολα, διότι ὁ ἐπ' ἀδελφῆ γαμβρός του ἐπανεστάτησε καὶ κατέλαβε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ ἓν ἔτος, ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος εὐρίσκειτο μακρὰν. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁμῶς ἔδειξε θάρρος καὶ πεῖσμον

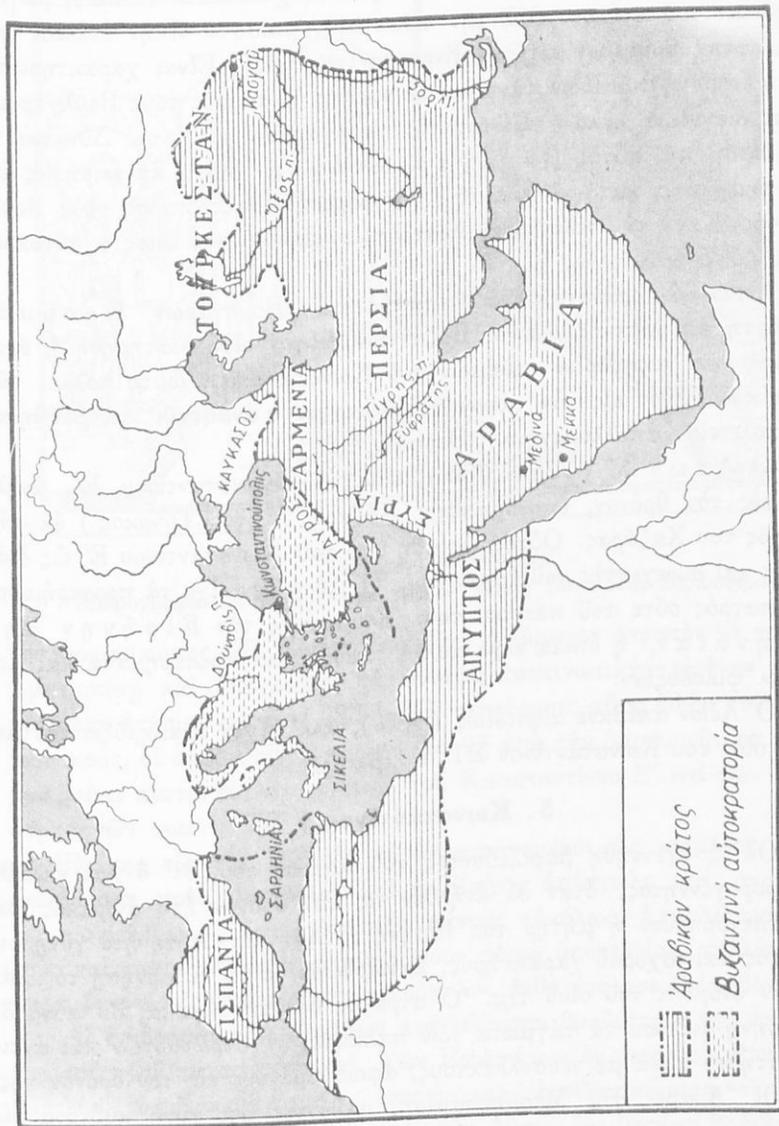
καὶ ἔγινε πάλιν κύριος τοῦ θρόνου. Ὡς αὐτοκράτωρ ἔδειξε μεγάλα προτερήματα καὶ στρατηγικὰς ἰκανότητας, διότι διεξήγαγεν ἐνδόξως δύο πολέμους, κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων.

Οἱ Ἀραβες, μετὰ τὴν ἡττάν των εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (718) καὶ εἰς τὸ Πουατιῆ (732), παρέμειναν μέχρι τῶν Πυρηναίων, καταλαμβάνοντες τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Ἰσπανίας. Εἰς τὰ ὄρη διεσώθησαν ὀλίγοι Χριστιανοί, οἱ πλεῖστοι ἐξισλαμίσθησαν καί, ὡς νεοφώτιστοι, ἔγιναν φανατικώτεροι τῶν Ἀράβων. Μετὰ ταῦτα ἤρχισαν ἐμφύλιοι ἀγῶνες μεταξὺ τῶν Ἀράβων, ἀνετράπη ἡ παλαιὰ δυναστεία, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ πρίγκηψ Ἀβδουρραχμὰν ἐσχημάτισε τὸ Ἀραβικὸν κράτος εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Εἰς τὴν Ἀνατολήν ἡ νέα δυναστεία τῶν Ἀββασιδῶν μετέφερε τὴν πρωτεύουσαν ἐκ Δαμασκοῦ εἰς τὴν Βαγδάτην, ἐπὶ τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ, καὶ ἴδρυσεν νέον κράτος. Βραδύτερον ἐσχηματίσθη τρίτον ἀραβικὸν κράτος, μετὰ τὴν πρωτεύουσαν τὸ Κάιρον.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπωφελοῦμενος τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν τῶν Ἀράβων, εἰσέβαλεν εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος καὶ ἐκυρίευσεν μέρος τῆς Συρίας καὶ τὴν Κύπρον καὶ ἐπροχώρησε νικητῆς μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ τῆς Ἀρμενίας. Ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ τὰς ἐκστρατείας του ταύτας δὲν ἐνδιέφερετο νὰ καταλάβῃ μόνον πόλεις, ἀλλὰ νὰ διαλύσῃ ἐπικίνδυνα στρατιωτικὰ σημεῖα τῶν Ἀράβων καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὰ βυζαντινὰ σύνορα, ὥστε εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴ εἰσβάλλουν ἐπιδρομεῖς. Πράγματι ἐπὶ βασιλείας αὐτοῦ ἔγινεν ἡ καλύτερα ὀχύρωσις τῶν συνόρων. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπεράτωσε νικηφόρως τὸν κατὰ τὸν Ἀράβων πόλεμον (756) χάρις εἰς τὴν στρατιωτικὴν του ἰκανότητα περισσότερον παρὰ εἰς τὴν ὑπαρξίν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος.

Ἐνδοξότερος ὑπῆρξεν ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Βουλγάρων. Μέχρι τοῦ Λέοντος Γ' οἱ Βούλγαροι ἦσαν συνήθως φίλοι τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἐπολέμησαν μετ' αὐτῶν κατὰ τῶν Ἀράβων κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (717 — 718). Ἐπὶ Κωνσταντῖνου ὅμως ἀρχίζουν οἱ πόλεμοι μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Βουλγάρων, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ αἰῶνας ἔμελλον νὰ διαρκέσουν. Οἱ Βούλγαροι ἤρχισαν μετ' ἐπιδρομὰς καὶ ληστείας. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀνέλαβε μακρὸν πόλεμον ἐναντίον των, ὁ ὁποῖος μετὰ μικρὰ διαλείμματα διήρκεσεν 20 ἔτη (755 — 775). Ἐννέα φορές ἐξεστράτευσεν ἐναντίον αὐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ μετὰ τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὸν ἥρωϊσμόν του ἐνίκησε τοὺς Βουλγάρους.

Πρὸ πάντων ἀξιωμαθόνεστοι εἶναι αἱ νίκαι τοῦ αὐτοκράτορος

II. Χάρτης τοῦ ἀραβικοῦ κράτους κατὰ τὸ 750 μ.Χ.

παρά τὸ φρούριον τῶν Μαρκελλῶν (σήμερον Δεμίρ Καποῦ), νοτίως τοῦ Αἴμου, τὸ 759, καὶ εἰς τὴν Ἀγχίαλον (762), μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ στόλου. Διὰ τὴν τελευταίαν μάλιστα νίκην ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Κωνσταντίνου νὰ νικήσῃ ὀριστικῶς τοὺς Βουλγάρους, διότι διέγνωσε καλῶς πρῶτος τὸν βουλγαρικὸν κίνδυνον. Δύναται νὰ ὀνομασθῇ καὶ αὐτὸς Βουλγαροκτόνος, διότι, ἐπιχειρήσας ἐννέα ἐκστρείας, κατὰ τὸ πλεῖστον νικηφόρους, κατετρόπωσε τοὺς Βουλγάρους. Κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκστρατείαν ἀπέθανεν ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτωρ (775).

Ὅταν δὲ βραδύτερον ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Κροῦμος κατέστη ἀπειλητικὸς διὰ τὸ Βυζάντιον, τόσον εἶχε διατηρηθῆ ἡ ἀνάμνησις τῶν νικηφόρων πολέμων τοῦ Κωνσταντίνου, ὥστε πολλοὶ τῶν κατοίκων ἤλθον εἰς τὸν τάφον του λέγοντες « ἀνάσθη καὶ βοήθησον τῇ πολιτείᾳ ἀπολλυμένη » (Θεοφάν. 1,501).

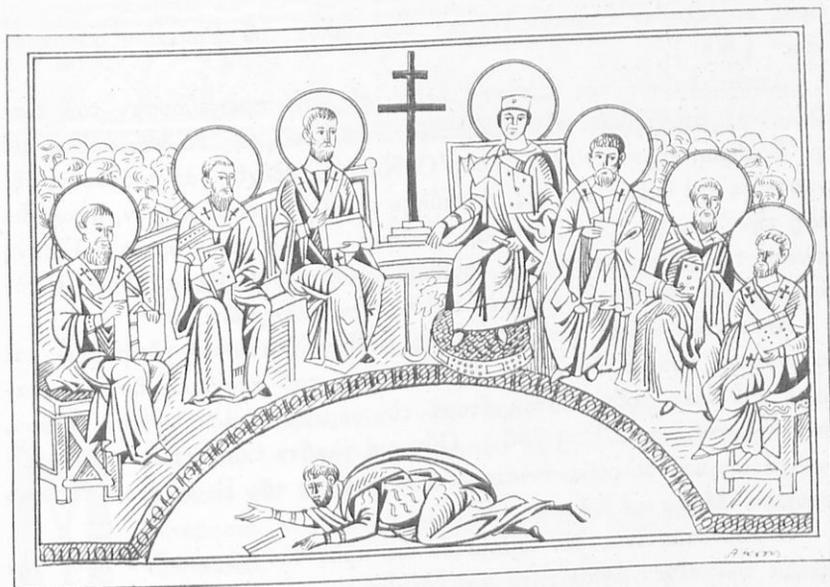
Ὁ Λέων Δ' (775 — 780), υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ε', ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἐπονομασθεὶς Χαζάρος (ἤτοι Τοῦρκος) ἐκ τῆς μητρὸς του Χαζάρας. Οὗτος ὠρίσθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' ὡς διάδοχος καὶ συνεχιστῆς τοῦ ἔργου του. Ὁ Λέων δὲν εἶχε τὰ προτερήματα τοῦ πατρὸς οὔτε τοῦ πάππου του. Ἐνυμφεύθη τὴν Εἰρήνην τὴν Ἀθηναίαν, ἡ ὁποία εἶχε πολλὰ πνευματικὰ προτερήματα καὶ μεγάλην φιλοδοξίαν.

Ὁ Λέων ἀπέθανε αἰφνιδίως (780), ἀλλ' εἶχεν ἀνακηρύξει τὸν μικρὸν υἱὸν του Κωνσταντῖνον ΣΤ' συμβασιλέα.

5. Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ'

Οὗτος ἐγεννήθη βασιλεύοντος τοῦ πατρὸς του, δι' ὃ καὶ ἐκλήθη Πορφυρογέννητος, ὅταν δὲ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἦτο ἀνήλικος καὶ τὸν ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ του Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία. Αὕτη ἦτο γυνὴ φιλόδοξος καὶ ἰσχυροῦ χαρακτῆρος, κατάρθωσε δὲ νὰ κυβερνήσῃ τὸ κράτος ἐν ὀνόματι τοῦ υἱοῦ της. Ὁ στρατὸς δὲν τὴν ἠγάπα, δι' αὐτὸ δὲ ἡ Εἰρήνη διέλυσε τὰ τάγματα τῶν παλαιμάχων στρατιωτῶν καὶ ἀντικατέστησεν αὐτὰ μὲ νεοσυλλέτους, ἀφωσιωμένους εἰς τὸν θρόνον της.

Οἱ Ἀραβες τῆς Μεσοποταμίας, μαθόντες ὅτι γυνὴ κυβερνεῖ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἤρχισαν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἀφοῦ δὲ ἐλεηλάτησαν τὸν τόπον, ἔφθασαν πάλιν εἰς τὴν Χρυσούπολιν, ἀπέναντι

39. Κωνσταντίνος ΣΤ'

(Μικρογραφία εκ χειρογράφου τῆς ἐν Ρώμῃ Βατικανῆς Βιβλιοθήκης)

τῆς πρωτεύουσας. Ἡ Εἰρήνη δὲν εἶχεν ἀξιόμαχον στρατὸν νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσῃ καὶ ὑπεχρεώθη νὰ συνάψῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην καὶ νὰ πληρώνη ἐτήσιον φόρον (783). Ἡ ταπείνωσις αὕτη ἔθιξε τοὺς στρατιωτικούς, οἱ ὁποῖοι εἶχον παραγκωνισθῆ ἀπὸ τὴν βασιλομήτορα καὶ εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς τὴν μνήμην τοῦ Κωνσταντίνου Ε' καὶ τῶν ἱκανῶν στρατηγῶν του.

Ἐπίσης εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ ἐγκατεστημένοι ὡς ποιμένες Σλάβοι ἐκινήθησαν πρὸς ἀνταρσίαν καὶ ἡ Εἰρήνη ἀπέστειλε τὸν στρατηγὸν Σ τ α υ ρ ά κ ι ο ν, ὅστις ὑπέταξε πάντας εὐκόλως, ἤχμαλώτισε πολλοὺς καὶ τοὺς ἤνάγκασε νὰ πληρώνουν φόρον ὑποτελείας, πολλὰ δὲ λάφυρα ἔφεραν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἐτέλεσε θρίαμβον.

Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀράβων ἀνανεώθησαν βραδύτερον καὶ ἀπέβησαν περισσότερον καταστρεπτικαί. Τῶν Βουλγάρων ὁμοίως ὑπὸ νέον ἱκανὸν βασιλέα, τὸν Κ ά ρ δ α μ ο ν, ἐπανάρχισαν ἀπειλητικώτεροι αἱ ἐπιδρομαί. Ἡ Εἰρήνη τότε ἐστράφη πρὸς τὴν Δύσιν, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν. Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας, βασιλεὺς τῶν Φράγκων, νικήσας τοὺς Λογγοβάρδους εἰς τὴν Παβίαν (774), εἶχεν ἐνώσει ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του ἐκτεταμένας

χώρας και έλαβεν από τον Πάπαν τον τίτλον του Ρωμαίου αυτοκράτορος (800).

Άπεσταλμένοι της Ειρήνης ήλθον εις την πρωτεύουσαν του Καρόλου και έπρότειναν την μνηστείαν του υιού της Κωνσταντίνου με την Έρυθρά, κόρην του Καρόλου. Ο Κάρολος έδέχθη τας προτάσεις της μνηστείας και έκράτησεν εις την αύλην του Βυζαντινόν λόγιον, όπως διδάξη την Έρυθρά την ελληνικήν γλώσσαν. Βραδύτερον όμως ή Ειρήνη διέλυσε την μνηστείαν αυτήν, φοβουμένη, ότι ο Κωνσταντίνος με τον γάμον αυτόν θα έγινετο ισχυρός και θα την παρηγάωνιζεν.

Αί στρατιωτικαί άποτυχιαί της Ειρήνης κατά των Άράβων και Βουλγάρων προεκάλεσαν την άγανάκτησιν του στρατού, όστις έστάσισε και άνεκήρυξεν αυτοκράτορα τον νόμιμον διάδοχον του θρόνου, τον Κωνσταντίνον ΣΤ' (790). Ούτος ανέλαβεν έκστρατείαν κατά των Βουλγάρων και τελικώς συνέτριψε τον στρατόν των Βουλγάρων παρά τώ φρούριον Μ α ρ κ έ λ λ α ς (972).

Ο Κωνσταντίνος δέν ώμοίαζεν ως προς τον χαρακτήρα προς την μητέρα του· ειχεν αγαθότητα και έδέχθη την μητέρα του και πάλιν εις τώ Παλάτιον, ή όποία, άκαρδος και φιλόδοξος ως ήτο, εξεμεταλλεύθη έκραγεΐσαν εναντίον του υιού της επανάστασιν. Άποτέλεσμα ταύτης ήτο να συλληφθή ο Κωνσταντίνος και να τυφλωθή εις την Π ο ρ φ ύ ρ α ν, εις τώ δωμάτιον δηλ. των ανακτόρων, όπου έγεννώντο οί πορφυρογέννητοι. Ούτω κατώρθωσεν ή Ειρήνη να άνέλθη και πάλιν εις τον θρόνον (797).

Γεγονός περίεργον έμελλε να έπιταχύνη τώ τέλος της Ειρήνης. Ο Κάρολος ο Μέγας, μετά την στέψιν του (800) υπό του πάπα Λέοντος, έσκέφθη να ένωση την Άνατολήν μετά της Δύσεως και να όνομασθή αυτοκράτωρ των Ρωμαίων. Άντι να πολεμήση, επεδίωξε την ένωσιν δια γάμου με την Ειρήνην και προς τούτο έστειλε πρέσβεις εις την Κωνσταντινούπολιν. Η φιλόδοξος βασίλισσα θα έδέχετο τον γάμον. Άλλά τότε οί άνώτεροι πολιτικοί και στρατιωτικοί του κράτους έφοβήθησαν, μήπως δια του γάμου αυτού ύποταγή ή αυτοκρατορία εις την Δύσιν, διωργάνωσαν στάσιν εναντίον της, την καθήρεσαν και την έξώρισαν εις την Λέσβον, όπου απέθανεν άδόξως (802).

Με την εκθρόνισιν της Ειρήνης εξέλιπεν ή ένδοξος δυναστεία των Ίσαύρων, ή όποία έδωκεν εις τώ Βυζάντιον δύο λαμπρούς αυτοκράτορας, τον Λέοντα Γ' και τον Κωνσταντίνον Ε'.

ΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ 802 - 867 ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

6. Οι από τοῦ 802 - 813 αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου

ΕΤΑ τὴν δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων, ἀπὸ τοῦ 802 - 867, δηλ. ἐπὶ 64 ἔτη, ἐβασίλευσαν ἕξ βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνήκουν εἰς καμμίαν δυναστείαν. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ συνέβησαν σημαντικὰ γεγονότα, τόσον ἐσωτερικὰ, ὅσον καὶ ἐξωτερικὰ.

Οἱ στασιασταί, οἱ ἐκθρονίσαντες τὴν Εἰρήνην, ἐξέλεξαν αὐτοκράτορα τὸν Νικηφόρον, λογοθέτην τοῦ Γενικοῦ, δηλ. ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν, ὅπως λέγομεν σήμερον.

Ὁ Νικηφόρος Α' (802—811) εἶχε μεγάλην πεῖραν εἰς τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα καὶ ἦτο ἡγεμὼν εὐφυῆς καὶ δραστήριος. Μὲ διάφορα οἰκονομικὰ μέτρα ἐφρόντισε νὰ αὐξήσῃ τὸν πλοῦτον τῆς χώρας. Ἐφορολόγησε τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναστηριακὰ κτήματα καὶ διὰ τοῦτο ἐπέστυρεν ἐναντίον του τὸ μῖσος τῶν μοναχῶν, οἱ ὅποιοι πολλακίς μὲ τὰς ἐπεμβάσεις των ἐκλόνιζον τὸ κῦρος τοῦ κράτους.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην σπουδαιότερα μονὴ ἦτο ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονὴ τοῦ Στουδίου. Τὸ κῦρος τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Θεόδωρου Στουδίτου ἦτο μέγα, δι' ὃ καὶ ἐζήτησε τὴν γνώμην τούτου ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος περὶ τοῦ καταλλήλου προσώπου, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ καταλάβῃ τὸν κενὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ὁ Θεόδωρος προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας, ὠργάνωσε διὰ πρώτην φοράν τὴν βιβλιοθήκην τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ἣ ὅποια ἐβοήθησε τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων, συνεχέντρωσε πολλὰ χειρόγραφα ἀρχαίων καὶ χριστιανῶν συγγραφέων καὶ διὰ τῆς ἀντιγραφῆς ἠυκόλυνε τὴν διάδοσιν αὐτῶν.

Ἡ μονή αὕτη ἀπέβη κέντρον τῆς ἀντιδράσεως κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ δὲ Θεόδωρος ἐκίνει κατ' αὐτοῦ τοὺς μοναχοὺς.

Οἱ Στουδίται ἦσαν μαχητικοὶ καὶ ἄκαμπτοι, ἐπίμονοι εἰς τὸ νὰ ἐπιβάλλουν τὰς γνώμας των. Ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος, ὄχι ὀλιγώτερον ἀποφασιστικὸς, ἔλαβε δραστήρια μέτρα, διεσχόρησε τοὺς μοναχοὺς καὶ ἐξώρισε τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς.

Ἐκτὸς τῶν μέτρων τούτων διὰ τὴν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ εὐημερίαν, ὁ Νικηφόρος, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του, ἀπησχολήθη μετὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀράβων. Ἐπειδὴ ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ τὸν φόρον τὸν συμφωνηθέντα ἐπὶ τῆς Εἰρήνης, ὁ χαλίφης τῶν Ἀράβων τοῦ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν ἠτύχησε καὶ ἠναγκάσθη νὰ δεχθῆ εἰρήνην μετ' ὅρους περισσότερον ταπεινωτικούς. Ἀλλ' εὐτυχῶς ἀπέθανεν ὁ χαλίφης Ἀρ ο ῦ ν Ἀ λ Ρ α σὶ δ (809) καὶ τὸ Βυζάντιον ἠσύχασε, τοὺς δὲ ὄρους δὲν ἐξεπλήρωσεν.

Ἄλλο σπουδαῖον γεγονός εἶναι ἡ ἐκστρατεία τοῦ Νικηφόρου κατὰ τῶν Βουλγάρων, διότι οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἰκανώτατον ἀρχηγὸν Κ ρ ο ῦ μ ο ν , εἶχον πολὺ ἐπεκτείνει τὸ κράτος των. Τὸ 809 ὁ Νικηφόρος ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατ' αὐτῶν, ἀλλ' ὑπεχώρησεν μετ' σημαντικὴν ἀπώλειαν στρατοῦ.

Τὸ 811 ὁ Νικηφόρος ἐπεχείρησε δευτέραν ἐκστρατείαν, ἀφοῦ παρεσκευάσθη δεόντως. Παρέλαβε μαζί του τὸν γαμβρόν του Μ ι χ α ἤ λ Ρ α γ κ α β ἔ ν καὶ τὸν υἱόν του Σ τ α υ ρ ἄ κ ι ο ν καὶ «πάντας τοὺς πατρικίους καὶ ἄρχοντας», προφανῶς διὰ νὰ δώσῃ μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἐκστρατείαν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς τὸν στρατόν.

Παρέταξεν εἰς τὴν μάχην καὶ « τῶν ἀρχόντων τὰ τέκνα ἀπὸ δεκαπέντε ἐτῶν καὶ ἐπάνω », τὰ ὅποια ἀπετέλεσαν τὴν σωματοφυλακίαν τοῦ υἱοῦ του, μετ' τὸ νέον ὄνομα Ἰ κ α ν ᾱ τ ο ι . Ὁ βυζαντινὸς στρατὸς εἶχεν ἐπιτυχίας καὶ εἰς δύο συμπλοκάς ἐφόνευσε πολλοὺς Βουλγάρους, κατόπιν δὲ ἐτράπη ἀνοήτως εἰς λεηλασίας, νομίσας ὅτι ἦτο νικητής. Ὁ Κροῦμος, ἐπιτεθεὶς ἐναντίον τοῦ Νικηφόρου αἰφνιδίως, ἐπέφερε μεγάλας ζημίας εἰς τὸν βυζαντινὸν στρατόν· ὁ ἴδιος ὁ Νικηφόρος ἐφονεύθη καὶ ὁ υἱὸς του Σταυράκιος ἐπληγώθη. Ἡ καταστροφὴ αὕτη ἦτο μεγάλη καὶ προεκάλεσεν ἀναταραχὴν τοῦ λαοῦ.

τὴν ὁποίαν ἐξεμεταλλεύθη ὁ ἄλλοτε συνεργάτης του Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς καὶ φίλοι αὐτοῦ ἐφρόνευσαν τὸν Λέοντα, ἐνῶ ἔψαλλεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἀνακτόρων τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων.

Ἀμέσως ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαὴλ Β' ὁ Τραυλὸς (820 — 829), ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὸ Ἀμόριον τῆς Φρυγίας, καλὸς στρατηγὸς καὶ ἄνθρωπος νοήμων, μὲ ἄστατον ὅμως χαρακτῆρα καὶ χωρὶς ἠθικὰς ἀρχάς.

Σπουδαιότατον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Β' ἦτο ἡ στάσις τοῦ στρατηγοῦ Θωμᾶ Καππαδόκη, ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Ε', ἀπήτει τὸν θρόνον. Ὁ Θωμᾶς κατορθώσας νὰ εὕρῃ χρήματα, ὠργάνωσε τὸ κίνημά του, παρασύρας κατὰ τοῦ Μιχαὴλ ὅλους τοὺς δυσαρεστημένους στρατιώτας, φορολογουμένους, δούλους, πρὸ πάντων δὲ τοὺς εἰκονοφίλους. Ὁ Θωμᾶς δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ συνεννοηθῇ καὶ μὲ τὸν χαλίφην τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ συναίνεσιν τούτου ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας.

Κατόπιν ὁ Θωμᾶς, μὲ πολὺν στρατὸν καὶ στόλον ἦλθε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὁποίαν ἐπολιόρησεν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, ἀλλ' ἡ Κωνσταντινούπολις δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ καταληφθῇ.

Ὁ Μιχαὴλ ἀπεπειθήθη γενναιοφρόνως τὰς προτάσεις ἐπικουρίας τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ὁμουρτάγ, ὅστις ἐν τούτοις πρὸς λαφυραγωγίαν ἐπετέθη κατὰ τοῦ Θωμᾶ ἐκ τῶν νότων, ἐνῶ ὁ στρατὸς καὶ τὸ ναυτικὸν τοῦ Μιχαὴλ ἐνίκων τὸν Θωμᾶν. Ὁ Θωμᾶς συλληφθεὶς, ἐφυλακίσθη καὶ ἐφονεύθη. Ἡ ἐπανάστασις αὕτη, διαρκέσασα περισσόρον τῶν δύο ἐτῶν (821 — 823), ἐβλαψε μεγάλως τὸ κράτος καὶ πρὸ πάντων τὸ ναυτικὸν τοῦ Αἰγαίου.

Ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ στόλου ἐπωφελήθησαν οἱ Ἀραβες τῆς Ἰσπανίας, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων Σαρακηνοὶ καὶ Ἀγαρηνοὶ.

Σαρακηνοὶ περίπου 15.000 ἦλθον εἰς τὴν Αἴγυπτον πρὸς ἀναζήτησιν καλυτέρας τύχης. Ἐκδιωχθέντες ὅμως ἐκεῖθεν, ἐστράφησαν πρὸς τὴν Κρήτην, τὴν ὁποίαν κατέλαβον σχεδὸν ἀμαχητὶ (824). Ἐκτίσαν οἱ Ἀραβες τὴν πρωτεύουσάν των Χάνδακα, τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον, καὶ ἱδρυσαν ἀνεξάρτητον ἀραβικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον διετηρήθη μέχρι τοῦ 961, δηλ. ἐπὶ 140 περίπου ἔτη. Οἱ Ἀραβες ἐξισλάμιζαν πολλοὺς Χριστιανούς καὶ ἀπέβησαν μὲ τὰ πειρατικά των πλοῖα ὁ

φόβος και ὁ τρόμος τοῦ Αἰγαίου καταστρέφοντες τὸ ἐμπόριον τῆς Μεσογείου.

Ὁ Μιχαὴλ Β', ἔστειλεν στόλον εἰς τὴν Κρήτην, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Δαμιανόν, ὅστις ἐφονεύθη· καὶ οὐδὲν κατώρθωσε (825). Καὶ δευτέραν φοράν ὁ στόλος τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Κρατερόν, οὐδὲν ἐπέτυχεν. Ἄλλοι Ἄραβες, ὀρμώμενοι ἐκ τῆς Β. Ἀφρικῆς, κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Σικελίας καὶ ἤρχισαν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν μέχρι τῆς Ρώμης. Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὕρισκετο τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Μιχαὴλ καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς του Θεόφιλος.

8. Θεόφιλος (829 - 842) καὶ οἱ διάδοχοί του

Οὗτος ὑπῆρξε πολὺ δίκαιος αὐτοκράτωρ καὶ διὰ τοῦτο ὡς ὑπόδειγμα δικαστοῦ ἀνεφέρετο μετὰ τοῦ Αἰακοῦ καὶ Μίνωος. Καμμία δίκη ἐκκρεμῆς δὲν ὑφίστατο, διότι τὰ δικαστήρια ἐξεδίκαζον ταχέως καὶ δικαίως τὰς δίκας ἐκ φόβου μὴ περιέλθῃ εἰς γνῶσιν τοῦ Θεοφίλου ἀδικία τις. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου παρατηρεῖται ἀνόρθωσις τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἀκμὴ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας.

Ὁ Θεόφιλος διεκρίθη ὁμοίως διὰ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὰ Γράμματα. Οἱ διδάσκαλοί του Ἰωάννης Γραμματικὸς καὶ Λέων ὁ Μαθηματικὸς καὶ ἀκόμη ὁ εἰκονόφιλος Μεθόδιος ἦσαν πάντοτε εὐπρόσδεκτοι εἰς τὸ Παλάτιον διὰ τὴν σοφίαν των. Ὁ αὐτοκράτωρ διωργάνωσε τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Μαγναύρας, τὸ ὁποῖον ἀνέδειξεν ἄνδρας περιωνύμους εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Γραμμάτων.

Παρὰ τὴν πνευματικὴν του καλλιέργειαν καὶ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὰ Γράμματα καὶ τὰς Τέχνας ὁ Θεόφιλος παρέμεινε κατὰ τὸν χαρακτῆρα ὀξύς καὶ τραχύς. Εἶναι γνωστὸς ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Θεόφιλος ἠθέλησε νὰ ἐκλέξῃ βασιλίσσαν, καὶ τὸ ἐπισώδιον τῆς ὠραίας Εἰκασίας, ἢ ὁποία ἐκ στιγμιαίας ἰδιοτροπίας τοῦ αὐτοκράτορος ἀπώλεσε τὸν θρόνον, τὸν ὁποῖον ἀσφαλῶς ἐξησφάλιζον εἰς αὐτὴν ἡ ὠραιότης, ἢ παιδευσίς καὶ ἡ εὐφυΐα της. Ἡ Εἰκασία ἐνεδύθη τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ ἀπεσύρθη εἰς μονήν, τὴν ὁποίαν ἔκτισεν ἡ ἰδία, ὀνομασθεῖσα Κασσιανή.

Ἡ Κασσιανὴ εἶναι ὕμνογράφος τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ συνέθεσε πολλὰ ἰδιόμελα τροπάρια, ἐν οἷς καὶ τὸ ψαλλόμενον κατὰ τὴν

έσπέραν τῆς Μεγάλης Τρίτης « *Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπε-
σοῦσα γυνή...* ».

Ἐπὶ τοῦ Θεοφίλου ἐπανελήφθη ὁ ἀραβικὸς πόλεμος. Ἐπωφελού-
μενος ἐκ τῆς κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως τῶν Χουραμιτῶν, ἐνήργησε
δύο μεγάλας καὶ ἐπιτυχεῖς ἐκστρατείας, καθ' ἃς κατέλαβε πολλὰς πό-
λεις καὶ ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον ἐν Κωνσταντινουπόλει (829
καὶ 831).

Ἀργότερον ὁ Θεόφιλος παρεσκεύασε πολὺν στρατὸν καὶ νικηφό-
ρως ἐπροχώρει ἐντὸς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους (837). Ἐξῆψεν ὁμοῦς
τὸν φανατισμὸν τῶν Ἀράβων διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς γενεθλίου πό-
λεως τοῦ χαλίφου Σ ω ζ ο π έ τ ρ α ς , παρὰ τὰς παρακλήσεις τοῦ χα-
λίφου νὰ φεισθῆ τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος. Τότε ἠγγέρθη ἱερὸς πό-
λεμος τῶν Ἀράβων κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο
ἡ ἦττα τοῦ Θεοφίλου καὶ ἡ καταστροφή τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος,
τοῦ Ἀ μ ο ρ ί ο υ τῆς Φρυγίας. Ἡ ἄλωσις αὐτοῦ προεκάλεσε μεγά-
λην συγκίνησιν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὁ Θεόφιλος ἐστενοχωρήθη πολὺ, ἕως
δ' ἔνεκα τούτου ἠσθένησε καὶ ἀπέθανε τὸ 842.

Τὸν Θεόφιλον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Μ ι χ α ῆ λ ὁ Γ' (842 — 867),
τὸν ὁποῖον ὡς ἀνήλικον, ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ του Θεοδώρα. Τὴν κυ-
βέρνησιν ὁμοῦς τοῦ κράτους εἶχον εἰς χεῖράς των ἱκανοὶ πολιτικοὶ ὁ
Θ ε ὀ κ τ ι σ τ ο ς καὶ ὁ ἀδελφός τῆς αὐτοκρατείας Β ά ρ δ α ς .

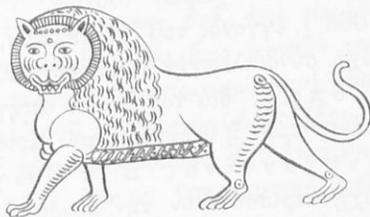
Μετά τινα ἔτη, ἡ Θεοδώρα ἀπῆλθεν εἰς μοναστήριον καὶ ἀνέλαβεν
τὴν διεύθυνσιν τῶν δημοσίων πραγμάτων ὁ νεαρὸς βασιλεὺς Μιχαὴλ
Γ' καὶ ὁ Βάρδας. Βυζαντινοὶ ἱστοριογράφοι ἐπονομάζουν τὸν Μιχαὴλ,
ὅστις διεσκέδαζε περισσότερον τοῦ δέοντος, μέθυσον καὶ τὴν ἐποχὴν
αὐτὴν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας ἐποχὴν τῆς διαφθορᾶς, μεροληπτοῦντες
σφόδρα ὑπὲρ τῆς ἐπομένης δυναστείας τῶν Μακεδόνων. Ἐπὶ τῶν ἡμε-
ρῶν τοῦ Μιχαὴλ ἐγιναν ἀξιόλογα γεγονότα, ἤκμασαν οἱ ἐξαιρέτοι στρα-
τηγοὶ Π ε τ ρ ω ν ᾶ ς , Ν ι κ ῆ τ α ς Ὡ ρ ὄ φ α ς καὶ ἱκανοὶ πολιτι-
κοί, διάσημοι ἄνθρωποι τῶν Γραμμάτων καὶ ἀξιόλογοι ἱεραπόστολοι
τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ συνεχίσθησαν οἱ ἀγῶνες ἐναντίον
τῶν Ἀράβων. Οἱ Ἀραβες τῆς Ἀνατολῆς ἠττήθησαν τὸ 863, χάρις
εἰς τὸν ἱκανώτατον στρατηγὸν Π ε τ ρ ω ν ᾶ ν , ἀδελφὸν τοῦ Βάρδα
καὶ τῆς Θεοδώρας. Ἡ νίκη αὕτη ἦτο ἡ ἐκδίκησις διὰ τὴν καταστροφὴν
τοῦ Ἀμορίου καὶ εὔρεν ἀπήχησιν εἰς τὴν ἐπικὴν ποίησιν τῶν Βυζαντι-

νῶν. Ἐκτοτε οἱ Ἀραβες, ἀπησχολημένοι εἰς ἐμφυλίους πολέμους, δὲν ἀποτελοῦν πλέον σοβαρὸν κίνδυνον διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν.

Ἄλλ' οἱ Ἀραβες τῆς Κρήτης, Σικελίας καὶ Ἀφρικῆς παρενοχλοῦν τὸ κράτος μὲ ἐπιδρομάς, φθάνοντες ἀκόμη μέχρι τοῦ Ἄθω καὶ τῶν θρακικῶν παραλίων. Δι' αὐτὸ τὸ 866 παρεσκευάσθη ὑπερπόντιος ἐκστρατεία, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Μιχαήλ. Φονευθέντος ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Βάρδα ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ κατόπιν αὐτοκράτορος Βασιλείου, ὁ στόλος ἐπανῆλθεν.

Ἀξιωμακρινὸς ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ρώσων. Οὗτοι, ἐκ Σκανδιναβίας προερχόμενοι ὑπέταξαν τοὺς Σλάβους καὶ κατέβησαν τὴν περὶ τὸ Κίεβον χώραν. Ἐκεῖθεν διὰ τῶν ποταμῶν κατέβησαν εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ μὲ 200 πλοίαρια ἐφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (860). Τότε ὁ πατριάρχης Φώτιος, ὡς ἄλλοτε ἐπὶ Ἡρακλείου ὁ Σέργιος, ἐβοήθησε τὸν αὐτοκράτορα διὰ τὴν ἄμυναν τῆς πρωτευούσης καὶ προσέτι ἔγραψε δύο ὁμιλίας « εἰς τὴν ἐφοδὸν τῶν Ρώσ », ἐνθα παρέχεται ζωηρὰ εἰκὼν τοῦ παγεροῦ φόβου τῶν Βυζαντινῶν πρὸ τῶν ἀγρίων καὶ φοβερῶν τὴν ὄψιν Ρώσων καὶ ἐκφράζεται ἡ βεβαία ἐλπίς ὅτι « ἡ Μήτηρ τοῦ λόγου » θὰ σώσῃ τὴν Πόλιν.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥ 641 - 867

9. Ἡ μέχρι τῆς εἰκονομαχίας θρησκευτικὴ πολιτικὴ

ΕΙΔΟΜΕΝ ἀνωτέρω ὅτι ἐπὶ Ἡρακλείου (610 — 641) δὲν ἐλύθη τὸ ζήτημα τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, παρὰ τὴν προσπάθειαν τοῦ πατριάρχου Σεργίου. Οὗτος, ὅπως ἐπιτύχη συνδιαλλαγὴν ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν, εἰσήγαγε τὸν Μονοθελητισμὸν, τὴν ἀποδοχὴν δηλαδὴ δύο μὲν φύσεων, ἀλλὰ μιᾶς θελήσεως τοῦ Χριστοῦ. Οἱ Μονοφυσῖται δὲν ἐπέισθησαν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Σεργίου, ἀλλὰ προετίμησαν τοὺς Ἄραβας. Ὅριστικῶς δὲ αἱ κυριώτεραι χῶραι τοῦ μονοφυσιτισμοῦ Συρία, Παλαιστίνη, καὶ Αἴγυπτος ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Ἄραβας.

Μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν χωρῶν τούτων, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῆ Β' (641 — 668), ἐγγονὸς τοῦ Ἡρακλείου, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του ὅπως ἐπιτύχη συνδιαλλαγὴν πρὸς τὴν Δύσιν καὶ ἐξέδωκε τὸ 648 διάταγμα, τὸν Τύπον, διὰ τοῦ ὁποῦ ἀπηγόρευσε τὰς σχετικὰς συζητήσεις περὶ δύο ἐνεργειῶν ἢ θελήσεως τοῦ Χριστοῦ. Ὁ υἱὸς του δέ, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῆνος Δ' ὁ Πωγωνᾶτος (686 — 685), διὰ νὰ ἐπιτύχη περισσότερον τὴν συνδιαλλαγὴν μετὰ τὴν Δύσιν, συνεκάλεσε νέαν Σύνοδον, τὴν ἕκτην οἰκουμενικὴν, εἰς τὴν θολωτὴν αἴθουσαν τοῦ Παλατίου, τὸν Τροῦλλον (680 — 681).

Εἰς ταύτην τὴν σύνοδον ἔλαβον μέρος καὶ ἀπεσταλμένοι τοῦ Πάπα, ἐπῆλθε δὲ προσέγγισις τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας, διότι κατεδικάσθη ὁ Μονοθελητισμὸς παρ' ἀμφοτέρων. Ἐκτοτε τὸ Βυ-

κάτοικοι τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπελείποντο πολὺ ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους εἰς τὸν θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμόν. Οἱ Ἄραβες, ὡς νεοφώτιστοι, εἶχον θερμὸν θρησκευτικὸν ζῆλον, ἐμέμφοντο δὲ τοὺς Χριστιανούς ὡς πολυθεῖστὰς δῆθεν, καθ' ὅσον ἐτίμων ἢ τινὲς ἐν ὑπερβολῇ ἐλάτρευον τὰς ἁγίας εἰκόνας, τὰ λείψανα τῶν ἁγίων καὶ πολλὰ ἱερά κειμήλια.

Τῇ ἀληθείᾳ, πολλοὶ ἀπέδιδον εἰς τὰς εἰκόνας θεῖαν δύναμιν, μετεχειρίζοντο τὰ χρώματα ὡς φάρμακα καὶ, ἀναμιγνύοντες αὐτὰ μετὰ τῆς Θεῖας Εὐχαριστίας, μετελάμβανον. Ἀνώτεροι κληρικοὶ καὶ θεολόγοι καὶ πρὸ τοῦ Λέοντος, ἔχοντες ὀρθὴν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν, μὲ δυσφορίαν ἔβλεπον ὅτι ἡ προσκύνησις τῶν ἁγίων εἰκόνων εἶχεν ἀποβῆ εἰδωλολατρεία.

Τὸ πνεῦμα τοῦ Λέοντος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτρέψῃ ὄχι τὴν λατρείαν, ἀλλ' οὐδὲ τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων.

Ἐνδιαφερόμενος διὰ τὴν συγκρότησιν ἰσχυροῦ στρατοῦ καὶ τὴν πολιτικὴν ἰσχὴν τῆς αὐτοκρατορίας, ὁ Λέων ἀπέδιδεν ὀλίγην σημασίαν εἰς τὰ Γράμματα καὶ ἔκλεισε τὴν ἀνωτέραν Σχολὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐθεώρει δὲ ὅτι τὰ μοναστήρια, παρὰ τὴν ἀξιόλογον πολιτιστικὴν δρᾶσίν των, ἦσαν ἐπιβλαβῆ ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως, διότι πλῆθος ἀκαίμων ἀνδρῶν κατέφευγον εἰς αὐτά, ἐστέρουσαν τὴν γῆν ἀπὸ ἐργατικᾶς χειρὸς καὶ τὴν πατρίδα ἀπὸ ὑπερασπιστᾶς. Ἀφ' ἐτέρου καὶ τοῦ κράτους αἱ εἰσπράξεις ἠλαττώοντο, διότι αἱ ἀπέραντοι ἐκτάσεις τῶν μοναστηρίων ἔμενον ἀφορολόγητοι. Ἰδίως ἐπικίνδυνος ἦτο ἡ ἐπιρροὴ τῶν μοναχῶν ἐπὶ τῶν πιστῶν, οἱ ὅποιοι, φανατιζόμενοι ὑπ' ἐκείνων, ἀντέδρασαν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς κυβερνήσεως.

Διὰ πάντα τὰ ἀνωτέρω, ὁ Λέων ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 726 μὲ πρῶτον διάταγμα νὰ παρασκευάζῃ τὴν κοινὴν γνώμην διὰ τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιόν του καὶ ὑπέβαλε τοὺς μοναχοὺς καὶ τὰ μοναστήρια ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν του. Τὸ 730 ἐξέδωκε τὸ κατὰ εἰκόνων δεῦτερον διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων εἰκόνων καὶ διέταξε τὴν ἀνάρτησιν αὐτῶν εἰς μέρος ὑψηλότερον ἢ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν.

Εἰς τὰ εἰκονομαχικὰ σχέδια τοῦ Λέοντος ἀντέδρασαν ὁ πάπας τῆς Ρώμης καὶ ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ ἄλλου, φίλου τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς μεταρρυθμίσεως.

Ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, φανατιζόμενος ὑπὸ τῶν μοναχῶν.

έστασίασεν, έκδηλώσας ούτω τήν άγανάκτησίν του διά τò πρωτοφανές διάταγμα του Λέοντος, άλλ' ή στάσις κατεστάλη εύκόλως.

Τότε ή έρις έκορυφώθη μεταξύ τών δύο μερίδων, τά πάθη ώξύνθησαν και οι μοναχοί καθ' έλλην τήν αυτοκρατορίαν ανέλαβον σφοδρόν άγώνα. Αί δύο μερίδες συζητούν με πάθος τò ζήτημα, οι μεταρρυθμισται όνομάζουν τους εικονοφίλους αντίπαλους των Είκονολάτρων, και Είκευνομάχοις. Η εικονομαχία άπασχολεί τò βυζαντινόν κράτος επί ένα και πλέον αιώνα, αλλά τελικώς δέν έπικρατεί, διότι ή έλληνική παράδοσις του Βυζαντινου κράτους άπεδείχθη ισχυροτέρα του Λέοντος.

Η κατάστασις περιπλέκεται περισσότερο, άφ' ότου έπεμβαίνει εις τήν έριν ή Δυτική Έκκλησία. Ο πάπας Γρηγόριος Γ' έξήγειρεν εις στάσιν κατά του αυτοκράτορος τήν Μέσην Ιταλίαν και έξήτησε τήν βοήθειαν τών Λομβαρδών, κατεχόντων τήν Βόρειον Ιταλίαν. Επίσης ο Γρηγόριος Γ' είναι πιθανόν ότι έξήγειρε κατά του αυτοκράτορος και τας χώρας τής κυρίως Ελλάδος, αι όποιαι ύπήγγοντο τότε έκκλησιαστικώς εις τήν Ρώμην. Αρχηγός τών στασιαστών τής Ελλάδος ο Αγαλλιανός, άναγορεύσας νέον αυτοκράτορα, τόν Κοσμάν, ο Αγαλλιανός, άναγορεύσας νέον αυτοκράτορα, τόν Κοσμάν, ο αυτοκράτωρ αντίκρουσε με θάρρος τους νέους κινδύνους, τήν δέ έπιθεσιν τών Έλλαδικών, ώς έλέγοντο τότε οι κάτοικοι τής Ελλάδος, έξεμηδένισε, διότι κατέστρεψε τόν στόλον διά του ύγρου πυρός και έφόνευσε τόν Κοσμάν. Ο Αγαλλιανός ηύτοκτόνησε, ριφθείς εις τήν θάλασσαν.

Τήν Μέσην Ιταλίαν έχασεν ο Λέων όριστικώς, διατηρήσας τήν έξουσίαν επί τής Κάτω Ιταλίας και Σικελίας. Τόν πάπαν όμως έτιμώρησεν ο Λέων, διότι άφήρσεν όλα τά κτήματά του εις τήν Κάτω Ιταλίαν και ύπήγαγεν έκκλησιαστικώς τήν Κάτω Ιταλίαν και Σικελίαν, καθώς και τήν Ελλάδα και τò Ήλυρικόν (Βαλκανικήν), εις τò πατριαρχείον τής Κωνσταντινουπόλεως. Έκτοτε οι πάπαι τής Ρώμης, έξ άφορμής τής εικονομαχίας, έξήτουν τήν βοήθειαν τών βασιλέων τών Φράγκων, νικητών τών Λομβαρδών, και, συνεννοηθέντες με τήν Δύσιν, άφήκαν κατά μέρος τò Βυζάντιον.

Άλλος σφοδρός αντίπαλος τής θρησκευτικής μεταρρυθμίσεως του Λέοντος ύπήρξεν ο όνομαστός θεολόγος και μοναχός Ιωάννης ο Δαμασκηνός, όστις έδίδασκεν ότι αι εικόνες, « τά βιβλία τών άγραμμάτων », βοηθοῦν τόν άμόρφωτον νά έπικοινωνήσῃ με τò Θεϊον.

Ὁ Δαμασκηνὸς παρέσυρεν ὅλους τοὺς ὀρθοδόξους Χριστιανοὺς τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ὑπηκόους τῶν Ἀράβων. Ὁ Λέων δὲν ἀνέκοψε, παρὰ τὴν ἀντίδρασιν, τὸ μεταρρυθμιστικὸν τοῦ σχεδίου, ἀλλ' ἐπέβαλεν εἰς τὰς ἐκκλησίας νὰ πληρώνουν συνεισφορὰς διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους, οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἐχειροτονοῦντο μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἔγκρισιν. Ἔνεκα τῆς εἰκονομαχικῆς τοῦ πολιτικῆς, οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ὀνομάζουν τὸν Λέοντα « δ υ σ σ ε β ῆ » καὶ « Σ α ρ α κ η ν ὀ φ ρ ο ν α », ἀφοῦ καὶ οἱ Σαρακηνοί, ὡς μωαμεθανοί, ἀπηχθάνοντο τὰς ἀπεικονίσεις.

Τὸ μεταρρυθμιστικὸν ὅμως ἔργον τοῦ Λέοντος ἦτο πρωτίστως πολιτικὸν καὶ ὄχι ἀντιχριστιανικόν. Τὸ τεράστιον νομοθετικὸν καὶ διοικητικὸν τοῦ ἔργου προδίδει τὴν εὐγένειαν, τὴν εὐσέβειαν καὶ τὸν βαθὺν χριστιανισμόν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ διὰ τὸ πολιτικὸν συμφέρον, ὅπως τὸ ἐννοεῖ ὁ Λέων, ἤθελε νὰ ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ εἰς τοῦτο ὀφείλονται ὁ κατὰ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν μοναστηρίων πόλεμος, ὁ διορισμὸς τῶν ἐπισκόπων παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἡ ἀπόσπασις τῆς Ἑλλάδος κτλ. ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τοῦ Πάπα καὶ τῆς Ἰσαυρίας ἀπὸ τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας, τὸ ὅποιον ἦτο ὑπὸ τοὺς Ἀραβας οὕτως, ὥστε ὅλαι αἱ βυζαντιναὶ ἐπαρχίαι νὰ ἔχουν ὄχι μόνον πολιτικὴν, ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικὴν βυζαντινὴν διοίκησιν.

Ὁ υἱὸς τοῦ Λέοντος Κωνσταντῖνος Ε' (741 — 775) εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων ἠκολούθησε τὴν τακτικὴν τοῦ πατρὸς του, ἀλλὰ κατὰ τρόπον αὐστηρότερον καὶ ὀρμητικώτερον ἐκείνου. Οὗτος συνεκάλεσε τὸ 754 σὺνδον εἰς τὸ παλάτιον τῆς Ἱερρείας, παρὰ τὴν Χαλκηδὸνα, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὰ τῆς ὁποίας κατεδικάσθη ἡ λατρεία καὶ ἡ προσκύνησις τῶν ἁγίων εἰκόνων. Ἡ σύνοδος αὕτη ἀπετελέσθη μόνον ἀπὸ ἐπισκόπους, τὸν ἀριθμὸν 338, καὶ οὐδεὶς πατριάρχης συμμετεῖχε.

Κατόπιν ὁ αὐτοκράτωρ κατεδίωξε αὐστηρῶς τοὺς παραβαίνοντας τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου ἀποφασισθέντα. Αἱ ἅγιοι εἰκόνες ἐθραύοντο, τὰ μοναστήρια ἐκλείοντο ἢ μετεβάλλοντο εἰς στρατῶνας καὶ νοσοκομεῖα, οἱ μοναχοὶ κατεδιώκοντο καὶ πολλοὶ ἐφονεύοντο. Ἀλλ' οἱ μοναχοί, παρ' ὅλα αὐτά, ἔμενον πιστοὶ εἰς τὰς ἰδέας των καὶ ὑφίσταντο μὲ καρτερίαν τοὺς διωγμούς. Μεγάλην καταστροφὴν ἔπαθον τότε πολλὰ περίφημα ἔργα τέχνης, εἰκόνες καὶ ψηφιδωτά. Σκληρότερος ἀπέβη ὁ αὐτοκρά-

τωρ κατὰ τὸ τέλος τῆς βασιλείας του, ὁπότε πλεῖστοι μοναχοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ φύγουν εἰς τὴν Δύσιν, πρὸ πάντων εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ὅπου ἐκαλλιέργησαν τὴν ζωγραφικὴν καὶ μετέδωσαν τὴν βυζαντινὴν τέχνην εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ σκληροὶ διωγμοὶ τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τῶν μοναχῶν καὶ τῶν εἰκόνων προεκάλεσαν ἀντίδρασιν καὶ ἐματαιώσαν τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιον τοῦ πατρὸς του.

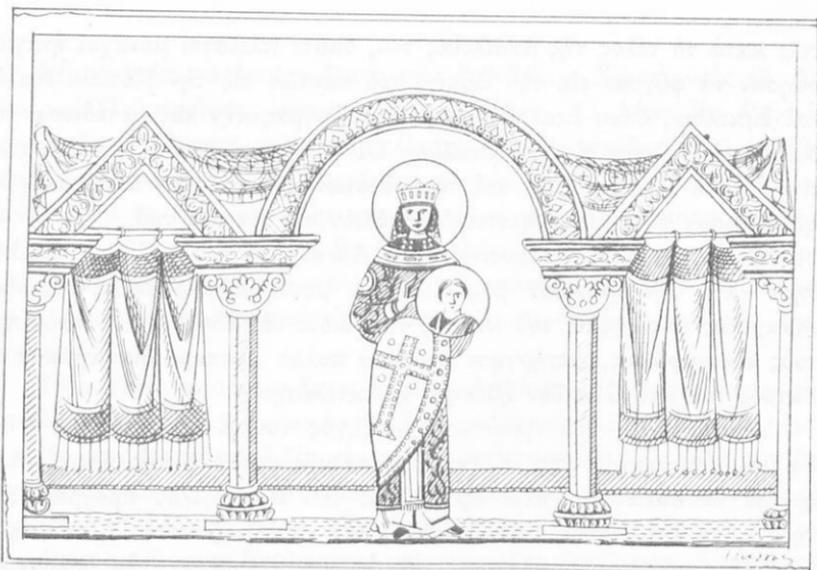
Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄, Λέων, (775 — 780), ἠκολούθησε κατὰ τὴν βραχεῖαν βασιλείαν του μετὰ μετριοπαθείας τὰς εἰκονομαχικὰς ἀντιλήψεις τοῦ πατρὸς του, διότι δὲν ἐδείχθη αὐστηρὸς πρὸς τοὺς εἰκονοφίλους, καθήγγησε μάλιστα πολλὰ αὐστηρὰ διατάγματα τοῦ πατρὸς του καὶ ἄλλα δὲν ἠθέλησε νὰ ἐκτελέσῃ.

Ἀποθανόντος τοῦ Λέοντος ἡ σύζυγός του Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, ὑπέρμαχος τῆς Ἑλληνοευρωπαϊκῆς χριστιανικῆς παραδόσεως, ἤρχισε νὰ σκέπτεται περὶ ἐφαρμογῆς τοῦ εἰρηνοφίλου προγράμματός της. Αὕτη ἐπολιτεύθη μετριοπαθῶς, δὲν κατεδίωξε κανένα, ἐπανάφερε τοὺς ἐξορίστους εἰκονολάτρας καὶ ἀφῆκεν ἐλευθέραν τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν. Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔγινεν ὁ Ἱερόθεος, θερμὸς ὑποστηρικτὴς τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων. Οὗτος ὑπέδειξε τὴν δι' οἰκουμενικῆς Συνόδου λύσιν τοῦ ζητήματος τῶν εἰκόνων, ἡ ὁποία συνεκλήθη τὸ 787 εἰς τὴν Νίκαιαν. Ἡ Ζ΄ αὕτη οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐκήρυξεν ἄκυρον τὴν ἐν Ἱερεῖᾳ σύνοδον τοῦ 754 καὶ ἐθέσπισε τὰ περὶ προσκυνήσεως καὶ ὄχι λατρείας τῶν εἰκόνων.

Ἡ λύσις τῆς εἰκονομαχίας ἐπέφερε τὴν ποθητὴν προσέγγισιν πρὸς τοὺς λοιποὺς Πατριάρχας καὶ τὸν Πάπαν, ὅστις ὠνόμασε τὴν Εἰρήνην «νέαν Ἑλένην». Ἡ Σύνοδος μάλιστα ἔλυσε καὶ δογματικῶς τὸ ζήτημα μὲ βάσιν τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, διακηρύξασα ὅτι ἡ τιμητικὴ προσκύνησις τῶν εἰκόνων δὲν ἀποδίδεται εἰς τὸ ξύλον καὶ εἰς τὸ χρῶμα, ἀλλὰ μεταβαίνει εἰς τὸ παριστανόμενον πρόσωπον, τὸν ἅγιον. Οὕτως ἀποκατεστάθη ἡ Ὁρθοδοξία εἰς τὸ κράτος καὶ ἡ εἰρήνη μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

11. Β' περίοδος τῆς Εἰκονομαχίας (813 - 846)

Ὁ Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος (813 — 820) διέπραξε τὸ σφάλμα ν' ἀνακινήσῃ τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, τὸ ὁποῖον καὶ τὴν ἰδίαν του καταστροφὴν ἐπέφερε καὶ τὸ κράτος ἐζημίωσεν. Οὗτος συνεχάλεσε τοπικὴν

40. Θεοδώρα, σύζυγος τοῦ Θεοφίλου
(Μικρογραφία τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης ἐν Ρώμῃ)

σύνοδον εἰς τὰς Βλαχέρνας (815), ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ νέου πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Θεοδότου, φίλου τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ σύνοδος αὕτη ἠκύρωσε τὰς ἀποφάσεις τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς Συνόδου τοῦ 787 τῆς ἐπὶ Εἰρήνης γενομένης. Ὅπως ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ὁ μέγας θεολόγος Ἰωάννης Δαμασκηνός, ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου ὁ κυριώτατος ὑπερασπιστὴς τῆς εἰκονολατρείας ἦτο ὁ μορφωμένος μοναχὸς Θεόδωρος Στουδίτης, ὁ ὁποῖος, ὡς εἶδομεν, ἀντετάχθη κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τοῦ Νικηφόρου Α'. Ὁ Θεόδωρος ἐξωρίσθη· καὶ ἐκεῖθεν ὅμως ἐξηκολούθει μέχρι τῆς τελευταίας του πνοῆς νὰ ὑποστηρίζῃ τὰς γνώμας του δι' ἀλληλογραφίας.

Αἱ εἰκόνες ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ 815 « ἀπόβλητοι », ἀπεμακρύνθησαν λοιπὸν ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, ἤρχισαν δὲ διωγμοὶ καὶ ἐξορίαι κατὰ τῶν εἰκονοφίλων. Ὁ λαός, ὅστις ἐλάτρευε τὸν Λέοντα διὰ τὰς κατὰ τῶν Βουλγάρων νίκας, διετέθη δυσμενῶς καὶ ἤρχισε νὰ τὸν μισῇ.

Καὶ οἱ δύο μετὰ τὸν Λέοντα αὐτοκράτορες ὑπῆρξαν εἰκονομάχοι, ὁ δὲ στασιαστὴς Θωμᾶς Καππαδόκης, ἐκμεταλλεόμενος τὸ ζήτημα τῶν

εικόνων, ἐχαρακτήρισε τὸ καθαρῶς φίλαρχον κίνημά του ὡς εἰκονόφιλον. Ὁ Θεόφιλος (829 — 842) ἐκάλεσε σύνοδον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἣ ὅποια ἀπεφάσισε τὴν καταδίκην τῶν εἰκόνων καὶ κατήργει τὴν ἐπίκλησιν τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μιχαήλ Γ' (842 — 867) ἡ Θεοδώρα, ἀναλαβοῦσα τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ της, ἠθέλησε νὰ λύσῃ ὀριστικῶς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων. Ἡ οἰκογένεια τῆς Θεοδώρας ἦτο πάντοτε εἰκονόφιλος, ὡς οἱ ἀδελφοί της Βάρδας καὶ Πετρωνᾶς. Ὁ εἰκονομάχος πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως καθηρέθη καὶ ἐστάλη εἰς μοναστήριον, ὃ δὲ νέος, γνωστὸς διὰ τὰ εἰκονοφιλὰ του αἰσθηματα, προήδρευσε τῆς συνόδου τοῦ 843, κατ' ἀπόφασιν τῆς ὁποίας ἐγίνεν ὀριστικὴ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων. Ὅλα τὰ διατάγματα κατὰ τῶν εἰκονοφίλων κατηργήθησαν. Τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς τοῦ 843 ἐγίνε μεγάλη τελετή. Ἀπὸ τότε ἡ ἡμέρα αὕτη εἶναι ἐξαιρετικῆς σημασίας διὰ τὴν Ὀρθοδοξίαν, προσέλαβε μετὰ τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν εὐρύτερον περιεχόμενον καὶ ἐορτάζεται σήμερον ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων ὡς Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας.

Τοιοιουτρόπως ἔληξεν ὀριστικῶς ὁ ἄγων κατὰ τῶν εἰκόνων, ἐντὸς ὀλίγων δὲ ἐτῶν ἐλησημονήθησαν τὰ πάθη καὶ τὰ μίση. Μετὰ ἀγῶνας 120 ἐτῶν, ἐγίνεν ὀριστικὴ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων καὶ ἐπέτυχεν ἐν μέρει τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιον τῶν Ἰσαυρῶν. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο διηρέθησαν οἱ χριστιανοὶ εἰς δύο μερίδας ἀλληλομισουμένας καὶ ὑπέστη ἐκ τῶν ταραχῶν τὸ κράτος μεγάλας καταστροφάς.

Ἐκεῖνο πάντως τὸ ὅποῖον προέκυψεν ἐκ τῆς εἰκονομαχικῆς ἐριδος, εἶναι ὅτι τὸ κράτος ἔδωκε τὴν τελικὴν λύσιν, ἡ ἐξουσία τοῦ αὐτοκράτορος ἐξῆλθεν ἐκ τῆς περιπετείας ἐνισχυμένη, περιωρίσθη δὲ ἡ ἰσχὺς τῶν ὀπαδῶν τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνεγνώριζον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίη εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπέξτειναν καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τὴν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐποπτείαν.

12. Ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν Δύσιν.

Σημαντικὸν γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ Γ' εἶναι ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς διαφόρους Σλαβικοὺς λαοὺς, ἡ ὅποια ἔδωκε

γότητρον εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸ Κράτος. Τὸ ἔτος 849 ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν ὅσοι Σλάβοι εἶχον κατὰ καιροὺς εἰσχωρήσει εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἶχον ὀριστικῶς ἐγκατασταθῆ ἐκεῖ. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς αὐτῶν ἐπετάχυνε τὴν ἀφομοίωσίν των, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχη κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους οὔτε ἕχνος σλαβικὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Σπουδαιότερος ἀκόμη ἦτο ὁ προσηλυτισμὸς πυκνοτάτων σλαβικῶν πληθυσμῶν, οἱ ὅποιοι κατῴκουν τὴν Βουλγαρίαν, Ρουμανίαν, Βοημίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Ἡδὴ ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος (610 - 641), κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον Ζ' τὸν Πορφυρογέννητον, ἐφρόντισε διὰ τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν Σέρβων καὶ Κροατῶν. Εἰς τὴν Βουλγαρίαν Ἑλληνες μοναχοί, ὅπως ὁ Θεόδωρος Κουφαρᾶς, ὁ ἐπίσκοπος Ἀδριανουπόλεως Μιχαήλ (813) καὶ ἄλλοι αἰχμάλωτοι εἶχον ὀπωσδήποτε παρασκευάσει τὸ ἔδαφος διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Δύο ἱεραπόστολοι ἐκ Θεσσαλονίκης, οἱ ἀδελφοὶ Μεθόδιος καὶ Κύριλλος, ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Μοραβίαν (Τσεχοσλοβακίαν), ἐπὶ Μιχαήλ Γ' καὶ πατριάρχου Φωτίου, μετ' ἄλλων συνεργατῶν μοναχῶν καὶ τεχνιτῶν. Ἐκ τῶν δύο ἀδελφῶν πρακτικώτερος ἦτο ὁ Μεθόδιος, διακριθεὶς ὡς διοικητὴς σλαβικῆς ἐπαρχίας καὶ ἔπειτα ὡς ἡγούμενος μονῆς. Ὁ Κύριλλος ἦτο ἀληθῶς σοφός, μαθητὴς τοῦ Φωτίου τοῦ μεγάλου, καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ λαμπρὸς ὡς ἀδελφός του κληρικός. Οὗτοι καθήρτισαν σλαβικὸν ἀλφάβητον, τὸ Κυρίλλειον λεγόμενον, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἑλληνικῆς μεγαλογραμμαῖτου γραφῆς, καὶ ἠδυνήθησαν οὕτω νὰ μεταφράσουν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν σλαβωνικὴν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰ ἀναγκαῖα λειτουργικὰ βιβλία, προσελκύσαντες, λόγῳ τῆς χρήσεως τῆς ἐγγωρίου γλώσσης, τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ εἰς τὴν νέαν θρησκείαν καὶ τὸν βυζαντινὸν πολιτισμὸν. Διὰ τῶν μεταφράσεών των οἱ δύο ἱεραπόστολοι δὲν διέδωσαν μόνον τὸν Χριστιανισμὸν, ἀλλ' ἔθεσαν καὶ τὰς βάσεις τῆς σλαβικῆς φιλολογίας. Οὗτοι ἐδίδαξαν καὶ ἐμόρφωσαν πολλοὺς μαθητάς, οἱ ὅποιοι συνέχισαν τὸ ἔργον τῶν διδασκάλων των εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Σερβίαν.

Οἱ δύο Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ εἶχον προηγουμένως ἀποσταλῆ ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰς τὴν Κριμαίαν (860), διὰ πολιτικὰς ὑποθέσεις καὶ ὅπως διαδώσουν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τοὺς Χαζάρους Τούρκους, εἰς τὴν ἀποστολὴν δὲ τούτων ὀφείλεται ἡ σύναψις στενωτέρων σχέσεων μεταξύ Χαζάρων καὶ Βυζαντίου.

Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου συστηματικῶς ἐπεδίωξαν τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν ἀλλοθρήσκων δι' ἱεραποστόλων καὶ διὰ λόγους χριστιανικῆς εὐσεβείας καὶ διότι οἱ προσηλυτιζόμενοι βάρβαροι ἀπέβαινον φίλοι καὶ σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου. Ἡ ἐνέργεια τῆς εὐρυτάτης αὐτῆς χριστιανικῆς προπαγάνδας εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς, διότι κατάρθωνε νὰ ἀσκῇ ἐπὶ τῶν ἐκχριστιανιζομένων βαρβάρων μεγάλην ἐπιρροήν.

Ἄλλο ἀξιομνημόνευτον γεγονός ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαῆλ Γ' εἶναι τὸ σοβαρὸν ἐπεισόδιον μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης. Ἐπειδὴ ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος, αὐστηρὸς καὶ σθεναρὸς, ὡς ἤτο, ἀπηγόρευσε εἰς τὸν Βάρδαν τὴν θείαν μετάληψιν διὰ τὴν ἀνηθικότητά του, ὁ πανίσχυρος Βάρδας, μὴ ἀνεχθεὶς τοῦτο, καθήρεσε διὰ τῆς βίας τὸν Ἰγνάτιον καὶ ἐξώρισεν ἔπειτα αὐτὸν εἰς τινὰ νῆσον τῆς Προποντίδος. Ὁ Βάρδας διώρισε πατριάρχην τὸν Φώτιον (858), κανονικῶς ἐκλεγέντα διὰ συνόδου, λαϊκὸν ἐξόχου μορφώσεως καὶ ἰκανὸν πολιτικόν, ὅστις, διελθὼν ἐντὸς μιᾶς ἐβδομάδος πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ θρόνου ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ἰγνατίου μεγάλη μερὶς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἐθεώρησεν ὡς ἀντικανονικὴν, ὁ δὲ Ἰγνάτιος δὲν παρητήθη οὔτε ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον.

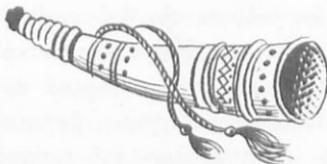
Ὁμοίως ὁ πάπας τῆς Ρώμης Νικόλαος ὁ Α', φιλόδοξος καὶ ἰσχυρὸς ὡς ἤτο, δὲν ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον καὶ ἕνεκα τούτου ἐψυχράνθησαν αἱ σχέσεις Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, περισσώτερον δέ, ἐπειδὴ ἡ Ρώμη ἀνemeίχθη εἰς τὰ βουλγαρικὰ πράγματα.

Ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Βόγορις, βαπτισθεὶς χριστιανὸς καὶ ὀνομασθεὶς Μιχαῆλ ὑπὸ ἱεραποστόλων τοῦ πατριάρχου μὲ ἀνάδοχον τὸν αὐτοκράτορα Μιχαῆλ Γ', δι' ἀπεσταλμένου του (864) μετ' ὀλίγον πονήρως σκεπτόμενος τὴν ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου ἀνεξαρτησίαν του, ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν πάπαν ἐπισκόπους, οἱ ὁποῖοι εἰσήγαγον τὴν λατινικὴν εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ προσεπάθησαν νὰ ἐπεκτείνουν τὰ δικαιώματα τοῦ πάπα εἰς ὅλην τὴν Βουλγαρίαν (866).

Τότε ὁ Φώτιος, ὡς πρόμαχος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς πνευματικῆς ἀνεξαρτησίας του κατὰ τῆς Ρώμης, ἀπέστειλε τὴν ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν τὸ 867. Ἐν αὐτῇ ἐκθέτει τὰς διαφορὰς εἰς τὴν τελετουργικὴν τάξιν καὶ εἰς τὸ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὰς ὑπαρχούσας μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, καταγγέλλει δὲ τὰς παπικὰς περὶ πρῶ-

τείου αξιώσεις και τὰς ἐπεμβάσεις εἰς τὴν δι' ὀρθοδόξων ἐκχριστιανισθεῖσαν Βουλγαρίαν. Οἱ λόγοι τῆς δογματικῆς διαφορᾶς και τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἦσαν ἀκόμη δευτερεύοντες, πρωτεύων δὲ τότε ἦτο ὁ ἐθνικός, δηλ. ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πρωτείων τῆς Ρώμης.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, χειραφετηθὲν πολιτικῶς ἀπὸ τῆς Ρώμης ἤδη πρὸ πολλοῦ, ἐπὶ Φωτίου ἐχειραφετήθη και ἐκκλησιαστικῶς και κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ μέγας πατριάρχης λαμπρῶς ἐπραγματοποίησε τὸ πολιτικὸν ἐκκλησιαστικὸν του πρόγραμμα. Ἡ ἐπέμβασις τοῦ πάπα ἐξακατηρίσθη παράνομος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία διὰ συνόδου καθήρσε τὸν πάπαν Νικόλαον Α', οὗτος δὲ πάλιν διὰ τοπικῆς ἐν Ρώμῃ συνόδου καθήρσε τὸν Φώτιον (867).

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ (867 - 1057)

13. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδῶν (867 - 886)

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ αὐτὴ ἐβασίλευσεν ἐπὶ 200 περίπου ἔτη, ἀνῆλθον δὲ εἰς τὸν θρόνον 17 βασιλεῖς, οἱ περισσότεροι τῶν ὁποίων ἐπέδειξαν στρατιωτικὰς ἀρετὰς καὶ σπάνια προτερήματα. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν συνεδύαζον διπλωματικὴν εὐστροφίαν καὶ διοικητικὸν πνεῦμα, προσεπάθησαν δὲ ν' αὐξήσουν τὸν δημόσιον πλοῦτον. Πάντες δὲ ἀνεξαιρέτως ἐφιλοδόησαν νὰ καταστήσουν τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν τὸ ἰσχυρότερον κρά-

τος τοῦ κόσμου. Ἡ τύχησεν ἐπὶ μακρὸν ἢ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία καὶ εἶδεν ἡμέρας ἀπαραιμίλλου αἰγλης καὶ ἀληθοῦς ἀναγεννήσεως.

Ἡ δυναστεία αὐτὴ ὀνομάζεται Μακεδονικὴ ἐκ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Βασιλείου τοῦ Α', τοῦ ἀποκαλουμένου Μακεδόνας, διότι κατήγετο ἐκ τῆς περιφέρειας τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἀπὸ τὴν Χαριούπολιν, ἥτις τότε διοικητικῶς ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα Μακεδονίας.

Ἡ μήτηρ τοῦ Βασιλείου ἐλέγετο Παγκαλῶ (θῆλ. τοῦ Πάγκαλος, ὅπως Μαξιμῶ θῆλ. τοῦ Μάξιμος καὶ Θεοφανῶ θῆλ. τοῦ Θεοφάνης). Ὁ Βασίλειος εἰσηλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ὡς ἵπποκόμος τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Γ', περὶ τὸ

41. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδῶν
(Μικρογραφία 14ου-15ου αἰῶνος)

ἔτος 856 καὶ διὰ τῆς μεγάλης ἐπιτηδειότητος, τῆς σωματικῆς ρώμης καὶ τῆς εὐφυΐας αὐτοῦ κατώρθωσε νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ἀξιωματοῦ τοῦ καίσαρος. Δὲν ἐδίστασεν ὁ Βασίλειος διὰ τοῦ ἐγκλήματος νὰ ἀνέλθῃ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Διότι, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του, ἐδολοφόνησε τὸν Βάρδαν καὶ τὸν βασιλέα Μιχαὴλ Γ', εὐεργέτην του. Ὁ Βασίλειος μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ θρόνου, ἐπέδειξε μεγάλας ἀρετάς, πολιτικὰς καὶ διοικητικὰς, ἐκέρδισε δὲ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ διὰ χρηστῆς διοικήσεως καὶ λαμπρᾶς οἰκονομικῆς πολιτικῆς.

Κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὁ Βασίλειος ὁ Α' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, τὸ κράτος εὐρίσκετο εἰς πολὺ δύσκολον θέσιν, εἶχε δὲ ἀνάγκην γενικῆς ἀναδιοργανώσεως. Ὁ Βασίλειος κατώρθωσε ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὸ μέγα ἔργον, ἐπανέφερε τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἀποκατέστησε τὸ γόητρον τοῦ κράτους εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Πρώτη φροντίς τοῦ Βασιλείου ἦτο ν' ἀναπτύξῃ τὰς φιλικὰς σχέσεις μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο ἐπανέφερον εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Ἰγνατίον, ὡς ἀδίκως καταβιβασθέντα τοῦ θρόνου καὶ ὡς φίλον τοῦ πάπα. Ὁ Φώτιος καθήρεθ, ἀνεθεματίσθη καὶ ἐξωρίσθη. Τότε ἤρθη διὰ πολὺν χρόνον τὸ σχίσμα μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, αἱ φιλικαὶ δὲ σχέσεις αὐτῶν διετηρήθησαν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου, τὸν ὁποῖον διεδέχθη καὶ πάλιν ὁ Φώτιος.

Ὁ Βασίλειος ἀνεγνώριζε τὴν ἀξίαν τοῦ μεγάλου Φωτίου, ὁ δὲ πάπας τῆς Ρώμης Ἰωάννης ὁ Η', ὡς ἐπιδέξιος πόλιτικός, ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀντιπροσώπους, οἱ ὁποῖοι συνεφώνησαν διὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Φωτίου ὡς κανονικοῦ πατριάρχου.

Εἰς τὸ ζήτημα τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ Βασίλειος ἠκολούθησε τὴν συνήθη πολιτικὴν τοῦ Βυζαντίου. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς Σλάβους τῆς Δαλματίας καὶ ἐβαπτίσθησαν οἱ τελευταῖοι ἐλάχιστοι Ἕλληνες εἰδωλολάτραι τῆς ὀρεινῆς Μάνης. Ἐπίσης ὁ Βασίλειος ἐπεδίωξε νὰ ἐκχριστιανίσῃ τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ρώσους. Ἀνεκαίνισε καὶ ἵδρυσεν πολλὰς ἐκκλησίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὀνομαστὴ ἀπέβη ἡ ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων κτισθεῖσα Νέα Ἐκκλησία, ἐφάμιλλος τῆς Ἀγίας Σοφίας κατὰ τὴν πλουσίαν διακόσμησιν, ὅχι ὅμως καὶ κατὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἀξίαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Σικελίας ἐπεκτείν-

νον τὰς πειρατικὰς τῶν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Δαλματίαν. Ὁ Νικητὰς Ὠορύφας, ἱκανὸς ναύαρχος, ἐξεκαθάρισε μὲ ἑκατὸν μεγάλα πλοῖα τὴν Ἀδριατικὴν ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς καὶ Σλάβους πειρατὰς· ὅθεν ἠυξήθη τὸ γόητρον τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Δαλμάται, Κροάται καὶ Σέρβοι κατέστησαν φίλοι καὶ σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου, συμπληρωθέντος ἐπὶ Βασιλείου καὶ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ αὐτῶν.

Ὁ Ὠορύφας, ἐπανελθὼν, ἀνέλαβεν ἐκστρατεῖαν κατὰ τῶν ἐκ Κρήτης Ἀράβων, τῶν ὁποίων τὸν στόλον, τολμήσαντα νὰ εἰσέλθῃ εἰς Πρωποντίδα, κατέστρεψε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς (881). Ἀκολουθῶς ἦλθεν ὁ Ὠορύφας εἰς τὸν Σαρωνικόν, ὅπου συνήθως ἐκρύπτοντο πειρατικὰ πλοῖα, καὶ πληροφορηθεὶς, ὅτι οἱ Ἀραβες ἐλεηλάτουσαν τὰ παράλια τοῦ Κορινθιακοῦ, δὲν περιέπλευσε τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ διαπεράσας διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου τὸν στόλον του εἰς τὸν Κορινθιακόν, κατεδίωξε τοὺς Ἀραβας.

Ἐκτὸς τοῦ Νικητὰ Ὠορύφα, ὁ Βασίλειος Α' ἐξέλεξε καὶ ἄλλον ἱκανὸν ναύαρχον, τὸν ἐκ Συρίας Νάσαρ, ὅστις συνέχισε τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἀράβων, ἐπανεληγμένως νικήσας τούτους παρὰ τὴν Μεθώκη, τὴν Ζάκυνθον καὶ τὴν Κάτω Ἰταλίαν. Ἡ ἀνάγκη τῆς καταπολεμήσεως τῆς πειρατείας καὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Σαρακηνῶν ἔφερε πάλιν τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ὁμως δὲν ἐπεκράτησεν ἐπὶ πολὺ.

Ὁ Βασίλειος ὁμοίως προώθησε τὰ ἀνατολικά σύνορα τοῦ κράτους εἰς βᾶρος τῶν Ἀράβων, ἐκμεταλλεῦόμενος τὰς μεταξὺ τῶν ἕριδας. Ἐπὶ δέκα περίπου ἔτη (871 - 882) ἐξηκολούθησεν ὁ πόλεμος εἰς τὴν Ἀνατολήν, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐξεστράτευσεν δις αὐτοπροσώπως ὁ Βασίλειος, κατορθώσας νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ σύνορα καὶ νὰ ἀπελευθερώσῃ πολλοὺς χριστιανοὺς αἰχμαλώτους.

Ὁ Βασίλειος, ἀποθανὼν τὸ 886, ἄφησε τὸ κράτος του ἀπὸ οἰκονομικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἀπόψεως εἰς ἀρίστην κατάστασιν, καθὼς καὶ ἀπὸ διοικητικῆς. Διότι ἤμειβε τοὺς καλυτέρους ἐκ τῶν ὑπαλλήλων καὶ ἐτιμῶρει τοὺς καχοὺς καὶ ἀνικάνους, εἶχε δὲ τὸ προτέρημα νὰ ἐκλέγῃ τοὺς καταλληλοτέρους ὡς βοηθοὺς του, ἔστω καὶ μεταξὺ τῶν πολιτικῶν τοῦ ἀντιπάλων. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς εἰκοσαετοῦς βασιλείας του ἐτακτοποίησε κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους του καὶ ἐθεμελίωσε τὴν δυναστείαν του.

14. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός (886 - 912)

42. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός.

(Μικρογραφία 14ου αἰῶνος, ἐν τῇ Πανεπιστημιαῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Βολωνίας)

εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἢ Βυζαντινὴ τέχνη, ἐκτίσθησαν πολλαὶ ἐκκλησίαι καὶ διὰ τὰς λειτουργικὰς ἀνάγκας τῶν νέων χριστιανῶν ἐχρησιμοποιήθησαν αἱ μεταφράσεις Κυρίλλου, Μεθοδίου κ.ἄ. εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν καὶ οὕτω συνετελέσθη ὁ ἐκσλαβισμὸς τῶν τουρκικῆς καταγωγῆς Βουλγάρων.

Ἐπίσης ἐνισχύθησαν αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις τῶν Βουλγάρων μετὰ τοῦ Βυζαντίου, διότι εἰσῆγοντο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰκόνες, κηρός, βιβλία, πολυτελεῖ ἄμφια κ.ἄ. Εἰρηνικῇ λοιπὸν καὶ ὄχι κατακτητικῇ ὑπῆρξεν ἡ πολιτικὴ τοῦ Βογόριδος, ὅστις ἀνεβίβασε τὸν υἱὸν τοῦ Συμεῶν εἰς τὸν θρόνον πρὶν μεταβῆ εἰς μονήν. Ἐπὶ τοῦ Συμεῶν ἤλλαξεν ἡ βουλγαρικὴ πολιτικὴ, διότι οὗτος εὐθὺς ἀπηγόρευσε τὴν χρῆσιν τῶν ἑλληνικῶν βιβλίων καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, πρᾶγμα, ὅπερ προεκά-

λεσεν αντίποινα, μεταφοράν τοῦ τελωνειακοῦ κέντρου τῶν ἐμπορευμάτων τῶν Βουλγάρων ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Θεσσαλονίκην καὶ περιορισμὸν τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ ἐμπορίου.

Λαβῶν τοῦτο ὡς ἀφορμὴν ὁ Συμεών, ἤρχισε φοβερὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους (893). Ἦναγκάσθη ὁμοῦς ν' ἀναστείλῃ τὰς λεηλασίας, διότι οἱ Οὐγγροι, ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς διπλωματίας, εἰσέβαλον εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Οἱ Βούλγαροι ἐνίκηθησαν ὑπὸ τῶν Οὐγγρων κατὰ κράτος καὶ ὁ Συμεών μόλις ἐσώθη, συνῆψε δὲ εἰρήνην μετὰ τὸ Βυζάντιον (895). Τὰς διαπραγματεύσεις διεξήγαγε διπλωμάτης ὀνομαστός, ὁ Λέων Χοιροσφάκτης, ἐκ Πελοποννήσου καταγόμενος. Παρὰ ταῦτα ἐπανεληφθήσαν σκληρότεροι ἀγῶνες μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων ἐπὶ Συμεών, ἀποβλέποντος εἰς καταστροφὴν καὶ λεηλασίαν τῶν βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ἕτερον ἀξιοσημείωτον γεγονός ἐστὶν ἡ ἀλωσις τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ 904, ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀρνησιθρήσκου Λέοντος Τριπολίτου. Ἡ πόλις ἀριθμοῦσα τότε 200 χιλιάδας κατοίκων, ἐληλατήθη φρικωδῶς, μέγα δὲ μέρος τῶν κατοίκων ἐσφάγη καὶ ἠχμαλωτίσθη. Ἐκτοτε αἱ παράλιοι ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ αἱ νῆσοι ἔτρεμον τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σαρακηνῶν, οἱ ὅποιοι καὶ εἰς τὴν Δύσιν, συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς Σικελίας, λεηλατοῦντες, ἔφθανον μέχρι τῆς Ρώμης.

Ἐπὶ Λέοντος ΣΤ' ἐνεφανίσθη καὶ πάλιν ὁ κίνδυνος ἐκ μέρους τῶν Ρώσων ἢ Ρώσων. Οὗτοι κατελθόντες, ὡς εἶδομεν, ἐκ Σκανδιναβίας καὶ καταλαβόντες τὴν περὶ τὸ Κίεβον χώραν, ἱδρυσαν κράτος εἰς τὸ ὅποιον ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ἐδόθη τὸ ὄνομα Ρωσία.

Πρῶτος ἀρχηγὸς τῶν Ρώσων ἀναφέρεται ὁ Ροῦρικ. Ἐπὶ τοῦ Ὀλέγ, κηδεμόνος τοῦ υἱοῦ τοῦ Ροῦρικ Ἰγώρ, τὸ ρωσικὸν κράτος ἐπεξετάθη μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Ἐπὶ Λέοντος ὁ Ὀλέγ, ὀδηγῶν τοὺς Ρώσους μετὰ τὰ μονόζυλά του, ἐπεχείρησεν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (907), τὴν ὁποίαν δὲν ἀνέφερον οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ἀλλὰ τὸ ρωσικὸν χρονικόν, τὸ λεγόμενον τοῦ Νέστορος.

Κατ' οὐσίαν δὲν ἐγένε μάχη, διότι οἱ Βυζαντινοὶ ἐκλείσαν τὸν Κεράτιον κόλπον μετὰ ἀλυσίδα καὶ οἱ Ρῶσοι, σύραντες τὰ πλοιαρία των εἰς τὴν ξηράν, κατέληξαν εἰς συμφωνίαν μετὰ τοὺς Βυζαντινοὺς. Κατ' αὐτὴν

έπετρέπετο εις τούς Ρώσους νά έμπορεύωνται έν Κωνσταντινουπόλει, νά μή έρχωνται περισσότεροι τών 50, νά μή φέρουν όπλα και νά κατοικούν εις όρισμένην συνοικίαν.

Ό Λέων απέθανε τό 912, εις νέαν σχετικώς ήλικίαν, καταλιπών τόν έν τετάρτου γάμου υίόν του Κωνσταντίνου, ώς διάδοχόν του. Έντελώς ήδιαφόρησε διά τά εις βάρος του σχόλια τών συγχρόνων διά τούς τέσσαρας γάμους, όσον και διά τήν έν τούτου προκληθεΐσαν έριν πρòς τήν Έκκλησίαν.

15. Κωνσταντίνος Ζ΄ ό Πορφυρογέννητος (912 - 959)

Όυτος, έπταετής τήν ήλικίαν, έστέφθη βασιλεύς, έπετροπεύετο δέ κατ' άρχάς υπό του θείου του Άλεξάνδρου και έπειτα υπό τής μητρός του Ζωής. Ό πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νικόλαος ό Μυστικός, εύφυής και μέγας πολιτικός, έδωκεν εις τόν Κωνσταντίνον ίκανόν βοηθόν, τόν ναύαρχον Ρωμανόν Λεκαπήνόν, όστις συνεβασίλευσε μετ' εκείνου (920 — 944). Ό Ρωμανός έστεψε συναυτοκράτορας και τούς τρεΐς υιούς του και τοιουτοτρόπως ήσαν πέντε βασιλείς. Τό 945 όμως ό Κωνσταντίνος κατώρθωσε ν' άπομακρύνη άπό τήν άρχήν τούς σφετεριστάς και έβασίλευσε μόνος. Η τελευταία αυτη περίοδος τής βασιλείας του Κωνσταντίνου υπήρξεν ίσχυρά και ένδοξος. Τό γόητρον τής αυτοκρατορίας άνυψώθη και όλα τά κράτη έζήτουν νά συνάψουν φιλικάς σχέσεις μετά του Βυζαντίου.

Έπί τής βασιλείας Κωνσταντίνου Ζ΄ του Πορφυρογέννητου ήρχισεν ή δευτέρα περίοδος τών έπιδρομών του Συμεών, σκοπεύοντος νά καταλάβη τήν Κωνσταντινούπολιν (913). Πεισθείς όμως υπό του πατριάρχου Νικολάου Μυστικού, άπεσύρθη, βεβαιώσας ότι εις τό έξής ειρήνικαί θα είναι αί σχέσεις του Βυζαντίου και Βουλγαρίας. Ό Συμεών δέν έτήρησε τόν λόγον του ούτε τά σύμφωνα ειρήνης έφύλαξεν, άλλ' εύθύς έπεχείρησε νέας έπιδρομάς εις τάς εύρωπαϊκάς έπαρχίας του βυζαντινού κράτους, διότι αί έπιδρομαί άπέφερον πολλά πλούτη εις τούς βουλγάρους στρατιώτας.

Τό Βυζάντιον άπέστειλε κατά του Συμεών πολύν στρατόν, υπό τήν άρχηγίαν του Λέοντος Φωκά. Κατ' άρχάς ό Συμεών ήλθεν εις δύσκολον θέσιν, άλλά τελικώς ένίκησε παρά τήν Άγχίαλον (917) τόν Φωκά, όστις μόλις διεσώθη. Μετά ταυτα, ό Συμεών έπε-

ζέτεινε τὰς ληστρικές του ἐπιχειρήσεις πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα μέχρι τοῦ Ἴσθμοῦ.

Κύριον σκοπὸν ὅμως εἶχεν ὁ Συμεὼν τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπειδὴ δὲ ἔσπερεῖτο στόλου, συνεννόηθη μὲ τοὺς Ἀραβας τῆς Ἀφρικῆς, ὅπως κατορθώσῃ καὶ ἀποκλείσῃ τὴν πρωτεύουσάν καὶ ἀπὸ θαλάσσης (924). Ὁ Συμεὼν ὅμως, μὴ λαβὼν βοήθειαν ἀπὸ τοὺς Ἀραβας, ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ, ἀρκεσθεὶς νὰ δεχθῇ τὰ ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ προσφερθέντα «μεγαλοπρεπῆ δῶρα» κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς. Ἐκτοτε ὁ Συμεὼν ἤρχισε νὰ ὀνομάζεται ὅλως περιέργως, «τσάρος τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ρωμαίων» (εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν τσάρος = βασιλεὺς), χωρὶς τὸ Βυζάντιον ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν τίτλον τοῦ τοῦτον. Ἐπὶ Συμεὼν μετεφράσθησαν εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἔργα τῶν βυζαντινῶν, θεολογικά καὶ ἱστορικά, καὶ ἤρχισεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς βουλγαρικῆς φιλολογίας.

Τὸ Βυζάντιον ὑπέφερε πολὺ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Συμεὼν, ἀλλὰ τελικῶς ἐνίκησε τοῦτον μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Οὐγγρων καὶ Κροατῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεὼν (927) τὸ βουλγαρικὸν κράτος ἐξησθένησεν ἀπὸ ἐσωτερικῆς ἀνωμαλίας καὶ ἠκολούθησε κατ' ἀνάγκην φιλικὴν πολιτικὴν πρὸς τὸ Βυζάντιον.

Ἐκτὸς τῶν Βουλγάρων, καὶ οἱ Ἀραβες τῆς Ἀσίας ἐκινήθησαν κατὰ τοῦ Βυζαντίου, τὸ ὁποῖον νικηφόρως ἀντεπεξῆλθε, διότι ὁ γενναῖος στρατηγὸς Ἰωάννης Κουρκούας (9.9—942) συνέτριψε τὴν ἀραβικὴν δύναμιν. Ἐδιπλασίασεν οὕτω τὰς ἑλληνικὰς κτήσεις εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐπεξέτεινε τὰ σύνορα τοῦ κράτους μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος ποταμοῦ.

Ἐπίσης, οἱ Οὐγγροι, συγγενεῖς πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Φινλανδοὺς καὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Πατινακῶν, ἐπροχώρησαν δυτικῶς τερον καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν ἀρχαίαν Παννονίαν. Ἐξ αὐτῆς οἱ Οὐγγροι

43. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος

(Μικρογραφία 14ου-15ου αἰῶνος)

ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς νοτίως τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Θράκης. Τὸ Βυζάντιον, διὰ χρημάτων, ἐκράτει μακρὰν τοὺς Οὐγγρους καὶ δι' ἰεραποστόλων εἰσήγαγε τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, ὅχι ὁμῶς συστηματικῶς καὶ ἐπιμόνως, ὡς ἔκαμε διὰ τοὺς Σλάβους. Τελικῶς ἐνίκησε τοὺς Οὐγγρους, ἐπὶ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, ὁ στρατηγὸς Μ α ρ ι α ν ὸ ς Ἀ ρ γ υ ρ ὸ ς (961).

Τὸ 941 οἱ Ρῶσοι, ὑπὸ τὸν Ἰ γ ῶ ρ , ἐπέδραμον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ διέπραξαν ἀρπαγὰς καὶ σφαγὰς εἰς τὰς παραλίας τοῦ Βοσπόρου. Οἱ στρατηγοὶ Ἰ ω ἄ ν ν η ς Κ ο υ ρ κ ο ῦ α ς καὶ Β ἄ ρ δ α ς Φ ω κ ᾶ ς κατεναυμάχησαν αὐτούς, ὁ δὲ πατρίκιος Θ ε ο φ ἄ ν η ς κατέκαυσε διὰ τοῦ ὕγρου πυρὸς τὸν στόλον των. Λέγεται, ὅτι ἐκ τῶν 1000 πλοίων τοῦ Ἰγῶρ, περισώθησαν μόνον δέκα. Μετὰ τρία ἔτη, τὸ 944, οἱ Ρῶσοι ἐπανῆλθον ἰσχυρότεροι, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐνίκηθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ εἰρηνεύσουν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγῶρ, ἡ χήρα βασίλισσα Ὁ λ γ α , δεχθεῖσα τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὸ Κίεβον, διετήρησε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸ Βυζάντιον. Αὕτη ἐπεσεκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐγοητεύθη ἀπὸ τὰς λαμπρὰς τελετὰς καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης, ἔτυχε δὲ πολλῶν φιλοφρονήσεων.

Τοιουτοτρόπως ἡ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' ἔληξε μὲ λαμπρὰς ἐξωτερικὰς ἐπιτυχίας, διότι καὶ εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν ὑπεστηρίχθη ὁ Ἑλληνισμὸς, τοῦ ὁποίου σφύζονται μέχρι σήμερον λείψανα καὶ μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν.

Ἀλλὰ καὶ τὰ Γράμματα ὑπεστήριξεν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐσημειώθη μεγάλη ἀκμὴ αὐτῶν.

Ὁ ἴδιος ὑπῆρξεν ἀξιόλογος συγγραφεὺς, ἀσχοληθεὶς κυρίως εἰς ἔργα χρήσιμα εἰς τὴν πολιτείαν, ἐκίνησε δὲ καὶ τοὺς ἄλλους εἰς συγγραφὴν ποικίλων συγγραμμάτων θεολογικῶν, φιλολογικῶν, ἱστορικῶν καὶ ἱατρικῶν. Ἀνεκαίνισεν ἐπίσης διάφορα κτίρια ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν κοινωνικὴν πρόνοιαν. Ὡς πολιτικὸς ὁ Κωνσταντῖνος ἠκολούθησε τὸ παράδειγμα τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ εἰς τὴν νομοθεσίαν καὶ διπλωματίαν.

16. Ρωμανὸς Β' (959 - 963)

Τὸν Κωνσταντῖνον Ζ' διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ρ ω μ α ν ὸ ς Β', εἰς ἡλικίαν 21 ἐτῶν. Ἡ βασιλεία τοῦ Ρωμανοῦ ὑπῆρξεν ἐνδοξοτάτη, ἔνεκα

τῶν ἐξαιρετικῶν ἐπι-
 τυχιῶν, ὀφειλομένων
 εἰς ἐξόχους στρατη-
 γούς, τοὺς ἀδελφούς
 Λέοντα Φωκᾶν
 καὶ Νικηφόρον
 Φωκᾶν. Οὗτοι ἦσαν
 υἱοὶ τοῦ στρατηγῶ
 Βάρδα Φωκᾶ, ὁ ὁποῖος,
 παρὰ τὴν μεγάλην του
 ἡλικίαν, μετεῖχεν ἀκό-
 μη τοῦ στρατοῦ.

Τὸ 960, κατὰ δια-
 ταγὴν τοῦ Ρωμανοῦ ὁ
 Νικηφόρος Φωκᾶς ἀνέ-
 λαβε νὰ διαλύσῃ τὸ
 πειρατικὸν κράτος τῶν
 Σαρακηνῶν εἰς τὴν
 Κρήτην. Πρὸς τοῦτο
 παρεσκεύασε τὰ τῆς
 ἐκστρατείας μετὰ με-
 γάλῃ προσοχῆς, πα-
 ραλαβῶν πολυάριθμον
 στόλον, τρῶφιμα καὶ
 πολεμικὸν ὑλικόν. Πα-
 ρὰ τὴν προσπάθειαν
 τῶν Ἀράβων, ὅπως
 ἐμποδίσουν τὴν ἀπό-
 βασιν τοῦ βυζαντινοῦ
 στρατοῦ, ὁ Νικηφόρος
 Φωκᾶς, προσεκτικὸς
 καὶ ἱκανὸς ὡς ἦτο, κατέλαβε μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν τὴν πρωτεύ-
 ουσαν τῶν Ἀράβων Χάνδακα (τὸ νεώτερον Ἡράκλειον) καὶ κα-
 τόπιν τὴν νῆσον. Ὁ Νικηφόρος ἔφερεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πλῆ-
 θος αἰχμαλώτων καὶ ἄφθονα λάφυρα, ἐτέλεσε δὲ θρίαμβον εἰς τὸν Ἰπ-
 πόδρομον.

44. Ὁ Ρωμανὸς Β' καὶ ἡ σύζυγός του Εὐδοκία
 εὐλογοῦμενοὶ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ
 (Ἐλεφαντοστοῦν τοῦ 11ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἐθνεῖ
 Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

Τοιουτοτρόπως ἡ ἑλληνικὴ μεγαλόνησος Κρήτη, μετὰ δουλείαν 136 ἐτῶν, ἐπανῆλθεν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν κατοίκων τῆς νήσου εἶχον δεχθῆ τὸν Ἰσλαμισμόν, ἐστάλη ὁ ἱεραπόστολος Νίκων, ὁ ἐπικληθεὶς Μετανοεῖτε, διότι εἰς τὰ κηρύγματά του ἐπανελάμβανε τὴν λέξιν «μετανοεῖτε». Οὗτος παρέμεινεν ἐπὶ πέντε ἔτη κηρύσσων, ἔκτισε πολλὰς ἐκκλησίας, ἐμόρφωσεν ἱερεῖς καὶ ἐστερέωσε τὴν ὀρθόδοξον πίστιν. Ὁ Νίκων, διδάξας καὶ ἀλλαγῶν καὶ ἀσκητεύσας ἐν Σπάρτῃ, τιμᾶται ὡς πολιούχος ἅγιος αὐτῆς.

Ἐπίσης, διὰ μετοικεσίας εἰς τὴν Κρήτην πολλῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν Θράκην καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς νήσου ἐνισχύθη, κατορθώσας κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας νὰ δώσῃ δείγματα τῆς δυνάμεώς του μὲ ἀξιόλογα ἔργα ἀνδρείας. Μὲ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης οἱ Ἕλληνες ἐκυριάρχησαν πάλιν εἰς τὴν θάλασσαν.

Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ Λέων, στρατηγὸς τοῦ ἐν Εὐρώπῃ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἐνίκησε τοὺς Ἀράβιας τῆς Ἀσίας καὶ ἐτέλεσε θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὀλοσχερῶς ὅμως ἐνίκησεν ὁ Νικηφόρος πλησίον τοῦ Εὐφράτου τοὺς Ἀράβιας καὶ ἐκυριεύσε πολλὰ φρούρια αὐτῶν (962).

Ὁ Ρωμανὸς ἀπέθανεν ἀφήσας δύο ἀνηλίκους υἱούς, τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Κωνσταντῖνον. Τότε λαὸς καὶ στρατὸς ἐκάλεσε τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν ν' ἀναλάβῃ τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους, ὡς ἐπίτροπος τῶν ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ.

17. Νικηφόρος Β' Φωκᾶς (963 - 969)

Ἐκτὸς τῶν δύο υἱῶν του, ὁ Ρωμανὸς Β' εἶχε δύο θυγατέρας, τὴν Θεοφανῶν καὶ τὴν Ἄνναν, καὶ τὴν σύζυγόν του εἰς νεαρὰν ἡλικίαν.

Ὁ Νικηφόρος ἐνυμφεῦθη τὴν χήραν τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου, ἀφοῦ ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ἐσέβετο τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα τῶν δύο ἀνηλίκων βασιλοπαίδων.

Τὰ περισσότερα ἔτη τῆς βασιλείας του ὁ Νικηφόρος διῆλθεν εἰς ἐκστρατείας, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐνδόξους. Μὲ τὰ ἐξαιρέτα στρατηγικά του προσόντα κατάρθωσε νὰ ἐπιβάλλῃ σιδηρᾶν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατόν. Διὰ τοῦτο ὁ Νικηφόρος Β' θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους στρατιωτικὸς ὀργανωτὰς τοῦ κόσμου, τὸ δὲ βυζαντινὸν κράτος ἐπ' αὐτοῦ εἶχε στρατὸν ἄριστα ὀργανωμένον καὶ πειθαρχικόν.

ἔλαβε τὸν τίτλον « αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων » (Imperator Romanorum) καὶ ἐζήτησεν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν τίτλον του. Πρὸς τοῦτο ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν ἐπίσκοπον Κρημῶνης Λιουτπράνδον. Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἔκαμε πολὺ κακὴν ὑποδοχὴν εἰς τὸν Λιουτπράνδον, ὅστις ἔγραψε πολλὰς συκοφαντίας καὶ ὕβρεις κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ πρῶτος μισέλλην εἰς τὴν Δύσιν.

Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἔλαβε μέτρα οἰκονομικὰ καὶ ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν στρατιωτικὴν νομοθεσίαν. Κατὰ παραγγελίαν του ἐγράφησαν στρατιωτικαὶ μελέται, αἱ ὁποῖαι φέρουν τὸ ὄνομά του. Ὁ Φωκᾶς ἐχρειάσθη πολλὰ χρήματα διὰ τὸν συνεχῆ κατὰ τῶν Ἀράβων ἀγῶνα. Διὰ τοῦτο περιώρισε τὰς δαπάνας καὶ ἐφορολόγησε τοὺς πλουσίους καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα. Ἀντιθέτως ἠὔξησε τὰς στρατιωτικὰς δαπάνας καὶ ἐφρόντισε μὲ κάθε τρόπον νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς στρατιώτας, ὅπως μετὰ προθυμίας ὑπηρετοῦν τὸ κράτος.

Ὁ αὐτοκράτωρ Φωκᾶς περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅχι τόσον ὡς πολιτικός, διότι διέπραξε σφάλματα, ἀλλ' ὡς στρατιωτικός, διότι ὑπῆρξεν ἐκ τῶν μεγαλυτέρων τοῦ Βυζαντίου. Ὁ γενναῖος αὐτὸς αὐτοκράτωρ εἶχε κακὸν τέλος. Ὁ ἀνεψιὸς του Τσιμισκῆς, συνεννοηθεὶς μὲ τὴν αὐτοκράτειραν Θεοφανῶ, εἰσῆλθε τὴν νύκτα εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐφόνευσε τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὸ δωμάτιόν του, καθ' ἣν ὥραν ἐκοιμᾶτο. Τὸ μαρτυρικὸν τέλος τοῦ Φωκᾶ ἐπροκάλεσε τὴν συγκίνησιν πολλῶν ἀνθρώπων, τινὲς τῶν ὁποίων ἔγραψαν ποιήματα καὶ ἀκολουθίαν ὡς εἰς ἅγιον, διότι ὑπῆρξε γνωστὴ ἡ θρησκευτικότης τοῦ Φωκᾶ.

18. Ἰωάννης Τσιμισκῆς (969 - 976)

Ἡ βασιλεία τοῦ Τσιμισκῆ, ἂν καὶ εἶχε παράνομον ἀρχήν, ὑπῆρξεν ἐνδοξος, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν διεξήχθησαν πολλοὶ καὶ σκληροὶ πόλεμοι κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Κατ' ἀρχὰς ὁ Τσιμισκῆς ἐστράφη κατὰ τῶν Ρώσων, οἱ ὁποῖοι διέβησαν τὸν Αἴμον καὶ ἐφθασαν εἰς Φιλιππούπολιν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέστειλε τοὺς γενναίους στρατηγούς Βάρδαν Σκληρὸν καὶ Πέτρον Φωκᾶν κατὰ τῶν Ρώσων, τοὺς ὁποίους οἱ Βυζαντινοὶ ἐνίκησαν. Κατόπιν, τὴν ἄνοιξιν τοῦ 971, ἐξεστράτευσεν ὁ ἴδιος ὁ Τσι-

μισκῆς, ἀφοῦ ἔλαβε μαζί του νέον σῶμα ἐκλεκτόν, τοὺς ἀθανά-
τους, 30.000 στρατόν, πολὺ ἵππικόν καὶ πολιορκητικὰς μηχανάς.

Ἐνῷ ὁ στρατός τοῦ Τσιμισκῆ διέβαινε τὸν Αἴμον, ὁ στόλος του,
ἄνω τῶν 300 πλοίων, ἀνέπλεε τὸν Δούναβιν. Εἰς διάστημα μιᾶς ἑβδο-
μάδος ὁ Τσιμισκῆς κατόπιν ραγδαίας προελάσεως, ἐνίκησε τοὺς Ρώ-
σους πλησίον τῆς Πρεσλάβας (παρὰ τὸ σημερινὸν Τύρνοβον
τῆς Βουλγαρίας) καὶ ἐκυρίευσε τὴν πόλιν. Κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς
Πρεσλάβας διεκρίθη ὁ Θεοδόσιος Μεσονύκτης, ὅστις ἀνέ-
βη πρῶτος εἰς τὸ τεῖχος. Ὁ Τσιμισκῆς δὲν ἤσυχάζει, ἀλλὰ σπεύδει
πρὸς τὸ Δορύστολον (σημερινὴν Σιλίστριαν), ὄχυράν πόλιν,
ἐνθα διέμενεν ὁ Σβιατοσλάβος.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Βούλγαροι ἔλαβον θάρρος καὶ ἐστράφησαν κατὰ
τῶν Ρώσων. Παρὰ τὸ Δορύστολον συνήφθη πεισματώδης μάχη, καθ'
ἣν οἱ στρατηγοὶ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ ἔδειξαν γενναϊότητα καὶ πείραν
μεγάλην καὶ ὑπερίσχυσαν τῶν Ρώσων. Πολλὰ χιλιάδες ρωσικοῦ στρα-
τοῦ ἐφονεύθησαν καὶ πολλὰ ἐτραυματίσθησαν. Ὁ Σβιατοσλάβος ἐζή-
τησεν εἰρήνην ἀπὸ τὸν Τσιμισκῆν καὶ τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς
τὴν χώραν του. Καθ' ὁδὸν ὁμοῦς ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Σβιατοσλάβου
οἱ Πατσινάκαι, οἱ ὁποῖοι κατόκουν τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν. Πολλοὶ
Ρῶσοι κατεσφάγησαν ὑπ' αὐτῶν, καθὼς καὶ ὁ Σβιατοσλάβος.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπερατώθη ἡ εἰς Βουλγαρίαν κατὰ τῶν
Ρώσων ἐστρατεία τοῦ Τσιμισκῆ (971), ὅστις ἐπανελθὼν εἰς Κων-
σταντινούπολιν ἐτέλεσε θρίαμβον. Ὁ πατριάρχης, οἱ ἄρχοντες καὶ ὁ
λαὸς μὲ δάφνας ὑπεδέχθησαν τὸν νικητὴν αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος ὄχι
μόνον τόσον ταχέως κατέβαλε τὸν τρομερὸν Σβιατοσλάβον, ἀλλὰ καί,
ἀναγκάσας τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Βόριν νὰ παραιτηθῇ, διέλυσε
τὸ βουλγαρικὸν κράτος καὶ ὑπήγαγε τὴν Βουλγαρίαν ἐκκλησιαστικῶς
εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Ὁ Τσιμισκῆς προσήρτησε τὴν Βουλ-
γαρίαν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἀφοῦ τὴν διήρσεεν εἰς ἑπτὰ μεγάλα
διαμερίσματα μὲ ἐγχωρίους διοικητὰς ὀνομαζομένους βοεβόδας.

Ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας διεξήγαγεν ἐπίσης ὁ Τσιμισκῆς καὶ κατὰ τῶν
Ἀράβων, οἵτινες εἶχον κατακτήσει τὴν Αἴγυπτον καὶ εἶχον κτίσει τὴν
πόλιν Κάϊρον (Al Cahira = νικήτρια), ἡ ὁποία ἔγινε πρωτεύουσά των
καὶ ἐκοσμήθη μὲ ὀνομαστὰ τζαμιὰ καὶ ἀνάκτορα. Μετὰ τὴν Αἴγυπτον,
οἱ Ἀραβες ἐστράφησαν πρὸς τὴν Συρίαν καὶ διὰ τοῦτο ἤλθον εἰς σύγ-
κρουσιν μὲ τὸ βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ Τσιμισκῆς, πρὶν ἐκστρατεύσειν κατὰ τῶν Ἀράβων, ἐρρῦθμισε πολλὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους, ἐχειρίσθη μὲ πολιτικὴν ἐπιδεξιότητα τὸ ζήτημα τῆς Ἰταλίας καὶ εἰς τὸν Ὁθωνα Β', υἱὸν τοῦ Ὁθωνος Α', ἔδωκεν ὡς σύζυγον πριγκίπισσαν τοῦ Βυζαντίου, τὴν Θεοφανώ, κόρην τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ ὠφελήθη τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, διεδόθη ἡ βυζαντινὴ τέχνη καὶ τὰ Γράμματα. Ὁ Ὁθων Β' κατεπολέμησε τοὺς Σαρακηνούς εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν.

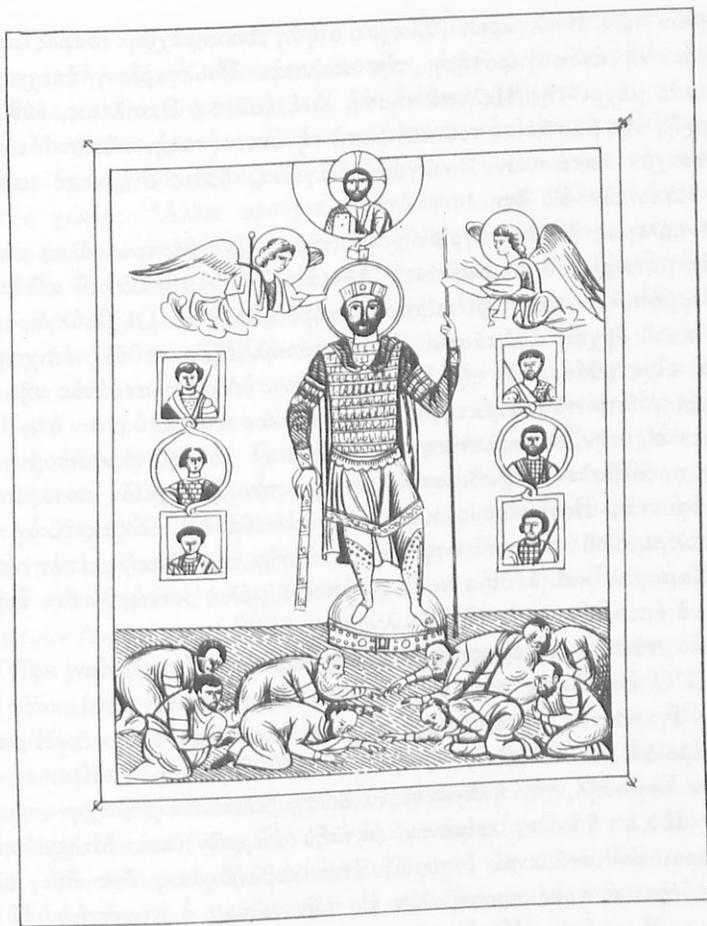
Ὁ Τσιμισκῆς ἐπίσης, λόγῳ οικονομικῆς εὐεξίας τοῦ κράτους, ἠδυνήθη νὰ καταργήσῃ τὴν φορολογίαν τοῦ καπνικοῦ, δηλ. τὸν φόρον δι' ἐκάστην κάμινον πάσης οἰκίας, εἰς δὲ τὰ νομίματα, ἀντὶ τῆς εἰκόνας τοῦ αὐτοκράτορος, ἐτοποθέτησε τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ.

Μετὰ ταῦτα, ὁ Τσιμισκῆς, τὸ 974, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Ἀράβων, τοὺς ὁποίους ἐνίκησε εἰς τὸν Ἄνω Τίγρητα καὶ εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἐκυρίευσεν μεγάλας πόλεις, τὴν Δαμασκόν, τὴν Βηρυτὸν καί, ἐὰν ἔμενον ὀλίγον καιρὸν ἀκόμη θὰ εἰσῆρχετο θριαμβευτῆς εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Ὁ Τσιμισκῆς ἠσθένησε καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἀπέθανεν. Ἐπιπέθουν, ὅτι ὁ θάνατός του προῆλθεν ἐκ βραδείας δηλητηριάσεως ὑπὸ τοῦ παρακοιμωμένου (δηλ. ἀρχιθαλαμηπόλου) Βασιλείου, ὅστις εἶχε προκαλέσει τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τὰς οικονομικὰς του καταχρήσεις εἰς βᾶρος τοῦ κράτους.

Ὁ ἥρωϊσμός τοῦ Τσιμισκῆ κατὰ τὰς ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας ἀφῆκε ζωηρὰν ἀνάμνησιν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Ἱστορικὸς τῶν χρόνων τοῦ Τσιμισκῆ γράφει : « Οἱ λαοὶ ἔτρεμον τὴν ὄργην τοῦ Τσιμισκῆ, τὸ δὲ ξίφος τῶν Χριστιανῶν ἐθέριζεν ὡς δρέπανον τοὺς ἀπίστους ».

19. Βασίλειος ὁ Β' (976 - 1025)

Τὸν Τσιμισκῆν διεδέχθη ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ θρόνου Βασίλειος Β', υἱὸς τοῦ Ρωμανοῦ Β', ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος Η', ἀδελφὸς τοῦ Βασιλείου, τιμητικῶς μόνον κατ' ὄνομα συνεβασίλευσε. Δύο μεγάλαι στάσεις ἐτάραξαν τὸ κράτος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ἡ στάσις τοῦ στρατηγοῦ Σκληροῦ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τοῦ Βάρδα Φωκᾶ. Ὁ Βασίλειος Β' ἐνίκησε τοὺς ἐπαναστάτας κατόπιν σκληρῶν ἀγώνων καὶ ἀποκατέστησε τὴν

45. Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος

(Μικρογραφία 11ου αἰῶνος, τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βενετίας).
 Ὁ αὐτοκράτωρ εἰκονίζεται μὲ ἐπίσημον πολεμικὸν ἔνδυμα, φορεῖ θώρακα καὶ ὑψηλά ἐρυθρὰ ὑποδήματα. Εἰς τοὺς πόδας του λίκνουν ξένοι ἄρχοντες — πιθανῶς Βούλγαροι — καὶ τὸν προσκυνοῦν.

ἡσυχίαν εἰς τὸ κράτος. Βεβαίως, ἐκτὸς τῆς ἐσωτερικῆς ἀναρχίας, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησαν αἱ στάσεις, ἐδαπανήθη ἄφθονον χρῆμα καὶ ἐφνεύθησαν περίφημοι στρατηγοί.

Ἐπωφελοῦμενος τῶν ἐμφυλίων ἀγώνων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους

ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Σ α μ ο υ ῆ λ, ἀνεκηρύχθη τσάρος καὶ κατάρθωσε νὰ ἀνασυγκροτήσῃ τὴν παλαιὰν Βουλγαρίαν, ἐπεχείρει δὲ ἐπιδρομὰς μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Διὰ τοῦτο ὁ Βασίλειος, εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας του καὶ μετὰ τὴν καταστολὴν τῶν στάσεων, ἤρχισε τραχὺν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀγῶνα, ὅστις διήρκεσε μετὰ μικρῶν διακοπῶν 42 ἔτη.

Ὁ πόλεμος ἔλαβεν ἄγριον χαρακτῆρα, εἶχε θέατρον ὅλας τὰς χώρας τὰς μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως, Ἀδριατικῆς, Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ παρουσίασε διαφόρους φάσεις. Οἱ Βούλγαροι ἐφάνησαν κατ' ἀρχὰς ἀδάμαστοι. Ὁ Σαμουὴλ ἐξέτεινε τὰς ἐπιχειρήσεις του καὶ εἶχε φθάσει εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἄλλ' ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ν ι κ η φ ὀ ρ ο ν Ο ὕ ρ α ν ὀ ν, ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ Λάρισαν καὶ μετὰ σύντομον ὀδοπορίαν προσέβαλεν αἰφνιδιαστικῶς παρὰ τὸν Σπερχεῖον ποταμὸν τοὺς ἐπιστρέφοντας Βουλγάρους καὶ τοὺς διεσκόρπισε. Σημαντικὸν μέρος τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ ἐσφάγη κατὰ τὴν συμπλοκὴν, ἐπληγώθησαν δὲ ὁ Σαμουὴλ καὶ ὁ υἱὸς του, οἱ ὁποῖοι μόλις κατάρθωσαν διὰ τῶν ὁρέων νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν Βουλγαρίαν (996).

Ἀπὸ τότε ὁ πόλεμος περιωρίσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Βουλγαρίαν. Ὁ Βασίλειος κατ' ἔτος σχεδὸν ἐξεστράτεψε κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἐγκαθίστα δὲ φρουροὺς εἰς τὰ ἀπελευθερούμενα φρούρια, ὡς τὴν Βέροιαν, τὰ Σέρβια, τὰ Βοδενά (1002). Ὁ Βασίλειος, ἀπωθῶν τὸν Σαμουὴλ, τὸν ἠνάγκασε νὰ δώσῃ τελειωτικὴν μάχην τὸ 1014, εἰς τὸ Κ λ ε ι δ ῖ ο ν, κείμενον μεταξὺ Σερρῶν καὶ Μελενίκου. Οἱ Βούλγαροι ἀνθιστάμενοι ἰσχυρῶς ἐπανικοβλήθησαν, ὅτε διὰ κυκλωτικῆς κινήσεως τοὺς προσέβαλεν ἐκ τῶν νάτων ὁ στρατηγὸς Ν ι κ η φ ὀ ρ ο ς Ξ ι φ ῖ α ς. Ὁ Βασίλειος κατέλαβε τὸ στενὸν καὶ συνέλαβε χιλιάδας αἰχμαλώτων. Ὁ Σαμουὴλ μόλις διεσώθη ἐφιππος καὶ ἀπέθανε μετ' ὀλίγον ἀπὸ τὴν λύπην του.

Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν ἄλλα τέσσαρα ἔτη καὶ ἔληξε μὲ τὴν τελειωτικὴν νίκην τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου. Τὰ φρούρια, τὰ ὅποια οἱ Βούλγαροι κατεῖχον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἀλβανίαν, παρεδόθησαν τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου. Ἡ Βουλγαρία ὑπετάγη τὸ 1018 καὶ ἔγινε βυζαντινὴ ἐπαρχία, διοικουμένη ἀπὸ ἀπεσταλμένον τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ παρέμεινε ἡσυχος ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας. Ὁ Βασίλειος μετὰ τὴν νίκην ἐδείχθη ἐπιεικὴς καὶ μεγάλωφρων ἀπέναντι τοῦ βουλ-

γαρικού λαοῦ καὶ τῶν συγγενῶν τοῦ Σαμουήλ. Διετήρησεν ἐπίσης ὁ Βασίλειος τὴν εἰς τὸ εἶδος φορολογίαν, ἀφοῦ ὁ βουλγαρικός λαὸς ἤτο γεωργικός καὶ κτηνοτροφικός καὶ δὲν διέθετε χρήματα.

Ὁ Βασίλειος μετὰ ταῦτα περιώδευσε τὰς κατακτηθείσας χώρας ἐπευφημούμενος πανταχοῦ, διὰ τὰ ἴδη ἐκ τοῦ συνέγγυς τὴν κατάστασιν τῆς χώρας. Ἄλλα φρούρια κατηδάφισε καὶ ἄλλα ἀνήγειρε πρὸς καλύτεραν ἀμυναν τοῦ κράτους. Κατῆλθεν ὁ Βασίλειος μέχρις Ἀθηνῶν, ἔνθα ἀπηύθυνε δέησιν εἰς τὴν Θεοτόκον ἐν τῷ Παρθενῶνι, ὃ ὁποῖος τότε εἶχε μεταβληθῆ εἰς ναὸν τῆς Παναγίας. Ἐκεῖθεν διὰ θαλάσσης ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον καὶ τελετάς, τότε δὲ ἀνευφημήθη Βουλγαροκτόνος.

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς οἱ Ρῶσοι ἀσπάζονται τὸν χριστιανισμόν, ἡ ἀδελφὴ δὲ τοῦ Βασιλείου Ἄννα ἔλαβε σύζυγον τὸν ἡγεμόνα τῶν Ρῶσων Βλαδίμηρον Α', ὅστις εἶχε βαπτισθῆ χριστιανὸς εἰς τὴν Χερσῶνα. Ὁ Βλαδίμηρος διέδωκε τὸν χριστιανισμόν εἰς τὴν χώραν του καὶ κατὰ χιλιάδας ὁ ρωσικός λαός, ἀκολουθήσας τὸ παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνος του, ἐβαπτίσθη εἰς τὸν ποταμὸν Βορυσθένην (σήμερον Δνεῖπερ).

Τὴν ρωσικὴν Ἐκκλησίαν ἐκυβέρνηναι μητροπολίτης, ὅστις διωρίζετο ἀπὸ τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἶχε τὴν ἑδραν του εἰς τὸ Κίεβον, τὸ ὁποῖον κατέστη ἱερὰ πόλις τῶν Ρῶσων. Μετὰ τὸν ἐκχριστιανισμόν τῶν Ρῶσων διεδόθη ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς καὶ ἐπῆλθεν ἐξημέρωσις καὶ ἀνάπτυξις τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ. Ἄλλως τε πολλοὶ λαοί, ἐκχριστιανισθέντες ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου, ὀφείλου τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ των εἰς τὸ Βυζάντιον, ὡς καὶ οἱ Ρῶσοι τὴν πρῶτην των ἀνάπτυξιν χρεωστοῦν εἰς τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν καὶ τὰ ἑλληνικὰ Γράμματα τοῦ Βυζαντίου.

Ὁ προσηλυτισμὸς τοῦ μεγάλου ρωσικοῦ ἔθνους (989) εἰς τὸν χριστιανισμόν προσέδωκε μεγάλην δύναμιν καὶ δόξαν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον ἡμῶν Ἐκκλησίαν. Ὁμοίως ἐπὶ Βασιλείου Β' ὠλοκληρώθη καὶ ἐστερεώθη ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Δαλμάτας, Σέρβους καὶ Κροάτας, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου καὶ τοῦ Βασιλείου Α' εἶχον γίνεαι χριστιανοί.

Ὁ Βασίλειος Β' διεξήγαγε καὶ ἄλλους πολέμους σκληροῦς. Ἐξεστράτευσεν ὁ ἴδιος εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τῶν Ἀράβων, ὀδηγῶν ἐκλεκτὸν στρατὸν καὶ ἐστερέωσε τὴν κατοχὴν τῆς Συρίας. Ὀλίγον βρα-

δύτερον κατέλαβε τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Γεωργίαν μέχρι τῆς Κασπίας θαλάσσης (1022).

Ἐπίσης ὁ Βασιλεὺς κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ τὸ μεγαλύτερον μέρος εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν μετὸν ἰκανώτατον στρατηγὸν Β α σ ί λ ε ι ο ν Β ο ῖ ω ἄ ν ν η ν (1018), ὅστις ἐστερέωσε τὴν βυζαντινὴν ἀρχήν, κτίσας πολλὰς πόλεις καὶ φρούρια. Ἐκ τῆς πολιτικῆς τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν ὡς σφάλμα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν αἱ οικονομικαὶ εὐκολαὶ πρὸς τὴν Ἑνετίαν, ἡ ὁποία ἀπὸ τὸν 11ον αἰῶνα ἀπέκτησε τεραστίαν δύναμιν. Οἱ ἀγῶνες τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν καὶ βραδύτερον κατὰ τῶν Νορμανδῶν προεκάλεσαν τὰ βαρῆα ἀνταλλάγματα εἰς τὴν Ἑνετίαν, ἡ ὁποία μετὸ ναυτικὸν τῆς κατέστη ἀπαραίτητος σύμμαχος τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Ἑνετοὶ ἐπλήρωνον εἰς τὸ ἐξῆς τελωνειακὸν φόρον ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων κατὰ 20—50% ἐλαφρότερον καὶ πιέζοντες τὸ Βυζάντιον, ἐπετύγχανον διαρκῶς μεγαλυτέρας οικονομικῆς προνομίας. Αἱ φιλικαὶ σχέσεις τῶν Ἑνετῶν μετὰ τοῦ Βυζαντίου ἀπέφερον μεγάλα κέρδη εἰς τοὺς πρῶτους, διότι οὗτοι εἶχον συγκεντρώσει εἰς χεῖρας των τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου κατὰ θάλασσαν.

Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω, βλέπομεν ὅτι ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἐπὶ Βασιλείου Β' ἔλαβε τόσον μεγάλην ἔκτασιν, ὅσῃν μόνον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐγνώρισε, δηλ. ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως ποταμοῦ μέχρι τοῦ Τίγρητος καὶ τῆς Συρίας καὶ ἀπὸ τὴν Κασπίαν θάλασσαν καὶ Ἀρμενίαν μέχρι τῆς Ἰταλίας. Ἡ βασιλεία τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς λαμπροτέρας περιόδους τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, διότι τοῦτο ὄχι μόνον ἐπεξετάθη, ἀλλὰ μετὰ νίκας ἐναντίον τῶν ποικίλων ἐχθρῶν του ἀνέλαβε τὴν παλαιὰν αἴγλην καὶ δόξαν. Ὁ Βασιλεὺς Β' ἀνεδείχθη ὁ σπουδαιότερος αὐτοκράτωρ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, κατὰ τὸν ἱστορικὸν δὲ Μιχαὴλ Χωνιάτην, ὁ ἐνδοξότερος τοῦ Βυζαντίου.

Οἱ μακροχρόνιοι σκληροὶ ἀγῶνες διεμόρφωσαν τὸν χαρακτῆρα τοῦ Βασιλείου ἐνεργητικόν, ἀποφασιστικόν καὶ συγκεντρωτικόν. Ὁ Βασιλεὺς ὑπῆρξεν αὐστηρὸς, λιτὸς, οἰκονόμος καὶ ἀδιάφορος πρὸς κάθε ματαιότητα. Κατὰ τὰς τελευταίας του στιγμὰς ἐζήτησε νὰ ταφῆ ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης ἔξω τῶν τειχῶν, εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως, ὅπου ἐγίνοντο στρατιωτικαὶ συγκεντρώσεις. Εἶναι ἀληθές, ὅτι πλησίον του δὲν ἐμορφώθησαν πολιτικοὶ ἄνδρες οὔτε ἐφρόντισε περὶ καλῶν διαδόχων του.

Διὰ τοῦτο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Β' (1025) σημειοῦται παρακμὴ καὶ ἀνικανότης τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν καὶ αὐτοκρατόρων.

20. Τελευταῖοι Μακεδόνες αὐτοκράτορες

Τὸν Βασίλειον διεδέχθησαν ἐξ αὐτοκράτορες, γόνοι τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (μέχρι τοῦ 1056), κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνίκανοι καὶ ἄπειροι, ὡς ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος Η' (1025—1028), ὅστις ἐφρόντιζε μόνον διὰ τὸ κυνήγιον, τὰς διασκεδάσεις καὶ τὰς ἱπποδρομίας.

Τοῦτον θανόντα διεδέχθη ἡ θυγάτηρ του Ζωή, ἡ ὁποία ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν σύζυγόν της Ρωμανὸν Γ' τὸν Ἀργυρόν ἢ Ἀργυρόπουλον (1028—1034), ὅστις ὑπῆρξεν ἐντελὼς ἀνίκανος.

Μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἡ Ζωὴ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν δεῦτερον σύζυγόν της, τὸν Μιχαήλ Δ' τὸν Παφλαγόνα (1034—1041) καὶ κατόπιν τὸν θετὸν υἱόν της Μιχαήλ Ε' τὸν Καλαφάτην (1041—1042), ἀνεψιὸν τοῦ Μιχαήλ Δ'. Ὁ Μιχαήλ Ε', ἀπεμάκρυνε τὴν Ζωὴν εἰς μοναστήριον, ἀλλὰ ὁ λαὸς ἠγάπα τὴν Ζωὴν παρὰ τὰς ἀνοησίας της, διότι ἦτο νόμιμος κληρονόμος τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου. Τόσον βαθεῖα ἦτο ἡ ἀνάμνησις τοῦ Βασιλείου Β', ὥστε τὸ πλῆθος ἔτρεφεν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν δυναστείαν αὐτοῦ. Ὁ Μιχαήλ Ε' ἐτυφλώθη καὶ ἐξωρίσθη, ἡ δὲ Ζωὴ ἔλαβεν εἰς προχωρημένην ἡλικίαν καὶ τρίτον σύζυγον τὸν Κωνσταντῖνον Θ' τὸν Μονομάχον (1042—1055), ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ζωῆς (1053) ἐβασίλευσεν ὡς νόμιμος κληρονόμος αὐτῆς.

Ὁ γενναῖος τότε στρατηγὸς Γεώργιος Μανιάκης ἀνεκίρυνε ἑαυτὸν αὐτοκράτορα καί, συλλέξας στρατόν, ἐνῶ εὐρίσκετο εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, ἐπροχώρει διὰ τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κατ' αὐτοῦ ἐστάλη στρατὸς αὐτοκρατορικός, ὁ ὁποῖος ἐνίκηθη, ἐπληρώθη ὅμως ὁ Μανιάκης καὶ ἀπέθανεν. Ὁ Μονομάχος, ἄμαχος ὅπως ἦτο, περιεφρονεῖτο ἀπὸ τοὺς στρατιωτικούς, καὶ πολλοὶ στρατηγοὶ ἐπανεστάτησαν κατ' αὐτοῦ.

Ὁ Μονομάχος ἠλάττωσε τὸν στρατόν, τὴν διεύθυνσιν τῶν θεμάτων ἀνέθεσεν ὄχι εἰς στρατηγούς, ἀλλ' εἰς διοικητικούς ὑπαλλήλους, τοὺς πρ αἰ τ ο ρ α ς, καὶ ἐπέβαλεν ἀντὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑποχρεώ-

σεων τὴν πληρωμὴν χρημάτων, τὰ ὅποια ἐχρειάζετο διὰ τὴν σπάταλον ζωὴν του. Ὁρθῶς δὲ ὁ ἱστορικὸς Κεδρηνὸς παρατηρεῖ « ἐξ ἐκείνου τοῦ βασιλέως (τοῦ Μονομάχου) καὶ τῆς ἐκείνου ἀσωτείας... τὰ Ρωμαίων ἤρξατο φθίνειν πράγματα ».

Μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον Θ' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἡ νεωτέρα ἀδελφὴ τῆς Ζωῆς Θεοδώρα (1055—1056), ἡ ὅποια εἶναι καὶ ἡ τελευταία βασίλισσα τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἀξιόλογον γεγονός ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου εἶναι ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Ρώσων, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ἰαροσλάβον, μὲ στρατὸν καὶ στόλον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ μάγιστρος Βασίλειος Θεοδωροκάνος μὲ ὀλίγα πλοῖα ἐπετέθη κατὰ τῶν τετρακοσίων ρωσικῶν καὶ μὲ τὸ ὑγρὸν πῦρ κατέκαυσεν ἑπτὰ, τοῦτο δὲ ἐπέφερον σύγχυσιν εἰς τοὺς Ρώσους, οἱ ὅποιοι πανικὸβλήτοι ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἔνθα κατὰ χιλιάδας ἐπνίγησαν. Τοὺς περισωθέντας Ρώσους ἐπιστρέφοντας εἰς τὴν χώραν των κατέκοψε παρὰ τὴν Βάρναν ὁ στρατηγὸς Κατακαλὼν Κεκαυμένος (1043).

Ἐκτοτε οἱ Ρῶσοι δὲν ἀπασχολοῦν τὸ Βυζάντιον, διότι διηρέθη τὸ κράτος των, περιῆλθεν εἰς ἀναρχίαν καὶ ὑπετάγη εἰς τοὺς Μογγόλους, οἱ ὅποιοι εἶχον ἔλθει ἀπὸ τὴν Ἀσίαν. Πολὺ βραδύτερον ἡ Ρωσία διωργανώθη ἐκ νέου καὶ ἀπετέλεσε τὸ μέγα ρωσικὸν κράτος τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἄλλοι ἐχθροί, οἱ Πατσινάκκι συγγενεῖς τῶν Τούρκων, εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ρουμανίαν καὶ εἶχον ἰδρύσει κράτος, ἐντεῦθεν δὲ ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἐπὶ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς Μακεδονίας καὶ συνεκρούσθησαν μὲ τὸν στρατὸν τοῦ Βυζαντίου εἰς πολλὰ σημεῖα. Κατ' ἀρχὰς ἐνικήθησαν, ἀλλ' ἦσαν πολυάριθμοι καὶ ἐπροχώρησαν νοτιώτερον, ὅχι μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ μίαν συμπλοκὴν ἔπεσαν ἡρωϊκῶς ὁ περίφημος στρατηγὸς Κατακαλὼν Κεκαυμένος. Οἱ Πατσινάκκι τελικῶς ἀπεσύρθησαν, ἀφοῦ ἔλαβον ἀρκετὰ χρηματικὰ δῶρα καὶ τίτλους τιμητικούς (1053).

Σημαντικώτατον γεγονός τῶν χρόνων τούτων εἶναι τὸ ὀριστικὸν σχίσμα Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας (1054), ὅτε ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριάρχης ἦτο ὁ Μιχαήλ Ἀκηρουλάριος. Οἱ λόγιοι, οἱ προκαλέσαντες τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν, ἦσαν αἱ ἀνανεωθεῖσαι περὶ πρωτείων ἀξιώσεις τοῦ πάπα καὶ

δογματικοί, διότι οί δυτικοί εἶχον προσθέσει εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίσ-
στεως τὸ filioque, δηλ. ὅτι τὸ "Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ
Υἱοῦ. Ὁ πατριάρχης εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ πάπα ἀντέταξε τὴν ἰσότητα
ἄλων τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἐζήτησε νὰ λυθοῦν αἱ διαφοραὶ ἐν συνεννοή-
σει μὲ ὅλους τοὺς πατριάρχας.

Νεώτεροι σοφοὶ ρωμαιοκαθολικοὶ συγγραφεῖς ὁμολογοῦν, ὅτι οἱ
Βυζαντινοὶ ἐπέδειξαν ἀνεκτικότητα καὶ μετριοπάθειαν, μὴ ἐξαιρουμέ-
νου καὶ αὐτοῦ τοῦ φιλοδόξου καὶ πανισχύρου πατριάρχου Μιχαὴλ Κη-
ρουλαρίου, καὶ προσθέτουν, ὅτι τὸ σχίσμα ὀφείλεται μᾶλλον εἰς τοὺς
παπικούς ἀντιπροσώπους, ἐκτραπέντας εἰς ἀναθεματισμὸν τοῦ πατρι-
άρχου καὶ ὅλης τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ ἔχουν πρὸς τοῦτο
ἐξουσιοδότησιν τοῦ ἤδη πρὸ τριμήνου ἀποθανόντος πάπα Λέοντος Θ'
(θάνατος Λέοντος 13 Ἀπριλίου, ἀναθεματισμὸς ἀπὸ τοὺς ἀπεσταλμέ-
νους του τῶν Ἀνατολικῶν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπεζῆς τῆς Ἀγίας Σοφίας
16 Ἰουλίου 1054). Ὁ Κηρουλᾶριος ἐξιστορῶν τὰ γενόμενα πρὸς τὸν
πατριάρχην Ἀντιοχείας Πέτρον, τέλη Ἰουλίου 1054, ὁμιλεῖ καὶ περὶ
« τῆς ἀρετῆς καὶ εὐγενείας καὶ γνώσεως τοῦ νῦν τελευτήσαντος
πάπα ».

Οὕτως ἢ ἄλλως, τὸ σχίσμα, ὀριστικοποιηθὲν πλέον μὲ τὴν μετὰ τὸν
θάνατον τοῦ πάπα Λέοντος Θ' ἐνταθεῖσαν ἀδιαλλαξίαν τῶν Δυτικῶν,
ἔγινε πρόξενον πολλῶν κακῶν ὄχι μόνον ἐξ ἐπόψεως χριστιανικῆς δι'
ἀμφοτέρας τὰς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερος ἀπὸ πολιτικῆς διὰ τὸ
Βυζάντιον, διότι ἔκτοτε ὁ πάπας καὶ οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες τῆς Δύ-
σεως διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς αὐτό. Τέλος αἱ σταυροφορίαι καὶ τὰ ἐπα-
κόλουθα αὐτῶν ἤρυναν τὸ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως χάσμα.

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ (1057 - 1185)

21. Ἰσαάκιος Α΄ Κομνηνός (1057 - 1059)

ΙΔΟΜΕΝ ὅτι οἱ τελευταῖοι αὐτοκράτορες τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἔφεραν τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἰς κακὴν κατάστασιν. Δυστυχῶς ἡ ἀκαταστασία καὶ οἱ μεταξὺ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀνταγωνισμοὶ ἐξηκολούθησαν καὶ ἐνετάθησαν.

Τὴν Θεοδώραν, τὴν τελευταίαν βασίλισσαν τοῦ ἐνδόξου Μακεδονικοῦ οἴκου, διεδέχθη ὁ Μιχαήλ ΣΤ΄ ὁ Στρατιωτικὸς (1056—1057), ὑποστηριχθεὶς ὑπὸ τῆς μερίδος τῶν πολιτικῶν καὶ τοῦ πατριάρχου Κηρουλαρίου. Ὁ Μιχαήλ ΣΤ΄, συμπεριφερθεὶς κακῶς πρὸς τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ παραγκωνίσας τοὺς ἰκανωτέρους στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικούς, προεκάλεσεν ἐξέγερσιν αὐτῶν λόγῳ τῆς ἀνικανότητός του. Παρητήθη ὅμως ἐγκαίρως πεισθεὶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ὅστις τώρα μετὰ τῶν στρατιωτικῶν προώθησεν εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν ἰσχυρὸν ἄνδρα Ἰσαάκιον Α΄ Κομνηνὸν (1057 — 1059), ἀρχηγέτην τῆς μεγάλης δυναστείας τῶν Κομνηνῶν.

Ὁ Ἰσαάκιος εἶχε πολλὰς ἀρετὰς καὶ ἀμέσως ἤρχισε νὰ τακτοποιῇ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, τὰ ὅποια εἶχον περιέλθει εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν. Περιώρισε ποικίλας δαπάνας καὶ περιέκοψε τὰς δωρεὰς εἰς ἀνώτερα πολιτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ πρόσωπα, ἀδιαφορῶν ἐὰν θὰ καθίστατο ἀντιδημοτικὸς. Αὐτὸν τὸν εὐεργέτην τοῦ ἰσχυροῦ πατριάρχου Κηρουλαρίου, διαφωνήσαντα πρὸς τὰς οἰκονομίας του, ἀντικατέστησε διὰ τοῦ ἀξιολόγου ἀνδρὸς Κωνσταντίνου Γ΄ Λειχοῦδη. Δὲν κατώρθωσεν ὁ Ἰσαάκιος κατὰ τὸ διετὲς διάστημα, καθ' ὃ ἐβασίλευσε, νὰ ἐπιφέρῃ ριζικὴν βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν, διότι προσβλήθεις ὑπὸ ἀσθενείας, ἀπεσύρθη εἰς τὴν ὀνομαστὴν μονὴν τοῦ Στουδίου,

ἄφοῦ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν φίλον του Κωνσταντῖνον Δούκαν (1059 — 1067).

Οὗτος ἀνῆκεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Δουκῶν, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ προσεπάθησαν δι' ἐπαναστάσεων καὶ συνωμοσιῶν νὰ καταλάβουν τὸν θρόνον. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας δὲν διέγνωσε καλῶς τὸν τουρκικὸν κίνδυνον, οὔτε ἐφρόντισε δεόντως περὶ τῆς ὀχυρώσεως τῶν συνόρων καὶ περὶ τῆς βελτιώσεως τοῦ στρατοῦ. Καθ' ἣν στιγμήν λοιπὸν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Περσίας εἰσήρχοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἡ διακυβέρνησις εὐρίσκετο εἰς χεῖρας προσώπου ἀκαταλλήλου καὶ κατωτέρου τῶν περιστάσεων.

22. Σελτσούκοι Τοῦρκοι

Τὸ ἀραβικὸν κράτος ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος ἤρχισε νὰ παρακμάζη, διότι ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ ἡ πρώτη ὄρμη τῶν Ἀράβων ἐξητμήσθησαν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἔγιναν φιλήσυχοι καὶ ἀπόλεμοι ἔμποροι. Ἡ διάσπασις τοῦ ἀραβικοῦ κράτους ὀφείλεται καὶ εἰς ἄλλους λόγους, εἰς τὸ πλῆθος τῶν ὑποτελῶν λαῶν, εἰς τὴν θρησκευτικὴν διαίρεσιν εἰς Σουνίτας καὶ Σχιίτας καὶ εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἔκτασιν, καθ' ὅσον ἡ μακρυνὴ Ἰσπανία δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποτελῇ ἐνιαῖον κράτος μετὰ τὴν Μεσοποταμίαν.

Τότε παρουσιάσθη νέος λαὸς μογγολικῆς καταγωγῆς, οἱ Τοῦρκοι, οἱ ὅποιοι διηρημένοι εἰς πολλὰς φυλάς, κατέκουν τὰς ἀνατολικὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης πεδιάδας. Ἐκεῖ ἐδέχθησαν τὸν Ἰσλαμισμὸν, πρᾶγμα σημαντικὸν διὰ τὴν τύχην τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, καὶ μετὰ σφρῆγος νέου λαοῦ καὶ τὴν ὄρμην νεοφωτίστου ἐξεχύθησαν ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος καὶ ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς, εἰς τὰς Ἰνδίας, εἰς τὴν Περσίαν, εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ὁ Ἰσλαμισμὸς αὐτὴν τὴν φορὰν κατέστη ἀπειλητικὸς διὰ τὸ Βυζάντιον καὶ ἐμελλε νὰ ἔχῃ ἀνυπολογίστους συνεπειὰς διὰ τὴν ὑπαρξίν του.

Οἱ πρῶτοι Τοῦρκοι, τοὺς ὁποίους ἐγνώρισε τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἦσαν οἱ Σελτσούκοι, ἐπονομασθέντες ἐκ τοῦ ἱκανοῦ τῶν ἀρχηγῶν Σελτσούκ. Τοὺτους ἐκάλεσεν ὡς μισθοφόρους ὁ χαλίφης τῆς Βαγδάτης πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους του. Ὁ διάδοχος τοῦ Σελτσούκ Βαγδάτης πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους του. Ὁ διάδοχος τοῦ Σελτσούκ Τογρούλ κατέλαβε τὴν Βαγδάτην καὶ περιώρισεν εἰς τὰ θρησκευτικὰ του καθήκοντα, ἔλαβε δὲ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως (σουλτάν).

Ἐπὶ τούτου ἤρχισαν φοβεραὶ ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἡ Ἰβηρία, ἡ Ἀρμενία, ἡ Μεσοποταμία καὶ ἡ Καππαδοκία δέχονται συχνὰς ἐπιθέσεις, διότι οἱ φρουροὶ τῶν συνόρων δὲν ἀνθίστανται, καθ' ὅσον εἶχον ἀγανακτήσει ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ κράτους, οὔτε σιτηρέσιον οὔτε χρήματα λαμβάνοντες. Οἱ Σελτοῦκοι, ἐκτὸς τοῦ ἀραβικοῦ διέλυσαν τὸ περσικὸν κράτος καὶ ἤρχισαν νὰ προελαύνουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

23. Ρωμανὸς Δ' Διογένης (1067 - 1071)

Ἡ σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα Εὐδοκία, θανόντος τοῦ ἀνδρός της μετὰ βασιλείαν ἑπτὰ ἐτῶν, ἔλαβε δεῦτερον σύζυγον, τὸν Ρωμανὸν Δ' τὸν Διογένην, γενναῖον στρατηγόν, διακριθέντα εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Πατσινακῶν. Οὗτος ἀνεδείχθη εἰς τῶν ἀνδριωτέρων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, διότι, ἀντιληφθεὶς τὸν τουρκικὸν κίνδυνον, ἔσπευσε νὰ ὀργανώσῃ τὸν στρατόν, τοῦ ὁποίου ἡ ἐκγύμνασις καὶ ἐπιμελητεία εἶχε πρὸ πολλοῦ παραμεληθῆ.

Ὁ Ρωμανός, ὁξὺς καὶ ἐνεργητικὸς ὡς ἦτο, ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ἐπεχείρησε δύο ἐκστρατείας εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Περιώρισε τὰς ληστικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Τούρκων, οἱ ὅποιοι καὶ ὀνομαστοὺς ναοὺς τῶν Χριστιανῶν εἶχον λεηλατήσῃ καὶ συγχρόνως ἐβεβλίωσε τὰ ὄχυρά καὶ ἐνεθάρρυνε τὰς μακρυνὰς φρουράς.

Ἀδικαιολόγητος φαίνεται ἡ τρίτη ἐκστρατεία τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὴν Ἀρμενίαν, διότι ὁ διάδοχος τοῦ Τογρούλ Ἄλπ-Ἀρσλάν (1063—1072) δὲν ἐσκόπευε νὰ συγκρουσθῆ μετὰ τὸ Βυζάντιον καὶ προεκλήθη ἀπὸ τὸν Ρωμανόν, ὅστις, προελάσας εἰς τὴν Ἀρμενίαν, κατέλαβε τὸ Ματζικέρτ, πλησίον τῆς λίμνης Βάν.

Ὁ Ἄλπ-Ἀρσλάν, ἐπειδὴ ἦτο ἀνέτοιμος διὰ τὸν ἀγῶνα, ἐζήτησε νὰ συνεννοηθῆ μετὰ τὸν Ρωμανόν, ὅστις δυστυχῶς δὲν ἐδέχθη τὴν εἰρηνὴν τοῦ Τούρκου ἡγεμόνος ἔχων πεποιθήσιν εἰς τὸν πολυάριθμον μισθοφορικὸν στρατόν του. Ἦρχισε σφοδρὰ μάχην (1071) κατὰ τὴν ὁποίαν, πολεμήσας γενναίως ὁ Ρωμανός, ἐπληγώθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ὁ νικητὴς Ἄλπ-Ἀρσλάν προσηγάθη μετὰ ἵπποτισμὸν πρὸς τὸν αἰχμαλωτισθέντα αὐτοκράτορα καὶ ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν, καθὼς καὶ εἰς τὸν λοιπὸν βυζαντινὸν στρατόν, λαβὼν πολλὰ χρήματα.

Ἡ ἥττα τοῦ Ματζικέρτ ἔχει μεγάλην σημασίαν, διότι οἱ Σελτοῦκοι ἔκτοτε εἰσῆλθον ὀριστικῶς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δὲν

δὲν ἐξειδιώχθησαν ποτὲ πλέον. Εὐρωπαϊὸς ἱστορικὸς θεωρεῖ τὴν ἤτταν ταύτην ὡς « τὴν μεγαλύτεραν καταστροφὴν τῆς βυζαντικῆς αὐτοκρατορίας ».

Ἡ εἶδησις τῆς καταστροφῆς τοῦ στρατοῦ εἰς τὸ Ματζικέρτ ἐνίσχυσε τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαήλ Ζ' Δούκας (1071 — 1078), υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, τελειῶς ἀνίκανος καὶ ἀκατάλληλος διὰ τὰς περιστάσεις. Ὁ γενναῖος Ρωμανὸς τυφλωθεὶς, ἐξωρίσθη εἰς μίαν νῆσον τῆς Προποντίδος.

Οἱ Σελτσοῦκοι, ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὰ γεγονότα, κατέλαβον τὴν Μεσοποταμίαν, Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καὶ εἰσέβαλον ἐκ νέου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, δηλ. ἡ αὐτοκρατορία ἔχασε χώρας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάμβανε τοὺς καλύτερους στρατιώτας καὶ τοὺς διαπρεπεστεροὺς στρατηγούς καὶ εἰσέπραττε τοὺς περισσοτέρους φόρους. Ἐὰν μετὰ τὸν Ρωμανὸν ἀνῆρχετο εἰς τὸν θρόνον ἰκανὸς αὐτοκράτωρ, ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἦσαν τόσον ὀρμητικοὶ οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν προέλασίν των. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ἄλπ-Ἀρσλάν Μαλέκ-Σάχ κατέλαβε τὸ Ἰκόνιον καὶ τὴν Νίκαιαν καὶ τὸ 1079 τὴν Χρυσούπολιν, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τοιοιουτρόπως οἱ Σελτσοῦκοι ἵδρυσαν κράτος ἀπέραντον ἀπὸ τοῦ Ὠξου καὶ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρις Αἰγύπτου καὶ τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ ἐστασίασαν καὶ ἠνάγκασαν τὸν ἀνίκανον Μιχαὴλ Δούκαν νὰ παραιτηθῇ, ἀνεκήρυξαν δὲ αὐτοκράτορα τὸν γηραιὸν στρατηγὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην (1078 — 1081), ὅστις ὅμως οὐδὲν σημαντικώτερον τοῦ προκατόχου τοῦ ἐπέτυχεν. Ὁ Βοτανειάτης, ὅπως γίνῃ δημοφιλῆς, διένειμε δῶρα, χρήματα καὶ ἀξιώματα ἀφειδῶς, ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐπῆρκει τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐκιβδήλευσε τὸ βυζαντινὸν νόμισμα καὶ ἐπετάχυνεν οὕτω τὴν κατὰπτωσιν τοῦ κράτους.

Τοῦτον προσεπάθησαν ν' ἀνατρέψουν φιλόδοξοι στρατηγοί, ἀλλ' ἀπέτυχον, διότι ὁ ἰκανὸς στρατηγὸς τοῦ Ἀλέξιοις Κομνηνὸς τοὺς ἐνίκησεν. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι ἐστερέωσαν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὴν Βιθυνίαν, ὑπὸ τὸν ἰκανὸν Σουλεϊμάν, ὅστις κατέστη ἀνεξάρτητος τοῦ Μαλέκ-Σάχ καὶ ὠνομάσθη σουλτάνος. Ὁ Σουλεϊμάν συνῆψε συνθήκην μετὰ τὸ Βυζάντιον καὶ κατέστη νόμιμος κύριος τοῦ κράτους του, ἀπελευθερώσας δὲ τοὺς δουλοπαροίκους, τοὺς καλλιεργοῦντας τὰ κτήματα τῶν ἀρχόντων τοῦ Βυζαντίου, ἀπέκτησε πιστοὺς ὑπηκόους.

24. 'Αλέξιος Α' Κομνηνός (1081 - 1118)

Ὁ 'Αλέξιος, παρὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του, εἶχε τόλμην, σύνεσιν, πολεμικὴν ἐπιδεξιότητα καὶ ἐκυβέρνα τὸ κράτος καλῶς, παρὰ τὴν κρισιμότητα, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκετο τοῦτο. Ὁ 'Αλέξιος ὑπεχρέωσε τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην νὰ παραιτηθῆ τοῦ θρόνου καὶ νὰ ἀποσυρθῆ εἰς μοναστήριον, ὅπως συνήθως ἐγίνετο, ἐστέφθη δὲ αὐτὸς αὐτοκράτωρ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. Μὲ τὸν 'Αλέξιον κυρίως ἀρχίζει ἡ ἔνδοξος δυναστεία τῶν Κομνηνῶν, ἡ ὁποία ἐκάθησεν εἰς τὸν θρόνον περισσότερον ἀπὸ 100 ἔτη καὶ ἔδωκε τὴν προτελευταίαν λάμψιν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ 'Αλέξιος Κομνηνός κατήγετο ἐξ οἰκογενείας στρατιωτικῆς Θρακικῆς (ἐκ τοῦ χωρίου Κόμνη τῆς Θράκης, Κομνηνός ὁ κάτοικος καὶ κατοπιν ὄνομα οἰκογενειακὸν), ἡ ὁποία ἔδωκε πολλοὺς στρατηγούς καὶ ἐξαιρέτους πολιτικούς. Πάντας ὑπερέβαλεν ὁ 'Αλέξιος, ὅστις, εὐρῶν τὸ κράτος εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, δηλ. χωρὶς χρήματα, χωρὶς στρατὸν καὶ εἰς ἐσωτερικὸν ἀναβρασμὸν, κατάρθρωσεν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου καὶ τὴν τάξιν νὰ ἀποκαταστήσῃ καὶ τὸ κράτος νὰ σώσῃ ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθρούς.

Ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ 'Αλέξιος, οἱ Νορμανδοὶ εἶχον καταλάβει τὰς τελευταίας Βυζαντινὰς κτήσεις εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ὁ Σουλεϊμὰν καθίστα πρωτεύουσαν τοῦ μικρασιατικοῦ κράτους του τὴν Νίκαιαν. Κατ' ἀρχὰς ὁ 'Αλέξιος ἐστράφη κατὰ τῶν Νορμανδῶν, ἀφοῦ ἐξησφάλισε τὰ νῶτά του διὰ συνθήκης μετὰ τοῦ Σουλεϊμὰν.

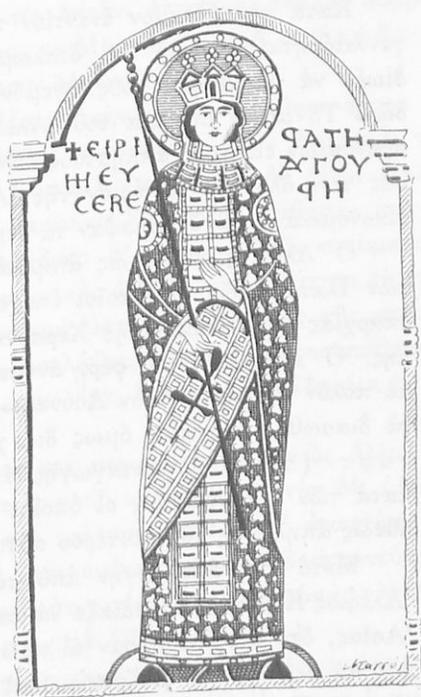
Οἱ Νορμανδοί, ὀρμώμενοι ἐκ τῆς ἐν τῇ Γαλλίᾳ Νορμανδίας, εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ν. Ἰταλίαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰῶνος. Μετὰ δυσκολίας μέχρι τοῦ 1054 κατελάμβανον πόλεις ἀνηκούσας εἰς τὸ Βυζάντιον, διότι οἱ πάπαι συνήθως συνειργάζοντο μὲ τὸ Βυζάντιον, ἂν καὶ οὐχὶ ἅπαξ ἐπενέβησαν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν τῆς κάτω Ἰταλίας, εἴτε συνειργάσθησαν μὲ τοὺς Νορμανδοὺς. Ἀπὸ τοῦ 1054 ὁμοῦ καὶ ἐξῆς, δηλ. ἀπὸ τοῦ σχίσματος τῶν Ἐκκλησιῶν, οἱ Νορμανδοί, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ πάπα, εὐκόλως κατέλαβον τὰς τελευταίας κτήσεις τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον, ὑπὸ τὸν περίφημον ἀρχηγόν των Ροβέρτον Γουϊσκάρδον (διάβολον) (1071). Ὁ Ροβέρτος ᾠδήγησε τοὺς Νορμανδοὺς του εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἐσκέφθη, ὡς πρότερον οἱ Γερμανοὶ ἀρχηγοὶ Ἀλάρικος, Θεου-

δέριχος κ.ά., νά καταλύση τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ Ἀλέξιος προητοιμάσθη μετὰ πολλῆς προσοχῆς διὰ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὁποῖοι τὸ 1081 ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἠπειρον, εἰς τὸ Βουθρωτὸν τῆς ὁποίας συνήφθη ἡ πρώτη μάχη μεταξὺ Νορμανδῶν καὶ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ. Ὁ Ἀλέξιος συνέλεξε στρατὸν μισθοφορικόν, καί, ἐπειδὴ τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου πρὸ πολλοῦ εἶχε καταστραφῆ, συνεμάχησε μετὰ τοὺς Ἐνετούς, ἀφοῦ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς πολλὰ χρήματα καὶ ἀνταλλάγματα ἐμπορικῆς φύσεως.

Οἱ Ἐνετοὶ ἄλλως τε, βλέποντες τοὺς Νορμανδοὺς ὡς ἐπικινδύνους ἀντιπάλους, εὐχαρίστως ἐδέχθησαν τὴν πρότασιν τοῦ Ἀλεξίου. Οὗτοι ἐνίκησαν τοὺς Νορμανδοὺς κατὰ θάλασσαν εἰς τὸ Δυρράχιον. Κατὰ ξηρὰν ὁμῶς, ὅπου ἔμελλε νὰ κριθῇ ὁ ἀγὼν, παρὰ τὸ Δυρράχιον, ἔπαθεν ὁ Ἀλέξιος μεγάλην καταστροφὴν, ὁ στρατὸς του διελύθη καὶ πολλοὶ Βυζαντινοὶ στρατηγοὶ ἔπεσαν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης (Ὀκτώβριος 1081).

Ὁ Ἀλέξιος δὲν ἀπεγοητεύθη, ἀλλ' ὠργάνωσεν ἀντίστασιν κατὰ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὁποῖοι, ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Ροβέρτου Βοημοῦνδον ἐπροχώρησαν ληστεύοντες τὸν τόπον μέχρι Θεσσαλίας καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Λάρισαν. Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς διὰ μαχῶν καὶ κλεφτοπολέμου ἐπέτυχε τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Λαρίσης καὶ διὰ χρημάτων ἐπέφερε διάλυσιν τοῦ στρατοῦ τοῦ Βοημούνδου, κατόπιν δὲ σκληροῦ ἀγῶνος ἐπέτυχεν ὁ Ἀλέξιος νὰ ἀπαλλάξη τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἀπὸ τοὺς Νορμανδοὺς, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ροβέρτου (1085), ἐξεκένωσαν τὰς ἑλληνικὰς χώρας.

46. Εἰρήνη δούκαινα, σύζυγος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ. (Σμάλτον 12ου αἰῶνος)

Κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν ὁ Ἀλέξιος ἐπέδειξε γενναϊότητα, σύνεσιν καὶ διπλωματικότητα καὶ διὰ χρημάτων ἐπέδωξε νὰ ὑποκινήσῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως κατὰ τῶν Νορμανδῶν. Τὸ μόνον σφάλμα τοῦ Ἀλεξίου ὑπῆρξεν ἡ παραχώρησις πολλῶν προνομίων εἰς τοὺς ἀπλήστους Ἐνετούς, οἱ ὅποιοι ἔλαβον εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἄλλων τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς, ἀφαιρέσαντες δὲ οὕτω τὰ οἰκονομικὰ μέσα, ὑπέσκαψαν τὰ θεμέλια τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ Ἀλέξιος, εὐθύς ὡς ἀπηλλάγη τῶν Νορμανδῶν, ἐστράφη κατὰ τῶν Πατινακῶν, οἱ ὅποιοι ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου, κατερχόμενοι μέχρι τῆς Θράκης. Ὁ Ἀλέξιος, ὅπως φέρῃ ἀντιπερισπασμὸν εἰς αὐτούς, ἤλθεν ὁ ἴδιος μὲ πολλὸν στόλον εἰς τὸν Δούναβιν, ἀλλ' ἠττήθη καὶ μόλις κατάρθρωσε νὰ διασωθῇ, ἐπέτυχεν ὅμως διὰ χρημάτων νὰ στρέψῃ τοὺς Κομάνουοις (τουρκικῆς καταγωγῆς ἀπὸ τὰ Ἀλτάια ὄρη ἐκκινήσαντας) κατὰ τῶν Πατινακῶν, οἱ ὅποιοι τὸ 1091 ὀλοσχερῶς ἐνίκηθησαν καὶ οὕτως ἀπηλλάγη τοῦ δευτέρου αὐτοῦ φοβεροῦ ἐχθροῦ.

Μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν Νορμανδῶν καὶ Πατινακῶν, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐσχεδίαζε νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Τούρκους τῆς Μ. Ἀσίας, ὅτε ἐνεφανίσθησαν οἱ πρῶτοι σταυροφόροι, οἱ ὅποιοι ὑπέσκαψαν τὰ θεμέλια τοῦ Βυζαντίου καὶ παρεσκεύασαν τὴν ὑποδούλωσιν του εἰς τοὺς Τούρκους.

Αἱ ἐκστρατεῖαι αὗται τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τῶν Τούρκων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἀγίων Τόπων λέγονται εἰς τὴν ἱστορίαν Σταυροφορία καὶ περὶ αὐτῶν εὐρύτερον λόγον κάμνομεν κατωτέρω. Κατὰ τὴν Α' σταυροφορίαν (1096 — 1099) ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς κατάρθρωσε μὲ στρατιωτικὴν συνεργασίαν μετὰ τῶν σταυροφόρων, ἀλλὰ καὶ μὲ ἐξαιρετικὴν διπλωματικὴν ἱκανότητα νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Νίκαιαν καὶ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, Σμύρνην, Ἐφεσον κ.λ.π. βραδύτερον δὲ τὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου, ἔλθῃ τὴν νοτιὰν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας μέχρι τῆς Ἀντιοχείας καὶ μέγα μέρος ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Τοιοιτοτρόπως ἐπὶ Ἀλεξίου (μέχρι 1118) ἡ αὐτοκρατορία εἶχεν ἀνακτήσει σημαντικὸν μέρος ἐκ τῶν Ἀσιατικῶν κτήσεών της.

25. Ἰωάννης Β' Κομνηνὸς (1118 - 1143)

Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ὁ Ἀλέξιος ὤρισε διάδοχον τοῦ θρό-

νου τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωάννην, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνει πολλὰς συμβουλὰς, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ «Μοῦσαι Ἀλεξιάδες», ὡς λ.χ. «τὸ ἔργον ἡγοῦ τιμιώτερον λόγων» κ.ά.

Ὁ Ἰωάννης Β' συνήνωνεν ἐξαιρετικὴν μόρφωσιν, ὕφος ἦπιον καὶ γενναϊόφρον, προσέειλκε δὲ ἀμέσως τὴν ἀγάπην τῶν ὑπηκόων του, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐπωνόμασαν Καλοῖωάννην, οἱ δὲ ξένοι Καλόν. Ὀλίγοι αὐτοκράτορες ὥσαν τὸν Ἰωάννην Κομνηνὸν ἐκάθησαν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου, διότι οὗτος συνεδίαζε πνευματικὴν ὑπεροχὴν, ἰσχυρὰν θέλησιν, στρατιωτικὰς ἀρετὰς καὶ εὐθύτητα εἰς τοὺς πολιτικούς του σκοποὺς. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδείχθη ἐχθρὸς τῆς πολυτελείας καὶ τῆς σπατάλης καὶ τὰς ἀντιλήψεις του αὐτὰς προσεπάθησε νὰ μεταδώσῃ καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν, δίδων τὸ παράδειγμα ἐκ τοῦ παλατιοῦ του.

Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς διαγνώσας περισσότερον παντὸς ἄλλου αὐτοκράτορος τὴν σημασίαν τοῦ τουρκικοῦ κινδύνου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, συνέχισε τὸ ἔργον τοῦ πατρὸς του καὶ προσεπάθησε ν' ἀνακτήσῃ τὰς ὑπὸ τῶν Σελτσούκων Τούρκων κατεχομένας χώρας. Ἐκστρατεύσας ὁ ἴδιος ἐναντίον τῶν Τούρκων ἔσχεν ἐπιτυχίας, ἀπελευθέρωσας τὴν Λαοδικεῖαν, τὴν Σωζόπολιν καὶ ἄλλα ὄχυρά (1119 — 1120).

Ἡναγκάσθη ὅμως νὰ ἐπιστρέψῃ ταχέως, διότι οἱ Πατινάκαι ἐπανήρχισαν τὰς ἐπιδρομάς των μέχρι τῆς Θράκης. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς κατενίκησε τοὺς Πατινάκας παρὰ τὴν Βερόην, τὴν σημερινὴν Στάρα—Ζαγορά, ὅπου ἡ σφαγὴ αὐτῶν ὑπῆρξε τόσον ἀγρία καὶ ἐξοντωτικὴ, ὥστε δὲν ἀναφαινοῦται πλέον εἰς τὴν ἱστορίαν (1122). Ἡ νίκη αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μία ἐκ τῶν σπουδαιότερων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους εἰς ἀνάμνησιν δὲ αὐτῆς ἐθέσπισεν ὁ Ἰωάννης «τὴν τῶν Πατινακῶν λεγομένην τελετήν».

Ὁμοίως ὁ Ἰωάννης ἐνίκησε τοὺς Οὐγγυροὺς, ὑποχρέωσας αὐτοὺς ν' ἀνακηρύξουν ἡγεμόνα των ἀνθρωπὸν ἀφωσιωμένον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἐστερέωσε τὰ σύνορα τοῦ κράτους του πρὸς Βορρᾶν (1128). Ἐπειτα ἐπανῆλθεν οὗτος ἐναντίον τῶν Σελτσούκων Τούρκων, τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν Φράγκων τῆς Συρίας, προετοιμαζόμενος διὰ μεγάλην ἐκστρατείαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἔχων ὡς πρότυπον τὰ ἡρωικὰ κατορθώματα τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ. Εἰς κυνήγιον ὅμως ἀγριοχοίρων εἰς τὴν Κιλικίαν ἐπληρώθη καὶ ἀπέθανε (1143) ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας του, μόλις

55 ἐτῶν, καὶ μετὰ βασιλείαν 24 ἐτῶν. Βασιλικαὶ τριήρεις ἔφερον τὴν σепτήν σορὸν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτάφη εἰς τὸν ναὸν τοῦ Παντοκράτορος.

Τὸ μοναδικὸν λάθος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου, καθὼς καὶ ὅλης τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν, εἶναι ἡ παραμέλησις τοῦ ναυτικοῦ. Ἐνῶ ἄλλοτε ὁ στόλος τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐδέσποζε τῶν θαλασσῶν, τῶρα οἱ Ἱταλοί, Ἐνετοὶ καὶ Πισᾶται κυριαρχοῦν εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς ἀντελήφθη τὸ κακὸν διὰ τὸ Βυζάντιον ἀποτελεσματῶν χορηγηθέντων εἰς τοὺς Ἐνετοὺς προνομίων καὶ ἐπεχείρησε νὰ τὰ ἀφαιρέσῃ, πλὴν ὅμως ἠναγκάσθη νὰ τὰ ἀνανεώσῃ, διότι οἱ Ἐνετοὶ τοῦ ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον καὶ ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων.

26. Μανουὴλ Α΄ Κομνηνὸς (1143 - 1180)

Ὁ Ἰωάννης ὠρισε διάδοχόν του τὸν μικρότερον υἱόν του Μανουὴλ, διότι διέκρινεν εἰς αὐτὸν προσόντα καὶ ἀρετάς. Καὶ πράγματι ἀπέβη εἰς τῶν γενναιοτέρων αὐτοκράτορων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἐσχεδίασε νὰ ἀνασυστήσῃ τὴν παλαιὰν αὐτοκρατορίαν. Ὁ ἥρωϊκὸς αὐτὸς βασιλεὺς, πάντοτε αἰσιδόξος καὶ δυναμικὸς, συνελάμβανε μεγαλεπήβολα σχέδια καὶ ἐπεχείρει πολλοὺς πολέμους, ὅχι πάντοτε ἀναγκαίους, ἐξαντλῶν οὕτως οἰκονομικῶς τὸ κράτος.

Ἰδιαίτερον γνώρισμα τοῦ Μανουὴλ εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ ἵπποτικά ἔθνη καὶ ἔθιμα τῆς Δύσεως, τὰ ὅποια προσεπάθησε νὰ εἰσαγάγῃ καὶ εἰς τὸ κράτος του. Διὰ τοῦτο ἐθαυμάσθη εἰς τὴν Δύσιν περισσότερον ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἑλληνας αὐτοκράτορας.

Ἐπὶ Μανουὴλ οἱ Νορμανδοὶ ἐπανέλαβον τὰς ἐπιχειρήσεις των (1147) κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τὸν βασιλέα των Δ ο γ ῆ ρ ο ν Β΄, καὶ κατέλαβον ταχέως τὴν Κέρκυραν, διότι οἱ κάτοικοι, ἔχοντες παράπονα, λόγω τῆς καταθλιπτικῆς φορολογίας, δὲν ἀντέστησαν. Ἐπίσης οἱ Νορμανδοὶ ἠρήμωσαν τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Εὐβοίαν καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι τῶν Θηβῶν, αἱ ὅποια ἦσαν ἡ πρωτεύουσα τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ πόλις αὕτη ἦτο πολὺ πλουσία ἀπὸ τὴν ταπητουργίαν καὶ τὴν βιομηχανίαν τῆς μετάξης. Οἱ Νορμανδοὶ διήρπασαν τὰς οἰκίας, τὰ καταστήματα καὶ αὐτὰς τὰς ἐκκλησίας, ἔσυραν αἰχμαλώτους τοὺς εὐπορωτέρους τῶν κατοίκων καὶ μετέφερον εἰς τὴν Σικελίαν τοὺς ἐργάτας

47. Μανουήλ Κομνηνός και ἡ σύζυγός του Μαρία.
(Μικρογραφία 12ου αἰῶνος, τῆς ἐν Ρώμῃ Βατικανῆς Βιβλιοθήκης)

τῶν μεταξουργείων, ἐπιτυχόντες δι' αὐτῶν νὰ ἀναπτυχθῇ ἐκεῖ ἡ καλλιέργεια τῆς μετάξης.

Οἱ Νορμανδοὶ ἐκ Βοιωτίας μετέβησαν εἰς τὴν Κόρινθον, ἣ ὅποια ἦτο τὸ δεύτερον βιομηχανικὸν κέντρον μετάξης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐν Κόρινθῳ τὰ αὐτὰ ἐπραξάν, διήρπασαν τὰ πάντα, ἤχμαλώτισαν τοὺς πλουσιωτέρους καὶ ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν τοὺς εἰδικευμένους τεχνίτας τῆς μετάξης. Ὡς ἐκ τούτου τὸ ἀρχαῖον ἐμπόριον καὶ ἡ πλουσία βιομηχανία

τῆς Ἑλλάδος ὑπέστησαν θανάσιμον πλήγμα καὶ τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους ἐμειώθησαν.

Ὁ Μανουήλ, ἐνῶ ἡτοιμάζετο ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν, ἠμποδίσθη ἀπὸ τοὺς Οὐγγρους καὶ τοὺς ἐπαναστατήσαντας, τῇ ὑποκινήσει τοῦ Ρογήρου, Σέρβους, τοὺς ὁποίους ὅμως κατώρθωσε νὰ νικήσῃ, στραφεὶς ἀμέσως ἔπειτα κατὰ τῶν Νορμανδῶν. Μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Ἑνετῶν καὶ κατόπιν μακρῶν καὶ σκληρῶν ἀγώνων, ἀνέκτησεν ὁ Μανουήλ τὴν Κέρκυραν, ὅπου ἐφονεύθη ὁ γενναῖος ναύαρχος Κ ο ν τ ο σ τ έ φ α ν ο ς (1148). Βραδύτερον ὁ Μανουήλ ἐξεδίωξεν ὀριστικῶς τοὺς Νορμανδοὺς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Δὲν ἐσταμάτησεν ὅμως ἔως ἐδῶ, ὡς ὤφειλεν, ἀλλὰ μετέφερε τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὀνειροπολῶν ἀνάκτησιν τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορίας, σχέδιον, τὸ ὁποῖον ἐξώργισε τοὺς συμμάχους τοῦ Ἑνετοῦς.

Μετὰ πολλὰς περιπετείας ἠναγκάσθη ὁ Μανουήλ, νὰ συνάψῃ εἰρήνην μὲ τοὺς Νορμανδοὺς καὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἰταλίαν (1158), ἔδωκεν ὅμως εἰς τοὺς Ἑνετοὺς, ἐναντι τῆς βοήθειάς των, πολλὰ προνόμια, πρὸς περιορισμὸν τῶν ὁποίων ἠναγκάσθη βραδύτερον νὰ παραχωρήσῃ οἰκονομικὰς καὶ ἐμπορικὰς εὐκολίας καὶ εἰς τοὺς Γενοῦτάς καὶ Πισάτας. Ὁ Μανουήλ ἐκτὸς τῶν ἐπανελημμένων πολέμων πρὸς τοὺς Νορμανδοὺς, τοὺς Οὐγγρους καὶ τοὺς Σέρβους, ἐταλαιπωρήθη καὶ μὲ τοὺς σταυροφόρους τῆς δευτέρας σταυροφορίας (1147 — 1149), οἱ ὁποῖοι, λόγῳ τῶν τροφίμων, ἤρχοντο εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἐγχωρίους. Τὰς μοιραίας ταύτας συγκρούσεις γνωρίζων ὁ Μανουήλ, ὠχύρωσε καλύτερον τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ κάθε ἐνδεχόμενον καὶ διεβίβασε τοὺς σταυροφόρους τὸ ταχύτερον διὰ τῶν πλοίων τοῦ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ἐπίσης ὁ Μανουήλ ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ Ἰκονίου καὶ ἐπανελημμένως ἐνίκησεν αὐτούς, σχεδιάζων ριζικὴν ἐκκαθάρισιν τῆς Μ. Ἀσίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ παρὰ τὸ Μ υ ρ ι ο κ έ φ α λ ο ν (1176) ὁ στρατὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ κατεστράφη, πολλοὶ γενναῖοι στρατηγοί, ὡς ὁ Ἰ ω ά ν ν η ς Κ α ν τ α κ ο υ ζ η ν ό ς , ἐφονεύθησαν καὶ αὐτὸς ὁ Μανουήλ ἐτραυματίσθη. Ἡ ἤττα τοῦ Μυριοκεφάλου (1176) συνεπλήρωσεν ἐκείνην τοῦ Ματζικέρτ (1071) καὶ δι' αὐτῶν ἡ Μ. Ἀσία παρεδόθη ὀριστικῶς εἰς τοὺς Τούρκους.

Ὁ ἀκαταπόνητος αὐτοκράτωρ Μανουήλ ἐξηκολούθησε τοὺς πολέμους τοῦ ἐναντίον τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ 1180, ὅποτε ἀπέθανεν, ἀφή-

σας μνήμην ἡρωϊκοῦ βασιλέως, τοῦ ὁποίου τὰ κατορθώματα καὶ αἱ ἀνδραγαθίαι ἐτηνέθησαν ὑπὸ πολλῶν ποιητῶν καὶ ρητόρων, ἂν καὶ αἱ ἱπποτικάι καὶ ρομαντικάι ὑπερβολαὶ τοῦ ὑπῆρξαν πρόδρομοι τῆς μετέπειτα καταρρέουσας τοῦ κράτους.

27. Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοὶ (1180 - 1185)

Τὸν Μανουὴλ διεδέχθη ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἀλέξιου Β' (1180 — 1183), ὁ ὁποῖος, ὡς ἀνήλικος (11 ἐτῶν) ἐπετροπεύετο ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Μαρίας, δευτέρας συζύγου τοῦ Μανουὴλ. Ἡ βασιλομήτωρ Μαρία ἦτο Γαλλίς πριγκίπισσα καὶ καθολικὴ τὸ θρήσκευμα. Ἦρχισε λοιπὸν ὑπόκωφος ἀναβρασμὸς τοῦ λαοῦ διὰ τὴν ἀτακτον ζωὴν τῆς Μαρίας, τὴν κακὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους καὶ τὴν ἀξιομένῃν ἰσχὺν τῶν Λατίνων, ὅποτε ὁ ἐξάδελφος τοῦ Μανουὴλ Ἀνδρόνικος Α' Κομνηνός, ἐκθρονίσας τὸν Ἀλέξιον, κατέλαβε τὸν θρόνον (1183 — 1185).

Ὁ Ἀνδρόνικος εἶχε πολλὰς ἀρετάς, ὡς ἀνδρείαν, διπλωματικὴν ἱκανότητα, ἀλλὰ καὶ μεγάλα ἐλαττώματα, ἀσυνειδησίαν καὶ σκληρότητα μέχρις ἀγριότητος. Ὅταν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ, κατεδίωξε πάντας τοὺς ἀντιπάλους του, ἐφόνευσε τὴν Μαρίαν καὶ τὸν υἱὸν τῆς Ἀλέξιου, ἐτύφλωσε τὸν ἐνδοξον νικητὴν τῶν Οὐγγρων Ἀνδρόνικον Κοντοστέφανον καὶ προεκάλεσε μεγάλην σφαγὴν τῶν Λατίνων ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ φίλων του. Ταῦτα πάντα προδίδουν τὸ ἀπάνθρωπον καὶ τὴν βαρβαρότητα τῆς ψυχῆς τοῦ Ἀνδρονίκου.

Τὰ ἐγκλήματα τοῦ Ἀνδρονίκου ἐπροκάλεσαν ἀντίδρασιν καὶ ἤρχισαν νὰ ὀργανώνωνται στάσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἐζητήθη μάλιστα καὶ ἡ βοήθεια τῶν ξένων, ὡς τοῦ βασιλέως ἐνόμισεν, ὅτι ἦλθεν ἡ ἐλμοῦ Β' (1166 — 1189). Ὁ Γουλιέλμος ἐνόμισεν, ὅτι ἦλθεν ἡ κατάλληλος εὐκαιρία νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ὄνειρον τῶν προκατόχων του, δηλ. νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὀργανώσας λοιπὸν στόλον καὶ στρατὸν, ἀπεβίβασθη εἰς τὸ Δυρράχιον καὶ ταχέως ἔγινε κύριος τούτου, διότι δὲν εὔρε σοβαρὰν ἀντίστασιν. Κατόπιν διὰ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας ἐφθασαν οἱ Νορμανδοὶ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου ἦλθε καὶ ὁ στόλος αὐτῶν ἐκ 200 πλοίων, ἀφοῦ κατέλαβε προηγουμένως τὰς νήσους τοῦ Ἴονίου πελάγους (1185).

Ἡ Θεσσαλονίκη μετὰ ἡρωϊκὴν ἀμυναν ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Νορ-

μανδῶν, οἱ ὅποιοι ἐλεηλάτησαν, ἔσφαξαν καὶ διέπραξαν παντὸς εἶδους ἀσχημίας. Διηρπάγησαν αἱ οἰκίαι, αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ καταστήματα, ἀπολύτως τίποτε δὲν ἔμεινεν, οὔτε ἔνδυμα οὔτε τροφή. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης καὶ περίφημος λόγιος Εὐστάθιος περιέγραψε μὲ τὰ ζωηρότερα χρώματα τὴν σφαγὴν καὶ λεηλασίαν, ἣ ὅποια διήρκεισε πολλὰς ἡμέρας. Ὁ ἴδιος ὁ Εὐστάθιος ὑβρίσθη καὶ ἐσύρθη ἀπὸ τὸν πώγωνα, βραδύτερον ὅμως ἀφέθη ἐλεύθερος καὶ παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ βοηθῶν τοὺς δυστυχεῖς Θεσσαλονικεῖς.

Οἱ Νορμανδοί, ἀφοῦ ἐλήστευσαν τὴν Θεσσαλονίκην, ἐστράφησαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν τμημα στρατοῦ ἐβάδιζε πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ λαὸς ἠγανάκτησε καὶ ἤλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ὁ Ἀνδρόνικος, συλληφθεὶς, ἐρίφθη εἰς τὴν φυλακὴν. Κατόπιν διεπομπεύθη καί, ὀδηγηθεὶς εἰς τὸν Ἰππόδρομον, ἐκρεμάσθη ἀπὸ τῶν ποδῶν, μέχρις ὅτου στρατιώτης, εὐσπλαχνισθεὶς αὐτόν, τὸν ἐφόνησε διὰ τοῦ ξίφους. Κατόπιν ὁ λαὸς ἐπευφήμησεν αὐτοκράτορα τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγέλον, ἀρχηγέτην νέας δυναστείας, τῆς τῶν Ἀγγέλων.

Οἱ σύγχρονοι τοῦ Ἀνδρονίκου ἱστορικοὶ ἐπιτίθενται κατ' αὐτοῦ, ἰδίως ὅσοι ὑπέστησαν συμφοράς ἐξ αἰτίας του. Ὁ Ἀνδρόνικος εἶχε φυσικὰ προσόντα, ἀλλ' ἐστερεῖτο ψυχικῶν καὶ ἠθικῶν προτερημάτων, διὸ ἡ κυβέρνησις του ὑπῆρξεν ἀθλία καὶ ἐπεσώρευσε εἰς τὸ κράτος πολλὰς συμφοράς. Ἀξίζει ὅμως ν' ἀναφέρωμεν, ὅτι τὰ φορολογικὰ τοῦ λαοῦ βάρη ἠλάφρωσε, τὰς πολυδαπάνους αὐλικὰς ἐορτὰς κατήργησε, τὴν δικαιοσύνην ἐβελτίωσε δι' εὐσυνειδήτων ἀνδρῶν καὶ δραστηρίως εἰργάζετο διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς διοικητικῆς μηχανῆς. Θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ ὁ καλύτερος τῶν Κομνηνῶν καὶ ὁ ἀνακαινιστὴς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἐὰν εἶχεν εὐσυνειδησίαν καὶ κατείχετο ἀπὸ ἠθικὰς ἀρχάς.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ (1185 - 1204)

28. Ἰσαάκιος Ἀγγελος (1185 - 1195)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ τῶν Ἀγγέλων, συγγενῆς τῶν Κομνηνῶν, κατήγετο ἀπὸ τὴν Φιλαδέλφειαν. Τρεῖς αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἐβασίλευσαν ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀγγέλων ἐπὶ 20 ἔτη ἀπὸ τὸ 1185 - 1204.

Ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελος εἶχε λάβει σύζυγον τὴν Μαργαρίταν, κόρην τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, καὶ ἐπῆλθεν οὕτως σύσφιξις τῆς οὐγγρο-ἐλληνικῆς συμμαχίας. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του ὁ Ἰσαάκιος εἶχε μίαν λαμπρὰν ἐπιτυχίαν κατὰ τῶν Νορμανδῶν, χάρις εἰς τὸν ἱκανὸν στρατηγὸν του Ἀλέξιο Βρανᾶν.

Οἱ Νορμανδοὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, εἶχον τραπῆ εἰς λεηλασίας καὶ ἐστρέφοντο πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ στρατηγὸς Βρανᾶς ἐνίκησε παρὰ τὸ Δημητρίτσι τῆς περιφερείας Σερρῶν τῆς Μακεδονίας τοὺς Νορμανδοὺς. Οὗτοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκκενώσουν ὀριστικῶς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὸ Δυρράχιον, χωρὶς νὰ πραγματοποιήσουν τὸ παλαιὸν των ὄνειρον, τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ἐπιτυχία αὕτη τοῦ Βρανᾶ ἔδωκεν αἴγλην εἰς τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγελοῦν, διὰ τοῦτο δὲ σύγχρονοι ἱστορικοὶ ὀνομάζουσι τὸν Ἰσαάκιον δευτερον Θεόν, ἐλευθερωτὴν καὶ τυραννοκτόνον.

Ἐπὶ Ἰσαακίου οἱ Βούλγαροι ἡγεμόνες ἀδελφοὶ Πέτρος καὶ Ἀσάν ἐπανεστάτησαν, λόγῳ τῆς βαρείας φορολογίας καὶ τῆς κακῆς διοικήσεως τοῦ Βυζαντίου καὶ κατέλαβον τὴν ἀρχαίαν πρωτεύου-

σαν τῶν Βουλγάρων Π ρ ε σ λ ά β α ν . Τότε ὁ Ἰσαάκιος ἐξεστράτευ-
σεν ἐναντίον αὐτῶν ἄλλ' ἐκεῖνοι ἀπέφευγον τὴν κατὰ μέτωπον μάχην
καὶ κατεπόνουσιν τὸν βυζαντινὸν στρατὸν μὲ κλεφτοπόλεμον.

Τελικῶς ὁ Ἰσαάκιος συνῆψεν εἰρήνην μὲ τοὺς ἐπαναστάτας, ἀφοῦ
ἔλαβεν ὄμηρον τὸν μικρὸν ἀδελφόν των Ἰωάννην, τὸν ἔπειτα βασι-
λέα τῶν Βουλγάρων Ἰωάννην ἢ Σκυλογιάννην (1188).
Διὰ τῆς συμφωνίας ἀνεγνωρίσθη ἀνεξάρτητος ἡ ἀπὸ τοῦ Αἴμου μέχρι
τοῦ Δουνάβεως Βουλγαρία, μὲ πρωτεύουσιν τὸ Τύρναβον. Μετὰ τῶν
Βουλγάρων εἶχον ἐνωθῆ αἱ πέραν τοῦ Δουνάβεως σλαβικαὶ φυλαί, αἱ
ὁποῖαι ἐπέδραμον μέχρι Θεσσαλίας, μέρος τῆς ὁποίας, τὰ περὶ τὸν
Ὀλυμπον ὄρεινά, κατέκτησαν καὶ ὠνόμασαν Μεγαλοβλαχίαν.

Ὁ Ἰσαάκιος ἤτο ἐντελῶς ἀνίκανος νὰ ἐπιβληθῆ εἰς τοὺς Βουλγα-
ροβλάχους, τῶν ὁποίων ὁ ἡγεμὼν Ἀσάν ἐστέφθη ἐν Τυρνόβω τ σ ά ρ
ο ς τ ῶ ν Β ο υ λ γ ά ρ ω ν καὶ τ ῶ ν Ρ ω μ α ἰ ω ν , καὶ ἐφανά-
τιζε τοὺς Βουλγαροβλάχους μὲ τὸν θρῦλον, ὅτι ὁ ἅγιος Δημήτριος ἐγκα-
τέλειψε τὴν Θεσσαλονικὴν καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Βουλγαρίαν!

Ἄλλος κίνδυνος ἐφάνη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέ-
λου ἀπὸ τὴν Δύσιν, οἱ σταυροφόροι τῆς Γ' σταυροφορίας, ὑπὸ τὴν ἀρ-
χηγίαν τοῦ Γερμανοῦ βασιλέως Φ ρ ε ι δ ε ρ ῖ κ ο υ Β α ρ β α ρ ὄ σ
σ α . Ὁ Ἰσαάκιος διὰ τῆς συμφωνίας τῆς Ἀδριανουπόλεως (1190),
ἀπηλλάγη τῶν σταυροφόρων καὶ ἐστράφη πρὸς νέον σοβαρὸν κίνδυνον,
τοὺς Σέρβους.

Οἱ Σέρβοι συνειργάσθησαν μετὰ τῶν Βουλγάρων, Οὐγγρων καὶ
σταυροφόρων, διὰ νὰ ἐπεκτείνουν τὸ κράτος των. Ὁ ἀρχηγὸς των Σ τ έ
φ α ν ο ς Ν ε μ ά ν ι α κατάρθωσε νὰ αὐξήσῃ τὸ Σερβικὸν κράτος καὶ
νὰ συμπεριλάβῃ τὴν Ἐρζεγοβίνην, τὸ Μαυροβούνιον καὶ τὴν Παραδου-
νάβειον Σερβίαν.

Ὁ Ἰσαάκιος, τὸ 1190, ἐνίκησε παρὰ τὸν Μοράβαν τοὺς Σέρβους,
ἔδειξεν ὅμως μετριοπάθειαν καὶ ἀνεγνώρισε τὴν αὐτονομίαν των, ἀπέ-
ναιμε δὲ τὸν τίτλον τοῦ σ ε β α σ τ ο κ ρ ά τ ο ρ ο ς εἰς τὸν Στέφανον.

Δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῆ τις ὅτι ὁ Ἰσαάκιος εἶχεν ἐπιτυχίαι στρα-
τιωτικὰς, ἀλλὰ εἰς τὴν οικονομικὴν πλευρὰν καὶ γενικῶς τὴν ἐσωτερι-
κὴν δὲν ἐνδιεφέρθη ὅσον ἔπρεπεν. Ἐκιβδήλευσε τὸ νόμισμα, ἀφήρесе
τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, διὰ νὰ ἔχῃ εἰς τὴν αὐ-
λὴν του μεγάλην πολυτέλειαν. Ἡ σπατάλη τοῦ Ἰσαακίου ἐπετάχυνε
τὴν κατὰπτωσιν καὶ παρακμὴν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Δὲν ἐδίστα-

σεν ὁ Ἰσαάκιος νὰ ἀνανεώσῃ τὰ οἰκονομικὰ προνόμια τῶν Ἱταλῶν, δηλ. Ἐνετῶν, Γενουατῶν καὶ Πισατῶν, τὰ ὁποῖα προσέκαλεσαν τὴν οἰκονομικὴν καταστροφὴν τοῦ Βυζαντίου.

Ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι καὶ τὸ περιβάλλον τοῦ οὐδόλας ἐβοήθησε τὸν Ἰσαάκιον εἰς τοὺς σοβαροὺς κινδύνους. Ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ ἐπανεστάτου καὶ ἤρχοντο συχνὰ εἰς συνεννόησεις μὲ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ κράτους διὰ νὰ πραγματοποιήσουν τὴν φιλοδοξίαν των.

Χειροτέρα ὄλων τῶν στάσεων εἶναι ἡ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξίου. Οὗτος, ἐκθρονίσας καὶ τυφλώσας τὸν Ἰσαάκιον, ἐκλείσεν αὐτὸν εἰς τὴν φυλακὴν καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὡς Ἀλέξιος Γ'.

29. Ἀλέξιος Γ' Ἀγγελος (1195 - 1203)

Οὗτος ἐκυβέρνησε τὸ κράτος πολὺ ἄσχημα καὶ παρεσκύασε τὴν πτώσιν του. Ὑπῆρξε σπάταλος, ὅπως καὶ ὁ Ἰσαάκιος, προσπαθῶν διὰ τῶν χρημάτων νὰ ἱκανοποιήσῃ τοὺς συνωμώτας καὶ φίλους του. Τὸν στρατὸν ὅλως ἀπερισκέπτως διέλυσε παρὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας.

Ὁ Ἀλέξιος Γ', ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ περιορίσῃ τὰς λεηλασίας τῶν Βουλγάρων, ὑπεκίνησεν ἐσωτερικὰς ἐπαναστάσεις εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Τελικῶς ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ προφυλάξῃ τὰς ἐπαρχίας του ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων. Ὅταν ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους ὁ Ἰωαννίτσης (1197 - 1207), ὁ Σκυλογιάννης διὰ τοὺς Βουλγάρους, ὁ αὐτοκαλούμενος Ρωμαιοκτόνος, ἡ κατάστασις διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ἐπεδεινώθη. Οὗτος ἦλθεν εἰς συνεννόησιν μὲ τὸν πάπαν τῆς Ρώμης Ἰννοκέντιον Γ' καὶ ἐστέφθη ὑπὸ καρδιναλίου τσάρου (1204). Συνεχίζων ὅμως τὰς ἐπιδρομὰς του εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἔφθασε μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πολεμηθεὶς ὑπὸ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων ὁμοῦ καὶ ἐξαναγκασθεὶς νὰ ἀποχωρήσῃ, ἀφοῦ συμπαρέλαβε 20.000 γυναικόπαιδα καὶ 3.000 ἀμάξας πλήρεις λαφύρων. Ἀπέθανε πολιορκῶν ἐκ νέου τὴν Θεσσαλονίκην (1207).

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου τὸ Βυζάντιον ἀπώλεσεν ὅλως διόλου τὴν ἐπίδρασιν του εἰς τὴν Σερβίαν.

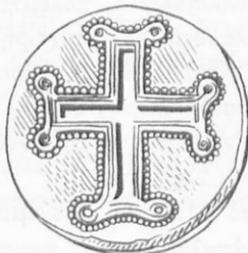
Ὁ Ἀλέξιος ἀνανέωσε τὸ 1198 τὰ οἰκονομικὰ προνόμια τῶν Ἐνετῶν, οἱ ὁποῖοι τοῦ λοιποῦ ἀπαλλάσσονται παντὸς φόρου καὶ ἐμπορευ-

ονται ἐλευθέρως εἰς τὰς πόλεις. Ἡ τόσον πλεονεκτικὴ θέσις τῶν Ἐνε-
τῶν ἐπέφερε τὴν τελείαν ἐξάντλησιν τῶν οἰκονομικῶν πόρων τοῦ Βυ-
ζαντίου.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν συνέβησαν ἐπὶ Ἀλεξίου Γ' πολλαὶ στάσεις. Φι-
λόδοξοι ἰσχυροὶ ἄρχοντες δὲν ἐσεβάσθησαν τὸν Ἀλέξιον, ὡς τυφλώ-
σαντα τὸν ἀδελφόν του, ἐκηρύσσοντο ἀνεξάρτητοι καὶ προεκάλεσαν τὸ
ταχύτερον τὸν διαμελισμὸν τοῦ κράτους. Εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ὁ Γα-
βρᾶς, εἰς τὸν Πόντον καὶ τὴν Παφλαγονίαν ὁ Ἰσαάκιος Κο-
μνηνός, εἰς τὸ Ναύπλιον, Ἄργος καὶ Κόρινθον ὁ Λέων Συγο-
ύς κ.ἄ. ἀνεκηρύχθησαν ἀνεξάρτητοι ἄρχοντες.

Ἀλλὰ καὶ ὁ τυφλωθεὶς Ἰσαάκιος δὲν ἤσυχασεν, ἀλλ' ἀπέστειλε τὸν
υἷόν του εἰς τὴν Δύσιν, ἵνα εὕρῃ βοήθειαν κατὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Οἱ
σταυροφόροι τῆς Δ' σταυροφορίας ἀποκατέστησαν εἰς τὸν θρόνον
τὸν Ἰσαάκιον Β' καὶ τὸν υἷόν του Ἀλέξιον Δ' Ἀγγελόν
(1203 — 1204), μὴ λαβόντες ὅμως τὰ ὑπεσχημένα προσέβαλον ἐκ
δευτέρου τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐνῶ αὐτοκράτωρ ἀνεκηρύσσετο ὁ
Ἀλέξιος Ε' ὁ Μούρτζουφλος καὶ οὕτως ἠλώθη τὸ πρῶτον
ἢ πρωτεύουσα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204).

Οἱ αὐτοκράτορες τῆς δυναστείας τῶν Ἀγγέλων δὲν ἐφάνησαν ἀν-
τάξιοι τῶν κρισίμων τότε περιστάσεων. Οὔτε συνείδησιν τῶν καθηκόν-
των τῶν εἶχον οὔτε καὶ τῆς πραγματικότητος σαφῆ ἀντίληψιν. Ἡ ἀνο-
δός των εἰς τὸν θρόνον ἐσυντόμευσε τὸ νῆμα τῆς χιλιετοῦς καὶ ἐνδόξου
ἱστορίας τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ θανάσιμον πλῆγμα εἰς τὸ
Βυζάντιον ἔδωσαν τὰ χριστιανικὰ κράτη τῆς Δύσεως καὶ ὄχι οἱ τασάκις
πολιορκήσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀλλόθρησκοι ἐπιδρομεῖς.

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ Β' ΠΕΡΙΟΔΟΥ (641 - 1204)

30. Νομοθεσία και Διοικήσεις

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ τῶν Βυζαντινῶν φθάνει εἰς μεγίστην ἀκμὴν ἀπὸ τὸ 850 - 1050, ἦτοι ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἔλαβον δρακόντεια μέτρα, ἐβελτίωσαν τὴν διοίκησιν, περιώρισαν τὴν ἔκτασιν τῶν θεμάτων καὶ ἐτροποποίησαν τὴν ἰσχύουσαν νομοθεσίαν.

Ἄλλὰ καὶ προηγουμένως ὑπὸ τῶν δύο πρώτων Ἰσαύρων, ἐδημοσιεύθη ὁ Ἀστικὸς κώδιξ, ὀνομαζόμενος Ἐκλογή, προσηρμοσμένος εἰς τὰς λαϊκὰς συνηθείας καὶ εἰς τὸ νέον πνεῦμα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Κατηργήθη ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου καὶ ἡ διάκρισις πλουσίων καὶ πτωχῶν ὡς πρὸς τὰς ποινάς. Ἐπίσης ἐξεδόθη ὁ στρατιωτικὸς κώδιξ, ὁ ναυτικὸς καὶ γεωργικὸς. Διὰ τούτων ἐρρυθμίζοντο τὰ τοῦ στρατοῦ, ἐπροστατεύετο ἡ ἐμπορικὴ ναυτιλία καὶ ἐξεφαλίζοντο εὐνοϊκαὶ συνθήκαι διαβιώσεως εἰς τοὺς γεωργούς.

Ἡ καλυτέρευσις τῆς γεωργίας ἐφείλκυσε τὴν ἀμέριστον προσοχὴν τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων, διότι βᾶσις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ κράτους ἦτο ἡ γεωργία. Κατόπιν τῶν προστατευτικῶν μέτρων ὑπὲρ τῶν μικρῶν κτηματιῶν καὶ ἐναντίον τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων παρτηρεῖται ἀκμὴ τοῦ γεωργικοῦ κόσμου. Διότι αἱ ἀπέραντοι ἐκτάσεις διαμοιράσθησαν εἰς ἀγρότας, οἱ ὅποιοι, ὡς κύριοι τῆς γῆς, ἀπέβησαν πιστοὶ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ καλοὶ στρατιῶται καὶ γεωργοί.

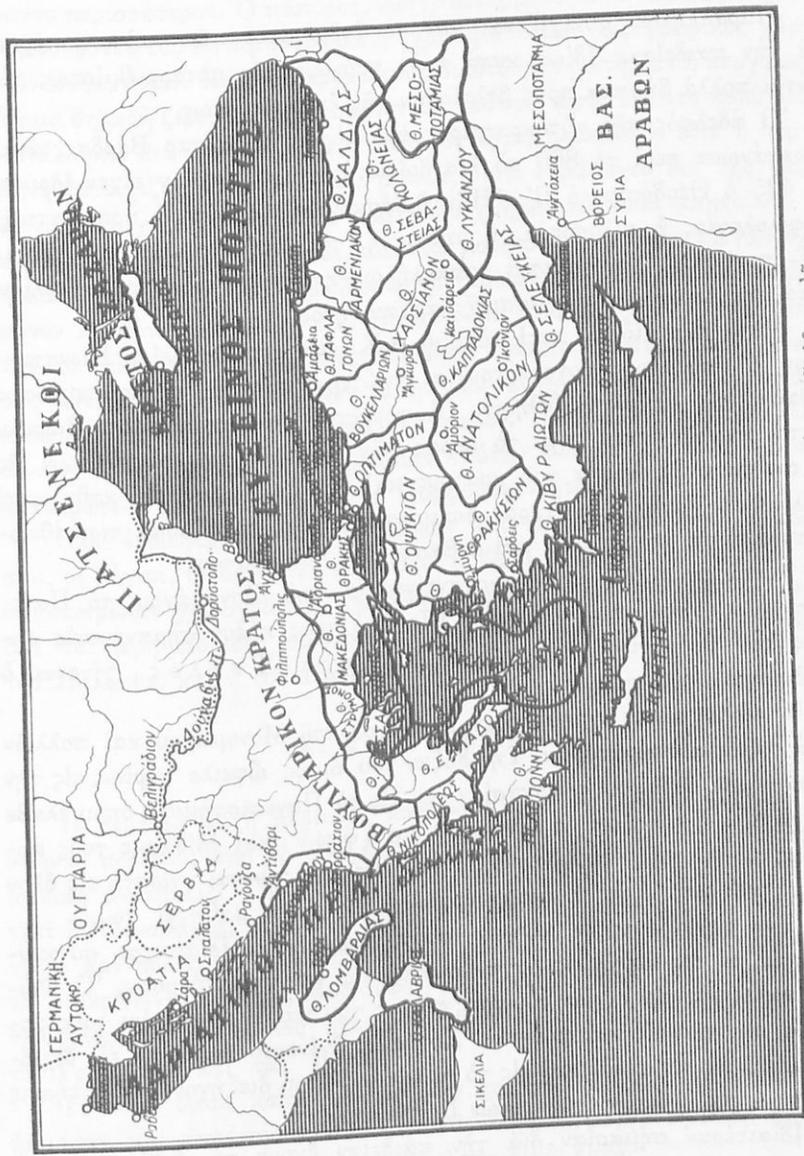
Ἐπίσης οἱ εἰκονομάχοι βασιλεῖς ἐφρόντισαν καὶ διὰ τὰς ἐργαζόμενας τάξεις τῶν τεχνιτῶν καὶ ἐμπόρων, ὀργανωμένοι εἰς συντε-

χνίας. Τὰ ἡμερομίσθια καὶ αἱ τιμαὶ τῶν προϊόντων καθωρίσθησαν ἐπακριβῶς καὶ ἐπατάχθη ἡ αἰσχροκέρδεια. Ὑπῆρχε καὶ τέλειον σύστημα μονοπωλίων εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότερον ἦτο τῆς μετᾶξης, διότι ἀπέφερε κολοσσιαῖα κέρδη εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον.

Μὲ τὴν ἐξαιρετικὴν ὀργάνωσιν τῆς γεωργίας, βιομηχανίας καὶ ἐμπορίου εὐρίσκοντο τὰ δημόσια οἰκονομικὰ εἰς ἀνθηρὰν κατάστασιν. Ἐξ ἧς ἐποχῆς ὅμως οἱ ποικιλώνυμοι Φράγχοι ἤρχισαν νὰ διασχίζουν τὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὡς σταυροφόροι, καὶ νὰ ἐγκαθίστανται εἰς τοὺς ἐμπορικοὺς λιμένας αὐτοῦ, τὰ δημόσια ἔσοδα ὀλιγοστεύουν. Ἐνετοί, Πισᾶται καὶ Γενουᾶται ἀναλαμβάνουν εἰς χεῖρας τῶν τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐμπορίου καί, ἐξησφαλισμένοι μὲ προνόμια, ἀπαλλάσσονται τῆς βαρείας φορολογίας. Διὰ τοῦτο παρατηρεῖται αἰσθητὴ μείωσις τῶν οἰκονομικῶν πόρων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.

Εἰς τὸ Βυζάντιον ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο ἀπόλυτος μονάρχης καὶ ἔφερε διάδημα καὶ στολὴν, ὡς οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας. Εἶχεν ἀπεριόριστον καὶ ἀνεξέλεγκτον ἐξουσίαν. Ἦτο ἀνώτατος ἄρχων εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς κρατικῆς μηχανῆς, ἐπόπτης τῆς διοικήσεως, ἀνώτατος δικαστῆς, νομοθέτης καὶ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ. Τὸν βασιλέα περιέβαλλον οἱ ὑπουργοὶ ὀνομαζόμενοι λογοθέται. Δρουγγάριος τοῦ πλοῦμου ἐλέγετο ὁ ναύαρχος, μέγας δομέστικος ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ καὶ κοιέστωρ ὁ ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης. Τὴν διοίκησιν τῆς Πρωτευούσης εἶχεν ὁ ἑπαρχος, ἀντιστοιχῶν πρὸς σημερινὸν δήμαρχον καὶ συνάμα φρούραρχον ἢ ἀστυνομικὸν διευθυντήν.

Τὸν βασιλέα ἐπίσης περιέβαλλον δύο συμβούλια, ἡ σύγκλητος καὶ τὸ σιλεντιάριον (λατ. silentium: σιγή), ὀνομαζόμενον οὕτω, ἐπειδὴ μυστικῶς καὶ ἀθορύβως συνεζητοῦντο αἱ μεγαλύτεραι ὑποθέσεις τοῦ κράτους. Τὰ πάντα ἐξηρτῶντο ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις διὰ τῶν διπλωματικῶν του ὑπαλλήλων κατάρθωνε νὰ διατηρῆ φιλικὰς σχέσεις μὲ τοὺς γείτονας λαοὺς. Πρὸς τοῦτο παρείχετο χρῆμα ἄφθονον, ἐμπορικὰ διευκολύνσεις, ἀξιώματα καὶ τίτλοι εἰς ξένους πρίγκιπας. Κατὰ τὴν ὑποδοχὴν ἀπεσταλμένων ξένων κρατῶν ἐτελοῦντο ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυτελεῖς ἐορταί, πρὸς ἐπίδειξιν πλοῦτου καὶ ἰσχύος.

III. Χάρτης τῶν θεμελιῶν κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος

Παραλλήλως συνεχίζεται καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν αὐτοκρατόρων διὰ τὴν παιδείαν. Ἰδίως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεταρρυθμίσεως γίνονται πολλὰ βήματα πρὸς βελτίωσιν τῆς ἐκπαιδευσεως.

Ὁ ἀδελφὸς τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας, ὁ καῖσαρ Βάρδας, ἀναδιωργάνωσε περὶ τὸ 860 τὸ Πανδιδακτήριον, τὸ ὅποιον εἶχεν ἰδρύσει τὸ 425 ὁ Θεοδόσιος ὁ Β'. Ἡδὴ διδάσκονται εἰς αὐτὸ ἡ γραμματικὴ, ἡ φιλολογία, ἡ φιλοσοφία, ἡ ρητορικὴ, τὰ μαθηματικὰ καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. Συνδυάζεται καταλλήλως ἡ σπουδὴ τῶν ἱερῶν βιβλίων μετὰ τῆς ἐρεῦνης τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος.

Μετὰ ἓνα αἰῶνα, περὶ τὸ 950 μ.Χ. ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου, αἱ ἀνώτεροι σχολαὶ τῆς πρωτευούσης ἔφθασαν εἰς μεγάλην ἀνθησιν. Οἱ φοιτηταὶ ἐγίνοντο πάντοτε δωρεὰν δεκτοὶ καὶ ἠδύνατο μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν των νὰ φθάσουν εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐκκλησίας. Οἱ καθηγηταὶ ἐξελέγοντο κατόπιν αὐστηρᾶς δοκιμασίας, διότι τὸ ἀξίωμά των ἔθεωρεῖτο ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ σεβαστότερα τοῦ κράτους.

Κατὰ τὸ 1050, ἐπὶ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου, τὸ Πανεπιστήμιον γνωρίζει νέαν ἀκμὴν. Εἰς ἀπὸ τοὺς πλέον σημαντικοὺς σοφοὺς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, γίνεται ὁ ἀναδιοργανωτὴς του.

Ὁ λόγιος οὗτος ἐχρημάτισεν ὑπουργὸς τοῦ Μονομάχου καὶ πολλῶν μετὰ ταῦτα αὐτοκρατόρων. Τὴν δόξαν του ὅμως ὄφειλε κυρίως εἰς τὴν καρποφόρον διδακτικὴν ἐργασίαν του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ὅπου ἔλαβε τὸν τίτλον ὕπατος τῶν φιλοσόφων καὶ ἐδίδασκε τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ψελλοῦ γίνεται γνωστὴ εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ Ἄραβες ἀκόμη ἔρχονται νὰ γίνουν μαθηταὶ του.

Τὴν ἐκπαιδευτικὴν κίνησιν συμπληρῶνουν αἱ ἰδιαιτέρας συγκεντρώσεις, αἱ ὅποια ἰδίως ὀργανώνονται εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ Φώτιος καλεῖ εἰς τὴν οἰκίαν του τοὺς φίλους του καὶ ἐκεῖ ἀναλύει τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ποιητάς. Συχνάκις ἐγίνοντο διαλέξεις εἰς δημόσια μέρη, ὡς εἰς στοὰς καὶ εἰς τὸ παλάτιον, ὅπου διεξήγοντο συζητήσεις ἐπὶ θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ζητημάτων.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν παιδείαν ἔχουν τὰ βιβλία. Ταῦτα προσεπάθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους νὰ διαδώσουν ὅσον ἠδύ-

ναντο περισσότερο. Ὁ πάπυρος, κατασκευασμένος ἀπὸ τὰς ἴνας τοῦ ὀμω-
νύμου φυτοῦ τοῦ ποταμοῦ Νείλου, ἐχρησιμοποιοῦτο ὡς γραφικὸς χάρτης
τῶν Βυζαντινῶν. Περισσότερον ὁμως διαδεδομένη ὑπῆρξεν ἡ περγαμνῆ,
δέρμα δηλαδὴ ζῶου κατεργασμένον εἰς τρόπον, ὥστε ἐγίνετο πολὺ λεῖον,
κατάλληλον διὰ γραφὴν. Εἶτε ὁ πάπυρος ἐχρησιμοποιοῦτο εἴτε ἡ περγα-
μνῆ ἐστοίχιζον πάρα πολὺ τὰ βιβλία, διότι ἐγράφοντο διὰ τῆς χειρὸς
καλούμενα χ ε ι ρ ὀ γ ρ α φ α . Μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ ἀπηρετοῦντο διὰ
νὰ καταρτισθοῦν βιβλιοθήκαι. Διὰ νὰ μορφωθῇ ὁ κόσμος εἰργάσθησαν
πολὺ οἱ μοναχοί, οἱ ὁποῖοι διέδωσαν τὸ βιβλίον. Τὰ μοναστήρια δὲν ἦσαν
μόνον κυριώτατα σχολεῖα τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ ὑπῆρξαν, οὕτως εἰπεῖν
καὶ τὰ τυπογραφεῖα τῆς ἐποχῆς, ὅπου ἐγίνετο συστηματικὴ ἐργασία
τῆς ἀντιγραφῆς τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν συγγραμμάτων. Εἰς μεγάλην
αἴθουσαν εἰς ὑψηλότερον καὶ πολλοὶ ἐγράφον. Ἐπειτα λόγιοι ἄνδρες διώρ-
θωνον τὰ ἀντίγραφα. Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἔκαμνε καὶ ὁ λογιώτατος
αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος.

Ὅλοι ἐνδιεφέροντο διὰ τὸ βιβλίον καὶ τὴν διάδοσίν του, οἱ πλου-
σιοι, οἱ λόγιοι, οἱ ἄρχοντες καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ αὐτοκράτορες. Διὰ τὴν
συγκέντρωσιν χειρογράφων καὶ καταρτισμὸν βιβλιοθηκῶν ἔστειλλον εἰς
ὅλα τὰ μέρη εἰδικοὺς συλλέκτας. Σπουδαιότεραι βιβλιοθήκαι ἦσαν ἡ
τοῦ Παλατίου καὶ ἡ τοῦ Πανεπιστημίου.

32. Τὰ Γράμματα

Ἡ δευτέρα αὕτη περίοδος παρουσιάζει τὸ γνῶρισμα ὅτι, ἐπὶ δύο
αἰῶνας περίπου, ἀπὸ τὸ 650 ἕως τὸ 850, δὲν ὑπάρχει σπουδαία πνευ-
ματικὴ ἀνάπτυξις. Τὴν ἰκμάδα τῆς διανοητικῆς δραστηριότητος ἐξαν-
τλεῖ ἡ εἰκονομαχία, τὸ πάθος τῆς ἔριδος καὶ ἡ μέριμνα διὰ τὴν στρατιω-
τικὴν καὶ πολιτικὴν ἀναδιοργάνωσιν, καὶ μόλις ἐπὶ Θεοφίλου βλέπομεν
νὰ διακρίνονται λόγιοι, φιλόσοφοι καὶ μαθηματικοί. Διότι ὁ ἴδιος ὁ
Θεόφιλος, ὡς φιλόκαλος ἡγεμῶν, ἐπροστάτευσε μὲ θέρμην περισσὴν
τὰ Γράμματα καὶ τὰς Τέχνας.

Γενικῶς ὁμως κατὰ τὴν μακρὰν ταύτην περίοδον τὰ Γράμματα
ἤκμασαν καὶ ἐγράφθησαν ἀξίολογα θεολογικὰ συγγράμματα, φιλολο-
γικά, ἱστορικά, ποιητικὰ καὶ ἐγκυκλοπαιδικὰ ἔργα.

Εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς περιόδου ταύτης ἀνήκει ὁ Ἰωάν-
νης ὁ Δαμασκηνός, ὁ ὁποῖος ἀπέθανεν ἴσως τὸ ἔτος 753. Οὐ-

τος ἐγεννήθη καὶ ἔδρασεν εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς εἰκονομαχίας. Ἡ Ἐκκλησία τὸν ἐτίμησεν ὡς ἅγιον. Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὑπῆρξε μέγας θεολόγος καὶ φιλόσοφος. Διὰ τῶν πραγματειῶν του συνετέλεσε νὰ διαδοθῇ πολὺ ἡ σπουδὴ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὴν Δύσιν.

Ἀλλὰ τὴν μεγαλυτέραν του φήμην ὀφείλει εἰς τὴν μελέτην τῶν θεολογικῶν ζητημάτων. Τὸ σπουδαιότερον ἔργον τοῦ Δαμασκηνοῦ εἶναι ἡ Πηγή γνώσεως, ἥτοι ἐγχειρίδιον τῆς δογματικῆς. Εἰς αὐτὸ ἀνασκευάζει ἑκατὸν περίπου αἰρέσεις καὶ ἀποδεικνύει τὴν ἀλήθειαν τῶν δογμάτων τῆς ὀρθοδοξίας. Εἰς τοὺς τρεῖς Ἀπολογητικούς λόγους του ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τῶν εἰκόνων, τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ὁ κυριώτερος ὑπέρμαχος. Θεωρεῖται ἐπίσης συγγραφεὺς ἡ διασκευαστῆς τῆς Ὁκτωήχου. Ἐγγραψε καὶ ὕμνους ὠραιότατους, ὅπως κανόνας εἰς ἑορτὰς δεσποτικὰς καὶ ἀγίων (π.χ. τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα «Ἀναστάσεως ἡμέρα...»), νεκρώσιμα ἰδιόμελα («Ποία τοῦ βίου τρυφή...» κλπ.) καὶ ἄλλα. Διὰ τὴν εὐγλωττίαν του ὁ Δαμασκηνὸς ὠνομάσθη Χρυσόρροα.

Ἡ ἱστορία παρουσιάζεται μετὰ πολλοὺς ἀντιπροσώπους κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἱστοριογράφους καὶ χρονογράφους.

Ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας διακρίνεται ὁ Λέων ὁ Διάκονος. Οὗτος ἐξιστόρησε τὰ κατορθώματα τοῦ Φωκᾶ καὶ τοῦ Τιμισκῆ. Κατὰ δὲ τὴν περίοδον τῆς εἰκονομαχίας χρονογράφοι εἶναι ὁ Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητῆς καὶ ἀργότερον ὁ Γεώργιος ὁ Ἀμαρτωλὸς καὶ ὁ Γεώργιος Κεδρηνός.

Ἱστοριογράφος τῆς περιόδου τῶν Κομνηνῶν εἶναι ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ (γεννηθεῖσα τὸ 1083), κόρη τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ. Ἡ Ἄννα ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ πατρός της καὶ ὠνόμασεν αὐτὴν Ἀλεξιάδα. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ἀξιόλογον, κυρίως διότι χαρακτηρίζει εὐστοχώτατα τοὺς σταυροφόρους τῆς πρώτης σταυροφορίας. Τὴν συνέχειαν τῆς Ἀλεξιάδος εὐρίσκομεν εἰς δύο ἄλλους ἱστορικούς, τὸν Ἰωάννην Κίνναμον καὶ Νικήταν Χωνιάτην. Ὁ Χωνιάτης ἔγραψε τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου Α' μέχρι τοῦ 1204, ὅτε οἱ Λατῖνοι ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Χρονογράφοι τῶν χρόνων τούτων εἶναι ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς καὶ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς.

Κατὰ τὴν περίοδον τῶν Κομνηνῶν ἐκαλλιεργήθη καὶ ἡ ποίησις.

Οἱ Βυζαντινοὶ ἀντλοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν ὑποθέσεις, τὰς ὁποίας πραγματεύονται εἰς στίχους. Ὁ σοφώτερος ἀπὸ τοὺς λογίους τούτους εἶναι ὁ Ἰωάννης Τζέτζης, ὁ ὁποῖος ἔγραψε ποιήματα ἱστορικά, φιλολογικὰ καὶ φιλοσοφικά. Ἄλλοι ἀξιόλογοι εἶναι ὁ Νικήτας, σπουδαῖος φιλόλογος, καθὼς καὶ οἱ ποιηταὶ Ἰωάννης Κυριώτης, Χριστόφορος Μυτιληναῖος καὶ Ἰωάννης Μαυρόπουλος.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς λογίους αὐτοὺς ἦσαν πτωχοὶ καὶ μερικοὶ παρεπονοῦντο διὰ τοὺς ἐλαχίστους καρπούς τῶν πνευματικῶν κόπων των. Ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος εἶναι ὁ Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος (12ος αἰὼν), αὐτοκαλούμενος Πτωχοπρόδρομος, ὅστις παρέχει πολυτίμους λαογραφικὰς εἰδήσεις. Ἐγραψε μυθιστορήματα εἰς στίχους καὶ ἄλλα ποικίλα ποιήματα εἰς πολὺ εὐτράπελον ὕφος. Εἰς ταῦτα ἐμμήθη τοὺς σατιρικοὺς διαλόγους τοῦ Λουκιανοῦ μὲ ἐπιτυχίαν.

Τὸ σημαντικώτερον ὅμως γεγονός ἀπὸ ἐπόψεως λογοτεχνικῆς εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς δημώδους ποιήσεως. Τῆς ποιήσεως ταύτης ἔχνη εὐρίσκομεν κατὰ τοὺς προηγουμένους αἰῶνας. Εἰς αὐτὴν ἀνήκουν ἔξοχα τῶν τριόδων, ἐπευφημίαι, παροιμιώδεις ἐκφράσεις καὶ πειράγματα τοῦ Ἴπποδρόμου. Δημιούργημα ἐπίσης τῶν παλαιότερων χρόνων εἶναι καὶ ὁ στίχος τῶν ἁσμάτων, ὁ πολιτικὸς στίχος, ὁ καλούμενος καὶ δεκαπεντασύλλαβος.

Ἄλλ' ἡ δημώδης ποίησις ἤρχισε νὰ δημιουργῆται κυρίως εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τὸν 8ον αἰῶνα. Τὰ ἥρωϊκὰ κατορθώματα τῶν μεγάλων πολέμων ἄφηνον ζωηρὰ ἔχνη εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Ἰδιαιτέρως οἱ ἀδιάλειπτοι ἀγῶνες τοῦ κράτους εἰς τὰ ἀνατολικά σύνορά του, ἀπὸ τὴν Συρίαν ἕως τὴν Κασπίαν, ἔδωσαν τὴν ἀφορμὴν νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ δημώδης ποίησις. Ἀπὸ τοὺς σκληροὺς λοιπὸν ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Ἀράβων ἀπὸ τοῦ 8ου — 11ου αἰῶνος ἐγεννήθησαν τὰ ἀκριτικά ἄσματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀναλογίαν μὲ τὰ κλέφτικα τραγοῦδια τῆς δουλείας. Τὰ ἀκριτικά τραγοῦδια ἀναφέρονται κυρίως εἰς ἓνα ἥρωα, τὸν Βασίλειον Διγενῆ Ἀκρίταν, σύμβολον ὅλων τῶν ἄλλων πολεμιστῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως. Τὰ ἀκριτικά ἄσματα σφύζονται μέχρι σήμερον παρὰ τῷ λαῷ καὶ ἄδονται ἀπὸ τοῦ Πόντου μέχρι τῆς Κύπρου. Ἡ ἀκριτικὴ ποίησις εἶναι ἡ πρώτη δημώδης νεοελληνικὴ ποίησις.

Τὸν 12ον αἰῶνα συνετέθη ἐν ἡρωϊκῶν ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρί-

τα. Τὸ ἔπος τοῦτο διτηρήθη εἰς χειρόγραφα διεσκευασμένα. Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Διγενῆ περιγράφονται οἱ ἀγῶνες τῶν ἀκριτῶν κατὰ τῶν ἀπελατῶν. Ὁ Διγενὴς ἡμέραν καὶ νύκτα μάχεται κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου, διὰ νὰ καθυποτάξῃ τοὺς ἀπίστους καὶ νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν Ρωμανίαν, ὅπως ἐλέγετο τὸ Βυζαντινὸν κράτος, καὶ τὴν Ὁρθοδοξίαν. Ὁ Διγενὴς εἶναι ὁ ἐθνικὸς ἥρωας τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ συμβολίζει τοὺς ἀκαταπαύστους ἀγῶνας τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.

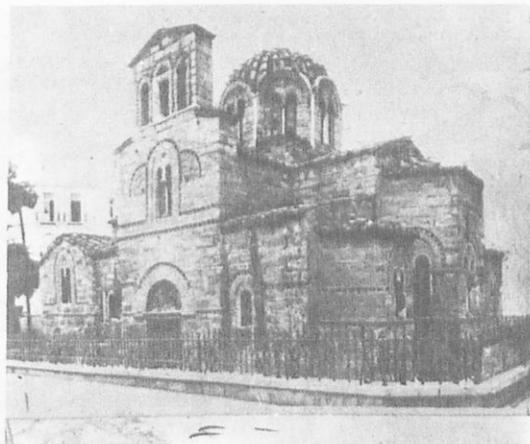
33. Αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖαι

Νέον εἶδος τῆς περιόδου ταύτης εἶναι καὶ ἡ ἐγκυκλοπαιδεία. Τόση δὲ ἦτο ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς, ὥστε ἡ περίοδος ἀπὸ τὸ 850 ἕως τὸ 1050 δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἐποχὴ τῶν ἐγκυκλοπαιδειῶν. Οἱ λόγιοι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀρχίζουν νὰ τακτοποιοῦν τὰς ποικίλας γνώσεις, αἱ ὁποῖαι περιείχοντο εἰς τὰ συγγράμματα τῶν παλαιότερων. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθησαν αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖαι.

Ἡ ἀξία τούτων ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι μᾶς διέσωσαν πολλὰ ἀποσπάσματα ἔργων, τὰ ὅποια ἐχάθησαν. Ἄλλοι λόγιοι ἔκαμνον σχόλια καὶ ἐρμηνείας τῶν λέξεων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἀξιολογώτατος σχολιαστὴς τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Πινδάρου κλπ. εἶναι ὁ περίφημος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος. Μεταξὺ τῶν μεγαλυτέρων πνευματικῶν φυσιογνωμιῶν τοῦ Βυζαντίου κατατάσσεται ὁ μέγας Φώτιος (820 - 891), τοῦ ὁποίου τὸ μνημειῶδες ἔργον ἡ Μυριόβιβλος περιέχει ἀναλύσεις καὶ κριτικὴν 280 συγγραμμάτων. Ὁ Φώτιος ἔγραψεν ἐπίσης θεολογικὰ συγγράμματα καὶ λεξικόν, ἀνέδειξε δὲ ἀξιολόγους μαθητάς, ὡς τὸν Κωνσταντινουπόλεως Νικόλαον Μυστιχὸν καὶ τὸν Καισαρείας Ἀρέθαν.

Ἄλλος ἀξιολόγος πνευματικὸς ἡγέτης τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς (1018 - 1079). Τὰ ἔργα του εἶναι ἀναρίθμητα καὶ ποικίλου περιεχομένου: φιλοσοφικά, μαθηματικά, γεωγραφικά, ἱατρικά, θεολογικά καὶ λαογραφικά. Ὁ Ψελλὸς ἀντιπροσωπεύει ὅλας τὰς ἐπιστήμας καὶ ἐχρημάτισε καθηγητὴς τῆς φιλολογίας εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπίσης ἐξιστόρησεν οὗτος τὰ γεγονότα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Τσιμισκῆ καὶ ἐξῆς (976 — 1077).

Σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν τοῦ Βυζαντίου κατέχουν οἱ Βίοι Ἁγίων ἢ Συναξαρία, περιέχοντα βίους ἁγίων καὶ μαρτύρων. Κυριώτατος συναξαριστὴς τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Συμεὼν ὁ Μεταφραστής, ἀκμάσας κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10ου αἰῶνος.

34. Ἡ Τέχνη

Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ ἐγνώρισε νέαν ἀκμὴν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Οἱ βασιλεῖς ἔκτισαν νέα ἀνάκτορα ἢ διεσκεύασαν τὰ παλαιά, διὰ νὰ τὰ προσαρμόσουν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς νέας ἐθιμοτυπίας τῆς αὐλῆς. Ὁ Θεόφιλος ἐλάμπρυνε τὸ Παλάτιον με μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίας. Πολυάριθμα ὑπῆρξαν καὶ τὰ ἄλλα κτίρια, μετὰ τὰ ὁποῖα ὁ Θεόφιλος ἐστόλισε τὴν Πρωτεύουσαν.

48. Ὁ ἐν Ἀθήναις ναὸς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων. (11ος αἰὼν)

Ἐπίσης ἐξηκολούθησαν νὰ κτίζουν ναοὺς κατὰ τὸ σχέδιον τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων ἀπεκρυσταλλώθη ὡς νέος ρυθμὸς ναοδομίας ὁ σταυροειδῆς μετὰ τρούλλου. Ὁ ρυθμὸς οὗτος ἐπεκράτησεν εἰς ὀλόκληρον τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν μέχρι τῆς πτώσεως τῆς (1453). Ἀντιπροσωπευτικὴ τοῦ ρυθμοῦ τούτου ἦτο ἡ λεγομένη « Νέα Ἐκκλησία τοῦ Παλατίου » ἀφιερωμένη εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ κτισθεῖσα ὑπὸ Βασιλεῖου Ἀ' τοῦ Μακεδόνος ὡς ναὸς τοῦ Παλατίου. Ὁ ναὸς οὗτος εἶχε πέντε τρούλλους, ἓνα κεντρικὸν καὶ τέσσαρας διαγωνίους, εἰς σχῆμα σταυροῦ. Δυστυχῶς δὲν διεσώθη μέχρις ἡμῶν, καθὼς καὶ ἄλλοι περίφημοι ναοὶ τῆς Πρωτευούσης, ἀνεγερθέντες ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων.

Τὸν 11ον αἰῶνα ἐπὶ Κομνηνῶν, οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ διαμορφώνονται ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ πλουσιωτέρου ἀρχιτεκτονικοῦ διακόσμου. Μεγαλυτέρα ἐλαφρότης καὶ ἀνάτασις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν παρατηρεῖται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ.

49. "Αποψις τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐν Ἀμφίσσῃ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος.

Πνεῦμα μεγαλυτέρας λιτότητος διακρίνει τοὺς ναοὺς τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἐκ τούτων οἱ σταυροειδεῖς ἀποβαίνουν ἀληθῆ ἔργα τέχνης. Τοιοῦτου τύπου ναοί, εἶναι οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι, ἡ Καπνικαρέα καὶ ἡ Καισαριανή.

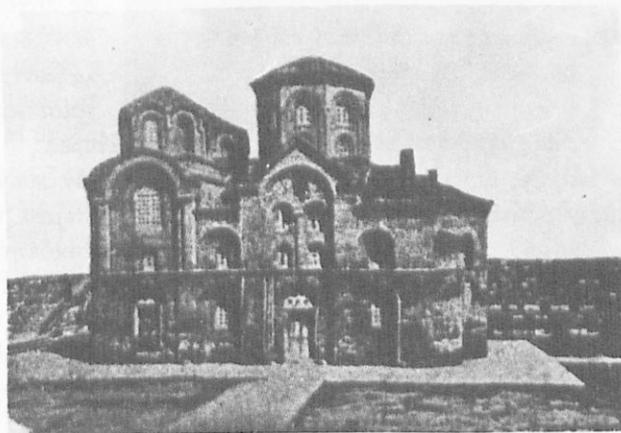
Τὸν 12ον αἰῶνα οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος φθάνουν εἰς τὸ κορύφωμα τῆς τεχνικῆς τελειότητος καὶ τῶν ὠραίων ἀναλογιῶν. Μεταξὺ τῶν ἀξιολογωτέρων ναῶν τοῦ 12ου αἰῶνος εἶναι ὁ ἐν Ἀμφίσσῃ ναὸς τοῦ Σωτῆρος.

Παραλλήλως πρὸς τοὺς σταυροειδεῖς ὑπάρχει ἰκανὸς ἀριθμὸς σπουδαιοτάτων ναῶν τοῦ λεγομένου ὀκταγωνικοῦ τύπου. Εἰς τοὺς ναοὺς τούτους, τετραγώνους κατὰ τὸ σχῆμα, ὁ τροῦλλος, μεγάλων διαστάσεων, καλύπτει ὀλόκληρον τὸν κυρίως ναόν. Ἀξιόλογον δεῦγμα εἶναι ὁ ἄριστα διατηρηθεὶς ναὸς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ παρὰ τὴν Λεβάδειαν, καὶ ὁ ναὸς τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου, παρὰ τὰς Ἀθήνας, γνωστὸς διὰ τὰ περίφημα μωσαϊκά του, ἀνεγερθεὶς μερὶ τὰ τέλη τοῦ 11ου αἰῶνος.

Εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ κυρίως εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἀνεπτύχθη ἰδιαιτέρα σχολή, εἰς τὴν ὁποίαν διασταυρώνονται αἱ παραδόσεις τῆς

50. 'Ο Παντοκράτωρ εἰς τὸν τροῦλλον τῆς μονῆς Δαφνίου

51. 'Ο ἐν Θεσσαλονικῇ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκίων (11ος αἶων)

52. 'Ο Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ δύο "Ἄγιοι.
(Μωσαϊκὰ τῆς Μονῆς Δαφνίου)

νων, τὰς ὁποίας ἐξέδιδον οἱ εἰκονομάχοι αὐτοκράτορες.

'Ἄλλ' ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων, κυρίως τὸν 10ον αἰῶνα, παρατηρεῖται νέα ἄνθησις τῆς ζωγραφικῆς. Τότε βλέπομεν τὴν προσπάθειαν συνδυασμοῦ τῆς ἑλληνικῆς πλαστικότητος, φυσικότητος τῆς στάσεως καὶ χειρονομιῶν μὲ τὴν θρησκευτικὴν αὐστηρότητα καὶ τὸ λιτὸν σχέδιον. Συνδυάζεται δηλαδή ἡ ἑλληνικὴ χάρις (μορφὴ) μὲ τὴν χριστιανικὴν εὐσέβειαν (ἔμπνευσις). Δείγματα τῆς τεχντροπίας ταύτης εἶναι τὰ ὠραιότερα ἐν Ἑλλάδι μωσαϊκὰ τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου καὶ μερικὰ τῆς παρὰ τὴν Λεβάδειαν μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά. Ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἐπικρατεῖ ὄχι πλέον ἡ ἱστορι-

Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἀξιόλογοι ναοὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐν Θεσσαλονίκῃ εἶναι ὁ παρὰ τὴν Ἐγνατιανὸδὸν ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκέων καὶ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος. Τοῦ 10ου καὶ 11ου αἰῶνος εἶναι καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῆς Λαύρας, τῶν Ἰβήρων, τοῦ Βατοπεδίου καὶ τοῦ Ἐρησοποτάμου.

Ἐνῶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐξελίσσεται, ἡ ζωγραφικὴ προσωρινῶς ἐσταμάτησε λόγῳ τῶν αὐστηρῶν διαταγῶν περὶ καταστροφῆς ἢ ἐπιχρίσεως τῶν εἰκό-

κὴ εἰκονογραφία (4ος - 9ος αἰών : παραστάσεις τοῦ βίου τοῦ Σωτῆ-
ρος, τῆς Θεοτόκου κλπ. κατὰ ἱστορικὴν σειρὰν), ἀλλὰ ἡ δογμα-
τικὴ καὶ θεολογικὴ, μὲ κέντρα τὸν Χριστὸν εἰς τὸν τροῦλλον
τοῦ ναοῦ ὡς Παντοκράτορα καὶ τὴν Θεοτόκον εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἁ-
γίου Βήματος ὡς Πλατυτέραν τῶν οὐρανῶν. Τὰ δύο αὐτὰ ἱερά πρό-
σωπα περιβάλλονται ἀπὸ χοροὺς Ἀγγέλων, Προφητῶν, Εὐαγγελιστῶν,
Ἀποστόλων, Μαρτύρων, Ἀσκητῶν, Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ ἄρ-
μονικῶς συμπλέκονται καὶ εἰκονίζονται παρ' αὐτοὺς αἱ μεγάλαι δεσπο-
τικαὶ καὶ θεομητορικαὶ ἐφορταί.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἀπὸ ἀπόψεως ζωγραφικῆς ἔχουν τὰ εἰκονο-
γραφημένα ἢ ἱστορημένα χειρόγραφα. Ἀπὸ τὰς δώδεκα χι-
λιάδας χειρογράφων τοῦ Ἀγίου Ὁρους τὸ ἐν τρίτον εἶναι ἱστορημένα

Ταῦτα φέρουν εἰς τὰ
στιλπνὰ φύλλα τῆς
περγαμηνῆς κοσμή-
ματα καὶ καλλιτεχνι-
κὰς εἰκόνας μὲ λαμ-
πρὰ χρώματα, συχνὰ
χρυσοποικίλους, λε-
πτοτάτης καὶ θαυμα-
στῆς τέχνης μὲ πλῆ-
θος χριστιανικῶν ἐμ-
μπνεύσεων, αἱ ὁποῖαι
ἐχρησίμευσαν ὡς
πρότυπα καὶ εἰς τοὺς
ἁγιογράφους τῶν ἐκ-
κλησιῶν, μὲ ἐλευθε-
ρίαν καὶ πρωτοτυπί-
αν πολλάκις εἰς τὴν
ἐκτέλεσιν, μὲ πλεί-
στας ἀκόμη λεπτο-
μερείας οἰκογενεια-
κῆς ζωῆς, αὐλικῶν
ἐθιμοτυπιῶν κ.λ.π.

Ἡ τέχνη αὐτὴ καὶ ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ ἴνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς
33. Ἡ ἀπίστια τοῦ Θωμᾶ.

54. Ὁ προφήτης Ἡσαΐας μεταξύ Νυκτὸς καὶ Ὁρθροῦ.
(Μικρογραφία τοῦ Ψαλτηρίου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων. 10ος αἰὼν)

ἐκτελεσθῆ ἀπὸ ἀφανεῖς μοναχοῦς, ἀλλὰ μεγάλους καλλιτέχνας. Εἰς αὐτὰς παρατηρεῖται προτίμησις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης. Τὰς διακρίνει πρωτοτυπία καὶ λαμπρότης χρωμάτων.

Περίφημον μνημεῖον τῆς μικρογραφίας ταύτης εἶναι χειρόγραφον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων τοῦ 10οῦ αἰῶνος περιέχον 14 ὄλοσελίδους μικρογραφίας : Ὁ Δαβὶδ ὡς ποιμὴν, ὁ Δαβὶδ ἀγωνιζόμενος κατὰ τοῦ λέοντος, ὁ ὁποῖος προσέβαλε τὸ ποίμνιόν του, ὁ Δαβὶδ ὡς νεαρὸς ἥρωὸς φονεύων τὸν Γολιάθ, ὁ Δαβὶδ ἀνακηρυσσόμενος βασιλεύς, ὁ Ἡσαΐας προσευχόμενος κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου κ.ἄ. Ἀναλόγου πρὸς τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἀξίας εἶναι δύο ἀριστοκρατικὰ σπουδαιότατα ἐν Ἀγίῳ Ὄρει, τῶν ἱερῶν μονῶν τοῦ Παντοκράτορος καὶ τοῦ Βατοπεδίου.

φία ἢ μινυογραφία.

Δύο τάσεις παρατηροῦνται εἰς αὐτὴν. Κατὰ τὴν μίαν ὁ εἰκονογράφος (τοῦ ψαλτηρίου π. χ.) προσέχει περισσότερον εἰς τὴν εἰκονογραφικὴν παράστασιν τοῦ κειμένου παρά εἰς τὸ κάλλος τῆς εἰκόνος. Αἱ μικρογραφίαι αὗται εἶναι διδακτικαί, προωρισμέναι διὰ τὸν πολὺν κόσμον. Αἱ τῆς ἄλλης τάσεως μικρογραφίαι, τῶν δι' ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις προωριζομένων χειρογράφων, εἶναι τεχνικῶς ἀνώτεροι καὶ ἔχουν

τὰ ὁποῖα ὠνομάζοντο οὕτω, διότι ὁ ἀνερχόμενος εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου ἀπέστελλε ταῦτα ὡς δῶρα εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς ἐπιφανεῖς φίλους του. Τὰ ποικιλώτατα εἶδη τῆς χρυσοχοΐας καὶ ἀργυροχοΐας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπετέλουν ἐν ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα προϊόντα τῆς βυζαντινῆς καλλιτεχνικῆς βιοτεχνίας, θαυμαστά δὲ δείγματα αὐτῆς σφύζονται εἰς τὰ θησαυροφυλάκια τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Οἱ λεγόμενοι διαφρακτοὶ σμάλτοι ἦσαν περίφημοι καὶ κατεσκευάζοντο ὡς ἐξῆς : Εἰς μετάλλινα διαφράγματα ἔχουν τετηγμένα μέταλλα καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῶν μωσαϊκῶν ἀπετέλουν διαφόρους εἰκόνας. Τὰ βυζαντινὰ σμάλτα, κυρίως τοῦ 10ου καὶ 11ου αἰῶνος, διακρίνονται διὰ τοὺς πλούσιους τόνους τῶν χρωμάτων καὶ διὰ τὴν διαύγειαν τῶν πολυτίμων λίθων. Σταυροί, εἰκόνες, ἐγκόλπια ἀρχιερατικά, λειψανοθήκαι καὶ ἄλλα ἔχουν οὐκ ὀλίγα περισωθῆ.

Τὰ προϊόντα τῆς ποικιλικῆς ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μετὰξής μετὰ διακοσμῆσεις ὑφαντάς. Τὰ αὐτοκρατορικὰ ἐργαστήρια κατεσκευάζον περιφήμους τάπητας. Τῆς τέχνης ταύτης προϊόντα περίφημα ἦσαν οἱ ἐπιτάφιοι, τὰ καλύμματα ἱερῶν σκευῶν, τὰ ἱερά ἄμφια κ.ἄ. Περισωθέντα ἐξαίρετα δείγματα τῆς ποικιλικῆς τῶν χρυσοῦφάντων μεταξωτῶν ὑφασμάτων μετὰ πολυτίμους λίθους κοσμουμένων, διὰ τὰ ὁποῖα ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ βυζαντινὸν ἐμπόριον εἶχε διαφημισθῆ εἰς ὀλόκληρον τὸν κόσμον, εἶναι οἱ ἀρχιερατικοὶ Σάκκοι τῆς Λαύρας καὶ τῶν Ἰβήρων ἐν Ἁγίῳ Ὁρει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 9ον

Η ΔΥΣΙΣ

35. Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου

ΝΟΜΑΣΤΟΤΕΡΟΣ ἀπὸ τοὺς μαγιорδόμους ὑπῆρξεν ὁ **Κάρολος** ὁ ἐπονομαζόμενος **Μαρτέλος** (714 - 941). Οὗτος ἐνίκησε τὸ 732 μεταξὺ τῶν πόλεων **Τούρ** καὶ **Πουατιέ** τοὺς ἐξ Ἰσπανίας εἰσβαλόντας εἰς τὸ κράτος Ἀραβας καὶ ἀνεχαίτισε τὴν πορείαν αὐτῶν. Διὰ τῆς νίκης ταύτης ἐσώθη ὁ χριστιανικὸς κόσμος τῆς Δύσεως, ἔγινε δὲ πραγματικὸς ἡγεμὸν τοῦ κράτους ὁ **Κάρολος**, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ **Πιπῖνος** ὁ **Βραχὺς** (741 - 768) καταλύσας τὴν δυναστείαν τῶν **Μεροβενζιέν**, ἱδρυσεν νέαν. Αὕτη ὀνομάσθη δυναστεία τῶν **Καρολιδῶν** ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ **Καρόλου**.

Οἱ **Καρολῖδαι** συνετέλεσαν νὰ ἰδρυθῇ τὸ **Παπικὸν** κράτος. Ὅταν ὁ **Πιπῖνος** ἀνεγνωρίσθη βασιλεὺς τῶν εὐγενῶν, ἠθέλησε νὰ νομιμοποιήσῃ τὴν ἐκλογὴν του δι' ἐκκλησιαστικῆς χρίσεως. Ἐβοήθησε τὸν πάπαν **Ζαχαρίαν** τὴν στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῶν **Λομβαρδῶν**, καὶ ἀπέσπασεν ἀπὸ αὐτὸν τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισίν του ὡς βασιλέως τῶν **Φράγκων**. Τὸ δὲ 754 ὁ πάπας **Στέφανος Β'** μεταβὰς εἰς τὴν **Γαλατίαν** ἔχρισεν αὐτὸν βασιλέα.

Ἐκτοτε ὁ πάπας δὲν ἦτο μόνον ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ κριτὴς εἰς ζητήματα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ὁ **Πιπῖνος**, ἐκστρατεύσας τότε εἰς Ἰταλίαν, ὑποχρέωσε τοὺς **Λομβαρδούς** νὰ ἀποδώσουν εἰς τὸν πάπαν πολλὰς ἰταλικὰς πόλεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν **Ραβένναν**, καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τὸ κράτος τοῦ Ἁγίου **Πέτρου**, ἦτοι τὸν πάπαν. Ἀπὸ τότε, τὸ 755, ἔχει τὴν ἀρχὴν του τὸ **Παπικὸν** κράτος.

Ὁ **Κάρολος**, γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς **Κάρολος ὁ Μέ-**

γας, είναι ο πρώτος από τους βασιλείς της Δύσεως, ο οποίος ίδρυσεν ισχυρόν κράτος, εφάμιλλον προς τὸ Βυζαντινὸν (768 - 814).

Ὁ βασιλεὺς αὐτὸς ὑπῆρξε δεξιὸς κυβερνήτης καὶ μέγας κατακτητῆς, ἀφοῦ κατὰ τὰ 46 ἔτη τῆς βασιλείας του ἐνήργησε 53 ἐκστρατείας. Διαλύσας τὸ Λομβαρδικὸν κράτος τῆς βορείου Ἰταλίας, προσήρτησεν αὐτὸ εἰς τὸ ἰδικόν του, τὸ 733. Τότε ἐπεσκέφθη τὴν Ρώμην, ὅπου ἔγινε δεκτὸς μὲ μεγάλας τιμὰς.

Ἐκτοτε οἱ πόλεμοί του ἔλαβον τὸν χαρακτήρα ἀληθοῦς σταυροφορίας. Πολεμήσας κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας, προσήρτισεν εἰς τὸ κράτος του τὴν μεταξὺ τῶν Πυρηναίων καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἰβηρος χώραν. Ἀπὸ τοὺς πολέμους ἐκείνους ἐδημιουργήθη τὸ γαλλικὸν ἔπος *Chansons de Roland* (Ἔσμα τοῦ Ρολάνδου).

Ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτον ἔργον τοῦ Καρόλου ὑπῆρξεν ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς Γερμανίας. Πρὸ τοῦ βασιλείως τούτου ὁ ἱεραπόστολος Βονιφάτιος ἀπὸ τὸ 742 μέχρι τοῦ 747, ἴδρυσεν τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Μαγεντίας καὶ τὸ περιφημον μοναστήριον τῆς Φούλδας ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ ἀπὸ τὸν ὅποιον ἐξεπήδησαν οἱ θερμότεροι ἱεραπόστολοι. Ἄλλ' ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς Γερμανίας θὰ διήρκει ἐπὶ μακρόν, ἂν ὁ Κάρολος δὲν διεξῆγεν ἐπὶ 30 ἔτη πόλεμον κατὰ τῶν Γερμανῶν. Οὗτος ἀνέλαβε σταυροφορίαν κατὰ τῶν Σαξόνων, οἱ ὅποιοι ἔζων μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἐλβα καὶ Ρήνου, διηρημένοι κατὰ φυλάς. Ἠνάγκασεν αὐτοὺς κατὰ χιλιάδας νὰ βαπτίζωνται ἐντὸς τῶν μεγάλων ποταμῶν. Ὅταν ὅμως ἐπέστρεφεν εἰς Γαλλίαν, οἱ Γερμανοὶ ἐξηγεύοντο, ἐφόνευον τοὺς ἱερεῖς καὶ νέα ἐκστρατεία ἐχρειάζετο. Ἐπὶ τέλος ἡ Γερμανία μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἐλβα κατεκτήθη καὶ ἐξεχριστιανίσθη. Τελευταῖον ὁ Κάρολος ὑπέταξε καὶ ἐξηφάνισε τὸ κράτος τῶν Ἀβάρων εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Οὐγγαρίαν.

Αἱ ἐπιτυχίαι αὐταὶ τοῦ Καρόλου ἔδωσαν τεραστίαν ἔκτασιν εἰς τὸ κράτος, τὸ ὅποιον περιέλαβεν ὅλην τὴν Κεντρικὴν καὶ Δυτικὴν Εὐρώπην, ἤτοι τὴν σημερινὴν Γερμανίαν, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν, Αὐστρίαν καὶ Ἰταλίαν, μὲ πρωτεύουσαν τὴν πόλιν Ἀκυτςγρανον (Ἄαχην).

Τὸ 800 ὁ Κάρολος μετέβη εἰς Ρώμην πρὸς ἑορτασμὸν τῶν Χριστουγέννων. Πρὸ τῆς Ἀγίας Τραπέζης ὁ πάπας ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του στέφανον ἐν μέσῳ τῶν ἐπευφημιῶν τοῦ λαοῦ: «Καρόλω τῷ Αὐγούστῳ τῷ στεφομένῳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μεγάλῳ καὶ εἰρηνοποιῷ αὐτοκράτορι τῶν Ρωμαίων, δοίη ὁ Θεὸς ἔτη πολλὰ καὶ νίκην». Ἐκ-

τοτε ὁ Κάρολος ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος ἢ αὐ-
γούστου.

Ἡ αὐτοκρατορία αὕτη εἶχεν ἐκκλησιαστικὸν χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον
διετήρησε καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα. Ἐπειδὴ ὅμως τὸν τίτλον τοῦ αὐ-
τοκράτορος τῶν Ρωμαίων εἶχεν ὁ βασιλεὺς τοῦ Βυζαντίου, ὁ Κάρολος
προσεπάθησε ν' ἀναγνωρισθῆ καὶ ὑπ' αὐτοῦ. Ἄλλ' εὗρεν ἀντίδρασιν.
Βραδύτερον ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Α'.

36. Ἐπιδρομαὶ κατὰ τῆς Εὐρώπης

Τὸ Φραγκικὸν κράτος ἤλθον νὰ διαταράξουν ποικίλοι ἐπιδρομεῖς,
οἱ Σαρακηνοί, οἱ Σλάβοι, οἱ Οὐγγροὶ καὶ οἱ Νορ-
μανδοί, οἱ ὁποῖοι ἀπησχόλησαν ἐπὶ μακρὸν καὶ τὸ Βυζαντινὸν
κράτος.

Οἱ Σαρακηνοὶ πειραταί, ἔχοντες ὀρηγῆριον τὰς βορείους ἀκτὰς
τῆς Ἀφρικῆς, ἐλεηλάτουν τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας.
Ἐπροχώρησαν ἕως τὴν Ρώμην καὶ ἐλαφυραγώγησαν τὰ προάστεια αὐ-
τῆς. Ἀφαιρέσαντες δὲ τὴν Σικελίαν ἀπὸ τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἐγκα-
τεστάθησαν εἰς τὴν νῆσον.

Οἱ Σλάβοι ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου εἶχον ἐξαπλωθῆ μέχρι τῆς
Ἀδριατικῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Διὰ τοῦ ἐκχριστιανι-
σμοῦ των καὶ τῆς ἐπαφῆς μὲ τὸ Βυζάντιον ἀφυπνίσθησαν πνευματικῶς
καὶ ἐθνικῶς.

Οἱ Οὐγγροὶ ἦσαν τουρανικῆς καταγωγῆς, συγγενεῖς δηλ. τῶν Οὐν-
νων, Βουλγάρων καὶ Τούρκων, εἶχον δὲ ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς μεγά-
λας πεδιάδας τοῦ Δουναβέως. Οὗτοι ἐπολέμουν ἔφιπτοι καὶ ἔζων ὑπὸ
σκηνάς. Βραδύτερον ἐξεχριστιανίσθησαν ὑπὸ τῆς Ρώμης καί, παρὰ
τὴν ἐπιμειξίαν των μὲ Γερμανοὺς καὶ Σλάβους, διετήρησαν τὴν τουρα-
νικὴν γλῶσσαν καὶ ζωηρὰν τὴν ἐθνικὴν των συνείδησιν.

Ὀρηγτικώτεροι ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς τούτους ἦσαν οἱ Νορμανδοί,
προερχόμενοι ἀπὸ τὴν Σκανδιναβικὴν Χερσόνησον. Ταύτης ὁ πληθυ-
σμός εἶχεν αὐξηθῆ κατὰ πολὺ καὶ ἡ ἔλλειψις τῶν μέσων τῆς ζωῆς ἠνά-
γκαζε τοὺς κατοίκους νὰ στρέφωνται εἰς μακρυνὰς χώρας διὰ « τὸν
θερισμὸν τῆς χρονιάς », ὡς ἔλεγαν. Συνήθως καταλαμβάνοντες τὰς πα-
ραλίαις εἰσῆρχοντο διὰ τῶν μεγάλων ποταμιῶν ὁδῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν
τῶν χωρῶν καὶ καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐλεηλάτουν τὰς πόλεις καὶ διήρ-

παζον τὰς πλουσίας μονάς. Ἀπέβησαν βαθμηδὸν ὀργανωταὶ τῆς τέχνης τῆς ἐπιδρομῆς καὶ ὁ τρόμος τῶν λαῶν.

Τινὲς τῶν Νορμανδῶν ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου διευθύνονται πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἐγκαθίστανται εἰς αὐτὴν μονίμως μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των. Ἐπίσης εἰς τὴν Γαλλίαν, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σηκουάνα, ἴδρυσαν κράτος, ἐξ αὐτῶν δὲ ὠνομάσθη ἡ περιοχὴ αὕτη Νορμανδία. Οὗτοι βαθμηδὸν ἐλησμόνησαν τὴν γλῶσσαν των, ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἔγιναν Γάλλοι. Ἐκεῖθεν ὀρμώμενοι, ὡς εἶδομεν, κατέλαβον τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ἔνθα ἴδρυσαν τὸ βασίλειον τῶν δύο Σικελιῶν.

Ἄλλοι πάλιν Νορμανδοί, οἱ Βαράγγοι, διὰ τῶν μεγάλων ποταμῶν τῆς Βαλτικῆς, εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ ἀπετέλεσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ Ρωσικοῦ κράτους.

37. Τὰ νέα ἔθνηκὰ κράτη

Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου διελύθη μετὰ τὸν θάνατόν του (814). Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερντέν (843) οἱ τρεῖς ἔγγονοί του διεμοίρασαν ὡς ἐξῆς τὰς κτήσεις του: Ὁ Κάρολος ὁ Φαλακρὸς ἔλαβε τὴν Γαλλίαν, ὁ Λοθάριος τὴν Ἰταλίαν καὶ ὁ Λουδοβῆκος τὴν Γερμανίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δημιουργοῦνται τὰ πρῶτα ἔθνηκὰ κράτη εἰς τὴν Εὐρώπην, διότι ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ἀνταπεκρίνετο εἰς μίαν ἔθνηκην.

Εἰς τὴν Γερμανίαν, λόγῳ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σλάβων καὶ Οὐγγρων, ἐπεκράτει ἀναρχία. Ἐπειδὴ δὲ ἡ χώρα αὕτη ἦτο διηρημένη εἰς μικρὰ κράτη, δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ ἀποκρουσθοῦν οἱ ἐπιδρομεῖς. Τὸ 919 κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὰς γερμανικὰς φυλάς ὁ δουξ τῆς Σαξωνίας Ἐρρίκος ὁ Α'. Πρὸ τοῦ οὐγγρικοῦ κινδύνου ἀνεγνωρίσθη αὐτός ὡς ἀνώτατος ἄρχων τῆς Γερμανίας ὑπὸ πάντων τῶν ἡγεμόνων. Ὁ ἰσχυρὸς βασιλεὺς Ὁθων ὁ Α' ὁ Μέγας (936 - 937) ἐνίκησε τοὺς Οὐγγρους καὶ κατελθὼν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ πάπα. Εἰς τοῦτο ὀφείλει τὴν ἀρχὴν του τὸ Ἀγιὸν Ρωμαϊκὸν κράτος τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους. Κύριος σκοπὸς τοῦ Ὁθωνος ἦτο νὰ προσαρτήσῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἀγίαν Ἐδραν, ὅπως ὠνομάζετο τὸ παπικὸν κράτος, ἐπεχείρησε δὲ πρὸς τοῦτο τρεῖς ἐκστρατείας κατὰ τῆς Ἰταλίας.

Τὸν 9ον αἰῶνα ἤρχισαν κατὰ τῆς Ἀγγλίας αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Δανῶν, οἱ ὁποῖοι κατέλαβον καὶ σημαντικὸν μέρος αὐτῆς. Ὁ βασιλεὺς τῶν Δανῶν Κανούτος ὁ Μέγας (1017 - 1035), συνενώσας ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Νορβηγίαν καὶ τὴν Δανίαν, ἴδρυσεν τὴν Μεγάλην Αὐτοκρατορίαν τοῦ Βορρᾶ. Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῆς Ἀγγλίας κατέφυγεν εἰς τὴν βόρειον Γαλλίαν, ὅπου ἦτο τὸ δουκάτον τῆς Νορμανδίας. Βραδύτερον ὁ δούξ τῆς Νορμανδίας Γουλιέλμος ὁ Κατακτητῆς ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου καὶ ἀπεβιβάσθη, τὸ 1066, μὲ νορμανδικὸν στρατὸν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἐνίκησε τοὺς Ἀγγλοσάξονας καὶ ἔγινεν ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας, ἡ ὁποία ἄρχει μέχρι σήμερον.

Περὶ τὰ 1000 μ.Χ. διεμορφώθησαν τὰ ἐξῆς Κράτη εἰς τὴν Εὐρώπην: τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Γερμανίας, Ἰταλίας, Νορβηγίας, Σουηδίας, Πολωνίας καὶ Βοημίας.

Τὸ πολίτευμα, τὸ ὁποῖον ἐπικρατεῖ εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη κατὰ τὸν Μεσαίωνα, λέγεται φεουδαρχικόν. Οἱ φεουδάρχαι ἦσαν κάτοχοι τιμαρίου (φεοῦδου), δηλ. ἐκτάσεως γῆς καὶ ἀπετέλουν τὴν κυρίαρχον τάξιν, τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν. Οὗτοι ἀνεγνώριζον τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως καὶ ἐν ᾧρα πολέμου κατήρτιζον στρατὸν ἐκ τῶν ὑπηκόων των. Τὰ φεοῦδα ἦσαν διαφόρου ἐκτάσεως καὶ οἱ εὐγενεῖς ὠνομάζοντο δούκες, μαρκήσιοι, κόμιστες καὶ βαρῶνοι. Οἱ γαιοκτήμονες ἀπετέλουν τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν καὶ μετὰ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου ἐλέγοντο προνομιούχοι.

Ἐκαστος εὐγενὴς εἶχε τὸν πύργον του, ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ κατοικία καὶ ἀκρόπολις. Κυριώτερα ἀσχολία τῶν εὐγενῶν ἦτο τὸ κυνήγιον, ὁ πόλεμος καὶ αἱ μονομαχίαι. Τὰ παιδιά των ἤσκούντο εἰς τὰ ὄπλα καὶ ἐχρίοντο ἰππότεαι εἰς ἡλικίαν 18 ἢ 20 ἐτῶν διὰ θρησκευτικῆς τελετῆς. Ὁ ἵπποτικὸς βίος ἐξημέρωσε τὰ ἦθη καὶ ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὸν ὀμηρικόν. Ἡ ἐκκλησία ὑπεστήριξε τὸν ἵπποτισμὸν καὶ βραδύτερον ἰδρύθησαν τὰ γματα ἵπποτικά μοναχικά, τὰ ὁποῖα διέδωσαν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς νέους λαούς. Οἱ πλέον ἐγγράμματοι ἐξ αὐτῶν ὑπηρέτησαν τὸν πολιτισμὸν καὶ περιέσωσαν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

Εἰς τὴν τάξιν τῶν ὑποτελῶν ἀνῆκον οἱ χωρικοί, οἱ ὁποῖοι διεκρίνοντο εἰς δύο κατηγορίας εἰς δουλοπαροίκους καὶ εἰς ἐλευθέρους. Οἱ πρῶτοι ἐστεροῦντο πάσης προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐπωλοῦντο μετὰ τῶν κτημάτων τοῦ κυρίου των. Οἱ ἐλεύθεροι ἐνυμ-

φεύοντο χωρίς την άδειαν τοῦ κυρίου των, ἐκληροδοτοῦν τὰ κτήματα εἰς τὰ τέκνα των καὶ ἠδύναντο νὰ ἐγκαταλείψουν ταῦτα ὅποτε ἤθελον.

38. Ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία

Ἰπεράνω ὅμως πάντων εὐρίσκετο ἐν τῇ Δύσει ἡ Ἐκκλησία, ἀφοῦ αὕτη συνεκέντρωνε τὴν πολιτικὴν, δικαστικὴν καὶ ἐκπαιδευτικὴν ἐξουσίαν, διότι τὰ κράτη δὲν ἦσαν ἀκόμη καλῶς ὀργανωμένα.

Ἡ Ἐκκλησία ἐκράτει τακτικὰ βιβλία γεννήσεως, γάμου καὶ θανάτου τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν ἐξέδιδε διάφορα πιστοποιητικά, τὰ ὁποῖα ἐζήτηε ὁ λαός. Ἐπειδὴ οἱ ἐπίσκοποι μὲ ἐπιείκειαν ἐδίκαζον τὰς διαφορὰς, ἀπέκτησαν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ λαοῦ καὶ οὕτως ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τοῦ κλήρου ἔλαβε μεγάλην ἔκτασιν. Τὸ Κράτος δὲν ἐνδιεφέρετο νὰ συντηρῇ σχολεῖα. Οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ μοναχοί, ὡς μορφωμένοι, ἦσαν οἱ μόνοι διδάσκαλοι καὶ οὕτως ἡ ἐκπαίδευσις ἦτο εἰς χεῖρας τῆς Ἐκκλησίας. Τέλος διὰ τῆς περιουσίας τῆς ἡ Ἐκκλησία ἐβοήθει τοὺς πτωχοὺς, τὰς χήρας, τοὺς ἀναπήρους, τὰ ὄρφανὰ καὶ γενικῶς ἤσκει εὐρεῖαν κοινωρικὴν πρόνοιαν.

Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως ἦτο ὁ πάπας, τοῦ ὁποίου τὸ κύρος ἦτο μέγιστον, ἰδίως ἀπὸ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἤρχισεν ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν νέων λαῶν τῆς Εὐρώπης. Οἱ ἱεραπόστολοι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐδίδασκον τοὺς νεοφωτιστοὺς λαοὺς, ὅτι ὁ πάπας ἦτο ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης ἐδημιουργήθη ἡ πίστις ὅτι ἀπετέλουν ἓνα λαὸν χριστιανικόν, μὲ ἀνώτατον ἀρχηγὸν τὸν π ά π α ν .

Ὅπως δὲ καὶ ἡ ἄλλη κοινωνία, τοιοῦτετρόπως καὶ σύμπας ὁ κλῆρος δὲν εἶχεν ἐξημερωμένα ἦθῃ. Πολλοὶ ἡγούμενοι καὶ ἐπίσκοποι εἰς τὰ μεγάλα κτήματά των ἔζων ὡς αὐθένται καὶ ἠσχολοῦντο μὲ τὸν πόλεμον καὶ τὸ κυνήγιον.

Τὴν βελτίωσιν τῶν πραγμάτων τῆς ἐκκλησίας ἐπεχείρησεν ὁ μέγας πάπας Γρηγόριος Ζ' (1076 - 1085). Οὗτος ὤρισεν ἡ ἐκλογή τοῦ πάπα νὰ γίνεται ὑπὸ τῶν καρδινάλιων, δηλαδὴ τῶν ἐπιφανεστέρων ἐπισκόπων τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Οὗτος ἐδημιούργησε καὶ τὸ ζήτημα τῆς περιβολῆς.

Ἐπειδὴ οἱ ἡγεμόνες εἶχον κατορθώσει νὰ ἀποκτήσουν τὸ δικαίωμα νὰ διορίζουν τοὺς ἐπισκόπους, ὁ Γρηγόριος διεκήρυξε, τὸ 1075, ὅτι ὁ

άρχων, ὁ ὁποῖος θὰ ἐτόλμα νὰ διορίσῃ, νὰ δώσῃ περιβολὴν εἰς ἐπίσκοπον, θὰ ἀφωρίζετο καὶ ὁ οὕτω διοριζόμενος ἐπίσκοπος θὰ ἀπελύετο. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤρχισε μακρὰ ἔρις, ἡ ὁποία ὠνομάσθη ἔρις τῆς περιβολῆς.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Ἐρρίκος ὁ Δ' ὑπῆρξεν ὁ περισσότερο ἐξεγερθεὶς κατὰ τοῦ παπικοῦ διατάγματος, διότι ἔχανε ἐισοδήματα καὶ προνόμια μὲ τὴν κατάργησιν τοῦ διορισμοῦ τῶν ἐπισκόπων.

Παρὰ τὰς διαταγὰς τοῦ πάπα, ὁ Ἐρρίκος ὁ Δ' διορίζει τρεῖς ἰδιόκους τοῦ ἐπισκόπου εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὸ καὶ ἀφορίζεται ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου. Ἐξ αἰτίας τούτου καὶ διότι ἐπολέμει κατὰ τοῦ πάπα, οἱ ὑπήκοοι ἐγκαταλείπουν τὸν βασιλέα, ὁ ὁποῖος κατ' ἀρχὰς ἠναγκάσθη νὰ ὑποταγῇ. Ὁ Ἐρρίκος, τὸ 1077, εὔρε τὸν πάπαν εἰς τὸ φρούριον Κανόσσα ἐπὶ τῶν Ἀπεννίνων ὅπου εἶχε καταφύγει καὶ ὑπεβλήθη εἰς ταπεινωτικὴν μετάνοιαν. Ἀργότερον ὁ βασιλεὺς ἀνέτρεψε τὸν Γρηγόριον καὶ ἐπέτυχεν νὰ γίνῃ πάπας εἰς εὐνοούμενός του, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν ἔστεψεν αὐτοκράτορα.

Μετὰ 50 ἐτῶν πόλεμον ἐπῆλθε συμφωνία μεταξὺ πάπα καὶ αὐτοκράτορος. Κατ' αὐτὴν οἱ ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι τῆς Γερμανίας καὶ Ἰταλίας ἔπρεπε νὰ ἐκλέγωνται ἐλευθέρως ὑπὸ τοῦ πάπα. Ὁ αὐτοκράτωρ διετῆρει μόνον τὸ δικαίωμα νὰ παραχωρῇ τὰ φέουδα εἰς τοὺς ἐκλεγόμενους, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἐκπληρῶνουν οὗτοι τοὺς ὅρους τῆς ὑποτελείας. Οὕτως οἱ κληρικοὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας ἀνεγνώριζον ὡς ἀρχηγόν των τὸν πάπαν.

Ὁ πάπας εἶναι τὸ πρῶτον πρόσωπον εἰς τὴν μεσαιωνικὴν κοινωνίαν τῆς Εὐρώπης, ἡ δὲ Ρώμη πρωτεύουσα ὁλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως. Τὴν ἰσχυρὰν ταύτην δύναμιν μετεχειρίσθησαν οἱ πάπαι πρὸς ἐκπλήρωσιν πολιτικῶν σκοπῶν, ἤτοι τὴν ὑποταγὴν τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας εἰς αὐτούς. Πράγματι ὁ πάπας μέχρι τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰῶνος ἦτο παντοδύναμος, πάντες δὲ οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης ὑπεχώρουσαν πρὸ τῆς δυνάμεως τοῦ πάπα. Τὸ ὄνειρον τῆς κοσμοκρατορίας τοῦ πάπα διέλυσεν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος ὁ Ωραῖος (1285 - 1314).

39. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ

Μὲ τοιαύτην διοικητικὴν καὶ κοινωνικὴν ὀργάνωσιν δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀναπτυχθῇ οἰκονομικὴ ζωὴ. Ἡ βιομηχανία καὶ ἡ βιοτεχνία εὐρί-

σκοντο εἰς τὰ σπάργανα, διότι τὰ ἐργαστήρια δὲν περιελάμβανον περισσότερους τῶν πέντε ἐργατῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἔλειπον τὰ μέσα συγκοινωνίας ἐκάστη πόλις εἶχε καὶ τὴν βιοτεχνίαν της.

Τὸ ἐμπόριον ὅμως ἴστατο εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον. Ἦτο τοῦτο, ὅπως καὶ σήμερον, ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικόν. Τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον ἦτο περιωρισμένον, διότι οἱ ἴδιοι οἱ τεχνῖται ἦσαν καὶ οἱ πωληταὶ τῶν προϊόντων τῆς βιοτεχνίας των.

Ὅλως σπουδαίαν σημασίαν εἶχε τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον. Οἱ ἔμποροι ἐταξίδευον εἰς μακρινὰς χώρας, διὰ νὰ προμηθευθῶν πρώτας ὕλας, πολύτιμα καὶ σπάνια προϊόντα. Τὸ ἐμπόριον τοῦτο διεξήγετο μὲ μεγάλας δυσκολίας. Οἱ ἔμποροι ἐλήρωναν ὑποχρεωτικῶς φόρους ἐξαγωγῆς εἰς ὅλα τὰ μικρὰ κρατίδι, ἀπὸ τὰ ὁποῖα διήρχοντο, εἰς τοὺς πόρους τῶν ποταμῶν, εἰς τὰς γέφυρας. Ἄλλα κωλύματα ἦσαν ἡ ποικιλία τῶν νομισμάτων, τὰ ὁποῖα διέφερον κατὰ διαμέρισμα, ἡ ἔλλειψις χρυσοῦ, ἡ ἀπαγόρευσις τῶν δανείων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ληστεία κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, ἡ ἀκαταστασία τῶν ὁδῶν καὶ ἡ ἔλλειψις μέσων συγκοινωνίας.

Δύο χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ἔχει τὸ ἐμπόριον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Διὰ λόγους ἀσφαλείας οἱ ἔμποροι ἐταξίδευον κατὰ ομάδας. Δι' ἔλλειψιν συγκοινωνίας ἐδημιουργήθησαν αἱ ἐμποροπανηγύρεις, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο ὠρισμένην ἐποχὴν καὶ εἰς διαφόρους πόλεις. Ἀπὸ τὰ πλέον μακρινὰ μέρη συνεκεντρώνοντο οἱ ἀγορασταὶ καθὼς καὶ οἱ πωληταί, οἱ ὁποῖοι ἐξέθετον ποικίλα ἐμπορεύματα. Θίασοι πλανοδίων ἀκροβατῶν, μουσικῶν καὶ θηριοδασαστῶν ἀνελάμβανον νὰ διασκεδάζουσι τὰ πλήθη.

Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτον ἦτο τὸ ἐμπόριον εἰς τὴν Μεσόγειον, ὅπου δύο πόλεις τῆς Ἰταλίας ἦσαν τὰ σπουδαιότερα ἐμπορικὰ κέντρα, ἡ Γένουα καὶ ἡ Ἑνετία. Οἱ Εὐρωπαϊοὶ ἔμποροι μετέφερον εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ προϊόντα τῆς Ἀνατολῆς, ἦτοι ἀποικιακά, πιπέρι, ἀρώματα, ζάχαριν, γουναρικὰ καὶ ὑφάσματα.

Τὴν πενιχρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν καταδεικνύει καὶ ἡ μορφή τῶν πόλεων. Πόλεις ὑπῆρχον μόνον εἰς Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν, ἐνῶ οἱ Γερμανοὶ ἠρέσκοντο νὰ ζοῦν κατὰ μικρὰς ομάδας ἐντὸς τῶν δασῶν, οἱ δὲ ἠγεμόνες των ἔκτιζον τὰ ἀνάκτορά των εἰς ἀκροπόλεις.

Τεῖχος περιέβαλλε τὰς μεσαιωνικὰς πόλεις, τῶν ὁποίων ἡ ἔκτασις ἦτο μικρά. Ἐντὸς αὐτῆς ἐφρόντιζον νὰ κτίζουσι τὰς κατοικίας των ὅλοι

και δια τουτο οι δρομοι ησαν εξαιρετικως στενοι, σκοτεινοι και ακαθαρτοι. Αι οικιαι ησαν πλατυτεραι εις το δευτερον πατωμα και δια τουτο αι στεγαι των ηνουντο και απετελουν υποστεγον.

Δυο εχθρους ειχον αι πολεις αυται, την πυρκαϊαν και τας επιδημιας. 'Επειδη αι οικιαι ησαν ξυλιναι, η πυρκαϊα κατεστρεφεν ευκολως ολόκληρον την πολιν. 'Η Ρουεν απο το 1200-1225 εκαη εξακις. 'Η ακαθαρσια εφερε τας επιδημιας και ιδιως την πανωλην, εκ της οποιας οι ανθρωποι απεθνησκον κατα χιλιαδας. Το 1348, λογω της πανωλους, απεθανε το τρίτον των κατοικων της Γαλλιας.

40. 'Η πρώτη σταυροφορία (1096 - 1099)

Εις τους 'Αγιους Τόπους μετβαινον Χριστιανοι απο ολα τα μερη, δια να προσκυνησουν τον τάφον του Σωτηρος. 'Υπηρχε δε προς τουτο απολυτος ελευθερια, απου και οι ελθοντες (απο τον βον αιωνα) 'Αραβες μουσουλμανοι εσεβασθησαν τον Τάφον και τον ναον, τον οποιον ειχον κτισει επ' αυτου οι αυτοκρατορες.

'Αλλ' οταν, το 1078, οι Σελτζουκοι Τουρκοι κατελαβον την 'Ιερουσαλημ, εδιωξαν απηνωσ τον Χριστιανισμον. 'Ελεηλατησαν τους 'Αγιους Τόπους και πολλας ταλαιπωριας επεβαλον εις τους προσκυνητας. Ουτω διεκοπη η μεταβασις και προσκυνησις των 'Αγιων Τопων, η τοσον επιθυμητη εις τους χριστιανους της εποχης εκεινης.

'Εκτοσ ομως τουτου οι ανθρωποι της Δυσηως εξητουν να βελτιωσουν την θεσιν των. Οι κληρικοι επεδιωκον νεας επαρχιας, οι ιπποται νεα τιμαρια, οι ευγενεισ νεας χωρας. 'Ο παπας Ο υ ρ β α ν ο ς Β' ελεγε ρητωσ, οταν εκηρυττε την πρωτην σταυροφοριαν : « 'Η γη, την οποιαν κατοικειτε, δεν εχει πλουτη. Δια τουτο αλληλοτρωγεσθε και αλληλοσφαιζεσθε. Παυσате τα μιση σας και πορευθητε προς τον 'Αγιον Τάφον. Τα βασιλεια της 'Ασιασ θα ειναι μεριδια σας ». Ουτω προεκληθησαν αι σταυροφοριαι, δηλαδη εκστρατειαι, τας οποιας ανελαβον οι λαοι της Δυσηως, φανερα μεν δια να ελευθερωσουν τους 'Αγιους Τόπους απο τους μουσουλμανους, κρυφιασ δε δια να σφετερισθουν το παγκοσμιον εμποριον και να υποταξουν την ορθοδοξον 'Ελληνικην 'Εκκλησιαν. Οι μετεχοντες αυτων εθετον ενα σταυρον απο υφασμα εις τον ωμον. Αι σταυροφοριαι ειναι πολυαριθμοι (απο το 1096 - 1270), αλλα μνημονεομεν μονον οκτω.

Εἰς Κλερμόν τῆς Γαλλίας, ὁ πάπας Οὐρβανὸς Β' συνεκάλεσε σύνοδον (1095), μετὸν σκοπὸν νὰ μεταρρυθμισθῇ ὁ Γαλλικὸς κλήρος. Τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ συνεδρίου, εἰς τὸ ὁποῖον παρέστησαν ἀρχιεπίσκοποι, ἡγούμενοι καὶ πλῆθος ἵπποτων τῆς Γαλλίας, ὁ πάπας ἐκάλεσε τοὺς χριστιανοὺς νὰ ἀπαλλάξουν τοὺς προσκυνητὰς τῶν Ἀγίων Τόπων ἀπὸ τὰ δεινοπαθήματά των. Ἐπειτα περιώδευσε τὴν Γαλλίαν καὶ ἀπηύθυνεν ἐγκύκλιον, παρορμῶν τὸν λαὸν διὰ τὴν σταυροφορίαν.

Οἱ ἱππῶται, ἀσφαλεῖς καὶ πλοῦσοι, δὲν ἦσαν τόσον πρόθυμοι. Οἱ πτωχοί, ἀπὸ μεγαλύτεραν θρησκευτικότητα καὶ διὰ καλύτεραν τύχην, ἐβιάζοντο περισσύτερον. Ὁ Γάλλος μοναχὸς Πέτρος ὁ Ἐρημίτης ὁ ἐπονομαζόμενος ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν Κοκκοπέτρος, (διότι μικρὸς ὢν καὶ ἰσχνός, ἐνεδύετο μακρὸν ράσον, τὸ ὁποῖον ἔφρεν κουκούλαν) εἶχεν ἐπισκεφθῇ τοὺς Ἁγίους Τόπους, εἶχεν ἴδει τὴν ἀθλίαν κατάστασιν των καὶ ἦτο ὁ ἐνθερμότερος ὑποστηρικτὴς τῆς σταυροφορίας. Τρεῖς μῆνας μετὰ τὴν πρόσκλησιν τοῦ Οὐρβανοῦ 50.000 ἄνθρωποι, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ, ἐξεκίνησαν μετ' ἀρχηγὸν τὸν Πέτρον Ἐρημίτην.

Οἱ πρῶτοι λοιπὸν αὐτοὶ σταυροφόροι, διαβάντες τὸν Ρῆνον, ἠνώθησαν μετ' στίφη Γερμανῶν καὶ ἐξεχύθησαν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, Σερβίαν, Βουλγαρίαν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Λεηλατοῦντες καὶ ἐρημῶνοντες τὰς πόλεις διὰ τὴν προμήθειαν τροφῶν, ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἔδειξαν τὴν ἰδίαν ληστρικὴν διαγωγὴν.

Ὁ τότε αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος διεβίβασε τὰ ἄτακτα αὐτὰ στίφη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου οἱ Τούρκοι εἰς τὰ περίξ τῆς Νικαίας, τὰ ἀπεδεκάτισαν. Τρεῖς χιλιάδες ἐσώθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, μετὰξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Πέτρος.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἱππῶται ἠτοιμάσθησαν καὶ ἐξεκίνησαν ἀπὸ διάφορα σημεῖα, χωρὶς νὰ ἔχουν ἐνιαίαν διοίκησιν. Οἱ νότιοι Γάλλοι ὑπὸ τὸν Ραυμόνδον, τὸν κόμιτα τῆς Τουλούζης, ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν Βόρειον Ἰταλίαν, Κροατίαν, Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν. Οἱ βόρειοι Γάλλοι, ὑπὸ τὸν Γοδεφρεῖδον ντὲ Μπουγιὸν καὶ τὸν ἀδελφόν του Βαλδουῖνον τῆς Φλάνδρας, διῆλθον ἀπὸ τὴν Γερμανίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Οἱ Νορμανδοὶ τῆς Ἰταλίας, μετ' ἀρχηγούς τὸν Βοημόνδον, υἱὸν τοῦ Νορμανδοῦ βασιλέως Ροβέρτου Γυῖσκάρδου, καὶ τὸν Ταγκρέδον, ἀποβιβασθέντες εἰς τὴν Ἠπειρον, διέσχισαν τὴν

Μακεδονίαν. Κανείς βασιλεύς δὲν ἔλαβε μέρος. Ἀνώτατος ἀρχηγὸς ἦτο ὁ πάπας, ὁ ὁποῖος διώρισε ἐπίτροπόν του Γάλλον ἐπίσκοπον.

Ἀνερχόμενοι οἱ σταυροφόροι περίπου εἰς 500 χιλιάδας, ἔφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μόνον αἱ 300 χιλιάδες ἦσαν μάχιμοι, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν γυναῖκες καὶ παιδιὰ, τὰ ὁποῖα ἔφερον προσκόμματα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς σταυροφορίας.

Τότε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ἐπέτυχε νὰ διαβιβάσῃ τούτους εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τοὺς ἐβοήθησε κατὰ τῶν Τούρκων, δεξιῶς ἐπίσης πολιτευόμενος διὰ νὰ ἀνακτήσῃ τὰς παλαιὰς ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας, χωρὶς νὰ ἔλθῃ εἰς φανεράν ρῆξιν πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν σταυροφόρων Γοδεφρείδος ἔδωσε τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι «θὰ παραδώσῃ εἰς τὸν ἀρχηγόν, τὸν ὁποῖον θὰ στείλῃ ὁ αὐτοκράτωρ, τὰς πόλεις, τὰς χώρας καὶ τὰ φρούρια, τὰ ὁποῖα θὰ καταλάβῃ, ἐφ' ὅσον αὐτὰ ἀνῆκον ἄλλοτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν Ῥωμαίων». Τοῦτο καὶ ἐγένετο, ὅτε κατελήφθη ἡ Νίκαια καὶ μέγα τμήμα τῆς Μ. Ἀσίας, ὁ δὲ σουλτᾶνος μετέθεσε τὴν ἔδραν του εἰς Ἰκόνιον.

Ἐπειτα οἱ σταυροφόροι διέσχισαν τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον μέχρι τοῦ νοτιοανατολικοῦ, μὲ περιπετείας κατὰ τὴν πορείαν, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀπερίγραπτοι. Θεριζόμενοι καθ' ὁδὸν ἀπὸ τὴν θερμότητα τοῦ κλίματος, τὴν ἀνυδρίαν, τὴν ἔλλειψιν τροφῶν καὶ τὰς ἀδιακόπους ἐπιθέσεις τῶν ἐλαφρῶν ἰππέων τῶν Τούρκων, ἔφθασαν παρὰ τὸ Δορύλαιον (Ἐσκί-Σεχίρ), ὅπου ὀλίγον ἔλειψε νὰ καταστραφῶν.

Νικήσαντες παρὰ ταῦτα οἱ σταυροφόροι (Ἰούλιος τοῦ 1097) τοὺς Τούρκους, διέβησαν τὴν ὄροσειρὰν τοῦ Ταύρου καὶ μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν ἐκυρίευσαν τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὑπέστησαν δεινὴν πολιορκίαν ἐκ μέρους τοῦ πολυαριθμοῦ στρατοῦ τοῦ Τούρκου ἡγεμόνος τῆς Μουσούλης, ἀνερχομένου εἰς 200 χιλιάδας.

Ὁρμητικὴ ὁμως ἔξοδος ἔδωκε καὶ ἄλλιν τὴν νίκην εἰς τοὺς σταυροφόρους.

Τότε ἀνέλαβον οἱ σταυροφόροι τὴν πορείαν των πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα. Τρία ἔτη ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των, τὴν 1ην Ἰουλίου 1099, εἶδον μακρόθεν τὴν Ἀγίαν Πόλιν, ὅποτε ἔπεσαν γονυκλινεῖς καὶ κλαίοντες ἀπὸ χαρὰν ἠὺχαρίστουν τὸν Θεόν, διότι ἠξιώθησαν νὰ ἐπιτύχουν τὸν σκοπὸν των. Ἀπὸ τὰς ταλαιπωρίας μόλις 40 χιλιάδες ἔφθασαν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, τὴν ὁποίαν ἐφρούρει ἰσχυρὰ φρουρὰ Αἰγυπτίων. Μετὰ φοβερὰν ἔφοδον εἰσῆλθον οἱ σταυροφόροι εἰς τὴν πόλιν τὴν 10ην Ἰου-

λίου 1099, ἡμέραν Παρασκευὴν καὶ ὥραν 3 μ.μ. ἦτοι τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ. Ἐπηκολούθησε φρικτὴ σφαγὴ. Ἔσφαζον ὅσους εὕρισκον εἰς τοὺς δρόμους, διότι ἐνόμιζον ὅτι ἐβλεπον τοὺς δημίους τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειτα οἱ ἄρχοντες κατέθεσαν τὰ ὅπλα, ἐκαθάρισαν τὰς χεῖρας των καὶ γυμνόποδες ἐπῆγαν νὰ προσκυνήσουν τὸν Πανάγιον Τάφον.

Ἡ πρώτη σταυροφορία ἔσχε 500 χιλιάδας νεκροὺς χριστιανοὺς καὶ ἄλλους τόσους μουσουλμάνους. Ἀλλὰ εἶχε καὶ ἄλλο ἀποτέλεσμα. Οἱ σταυροφόροι ἤρχισαν νὰ ιδρύνουν εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην ἰδικὰ των φεουδαρχικὰ κράτη καὶ τοιουτοτρόπως ἄλλοι ἐγίναν βασιλεῖς, ἄλλοι πρίγκιπες, κόμιστες καὶ βαρῶνοι. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ιδρύθη εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην, δηλ. τὸ Βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ, μὲ βασιλέα τὸν Γοδεφρεῖδον τὸν Μπουγιόν, ὅστις ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ προστατοῦ τοῦ Ἀγίου Τάφου. Τὸ πριγκιπάτον τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τὸν Βοημοῦνδον καὶ αἱ ἡγεμονίαι τῆς Ἐδέσσης, ὑπὸ τὸν Βαλδουῖνον τῆς Φλάνδρας, καὶ τῆς Τριπόλεως ὑπὸ τὸν Ραϋμέγδον τῆς Τουλούζης, ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τὸν Γοδεφρεῖδον.

Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ πάπα διωρίσθη πατριάρχης τῆς Ἀγίας Πόλεως. Ὑπῆρχον δὲ πολλοὶ ἔμποροι, Ἐνετοί, Πισάται, Μασσαλιῶται, οἱ ὅποιοι ἐβοήθησαν τοὺς ἱππότες νὰ καταλάβουν τὴν Ἰόππην (Γιάφφαν), τὴν Πτολεμαῖδα, τὴν Βηρυτόν, καὶ τοιουτοτρόπως ἀποκατεστάθη ἡ μετὰ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐπικοινωνία.

Διὰ τὴν ἄμυναν τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν ὀργανώθησαν τρία τάγματα, τὸ τάγμα τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ, τὸ τάγμα τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Ναοῦ καὶ τὸ τάγμα τῶν Τευτόνων, τῶν ὁποίων οἱ ἱππῶται εἶχον τὰς ὑποχρεώσεις τῶν μοναχῶν καὶ ἔζων ὡς στρατιῶται.

Οἱ ἡγεμόνες ἐγκατεστάθησαν εἰς ἰσχυρὰ κάστρα, τὰ ὅποια ἔδρυσαν, καὶ μετέφεραν ἐκεῖ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς των. Βαθμηδὸν οἱ σταυροφόροι ἤλλαξαν συμπεριφορὰν ἀπέναντι τῶν μουσουλμάνων καὶ ἤλθον εἰς σχέσεις οἰκονομικὰς καὶ οἰκογενειακὰς μὲ αὐτοὺς.

41. Ἡ δευτέρα καὶ τρίτη σταυροφορία

Ἦνοιχθη ἤδη ὁ δρόμος πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Διάφοροι ἀφορμαὶ δίδονται διὰ νὰ ἐπακολουθήσουν καὶ ἄλλαι σταυροφορίαι, κατὰ τὰς

ὁποίας δὲν ἐκδηλώνονται ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῆς πρώτης, διότι οἱ σταυροφόροι παρουσιάζουν ἔκδηλα τὰ ὑλικά καὶ οἰκονομικά κίνητρα.

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Κονράδος Γ' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβῆκος Ζ' ὠργάνωσαν τὴν δευτέραν σταυροφορίαν (1147 - 1149), μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐλευθερώσουν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑδέσσης, τὴν ὁποίαν εἶχε καταλάβει ὁ Τοῦρκος ἡγεμὼν τῆς Μοσσοῦλης.

Καλῶς ἐξοπλισμένος ὁ στρατὸς τῶν σταυροφόρων διέβη τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους διὰ ξηρᾶς, προβαίνων παντοῦ εἰς ἄρπαγὰς, λεηλασίας καὶ καταστροφάς. Ἐφθασαν οἱ σταυροφόροι εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ πρὸς στιγμὴν ἐσκέφθησαν νὰ τὴν κυριεύσουν. Ἀλλὰ διέγνωσαν ὅτι τοῦτο ἦτο δύσκολον καὶ ἔδωσαν τὸν ὄρκον ὑποτελείας εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ. Ἡ σταυροφορία αὕτη δὲν ἐπέτυχε. Οἱ ἄρχηγοὶ τῆς ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι.

Νέα ὅμως ἀφορμὴ ἐδόθη διὰ τὴν τρίτην σταυροφορίαν (1189 - 1190). Τὸ 1187, ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου Σαλαδῖν εἰσορμᾷ εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ, νικᾷ κατὰ κράτος τοὺς Φράγκους ἱππότεας εἰς τὴν λίμνην Τιβεριάδα καὶ θριαμβευτῆς εἰσέρχεται εἰς τὴν Ἀγίαν Πόλιν. Τὸ Φραγκικὸν κράτος περιωρίσθη τότε εἰς τὴν βόρειον Παλαιστίνην.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἐνεποίησε κατάπληξιν εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Αὐγούστος καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος ἀνέλαβον τὴν ἀρχηγίαν τῆς τρίτης σταυροφορίας, χωρὶς ἐνότητα ὅμως καὶ ὁμόνοιαν.

Πρῶτος ὁ Βαρβαρόσσας ἐξεκίνησε διὰ ξηρᾶς καί, νικήσας εἰς τὸ Ἰκόνιον τοὺς Τοῦρκους, ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὸν ποταμὸν Κύδνον (Καρά - Σοῦ). Ἐνῶ ἐλούετο, παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐπνίγη. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ καλῶς συντεταγμένου στρατοῦ τοῦ ἐπανήλθεν εἰς τὴν Γερμανίαν, μικρὸν δὲ τμήμα συνηνώθη εἰς τὴν Συρίαν μὲ τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ Γάλλους.

Ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ριχάρδος διὰ θαλάσσης ἐφθασαν εἰς Μεσσήνην τῆς Σικελίας, ὅπου ἔμειναν ἕξ μῆνας καὶ ἦλθον μεταξύ των εἰς προστριβὰς καὶ συγκρούσεις. Τέλος ἐξεκίνησαν καὶ ἐφθασαν εἰς Κύπρον, τὴν ὁποίαν ὁ Ριχάρδος ἀφῆρσεν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ παρεχώρησεν εἰς τὸν Γάλλον βασιλέα τῆς Ἱερουσαλήμ Λουζινιᾶν (1192). Ἡ δυναστεία τῶν Λουζινιᾶν ἐκράτησεν τὴν Κύπρον μέχρι τοῦ 1498. Μετ'

αυτούς έγιναν κυρίαρχοι τῆς Κύπρου οἱ Ἑνετοὶ (1489), οἱ Τοῦρκοι (1570) καὶ τελευταῖοι οἱ Ἄγγλοι διὰ μυστικῆς πρὸς τοὺς Τούρκους συνθήκης (1878), οἱ ὁποῖοι καὶ τὴν ἐκράτησαν ἕως τὸν Αὐγούστον τοῦ 1960, ὅποτε ἀνεκηρύχθη εἰς ἀνεξάρτητον Δημοκρατίαν.

Ἦνωμένοι Ἄγγλοι, Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι ἐπολιόρησαν τὴν Πτολεμαίδα τῆς Φοινίκης. Ἡ πολιορκία, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος διαδοχικῶς 600 χιλ. ἄνθρωποι, διήρκεσεν ἐπὶ δύο ἔτη, ἐστοίχισε δὲ τὴν ζωὴν 190 χιλ. μουσουλμάνων καὶ 120 χιλ. χριστιανῶν. Ἡ φρουρὰ ἐξηγτημένη παρεδόθη, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Σαλαδὴν δὲν κατώρθωσε νὰ εὕρῃ τὰ συμφωνηθέντα λύτρα, ὁ Ριχάρδος κατέσφαξε τοὺς ὑπερασπιστάς.

Ὁ Ριχάρδος ἐγίνε τὸ φόβητρον τῶν Ἀράβων, μείνας ἐκεῖ δύο ἔτη. Ἄλλ' ἡ Ἱερουσαλήμ δὲν ἀνεκτήθη. Τὸ βασίλειον τῆς Παλαιστίνης, περιορισθὲν εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης, διετηρήθη ἕνα ἀκόμη αἰῶνα, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Πτολεμαίδα.

Οὕτως ἔληξεν ἡ τρίτη σταυροφορία, ἡ ὁποία εἶχε περισσότερον στρατιωτικὸν παρὰ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα.

42. Ἡ τετάρτη σταυροφορία

Ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Γ' (1198 - 1216), ἐπιβληθεὶς εἰς τὴν Δύσιν, ὠνειρεύθη νὰ ἐξουσιάσῃ καὶ τὴν Ἀνατολήν. Εὐθὺς μὲ τὴν ἄνοδόν του εἰς τὸν θρόνον ἐκήρυξε νέαν σταυροφορίαν. Ἄλλὰ τὸ κήρυγμά του δὲν εἶχε μεγάλα ἀποτελέσματα. Ἐκινήθησαν μόνον ἡ βόρειοις Γαλλία καὶ ἡ Φλάνδρα. Ἐπίσης κανεὶς βασιλεὺς δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν σταυροφορίαν, διότι οἱ μὲν βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἐπολέμου μεταξὺ των, δύο δὲ ἡγεμόνες Γερμανοὶ ἐφιλονίκουον διὰ τὸν θρόνον.

Τρεῖς κυρίως ἐξεῖχον ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς, ὁ Ἰταλὸς Βονιφάτιος Μομφερρατικός, ὁ κόμισ τῆς Φλάνδρας Βαλδουῖνος καὶ ὁ Γοδεφρεῖδος Βιλλεαρδουῖνος, Γάλλος εὐγενὴς ἀπὸ τὴν Καμπανίαν.

Ὁ τελευταῖος ἐστάλη εἰς Ἑνετίαν, διὰ νὰ παρακαλέσῃ τὴν θαλασσοκράτειραν αὐτὴν πολιτείαν νὰ διαθέσῃ πλοῖα διὰ τὴν διαπεραίωσιν τῶν σταυροφόρων εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀφοῦ διὰ ξηρᾶς δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ σταυροφορία. Οἱ Ἑνετοί, ἔμποροι ὄντες, ἐζήτησαν διὰ τὴν μεταφορὰν καὶ διατροφὴν 13.500 ἵππέων καὶ 29.000 πεζῶν, ὑπέρογκον

χρηματικήν ἀμοιβήν καὶ τὸ ἥμισυ τῶν λαφύρων. Ἐδέχθησαν ἀπὸ γεν-
ναιοδωρίαν τὰ 2/3 τῶν ὄσων ἐζήτησαν, ἀλλ' ἐπέτυχον νὰ ἐλευθερωθῇ
πρῶτον ἡ Δαλματική πόλις Ζάρα, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ αὐ-
τοὺς ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας.

Ἐνῶ οἱ σταυροφόροι προσεπάθουν νὰ ἐξοικονομήσουν τὰ ναῦλα,
παρουσιάσθη εἰς αὐτοὺς ὁ Ἀλέξιος, υἱὸς τοῦ ἐκπτώτου αὐτοκράτορος
Ἰσαακίου Ἀγγελίου. Οὗτος δίδων μεγάλην χρηματικὴν ἀμοιβήν, ὑπο-
τάσσων τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν Δυτικὴν καὶ διαθέτων ὕστε-
ρον ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν, ἐζή-
τησεν ὡς ἀντάλλαγμα ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ
ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον τοῦ πατρὸς του.

Ὁ γηραιὸς δόγης τῆς Ἑνετίας Δάνδολος διεῖδε τὰ ἐκ τῆς ἐπιχει-
ρήσεως ταύτης ὠφελήματα τοῦ κράτους του καί, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας
τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ', κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1203, ὑπεγράφη συμ-
φωνία μεταξὺ τοῦ Ἀλεξίου καὶ τῶν σταυροφόρων. Τὴν 27ην Ἰουλίου
1203 ὁ στόλος τῶν σταυροφόρων ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Πρωτευούσης
τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους μετὰ 40.000 μαχητάς.

Οἱ σταυροφόροι ἐστρατοπέδευσαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως
καὶ προέβησαν εἰς πολιορκίαν αὐτῆς. Ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἐπιδιορθώ-
σει τὰ τείχη καὶ εἶχε συναθροίσει στρατὸν 60.000 ἀνδρῶν. Ἡ ἡρωϊκὴ
ἄμυνα διήρκεσε πολλὰς ἡμέρας, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξακολου-
θήσῃ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν, οἱ δὲ
σταυροφόροι ἀποκατέστησαν τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγελοῦ καὶ τὸν υἱὸν του
Ἀλέξιον Δ'. Ἐπειδὴ δὲ οἱ νέοι αὐτοκράτορες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐκ-
πληρώσουν τὰς ὑποσχέσεις των, οἱ σταυροφόροι καὶ ἰδίως οἱ Ἑνετοὶ
ἔγιναν ἀπαιτητικοί. Οἱ αὐτοκράτορες ἐπέβαλον τρομερὰν φορολογίαν
καὶ μόλις κατώρθωσαν νὰ συγκεντρώσουν τὸ ἥμισυ τοῦ συμφωνηθέν-
τος ποσοῦ.

Ἄλλ' αἱ βαρεῖαι φορολογίαι πρὸς εὐρεσίν των χρημάτων, ἡ ὁμολο-
γία πίστεως πρὸς τὸν πάπαν καὶ ἡ κακὴ συμπεριφορὰ τῶν σταυροφό-
ρων εἶχον προκαλέσει τὸ πρὸς τοὺς Λατίνους μῖσος τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος
ἐξέσπασεν εἰς στάσιν. Ὁ Ἰσαάκιος καὶ ὁ Ἀλέξιος Δ' ἀνετράπησαν
(1204) καὶ αὐτοκράτωρ ἀνεδείχθη ὁ Ἀλέξιος ὁ Ε', ὁ λεγόμενος
Μούρτζουφλος. Οὗτος καλεῖ τοὺς σταυροφόρους νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν
χώραν του ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν. Οἱ σταυροφόροι τότε προσέβαλον διὰ
δευτέραν φορὰν τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ αὐτοκράτωρ πολεμήσας γενναίως, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἐπίθεσιν τῶν σταυροφόρων καὶ ἐξηναγκάσθη νὰ φύγῃ μὲ ὀλίγους ὀπαδοὺς ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τότε μερικοὶ συνέρχονται εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν καὶ ἀνακηρύσσουν αὐτοκράτορα τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν. Ἄλλὰ καὶ αὐτός, ἂν καὶ ἦτο ἰκανὸς ἀνὴρ, δὲν κατώρθωσε νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς ἓνα νεκρὸν, ὡς ἦτο τὸ Βυζάντιον. Φεύγει καὶ αὐτὸς μὲ τὸν πατριάρχην καὶ ὀλίγους ὀπαδοὺς του. Τὴν 12ην Ἀπριλίου 1204 οἱ Φράγκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Οἱ σταυροφόροι ἐφάνησαν βάρβαροι, ἐπυρπόλησαν μεγάλας συν-οικίας καὶ προέβησαν εἰς ἀνήκουστον λεηλασίαν τῆς Πρωτεύουσας. Κατέστρεψαν τὰ μαρμάρινα καλλιτεχνικὰ ἔργα, ἀπέσπασαν ἀπὸ ἄλλα τὸν χρυσὸν καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους, ἀνέλυσαν τοὺς ἐξ ὄρειχάλκου ἀνδριάντας διὰ νὰ κατασκευάσουν νομίσματα. Οὔτε τοὺς γέροντας, οὔτε τὰς γυναῖκας δὲν ἐσεβάσθησαν οἱ σταυροφόροι, οὔτε τὴν θρησκείαν. Ἡ Ἁγία Τράπεζα τῆς Ἁγίας Σοφίας κατατεμαχίζεται, τὰ δὲ πολύτιμα ἱερά σκεύη διαρπάζονται.

Ἐγιναν ἄλλαι τέσσαρες σταυροφορίαι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἀπέβλεπεν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, ἡ ὁποία τότε ἦτο τὸ ἰσχυρότερον μουσουλμανικὸν κράτος. Αἱ σταυροφορίαι αὗται, αἱ ὁποῖαι διήρκεσαν δύο αἰῶνας περίπου, εἶχον σπουδαῖα ἀποτελέσματα καὶ οὐσιαστικῶς ὠφέλησαν τὴν Δύσιν. Ἄνεπτύχθη μετὰξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως μεγάλη ἐμπορικὴ κίνησις. Μὲ τὰς σταυροφορίας ἐξησθένθησαν οἱ εὐγενεῖς τῆς Δύσεως καὶ ἤρχισεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς μεσαίας τάξεως, τῶν ἐμπόρων καὶ τεχνιτῶν. Οἱ Εὐρωπαῖοι, γνωρίσαντες τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἀνατολῆς, ἤρχισαν νὰ ἐξημερώνωνται καὶ νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὰς Τέχνας, τὰς Ἐπιστήμας καὶ τὰ Γράμματα.

Ὡς πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, τὰ μεγαλύτερα ἀποτελέσματα εἶχεν ἡ τετάρτη σταυροφορία καὶ διὰ τοῦτο ἔκτοτε ἀρχίζει νέα περίοδος.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

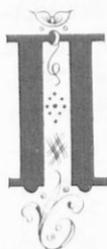
1204—1453

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 1ον

Η ΕΥΡΩΠΗ

1. Ἡ Γαλλία

ΕΠΙ τὸ 1200 ἡ Γαλλία εἶχεν ἰσχυρότατον βασιλέα τὸν Φίλιππον Β' Αὔγουστον (1180 - 1223). Οὗτος ἔσχε δύο ἐπιτυχίας, ἀπηλλάγη τῆς ἐπιρροῆς τῶν εὐγενῶν καὶ ἀπὸ τὸν Ἰωάννην τὸν Ἀκτῆμονα τῆς Ἀγγλίας ἀφῆρσεν ὅλας τὰς κτήσεις του εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἰσχυρὸς βασιλεὺς ὑπῆρξεν ἐπίσης ὁ Λουδοβῆκος Θ' ὁ Ἄγιος (1226 - 1270), ὁ ὁποῖος ὠδήγησεν τὰς δύο τελευταίας σταυροφορίας.

Τὴν μεγαλυτέραν δύναμιν ἔσχεν ἡ Γαλλία ἐπὶ τοῦ βασιλέως Φιλίππου Δ' τοῦ Ὁραίου (1285 - 1314). Ὁ Φίλιππος ἔχων ἀνάγκην χρημάτων κατὰ τὸν πόλεμον μετὰ τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας, ἐπέβαλε φόρον εἰς τὸν κλῆρον. Ὁ πάπας Βονιφάτιος Η', ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς κληρικοὺς νὰ ἐκτελέσουν τὸ βασιλικὸν διάταγμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀφώρισε τὸν βασιλέα, ὅστις καίει τὴν βοῦλαν τοῦ πάπα καὶ ἀπὸ τὴν συνέλευσιν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ του λαμβάνει τὴν συγκατάθεσιν νὰ παραπεμφθῇ ὁ πάπας εἰς δίκην. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι εἰς τὴν συνέλευσιν κατὰ τοῦ πάπα μετέσχον καὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν τὴν τρίτην τάξιν τῆς Γαλλίας. Ἀπὸ τότε εἰς κάθε σπουδαίαν περίστασιν συγκαλοῦνται συνελεύσεις ἀντιπροσώπων καὶ τῶν τριῶν τάξεων (κλήρου, εὐγενῶν, λαοῦ), αἱ ὁποῖαι λέγονται Γενικαὶ τὰξεις (Etats generaux).

Ὁ πάπας συλλαμβάνεται καὶ φυλακίζεται καὶ μετὰ ἕνα μῆνα ἀποθνήσκει. Ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως διορίζεται πάπας ὡς Κλήμης ὁ Ε' καὶ ἐγκαθίσταται εἰς τὴν Ἀβινιὸν, πόλιν τῆς νοτίου Γαλλίας, ὅπου διέμειναν ὅλοι οἱ πάπαι ἀπὸ τὸ 1209 μέχρι τοῦ 1377.

Ἄπο τὸ 1328 εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ἀνῆλθεν ὁ οἶκος Βαλοά, ὁ ὁποῖος ἔμεινεν εἰς τὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ 1589.

Ἡ Γαλλία βραδύτερον περιπλέκεται εἰς τὸν λεγόμενον ἑκατονταετῆ πόλεμον. Ὁ βασιλεὺς Κάρολος Ζ' (1422 - 1461) νικᾷ τοὺς Ἄγγλους καὶ περιορίζει αὐτοὺς εἰς τὸ Καλαί. Εἶναι ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης, ὁ ὁποῖος ὠργάνωσε μόνιμον μισθοφορικὸν στρατὸν καὶ ἐπεβλήθη εἰς τοὺς εὐγενεῖς. Ἰσχυρὸς βασιλεὺς ὑπῆρξεν ἐπίσης ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λουδοβῖκος ΙΑ' (1451 - 1483). Οὗτος συνέτριψε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς καὶ συνήνωσε τὰς γαίας αὐτῶν μὲ τὰς ἰδικὰς του, ἐφρόντισε δὲ νὰ προαγάγῃ τὰς πόλεις, τὰς τέχνας καὶ τὸ ἐμπόριον.

Ὁ Κάρολος Η' (1483 - 1489) ἐπωφελήθη ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν τοῦ κράτους ὑπὸ τῶν προηγουμένων βασιλέων, διὰ νὰ προβῆ εἰς ἐξωτερικὰς κατακτήσεις. Ἐπεχείρησεν ἐκστρατείας εἰς Ἄνω Ἰταλίαν (1494) καὶ ἠγόρασεν ἀπὸ τὸν Ἀνδρέαν Παλαιολόγον τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματά του. Ἡ ἐκστρατεία του ὁμῶς εἰς Σικελίαν ἀπέτυχεν καὶ τὸ σχέδιον νὰ καταλάβῃ τὴν ἄλλοτε Βυζαντινὴν πρωτεύουσαν ἐματαιώθη.

2. Ἡ Ἀγγλία

Ἄπο τὰ μέσα τοῦ 12ου αἰῶνος εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον ἀνῆλθεν ὁ κλάδος τῆς οἰκογενείας τοῦ Γουλιέλμου, καλούμενος τοῦ Πλανταγενέ. Εἰς τοῦτον ἀνήκει ὁ βασιλεὺς Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος (1189 - 1199), ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Γ' σταυροφορίαν. Ὁ ἀδελφός του Ἰωάννης ὁ Ἀκτῆμων (1199 - 1215) περιπλάκῃ εἰς ἔριδας μὲ τοὺς εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐπέτυχον νὰ ματαιωθῇ τὸ σχέδιον τοῦ βασιλέως, ὅπως κυβερνήσῃ τὸ κράτος κατὰ τρόπον αὐταρχικόν. Ὁ Ἰωάννης ἠτύχησεν ἐξωτερικῶς, διότι, περιελθὼν εἰς πόλεμον μὲ τὴν Γαλλίαν, ἔχασε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἐκεῖ κτήσεών του.

Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν σχέσεων Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶναι ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας, ὡς πραγματικὸν πυρῆνα τοῦ κράτους τῶν ἐθεώρου τὴν Νορμανδίαν τῆς Γαλλίας, τὴν δὲ Ἀγγλίαν ὡς χώραν, ἣ ὅποια ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς τὰ μέσα πρὸς στερέωσιν καὶ αὐξήσιν τοῦ κράτους τῶν εἰς τὴν Εὐρώπην. Διὰ τοῦτο ἐπῆλθον πόλεμοι μεταξὺ τῶν Ἄγγλων καὶ Γάλλων. Τὸ

1328 ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδος Γ' ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Γαλλίας. Μακρὰ πάλη ἤρχισε τότε μεταξύ τῶν δύο κρατῶν, ἡ ὁποία, διαρκέσασα ὑπὲρ τὰ 100 ἔτη, εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν, ὡς ἑκατονταετῆς πόλεμος (1339 - 1453). Οἱ Ἀγγλοὶ ἐνίκησαν εἰς τὸ Κρεσύ, τὸ 1346, καὶ κατέλαβον τὸ Καλαί, τὸ ὁποῖον διετήρησαν πλεόν τῶν 200 ἐτῶν. Τὸ 1356, οἱ Ἀγγλοὶ ἐνίκησαν εἰς τὸ Πουατιέ, ὅπου τόσον ἐξεμηδενίσθη ἡ δύναμις τῶν Γάλλων, ὥστε ὁ βασιλεὺς τῶν ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ μεγάλην ἔκτασιν τῆς δυτικῆς Γαλλίας εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Κατὰ τὸν 15ον δὲ αἰῶνα ὅλη ἡ βορείως τοῦ ποταμοῦ Λοὰρ Γαλλία περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς. Τότε ἡ Ἰωάννα ντ' Ἀρκ, κατόπιν δραματισμοῦ, παρουσιάσθη εἰς τὸ Γαλλικὸν στρατόπεδον, ἐνεψύχωσεν αὐτὸ καὶ ἔλυσεν τὴν πολιορκίαν τῆς Ὀρλεάνης. Κατὰ τὴν πολιορκίαν ὅμως τῆς Κομπιένης συνελήφθη καὶ ἐκάθη ὡς αἰρετικὴ ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν τὸ 1431, τιμωμένη ὡς ἐθνικὴ ἥρωὺς τῶν Γάλλων καὶ ὡς ἅγια τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ τὸ εὐνοϊκὸν ἀποτέλεσμα ἐπῆλθε διὰ τοὺς Γάλλους. Ἀτυχήματα πολλὰ ἠνάγκασαν τοὺς Ἀγγλοὺς νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Γαλλικὸν ἔδαφος πλὴν τοῦ Καλαί.

Ἐκτοτε γίνονται ἰσχυρὰ καὶ τὰ δύο κράτη, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὅμως ἐπέρχεται μία μεγάλη ἀλλαγὴ εἰς τὸ διοικητικὸν σύστημα, ἡ ὁποία εἶχε μεγάλας συνεπείας.

Οἱ εὐγενεῖς τῆς Ἀγγλίας ὀνομάζονται κόμιτες καὶ βαρωνοὶ, ἀργότερα δὲ ὀνομάσθησαν λόρδοι. Αὐτοὶ δὲν εἶχον ἐκτεταμένας γαίας καὶ δικαιώματα, ὅπως οἱ φεουδάρχαι τῆς Γαλλίας. Μέγα μέρος τῆς χώρας ἦτο ὑπὸ τὴν ἄμεσον διοίκησιν τοῦ βασιλέως. Οἱ διοικηταὶ τῶν κομτειῶν διωρίζοντο καὶ ἐπαύοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος οὐδέποτε ἐγένινεν ἀπόλυτος μονάρχης. Τὸ μόνον, ὅπερ ἐπεθύμει ὁ βασιλεὺς, ἦτο ἡ εἰσπραξις ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλυτέρων φόρων. Οἱ εὐγενεῖς ἐπέτυχον ἀπὸ τὸν βασιλέα νὰ ζητῇ τὴν γνώμην των, ὡσάκις ἐπρόκειτο περὶ ἐπιβολῆς νέας φορολογίας. Δοθείσης δὲ εὐκαιρίας, ἐξηγέρθησαν, τὸ 1215, κατὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀκτῆμονος καί, καταλαβόντες τὸ Λονδῖνον, ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ὑπογράψῃ τὸν περίφημον Μέγαν Χάρτην (Magna Charta).

Ὁ χάρτης οὗτος περιέχει τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ. Κατ' αὐτὸν οὐδεὶς πολίτης ἐπιτρέπεται νὰ συλληφθῇ ἢ νὰ φυλακισθῇ, πρὶν δικασθῇ. Ὁ βασιλεὺς δὲν δικαιούται νὰ ἐπιβά-

λη φόρους χωρίς τήν συγκατάθεσιν τοῦ μεγάλου συμβουλίου, τὸ ὁποῖον ἀπαρτίζεται ἀπὸ τοὺς ἀρχιεπισκόπους, ἐπισκόπους, κόμιστας καὶ βαρώνους. Ἐὰν τυχὸν ὁ βασιλεὺς παραβῆ τὸν Χάρτην, οἱ εὐγενεῖς ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἀντισταθοῦν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ βασιλεὺς τίθεται ὑπὸ τὸν νόμον. Τὸ μέγα συμβούλιον ὠνομάσθη ἀργότερον Parlement (Κοινοβούλιον) καὶ ἐξέλεγε τὸ συμβούλιον τοῦ βασιλέως καὶ τοὺς ὑπουργούς.

Ὁ βασιλεὺς, βλέπων τὴν ἀντίδρασιν τῶν εὐγενῶν, ἠθέλησε νὰ δημιουργήσῃ ἀντιπερισπασμὸν, στηριζόμενος εἰς τὸν λαόν. Προσεκάλεσε δύο ἱππώτας ἀπὸ κάθε κομιτεῖαν καὶ ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος κατῆκει εἰς τὰς πόλεις καὶ κωμοπόλεις. Οὕτως ἐδημιουργήθησαν δύο συνελεύσεις, ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ἢ Κάτω Βουλὴ καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Λόρδων ἢ Ἄνω Βουλὴ, καθὼς μετωνομάσθη τὸ παλαιὸν κοινοβούλιον. Τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 13ου αἰῶνος ἐδημιουργήθη νέον εἶδος πολιτεύματος, τὸ κοινοβουλευτικόν.

3. Αἱ Ἱταλικαὶ πόλεις

Ἡ Ἱταλία δὲν κατάρθωσε νὰ ἐνωθῆ εἰς ἓν κράτος, ἀλλ' ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη. Πρὸς νότον τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, εἰς τὸ μέσον τὸ κράτος τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς βορρᾶν ὑπῆρχον διάφοροι μικραὶ πολιτεῖαι, ὡς ἡ Πίσσα, ἡ Φλωρεντία, ἡ Γένουα, τὸ Μιλᾶνον, ἡ Ἐνετία. Αἱ πόλεις αὗται ἔγιναν πλούσιαι μὲ τὸ ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον διεξῆγον οἱ κάτοικοί των, καὶ ἔγιναν δημοκραταί, ὅπως αἱ ἀρχαῖαι Ἀθῆναι. Ἀξιολογώτεραι ἀπὸ αὐτάς ἦσαν ἡ Φλωρεντία καὶ ἡ Ἐνετία.

Ἡ Φλωρεντία, πρότυπον βιομηχανικῆς πόλεως, διεκρίθη εἰς τὴν κατασκευὴν πολυτελεῶν ὕφασμάτων. Σχεδὸν τὰ τρία τέταρτα τῶν κατοίκων κατεγίνοντο εἰς τὴν βιομηχανίαν αὐτήν. Ἐκ τοῦ πλοῦτου τούτου οἱ κάτοικοι κατέστησαν περίφημοι χρηματισταὶ καὶ τραπεζίται, συναγωνιζόμενοι τοὺς Ἑβραίους. Οἱ Μεδίκοι, μία οἰκογένεια τραπεζιτῶν, ἔλαβε τὴν κυβέρνησιν τῆς πόλεως καὶ ἔγιναν τόσον ἰσχυροί, ὥστε οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἐπεθύμουν νὰ εἶναι σύμμαχοί των. Ἡ Φλωρεντία ἔχει σημασίαν, διότι εἰς αὐτὴν τὸ πρῶτον ἤρχισεν ἡ ἀναγέννησις τῶν Τεχνῶν καὶ τῶν Γραμμάτων. Ὁ Γεμιστὸς καὶ οἱ ἄλλοι φυγάδες τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν αὐτὴν τῶν Μεδίκων εὗρον καταφύγιον.

Τὸ ἐμπόριον μὲ τὴν Ἀνατολὴν κατέστησε πλουσίαν τὴν Ἑνε-
τία ν. Τὸ πολίτευμά της ἦτο ἀριστοκρατικόν, διότι μόνον αἱ ἀρχαί-
οι ἐμπορικαὶ οἰκογένειαι, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἦσαν ἀναγεγραμ-
μένα εἰς τὴν Χρυσὴν Βίβλον, μετεῖχον εἰς τὴν διοίκησιν. Ἀρχηγὸς
κατὰ τύπους ἦτο ὁ δόγης, ἀλλὰ τὴν ἐξουσίαν κυρίως ἔσκει τὸ
συμβούλιον τῶν Δέξα. Οἱ Ἑνετοὶ παρέλαβον πολλὰ στοι-
χεῖα πολιτισμοῦ ἀπὸ τὸ Βυζάντιον. Ἡ κατάληψις τῆς Κωνσταντινου-
πόλεως, τὸ 1204, ἐξησφάλισεν εἰς αὐτοὺς ἀνέλπιστα πλούτη καὶ ὠνο-
μάζοντο « κύριοι τοῦ χρυσοῦ τῆς χριστιανωσύνης ». Τὸν 15ον αἰῶνα
εἶχον ἐκτεταμένον κράτος, εἰς τὸ ὁποῖον συμπεριλαμβάνοντο ἡ ἀνα-
τολικὴ παραλία τῆς Ἀδριατικῆς, τὰ Ἐπινάγησα, πολλαὶ πόλεις τῆς
Πελοποννήσου καὶ πολλαὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

4. Ἡ παιδεία καὶ αἱ ἐπιστῆμαι

Μεγάλῃ ἀμάθεια ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Εὐρώπην μετὰ τὴν μετα-
νάστευσιν τῶν βαρβάρων. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπὶ τῶν Μεροβενζιῶν βα-
σιλέων δυσκόλως εὐρίσκοντο ἄνθρωποι διὰ τὰς κρατικὰς ἢ ἐκκλησια-
στικὰς ὑπηρεσίας. Τὰ ὀλίγα χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα σῴζονται ἀπὸ τοῦς
αἰῶνας αὐτοὺς, προδίδουν τὴν πρωτόγονον πνευματικὴν κατάστασιν.

Βαθμηδὸν ὅμως ἤρχισεν ἡ παιδεία νὰ ἀναπτύσσεται. Ἡ Ἐκκλη-
σία ἐδίδε τὴν κατεύθυνσιν καὶ ἔσκει τὸν ἔλεγχον. Πρῶτος βασιλεὺς,
ὁ ὁποῖος ἐπροστάτευσεν τὰ γράμματα, εἶναι ὁ Κάρολος ὁ Μέγας. Μο-
λονότι ἦτο ἀγράμματος, ἔδρυσεν σχολεῖα καὶ ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ ἀνα-
γέννησις τῆς Δύσεως. Οἱ ἐφημέριοι καὶ οἱ μοναχοὶ ἦσαν διδάσκαλοι
εἰς τὸ πρῶτον σχολεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐδιδάσκετο ἀνάγνωσις,
γραφὴ, ἀριθμητικὴ, γραμματικὴ καὶ κατήχησις. Ἡ ἐκπαίδευσις παρεί-
χεται δωρεάν. Εἰς τὰς πόλεις ἦτο τὸ μέγα σχολεῖον. Γλῶσσα
τῶν σχολείων τούτων, τὰ ὁποῖα ἀνῆκον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἦτο ἡ
Λατινικὴ. Ἐπειδὴ ὁ χάρτης ἦτο πολὺ ἀκριβός, ἡ ἐργασία εἰς τὸ
σχολεῖον ἐγένετο προφορικῶς. Ὁ διδάσκαλος ὠμίλει καὶ οἱ μαθηταὶ
ἔχουον ἀποστηθίζοντες διάφορα γνωμικὰ καὶ ἐξασκοῦντες περισσότε-
ρον τὴν μνήμην. Ἰδίως προπαρεσκευάζοντο διὰ τὴν θεολογίαν.

Ἀπὸ τὸν 12ον ὅμως αἰῶνα ἀρχίζει ἡ πραγματικὴ ἀναγέννησις,
ἀφοῦ τότε ἤρχισεν ἡ διδασκαλία εἰδικῶν μαθημάτων εἰς τὰ σχολεῖα,
ὅπως εἶναι τὸ δίκαιον, ἡ ἰατρικὴ καὶ ἄλλα. Ἡ ἀραβικὴ ἐπίδρασις εἰς

τὴν Δύσιν ὡς πρὸς τὰς Ἐπιστήμας καὶ τὰ Γράμματα ἤρχισεν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 12ου αἰῶνος. Τὰ ὀνομαστά σχολεῖα τῶν Ἀράβων, οἱ μ ε ν δ ρ ε σ έ δ ε ς, ἐχρησίμειυσαν ὡς ὑπόδειγμα διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημίων.

Σιγὰ σιγὰ ἐπληθύνθησαν τὰ σχολεῖα καὶ ἰδίως εἰς τοὺς Παρισίους. Ἐκεῖ μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι ἠνώθησαν εἰς ἓνα σύνδεσμον καὶ ἀπετέλεσαν Universitas (συντεχνίαν διδασκόντων, μαθητῶν κλπ.) μετὸν σκοπὸν νὰ ὑποστηρίξουν τὰ συμφέροντά των. Ἐκ τοῦ συνδέσμου τούτου προῆλθε τὸ πρῶτον πανεπιστήμιον.

Τέσσαρες ἦσαν οἱ κλάδοι τῆς πανεπιστημιακῆς φοιτήσεως. Εἰς τὸν προκαταρκτικόν, γενικὸν δι' ὅλους, ἐλάμβανον οἱ φοιτηταὶ τὴν γυμνασιακὴν μόρφωσιν. Οἱ δὲ τρεῖς εἰδικοὶ κλάδοι ἦσαν ἡ Θεολογία, ἡ Νομικὴ καὶ ἡ Ἰατρικὴ. Ἐκαστος κλάδος ἀπετέλεσε σχολὴν ἀνεξάρτητον (Facultas). Σπουδαιότερα ὄλων τῶν σχολῶν ἦτο ἡ Θεολογικὴ.

Ὁ πατὴρ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας Αὐγουστῖνος εἶπεν ὅτι εἶναι θανάσιμος ἁμαρτία νὰ ἐξηγοῦμεν ὅλα μετὰ τὸ λογικὸν καὶ ὅτι τὸν Θεὸν τὸν γνωρίζομεν μετὰ τὴν πίστιν. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Αὐγουστίνου ὑπῆρξε μεγίστη καὶ εἰς τὴν διαμόρφωσιν χριστιανικῆς ἐπιστήμης καὶ εἰς τὴν καθόλου διδασκαλίαν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου οἱ Ἀραβες ἐξουσίαζον, ἐκαλλιεργήθη ἡ φιλοσοφία. Ἡ δὲ ἀραβικὴ ἐπιστήμη ἐστηρίζετο εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ ὁποῖος ὑπέβαλε τὰ πάντα εἰς τὴν ἔρευναν.

Περὶ τὸ 1200 ἔγιναν γνωσταὶ εἰς τὴν Γαλλίαν αἱ λατινικαὶ μεταφράσεις τῶν Φυσικῶν καὶ Μεταφυσικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων Ἑλλήνων φιλοσόφων διὰ τῶν Ἀράβων. Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη, ὅπως ὠνομάσθη τὸ γεγονός αὐτό, ἔφερεν ἀληθῆ ἐπανάστασιν. Ἡ Ἐκκλησία κατ' ἀρχὰς ἔλαβεν ἐχθρικὴν στάσιν καὶ ἀπηγόρευσε τὴν μελέτην τῶν κειμένων (1210 - 1215). Βραδύτερον ὁμως, ἰδοῦσα ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἰδίως δὲν ἦτο ἐπικίνδυνος, ἀφῆκεν ἐλευθερίαν εἰς τὴν μελέτην τῶν ἔργων αὐτοῦ. Οἱ μεγάλοι σοφοὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὁ Γάλλος μοναχὸς Βοναβεντούρας (1221 - 1274), ὁ Γερμανὸς Ἀλβέρτος ὁ Μέγας (1193 - 1280) καὶ ὁ Ἰταλὸς Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης (1226 - 1274), ἐπέτυχον νὰ συμβιβάσουν τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀριστοτέλους μετὰ τὸ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ τελευταῖος, ἀντίθετος κατὰ

βάσιν τοῦ Αὐγουστίνου, ἀπέβη ὁ μέγιστος ρωμαιοκαθολικός θεολόγος καὶ φιλόσοφος (ἀριστοτελικός, σχολαστικός).

Τοιοιτοτρόπως ἐδημιούργηθη ἡ μεσαιωνικὴ φιλοσοφία τῆς Δύσεως, ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία. Ὑπῆρξεν αὕτη ὀρθολογιστικὴ Θεολογία. Οἱ σοφοὶ παρεδέχοντο ἐκ τῶν προτέρων ὅτι τὸ κείμενον τῆς Γραφῆς ἦτο ἀλάνθαστον καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἦτο αὐθεντία. Διὸ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔπρεπε νὰ κουρασθῇ διὰ νὰ ἐρευνήσῃ, ἀφοῦ ὅλα τὰ ζητήματα εἶχον ἐρευνηθῆ ἀπὸ τὰς Γραφὰς καὶ τὸν Ἀριστοτέλη.

Ἀλλὰ ἀπὸ τὸν 13ον αἰῶνα ἀρχίζουν οἱ σοφοὶ νὰ ἐννοοῦν τὴν ἀξίαν τῆς ἐμπερίας. Στρέφοντες τὴν προσοχὴν των πρὸς τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν προσωπικὴν των ἐρευναν, προσπαθοῦν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰς αὐθεντίας καὶ νὰ ἀποκτήσουν αὐτοτέλειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν.

5. Ἡ λογοτεχνία καὶ αἱ Τέχναι

Ἐνῶ ἡ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐπιστήμης ἦτο ἡ λατινικὴ, οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ὠμίλουν διάφορα ἰδιώματα, σχηματισθέντα μετὰ τὴν μετανάστευσιν τῶν λαῶν. Οἱ Γερμανοὶ διετήρησαν τὴν παλαιάν των γλῶσσαν, οἱ Γάλλοι, Ἰσπανοί, καὶ Ἱταλοὶ ὠμίλουν, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, τὰς λατινογενεῖς γλῶσσας, τὴν γαλλικὴν, ἰσπανικὴν καὶ ἰταλικὴν, οἱ δὲ Ἀγγλοὶ ἐδημιούργησαν νέαν γλῶσσαν, κρᾶμα τῆς γερμανικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς. Εἰς τὰς ἐθνικὰς ταύτας γλῶσσας ἐπλασαν μύθους, διηγήματα, σατίρας, ἔπη, θέατρον καὶ γενικῶς ὕμνησαν τοὺς ἥρωάς των ἢ ἐξέφρασαν τοὺς πόθους καὶ τὰς λύπας των. Ἐδημιούργησαν δηλαδὴ τὴν δημῶδη λογοτεχνίαν των.

Εἰς τὴν Γαλλίαν κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ἐδημιουργήθη τὸ ἔπος τοῦ Ρολάνδου (4000 στίχοι) ὅπου ψάλλεται ὁ ἥρωϊκὸς θάνατος τοῦ Roland, ἀνεψιοῦ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Περὶ τὸ 1200 ἐπίσης τοποθετεῖται ἡ δημιουργία τῶν Niebelungen, ἔπους τῶν Γερμανῶν, ἀναφερομένου εἰς ἀναμνήσεις τῶν μεταναστεύσεων. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐδημιουργήθη ὁ ἐπικὸς κύκλος τοῦ Ἀρθούρου καὶ τῶν ἵπποτῶν τῆς στρογγύλης τραπέζης.

Τὰ θρησκευτικὰ δράματα, μυστήρια ὀνομαζόμενα, ἐπαίζοντο κατὰ τὰς ἐορτὰς εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας καὶ εἶχον θρησκευτικὴν ὑπόθεσιν. Αἱ φάρσαι, ἔργα μὲ κωμικὴν ὑπόθεσιν, ἐπαίζοντο κατὰ τὰς πανηγύρεις.

Ἐνῶ προηγήθη ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία, ἡ ἰταλικὴ ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου. Αἱ ἰταλικαὶ πόλεις Μιλῶνον, Πάδουα, Ἐνετία καὶ ἰδιαίτερώς ἡ Φλωρεντία εἶναι τὰ πνευματικὰ κέντρα.

Ὁ σημαντικώτερος ποιητὴς εἶναι ὁ Δάντης (Dante Alighieri, 1265 - 1321). Οὗτος ἦτο ἀριστοκράτης καὶ μετέσχεν εἰς τοὺς πολιτικούς ἀγῶνας, ἔνεκα τῶν ὁποίων ἐξωρίσθη καὶ ἐξῆσε πολλὰ ἔτη μακρὰν τῆς πατρίδος του Φλωρεντίας. Ἐγράψε σοννέτα, τὰ canzoni, τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν τὸ βιβλίον τῆς νεότητος, τὴν Νέαν Ζωὴν (vita nuova). Περὶ τὸ 1306 - 1308 ἔγραψε τὸ Συμπόσιον (Convivio), ὅπου διασταυροῦνται τάσεις ἠθικαί, φιλοσοφικαί, ποιητικαί. Ὀνομαστός ἐγένετο κυρίως ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸν του ἔπος, τὴν Θεῖαν Κωμωδίαν. Ἀπὸ τὰ τρία μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα τοῦτο διαιρεῖται, τὸ πρῶτον, ἡ Κόλασις, ἐτελείωσε τὸ 1312, τὸ Καθαρτήριον τὸ 1314 καὶ ὁ Παράδεισος μόλις περὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Εἰς αὐτὸ ὁ Δάντης ψάλλει τοὺς πόθους, τὰ ἰδανικά καὶ τὰς δοξασίας τῆς ἐποχῆς του.

Ὁ Βοκκάκιος (Boccaccio, 1313 - 1375) ἦτο ἔμπορος καὶ τραπεζίτης. Μεταξὺ τοῦ 1348 - 1353 συνέθεσε τὸ κύριον ἔργον του, τὴν Δεκαήμερον, ἡ ὁποία εἶναι σειρά διηγημάτων. Ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν ἀρχαιότητα εἶναι καταφανής.

Ὁ Πετράρχης (Petrarca, 1304 - 1374) ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν κλασσικὴν τέχνην. Εἶναι δεινὸς λατινιστὴς καὶ γράφει λατινιστὶ βίους μεγάλων ἀνδρῶν καὶ ἠθοπλαστικὰς πραγματείας καὶ συνθέτει εἰς ἐξάμετρα μέγα ποίημα, τὴν Africa, μὲ ἥρωα τὸν Σκιπίωνα τὸν Ἀφρικανὸν τὸν πρεσβύτερον. Γέρον ἐπιχειρεῖ νὰ μάθῃ τὴν Ἑλληνικὴν. Ἀπὸ τὸ ἔργον του ἐπέζησαν οἱ ἰταλικοὶ στίχοι, ὅπου ἐτραγοῦδησε τὰς προσωπικὰς του συγκινήσεις.

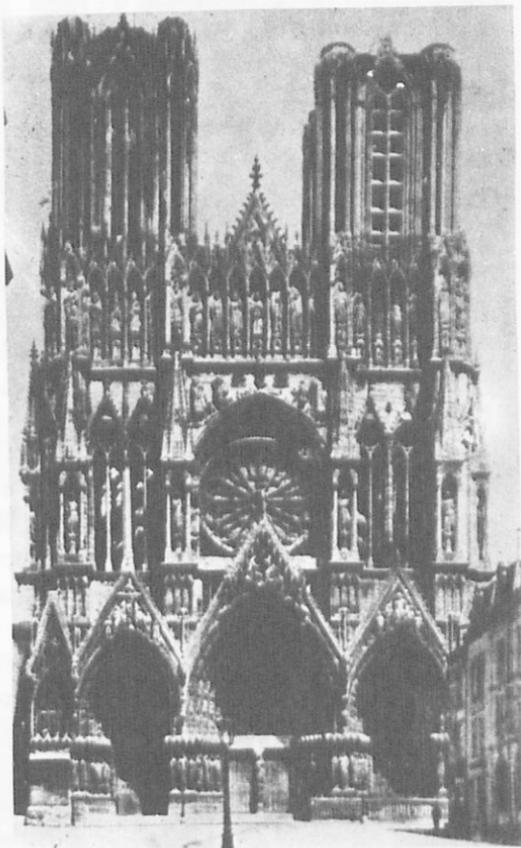
Ἡ μετανάστευσις τῶν λαῶν εἰς τὴν Δύσιν ἐπέφερε παρακμὴν τῆς τέχνης. Ἀλλὰ δύο παράγοντες συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς καὶ ἰδίως τῆς ἀρχιτεκτονικῆς : ἡ ἀσφάλεια τῶν πυργοδεσποτῶν καὶ ἡ θρησκεία. Ἀπὸ τὸν 10ον αἰῶνα, ὅτε ἡ φεουδαρχία ἠδραιώθη καὶ διεδόθη εἰς ὅλην τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ἤρχισεν ἡ ἀναγέννησις τῶν τεχνῶν. Κέντρον τῆς ἀναγεννήσεως γίνεται πρῶτον ἡ Γαλλία καὶ ἐμπνεύστρια τῆς τέχνης ἡ Ἐκκλησία.

Ὅλαι αἱ τέχναι, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ γλυπτικὴ, ἡ ζωγραφικὴ, ἡ

διακοσμητική συνεργάζονται διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἔργον θερμῆς πίστεως. Πᾶσα πόλις καὶ πᾶν χωρίον ἀμιλλᾶται νὰ ἰδρῦσῃ ναόν, ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλοπρεπέστερον καὶ ἰκανὸν νὰ περιλάβῃ ὅλους τοὺς πιστοὺς. Δύο ρυθμοὶ ἀνεπτύχθησαν εἰς τὴν Δύσει, ὁ ρωμανικὸς καὶ ὁ γοτθικὸς.

Ὁ ρωμανικὸς ρυθμὸς εἶναι μίμησις τοῦ σχεδίου τῶν παλαιῶν βασιλικῶν τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Μεταχειρίζεται θόλους καὶ τόξα. Ταῦτα στηρίζονται ἐπὶ στύλων, αἱ ὁποῖαι εἶναι βραχεῖς καὶ παχεῖς καταλήγοντες εἰς κιονόκρανα. Τὰ παράθυρα εἶναι ὀλίγα καὶ μικρά, ἀλλὰ διακεκοσμημένα μὲ κιονίσκους. Ἄλλο χαρακτηριστικὸν εἶναι τὰ κωδωνοστάσια, τὰ ὁποῖα πολλάκις εἶναι πέντε. Τοιχογραφίαι καλύπτουν ἐσωτερικῶς τοὺς τοίχους καὶ περίξ τῆς θύρας ὑπάρχουν λίθινα γλυπτὰ κοσμήματα. Ὁ ρυθμὸς αὐτὸς ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ ἰδίου ἀπὸ τὸ 1060 ἕως 1150.

Ὁ γοτθικὸς ρυθμὸς εἶναι δημιούργημα αὐτῶν τούτων τῶν λαῶν τῆς Δύσεως. Οἱ θόλοι τῶν γοτθικῶν ναῶν κατασκευάζονται διὰ τῆς διασταυρώσεως τῶν τόξων. Τὸ σύστημα τοῦτο ἔδωκεν εἰς τὸν ἐσωνάρθηκα κολοσσαῖον ὕψος, ὡς εἰς τὴν Παναγίαν τῶν Παρισίων ἔφθασεν εἰς 34 μ. καὶ εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ Beauvais

56. Ὁ καθεδρικὸς ναὸς τῆς πόλεως Reims.

57. Ἐσωτερικὸν καθεδρικοῦ ναοῦ Ἀμιένης.

58. Ὁ καθεδρικός ναός τῆς πόλεως Worms
(Ρωμαϊκοῦ ρυθμοῦ)

εις 45 μετρ. Οἱ στῦλοι, αἱ ὁποῖοι ὑποβαστάζουν τὸν ἐσωνάρθηκα, λεπτύνονται καὶ ἐπιμηκύνονται. Τὰ παράθυρα εἶναι τεραστίων διαστάσεων, κοσμούμενα μὲ πολυχρώμους ὑάλους, αἱ ὁποῖαι ἀφήνουν ἄπλετον φῶς νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸν ναόν. Περιφημοὶ γοθτικοὶ ναοὶ εἶναι, ἐκτὸς τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων καὶ τῶν καθεδρικοῦ ναῶν τῆς Reims καὶ τῆς Ἀμιένης, καὶ οἱ καθεδρικοὶ τοῦ Στρασβούργου καὶ τῆς Κολωνίας, ὅστις δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸν τῆς Ἀμιένης.

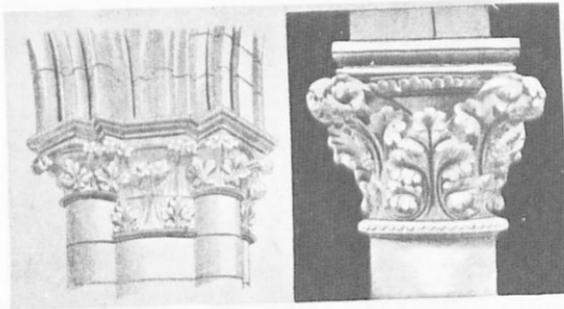
Ἡ διακόσμησις τῶν ναῶν ἦτο πλουσία, ἐξυπηρετούμενη ὑπὸ τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς. Εἰς τοὺς πελωρίους διαφανεῖς πίνακας (vitraux) τῶν παραθύρων ἐζωγραφίζοντο ἄλλοτε ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τῶν ἁγίων, ἄλλοτε αἱ ἐργασίαι τῶν διαφόρων ἐπαγγελματιῶν. Θαυμασιωτέρα ἦτο ἡ γλυπτικὴ διακόσμησις, ἀπὸ γλυπτὰ φυτὰ καὶ ἄνθη παντὸς εἶδους, ἀπὸ ἀνάγλυφα ἀναπαριστάνοντα σκηνὰς ἀπὸ τὸν βίον τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων καὶ ἀπὸ κιονόκρανα ἐξαιρετικῆς τέχνης. Ἰδι-

59. 'Ο Ἰησοῦς ἐμπαιζόμενος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων (Τζιόττο)

60. Ἡ Ἀποκαθήλωσις (Μποτσελλι).

61. Δύο γοτθικά κινούκαρανα.

γεννήσεως. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ζωγράφοι αὐτοὶ ὠνομάσθησαν π ρ ὀ ὄ ρ ο -
μ ο ι (primitif). Εἰς τὴν Φλάνδραν μεγάλοι ζωγράφοι εἶναι οἱ ἀδελ-
φοὶ Eyck. Εἰς τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ὀλλανδίαν ἀκμάζει ἡ ζωγραφικὴ.
Εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα ἡ τέχνη γίνεται περισσότερον φυ-
σιοκρατικὴ, παραμεριζομένης βαθμηδὸν τῆς βυζαντινῆς τεχνοτροπίας.
Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος ἀκμάζει ὁ G i o t t o, ὅστις δὲν ὑπῆρ-
ξε μόνον μέγας ζωγράφος, ἀλλὰ καὶ διάσημος ἀρχιτέκτων καὶ γλύπτης.
Μὲ τὴν τέχνην του ὁ Τζιόττο ὠδήγησεν εἰς τὰ ἀριστουργήματα τῆς
ἀκμῆς τῆς Ἀναγεννήσεως. Πρῶτος αὐτὸς ἐπέτυχε νὰ ἀπαλύνη τὴν τέ-
χνην τοῦ Μεσαίωonos καὶ νὰ δημιουργήσῃ νέαν τεχνικὴν παράδοσιν ἢ
ὅποια ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας μετ' αὐτὸν κατέκτησεν ὀλόκληρον τὴν
Ἰταλίαν. Τὸ ἔργον του συνεχίζουσι κατὰ τὸν 14ον καὶ 15ον αἰῶνα οἱ
καλλιτέχνηαι Bellini καὶ Boticelli, ὁ πρῶτος διάσημος γλύπτης, ὁ δεῦτε-
ρος ἔξοχος ζωγράφος.

αιτέρως ἀξιοθαύμα-
στα εἶναι τὰ ἀνάγλυ-
φα τοῦ ναοῦ τῆς πό-
λεως Reims.

Ἰδιαιτέραν ὅμως
ἀνάπτυξιν λαμβάνει
ἡ ζωγραφικὴ ἢ
κατὰ τὴν τελευταίαν
ταύτην περίοδον τῆς
μεσαιωνικῆς ἐποχῆς.
Αὕτη εἶναι προπαρα-
σκευαστικὴ τῆς Ἀνα-

ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ

6. Ἡ Φραγκοκρατία

Ι ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΙ συνεφώνησαν μετὰ τὸ 1204 νὰ μοιρασθοῦν μεταξύ των τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους καὶ οἱ μὲν ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγουν τὸν πατριάρχην, οἱ δὲ ἄλλοι τὸν αὐτοκράτορα. Τότε ἱδρυσαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν, μὲ αὐτοκράτορα ἕνα τῶν ἀρχηγῶν τῆς Δ' σταυροφορίας, τὸν Βαλδουίνον, κόμιστα τῆς Φλάνδρας. Ὡς ἰδιαιτέρα εἰς τὸν αὐτοκράτορα κτήσις ἐδόθη ἡ Θράκη, αἱ περὶ τὸν Βόσπορον καὶ τὸν Ἑλλησποντον περιοχαὶ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ αἱ νῆσοι Λέσβος, Χίος καὶ Σάμος.

Αἱ ἄλλαι χῶραι διεμοιράσθησαν εἰς τοὺς σταυροφόρους καὶ τοὺς Ἑνετοὺς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δημιουργηθοῦν κράτη ὑποτελῆ εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερατικὸς ἔγινε βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἔλαβε πάσας τὰς ἐν Εὐρώπῃ κτήσεις. Οἱ Ἑνετοὶ ἐδημιούργησαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν σπουδαῖον ἀποικιακὸν κράτος, ἦτοι ἔλαβον τὰς ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν Κρήτην, τὴν Εὐβοίαν, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ ὅλας σχεδὸν τῆς παραλίους ἐπικαίρους θέσεις, ἦτοι τὴν Μεθώνην καὶ Κορώνην εἰς Πελοπόννησον, τὸ Δυρράχιον εἰς Ἡπειρον, τὴν Καλλίπολιν, τὴν Ἡράκλειαν καὶ τὴν Ραιδεστόν εἰς τὴν Θράκην. Ἐπίσης μίαν συνοικίαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν κατέστησαν ἀνεξάρτητον περιοχὴν οἱ Ἑνετοὶ καὶ ἔλαβον τὸ προνόμιον νὰ ἐκλέγεται πατριάρχης Ἑνετός. Πρῶτος δὲ ἐξελέγη ὁ Θωμᾶς Μοροζίνης.

Τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 1204 ὁ Βονιφάτιος κατῆλθε πρὸς κατὰ κτησιν τῶν ὑπολοίπων ἑλληνικῶν χωρῶν. Ὁ ἰσχυρὸς δυνάστης τοῦ Ναυπλίου, τοῦ Ἀργους καὶ τῆς Κορίνθου Λέων Σγουρδός, μετὰ

τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐπεχείρησεν ἀνεπιτυχῶς νὰ καταλάβῃ τὰς Ἀθήνας, ἔπειτα δὲ κατέλαβε τὰς Θήβας καὶ τὴν Λάρισαν. Προσπάθησεν ὁ Σγουρὸς νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὰς Θερμοπύλας, ἀλλὰ πρὸ τῆς ὀρμητικῆς καθόδου τοῦ Βονιφατίου ὑπεχώρησε πέραν τοῦ Ἴσθμοῦ, ἀποθανὼν μετ' ὀλίγον (1208).

Ὁ Βονιφάτιος ἔγινε κύριος τῆς χώρας μέχρι τοῦ Ἴσθμοῦ καὶ ἴδρυσεν τρία κράτη, τὴν μαρκιωνίαν τῆς Βοδοονίτσης εἰς τὸ νότιον μέρος τῶν Θερμοπυλῶν, τὴν βαρωνίαν τῶν Σαλώνων (Ἀμφίσσης) καὶ τὸ δουκάτον τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος (Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν). Τὸ τελευταῖον κράτος ἐδόθη εἰς τὸν Γάλλον εὐπατρίδην Ὁθωνα ΔελάΡός.

Οἱ Γάλλοι Γοδεφρεῖδος Βιλλεαρδουῖνος καὶ Γουλιέλμος Σαμπλίτης, κατόπιν ἀδείας τοῦ Βονιφατίου, κατάρθωσαν εἰς διάστημα δύο ἐτῶν νὰ καταλάβουν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Πελοποννήσου. Τότε ἰδρῦθη τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας, τὸ ὁποῖον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σαμπλίτη (1209) ἐκυβέρνηα ὁ Βιλλεαρδουῖνος.

Εἰς τὸ Αἰγαῖον ἰδρῦθη ὑπὸ τοῦ Μάρκου Σανούδου (Sannudo) τὸ δουκάτον τοῦ Αἰγαίου, εἰς τὸ ὁποῖον περιελήφθησαν αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Νάξον. Τὸ 1206 οἱ Ἐνετοὶ κατέλαβον τὴν Κέρκυραν, μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν τῶν κατοίκων, καὶ τὸ 1210 τὴν Κρήτην, ἔπειτα ἀπὸ πεισματώδη κατὰ τῶν Γενουατῶν ἀγῶνα.

Ὁ αὐθέντης τῶν Ἀθηνῶν Ὁθων εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τοὺς κατοίκους ἐξασφάλισιν ἰδιοκτησίας καὶ ἐλευθέραν ἄσκησιν τῶν θρησκευτικῶν τῶν καθηκόντων. Ἄλλ' αἱ ὑποσχέσεις αὗται δὲν ἐτηρήθησαν. Οἱ ἱερεῖς ἐπιέζοντο, τὰ μοναστηριακὰ κτήματα ἐδημεύοντο καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας (εἰς τὸν Παρθενῶνα) ἀντήχουν οἱ ὕμνοι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Τότε ἀναγκάζεται καὶ ἐγκαταλείπει τὰς Ἀθήνας ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωινιάτης. Τὸ 1311 οἱ Καταλανοὶ παρὰ τὴν λίμνην Κοπαΐδα ἐνίκησαν τὸν στρατὸν τοῦ Δουκάτου καὶ ἴδρυσαν Καταλανικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον διετηρήθη μέχρι τοῦ 1387.

Μεγαλυτέραν καὶ σημαντικώτεραν ἱστορίαν ἀπὸ τὰ Φραγκικὰ ταῦτα κράτη εἶχε τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας, διατηρηθὲν μέχρι τέλους τοῦ 14ου αἰῶνος. Τὸ πριγκιπᾶτον τοῦτο, τοῦ ὁποῖου πρωτεύουσα ἦτο ἡ Ἀνδραβίδα, εἶχε λαμπρὰν διοικητικὴν ὀργάνωσιν. Ἡ χώρα διη-

ρεῖτο εἰς δώδεκα βαρωνίας, διοικουμένας ὑπὸ τῶν βαρῶνων, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ κεφαλῆς εἶχον τὸν πρίγκιπα. Αἱ σπουδαιότεραι ἀπὸ τὰς βαρωνίας ἦσαν ἡ τῆς Πάτρας, τῆς Καλαμάτας καὶ τῆς Καρυταίνης. Ὁ Γοδεφρεῖδος Α΄ Βιλλεαρδουῖνος (1209 - 1218) ἠγαπήθη πολὺ ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ πριγκιπάτου ὡς καὶ ὁ υἱὸς του Γοδεφρεῖδος Β΄ (1218 - 1246), ὅστις ἀνέπτυξε φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸν λαὸν καὶ τὸν κληρὸν καὶ ὑπῆρξεν οἰκονομολόγος καὶ εἰρηνικὸς ἡγεμῶν. Ὁ ἀδελφὸς ὁμῶς αὐτοῦ Γουλιέλμος Βιλλεαρδουῖνος (1246 - 1278) ἦτο πολεμικὸς ἄρχων. Ἐπολιόρηκε τὴν Μονεμβασίαν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἐξηνάγκασε τοὺς πολιορκουμένους νὰ συνθηκολογήσουν. Κατόπιν τούτου ἡ Τσακωνία καὶ ἡ περὶ τὸν Ταυγετον χώρα ἀνεγνώρισαν τὸν Γουλιέλμον ὡς ἄρχοντα. Οὗτος συνεδέθη πολὺ μὲ τὸν βασιλικὸν οἶκον τῶν Ἑλλήνων. Εἶχε γεννηθῆ εἰς Καλαμάταν, ὠμίλει τὰ ἑλληνικὰ καὶ ἠγαπᾶτο πολὺ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Ἐνυμφεύθη τὴν Ἄνναν, θυγατέρα τοῦ δεσπότη τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Β΄, τὸ 1259. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθεν ὁ Γουλιέλμος μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς βοήθειαν τοῦ πενθεροῦ του, πολεμούντος κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγου, ἀλλὰ συνελήφθη αἰχμάλωτος κατὰ τὴν μάχην τῆς Πελαγονίας (1259) πλησίον τῆς Καστοριάς. Τὸ 1262 ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὰ φρούρια τῆς Μονεμβασίας, τῆς Μάνης καὶ τοῦ Μυστρά. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἕλληνες ἐγκαθίστανται ἐκ νέου εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἰδρῦουν ἐκεῖ τὸ ἀξιολογώτατον Δεσποτᾶτον τοῦ Μορέως.

Ἐπὶ τοῦ Γουλιέλμου καὶ τῶν διαδόχων του ἡ Πελοπόννησος ἤκμασε, διότι μὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοσίας τάξεως τὸ ἐμπόριον ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν. Τότε ἐκτίσθησαν πολλὰ ὀχυρώματα, τὰ ὁποῖα δεικνύουν εἰς ποῖον σημεῖον ἀκμῆς εὐρίσκειτο ἡ χώρα οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς.

Ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία δὲν εἶχεν οὔτε ἕκτασιν οὔτε στερεὰν ὀργάνωσιν. Οἱ φεουδάρχαι δὲν ἔδιδον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν κεκατονισμένην στρατιωτικὴν βοήθειαν. Οἱ Ἐνετοὶ ἐφρόντιζον πῶς νὰ ἀυξήσουν τὰ κέρδη των, οἱ δὲ Ἕλληνες ἔτρεφον μῖσος πρὸς τοὺς Φράγκους, τοὺς ὁποῖους ὀρθῶς ἐθεώρουν κατακτητὰς. Ἐξωτερικῶς ἐβάλλετο ὑπὸ τῶν δύο κρατῶν, τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας.

Ὁ Βαλδουῖνος (1204 - 1205) μάχεται κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἱ

όποιοι, υπό τὸν Ἰωαννίτσην, εἶχον εἰσβάλλει εἰς τὴν Θράκην διὰ νὰ βοηθήσουν δῆθεν τοὺς κατὰ τῶν Λατίνων ἐπαναστατήσαντας Ἑλληνας. Πλησίον τῆς Ἀδριανουπόλεως γίνεται ἡ συνάντησις τῶν ἀντιπάλων στρατῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ καταστροφή τῶν Φράγκων ὑπῆρξεν ὀλοσχερῆς καὶ ὁ Βαλδουῖνος, αἰχμαλωτισθεὶς, ἀπέθανεν ἐκ τῶν φρικτῶν βασανιστηρίων. Ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Ἐρρίκος τῆς Φλάνδρας (1205 - 1216), βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἔσωσεν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους τὴν ἀπειλουμένην Κωνσταντινούπολιν. Τότε τὰ ἄγρια στίφη τῶν Βουλγάρων ἐξηπλώθησαν λεηλατοῦντα καὶ καταστρέφοντα τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ὁ Ἰωαννίτσης ἀπεκάλει ἑαυτὸν Ρωμαιοκτόνον, λόγῳ τῆς ἀγρίας σφαγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες τὸν ὠνόμασαν Συλλογιάνην. Παρὰ τὰ τεῖχη τῆς Θεσσαλονίκης ἐφρονεύθη ὁ Ἰωαννίτσης, τὸ 1207, καὶ τὸ βλαχοβουλγαρικὸν κράτος ἤρχισε νὰ παρακμάζη.

Ἡ κατάστασις τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ ἀπόψεως ἐξωτερικῆς ἐχειροτέρευσε ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἐρρίκου, τοῦ Πέτρου Κουρτεναί, τῆς Ἰολάντας, τοῦ Ροβέρτου καὶ τοῦ Βαλδουίνου Β'. Ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου Θεόδωρος (1214 - 1230) εἶχε καταλάβει τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ μέγα μέρος τῆς Θράκης. Ἡ ἐξουσία τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος περιωρίζετο τότε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

7. Τὰ Ἑλληνικὰ κράτη καὶ ἡ ἀνάκτησις τῆς Κων)πόλεως

Ἐνῶ τοιαύτη ἦτο ἡ ὄψις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπὸ φραγκικῆς πλευρᾶς, ἄλλαι περιοχαὶ αὐτοῦ ἀπετέλεσαν Ἑλληνικὰ κράτη, μὲ σημαντικὴν ἱστορικὴν δρᾶσιν.

Ὁ Ἀλέξιος Α' ὁ Μέγας Κομνηνὸς (1204 - 1222), ἕγγονος τοῦ Ἀνδρονίκου Α' Κομνηνοῦ, ἱδρυσεν τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος, περιλαμβάνουσαν ὅλην τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξεινοῦ Πόντου ἕως τὸν Καύκασον. Τοῦτον μέχρι τοῦ 1461, ὅτε ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος κατελύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, διεδέχθησαν εἴκοσι αὐτοκράτορες, οἱ ὅποιοι ὀνομάζονται Μεγάλοι Κομνηνοί. Ἡ αὐτοκρατορία αὕτη ἀπέβη ταχέως μεγάλη καὶ ἰσχυρά, ἡ πρωτεύουσα δὲ Τραπεζοῦς κατέστη λαμπρὸν κέντρον τῶν ἑλληνικῶν Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν.

Ὁ Μιχαήλ Α' Ἀγγελος Δούκας Κομνηνός (1204 - 1214), ἐξάδελφος τοῦ Ἰσαακίου Β' Ἀγγέλου, κατέφυγεν εἰς Ἄρταν καὶ ἐκεῖ ἱδρυσεν κράτος, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη δεσποτᾶτον τῆς Ἡπειροῦ, ἐπεκτείνας αὐτὸ ἀπὸ Ναυπάκτου μέχρι Δυρραχίου. Τοῦτον διεδέχθη ὁ ἀδελφός του Θεόδωρος (1224 - 1230), ὅστις ἐκυρίευσεν τὴν Ἀχρίδα, τὸν Περλεπέν, τὴν νῆσον Κέρκυραν κ.ἄ. καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν Σβιατοσλάβον, ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων. Ἐπίσης διέλυσε τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ προχωρῶν ἔφθασε μέχρι τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ Ἀδριανουπόλεως.

Κατόπιν τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων ὁ Θεόδωρος ἐστέφθη, τὸ 1222, ἐπισήμως « βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων » εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἀλλὰ τὸ 1230, ἐπιχειρήσας νὰ ὑποτάξῃ τοὺς Βουλγάρους, ἠττήθη παρὰ τὸν Ἐβρον, ἠχμαλωτίσθη καὶ ἐτυφλώθη. Οἱ Βούλγαροι ἐλεύθεροι πλέον, ἐκυρίευσαν τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ μέγα μέρος τῆς Μακεδονίας. Αἱ ὑπόλοιποι χῶραι τοῦ δεσποτᾶτου τῆς Ἡπείρου ἀπέτελεσαν δύο μικρότερα κράτη. Ὁ ἀδελφός τοῦ Θεοδώρου Μανουήλ (1230 - 1240) ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἔχων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του μικρὰ τμήματα τῆς Μακεδονίας, μέχρις ὅτου τὸ κράτος του περιῆλθεν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας (1240). Ὁ δὲ ἀνεψιὸς του Μιχαήλ Β' (1236 - 1271) μὲ μέρος τῆς Θεσσαλίας, τὴν Ἡπειρον καὶ Αἰτωλοακαρνανίαν, ἱδρυσεν τὸ νέον δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου, διατηρηθὲν μέχρι τοῦ 1318, ὅτε ἡ ἐξουσία περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ κατόπιν εἰς τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Τούρκους.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου κατέχει σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι ἠγωνίσθη σκληρῶς καὶ ἐπὶ μακρὸν κατὰ διαφόρων ἐπιδρομῶν, ὅπως ἀνασυστήσῃ Ἑλληνικὸν κράτος εἰς τὴν Βαλκανικὴν.

Τρίτον Ἑλληνικὸν κράτος ὑπῆρξεν ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας. Ὄταν οἱ σταυροφόροι εἰσηλθόν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἀλέξιος Ε' ὁ Μούρτζουφλος καθιρέθη καὶ αὐτοκράτωρ ἀνεκηρύχθη ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις (1204 - 1222). Ὁ Ἀλέξιος μὲ τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς βυζαντινοὺς ἄρχοντας κατέφυγεν εἰς Νίκαιαν, ὅπου ἀνεκηρύχθη « αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων ».

Εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας ἀνήκει ἡ τιμὴ, ὅτι ἀνέκτησε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπανίδρυσεν τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν.

Ὁ Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις ἐνίκησε τοὺς Σελτσούκους Τούρκους καὶ ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς ὅλον τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἰωάννης Βατάτζης διέλυσε τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἠνάγκασε τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν του. Ὁ διάδοχος του Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις ἐξεδίωξε τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν.

Ὁ Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος (1259-1261), ἀναλαβὼν τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀηλίκου αὐτοκράτορος Ἰωάννου Δ΄, συνεκέντρωσεν ὅλην τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὗτος, ἀνὴρ ἱκανὸς καὶ στρατηγὸς γενναῖος, διὰ πολλῶν ἀγώνων ἐμεγάλωσε τὸ κράτος του εἰς τὴν Ἀσίαν, ἔπειτα δὲ ἐπέρασεν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἀφῆρσεν ἀπὸ τοὺς Λατίνους ὅλας τὰς κτήσεις, εἰς τρόπον ὥστε περιώρισε τοὺς Φράγκους εἰς τὴν Πρωτεύουσαν. Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1261 συνῆψε συνθήκην μὲ τοὺς Γενουάτας. Δι' αὐτῆς οἱ Γενουᾶται ἀνέλαβον νὰ βοηθήσουν μὲ τὸν στόλον των εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Πρωτεύουσας καὶ εἰς ἀντάλλαγμα ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ διεξάγουν μονοπωλιακῶς τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐπειτα ὁ Μιχαήλ ἔστειλε τὸν στρατηγὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ ἐπιτηρῇ τοὺς Βουλγάρους καὶ νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν κατάστασιν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Στρατηγόπουλος κατ' ἀρχὰς ἀπεβιβάσθη εἰς Καλλιπὸλιν μὲ 800 ἵππεῖς καὶ ὀλίγους πεζοὺς καὶ ἔπειτα μετέβη εἰς Σηλυμβριά. Οἱ ἐθελονταὶ ἐγγύρωιοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον προσκολληθῆ εἰς τὸν στρατὸν του καθ' ὁδόν, ἐβεβαίωσαν τὸν στρατηγὸν ὅτι ἡ Πρωτεύουσα δὲν εἶχε καθόλου στρατὸν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπεκράτει τότε μεγάλη δυσἀρέσκεια κατὰ τῶν Λατίνων καὶ μεγάλη οἰκονομικὴ στενοχώρια.

Τὴν 25ην Ἰουλίου 1261 πενήκοντα ἄνδρες εἰσῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν δι' ὑπογείου εἰσόδου καὶ ἤνοιξαν τὰς πύλας, διὰ τῶν ὁποίων εἰσῆλθεν ὁ ὑπόλοιπος στρατός. Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι ἔτρεξαν νὰ βοηθήσουν καὶ οἱ ὀλίγοι Λατῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἀπεπειράθησαν νὰ ἀντισταθοῦν, ἐφρονεῖθησαν. Ὁ στρατός καὶ ὁ στόλος τῶν Ἐνετῶν, εὐρίσκοντο ἔξω τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς στρατιωτικὴν ἐπιχείρησιν καὶ ὅταν ἐπανῆλθον δὲν ἐτόλμησαν νὰ προσβάλλουν τοὺς πολιορκητάς. Ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος μὲ τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς ἄλλους ἐπιστήμους ἐπεβιβάσθησαν εἰς ἐνετικὰ πλοῖα καὶ ἀπῆλθον εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ὁ Μιχαήλ, εὐρισκόμενος τότε εἰς τὸ Νυμφαῖον, εἰδοποιήθη καὶ

τὴν 15ην Αὐγούστου εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Πρωτεύουσαν καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τῆς ἀνασυσταθείσης αὐτοκρατορίας.

8. Ἡ αὐτοκρατορία καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς

Ἡ ἀνδρουθεῖσα αὐτοκρατορία ἦτο μικρὰ κατὰ τὴν ἑκτασιν. Περιελάμβανε τὰς εἰς τὴν Ἀσίαν κτήσεις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας, τὴν Θράκην, μικρὸν μέρος τῆς Μακεδονίας μετὰ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ μερικὰς νήσους, τὴν Ρόδον, Λέσβον, Σαμοθράκην καὶ Ἴμβρον.

Γύρω ἀπὸ αὐτὴν ὑπῆρχον πολλὰ ἐχθρικά κράτη, τῶν Βουλγάρων, τῶν Σέρβων, τῶν Φράγκων καὶ τῶν Τούρκων, μετὰ τὰ ὁποῖα εὕρισκετο τὸ κράτος εἰς διαρκεῖς πολέμους ἐπὶ δύο αἰῶνας.

Οἱ Βούλγαροι μετὰ τοὺς Βλάχους εἶχον, ὡς εἶδομεν, ἰδρύσει κράτος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τοῦ 1241 ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ, ἕνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ Σερβικοῦ κράτους καὶ ἐσωτερικῶν φιλονεικιῶν. Παρὰ ταῦτα, οἱ Βούλγαροι ἔκαμνον συχνὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰ γειτονικά κράτη καὶ ἰδίως εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς ἀνασυσταθείσης Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Μεγάλην ἐπίσης στενοχώριαν ἔφερον εἰς τὸ κράτος τὰ πολλὰ Φραγκικὰ κράτη, τὰ ὁποῖα κατεῖχον Ἑλληνικὰς χώρας, ἐνῶ οἱ Γενουᾶται καὶ οἱ Ἑνετοὶ κατεῖχον τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους. Κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα μετὰ τῶν Φράγκων κατακτητῶν ἐκυριάρχουν οἱ Γάλλοι. Κατὰ τὸν 14ον ὅμως τὰ πρωτεῖα ἔλαβον εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς οἱ Ἴταλοί. Τὸ παλαιὸν δουκάτον τῆς Ἀττικῆς εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ καταλανῶν πολεμιστῶν καὶ εἰς τὴν θέσιν του ἰδρύθη ὑπὸ Ἰταλῶν ἄλλο σπουδαῖον δουκάτον, τοῦ ὁποῦ δούκες ἦσαν οἱ Ἀτταλιᾶται, μέχρι τοῦ 1456, ὅτε οἱ Τούρκοι κατέλαβον τὰς Ἀθήνας.

Οἱ Γενουᾶται καὶ οἱ Ἑνετοὶ εἶχον συγκεντρώσει εἰς χεῖράς των ὅλον τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Οὗτοι, εἰσερχόμενοι πολλὰς μετὰ τοῦ Κερατίου κόλπου μετὰ τὸν στόλον των, προεκάλουν ταραχὰς καὶ ἐξηνάγαζον τοὺς αὐτοκράτορας νὰ παρχωροῦν εἰς αὐτοὺς νέα προνόμια.

Ἐπίσης κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα προσετέθη νέος ἐχθρὸς οἱ Ἰωαννῆται. Ὅταν οἱ Μамελοῦκοι τῆς Αἰγύπτου κατέλυσαν τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Παλαιστίνης, οἱ ἰππῶται τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν ἕν ἀπὸ τὰ ἰδρυθέντα ἐκεῖ τάγματα, κατέφυ-

γον εις Κύπρον και δια τῆς μεσολαβήσεως τοῦ Πάπα ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον νὰ ἀγοράσουν τὴν Ρόδον. Ἐπειδὴ ὁμως οὗτος ἠρνήθη, οἱ Ἰωαννῖται ἱππῶται κατώρθωσαν νὰ νικήσουν τὸν αὐτοκρατορικὸν στόλον και στρατὸν και, ἐγκατασταθέντες εις Ρόδον, ἴδρυσαν ἴδιον κράτος (1310 - 1522). Δια τοῦτο ὠνομάσθησαν και ἰ π π ὅ τ α ι τ ῆ ς Ρ ὀ δ ο υ . Ἐκεῖ διετηρήθησαν μέχρι τοῦ 1522 και ἀπετέλεσαν ἐπὶ δύο αἰῶνας ἀξιόλογον ναυτικὴν δύναμιν τῆς Μεσογείου, μέχρις ὅτου ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Τρίτος και πλέον ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς τῆς αὐτοκρατορίας εἶναι οἱ Σέρβοι. Οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα των Στέφανον Α' Νεμάνια (1113 - 1199) εἶχον ἰδρῦσει ἀνεξάρτητον κράτος, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὸ Νοβιπαζάρ, τὸ Μαυροβούνιον, τὴν νότιον Ἀλβανίαν και τὴν παλαιὰν Σερβίαν. Οἱ διάδοχοι τοῦ Νεμάνια κατέλαβον τὰ Σκόπια, τὰ ὁποῖα κατέστησαν πρωτεύουσάν των, και ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως (Κράλ). Μετ' ὀλίγον κατέλαβον τὴν περιφέρειαν τῶν Σερρών, τὴν Πρέσπαν και τὴν Ἀχρίδα. Τοιουτοτρόπως οἱ Σέρβοι ἐδημιούργησαν ἐκτεταμένον κράτος εις βάρος τοῦ Βυζαντινοῦ.

Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Σ τ ε φ ἄ ν ο υ Δ ο υ σ ἄ ν (1331 - 1355), τὸ σερβικὸν κράτος ἐφθασεν εις μεγίστην ἀκμὴν. Ὁ βασιλεὺς αὐτὸς κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν, ἐκτὸς τῆς Θεσσαλονίκης και Χαλκιδικῆς, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἀλβανίαν και τὴν Ἠπειρον. Τὸ ἔτος 1346 ὁ Στέφανος Δουσάν ἐστέφθη εις Σκόπια Γ σ ἄ ρ ο ς Σ ἔ ρ β ω ν και Ρ ω μ α ἰ ω ν .

Οὗτος ἐσχεδίασε νὰ γίνῃ κύριος τῆς βαλκανικῆς και νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Πρὸς τοῦτο εἰσῆλθεν εις Θράκην και ἐφθασε μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου. Ἰδρυσεν τὸ Σερβικὸν πατριαρχεῖον τοῦ Ἰπέκ, και, γενόμενος κύριος τῆς Θράκης, ἐπεχείρησεν τὸ 1355, νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτὰς ἀπέθανεν. Μετὰ τὸν θάνατόν του τὸ Σερβικὸν κράτος διασπᾶται εις κρατίδια, τὰ ὁποῖα βαθμηδὸν ὑποτάσσονται εις τοὺς Τούρκους.

Κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα οἱ Ἀλβανοί, οἱ ὁποῖοι κυρίως ἔζων βίον ποιμενικόν, ἤρχισαν νὰ κατέρχωνται νοτίως εις τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Βραδύτερον ἐγκατεστάθησαν εις ὄρεινὰς περιοχὰς τῆς Ἀττικῆς, Βοιωτίας, Πελοποννήσου, ὡς και εις μερικὰς νήσους. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, οἱ Ἀλβανοὶ ἀποικοι ἀφωμοιώθησαν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας και ἀπέκτησαν πλήρη ἑλληνικὴν συνείδησιν.

Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

9. Οἱ Παλαιολόγοι

ΤΑΥΤΑ ἦσαν τὰ κράτη, κατὰ τῶν ὁποίων ὄφειλον νὰ ἀντιπαλαίσουν οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, οἱ Παλαιολόγοι. Τούτων ἡ βασιλεία περιλαμβάνει διαρκεῖς ἀγῶνας ἀμύνης κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν οἱ ὅποιοι προσεπάθουν νὰ διαλύσουν τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ Μιχαήλ Η΄ ὁ Παλαιολόγος (1261 - 1282) ὑπῆρξεν ὁ ἰκανώτερος τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων, ὅστις ἀπὸ τὸ 1261, ὅτε ἔγινεν αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Βυζάντιον, ἤρχισε τὴν ἀνάκτησιν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Πολεμήσας κατὰ τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας, κατώρθωσε νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς Πελοπόννησον. Ἀπὸ τοὺς Ἐνετοὺς ἐπίσης ἀπέσπασε τὰς περισσοτέρας νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Τὸ 1264 ἀνέκτησεν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους μέρος τῆς Μακεδονίας καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀφήρесе τὰ Ἰωάννινα ἀπὸ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου. Ἠνάγκασεν ἐπίσης τοῦ Σέρβους καὶ Βουλγάρους νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν κυριαρχίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Μὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα ἀνεστήλωσε τὸ κράτος καὶ δικαίως θεωρεῖται ὁ τελευταῖος ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου.

Τὸ ἔργον τοῦ Μιχαήλ ἠπέιλησε νὰ καταστρέψῃ ἐξωτερικῇ κρίσις. Ὁ Κάρλος ὁ Ἀνδεγαβικός, ὁ ὁποῖος ἦτο ἡγεμὼν τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας καὶ βασιλεὺς τῶν δύο Σικελιῶν καὶ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Θ΄ τοῦ Ἀγίου, ἠγόρασεν ἀπὸ τὸν Λατίνον αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Βαλδουῖνον Β΄ τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα. Πρὸς τοῦτο συνῆνωσε τοὺς ἰσχυροτέρους λαοὺς τῆς Δύσεως καὶ ἐξεστράτευσεν κατὰ τοῦ Βυζαντίου. Ἐκυρίευσεν τὴν Κέρκυραν,

62. 'Ιωάννης ΣΤ' Καντακουζηνός
 ως αυτοκράτωρ και μοναχός
 (Μικρογραφία του 10ου αιώνα της 'Εθνικής
 Βιβλιοθήκης Παρισίων)

τὸ Δυρράχιον καὶ τὰς ἀκτὰς
 τῆς Ἡπείρου καὶ ἀνηγορεύθη
 βασιλεὺς τῆς Ἀλβανίας. Συνε-
 μάχησε μάλιστα πρὸς τοῦ-
 το μὲ τοὺς Βουλγάρους καὶ
 Σέρβους.

'Ἄλλ' ὁ Μιχαὴλ, ἐκμε-
 ταλλεόμενος τὴν παλαιὰν ἀ-
 δυναμίαν τῆς παπικῆς Ἐκ-
 κλησίας περὶ πρωτείων, συνε-
 τάχθη μὲ τὸν πάπαν Γρηγό-
 ριον Γ' καὶ εἰς τὴν σύνοδον, ἣ
 ὅποια συνῆλθεν εἰς Λυῶν τὸ
 1274, ἣ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία
 ὑπήχθη ὑπὸ τὴν παπικὴν, ἀν
 καὶ τὰ βίαια μέτρα τοῦ αὐτο-
 κράτορος Μιχαὴλ καὶ τοῦ λα-
 τиноφίλου πατριάρχου Ἰω-
 ἀννου Βέκκου προεκά-
 λεσαν παντοῦ ἔρεθισμόν. Πα-
 ρὰ τὸ ἀνεφάρμοστον τῆς ἐνώ-
 σεως, οἱ διάδοχοι τοῦ Γρηγο-
 ρίου Γ' πάπαι Ἰννοκέντιος Ε'
 καὶ Νικόλαος Γ' ὑπεστήριξαν
 τὸ Βυζαντινὸν κράτος κατὰ τοῦ

Καρόλου, διότι δυσαρέστως ἔβλεπον αὐτὸν ἐν Σικελίᾳ διαρκῶς ἰσχυ-
 ροποιούμενον. Ἄλλ' ὁ πάπας Μαρτῖνος Ε' (1281), ὁμοεθνῆς τοῦ Κα-
 ρόλου καὶ ὀφείλων εἰς αὐτὸν τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν παπικὸν θρόνον,
 τὸν ὑποστηρίζει καὶ φραγκικὸς στρατὸς ἀποβιβάζεται εἰς τὴν Ἡπειρον
 μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἄλλ' ὁ Μιχαὴλ κα-
 τορθώνει νὰ τὸν καταστρέψῃ πλησίον τοῦ Βελιγραδίου (1281).

Ὁ ἀπὸ τοῦ Καρόλου κίνδυνος ὅμως δὲν ἔχει ἐκλείψει. Ὁ Μιχαὴλ
 Η' Παλαιολόγος, οὐ μόνον ἱκανὸς στρατηγός, ἀλλὰ καὶ εὐφυῆς διπλω-
 μάτης, ἐξήγειρε τοὺς Σικελοὺς κατὰ τῶν Γάλλων κατακτητῶν καὶ κατὰ
 τὸν ἑσπερινὸν τῆς Δευτέρας τοῦ Πάσχα (30 Μαρτίου 1282) οἱ Σι-
 κελοὶ ἔσφαξαν τοὺς Γάλλους ἱππότεας. Ἡ σφαγὴ αὕτη εἰς τὴν Ἱστο-

ρίαν είναι γνωστή ως Σικελικός Έσπερινός. Ούτως εξησθένησεν ή δύναμις του Καρόλου, ὅστις μετ' ὀλίγον ἀπέθανε.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαήλ, ἐπισυμβάντα ἐπίσης τὸ 1282, ἤρχισεν ἡ κατὰπτωσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἄνδρόνικος Β' (1282-1328), ὅστις παρέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν υἱὸν του Μιχαήλ Θ' (1295-1320) καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸν ἔγγονόν του Ἄνδρόνικον. Οἱ δύο Ἄνδρόνικοι περιῆλθον ταχέως εἰς ρῆξιν καὶ προεκάλεσαν τὸν διχασμὸν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ὁ Ἄνδρόνικος Β' ἦτο εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ ἔγγονός του εἰς Ἀδριανούπολιν. Ἐπὶ τέλους ὁ πάππος ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ καὶ ὁ ἔγγονός του ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὡς Ἄνδρόνικος Γ' (1328-1341).

Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἰωάννης Ε' (1341-1391), ὅστις ὡς ἀνήλικος, ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ. Διὰ τοῦτο ἡ βασιλομήτωρ Ἄννα τῆς Σαβοτᾶς, θέλουσα νὰ ἀναλάβῃ αὐτὴ τὴν ἐπιτροπείαν, συνεκέντρωσε τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Καντακουζηνοῦ. Κατόπιν τούτου ὁ Καντακουζηνός, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῆς Σερβίας, ἔγινε αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Διδυμότειχον, ὡς Ἰωάννης ΣΤ' (1341-1355), ἐξουσιάζων τὴν Θράκην, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης Ε' εἶχε περιορισθῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Καντακουζηνός, ἀνὴρ μεγάλης παιδείας καὶ ἱστορικὸς συγγραφεύς, ἀλλὰ φιλόδοξος, ἐπροξένησε πολλὰ κακὰ εἰς τὸ κράτος. Συνε-

63. Μανουήλ Παλαιολόγος
(Μικρογραφία 15ου αιώνας, τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Παρισίων)

μάχησε με τούς Τούρκους, ἀφοῦ ἔδωσεν εἰς τὸν γέροντα Ὁρχάν τὴν 13ετῆ θυγατέρα του. Ἀνάλογα ἐπραττε καὶ ὁ Ἰωάννης Ε'. Ἀμφότεροι ἄνευ συναισθήματος εὐθύνης προσεκάλουν τούς ἐχθροὺς εἰς βοήθειαν, δίδοντες εἰς αὐτοὺς μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ καὶ ἔδαφικὰ παραχωρήσεις. Αἱ ταραχαὶ ἐξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὸν παραμερισμὸν τοῦ Καντακουζηνοῦ, διότι εἰς ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Ἰωάννου Ε' καὶ ὁ ἔγγονός του ἐστασίασαν καὶ ἔγιναν προσωρινῶς αὐτοκράτορες καὶ εἶναι γνωστοὶ ὡς Ἀνδρόνικος Δ' (1376 - 1379) καὶ Ἰωάννης Ζ' (1390).

Ὁ Μανουὴλ Β' (1391 - 1425), υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Ε', ἦτο προικισμένος με ἀρετάς, ἀλλὰ δὲν δυνήθη νὰ σώσῃ τὴν αὐτοκρατορίαν. Τοῦτον διεδέχθη ὁ ἀνεψιός του Ἰωάννης Η' (1425 - 1448) καὶ τοῦτον ὁ Κωνσταντῖνος Ι' ὁ Παλαιολόγος, ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ.

10. Οἱ Ὄθωμανοὶ Τούρκοι

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων ἀρχίζει νὰ δρᾷ κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἡ νέα τουρκικὴ φυλὴ, οἱ Ὄθωμανοί, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 13ου αἰῶνος εἶχον ἰδρύσει κράτος εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ὁ Τούρκος φύλαρχος Σουλεϊμάν ὁδηγῶν 50.000 ἀνθρώπους, διέφυγε τούς Μογγόλους καί, διερχόμενος τὸν Εὐφράτην, ἐπνίγη. Εἰς ἐκ τῶν υἱῶν του, ὁ Ἐρτογρούλ, ἔλαβε διεύθυνσιν πρὸς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐκεῖ προσελήφθη ὡς μισθοφόρος ὑπὸ τοῦ σελτσούκου σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου, ὁ ὁποῖος παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν ὡς φέουδον μικρὰν χώραν πλησίον τῆς Προῦσης. Τὸ μικρὸν τοῦτο στρατιωτικὸν κράτος ἔγινεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Η'.

Ὁ Ὄσμαν ἢ Ὄθωμάν διεδέχθη, τὸ 1289, τὸν Ἐρτογρούλ καὶ ἔκαμε νέας κατακτήσεις. Ὄταν δὲ τὸ Σελτσουικικὸν κράτος κατελύθη ὑπὸ τῶν Μογγόλων, ὁ Ὄσμαν ἔγινεν ἀνεξάρτητος ἡγεμὼν καὶ κατὰ τὸ 1326 κατέλαβε τὴν Προῦσαν, τὴν ὁποίαν κατέστησε πρωτεύουσάν του. Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ κύριος ἰδρυτὴς τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους. Λόγοι δὲ γεωγραφικοὶ, στρατιωτικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν ταχυτάτην ἐπέκτασιν αὐτοῦ. Τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος ἐστηρίχθη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἡ ὁποία ἐπὶ τόσους αἰῶνας παρεῖχε πολεμιστὰς εἰς τὸ Βυζάντιον.

Οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος πολεμισταὶ ἀπετέλουν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν, καὶ ἐξουσίαζον φέουδα, τὰ ὅποια ἦσαν μικρά. Τοιουτοτρόπως ὁ σουλτάνος εἶχε μεγάλην ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν πολεμιστῶν τούτων, τῶν ὁποίων ἦτο ἀρχηγός. Τόση ἦτο ἡ ἀφοσίωσις τῶν Τούρκων εἰς τὰ στρατιωτικά, κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους, ὥστε τὸ Τουρκικὸν κράτος παρουσίαζεν ὄψιν στρατοπέδου.

Μεγάλην ὄρμην εἰς τὸ νεαρὸν κράτος ἔδιδεν ἡ θρησκευτικὴ πίστις. Οἱ Τούρκοι ἐπίστευον ὅτι ἐπολέμουν διὰ τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν καὶ τὴν πίστιν ταύτην μετέδωσαν καὶ εἰς τοὺς Μικρασιάτας, ὅσους ἐξετούρκισαν. Ὁ προφήτης Μωάμεθ εἶπεν εἶπει ὅτι εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων θὰ ἐπιπτεν ἡ πόλις, « ἡ ὅποια εἶναι ἐκεῖ, ὅπου ἐνώνονται δύο ἡπειροὶ καὶ ὁμοιάζει δακτύλιον στολισμένον μὲ δύο σαπφείρους καὶ δύο σμαράγδους ».

Οἱ Τούρκοι πολεμισταὶ ὅταν ἤλθον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἦσαν κυρίως ἱππεῖς, ὅπως οἱ Μογγόλοι. Τὸ πρῶτον ἱππικὸν ἦτο ἐλαφρόν, ὀπλισμένον μὲ τόξα. Μὲ ταχεῖαν ἐπέλασιν ἐπετίθεντο, ἔρριπτον βέλη καὶ ἔφευγον, διὰ νὰ ἐπιστρέφουν μετ' ὀλίγον. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ λεγόμενοι ἀ κ ι ν τ ζ ι. Ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ὠργάνωσαν βαρύτερον ἱππικόν, ὅπως τὸ τοῦ Βυζαντίου, τοὺς λεγομένους σ π α χ ῆ δ ε ς. Αὐτοὶ ἦσαν ὀπλισμένοι μὲ κυρτὴν καὶ μακρὰν σπάθην.

Ὁργάνωσαν ἐπίσης πεζικόν, ὅπως εἶχον οἱ Βυζαντινοί. Τοῦτο ἄνομασθη νέος στρατὸς (Γενί-τσερί), τοῦ ὁποίου ὀργανωτῆς ὑπῆρξεν ὁ Κ α ρ ἄ Χ α λ ἰ λ Τ σ ε ν τ ε ρ λ ῆ. Οἱ στρατιῶται τοῦ τάγματος τούτου ἦσαν μόνιμοι καὶ ἐστρατολογοῦντο μεταξύ τῶν εὐρώστων νέων, ἰδίως τῶν χριστιανοπαίδων. Ἐκλείοντο εἰς τοὺς στρατῶνας, ἀνετρέφοντο ὑπὸ Μουσουλμάνων ἱερέων, οἱ ὅποιοι ἐνέπνεον εἰς αὐτοὺς τὸν ἄγριον φανατισμὸν τοῦ Ἰσλάμ, ἐδιδάσκοντο ὅτι πατέρα εἶχον τὸν σουλτάνον καὶ ἰδιαιτέραν πατρίδα τοὺς στρατῶνας, οἱ ὅποιοι ἐλέγοντο ὀ τ ζ ἀ κ ι α.

Διὰ τοῦ συστήματος τούτου ὄχι μόνον οἱ στρατιῶται καθίσταντο πολὺ πειθαρχικοί, ἀλλὰ καὶ ἠῤῥξανεν ὁ ἀριθμὸς τῶν Μωαμεθανῶν. Χιλιάδες ἑλληνοπαίδων ἐξισλαμίζοντο. Τὴν περισυλλογὴν ταύτην τῶν χριστιανοπαίδων, ἡ ὅποια ἐξηκολούθησε καὶ ἀργότερα ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὀνομάζομεν π α ἰ δ ο μ ἄ ζ ω μ α.

11. Ἡ ἄμυνα τοῦ Κράτους μέχρι τοῦ 1402

Εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς δυνάμεως τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἐπέκτασιν

τοῦ κράτους των συνέβαλλον τόσον ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ ἡ ὀρμητικότης αὐτῶν, ὅσον καὶ οἱ ποικίλοι περισπασμοὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, οἱ ὁποῖοι ἐμείωνον τὴν δυναμικότητά της.

Ὁ Ἄνδρόνικος Β' (1282 - 1328), ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Μιχαήλ, διὰ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Τούρκους, προσεκάλεσεν εἰς βοήθειαν τοὺς πολεμοχαρεῖς τυχοδιώκτας Καταλανούς. Οὗτοι πράγματι ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀλλ' ἠρήμωνον πᾶσαν ἐλευθερουμένην χώραν καὶ τελικῶς ὠχυρώθησαν εἰς τὴν Καλλίπολιν, ὅπου ἵδρυσαν ἴδιον κράτος. Ἐπὶ δύο ἔτη οἱ Βυζαντινοὶ πολεμοῦν κατ' αὐτῶν καὶ κατορθώνουσι νὰ τοὺς ἀποδιώξουν. Τότε οὗτοι ἐστράφησαν πρὸς νότον, ἐνίκησαν τοὺς Γάλλους τῆς Ἀττικῆς παρὰ τὴν Κωπαΐδα καὶ ἵδρυσαν τὸ Ἰσπανικὸν δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐπὶ τοῦ Ἄνδρονίκου τοῦ Γ' (1328 - 1341) καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἀναδιοργανωθῇ τὸ ναυτικόν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἀνακοπῇ ἢ πρόοδος τῶν Τούρκων.

Ἐπὶ τοῦ Ὁρχάν (1326 - 1359) οἱ Τούρκοι ἐκυρίευσαν τὴν Ἑλληνικὴν περιοχὴν τῆς Μ. Ἀσίας, ἐκτὸς τῶν πόλεων Σμύρνης καὶ Φιλαδελφείας. Ὁ Ἄνδρόνικος Γ' ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἐνίκηθη καὶ αἱ πόλεις Νίκαια καὶ Νικομήδεια κατελήφθησαν ὑπ' αὐτῶν. Ἀπέκρουσεν ὅμως οὗτος ἀπόπειραν τῶν Τούρκων νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς Εὐρώπην.

Νέα ὅμως δύναμις ἀναπτύσσεται εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡ ὁποία ἐλαττώνει τὴν δύναμιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ συντελεῖ εἰς τὴν πρόοδον τῶν τουρκικῶν κατακτήσεων. Ὁ τσάρος τῶν Σέρβων Στέφανος Δουσάν, περὶ τὸ 1350, ἐπεκτείνει τὴν κυριαρχίαν του εἰς ὅλην τὴν Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον. Ὀνειρεύεται νὰ ἰδρῦσῃ ἴδικόν του κράτος εἰς ὀλόκληρον τὴν Βαλκανικὴν καὶ τιτλοφορεῖται « τσάρος τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ἑλλήνων ».

Ἐκτὸς τοῦ περισπασμοῦ τούτου, ἐξερράγη τότε καταστρεπτικὸς ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ μέγας δομέστικος Ἰωάννης Καντακουζηνὸς στρέφεται κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε' τοῦ Παλαιολόγου (1341 - 1391). Τότε εὗρον οἱ Τούρκοι τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ Καντακουζηνός, ὁ ὁποῖος εἶχε δώσει ὡς γυναικᾶ εἰς τὸν Ὁρχάν τὴν 13ετῆ κόρην του, ὡς εἴπομεν, ἐκάλεσε τὸν γαμβρόν του εἰς βοήθειαν. Οἱ Τούρκοι κατέλαβον, τὸ 1356, τὴν Καλλίπολιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὤρμωσαν εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις των κατὰ

τῆς Εὐρώπης. Ἐπειτα, τὸ 1357, οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὸ Διδυμότει-
χον καὶ τὴν Τυρολόην.

Ὁ Μουράτ Α' (1359 - 1389), ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Ὁρχάν,
εἰσήλασεν εἰς τὴν Θράκην, κατέλαβε τὴν Ἀδριανούπολιν, τὸ 1365, καὶ
κατέστησεν αὐτὴν δευτέραν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Ἐπειτα κατέ-
λαβε τὴν Φιλιππούπολιν καὶ κατέστησεν ὑποτελῆ τὸν Βούλγαρον ἡγε-
μόνα. Κατόπιν τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ε', ὅταν
ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Δύσεως, ὅπου εἶχε μεταβῆ διὰ τὴν ζήτησιν βοήθειας,
ἐσυνθηκολόγησε μὲ τὸν Μουράτ μὲ τὸν ὄρον νὰ πληρῶνῃ εἰς αὐτὸν ἐτή-
σιον φόρον.

Ὁ Μουράτ ἐξηκολούθησε τὰς κατακτήσεις του. Κατέλαβε τὴν
Κρόϊαν τῆς Ἀλβανίας, τὴν Σόφιαν τῆς Βουλγαρίας (1382) καὶ κατέ-
στησε φόρου ὑποτελῆ τὸν βασιλέα τῶν Σέρβων. Παρὰ τὴν συνομολο-
γηθεῖσαν δὲ συνθήκην μὲ τὸ Βυζάντιον, τὸ 1386, ἐκυρίευσεν προσωπι-
κῶς τὴν Θεσσαλονίκην, τὸ δὲ 1388 συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς
Βουλγαρίας, τὴν ὁποίαν κατέστησε τμῆμα τοῦ κράτους του.

Οἱ Σέρβοι, Κροᾶται, Βόσνιοι καὶ Πολωνοὶ ἠνώθησαν τότε καὶ ἠθέ-
λησαν, μὲ τὴν ὑποστήριξιν τῶν Οὐγγρων καὶ Ἀλβανῶν, νὰ ἀντιμετω-
πίσουν τοὺς Τοῦρκους. Ἀλλὰ τὸ 1389 παρὰ τὸ Κοσσυφοπέδιον
τῆς Σερβίας ἐνίκηθησαν, ὁ δὲ Μουράτ ἐφονεύθη μετὰ τὴν νίκην ὑπὸ
Σέρβου τραυματίου. Μὲ τὴν μάχην ταύτην οἱ Τοῦρκοι ἔφθασαν νικηταὶ
ἕως τὸν Δούναβιν καὶ ἔγιναν κύριοι τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

Τὰς κατακτήσεις τοῦ Μουράτ Α' συνέχισεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βαγια-
ζίτ Α' (1389 - 1402), ἐπονομασθεὶς διὰ τὴν ὀρμητικότητά του Κε-
ραυνὸς (Γιλδερὶμ). Ὁ Βαγιαζίτ κατ' ἀρχὰς διέλυσε τὸν συνασπι-
σπὸν διαφόρων Τοῦρκων ἡγεμόνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὸν ὁποῖον εἶ-
χον συγκροτήσῃ κατὰ τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους. Διὰ τοῦ πολέμου κατ'
αὐτῶν ὁ Βαγιαζίτ ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς μέγα μέρος τοῦ βασι-
λείου τῆς Καραμανίας (Ἰκονίου). Τὸ 1390 ἐκυρίευσεν τὴν Φιλαδέλ-
φειαν, ἡ ὁποία ἦτο ἡ τελευταία κτῆσις εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν τῶν Ἑλλή-
νων. Τὸ 1391 ἐστράφη ὁ Βαγιαζίτ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν
ὁποίαν ἀπέκλεισε.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1391) ἀπέθανε, γέρων πλέον, ὁ αὐτοκράτωρ
τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννης Ε', τὸν ὁποῖον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Μανουὴλ
Β', ὅστις κρατούμενος ὡς ὄμηρος ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτ ἐν Προύσῃ ἐδρα-
πέτευσεν καὶ ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ, πρὸ τῆς ἀκατασχέτου ὀρμῆς τοῦ Βαγιαζίτ, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν. Εἰς Παρισίους καὶ Λονδῖνον οἱ δυτικοί, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀνησυχοῦν ἀπὸ τὰς προόδους τῶν Τούρκων, ἔκαμαν εἰς αὐτὸν μεγαλυπρεπεστάτην ὑποδοχὴν.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμουῦνδος ὀδηγῶν πολλοὺς Εὐρωπαίους πολεμιστάς, προήλασε μέχρι τῆς Νικοπόλεως τῆς Βουλγαρίας, ἔνθα συνῆψε μάχην μετὰ τοῦ Βαγιαζίτ (1396). Οἱ χριστιανοὶ ἐνίκηθησαν καὶ ὁ Σιγισμουῦνδος μόλις κατάρθωσε νὰ σωθῆ καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν χώραν του.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς νίκης ταύτης ὑπῆρξαν ἐπωφελῆ διὰ τοὺς Τούρκους. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Ὀθωμανῶν, ὁ δὲ Βαγιαζίτ ἐστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν συνεχιζομένην πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐκάλεσε τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν, εἰς ἀρνητικὴν δ' αὐτοῦ ἀπάντησιν περιέσφιξε στενωτέρον τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν κατάρθωσε νὰ κυριεύσῃ (1396). Ὡς ἐκ τούτου ἐστράφη πρὸς νότον καταλαβῶν διάφορα μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος.

Γεγονὸς ὅμως ἀξιόλογον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀνέκοψε τὴν πρόοδον τοῦ Βαγιαζίτ.

Ὁ Ταμερλάνος, εἰς τῶν διαδόχων τοῦ Τσεγγίς Χάν, ἀνίδρυσεν τὴν Μογγολικὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁρμώμενος ἀπὸ τὴν πρωτεύουσάν του Σαμαρκάνδην (τοῦ Τουρκεστάν), ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς ὅλην τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν, εἰς τὴν Σιβηρίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ρωσίαν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἡγεμόνες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ Βαγιαζίτ εἶχεν ἀφαιρέσει τὰ κρατίδια, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Ταμερλάνου. Οὗτος, ἐπὶ κεφαλῆς 800 χιλ. στρατιωτῶν, εἰσήλασεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὁ δὲ Βαγιαζίτ ἔσπευσε μὲ 500 χιλ. στρατοῦ κατ' αὐτοῦ. Εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἀγκύρας συνητήθησαν αἱ δύο μάστιγες τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὀνομάσθησαν ὁ Ταμερλάνος καὶ ὁ Βαγιαζίτ. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐνίκηθη ὁ Βαγιαζίτ καὶ ἠχμαλωτίσθη (1402). Ὁ Ταμερλάνος, ἀφοῦ κατέστρεψε πολλὰς Μικρασιατικὰς πόλεις, ὅπως τὴν Σμύρνην, τὴν Νίκαιαν, τὰς Σάρδεις, τὴν Ἐφεσσον, καὶ ἀποκατέστησε τοὺς Τούρκους ἡγεμόνας εἰς τὰ κρατίδιά των, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν χώραν του μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Κίνας.

12. Τὸ Βυζαντινὸν κράτος μέχρι τῆς 'Αλώσεως (1453)

Ἡ μογγολικὴ ἐπιδρομὴ ἔδωκε 50 ἔτων ἀκόμη ζωὴν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἐξησθένισε τὸ Ὄθωμανικόν. Ὁ Μανουὴλ ἀνέκτησε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ πολλὰς πόλεις εἰς Προποντιδα, Εὐξεινον Πόντον καὶ Θεσσαλίαν.

Ἰδιαιτέρως ἐνδιεφέρθη ὁ αὐτοκράτωρ διὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ἀπέστειλεν ὡς ἀντιπρόσωπόν του τὸν ἀδελφὸν ἢ υἱὸν του Θεόδωρον. Εἰς τὸ δεσποτάτον τοῦτο ὁ Μανουὴλ ἐστήριξε πολλὰς ἐλπίδας διὰ τὴν ζωὴν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀνεκαίνισε τὸ τεῖχος τοῦ Ἴσθμοῦ, τὸ Ἐξαμίλιον, καὶ συνεκάλεσε τοὺς ἄρχοντας τοῦ Μορέως, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐξεφώνησε θερμὸν πατριωτικὸν λόγον.

Μετὰ τὸν Μωάμεθ Α' (1412 - 1421) σουλτάνος ἔγινεν ὁ Μουράτ Β' (1421), ὁ ὁποῖος τὸ 1422, ἐπολιόρησε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ μακρόν, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ τὴν κυριεύσῃ. Εἶναι ἡ τετάρτη κατὰ σειρὰν πολιορκία τῆς πρωτεύουσας ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Κατόπιν τούτου ὁ Μουράτ στρέφεται εἰς τὴν κατάληψιν τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν χωρῶν. Τὸ 1423, ἐνῶ ὁ στρατηγὸς του Τουρχάν ἐλεγήλαττησεν ἀγρίως τὴν Πελοπόννησον καὶ κατέστη φόρου ὑποτελῆ εἰς τὸν σουλτάνον τὸν δεσπότην τοῦ Μυστρᾶ Θεόδωρον, ὁ Μουράτ ἔκαμεν ἐκστρατείαν εἰς Βοσνίαν καὶ Ἀλβανίαν. Ἰδιαιτέραν σημασίαν δίδει εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὁ σουλτάνος Μουράτ Β', τὴν ὁποίαν ἀπὸ τὸ 1423 κατεῖχον οἱ Ἐνετοί. Χωρὶς βραδυπορίαν ἀρχίζει ἡ πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων. Μέγας σεισμὸς ἔσεισε τὴν πόλιν κατὰ τὰ μεσάνυχτα μιᾶς τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ Μαρτίου τοῦ ἔτους 1430. Οἱ Τούρκοι, ἐκμεταλλεῦόμενοι τὴν ἐπικρατήσασαν ταραχήν, ἐπέρχονται τὴν ἐπομένην πρωτὴν κατὰ τῆς πόλεως ἐξ ἀπροόπτου, ἀλλ' ἀποκρούονται ἀμέσως καὶ ἀναγκάζονται κατόπιν τούτου νὰ προβοῦν εἰς τακτικὴν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης.

Οἱ πολιορκημένοι ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς πολιορκουῦντας εἰς πρὸς ἑκατόν. Τρεῖς φορές ἔκαμε προτάσεις ὁ Μουράτ εἰς τοὺς Ἕλληνας, βεβαιῶν ἐνόρκως ὅτι θὰ ἐχορήγει εἰς τοὺς κατοίκους ἐλευθερίαν καὶ πρόνομια, ἐὰν παρεδίδοντο.

Τὴν πρωτὴν τῆς τετάρτης ἡμέρας τῆς πολιορκίας γίνεται ἡ γενικὴ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἐφοδος κατὰ τῆς πόλεως. Οἱ πολιορκουόμενοι

ήτοιμάσθησαν νά ἀποθάνουν. Γυναῖκες καί ἄνδρες μετεῖχον εἰς τήν ἄμυναν. Εἰς τὸ ἀσθενέστερον μέρος τοῦ τείχους οἱ Τοῦρκοι ἐφόνευσαν ὅλους τοὺς Ἕλληνας καὶ ἤρχισαν νά ἀναβαίνουν.

Τουτουτρόπως τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1430 κατελήφθη ἡ Θεσσαλονίκη. Οἱ κάτοικοι ἐσύρθησαν εἰς αἰχμαλωσίαν καὶ ἐξανδραποδισθέντες μετεφέροντο εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἱ νικηταὶ ἐγύμνωσαν ναοὺς καὶ οἰκίας, μὴ σεβασθέντες οὔτε τὸ ἱερὸν λείψανον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, τὰ μοναστήρια τοῦ Ἁθω ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου καὶ κατώρθωσαν οὕτω νά διατηρήσουν τὰ προνόμιά των. Μετὰ τὴν Θεσσαλονικὴν ὁ Μουράτ ἔγινε κύριος τῶν Ἰωαννίνων (1431).

Δύο νέοι περισπασμοὶ ἠμπόδισαν τὸν Μουράτ νά καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἂν καὶ προητόιμασε διὰ τὸν υἱὸν τοῦ Μωάμεθ Β' τὴν ἄλωσιν τῆς.

Ὁ στρατηγὸς τῶν Οὐγγρων Ἰωάννης Οὐνιάδης ἤρχισε σκληρὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Προῆλασε νικητῆς ἀπὸ τὴν Πέστην μέχρι τοῦ Αἴμου καὶ ἠνάγκασε τὸν Μουράτ νά δεχθῇ εἰρήνην, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως τὰ βόρεια σύνορα τοῦ Τουρκικοῦ κράτους εἶναι εἰς τὸν Αἴμον. Ἐνῶ ὁ Οὐνιάδης ἐξηκολούθησε τοὺς ἀγῶνάς του, καταστρέψας τρεῖς στρατιάς τῶν Τούρκων, ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Λαδίσλαος Δ' ἠγήθη σταυροφορίας. Μετὰ τὴν παρασπονδίαν ὅμως τῶν συμμάχων τοῦ Ἐνετῶν καὶ Γενουατῶν, ὑπέστη πανωλεθρίαν, τὸ 1444, παρὰ τὴν Βάρναν. Παρὰ ταῦτα συνέχισε τοὺς ἀγῶνάς του κατὰ τῶν Τούρκων, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀμηθεὶς ὡς Χριστιανὸς ἥρωας.

Δεύτερος ἀντίπαλος τοῦ Μουράτ ἦτο ὁ Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκεντέρμπεης. Οὗτος, υἱὸς τοῦ Ἀλβανοῦ ἠγεμόνος Ἰωάννου Καστριώτου, εἶχε συλληφθῆ ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ὄμηρος εἰς ἡλικίαν ἐννέα ἐτῶν, ἐξισλαμισθεὶς δὲ καὶ λαβὼν τουρκικὴν ἀνατροφὴν, μαθὼν ἀργότερα τὴν καταγωγὴν του, ἐδραπέτευσεν. Ἐπανῆλθε εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὸ 1443 κατέλαβε τὴν Κρόϊαν (παρὰ τὸ Δυρράχιον) καὶ ἤρχισεν ἀγῶνας κατὰ τοῦ σουλτάνου. Ὁ Καστριώτης κατεκερμάτισε τέσσαρας τουρκικὰς στρατιάς. Τὸ 1447 ὀλίγον ἔλειψε νά κριθῆ τελικῶς ἡ τύχη τῶν Ὀθωμανῶν, οἱ ὅποιοι ὑποχωροῦν ἀπρακτοὶ καὶ στρέφονται πρὸς νότον, ὅπου συνέβαινον πράγματα πολὺ δυσάρεστα δι' αὐτούς. Καὶ τούτου οἱ ἀγῶνες ἐξηκολούθησαν μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Τὸ μόνον Ἑλληνικὸν κράτος τῆς Βαλκανικῆς, τὸ δεσποτᾶτον τοῦ Μυστρᾶ, προώρισται νὰ προβάλῃ τὴν τελευταίαν ἀντίστασιν εἰς τὴν ταχεῖαν καὶ ὀρμητικὴν προέλασιν τῶν Τούρκων. Διότι ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, ὃχι μόνον κατάρθωσε νὰ περιλάβῃ εἰς τὸ δεσποτᾶτον του ὁλόκληρον τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ καθυπέταξε τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν. Κατόπιν ἐσχεδιάζεε νὰ προχωρήσῃ βορειότερον καὶ νὰ ἐνωθῇ μὲ τὸν Σικεντέρμπεην.

Ὁ Μουράτ ἐπέρχεται κατὰ τοῦ Κωνσταντῖνου μὲ πολυάριθμον στρατόν. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ὁ Κωνσταντῖνος ἀνίσταται εἰς τὸ Ἐξαμίλιον, ἀλλὰ τελικῶς ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ. Οἱ κάτοικοι ὅμως τῶν Πατρῶν ἀνθίστανται γενναίως ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως των καὶ ἀναγκάζουν τὸν Μουράτ νὰ ἀποσυρθῇ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον (1447).

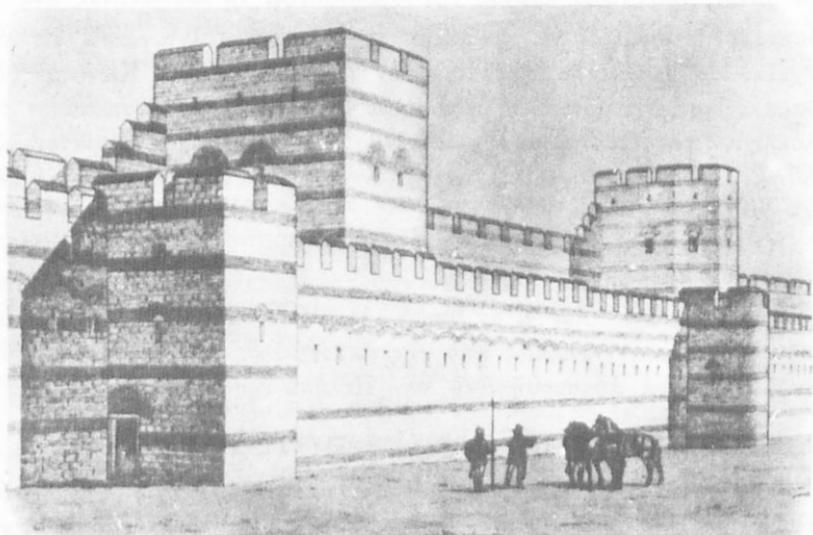
13. Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453)

Ὁ Μουράτ ἀπέθανε τὸ 1451, ἐνῶ εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἀγωνία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ κίνδυνος ἦτο φανερός. Παρὰ τοὺς περισπασμοὺς ἀπὸ τὸν Οὐνιάδην καὶ Σικεντέρμπεην, οἱ Τούρκοι περισσότερον περιέσφιγγον τὴν Πρωτεύουσαν.

Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου εἶχον στραφῆ πρὸς τὴν Δύσιν, ζητοῦντες βοήθειαν. Πολλοὶ μάλιστα ἐξέχοντες βυζαντινοὶ ἐκινήθησαν ὑπὲρ τῆς ἄρσεως τοῦ σχίσματος μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Ἰωάννης Ε' καὶ ὁ Μανουὴλ Β' περιῆλθον τὴν Εὐρώπην καὶ πανταχοῦ ἔλαβον μόνον ὑποσχέσεις.

Ὁ Ἰωάννης Η' μὲ τὸν Πατριάρχην καὶ πολλοὺς λαϊκοὺς καὶ κληρικοὺς μετέβη εἰς Ἰταλίαν. Τὸ 1439 συνεκροτήθη σύνοδος εἰς Φλωρεντίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεφασίσθη ἡ ἔνωσις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπεχώρησαν, δεχθέντες τὰ πρωτεῖα τοῦ Πάπα. Ἀλλὰ τότε ἀντέδρασαν πολλοὶ εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν καὶ ὁ λαὸς καὶ ὁ κληρὸς διηρέθησαν εἰς ἐνωτικοὺς καὶ ἀνωτικοὺς.

Τὸν Ἰωάννην Η' διεδέχθη, τὸ 1449, εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος ΙΑ' ὁ Παλαιολόγος, μέχρι τότε δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ. Γενναῖος στρατιώτης ὁ Κωνσταντῖνος μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἤρχισε μὲ τὰ μικρὰ μέσα, τὰ ὁποῖα διέθετεν ἔναντι τῶν πλουσίων τουρκικῶν, νὰ ἐτοιμάζεται διὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Πρωτεύουσας, τὴν ὁποίαν ἐβλεπε λίαν προσεχῆ. Ἐπίσης, συνεχίζων τὰς συνεννοήσεις του μὲ τὴν Δύσιν, προσείλκυεν ἐθελοντάς.

64. Τὸ μέγα τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ 1451 ὁ υἱὸς τοῦ Μουράτ Μ ω ά μ ε θ Β΄ ἔγινεν σουλτάνος εἰς ἡλικίαν 21 ἐτῶν. Ὁρμητικὸς καὶ μὲ πείραν διοικητικὴν, διότι εἶχεν ἀναπληρώσει τὸν πατέρα του δύο φορές μέχρι τοῦδε εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ἐνετόπισεν ἀμέσως τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς βυζαντινῆς Πρωτεύουσας. Ἀὐτὸς διήρχετο τὰς νύκτας του ἐπαναλαμβάνων τοὺς λόγους τοῦ Προφήτου « ὁ μεγαλύτερος στρατηγὸς θὰ εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ κατακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν ».

Πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων προβλέποντες τὴν ἐπερχομένην καταστροφὴν καὶ τὴν ταχεῖαν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατέφευγον εἰς τὴν Δύσιν. Ἄλλοι ἐθεώρουν τὴν καταστροφὴν ὡς τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ, λόγῳ τῆς ἐπικρατούσης ἀσεβείας, ἰδίως τῶν εὐποροῦντων, οἵτινες ἀπέκρυπτον τὰ ἰδικὰ των πλοῦτη καὶ ἠνεύχοντο, ὅπως τὰ ἱερά σκευὴ τῶν ἐκκλησιῶν πωλοῦνται χάριν τῶν ἐθνικῶν ἀναγκῶν εἰς τοὺς Ἑβραίους.

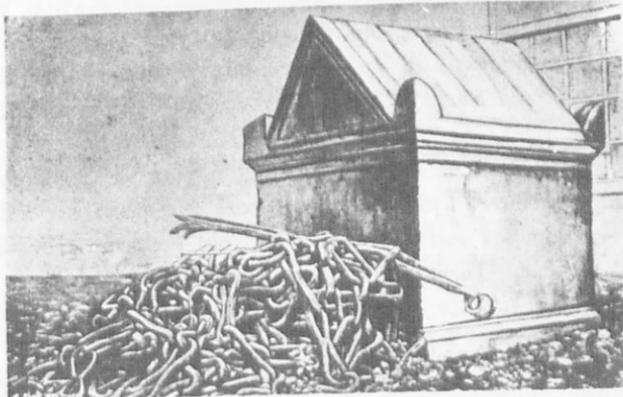
Τὸ 1452 ὁ Μωάμεθ θέλων ν' ἀποκόψῃ τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ τὸν Εὐξείνιον Πόντον, ἔκτισεν εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου τὸ φρούριον Ρ ο ύ μ ε λ η Χ ι σ ά ρ , ὅπου ἐσκόπευε νὰ ἐγκαταστήσῃ μεγάλα πυροβόλα. Ἐπίσης τὸν στρα-

τηγόν του Τουρχάν ἔστειλεν εἰς Πελοπόννησον διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς δεσπότης αὐτῆς Δημήτριον καὶ Θωμᾶν νὰ στείλουν βοήθειαν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον.

Ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τὰς δηλώσεις τῶν Τούρκων καὶ τὴν σφαγὴν τῶν κατοίκων τῶν Ἐπιβατῶν, διέταξε νὰ κλεισθοῦν τὰ τεῖχη τῆς πόλεως. Τὴν 5ην Ἀπριλίου 1453, ὀδηγῶν 250.000 στρατοῦ, ὁ Μωάμεθ ἐνεφανίσθη πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μὲ τὸν στρατὸν τοῦ ἀπέκλεισε τὴν πόλιν ἀπὸ ξηρᾶς, ἀπὸ τὴν Χρυσὴν Πύλιν πρὸς νότον ἕως τὰς Βλαχέρνας πρὸς βορρᾶν καὶ μὲ στόλον ἐκ 400 πλοίων ἀπὸ θαλάσσης. Ἴσχυρον πυροβολικὸν ἐβοήθει τὸν στρατὸν. Διότι ὁ Μωάμεθ, ἔχων ἀφθονώτατα οἰκονομικὰ μέσα, ἐδέχθη τὸ 1452 αὐτόμολον, καλὴν γνῶσθην τῆς ὀχυρώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν οὐγγρικῆς καταγωγῆς Οὐρβανόν, εἰδικὸν τεχνίτην πυροβόλων, ὅστις ἀντὶ ἀδρότατης ἀμοιβῆς τοῦ κατεσκεύασε μέγα διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πυροβόλον, βάλλον λιθίνας σφαίρας χιλίων πεντακοσίων λιτρῶν καὶ ἐπιφέρων μεγάλα ρήγματα εἰς τὸ τεῖχος, ἐνσπεῖρον δὲ τὸν τρόμον εἰς τοὺς πολιορκουμένους, μέχρις ὅτου διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς κατεστράφη μετὰ πολλῶν ἄλλων μικροτέρων πυροβόλων.

Ἐνῶ τόσαι δυνάμεις ἐπολιορκοῦν τὴν Πρωτεύουσαν, ὁ αὐτοκράτωρ διέθεσε διὰ τὴν ἄμυνάν της μόλις 7.000 μαχητάς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 2.000 ἦσαν ξένοι μισθοφόροι. Τὸ στρατηγεῖον τοῦ ὁ αὐτοκράτωρ ἔστησε πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ καὶ ἀνέθεσε τὴν ἄμυναν εἰς τὸν Γενουάτην στρατηγὸν Ἰωάννην Ἰουστινιάνην.

Εἴκοσι ἑπτὰ ἑλληνικὰ καὶ δώδεκα συμμαχικὰ πλοῖα ἀπετέλουν τὸν ἑλληνικὸν στόλον. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ πλεῖστα ἦσαν κλεισμένα ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου. Μετ' ὀλίγον ἔξοχον ναυτικὸν κατόρθω-

65. Τεμάχιον τῆς ὑποτιθεμένης ἀλύσεως τοῦ Κερατίου κόλπου.

μα συνετελέσθη. Τὴν 20ὴν Ἀπριλίου ἐπέστρεφον εἰς Κωνσταντινούπο-
λιν ἐκ Χίου ἄλλα 5 πλοῖα. Ταῦτα ὀδηγούμενα ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου
Φ λ α ν τ α ν ε λ ᾶ, κατῴρθωσαν νὰ βυθίσουν πολλά τουρκικὰ πλοῖα καὶ
νὰ φονεύσουν περὶ τὰς 12 χιλιάδας Τούρκων, νὰ ἀνασύρουν τὴν ἄλυσον,
ἣ ὁποία ἔκλειε τὸν Κεράτιον κόλπον καὶ νὰ εἰσέλθουν εἰς αὐτόν. Ὁ
Φλαντανελᾶς, κρατῶν πέλεκυν καὶ πηδῶν ἀπὸ τῆς πρύμνης εἰς τὴν
πρῶραν, διήγγειρε τὸ πλήρωμα διὰ τεραστίων φωνῶν, μαχόμενος ὡς λέων
καὶ καίων διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς τὰ ἐχθρικά πλοῖα. Ὁ Μωάμεθ, βλέπων
τὸ κατῴρθωμα τοῦ ἀτρομήτου κυβερνήτου Φλαντανελᾶ, ἐξεμάνη, διότι
100 ἰδικὰ τοῦ πλοῖα, ἅτινα εἶχον παραταχθῆ πρὸ τοῦ λιμένος τῆς Κων-
σταντινουπόλεως διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν εἴσοδον εἰς τὰ 5 ἑλληνικά, δὲν
ἐνίκησαν ὀλιγαριθμούς Ἕλληνας ναυτικούς.

Τὴν 18ὴν Ἀπριλίου ὁ Μωάμεθ ἐπεχείρησε τὴν πρῶτην μεγάλην
ἔφοδον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἣ ὁποία ἀπεκρούσθη. Τότε ὁ
σουλτάνος ἠθέλησε νὰ γίνῃ κύριος τοῦ Κερατίου κόλπου, ὥστε νὰ ἀπο-
κλείσῃ τελείως τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπο-
κόψῃ τὴν ἄλυσον, διεβίβασε διὰ ξηρᾶς εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον ἀπὸ τὸ
Διπλοκίόνιον τοῦ Βασπόρου 70 πλοῖα ἐντὸς μιᾶς νυκτός. Ἐν τούτοις
τὴν 7ην Μαΐου καὶ μετ' αὐτὴν ἀπεκρούσθησαν νέαι ἔφοδοι τῶν Τούρκων.

Τὴν 16ην Μαΐου ἐπρότεινε ὁ Μωάμεθ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον νὰ
ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς Πελοπόννησον, ὅπου θὰ πα-
ρέμενεν ὡς ἀνεξάρτητος ἡγεμῶν. Ὑπεσχέθη δὲ νὰ σεβασθῆ τὴν ζωὴν
καὶ τὴν περιουσίαν τῶν κατοίκων. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἀφοῦ ἔλαβε καὶ τὴν
γνώμην τῆς συγκλήτου, ἔδωκε τὴν ἱστορικὴν ἀπάντησιν : « Τὸ τὴν πό-
λιν σοι δοῦναι οὐτ' ἐμὸν ἔστι, οὐτ' ἄλλου τῶν κατοικοῦντων ἐν αὐτῇ.
Κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισό-
μεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν » (Δούκας, 280).

Κατόπιν τούτων ὁ Μωάμεθ ἤρχισε νὰ προπαρασκευάζῃ τὴν τελι-
κὴν ἔφοδον. Ὑπεσχέθη τιμὰς καὶ ἀξιώματα εἰς τοὺς ἀνδρείους. Ἀπὸ
τὸν θόρυβον καὶ τὰς φωταψίας οἱ Ἕλληνες ἐνόησαν, ὅτι ἐτοιμάζεται
ἡ ἔφοδος. Ἡ ἀναλογία ἦτο εἰς πρὸς πεντακοσίους ἐχθρούς. Ὁ αὐτο-
κράτωρ διέταξε νὰ γίνῃ λιτανεῖα, κατὰ τὴν ὁποίαν γυναῖκες, παιδιά,
ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς περιῆλθον τὰ τεῖχη. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχον χρή-
ματα νὰ δοθοῦν εἰς τὸν στρατόν, διέταξεν ὁ βασιλεὺς νὰ πωληθοῦν τὰ
ἱερὰ σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν, λέγων « ἂν ὁ Θεὸς τὴν πόλιν λυτρώσῃται,
τετραπλοῦν ἀποδώσω τῷ Κυρίῳ μου ». Συγκεντρώσας ἔπειτα τοὺς ἄρχον-

τας ὁ Κωνσταντῖνος, ἐξεφώνησε συγκινητικώτατον λόγον, δι' οὗ πρόετρεπε νὰ ἀποθάνουν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος καὶ νὰ ἀγωνισθοῦν νὰ σώσουν τὴν Πόλιν, «τὴν χαρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων». Κατόπιν ἐπῆγεν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ὅπου ἐτελέσθη ἐπισημοτάτῃ ἡ τελευταία λειτουργία καὶ ἐν μέσῳ ἀπείρου πλήθους ἐκοινωνήσε τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων. Τότε, μετὰ δακρύων ἀποχαιρετήσας πάντας καὶ ζητήσας ἀπὸ ὅλους συγγνώμην, ἀπῆλθεν ἔφιππος εἰς τὰ τεῖχη, ἐπιθεωρῶν καὶ φρονηματίζων τοὺς ἀγωνιστὰς ὅλην τὴν νύκτα τῆς 28ης πρὸς τὴν 29ην Μα-

66. Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.

του, μέχρις ὅτου ἔλαβε θέσιν ἀπλοῦ πολεμιστοῦ πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ, εἰς τὸ ἀσθενέστερον σημεῖον, ἡρωϊκῶς ἀγωνισθεὶς καὶ γενόμενος αἰώνιον παράδειγμα πατριωτισμοῦ καὶ εὐθανασίας.

Πρὸς τὰ ἐξημερώματα τῆς 29ης Μαΐου ἤρχισεν ὄρμητικὴ ἐπίθεσις. Τὴν μεγαλυτέραν τῆς ἔντασιν ἔλαβεν αὕτη εἰς τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ, διότι ἐκεῖ ἐμάχετο ὁ Μωάμεθ μετὰ τοὺς γενιτσάρους του. Τρία σώματα στρατοῦ ἐφοροῦν καὶ τὰ τρία ἀποκρούονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Εἶχεν ἤδη ἀνατελεῖ ὁ ἥλιος, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ ἀνακράζει πλήρης χαρᾶς : « Συστρατιῶται καὶ ἀδελφοί, ἰδική μας εἶναι ἡ νίκη ». Ἄλλ' αἰφνιδίως ὁ Ἰωάννης Ἰουστινιάνης καταλείπει τὸν ἀγῶνα τραυματισθεὶς ὑπὸ βέλους εἰς τὴν χεῖρα, ἂν καὶ οὐχὶ σοβαρῶς, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐκ διαδόσεων δυσμενῶν ἐπῆλθε σύγχυσις μεταξύ τῶν ἀμυνομένων καὶ ἡ

ἄμυνα πρὸς στιγμὴν ἐχαλαρώθη. Οἱ Τοῦρκοι παρεβίασαν τότε μικρὰν πόλιν, τὴν Κερκόπορταν καὶ ἤλθον ὀπισθεν τοῦ αὐτοκράτορος. «Ὅλοι οἱ ἀξιοματικοὶ πίπτουν ἀγωνιζόμενοι ὡς λέοντες. «Ἡ πόλις κυριεύεται καὶ ἐγὼ ζῶ ἔτι;» ἀνακράζει ὁ αὐτοκράτωρ. Ἀλλὰ τὴν ἰδίαν στιγμὴν τὸν κτυποῦν καί, πίπτων μεταξὺ τῶν πτωμάτων, ἀνεφώνησεν: «Οὐκ ἔστι τις τῶν χριστιανῶν τοῦ λαβεῖν τὴν κεφαλὴν μου ἀπ' ἐμοῦ;».

Σφαγὴ, βιαιοπραγαίαι καὶ λεηλασίαι ἠκολούθησαν τὴν ἄλωσιν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Οἱ γενίτσαροι, εἰσελθόντες εἰς Ἀγίαν Σοφίαν, ἔσφαξαν ὅλον τὸ πλῆθος τὸ ὁποῖον εἶχε προσφύγει ἐκεῖ. Περὶ τὴν 8ην πρωϊνὴν τῆς ἐπομένης ὁ Μωάμεθ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ἀνέπεμψεν εὐχαριστίας εἰς τὸν Ἀλλάχ. Ὁ λαὸς ἐθρήνησε τὴν ἄλωσιν καὶ τῆς Πρωτευούσης καὶ τῆς δευτέρας πόλεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τῆς Θεσσαλονίκης: «Πῆραν τὴν Πόλιν, πῆράν την, πῆραν τὴν Σαλονίκη» καὶ ἐγαλοῦχησε τὰ τέκνα του κατὰ τὴν φοβερὰν δουλείαν μὲ θρύλους, τῶν ὁποίων ὁ ἀντίλαλος φθάνει μέχρις ἡμῶν.

Ἀπὸ τοὺς κατοίκους ἄλλοι ἔφυγον εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἄλλοι ἐθανατώθησαν ἢ ἐξηναγκάσθησαν νὰ ἐξομώσουν.

Τοιοῦτοτρόπως ἐπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων ἡ βασιλεὺς τῶν πόλεων, ὑποστᾶσα δύο ἀλώσεις καὶ εἰκοσιπολιορκίας.

Ὁ Μωάμεθ τὴν ἐπαύριον τῆς Ἀλώσεως, προσέλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του Ἕλληνας καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον «Ἀμηρᾶς Τουρκορωμαίων».

Τὸ 1460 κατελύθη τὸ δεσποτᾶτον τῆς Πελοποννήσου καὶ τὸ 1461 ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντος.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία ἐπὶ χίλια καὶ

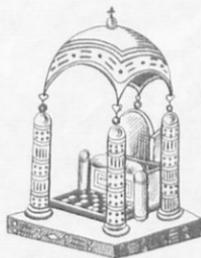

67. Ὁ Δικέφαλος ἀετός

Συμβολίζει ἢ μία κεφαλὴ τὴν Ἀσίαν καὶ ἢ ἄλλη τὴν Εὐρώπην. Ἔγινε τὸ σύμβολον τῶν ἐθνικῶν πόθων καὶ ἐλπίδων.

πλέον ἔτη ἐδημιούργησε μέγαν πολιτισμὸν καὶ ἡμύνη κατὰ μυρίων βαρβάρων πρὸς διαφύλαξιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Παρ' ὅσαδήποτε τρωτά, εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν διετηρήθησαν αἱ παραδόσεις τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐκεῖ ἤκμασεν ὁ ὑψηλότερος καὶ λαμπρότερος πολιτισμὸς ὅλου τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου. Τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξεν ὁ μέγας διδάσκαλος Ἀράβων, Σλάβων καὶ λοιπῶν, αὐτὸ δὲ ἐχάρισεν ἐμμέσως διὰ τῶν Ἀράβων καὶ ἀμέσως διὰ τῶν λογίων του εἰς τὴν Δύσιν τὴν ἀναγέννησιν. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντίου εἰς ὅλην τὴν Ὀρθόδοξον Ἀνατολὴν συνεχίζεται μέχρι σήμερον. Τὸ Βυζάντιον κατέχει εἰς τὴν καρδίαν μας καὶ τὴν ζωὴν μας, θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν, ἰδιαιτέραν θέσιν. Ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ἀρχίζει ἡ ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἡ θρησκευτικὴ τῆς πίστεως καὶ οἱ ἐθνικοὶ τῆς ἀγῶνος, ἐνῶ ἡ δόξα καὶ ὁ πολιτισμὸς τῆς ἀρχίζου ἀπὸ τὴν ἀρχαιοτάτην ἑλληνικὴν.

IV. Χάρτης των Έλληνικων χωρών κατά τους χρόνους τῆς Τουρκικῆς
 κταχτήσεως.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

14. Τὰ Γράμματα

ΑΡΑ τὰς δυσμενεῖς πολιτικὰς συνθήκας τὰ Γράμματα καὶ αἱ Τέχναι ἀκμάζουν εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τὴν τρίτην ταύτην περίοδον τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας. Φιλοσοφία, φιλολογία, ἐπιστῆμαι, ἱστορία, ποίησις, εὐρίσκονται εἰς ἰκανὸν σημεῖον ἀναπτύξεως. Ἀκόμη καὶ δύο αὐτοκράτορες, ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς καὶ ὁ Μανουὴλ Β', ἀνεδείχθησαν ἐξαιρετοὶ συγγραφεῖς. Γενικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἡ ἀγάπη παντὸς ἑλληνικοῦ καὶ ἡ τάσις τῶν συγγραφέων νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν ἀρχαίζουσαν γλῶσσαν.

Καὶ οἱ θεολόγοι τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν εἶναι ξένοι πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, τῆς ὁποίας τὰ διδάγματα, ἰδίως τοῦ Πλάτωνος, θέτουν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν.

Κατ' ἀντίδρασιν ὅμως πρὸς τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν τῆς Δύσεως (ἀριστοτελικήν), ἡ ὁποία ἔχει καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον τοὺς θιασώτας τῆς, ἐγενήθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ἡ κίνησις τῶν Ἠσυχαστῶν. Αὐτοὶ ἀπεκλήθησαν οὕτω, διότι ἐζήτουν νὰ πλησιάσουν τὸν Θεὸν ὄχι διὰ τῆς λογικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ διὰ τῆς θερμῆς τῶν καρδίας, διὰ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς προσευχῆς. Ἦσαν ἐπομένως μυστικισταί, ὅπως καὶ πολλοὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ ἐκ Καλαβρίας τῆς νοτίου Ἰταλίας μοναχὸς Βα ρ λ α μ, ἀριστοτελικὸς καὶ λατινόφιλος, ἐπολέμησε τοὺς ἡσυχαστὰς καὶ τοὺς κατεριωνεῦθη, ἐνῶ τὴν ὑπεράσπισίν των ἀνέλαβεν ὁ μέγας θεολόγος καὶ με βαθεῖαν φιλοσοφικὴν κατάρτισιν Γ ρ η γ ὀ ρ ι ο ς Π α λ α μ ᾶ ς, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Συνελθοῦσα Σύνοδος ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ

(1341) έδικαίωσε τόν Γρηγόριον Παλαμᾶν καί τοὺς ἡσυχαστάς, ὁ δὲ Βαρλαάμ ἔφυγεν εἰς Ἰταλίαν, γενόμενος ἐπίσκοπος Ἰέρακος ἐν Καλαβρίᾳ. Ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ὁ μυστικισμός, πρὸν ὄμιον ἐκλεκτῶν ψυχῶν, παρὰ τὰς τυχὸν ὑπερβολὰς του, εἶναι πηγὴ εὐσεβείας καὶ θεογνωσίας διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἐνῶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία παραγνωρίζει τὴν ἀξίαν του καὶ ἐτήρησεν ἐχθρικὴν στάσιν κατὰ τῶν μυστικιστῶν, ὑπερτιμῶσα τὸν κλῆρον καὶ τὴν πειθαρχίαν ὄλων εἰς αὐτόν. Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς τιμᾶται ὡς ἅγιος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν μας († 1360). Διαπρεπεῖς θεολόγοι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι ἐπίσης ὁ Νικόλαος Καβάσιλας, ὁ Ἐφέσου Μάρκος Εὐγενικός, ὁ πρῶτος μετὰ τὴν ἄλωσιν πατριάρχης Γεώργιος Σχολλάριος καὶ ἄλλοι.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων ἡ ἐργασία τῶν φιλολόγων ἀλλάξει. Ἡδὴ οὗτοι δὲν ἀρκοῦνται νὰ σχολιάζουν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἀλλὰ διὰ κριτικῆς ἐργασίας προσπαθοῦν νὰ ἀποκαταστήσουν τὰ ἀρχαῖα κείμενα, τὰ ὅποια εἶχον παραμορφωθῆ εἰς μερικὰ σημεῖα, λόγῳ τῶν συχνῶν ἀντιγραφῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἤρchiσε π ρ α γ μ α τ ι κ ῆ ἀ ν α γ ἔ ν ν η σ ι ς τῆς ἀρχαιότητος, ἡ ὁποία ἀνεκόπη με τὰς τουρκικὰς κατακτήσεις.

Ἐξοχώτερος ἀπὸ τοὺς ἑλληνοιστάς τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Γεώργιος Γεμιστός (1355 - 1452). Οὗτος, πλατωνικός κατ' ἐξοχὴν φιλόσοφος, μετωνόμασεν ἑαυτὸν Πλήθωνα. Ἐπειδὴ δὲ προσεπάθει νὰ ἀντικαταστήσῃ με τὴν πλατωνικὴν διδασκαλίαν ὠρισμένα χριστιανικὰ δόγματα κατηγορήθη ὅτι ἤθελεν, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἰουλιανός, νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. Ὁ Πλήθων ἐξῆσεν ἐπὶ 20 ἔτη εἰς τὸν Μυστράν, ὅπου ἵδρυσεν Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν, διδάσκων φιλοσοφίαν. Μεταβὰς εἰς Ἰταλίαν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διέμεινε καὶ ἐδίδαξεν εἰς Φλωρεντίαν.

Τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ φιλοσοφίαν ἐδίδαξαν πρὸ τῆς Ἀλώσεως ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς εἰς Φλωρεντίαν, ὁ Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς καὶ ὁ Γεώργιος Τραπεζοῦντιος εἰς Ἐνετίαν.

Διὰ τὴν διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν εἰς τὴν Δύσιν εἰργάσθη καὶ ὁ σοφὸς Βησσαρίων (1395 - 1472), μαθητὴς τοῦ Πλήθωνος καὶ ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας. Ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς θερμότερους ἐνωτικούς καί, ἐπειδὴ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲν παρεδέχθησαν τὰ διὰ τῆς

βίας εις τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας (1439) θεσπισθέντα, μετέβη εἰς Ἱταλίαν καὶ ἔγινε καρδινάλιος καὶ δις παρ' ὀλίγον πάπας.

Ἡ ἱστορία συνεχίζεται μετὸν Νικηφόρον Γρηγοράν καὶ τὸν Λαόνικον Χαλκοκονδύλην. Ὁ δεύτερος εἶναι ὁ καλύτερος ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἐξετάζει εἰς τὸ ἔργον του τὴν αὐξῆσιν τοῦ Τουρκικοῦ κράτους καὶ ἀντιμετωπίζει τὰ ἱστορικά γεγενότα κατὰ τρόπον ἐπιστημονικόν.

Ὁ Δούκας ἔγραψε, πρῶτος αὐτὸς εἰς ἀπλουστέραν γλῶσσαν, τὴν ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1361 - 1461 καὶ τὸ ἔργον του ἀποτελεῖ σπουδαίαν ἱστορικὴν πηγὴν τῶν κατὰ τὴν Ἄλωσιν γεγονότων.

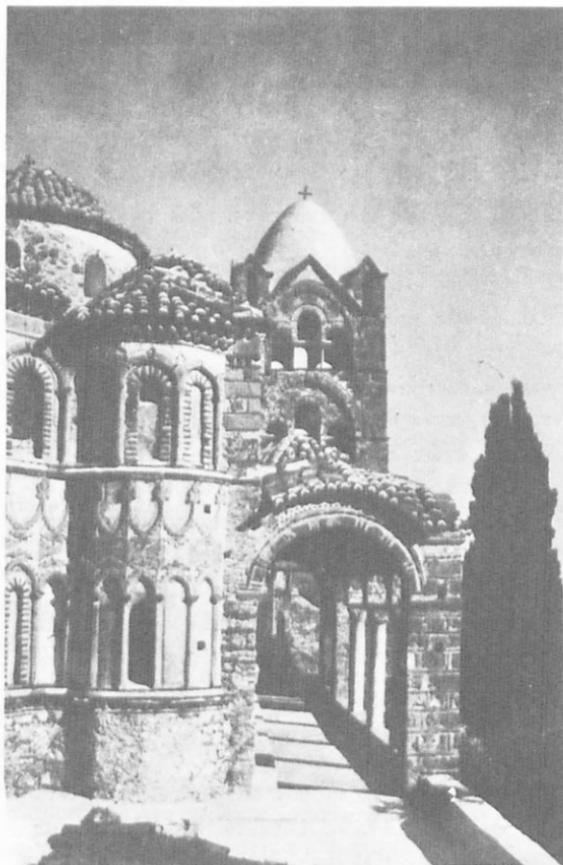
Ὁ τελευταῖος ἱστοριογράφος τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Γεώργιος Φραντζῆς (ἢ Σφραντζῆς), γεννηθεὶς τὸ 1401. Εἰς τὸ ἔργον του πραγματεύεται τὴν ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1358 - 1476.

Εἰς τὴν λογοτεχνίαν τῆς περιόδου ταύτης παρουσιάζεται σι- νέχεια τῶν τάσεων τῆς προηγουμένης ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπίδρασις τῆς Δύσεως, ἥτις κατέστη μεγαλυτέρα εἰς τὰς περιοχάς, ὅπου διέμενον οἱ Φράγκοι. Ἀπὸ τὴν Φραγκοκρατίαν ἔχομεν ἀξιόλογα κείμενα, ἀπὸ τὰ ὅποια ἐκτενέστερον εἶναι τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως. Εἰς αὐτὸ ἐξίστοροῦνται εἰς ἀπλὴν γλῶσσαν τὰ πολεμικὰ κατορθώματα τῶν Φράγκων διὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ Μορέως μετὰ τὴν τετάρτην σταυροφορίαν. Ἐχει παραδοθῆ εἰς τέσσαρας παραλλαγάς, ἑλληνικὴν, γαλλικὴν, ἀραγωνικὴν καὶ ἰταλικὴν.

Ἐπίσης οἱ ἄνθρωποι συνήθιζον νὰ διαβάζουσαν εὐχαρίστους φανταστικὰς διηγήσεις ἱποτικῶν κατορθωμάτων. Τοιαῦτα δὲ γαλλικὰ καὶ ἰταλικὰ ποιήματα ἐμιμήθησαν καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν ἔγραψαν ἔμμετρα μυθιστορήματα, μετ' ὑποθέσεις, αἱ ὅποια ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἢ ἀπὸ τὸν μεσαιωνικὸν βίον.

Χαρακτηριστικὸν ὅμως γνώρισμα τῆς πνευματικῆς κινήσεως τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ὅτι ἡ ἀκτινοβολία τῆς καθίσταται αἰσθητὴ ἀμέσως εἰς τὴν Δύσιν.

Ἄλλεπάλληλα ταξίδια ἔκαμαν τρεῖς αὐτοκράτορες εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ Ἑλληνικὴ σοφία μεταφέρεται εἰς τὴν Ἱταλίαν, ὅπου πολλοὶ σοφοὶ ἐδίδαξαν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Ἐκ τῆς κινήσεως ταύτης ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Δύσιν ἡ Ἀναγέννησις, τῆς ὁποίας οἱ πλεόν ἐπιφανεῖς πρόδρομοι εἶναι ὁ Γεώργιος Γεμιστός καὶ ὁ Βησσαρίων.

68. Ὁ ναὸς τῆς μονῆς τῆς Παντανάσσης ἐν Μυστρά.
(15ος αἰὼν)

15. Αἱ Τέχναι

Ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, οἱ ζωγράφοι προσθέτουν νέα στοιχεῖα εἰς τὰ ἔργα των, τοπία, βράχους, ἀρχιτεκτονικὸν βάθος καὶ δευτερεύοντα πρόσωπα, τὰ ὅποια εἶναι ζωηρὰ καὶ ὄχι αὐστηρῶς τυπικά. Οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ ἔχουν μεγαλύτεραν κομψότητα μὲ τοὺς τρούλλους, ἐξωτερικὰς διακοσμήσεις καὶ στοάς.

Ἡ περίοδος αὕτη τῆς Βυζαντινῆς αυτοκρατορίας ἔχει ἀξίαν, διότι μὲ τὴν ὑπαρξίν ἐπαρχιακῶν κρατιδίων, ἀναπτύσσονται ἐγχώριαι τέχναι μὲ ἴδιον χαρακτῆρα.

Κέντρα τῆς τέχνης εἶναι τὸ "Ἅγιον" Ὄρος, ὁ Μυστράς, ἡ Ἄρτα,

τὰ Μετέωρα ἢ Τραπεζοῦς, ἡ Νίκαια καὶ ἡ Θεσσαλονίκη.

Τὸ "Ἅγιον" Ὄρος, ἀναδειχθὲν ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὡς προπύργιον τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐνωρὶς εἶχε γεμίσει ἀπὸ μοναστήρια καὶ ἀνεπτύχθη ἐκεῖ τέχνη, ἡ ὅποια ἐπὶ αἰῶνας διετήρησε τὸν βυζαντινὸν χαρακτῆρα. Ὑπὲρ τὰ τριάκοντα μοναστήρια εἶχε τὸ "Ἅγιον" Ὄρος, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων σφύζονται. Αἱ ἐκκλησιαί του εἶναι πολυάριθμοι, αἱ τοιχογραφίαι λαμπραί, τὰ χειρόγραφα πολύτιμα, οἱ ἄλλοι ἡσαυροὶ τῆς τέχνης ἀμέτρητοι, ὅλα καλῶς φυλασσόμενα. Εἰς τὸ "Ἄ-

γιον "Όρος δυνάμεθα νά παρακολουθήσωμεν, ώς εις μουσεϊον, τήν εξέλιξιν τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ἰδίᾳ ἀπό τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων, καί νά ζήσωμεν ἐν πολλοῖς τὸ Βυζάντιον. Ἡ ἀγιορειτικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἐπέδρασεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν ναῶν καὶ τῶν μονῶν ὀλοκλήρου τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

Εἰς τὸ "Άγιον "Όρος ἀνεπτύχθη ἐπίσης καὶ ἡ ζωγραφικὴ, συνεχιθεῖσα μετὰ τῆς ὅλης βυζαντινῆς παραδόσεως καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὅτε ἤκμασαν (16ος αἰὼν) ὁ συντηρητικὸς καὶ αὐστηρὸς ζωγράφος Ἄντωνιος (Καθολικὸν Μονῆς Ξενοφώντος), ὁ μέγας Θεσσαλονικεὺς Μανουὴλ Πανσέληνος (τοιχογραφίαι τοῦ Πρωτάτου τῶν Καρυῶν), ὁ Θεοφάνης ὁ Κρής (Λαύρας, Σταυροδικεῖα) καὶ ἄλλοι μαθηταὶ των. Παρὰ τὰς ξενικὰς ἐπιδράσεις ἡ ζωγραφικὴ τοῦ Ἁγίου "Όρους παραμένει εἰς τὸ σύνολον βυζαντινὴ, ὑστάτη λάμψις τῆς βυζαντινῆς τέχνης τοῦ 14ου αἰῶνος.

Τὸν Μυστράν ἔκτισεν ὁ Βιλλεαρδουῖνος εἰς ἀπόστασιν 5 χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν Σπάρτην, ἐπὶ χαμηλοῦ ὑψώματος τοῦ Ταυγέτου. "Όταν

69. Ἡ θεία λειτουργία τῶν Ἁγγέλων.
(Τοιχογραφία Περιβλέπτου Μυστρά)

70. Ανατολική άποψη του Καθολικού (κεντρικού ναού) της εις τὸ "Άγιον" Ὄρος μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας.

71. Ὁ εις Ἄρταν ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Παρηγορητίσσης (13ος αἰὼν ,

ὅμως ὁ Μυστρᾶς ἔγινε πρωτεύουσα τοῦ δεσποτάτου τῆς Πελοποννήσου ἔλαβε μεγάλην λάμψιν. Ἐκεῖ ἐδίδαξαν καὶ εἰργάσθησαν πολλοὶ λόγιοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Πλήθων.

Τοῦ Μυστρᾶ σφίζονται ἄφθονα ἐρείπια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἰδέαν τῆς λαμπρότητός του. Τὰ παλάτια, μέγα συγκρότημα κτιρίων, συνδυάζουν ἐπίδειξιν πλοῦτου καὶ ἰσχύος. Ὁ ναὸς τῆς Παντανάσσης εἶναι δεῖγμα λαμπρὸν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Μυστρᾶ. Ὑπάρχουν πολλαὶ ἄλλαι ἐκκλησίαι, ὡς ἡ Μητρόπολις, ἡ Περίβλεπτος, ἡ Ὁδηγήτρια, ἡ Ἁγία Σοφία κ.ἄ.

Αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Μυστρᾶ κατέχουν ἐξέχουσαν θέσιν διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν χάριν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἡ Παντανάσσα ὑπερβάλλει τὰς ἄλλας εἰς χαρίεσσαν ἐλαφρότητα μορφῶν καὶ μὲ τὸ ὑψηλὸν κωδωνοστάσιον.

Πλούσιος εἶναι καὶ ὁ γλυπτὸς ἐπὶ μαρμάρου διάκοσμος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ἐκκλησιῶν.

Αἱ ζωγραφίαι τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ὑπενθύμιζον τὴν διακοσμητικὴν τέχνην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, αἱ δὲ σφριζόμεναι λαμπραὶ τοιχογραφίαι εἶναι ἄριστα δείγματα τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Παλαιολόγων. Περίφημος ἦτο καὶ ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Χρυσοκεφάλου, ὅστις ἰδρῦθη μὲν ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἀλλ' ἀνεκαινίσθη ἐπὶ Κομνηνῶν, ἐπωνομάσθη δὲ οὕτω ἐκ τοῦ πλουσίου διακόσμου τῆς κεφαλῆς τῆς εἰκόνης. Μετετρέπη εἰς τέμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτητῶν, ὡς καὶ πολλαὶ ἄλλαι χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι, ἀπανταχοῦ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν κείμεναι, αἱ ὁποῖαι ἔσχον τὴν ἰδίαν τύχην, ὡς λ.χ. ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸς τῆς Παμμακαρίστου, μετονομασθεὶς Φετχιέ-Τζαμί. Τῶν

72. Ἀποψις τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου (ἤδη Φετχιέ - Τζαμί).

73. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων (14ος αἰὼν)

χριστιανικῶν τούτων ναῶν πλεῖσταί τοιχογραφίαι ἐξηλείφθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων δι' ἐπιχρίσεων καὶ ἐπισκευῶν.

Τὸ ὠραιότερον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Κομνηνῶν ἦτο ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Τραπεζοῦντι, κτισθεὶς κατὰ τὸ σχέδιον τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ ναὸς οὗτος περιεῖχεν ὠραίας εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι ἐδείκνυον τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωγραφικῆς εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, ἡ ὁποία ἐκοσμήθη, ἰδίως ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ' (1340 - 1390), μὲ πλῆθος ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων. Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν αὐτῶν παρατηρεῖται μεταβολὴ τοῦ σχεδίου. Ἐνῶ εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐκκλησίαν ὁ θόλος μὲ τὸν ἄλλον ναὸν εἶναι ἐν ὅλον ἀδιαίρετον, εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Τραπεζοῦντος μία προέκτασις τοῦ ἐσωνάρθηκος καθιστᾷ τὸν θόλον ἀπλοῦν κόσμημα τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος.

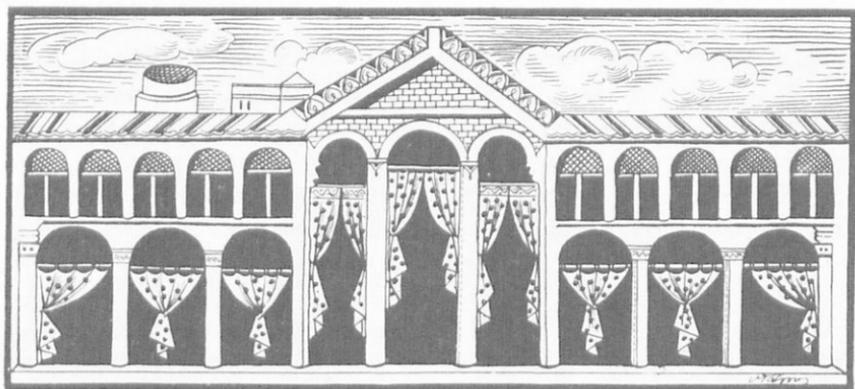
Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἐκτίσθησαν διάφοροι ναοί, ὁ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, τὸν 12ον αἰῶνα, μὲ πολλὰς σειρὰς ἀλλεπαλλήλων στεγῶν, ὁ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, τὸν 13ον αἰῶνα, μὲ ἓνα κεντρικὸν τροῦλ-

λον, και ἄλλους τέσσαρας μικρότερους, ὁ τοῦ Προφήτου Ἡλίας, τὸν 13ον αἰῶνα, ὁ ὁποῖος ἀντὶ θόλων ἔχει Β. και Ν. τοῦ τροῦλλου ἡμικυκλικὰς κόγχας. Ὁ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, κτισθεὶς τὸν 14ον αἰῶνα, εἶναι πραγματικὸν κομψοτέχνημα, διότι οἱ 5 τροῦλλοι εἶναι ραδινώτατοι και αἱ ἐξωτερικαὶ διακοσμῆσεις τῶν τοίχων πολυποίκιλοι.

Καθ' ὄλου εἶπεῖν, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων αἱ Καλαὶ Τέχναι φθάνουν εἰς ἀκμὴν και ἡ περίοδος αὐτὴ χαρακτηρίζεται ὡς ἡ τελευταία βυζαντινὴ ἀναγέννησις.

Ἡ τέχνη τοῦ Βυζαντίου ἐπέδρασεν εἰς τὴν ἐξέλιξιν και τῆς σερβικῆς τέχνης. Εἰς τὴν Σερβίαν ἐκτίσθησαν πολλαὶ ἐκκλησῖαι, διακοσμηθεῖσαι ἀπὸ Ἑλλήνας καλλιτέχνας. Ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη ἐπέδρασεν ἐπίσης εἰς τὴν τέχνην ὄλων τῶν Σλαβικῶν λαῶν και εἰς τὴν Εὐρώπην (Ἰταλίαν Γαλλίαν, Ἰσπανίαν και Γερμανίαν).

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 313 Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων διὰ τοῦ ὁποῦ ἀνεγνωρίσθη ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία.
- 330 Κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
- 367 Ἐγκατάστασις τῶν Βησιγόθων νοτίως τοῦ Δουνάβεως.
- 395 Ὅριστικὴ διαίρεσις τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικόν.
- 476 Κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους.
- 487 Κατάληψις τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῶν Ὀστρογόθων.
- 532 Στάσις τοῦ Νίκα.
- 533 Ἐκδοσις κώδικος Ἀστικοῦ Ρωμ. δικαίου.
- 533 } Ἀνακατάληψις τῆς Ἀφρικῆς ὑπὸ τοῦ Βελισσαρίου.
- 534 }
- 537 Ἐγκαίνια τῆς Ἀγίας Σοφίας.
- 540 Κατάληψις τῆς Συρίας ὑπὸ τοῦ Χοσρόη.
- 559 Ἐμφάνισις τῶν Οὐννων πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
- 562 Εἰρήνη μετὰ τοὺς Πέρσας.
- 608 Ἐμφάνισις τῶν Περσῶν πρὸ τῆς Χαλκηδόνος.
- 615 Κατάληψις τῆς Ἰερουσαλὴμ ὑπὸ τῶν Περσῶν.
- 617 Κατάληψις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Περσῶν.
- 626 Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἀβάρων.
- 633 Κατάληψις τῆς Συρίας ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
- 638 Παράδοσις τῶν Ἱεροσολύμων εἰς τοὺς Ἀράβας.

- 640 } Κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
642 }
- 673 } Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
678 }
- 717 } Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
718 }
- 730 Διάταγμα κατὰ τῶν εἰκόνων.
732 Νίκη τοῦ Καρόλου Μαρτέλου εἰς Πουατιέ.
754 Ἀπώλεια τῆς Βυζαντινῆς Ἰταλίας.
762 Ἦττα τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀγγιάλω.
787 Ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων.
800 Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας γίνεται αὐτοκράτωρ.
813 Ἐμφάνισις τοῦ Κροῦμου πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
817 Ἦττα τῶν Βουλγάρων ἐν Μεσημβρίᾳ.
826 Κατάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
832 Διάταγμα τοῦ Θεοφίλου κατὰ τῶν εἰκόνων.
843 Ἀποκατάστασις τῆς Ὁρθοδοξίας.
858 Ὁ Φώτιος ἐκλέγεται Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.
864 Ἐκχριστιανισμὸς τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου καὶ τοῦ Κυρίλλου.
867 Διάρρηξις σχέσεων τῶν Ἐκκλησιῶν Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς.
904 Κατάληψις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν.
924 Ἐμφάνισις τοῦ Βουλγάρου Συμεὼν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
989 Προσηλυτισμὸς τῶν Ρώσων εἰς τὸν Χριστιανισμὸν.
1018 Ὑποταγὴ τῆς Βουλγαρίας εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς.
1054 Σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν, Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς.
1185 Ἄλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Νορμάνδων.
1204 Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.
1261 Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
1348 Ἰδρυσις τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μορέως.
1389 Μάχη εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον.
1402 Μάχη τῆς Ἀγκύρας.
1430 Ἄλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων.
1453 Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.
1460 Κατάλωσις τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ ὑπὸ τῶν Τούρκων.
1461 Κατάλωσις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζούντας ὑπὸ τῶν Τούρκων.

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

1. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας.
2. Ἡ Ἁγία Ἐλένη ἀνευρίσκουσα τὸν Τίμιον Σταυρὸν.
3. Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης.
4. Θεοδόσιος ὁ Μέγας μετὰ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ.
5. Ἰουστινιανὸς Α' (527 - 565) μετὰ τῆς ἀκολουθίας του.
6. Ἡ Ἐνθρονος Θεοτόκος.
7. Ὑδραγωγεῖον παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν.
8. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος.
9. Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Κορανίου.
10. Τέμενος τῶν Ἀράβων ἐν Κορδοῦῃ.
11. Αἴθουσα τῶν Πρεσβευτῶν τοῦ Ἀλκαζάρ.
12. Ἡ Αὐλὴ τῶν Λεόντων τῆς Ἀλάμπρας.
13. Βυζαντινὴ οἰκία τοῦ βου αἰῶνος.
14. Τὸ ἀνάκτορον τῆς Ραβέννης.
15. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.
16. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῆς Ἀχειρωσιῆτου.
17. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.
18. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως.
19. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης.
20. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως (I).
21. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως (II).
22. Γενικὴ σημερινὴ ἀποψὶς τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας.
23. Ὁ καλὸς Ποιμὴν.
24. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος καὶ οἱ Ἱδρυταί.
25. Κιονόκρανον τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
26. Κιονόκρανον τοῦ Ἁγίου Βιταλίου τῆς Ραβέννης.
27. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (I).
28. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (II).
29. Τμῆμα τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
30. Ἡ ὀχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
31. Βυζαντινὸν μεταξωτὸν ὕφασμα.
32. Τρίπτυχον μουσείου Λούβρου.
33. Ἐνδυμα Βυζαντινῆς.
34. Εἰκὼν συμποσίου (I).
35. Εἰκὼν συμποσίου (II).
36. Ἀνάρρησις τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ ἀσπίδος.
37. Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνάτος.
38. Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος.
39. Κωνσταντῖνος ΣΤ'.
40. Θεοδώρα, σύζυγος τοῦ Θεοφίλου.

41. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών.
42. Λέων ΣΤ' ὁ σοφός.
43. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος.
44. Ὁ Ρωμανός Β' καὶ ἡ σύζυγός του Εὐδοκία, εὐλογοῦμενοι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.
45. Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος.
46. Εἰρήνη Δούκαινα, σύζυγος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ.
47. Μανουὴλ Κομνηνός καὶ ἡ σύζυγός του Μαρία.
48. Ὁ ἐν Ἀθήναις ναὸς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων.
49. Ἄποψις τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐν Ἀμφίση ναοῦ τοῦ Σωτῆρος.
50. Ὁ Παντοκράτωρ εἰς τὸν τρούλλον τῆς μονῆς Δαφνίου.
51. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκείων.
52. Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ δύο ἄγιοι.
53. Ἡ ἀπιστία τοῦ Θωμᾶ.
54. Ὁ προφήτης Ἡσαΐας μεταξὺ Νυκτὸς καὶ Ὁρθρου.
55. Ὁθων Β', αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ ἡ σύζυγός του Θεοφανα.
56. Ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς πόλεως Reims.
57. Ἐσωτερικὸν τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς Ἀμιένης.
58. Ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς πόλεως Worms.
59. Ὁ Ἰησοῦς ἐμπαιζόμενος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων (Τζιόττο).
60. Ἡ Ἀποκαθήλωσις (Μποτιτσέλλι).
61. Δύο γοθτικά κιονόκρανα.
62. Ἰωάννης ΣΤ' Καντακουζηνός ὡς αὐτοκράτωρ καὶ μοναχός.
63. Μανουὴλ Παλαιολόγος.
64. Τὸ μέγα τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
65. Τεμάχιον τῆς ὑποτιθεμένης ἀλύσεως τοῦ Κερατίου κόλπου.
66. Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.
67. Ὁ δικέφαλος ἀετός.
68. Ὁ ναὸς τῆς μονῆς τῆς Παντανάσσης ἐν Μυστρᾷ.
69. Ἡ θεία λειτουργία τῶν Ἀγγέλων (Γοιχογραφία Περιβλέπτου Μυστρᾷ).
70. Ἀνατολικὴ ἀποψις τῆς εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας.
71. Ὁ εἰς Ἄρταν ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Παρηγορητίσσης.
72. Ἄποψις τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναοῦ τῆς Παιμμακαρίστου.
73. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.

I	Χάρτης τῆς Εὐρώπης μετὰ τὸ 476 μ.χ.	σελ. 133
II	Χάρτης τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους κατὰ τὸ 750 μ.Χ.	» 223
III	Χάρτης τῶν θεμάτων κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10ου αἰῶνος	» 285
IV	Χάρτης τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως	» 354

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	113
----------------	-----

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ (330 - 641)

Κεφάλαιον 1ον. Οί χρόνοι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου

1. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος	117
2. Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	121
3. Ὁ Κωνσταντῖος καὶ ὁ Ἰουλιανός	123
4. Θεοδοσίος ὁ Μέγας	124
5. Οἱ διάδοχοι Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου. Τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος	126

Κεφάλαιον 2ον. Ἡ μεγάλη μετανάστευσις τῶν λαῶν

6. Οὐνοὶ	129
7. Γερμανοὶ	131

Κεφάλαιον 3ον. Οἱ χρόνοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ

8. Οἱ μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐτοκράτορες	136
9. Ἰουστινιανός	138
10. Πολεμικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ	141
11. Εἰρηρικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ.	143
12. Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοὶ	145
13. Σλάβοι	146
14. Ἀβαροὶ	148
15. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ	149

Κεφάλαιον 4ον. Οἱ χρόνοι τοῦ Ἡρακλείου

16. Ἡράκλειος	151
17. Ὁ Ἰσλαμισμὸς	154
18. Ἡ ἔξοδος τῶν Ἀράβων ἐκ τῆς χώρας τῶν	157
19. Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς	158

Κεφάλαιον 5ον. Θρησκευτικὴ πολιτικὴ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου τῆς Α' Περιόδου

20. Ἀρειανισμὸς	164
21. Μονοφυσιστισμὸς	165

Κεφάλαιον βον. Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς

22. Ἡ παιδεία	168
23. Ἡ λογοτεχνία	170
24. Ἡ ἱστορία	173
25. Ἡ θεολογία	175
26. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ	180
27. Ἡ Ἁγία Σοφία	184
28. Ζωγραφικὴ καὶ Γλυπτικὴ	188
29. Ἡ φύλανθρωπία	191
30. Ἡ νομοθεσία	193
31. Ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις	194
32. Αἱ πόλεις	197
33. Ἐμπόριον - Ναυτιλία - Βιομηχανία	199
34. Ἡ γεωργία	203
35. Κατοικία - Ἐνδυμασία - Τροφή	204
36. Αἱ ἔθρται	206

Κεφάλαιον 7ον.

37. Τὰ Δυτικὰ Κράτη	211
---------------------------	-----

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ (641 - 1204)

Κεφάλαιον 1ον. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου — Οἱ Βούλγαροι

1. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου	215
2. Οἱ Βούλγαροι	217

Κεφάλαιον 2ον. Ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων

3. Λέων ὁ Ι'	219
4. Κωνσταντῖνος ὁ Β'	221
5. Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ'	224

Κεφάλαιον 3ον. Οἱ ἀπὸ τοῦ 802 - 867 Αὐτοκράτορες

6. Οἱ ἀπὸ τοῦ 802 - 813 αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου	227
7. Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος	229
8. Θεόφιλος καὶ οἱ διάδοχοί του	231

Κεφάλαιον 4ον. Θρησκευτικὴ πολιτικὴ τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τοῦ 641 - 867

9. Ἡ μέχρι τῆς εἰκονομαχίας θρησκευτικὴ πολιτικὴ	234
10. Εἰκονομαχία	235
11. Β' Περίοδος τῆς εἰκονομαχίας	239
12. Ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις Ἐκκλησίας μετὰ τὴν Δύσιν	241

Κεφάλαιον 5ον. Ἡ Μακεδονικὴ Δυναστεία

13. Βασιλείαις Α' ὁ Μακεδῶν	245
14. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός	248
15. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος	250
16. Ρωμανὸς Β'	252
17. Νικηφόρος Β' Φωκᾶς	254
18. Ἰωάννης Τσιμισκῆς	256
19. Βασιλεῖος ὁ Β'	258
20. Τελευταῖοι Μακεδόνες αὐτοκράτορες	262

Κεφάλαιον 6ον. Οἱ χρόνοι τῶν Κομνηνῶν

21. Ἰσαάκιος Α' Κομνηνός	266
22. Σελτσούκοι Τοῦρκοι	267
23. Ρωμανὸς Δ' Διογένης	268
24. Ἀλέξιος Α' Κομνηνός	270
25. Ἰωάννης Β' Κομνηνός	272
26. Μανουὴλ Α' Κομνηνός	274
27. Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοὶ	277

Κεφάλαιον 7ον. Ἡ Δυναστεία τῶν Ἀγγέλων

28. Ἰσαάκιος Ἀγγελος	279
29. Ἀλέξιος Γ' Ἀγγελος	281

Κεφάλαιον 8ον. Βίος καὶ πολιτισμὸς τῆς Β' Περιόδου

30. Νομοθεσία καὶ Διοικήσεις	283
31. Ἡ παιδεία	286
32. Τὰ γράμματα	278
33. Αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖαι	290
34. Ἡ τέχνη	291

Κεφάλαιον 9ον. Ἡ Δύσις

35. Τὸ Κράτος τοῦ Καρόλου	299
36. Ἐπιδρομαὶ κατὰ τῆς Εὐρώπης	301
37. Τὰ νέα ἔθνη καὶ Κράτη	302
38. Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία	304
39. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ	305
40. Ἡ πρώτη σταυροφορία	307
41. Ἡ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη σταυροφορία	310
42. Ἡ τετάρτη σταυροφορία	312

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ (1204 - 1453)

Κεφάλαιον 1ον. Ἡ Εὐρώπη

1. Ἡ Γαλλία	317
2. Ἡ Ἀγγλία	318
3. Αἱ Ἰταλικαὶ πόλεις	320
4. Ἡ παιδεία καὶ αἱ ἐπιστῆμαι	321
5. Ἡ λογοτεχνία καὶ αἱ Τέχναι	323

Κεφάλαιον 2ον. Φραγκοκρατία καὶ Βυζάντιον

6. Ἡ Φραγκοκρατία	329
7. Τὰ Ἑλληνικὰ κράτη καὶ ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	332
8. Ἡ αὐτοκρατορία καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς	335

Κεφάλαιον 3ον. Ἡ πτώσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους

9. Οἱ Παλαιολόγοι	337
10. Οἱ Ὀθωμανοὶ Τούρκοι	340
11. Ἡ ἄμυνα τοῦ Κράτους μέχρι τοῦ 1402	341
12. Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος μέχρι τῆς ἀλώσεως	345
13. Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	347

Κεφάλαιον 4ον. Βυζαντινὸς πολιτισμὸς

14. Τὰ Γράμματα	355
15. Αἱ Τέχναι	358
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ..	364
ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ	366
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	368

0020557077
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

Έκδοσις ΙΕ'/ΙΕ' 1970 (VI) - Αντίτυπα 140.000 - Σύμβασις 2022/9 - 4 - 70
ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ : Ι. ΔΙΚΑΙΟΣ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ : ΟΚΤΩΡΑΤΟΣ - ΚΟΥΚΙΑΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής